Valdas Papievis

Ruduo provincijoje

Valdas Papievis

Ruduo provincijoje

Romanas

Vilnius 1989

BBK 84L7-44
Pa221

P $\frac{4702390201—171}{M852(08)—89}$ Neskelbta

ISBN 5—415—00381—9

Keleivinis traukinys, stabtelėjęs kažkokioje mažoje stotelėje vidur miškų,— tik sukežęs ženklas, nė jokio pastato,— vėl trūktelėjo ir pradėjo važiuoti. Tačiau greitį didino labai pamažu — ką ir kalbėti, veikiau kvailas negu juokingas būtų atrodęs miesto skubėjimas ir amžinas neturėjimas laiko čia, kur abipus bėgių driekėsi apmirę laukai ir miškai, skendintys niūriose rudenio ūkanose, besileidžiančiose iš žemo dangaus su sunkiais, vėjo nejudinamais ir sustingusiais vietoje debesimis. Jau kelinta iš eilės tokia apniukusi ir pilka diena nelyginant maiše, net akys pavargusios nuo blausumo — žvilgsnis, už nieko neužkliūdamas, štai slysta dirvonais ligi pat tų palaukių, kurios susisiekia su dangumi, brėždamos vos vingiuojančią horizonto liniją,— ir taip ilgu baltos sniego šviesos. Rytais, tiesa, jau šalvena ir po kojomis sutreška sausledis, betgi vos įdienoja, vėl viską atleidžia — turbūt dar negreitai žemę sukaustys gruodas. Žiema ateina, bet neskubėdama — visi jau pasiruošę permainoms, o jų kaip nėra, taip nėra; laukimas, kuriuo, regis, persmelkta visa padūmavusi erdvė nuo žemės ligi pat dangaus, iš pradžių skleidė ramumą, bet galiausiai nuvargino. Žmonės, žinoma, ir šitie kaimiečiai, stypsantys šalia geležinkelio pylimo, o paskui skubantys išlipti, vos pavažiavę porą tarpstočių, irgi suirzę ir niūrūs — neužkabink; belieka spoksoti pro langą paskendus savo mintyse.

Jau vakar turėjo būti vietoje, tačiau ir dabar kelio galo dar nematyti. Vis dėlto užsitęsusi kelionė Viliaus neerzino — iš tikrųjų, ar ne tas pats,— pamanė,— kada nuvažiuosiu? Greitai besikeičiantys vaizdai kėlė nepastovumo ir praeinamumo įspūdį, kuris tačiau ne slėgė, o veikiau atvirkščiai — gramzdino į ramybę, atsirandančią

iš pasidavimo ir susitaikymo su tuo, kas yra. Žvelgė į miglas draskančius plikus alksnynus, pro kuriuos prasimušė tolumoje banguojantys dirvonai — išvaduoti iš vasaros brandos, jie dabar ilsėjosi, džiaugdamiesi ta rudeniška, niekieno nedrumsčiama tyla ir palaimingu tuštumu, o virš jų jau driekėsi violetinės vakaro sutemos. Tolumoje, palei pat horizontą, šmėstelėdavo gyvenvietės, sandėliai ar fabrikai, tačiau jie buvo pernelyg toli, kad galėtų kokiais garsais ar vien nederančiomis prie gamtos formomis sutrikdyti ramų vakaro tekėjimą — vos sudūlavę, tuoj dingdavo. Ir tik tuomet, kai žvilgsnis jau vargiai įstengė prakirsti tamsėjančias ūkanas, o stiklas sutemų fone pasidarė kaip veidrodis, atspindintis tik jo paties atvaizdą, nusuko akis nuo lango ir net nepajuto, kaip pradėjo snūduriuoti.

O traukinys dar visą naktį lėkė rudens liūčių įmerktomis to krašto žemumomis, palikdamas už savęs žalias semaforų švieseles ir nuleistus užkardus, prie kurių stovėjo purvini, turbūt kolūkių sunkvežimiai ir automobiliai, dažnai stabteldamas paimti vėjo ir drėgmės sužvarbintų pakeleivių, kad, keletą kilometrų pavėžėjęs, vėl išleistų tokiose pat niūriose, niekuo nuo anų nesiskiriančiose stotelėse. Apie vidurnaktį privažiavo didesnį miestą — Vilių pažadino šviesų mirgėjimas ir negarsus, bet skardus balsas iš garsiakalbių, pro langą matė perone besistumdančius žmones ir pirmyn atgal zujančius autokarus; dundėdamas pralėkė ilgas prekinis traukinys — aplūžę mediniai vagonai ir cisternos, ant kurių šonų didelėmis rusiškomis raidėmis kreida užrašyti tolimų miestų pavadinimai liudijo, kiek tūkstančių kilometrų nusitęsia tie bėgiai, kurie štai už lango. Išblaškytas stoties šurmulio, jau nebeužmigo nė tada, kai ji liko toli anapus. Atrodė, kuo toliau, tuo darosi drėgniau, net oras, ir tas čia regėjosi esąs kitoniškas — ir iš tikrųjų, tereikėjo išlipti laukan, kad iš sūrumo skonio burnoj pajustum netoliese esančią ir vis artėjančią jūrą. Tačiau dar ne vienos valandos prireikė baigti tai užsitęsusiai kelionei — tik paryčiais galop pasiekė miestelį, į kurį važiavo.

Jau švito, kai iš stoties patraukė į centrą. Tiek čia to kelio, todėl ėjo neskubėdamas ir mėgaudamasis tuo ūmai

atsivėrusiu laisvumu. Tai buvo provincija, pasienio miestukas, nykus savo dabartimi, bet garsus istorija. Įkurtas dar tryliktojo amžiaus pradžioje, ilgus laikus jis buvo svarbus ir didelis uostas, kuriame kryžiavosi jūrų ir upių, taigi vandenų keliai, tačiau galiausiai, karų ir gaisrų nualintas, sunyko, kaip sunyko ir ta valstybė, kurios didybę ir garbę jis andai liudijo. Vasaromis, tiesa, jis dar atgydavo ir priguždėdavo žmonių — mat čia buvo keltas į tą pusiasalį, smėlio neriją, kuri, ilga laiba juosta įsirėžusi jūron, savo grakščiu mostu sakytum palydi vingiuotą kranto liniją, o tarp jų tyvuliuoja marios. Beje, dar buvo kitas kelias — sausuma, tačiau taip važiuojant reikėdavo daryti didžiulį lankstą, o tam sugaištum daug daugiau laiko negu laukdamas prie kelto — vasarą čia visada ilgiausios eilės. Nežinia, kas taip traukė poilsiautojus į šią neriją — nebent vietos nuošalumas. Betgi kokia iš viso to nauda, jeigu pabėgti į vienatvę ir ramybę čia būdavo dar sunkiau negu dideliame mieste — tiek priplūsdavo žmonių. Ir naivu būtų prieštarauti tam, kuris sakytų, jog šių vietų žavesys ir visi kadaise širdį džiuginę privalumai jau seniai ir tikriausiai negrįžtamai prarasti — argi ne visuomet taip būna ten, kur įsisuka mada ir kartojimasis? Galbūt tik tada, kai po vasaros karščio užslinkdavo rudenio ūkanos ir blausa, o iš žmonių telikdavo negausūs vietos gyventojai, kurie šalia visų kitų darbų dar versdavosi tų ištuštėjusių vilų ir kurortinių namukų priežiūra, tuo pelnydamiesi atliekamą kapeiką, dar galėdavai pajusti buvusį šių vietų žavesį ir atkampumą, nors kiekviename žingsnyje ir susidurdavai su ką tik praūžusiu vasaros šurmuliu.

Įsitvėręs geležinių turėklų, Vilius stebėjo, kaip kelto pirmgalys skrodžia įstrižai plūstančias bangas. Atėjo kaip tik laiku — rudenį tebūdavo trys reisai, į rytmetinį ir suspėjo. Krante likę namukai vis mažėjo, artėdami vieni prie kitų ir kartu su medžiais liedamiesi į pilkšvą horizonto juostą, kurioje paskui jau vargiai begalėjai atskirti daiktų kontūrus ir spalvas, užtat kito kranto linijos pamažu aiškėjo ir ryškėjo, išnirdamos iš ūkanų ir miglų, plakamų keltą lydinčių žuvėdrų sparnais. Atmintyje šmėstelėjo to miesto, iš kurio važiuoja, ir ilgos kelionės vaiz-

diniai: gatvės ir virš jų siūbuojantys bažnyčių bokštai, arkos ir portikai, ir įgrisę senamiesčio namai, netvarkingai besispiečiantys ir sudarantys tuos uždarus kiemelius, kuriuose taip keistai dera jaukumas ir pilkuma,— atsitiktinumas tame mieste virtęs dėsningumu, todėl kiekvienas žingsnis bent jau iš pradžių žada nuostabos akimirksnį, kurie, paskui, žinoma, vis retesni ir retesni, o po to vaizduotėje vėl sušmėžavo anapus traukinio lango besiskleidžiančios lygumos, merkiamos nesibaigiančių rudenio lietų, semaforai ir užkardai, ir naktį pravažiuojamos stotys,— ūmai dilgtelėjo nerimas, bet tik dilgtelėjo — taip pat greitai, kaip greitai išnyko anie neryškūs reginiai, jį vėl nustelbė artėjančios ir geriau už bet kokius vaistus raminančios tylos ir tuštumos nuojauta.

Iki kaimelio ėjo pėsčias. Traukė ne keliu, o pamariais, regėdamas, kaip iš miglų ritasi diena, savo šviesa praskaidrindama orą tiek, kad vietomis jau beveik aiškiai galėjai matyti ano kranto kontūrus. Atrodė, nė gyvos dvasios, tik skardžiai klykaujančios žuvėdros,— ir vis dėlto kiek čia buvo gyvybės, tvinstančios vandeniu, oru ir dangumi: štai plūsteli banga į suplaktą pakrantės smėlį, o ją palydi drėgno vėjo gūsis, po to — dar vienas, jau stipresnis, nepavargstančių smiltelių šokis, kuriuo neatsigrožėdamos linguoja nurudusios smilgos, akimirksnį švysteli saulė, ir žeme bei vandeniu perbėga debesų šešėliai — kaip čia viskas susipynę ir lengvai vyksta, regis, nė menkiausios pastangos, o štai kopos, savo pavidalais atskleidžiančios simetrijos ir darnos žavesį, o sykiu — nelauktą atsitiktinumo grožį, ir neramiai vilnijančios bangos, ir tie tolumoje dunksantys žemaūgiai miškeliai, linguojantys kartu su vėju ir ginantys marias nuo smėlio — nieko čia nusistovėjusio, nes niekas dar negimęs, o tik gimsta, tačiau be jokių kančių ir skausmo. Vilius ėjo neskubėdamas — svetimose vietose jis visados pasijusdavo nejaukiai, bet čia — kaip tik atvirkščiai: ta erdvė, kuria skriejo žvilgsnis, kai pažvelgdavai į vandenį ar pakeldavai akis į dangų, regis, liejosi vidun — liejosi tirpdydama visas užtvaras, už kurių driekėsi kitos sielos platumos — jas esant prieš akimirką nė pats neįtarei. Laisvumo ir nuostabos jausmas, nors nebūtum galėjęs pasakyti, kas gi

tave taip varžė ir kuo dabar stebiesi — retai patiriamas, bet visada laukiamas jausmas, kurį tyliai tik savyje gali išgyventi, o kiekviena pastanga apie tai papasakoti eis perniek.

Tik tolumoje išvydęs šmėksant kaimelį, į kurį ėjo, ir pamanęs, kad jau visai arti, Vilius pajuto, koks pavargęs. Tai buvo fizinis nuovargis, retai patiriamas mieste ir pasiilgtas, ne slegiantis ir erzinantis, o keliąs džiugesį — taip džiugina visi kadaise pamiršti, tačiau netikėtų užuominų atgaivinti malonumai. Ana vasara, kai paskutinį kartą čia buvo atvažiavęs,— ji vėl nei iš šio, nei iš to šmėstelėjo atmintyje: kaitri ir alpulinga vidurdienio saulė ir tvankuma, popietėmis praplyštanti neilgais, bet smarkiais lietumis; akimoju ištuštėję paplūdimiai ir pavėsinės; jis stovi pakrantėj, merkiamas plūstančio iš dangaus vandens, ir žiūri, kaip įstrižos čiurkšlės čaižo pakylančias ir vėl krintančias bedugnėn bangas, išmetančias po kojomis dvokiančių parudavusių jūros žolių ir dumblių gumulus, kai per didžiausius vargus pagaliau atsirita prie kranto ir bejėgiškai subliūkšta. Rudens nuojauta, nors buvo dar tik rugpjūčio pradžia: tuštuma, tyla, atskirtis, kuri tačiau nėra vienatvė,— kaip tik tuomet ir sumanė vėl atvažiuoti čia kokį lapkričio mėnesį ir susitarė su tokiu pažįstamu, kad priims apsistoti.

Akims, įpratusioms matyti šias gatves, knibždančias žmonių, dabar čia atrodė tikriausiai dar nykiau ir tuščiau, negu buvo iš tikrųjų. Vėl apsiblausė ir pradėjo dulkti, o pakilęs vėjas nešė pažeme nukritusius medžių lapus ir plėšė nuo šakų likusius, jau paskutinius, ir kokios beviltiškos atrodė jų pastangos išsilaikyti. Blizgančiuose languose atsispindėjo tuščia gatvelė, kuria dabar ėjo, ir jo paties siluetas, o balutėse atsimušė kai kuriuose iš tų namukų degančios šviesos — kaip vakare, nors dar tik pusiaudienis. Taip, dabar šituo taku, kylančiu į kalną,— paskui jis vėl puls žemyn link marių, ir tada po kairei bus ta trobelikė — lapkričio vėjų šiaušiamų vandenų fone ji tikriausiai atrodys maža ir menka.

— Vasarą čia net knibžda,— kalbėjo tas senis, kelių aplinkinių vilų komendantas, pilstydamas arbatą, o jo moteris tebesėdėjo supamoje kėdėje prie lango,— kaip pa-

liko išvažiuodamas, regis, nė nebuvo atsikėlusi per visą tą laiką. Kažką ji ten mezgė — sustingusiais, negrabiais pirštais, vos pataikydama į kilpeles; išnėrusi keletą akių, vis pakeldavo galvą, bet pažvelgdavo ne į juos, o ten, į marias, kur buvo girdėti krykštaujant žuvėdras, nors jų pačių pro ūkanas ir nesimatė — tik tie ilgesingi, sakytum plėšiantys nykumą gerkliniai balsai.— Net knibžda,— pakartojo dar sykį.— Dabar tai tuščia, ką gi čia veikti? Pats matot, kokie orai. Ir taip diena iš dienos, ką ir kalbėti...

Žvelgė, kaip juda barzda apšepęs žandikaulis, kai taria žodžius, kaip kaulėti pirštai spaudžia kabliuką, kad neiškristų, kaip plazda plona nertinė užuolaida, nors langas vos vos pravertas. Buvo keista, kad jis čia, su šitais žmonėmis, ir kad prašo nakvynės, ir kad viskas dabar nuo jų priklauso, o jam pačiam nieko daugiau nereikia daryti, tik laukti, laukti... Tylos akimirksnis, kai tarytum išgirdo jūros ošimą ir net pamatė viena per kitą besiritančias bangas — atsimušusios į dugną, jos su nesulaikoma galybe kyla iš tų svaiginančių gelmių, trenksmingai prakerta nurimusius vandenis ir šokteli aukštyn — į šonus pažyra putos ir purslai,— blyksteli saulėje, kurį laiką sustingsta pačiame viršutiniame taške, tarsi gėrėdamosi ūmai atsivėrusiomis vaizdo platybėmis ir tomis erdvėmis, į kurias taip veržėsi, paskui staigiai netenka jėgų, subliūkšta, bet taip staigiai, kad net akis nespėja pamatyti — tik nuslūgsta, įdumba vanduo, tačiau nepraeina nė mirksnis, ir štai jau vėl riečiasi, po to — vėl, ir taip be jokios pabaigos, tas nenutrūkstantis judėjimas, kai vis mažai ir mažai, tas pulsavimas, vieningu ritmu sklindantis erdve. Ir energija — kartais vos vos sruvenanti, kad jos pakanka tik suvilnyti vandeniui ar įverti kabliukui kilpelėn, o kartais... Šėlsmas, audros, netvėrimas savyje, nors kai nurimsta, vėl viskas kaip buvę.

— Žinoma, aš jus suprantu, puikiausiai suprantu. Kiekvienam tikriausiai taip pasitaiko, ir tuomet nieko daugiau nesinori, tik... Iš tikrųjų, kai pagalvoji...

Matė — nori išsikalbėti, todėl taip vilkina laiką, įpila dar puoduką arbatos. O gal čia visai ne tai? — galvoje iš karto šmėstelėjo prieštaraujanti mintis. Gal čia kitaip ir būti negali, tik štai toks arbatos gėrimas neskubant

ir kalbėjimas iš reto dėliojant žodžius? Pats gi matei, kaip pamažu plyšta tos rytmečio ūkanos ir kaip nedrąsiai pro jas ima koštis blandi lapkričio šviesa, čia ryškiau blykstelėdama ir akimirksnį nutiesdama pilkšvus šešėlius — kaip tiltus tarp dangaus ir žemės, čia vėl merkdamasi ir viską aplinkui blukindama,— tas vangumas rudenio saulės, neįstengiančios šoktelėti aukštėliau ir lėtai brėžiančios tiesią liniją virš vandens palei pat horizontą, skendintį tirštuose rūkuose, kuriuose štai jau klimpsta žvilgsnis, nespėjęs nė įsibėgėti. Svaiginanti tyla bei ramybė, sulėtinanti ir tavo paties pulsą, taigi kitas ritmas, kuris net nepajunti, kaip užvaldo.

Atvedė į poilsiautojų namuką — vieną iš tų, kuriuos pats prižiūri. Vilius išsirinko kambarį antrame aukšte — nors vienam žmogui pernelyg didelis ir nejaukus, bet užtat langas išėjo į marias, be to, jau buvo pratęs nekreipti dėmesio į laikinus nepatogumus. Dar kiek pasisukiojęs, komendantas išslinko, palikęs „tvarkytis", kaip pasakė, užverdamas paskui save duris. Pro langą Vilius matė, kaip klibikščiuoja pamariu namo — sekė žvilgsniu, iki pradingo už posūkio. Valkiumi užsitraukusios tolumos, bet buvo gera jausti jau vien jų buvimą ir girdėti, kaip ramiai teliūskuojasi vanduo, nors kranto liniją vos galėjai įžvelgti. Vienuma, tačiau ne vienatvė.

DIENORAŠTIS,—

užrašiau, betgi koks tai dienoraštis. Turbūt neturėčiau nei valios, nei kantrybės sulig kiekviena diena fiksuoti savo įspūdžių, patyrimų, kurie jau rytoj tikriausiai atrodytų juokingai menki ir nereikšmingi net sau pačiam. Užrašiau, nes nesugalvojau jokio kito pavadinimo šitam sąsiuviniui, kuris štai atverstas ir kol kas tuščias, jeigu neskaitysim tų kelių, ką tik parašytų sakinių, guli priešais mane ir galbūt padės prisiminti save buvusį ir suprasti dabar esantį. Kažin, gal iš tikrųjų viso labo iliuzija, kaip kartais ima ir pasirodo, tačiau nemanyčiau, jog didesnė už bet kurį kitą tariamai prasmingą užsiėmimą, kuriam paskiriame toli gražu ne vieną valandą ir į kurį

sykiais taip beatodairiškai pasineriame, sakytum tai būtų viso mūsų gyvenimo esmė, nors paskui, praėjus kuriam laikui, tik stebimės savo aklumu ir mojam ranka, nenorėdami prisiminti — tuščias jėgų švaistymas, ir nieko daugiau. Taigi nors ir neužtektų tikėjimo prasmingumu ir valios baigti iki galo, galiu guostis bent dabartine viltimi, teikiančia ramybės, pasitikėjimo ir skatinančia susikaupti, o tai irgi ne tokie jau menkaverčiai dalykai, kaip ne sykį turėjau progų įsitikinti. Tad dienoraštis į praeitį, nors toks pavadinimas turbūt ir žeistų prie pastovių bei nekintančių reikšmių pripratusią ausį. Ir dar viena maža keistenybė, dėl kurios jaučiu pareigą pasiteisinti prieš save, o pirmiausia — prieš galimą šių užrašų skaitytoją — maža kas atsitinka. Atrodo, rašysiu trečiuoju asmeniu, bet tai neturėtų stebinti ar šokiruoti. Argi nebūtų labiau keista, jeigu kalbėčiau apie save buvusį kaip apie aš, sakytum tai būtų vienas ir tas pats žmogus? Aš — tai dabar,— štai kokia menka dingstis susigalvoti vardą sau buvusiam. Be to, nežinau, kiek tai bus aš, o kiek mano paties susikurtas kitas, nes kas gi galėtų nubrėžti aiškią ribą tarp vaizduotės ir realybės?

1

Jau keli metai prabėgo nuo to laiko, kai Albertas atvažiavo į šį miestą. Buvo ruduo, bet ne vėlyvas, tik pati jo pradžia, kai vasara dar nevirtusi prisiminimais, o šalia, čia pat — panašiai kaip vėjo blausinamos žaros besibaigiančio vakaro danguje yra paskutinis gęstančios dienos blykstelėjimas, taip nuo vieno horizonto krašto ligi kito giedras dangus, toks gyvastingas liepų ir klevų šlamėjimas ir karštas, į akis sausas dulkes žeriantis vėjas Katedros aikštėje buvo praėjusios vasaros aidas, kurio dar nespėjo sugerti artėjančios rudenio miglos ir ūkanos. Spalvos skaidrių ir nuo šilumos virpančių erdvių fone dar buvo ryškios, o linijos — net rėžiančios akį, ruduo tik ruošėsi tam akinančiam plykstelėjimui, kai paskutinį kartą sužėruoja visos spalvos nelyginant blėstantis, bet stip-

raus vėjo gūsio dar įpūstas laužas, o paskui jau prasideda blausa ir temimas. Vakarai, tiesa, tokiu metu ateina jau anksčiau negu vasarą, bet vis vien būna šilti, dangus dar ilgai melsvai švyti ir tuolaik, kai žiebiasi pirmosios žvaigždės, o žemę jau seniai aptraukusios dulksvos ūkanos. Albertas mėgdavo tokiu metu niekam nieko nesakęs pabėgti iš bendrabučio. Bastydavosi sau vienas, dažniausiai miesto paribiais: kiūtindavo paskendęs savyje, jausdamas, kaip nuo žemės kyla artėjančios nakties vėsa, gaivinanti ir šviežinanti alpulingo dienos tvankumo nualintą kūną ir teikianti jėgų; nuklydęs prie upės, slinkdavo palei tėkmę vis toliau už miesto, galvodamas — nepamena jau dabar pats, ką tais sykiais mąstydavo: galbūt svajodavo, stengdamasis įspėti, kas jo laukia, o gal pasiduodavo prisiminimams, nešantiems atgalios: ten, tolumoje, štai jau žiebiasi šviesos — taip viliojančios ir tokios nepasiekiamos, jos visados žadindavo namų ilgesį ir nerimą, kurį bent kiek nuslopindavo upės ir laukų, ir medžių artumas. Atsisukęs atgal ir išvydęs tas šviesas, išsibarsčiusias tolumoje ant kalvų, Albertas visados pajusdavo aitrų maudulį — nereikia labai daug patyrimo ar laiko suprasti, kad svajonės išsipildymo džiaugsmas niekada nepajėgs atstoti tylaus vilties džiugesio, kaip ir realybė niekaip neįstengs prilygti mūsų vaizduotės pasauliui. Tos iš toli matomos, tamsiai violetinėse sutemose spingsinčios šviesos, po aukštu dangaus kupolu atrodančios kaip kažkieno netvarkingai išbarstyti švytintys trupiniai, buvo sakytum anų laikų svajonės paveikslas — išskydęs, blankus, tų laikų, kai šis miestas tebuvo viltis ištrūkti iš menko provincialaus pasaulėlio ten, kur viskas daug svarbiau, reikšmingiau, prasmingiau. Ir, regis, tiek nedaug dabar tereikėjo, kad iliuzijos virstų realybe ir išsipildymo džiaugsmas nušviestų tai, kas aplink,— tik truputėlio ryžto žengti keletą žingsnių nuo šitos upės, medžių, nuo šitų laukymių ir šakotų krūmokšnių atgal link nepaliaujančio dienąnakt ūžti plento, vedančio tenlink, į tas šviesas — taip kadaise viliojusias, o dabar baugias ir neraminančias. Albertas žinojo, kad jam būtinai, nori nenori reikės žengti tuos kelis žingsnius, negrįžtamai paliekant anapus ribos tai, kas kadaise atrodė nereikšminga ir menka, o iškilus praradimo

grėsmei pasidarė taip be galo brangu, žinojo — kad ir kiek delstum, vis vien reikės žengti ryžtingai ir nesigręžiant atgalios, bet kaipgi jis galėjo įveikti tą jau praėjusio laiko trauką, jei ji buvo stipresnė už jį patį — net įtempusį visas jėgas ir pasiryžusį? Panašiai kaip gūdų žiemos vakarą medžiotojas, besišildantis prie jau blėstančio laužo, negali atitraukti nei rankų, nei akių nuo vos žėruojančių nuodėgulių, taip ir jį praeities įvykių, kadaise regėtų vaizdinių ir girdėtų žodžių atšvaitai, nors tolimi ir menkai bešildantys, kvietė atgalios, stabdė, viliojo, žadėdami ramybę, jaukumą, pastovumą, betgi tai jau vargu ar begalėjo išsipildyti.

Užvertęs galvą, Albertas pažvelgė į dangų, kuriame, dvelktelėjus vėjui, dar sužioravo, bet jau paskutinį sykį, dienos plėnys, ir iki tol dar spingsėjusią menką, praėjusią dieną liudijusią šviesos properšą užtraukė žemi, pernokusių mėlynių spalvos debesys. Atsisėdęs ant skardžio krašto ir atsirėmęs į graublėtą pušies kamieną, jis pažvelgė žemyn — ten, kur juoduojančio vandens link dar byrėjo sujudintas smėlis, sruvo ilgomis siauromis juostelėmis — susikertančiomis ir vėl išsiskiriančiomis į dvi, tris, skubančiomis, besitiesiančiomis vis toliau ir toliau, bet galiausiai vis vien sustojančiomis ir nurimstančiomis, ir pasiduodančiomis tai ramybei, kuria dvelkė dangus ir žemė, ir viskas, kas tarp jų. Smėlio smiltelių, skruzdžių, pušies šaknų per žemę keliai ir takai, susipainioję, susiraizgę ir tokie nesibaigiantys — ar jie kada nors susitinką, susilieja ir veda kartu į viena — kaip kad gysločio lapo gyslos į kotą, stiebą, šaknis? Žvelgdamas į žemyn nubyrėjusių smėlio smiltelių pėdsakus, tas prieblandoje vos įžiūrimas linijas, Albertas nei iš šio, nei iš to prisiminė save geležinkelio stoties perone, kai pirmą kartą atvažiavo į šį miestą — rankas svėrė lagaminas, prigrūstas knygų ir drabužių, o akys nepavargdamos lakstė, šokinėjo nuo vieno prie kito: štai tie blizgantys saulėje, lygiagrečiai vieni su kitais tįsťantys ar besikryžiuojantys bėgiai, aprūkęs stoties mūras, kurio durys nė akimirksnį neužsiveria, ir peronu bėgantys žmonės — garvežys jau trūktelėjo, ir jie lekia iš paskos, kabinasi už turėklų, vos spėdami užšokti ant laiptelių, ten — čigonai,

slankiojantys pasieniais ir abejingi viskam, kas aplink, kareiviai ir milicininkai, o štai invalidas, prašantis išmaldos — šalia medinės kojos padėton kepurėn jau priberta smulkių kapeikų, kurios sublizga saulėje, kai eini pro šalį; ūmai siūbteli vėjas, pakelia nuo grindinio dulkių sūkurius, gena juos pažeme kartu su tuščiais cigarečių pakeliais, nuorūkomis,— šiukšlina, purvina ir apleista, trenkia mazutu; o kai ėjo tuneliu, girdėjo, kaip dunda virš galvos pralekiančių traukinių tekiniai, atsidauždami į bėgius,— aidas, besiblaškantis uždaroje erdvėje, nerandąs kur išeiti, smelkė visą kūną, keldamas dar didesnį neramumą. Jam čia buvo per tvanku ir ankšta — žmonės taip arti vieni kitų: štai stumteli pečiu kur nors prospekte ar kumšteli alkūne, kai važiuoji sausakimšu troleibusu,— o sykiu taip beviltiškai nutolę ir vienas kitam tokie svetimi. Atrodė neįtikėtina, jog kada nors pripras prie betono ir asfalto. Ne kartą paskui dar teko stebėtis, kaip lengvai kitiems einasi, kaip jie moka prisitaikyti prie greitai besikeičiančių aplinkybių, ir keikdavo tada save už nerangą ir drovumą, o sykiais pamanydavo, kad ir tie, kiti, visiškai niekuo nuo jo nesiskiria, tik moka paslėpti, kas jam vis išsiveržia į paviršių. Dienos triukšmas ir gatvių dundesys nenutildavo nė naktį — negarsus, bet įkyrus gaudimas neleisdavo užmigti, o akyse, vos tik užsimerkdavo, iš karto sušmėžuodavo beformės spalvotos dėmės ir keistai besipinančios linijos.

Žinoma, paskui atrado ir kitokį miestą. Sykį, pažadintas dar blyškių tekančios saulės spindulių,— langas išėjo į rytus, o užuolaidos neužsitraukdavo,— greitai apsirengė ir paskubomis, sakytum baugindamasis, kad gali kas sudrumsti taip netikėtai atsivėrusį erdvių skaidrumą — reikia spėti,— išbėgo į lauką. Žmonių dar beveik nebuvo — pernelyg ankstyvas metas, tik šlavėjai ir tie praeiviai, kuriems darbas veikiausiai prasideda anksčiau. Ir mašinų vos viena kita palyginti su tuo, kas čia dėsis vidurdienį,— miestas tik budo, ir dar nebuvo išsklaidyta ta rytmečio gaiva, teikianti gyvastingumo ir taip viską atžviežinanti: žolė, regis, per naktį geroką sprindį ūgtelėjusi, ir tiek joje rasos, skaidriais lašeliais blizgančios saulėje, o medžių žalumas net rėžiantis akį,— tačiau ta gaiva prana-

šavo ir tikro rudenio pradžią — žinia, netrukus jinai virs vėsa, kandančia, o ne gydančia kaip dabar. Tas rytmetys buvo tarsi iš toli atsklindantis aidas — jis kėlė nuostabą kaip vaikystėje, kai daiktus matai pirmą kartą, o visa, kas vyksta, dar nesudrumsta kartojimosi. Gatvė, lygia tiesia linija įsirėžusi tarp namų, o paskui krentanti į pakalnę, upės vingis su srovės išgraužtu krantu, o ten — mažas skverelis, balandžiai, šokinėjantys šaligatviu,— visa dvelkė dienos dar nespėtu sutepti pirmapradiškumu ir buvo taip artima. Ūmai pajuto, kad ir šiame mieste yra tai, ką labiausiai vertino ir ką tarėsi negrįžtamai prarandąs išvažiuodamas iš gimtinės — ir čia buvo kas palaiko ir neleidžia suklupti, ir praskaidrina dvasią — panašiai kaip tėviškės namų šiluma, kaip vasaros vakarų vienatvė prie upės toli nuo žmonių, kaip pažįstamų vietų saugumas, tik visa tai įgavę kitokius pavidalus, kurie štai dabar jam vos pradeda skleistis ir darosi pažįstami, o kitų jis dar ilgai turės ieškoti ir niekaip negalės rasti.

Dabar, vėlų rugsėjo pabaigos vakarą, sėdėdamas atsirėmęs į pušies kamieną ir žvelgdamas į prieblandoje sūkuriuojančius tamsius vandenis, Albertas nesistengė nei suprasti tų pirmųjų prieštaringiausių įspūdžių, nei surikiuoti jų į bent kiek nuoseklesnę grandinę. Jis net nejuto tokios būtinybės: prisiminimai, minčių nuotrupos, kažkada patirti ir vėl atgiję įspūdžiai laisvai plaukė, sukosi galvoje be jokios tvarkos kaip tie vandenys, plūstantys plačia upės vaga, šokantys pačių išgraužtuose duburiuose ar lėtai ir ramiai srūvantys seklumomis — per akmenis, žvirgždą, smėlį. Tyla, sustingimas, o sykiu toks atkaklus judėjimas be atvangos: lengvi, bet dažni vėjo dvelktelėjimai — lyg virpulys perbėgtų netvarkingai pakrantėje sugriuvusių karklų viršūnėmis, ir jie suošia, sudejuoja tarsi skųsdamiesi, debesų skubėjimas pro vis ryškėjantį mėnulį — tolyn, vis tolyn, kol pranyksta, upės tėkmė. Ramybė ir tyla sruvo sykiu su pažeme besidriekiančiu rūku, plūdo ir artėjo nuo tų pievų, laukų, pamiškių, kurios ten, toli, prie pat horizonto linijos — išskydusios, atšipintos ūkanų ir vėjo, viską siaustė savo skraiste ir liūliavo, ir ta tyla bei ramybe dabar didis mažas alsavo kaip oru. Atėjo naktis. Vos vos teliūškavosi van-

duo, geriau įsiklausęs galėjai išgirsti skambant net byrančias varpučio sėklas.

Albertas vis tebesėdėjo — atsipalaidavęs ir stengdamasis apie nieką negalvoti, jis tik žvelgė į tai, kas aplink, ir klausėsi tylios vėjo, vandens, medžių muzikos. Nieko daugiau nesinorėjo daryti, žemė buvo sakytum prikausčiusi prie savęs, iščiulpusi visą stiprybę ir palikusi bejėgį, bet ramų. Pasukęs galvą, Albertas vėl pamatė tas pačias miesto šviesas: geltonas — penkiaaukščių ir devynaukščių namų — ir blausiai melsvas — gatvių žibintų; nors dabar jų buvo ne tiek daug kaip anksčiau, bet visiškai sutemus jos atrodė dar ryškesnės, spindinčios taip pat aiškiai, kaip žvaigždės giedrą naktį neaukštame, prie pat žemės pasvirusiame vasaros danguje. Tie tolumoje spingsintys žiburiai buvo kaip šauksmas, kvietimas, o jeigu to maža — ir grėsminga užuomina, nutiesę melsvai geltonos šviesos juostą, kuri pleveno, aukštai iškilusi virš miesto kalvų ir klonių, jie be žodžių liudijo apie neišvengiamą sugrįžimą ir spinduliavo nelyginant švyturys, rodantis kelią visiems, šią naktį paklydusiems ar iš ilgų kelionių skubantiems namo. Jos, tos šviesos, buvo sakytum įprasta, o todėl tyli ir nekelianti džiaugsmo pergalė dar nesibaigus dvikovai — žinant, kad visi tie klajūnai, nakvišos, besibastantys aplink miestą ir besiilgintys tikrųjų savo namų, trokštantys ramybės, ieškantys vienatvės ir sykiu taip jos kankinami, vis vien anksčiau ar vėliau sugrįš atgalios ir, nuovargio nuraminti, sumigs saldžiu paryčių miegu kaip per dieną nusilakstę vaikai. Kuo ilgiau Albertas žiūrėjo į tą vėjo draikomą pašvaistę, tuo labiau jautė savyje kaupiantis jėgas ir bręstant kažkokį pasiryžimą: vis smarkiau tiesiasi valios lankas, tuoj zvimbtelėdama nutrūks jį surietusi styga, ir — išsivadavimas, džiaugsmingas virpulys; nors nežinojo, koks tai pasiryžimas, dar nė nujausti nenujautė — kaip neaišku, koks augalas išaugs iš jau tyliai, bet atkakliai dirvožemį skrebenančios sėklos, kol dar saulės neišvydo daigas,— tačiau nenustygo — kažką padarys, kas bus jo triumfas šią tylią rudenio naktį. Ne, anaiptol nežinojo, ką padarys, nė tada, kai jau buvo atsistojęs ir pradėjęs rengtis, nė tada, kai drabužiai jau buvo numesti ant žolės, nežinojo dar ir tuomet, kai jau

leidosi nuo stataus skardžio žemyn ir pėdos jautė vėsios nakties drėgmės prisigėrusį smėlį. Tik įbridęs į vandenį, nutvilkytas geležinio šalčio ir pajutęs, kaip verčia iš kojų srovė, Albertas suprato — tada jau suprato, ką ketino ir ruošėsi daryti visą šį vakarą, bastydamasis paupiais ir palaukėmis, o paskui sėdėdamas atsirėmęs į pušies kamieną, nors tuo laiku dar nežinojo.

Jis yrėsi energingai, ilgais grybšniais matuodamas nuotolį tarp dviejų upės krantų. Čia nebuvo plačiausia vieta, netgi atvirkščiai — susiaurėjimas, tačiau srovė taip traukė, kad vos pradėjęs suvokė, kokia apgaulė yra šis mažas atstumas. Nors niekada pernelyg savimi nepasitikėjo, bet dabar, atsidūręs pačiame viduryje ir patirdamas be paliovos mąžtant jėgas, jis nejautė nei baimės, nei neramumo, ką ten kalbėti apie paniką. Matydamas, kaip jau visai arti kitas krantas — rodos, tereikia ištiesti ranką ir pasieksi,— jis tik ragino save, tyliai kalbino kaip mažą vaiką — dar, dar vieną sykį, būk geras, šitas, kitas ir dar trečias yris, energingesnis grybšnis, ir bus viskas. Tu turi jėgų, pats tu nežinai, kiek daug dar turi jėgų, tu turi tiek jėgų, kad visus tris kartus, jei tik labai panorėtum, dar galėtum perplaukti šią upę. Pažiūrėk, kiek čia jos tėra, vienas juokas, ne tiek esi nuplaukęs ir ne taip pavargęs, kad tu žinotum, kiek daug dar turi jėgų, tereikia valios, valios, truputėlio valios ir užsispyrimo. Ramino save ir kalbėjo kaip mažam vaikui: pažvelk, kiek jau nuplaukei ir kiek mažai teliko, dar, dar, dar sykį ir dar, bet ne, geriau nežiūrėti į priekį, nematyti, kiek nedaug iki to kranto, kad per anksti neatsipalaiduotum, verčiau užsimerk ir irkis, irkis, siek vis toliau ir toliau, matai, taip daug lengviau — užsimerkus, irkis,— o galvoje be perstojo kalė kaip plaktuku: dar, dar, dar. Mintyse sau kalbėjo: tu nuplauksi, nes tiki savimi, tiki savo jėgomis ir sėkme, o tai yra svarbiausia — tikėti, tikėti ir turėti jėgų, tikėti — turbūt dar svarbiau negu turėti jėgų; dar keli akimirksniai, ir tu pajusi besidraikančias pakrantės žoles, kojomis — kietą gruntą po vandeniu — tai bus smėlis ar žvirgždas, ir tada tu atsimerksi, atsimerksi ir išvysi...

Taip jis sau kalbėjo, šnekino tarsi mažą vaiką, iš paskutiniųjų irdamasis į priekį, tiesdamas rankas ir nerasdamas, už ko užsikabinti, bejėgiškai bandydamas į ką nors atsispirti kojomis, nes aplinkui — vien tik vanduo, o tuo metu jau buvo pradėjusi skambėti tyli ir skaudi pralaimėjimo muzika. Ne, tada Albertas jos dar negirdėjo, ji buvo pernelyg tyli, o jis — per daug tikintis savimi, bet ji jau skambėjo, iš pradžių vos virpindama orą, bet toliau vis labiau garsėdama — tiems, kuriems nepasisekė, bejėgiškųjų muzika. Ji nešė skausmą ir graužatį, tačiau ir guodė, žadėjo, teikė vilties. Ji jau artėjo, sklisdama palei vandenį, kartu su vėju tykiai riedėdama nuo pakrantės kalvų ir skardžių, byrėdama drauge su smėliu ir virpėdama su epušės lapais, o jos pranašas buvo nerimas. Juo labiau silpo jėgos ir juo baugiau darėsi, juo garsiau aidėjo ta muzika: iš pradžių tik vos girdimas fleitos vinguriavimas kažkur tolumoj, dar anapus akiračio — jei, neįtardamas pragaišties, nori sugauti tą per erdvę ištįsusį garsą, turi gerai įtempti klausą; paskui melodija darosi vis vingresnė ir garsesnė — sakytum grojikas, pasikinkęs eiklius širmus žirgus, vaiduoklio greičiu lėktų vis artyn ir artyn, o pro šalį siaudžiantis vėjas keltų jam kuo toliau, tuo didesnę aistrą, išsiliejančią vis energingesnėmis garsų pynėmis. Nualintas ir išsekęs Albertas paskui jau gerai girdėjo šią muziką, nors ir nesuvokė, kol neatsimerkė, tikrosios jos prasmės. Tik išvydęs, kiek daug į šoną jį nunešė upės srovė ir kaip dar toli kitas krantas — jau nepasieksi, jis suprato, jog ši įkyriai skambanti bejėgiškųjų muzika yra ir jo muzika.

Atsigulęs aukštielninkas, jis leidosi nešamas upės tėkmės. Plaukė regėdamas, kaip slenka kartu su juo debesys, tik jie — dangumi. Keista, bet jau nejautė nei nusivylimo, nei kartėlio — jie praėjo greitai, taip pat greitai kaip visados, kai nepasiseka padaryti to, kas neįmanoma ar kam akivaizdžiai esi pernelyg silpnas, bet ir suvokdamas tai, vis vien meti iššūkį. Dabar Albertui atrodė, kad dar tada, prieš brisdamas į vandenį, ir net anksčiau — sėdėdamas atsirėmęs į šiurkštų ir graublėtą pušies kamieną,— jau tuomet, kai dar nežinojo, ką ketina daryti, tik nujautė,— jis suprato pralaimėsiąs. Jau tada jis suprato

pralaimėsiąs, nors dar negalėjo žinoti nei kam, nei kada; ne, veikiausiai tai nebuvo net supratimas — tik nujaučiamos nesėkmės, kurią pasitinki savo valia, liūdesys, apglėbęs tave tarsi rūkas, svaiginantis birželio pradžios žolynų kvapais ir taip ginantis nuo geliančio skausmo. Kažin, gal jam tik dabar taip atrodė, gal jis, kurdamasis tokią iliuziją, stengėsi pasiteisinti pats prieš save ir taip kaltę suversti kažkokiam fatališkam būtinumui, bet kad iš tiesų — po to, kai nustojo skambėjusi ta nesėkmės muzika ir viską, kas aplink, apsiautė abejingumo tyla, nebuvo likę nieko daugiau, tik nusiminimo ir graužaties nuosėdos, plėnys, greitai pustomos vėjo — tarsi aistra ir valios įtampa jau iš anksto būtų sudeginusios pirma tik galimo ir nujaučiamo, o paskui iš tikrųjų išsipildžiusio pralaimėjimo aitrulį. Jo kūnas dabar buvo suglebęs, sakytum tuščiaviduris; išsekintas pastangų, kurių prasmė veikiausiai vienas įsikalbėjimas, ir susitaikęs, kad pralaimėjo, jis nebesipriešindamas slydo pasroviui pro karklais apaugusias pakrantes, biraus smėlio skardžius ir pievas, laukymes. Taip, tai buvo pasidavimas, tačiau pasidavimas priešininkui, kuris, pasirodo, tau trokšta vien gero, tik tu, apakintas pernelyg didelių savo vilčių ir įniršio dėl jų neišsipildymo, nenori to pripažinti ir spyriojiesi nelyginant mažas vaikas dėl nepatenkinto įgeidžio. Tai buvo nesėkmė be gėdos ir pajuokos, atvėrusi akis ir keIianti džiugesį: pralaimėjusių muzika nejučiom virto susitaikiusių muzika, tik vos vos girdima, bet savo skambesiu teikiančia paguodą ir ramybę visiems, kurie iki šiol dar nemiega. Albertas stebėjo, kaip dangaus horizontas riečiasi į ratą, kai žvilgsniu stengėsi aprėžti visų matomų erdvių ribas, ratą, kuris kaip dieviška nakties aureolė, išdabinta ryškiai spindinčiomis rugsėjo žvaigždėmis, štai slysta aukštu, išgaubtu skliautu, iškeltu virš dienos nuvargintos ir dabar palaimingai snaudžiančios žemės. Iš apačios regimi medžiai, savo gražiai nuaugusiais, tarsi ištekintais kamienais išsišovę į dangų, atrodė kaip didingi pilioriai, o pro juos prasimušančios laukymės ir pievos — kaip navos po ryškiai žybsinčių žvaigždynų velvėmis, kurias — išsirietusias ir banguojančias tokiose aukštybėse — nežinia, kas prilaiko. Visas šis masyvus, bet

kartu ir grakštus, raminantis, tačiau ir keliantis baugulį statinys, kurio menka dalele Albertas tą akimirksnį pasijuto, tarpais prabusdavo iš inertiško nakties snūdulio — tai atsitikdavo, kai pūstelėdavo stipresnis vėjas ir vanduo, dangus, medžiai neramiai sujudėdavo, tarsi išgąsdinti krūptelėdavo ir suvilnydavo, subanguodavo, pasidavę vienam ir tam pačiam ritmui, nustatytam nematomo, tačiau visur esančio dirigento, ir tais momentais kaip niekad būdavo akivaizdu, kaip čia viskas susiję ir vienas be kito negali — sakytumei ant horizonto rato būtų užmestas trūkùs voratinklis, kurio vienai, kad ir menkiausiai, gijai plyšus, suirs visos kitos.

Paskui dar ne kartą Albertas buvo atėjęs į šias vietas. Atklysdavo čia vėlyvais rudenimis, kai drengdavo nesibaigiantys lapkričio lietūs, krisdavo įstrižomis čiurkšlėmis per drėgmės prisigėrusius medžių kamienus — žievė būdavo gliti, supleišėjusi, regis, net atspurusi; slinkdavo palei upės vagą ir tada, kai vėjas pustydavo nerandančias ramybės, ryškioje žiemos saulėje akinamai blyksinčias sniego kruopelytes, o tėkmė stengdavosi pralaužti sukausčiusius ją sausio ledus; atsibastydavo čia pažiūrėti jos, tos nirtulingos ir niekieno jau nebesutramdomos srovės pergalės, pasigėrėti jos triumfu — tai, žinoma, būdavo pavasariais, kai saulė šoktelėdavo gerokai aukštėliau ir pagelbėdavo visiems — trokštantiems laisvės ir išsivadavimo. Pavargęs, nusiminęs, nukamuotas kasdienybės, jis dažnai ateidavo čia, kur, regis, be tyrlaukių, nieko daugiau negalėjai rasti, bet kažkas vis vien teikė jėgų ir pasitikėjimo savimi. Nežinia, gal tie akimirksniai buvo tebesitęsiantis, tačiau vis naujo ir naujo savęs paliudijimo reikalaujantis susitaikymas, prasidėjęs aną rugsėjo vidurnaktį, skambant tyliai pralaimėjimo muzikai ir jam žvelgiant į prieblandoje, o po to tamsoje išsibarsčiusias miesto šviesas, kurios spindėjo kaip kažkada tolimos, o tuolaik prie pat išsipildymo ribos priartėjusios svajonės ataidas, priminimas.

* * *

Vilius stovi abiem rankom atsirėmęs į palangę ir žvelgia ton pusėn, kur turėtų būti marios. Gerai įsižiūrėjęs, kai akys apsipranta su tamsa ir pradeda skirti išblukusius ir išskydusius daiktų kontūrus, iš tikrųjų jas pamato — užlietos aklos vėlyvo rudenio nakties ir neapšviestos pro debesų gumulus neįstengiančių prasimušti žvaigždžių, jos vos vos liūliuoja, regis, kažkur nepasiekiamoj tolumoj, nors iš tikrųjų yra prie pat, viso labo už keliolikos žingsnių. Vėl kyla vėjas — jau kelintą kartą šią naktį jis rimsta, tačiau niekaip negali: pagautas siautulingos aistros, štai ir vėl lenkia prie žemės silpnus, iš paskutiniųjų į birų pajūrio smėlį besistengiančius įsikabinti medžius — žemaūgius berželius, pušeles,— šoka pasiutusio nirtulio pilną šokį vienas prie kito virstančių krūmynų guotuose, akiplėšiškai taikosi nudrėksti vos besilaikančius senų medinių namukų stogus. Jis siaudžia, sakytum vis labiau niršdamas dėl savo bejėgiškumo, niekaip neįstengdamas nugalėti paskutinio likusio priešininko — marių, kurios, nugrimzdusios į tylią tamsą ir nutolusios ten, kur jų niekas nebegali pasiekti, vilnija taip pat ramiai kaip ir anksčiau, nepasiduodamos nei jo vilionėms, nei jėgai. Jos — paslaptingos, keliančios baugulį, tolumoje sustingusios ir visai nejudančios — yra tarytum pati naktis be pradžios ir be galo, besidriekianti nuo čia tūkstančius kilometrų ir apsvaiginusi, nugramzdinusi visus į miegą, užliūliavusi keistais ir paslaptingais savo sapnais. Kaszin, koks dabar metas. Vilius pavargęs stovi prie lango, toks pavargęs, kad net nuostabu, iš kur dar turi jėgų čia stypsoti ir, žvelgdamas į marias, įsivaizduoti naktyje nuskendusius kaimus su aukštai į dangų iškeltais stogų kraigais ir kelius su nežinia kur lekiančiomis vienišomis, lyg vaiduokliai tamsą skrodžiančiomis mašinomis, laukus su nuskustomis ražienomis ir miestus, kuriuose dabar mirksi tik geltonos šviesoforų akys — atrodo, paskutinį sykį žybtelėjusios, jos irgi tuoj suvisam užsimerks. Naktis, regis, suliejo visas erdves ir laikus — jis stovi toks nuilsęs, sakytum pats būtų plaukęs per upę, beviltiškai stengdamasis nugalėti niekaip nepasiduodančią srovę, pats būtų įnirtingai yrę-

sis, siekdamas vis toliau ir toliau, pats būtų pajutęs, kad jau visai nebeturi jėgų, ir atsimerkęs pamatęs, kaip dar toli kitas krantas — jau nepasieksi. Ant stalo guli šūsnis lapų — netvarkingai sumestų, pribraukytų, skubomis prirašytų. Žvelgdamas į tuos popierius, Vilius jaučiasi taip, nelyginant ką tik būtų grįžęs iš tolimos kelionės, išsekinusios, bet ir suteikusios džiaugsmo. Tų penkerių metų, skiriančių aną ir šį akimirksnius, rodos, nė būti nebūta — tik staigus laiko šuolis, ir viskas.

Žodis ir laikas, žodis ir laikas... Vilius dar nemoka apibūdinti, kokį jausmą jam kelia šių dviejų sąvokų skambesys, jos tik dilgsi galvoje su kiekvienu kraujo tvinktelėjimu. Neaiškiai nujaučia, kad tarp jų yra kažkoks paslaptingas ryšys, kurį jam reikia suprasti, įminti kaip mįslę, jeigu tik jis nori, kad nei šios, nei būsimų naktų pastangos nenueitų vėjais. O gal jo apskritai negalima suvokti protu ir išreikšti žodžių kalba,— pamano,— gal jis, tas ryšys, yra viso labo nuojauta, tokia pat neapčiuopiama ir neįmanoma sugniaužti į saują kaip gruodo sukaustytos žolės virpulys prieš pradedant pirmą kartą snigti šaltą ir pilkšvą lapkričio pabaigos pavakarę?

Vilius tebestovi prie lango ir tada, kai ten, ties horizontu, dangus ir marių vanduo tarytum truputėlį prasiskiria, ir pro tą siaurą tarpą pamažu ima koštis blandi paryčių šviesa. Jis regi, kaip tamsa virsta prieblanda, o juodas dangus — šėmu, kaip iš nakties išnyra medžiai, krūmai, be tvarkos pakrantėje išsimėtę ir niekam dabar nereikalingi suoliukai. Viskas vyksta labai pamažėl, o sykiu — be paliovos ir taip greitai,— toks pat įspūdis, lyg žiūrėtum į laikrodį stengdamasis sekti minučių rodyklės judėjimą, bet, dėl akies nepastabumo nepajėgdamas jo paties sugauti, matytum tik palengva ant ciferblato besikeičiančias padėtis. Kuo darosi šviesiau, tuo labiau Vilių ima snūdulys, tarytum ne naktis užleistų vietą dienai, o ši — nakčiai, gundančiai ramybe ir poilsiu. Žodis ir laikas, žodis ir laikas, kažin, kiek dabar valandų?

Pirmas mėnuo buvo ilgiausias. Rugsėjis, abiem saujomis žeriantis karštus saulės spindulius, slystančius nuožulniais senamiesčio namų stogais ir skaidria šviesa užliejančius gatves ir plačiai išsiskleidusias aikštes, mirgančius medžių lapuose ir vidurdieniais brėžiančius ilgus šešėlius, rodės, tęsis be galo, vis žadindamas tokį pat nenumaldomą tyrlaukių ir atvirų erdvių ilgesį. Aukštas giedras dangus, visą dieną nesudrumsčiamas nė menkiausio debesėlio, žvarbos dar nepakąstas medžių žalumas, įdegę veidai ir lengvi margaspalviai drabužiai, nors anksti rytais ir į vakarą taip apsirengus jau šiek tiek vėsoka... Kaip dažnai paskui, kai jau bus prabėgę keli metai, sėdėdamas kokioj paskaitoj ar skaitykloj, vienas bastydamasis po miestą ar staiga nei iš šio, nei iš to prabudęs vidurnaktį, Albertas prisimins šį rugsėjį, kada laikas sakytum buvo sustojęs ir atrodydavo, jog kas rytą aušta vis ta pati diena — pilna naujų įspūdžių, kviečianti ir viliojanti, bet sykiu tokia bauginanti nežinomybe; tie prisiminimai, plaukiantys tarsi šiltas rūkas virš pavasarį žydinčio ežero, žadins nostalgiją, kaip ir visados, kai visa, kas, regis, buvo geriausia, nutolsta tiek, kad jau nei pasieksi, nei prisišauksi. Dažnai prisimins pirmą dieną, kai atvažiavo šitan miestan ir išlipo iš vagono geležinkelio stoties perone — atrodys, klausinėjo ir ilgai klaidžiojo,— to reikalaus praeities legenda,— nors po teisybei jau žinojo, į kurį troleibusą reikia lipti, sėdo ir atvažiavo, ir visai nebuvo sunku rasti bendrabutį — į jį jau skubėjo studentai, vieni tokie pasitikintys savimi, viską žinantys ir viską išmanantys, iš karto pamatą pažįstamų, kiti šiek tiek sutrikę, neramiai basidairantys, sumišę, tačiau visi — nešini didžiuliais krepšiais ar lagaminais su atsivežta iš namų manta; prisimins, kaip pakilo liftu į devintą bendrabučio aukštą ir kaip pravėrė kambario, kuriame paskui teko dvejus metus gyventi, duris, ir kaip pirmą kartą pamatė Julių — rūkė atsisėdęs ant palangės ir žvelgė kažkur į tolį, tenlink, kur matyti už miesto vilnijant padūmavę miškai; Albertas — Julius — Tai gyvensim? — Gyvensim. Prakaulūs skruostai, šviesūs, šiek tiek susišiaušę plaukai, bent

iš drabužių negalėjai pasakyti, kad pernelyg rūpintųsi savo išvaizda — mūvėjo jau gerokai apdriskusiais, ne itin švariais džinsais, iš jų buvo išsipešę pilki flaneliniai marškiniai, kokiais niekas tuolaik nebevilkėjo, apsiavęs nukleiptais zomšiniais batais,— nors, kita vertus, iš pat pradžių negalėjai suprasti, ar tai nėra viso labo poza, pastanga išsiskirti bent šitaip. Po kiek laiko Albertas įsitikins, koks apgaulingas gali būti pirmasis įspūdis ir kaip neapdairu iš sykio spręsti apie žmogų, tačiau šįkart nuojauta jo neapgavo — Julius jam visados išliko toks pat kaip tada, kai pamatė vos įžengęs kambarėlin. Gal tie paprasti žodžiai, nutraukę nejaukią tylą, gal tiesus ir atviras žvilgsnis, šypsena paduodant ranką,— dabar jau nežinia kas, tačiau kažkas labai menka, vos juntama ir sunkiai apibūdinama nuo pat pirmos akimirkos patraukė, kėlė pasitikėjimą ir simpatiją. Nors paskui ilgai nieko nesakė, dėjosi abejingas, rūkė, pelenus kratydamas ant čia pat pamestos „Vakarinių naujienų" skiautės, Albertas matė, kad akies kampučiu stebi, kaip jis padeda ant grindų krepšį, išeina į balkoną, apsidairo — net svaigu, kaip toli matyti: baigiasi namai, ir gatvės virsta plentais, šimtus kilometrų nusitęsiančiais per tolyn už miesto plaukiančius miškus, kurie iš ryškiai žalių pamažu virsta mėlynais, o iš melsvų — pilkšvais ir galiausiai tokios spalvos kaip jūros vanduo prie horizonto, padūmavusią dieną priartinto miglų; smalsiai stebi, kaip grįžta į kambarį,— vis tyla,— atsega krepšį ir tik pradėjęs dėti daiktus ant lovos, kuri prie lango, pamato raštelį: „Užimta"; Juliui įdomu, kaip sureaguos, bet Albertas nieko garsiai nesako, tik sau pamano: „Aš tai šitaip nepadaryčiau". Ne tik kad garsiai nieko nepasako, bet nė akimirksnį nesutrinka, o ir pamano, kad taip nepadarytų pats nežino kodėl — ar kad neišdrįstų, ar iš įpročio visiems dėl smulkmenų nusileisti, ar paprasčiausiai kad toks dalykas jam niekuomet nė nešautų į galvą; Julius pasako, kad raštelį paliko Gintas — dabar jis išėjęs parsinešti pas gimines paliktų daiktų. Ant vienos iš spintų irgi prismeigtas toks pat užrašas; pajutęs nuoskaudą, sumišusią su pašaipa, Albertas tuoj pat nusijuokia ir patsai iš savęs — bene tu, atvažiavęs pirmasis, irgi nebūtum išsirinkęs to, kas geriausia,

nors iš teisybės tiek čia to gerumo. Tiek čia to gerumo: trys geležinės lovos, kol kas be patalynės ir net be čiužinių, suklypusios kėdės, stalas, sienos, apvarvėjusios tikriausiai iš dešimto aukšto radiatorių ištekėjusiu vandeniu ir tose vietose apipelijusios, nudaužtas lempos gaubtas. Bendrabučio kambariai — per kelis metus jis tiek jų pamatys: vieni bus panašūs į šitą dabar, tokie pat tušti ir niūrūs, be nieko, kas nors kiek teiktų šilumos ir vakarais trauktų pavargusį grįžti, kiti — išklijuoti apmušalais, apstatyti iš kur nors gautais ar pačių susikaltais baldais, papuošti žymių dailininkų reprodukcijomis popieriniuose rėmeliuose ar paprasčiausiais atvirukais, brangių žmonių ar vietų nuotraukomis, tačiau vis tiek viskas dvelks laikinumu, nepastovumu; net tuomet, kada vėlyvą rudenį drengs nesibaigiantys lietūs, nelyginant pilka širma užkloję viską, kas priešais akis, ir neleidžiantys į lauką nė nosies iškišti, ir net tada, kai už storai apšerkšnijusių langų siaus pašėlusi pūga, piktdžiugiškai besitaikanti nutraukti elektros ir telefono laidus, o gal net stulpus išversti, nesijausi čia kaip namie — viso labo užuovėja, atsitiktinai susirasta paklydusio pakeleivio, laikina priebėga, kurios, anapus spiginant geležiniams šalčiams, nesušildo nė per naktį įjungtos elektrinės krosnelės ir kurioje, net būdamas su kambariokais, jautiesi vienišesnis nei bastydamasis vienui vienas; kažkuo visi tie kambariai bus panašūs į mažų miestelių geležinkelio stočių laukiamuosius, į kuriuos tik labai trumpam pravažiuodamas užsuki,— taip atrodys, nors ir mintum šio pastato slenkstį ištisus penkerius metus. Studentų bendrabučio kambariai — pašėlusio džiaugsmo ir jaunatviškų nuodėmių liudininkai; tik išėjęs gyventi kitur, tikriausiai pradėsi jų — ne sykį iškeiktų ir paniekintų — ilgėtis, nors turbūt ir tuomet nelabai sutiktum grįžti atgal, net jeigu kas nors ir pasiūlytų.

Trys geležinės lovos, kėdės, sukrypęs stalas — iš teisybės tiek čia to gerumo, tačiau ar pats nebūtum išsirinkęs to, kas bent jau ne blogiausia, jeigu tik būtum atvažiavęs pirmasis,— pamanė Albertas, vos pajutęs su pašaipa sumišusią nuoskaudą.— Tegul nebūtum drįsęs ar sumanęs palikti raštelį „Užimta", bet argi maža būdų pa-

ženklinti, kad čia jau mano — pastatyti krepšį su daiktais, užmesti striukę; ir dabar juk puolei ne prie tos lovos, kuri šalia durų, o kuri ten, prie lango, kur šviesiau ir iš kur, gulėdamas pasirėmęs ant alkūnių, gali matyti anapus stiklo atsiveriantį vaizdą. Taip jis pamanė, dėliodamas ant likusios neužimtos lovos drabužius ir paskui juos kabindamas spinton, o Julius tuo tarpu vis teberūkė — arba labai lėtai tą pačią, arba jau antrą cigaretę — ir dėjosi žvelgiąs pro langą, nors akies kampučiu dar vis tebestebėjo, ką veikia Albertas; šis tą matė, bet tas vaikiškas žvilgsnio paslaptingumas jam kėlė veikiau simpatiją negu nepasitikėjimą. Visoje Juliaus išvaizdoje, judesiuose jis išsyk pajuto esant kažką labai vaikišką, vaikiškos buvo jo akys, vaikiški ir ką tik pasakyti žodžiai — ne, ne jų prasmė, o skambesys, pats balsas; jis iš karto Albertui pasirodė esąs panašus į suaugusį vaiką. Tokį įspūdį darė jokiu būdu ne dvasinis nesubrendimas ar naivumas, tokiame amžiuje neretai pasireiškiantys ir išoriškai, fizinėmis formomis; jį veikiau lėmė pernelyg didelis ir atviras nuoširdumas, pajuntamas vos pažvelgus į akis. Taip, veikiausiai nuoširdumas, tas pats nuoširdumas ir nemokėjimas apsimesti, kuris iš sykio išduoda meluojant mažus vaikus ir kuris, žinoma, teikia daugiau sopulio negu džiaugsmo — todėl labai greitai nuslopinamas ar net visiškai išstumiamas pirma paprastų, o kuo toliau, tuo suktesnių apgaulių. Ir dabar Julius buvo panašus į mažą vaiką, stebintį kažką, ką mato pirmą sykį, ir besistengiantį suprasti, kas tai yra, tačiau kažkodėl besidrovintį to savo nežinojimo ir todėl žiūrintį paslapčiomis. Tai buvo panašu į žvalgytuves, dėl kurių — iš pradžių kėlusių tik šypseną — paskui pasidarė šiek tiek nejauku, kaip ir dėl tos keletą akimirksnių užtrukusios tylos, kai Albertas pravėrė duris ir įžengęs kambarėlin nežinojo, ką pasakyti Juliui, sėdinčiam ant palangės ir rūkančiam, kol tasai pats nepažadino jo iš sakytum netikėtai užplūdusio stingulio ir nepriminė, kad reikia pasisveikinti. Kaip ir aną sykį, tylą — nejaukią ir jau pradėjusią varžyti — pirmasis nutraukė jis, Julius, pasiūlęs pažinties proga bent arbatos išgerti.

Elektriniame virdulyje jie užsivirino vandens, kuriuo paskui „užsiplikino" aviečių uogienę, Albertas iš krepšio ištraukė motinos keptų sausainių — ne tik virtuvės, bet ir namų sekmadieniais, ne tik namų sekmadieniais, bet ir miestelio, jo apylinkių, upės ir abipus jos besidriekiančių lankų kvapas staiga užplūdo bendrabučio kambarėlį, ir Albertui ūmai pasirodė, kad štai pažvelgsi pro langą ir pamatysi vyšnią, kurioje čirškauja žvirbliai, lesdami nepasiektas nuskinti, jau pernokusias vyšnias, darže triūsiančios motinos nugarą, prie šulinio su kaimynu besišnekučiuojantį tėvą,— tai truko tik mažą sekundės dalelę, tačiau buvo taip arti, apčiuopiama ir girdima, sakytum jis iš tikrųjų dar tebebūtų namie, o tai, kas vyksta,— viso labo svajonė, įsivaizdavimas, tarsi būtų susimaišę laikai, dabartis ir praeitis be jokio išankstinio įspėjimo susikeitusios vietomis, lyg būtų negrįžtamai pranykusi riba tarp fantazijos ir tikrovės,— o kartu šis trumpai šmėstelėjęs vaizdinys žadino nuojautą, jog kaip tik dabar, šį akimirksnį, kai pastumia kėdę, sėdasi už stalo ir tuoj pradės gerti arbatą, kažkas, kas yra taip menka kaip plonas, plika akimi vos įžiūrimas šilkinis siūlelis, rytmečio rasos sudrėkinta voratinklio gija, spindinti tekančios saulės spinduliuose, nutrūksta, ir visa, kas ligi šiolei buvo greta, nesulaikomu greičiu pradeda tolti ten, kur sugrįžti atrodys taip lengva, tačiau kur tu, kad ir kaip trokštum, niekuomet jau nebegalėsi patekti; viskas darosi dabar, šią akimirką, kai įkypi vakaro saulės spinduliai apšviečia varganą, skurdų bendrabučio kambarėlį, ir tu, jeigu tik įstengtum ir mokėtum, dar galėtum ištiesti ranką, bandydamas sugauti iš to tolstančio praeities rūko kažką, kas yra be galo brangu ir be ko, regis, negalėsi ištverti, tačiau stovi apstulbęs ir liūdnas, lygiai kaip ir bejėgis, lyg matytum svyrantį ir krintantį žemėn žaibo nutrenktą medį vidury didelio dirvono, griūvančią upėn paplautą molingo skardžio atplaišą, nuošliaužą, slenkančią pamažu, bet nesulaikomai,— šis jausmas, vos plazdanti, bet gelianti nuojauta jo nepaliks visą vakarą, o ir paskui dar ne sykį užplūs pačiomis netikėčiausiomis aplinkybėmis, net tuomet, kai, rodos, tam nebus nė menkiausios dingsties, o ir jis pats to visiškai nesitikės. Tai bus troškimas

sugrįžti, ilgesys be jokios pastangos, iš anksto nutuokiant, kad jau niekur ir niekuomet tai, kas buvo, nebepasikartos, panašiai kaip neskirta išsipildyti norui akies vyzdyje išsaugoti paskutinį nusileidžiančios saulės blykstelėjimą tyliai raibuliuojančiame ežero vandenyje, kad atsimerkęs vidurnaktį vėl jį pamatytum; ši nelemtis kels liūdesį — aitrų ir smelkiantį, nors ir užlietą pastelinių nostalgijos ir ramaus ilgesio spalvų. Netrukus jisai labai aiškiai supras, jog laikas mus per prievartą padaro išdavikais — gimtinės, tėvų, draugų išdavikais,— ir nieko čia nepakeisi, kiekviena pastanga eis perniek; kad ir kaip graušimės ir sielvartausime, niekas mūsų neišgelbės ir nesuteiks išrišimo už šią nuodėmę, kartojamą be paliovos kiekvieną dieną ir net kiekvieną akimirksnį. Netrukus Albertas šitai supras, o tuo metu, kai su Juliumi gėrė aviečių arbatą, užsikąsdami iš namų atsivežtais sausainiais, nuojauta dar nebuvo virtusi ta netikėta, tačiau paprasta mintimi — blėstančios vakaro šviesos nutviekstame kambarėlyje sklandė tik prisiminimų žadinamas liūdesys, šiek tiek slopinamas pokalbio apie nelabai reikšmingus dalykus, tačiau turinčio suartinti. Dabar daugiausia kalbėjo Albertas, o Julius tik klausinėjo ir klausėsi, ranka parėmęs smakrą, kartkartėmis siurbtelėdamas arbatos ir rūkydamas — rūkė jis daug, regis slopindamas kažkokį neduodantį ramybės maudulį, geliančią širdperšą, o gal taip tik atrodė — paprasčiausiai buvo įpratęs ir viskas. Jie kalbėjosi — du prieš valandą dar visai nepažįstami žmonės, o prieš kokią dieną ar dvi buvę taip toli, jog ne tik minties nekilo apie būsimą abiejų susitikimą, bet ir nežinojo vienas kitą esant. Albertas pasakojo apie tą miestelį, iš kurio atvažiavo, ir mokyklą, kurioje mokėsi, mokytojus ir klasiokus, užsiminė apie stojamuosius egzaminus; jis šnekėjo neskubėdamas, vis labiau užsimiršdamas, sakytum jį būtų apsvaiginę cigarečių dūmai, tvyrantys virš stalo ir kažkodėl nesisklaidantys — galbūt todėl, kad oras toks ramus, nė jokio dvelktelėjimo; visa sustingę, nejudru, tik jiedu kalbasi ir geria arbatą — dvi būtybės, išlikusios gyvos kažkokioje statikos karalystėje. Albertas pasidavė prisiminimų srovei, visiškai nebesipriešino savo paties pasakojimo tėkmei, tik retkarčiais pertraukiamai Juliaus

klausimų ir vėl nešančiai vis greičiau ir toliau iš šio kambarėlio — ten, kur vienam iš jų niekada neteko būti, tačiau reikėjo visiškai mažai pastangų įsivaizduoti, kaip ten viskas yra, kadangi jo dabartinė būsena ir praeitis tikriausiai buvo labai panašios į to, kuris pasakoja,— Alberto. Šiam nė sykio neatėjo į galvą mintis pačiam ko nors pasiteirauti, bent iš mandagumo — galbūt paprasčiausias užsimiršimas, o gal savanaudiškumo apraiška, menka ir nelabai smerktina, bet jį patį skaudžiai nutvilkiusi, kai sužinojęs ar atspėjęs, kodėl Julius tik klausinėjo ir per visą pokalbį nebandė įsiterpti pats, jis prisiminė šitą pirmąjį vakarą. Jie šnekėjosi draugiškai, nors ir ne apie tokius dalykus, kurie reikalautų ypatingo atvirumo, šnekėjosi kaip du ką tik susipažinę ir išsyk pajutę vienas kitam palankumą žmonės...

Jau buvo bebaigią gerti tikriausiai po antrą puoduką arbatos, kai į kambarį įžengė Gintas — nuo skersvėjo ūmai šoktelėjo ir suplazdėjo užuolaida ir garsiai trinktelėjo durys, sugrąžindamos juos iš Alberto pasakojimo tikrovės čionai, kur jau tvyrojo prietema ir girdėjosi kituose kambariuose garsiai šnekantis, juokaujant, o kai kuriuose — ir dainuojant. Tokia pati būsena, lyg ką tik būtum prabudęs, tačiau vis dar snūduriuodamas prisimintum nakties sapną, kuris tuoj pat išsisklaidys kaip migla pakilus vėjui, ir tu, kad ir kaip norėtum ir stengtumeis, jau niekaip jo nebeprisiminsi — nė menkiausios, tegul ir blausios, detalės, visiškai nieko.

Jie pasiūlė arbatos ir Gintui, o šis savo ruožtu iš krepšio ištraukė butelį naminio juodųjų serbentų vyno, skaidriai raudono ir kvepiančio. Tebejausdamas rankos paspaudimą susipažįstant ir sveikinantis, Albertas žvelgė į dar vieną kambarioką, sakytum stengdamasis iš veido, judesių išskaityti ne tik būdo bruožus, bet ir būsimą laiką. Stambokas, pažiūrėti ramus ir lėtas, iš tiesų jis buvo gana staigių judesių ir labai pasitikintis savimi — tuo jie netruko įsitikinti. Bent jau atrodė, kad tą vakarą jis pernelyg nekvaršino sau galvos dėl to, kas taip slėgė ir neramino Albertą ir galbūt Julių,— nebent nelabai jautraus ir nelinkusio į save gilintis žmogaus įspūdį sudarančios replikos, juokeliai ir pokštai tebuvo apsimetimas,

priedanga, slepianti ilgesį ir netikrumą. Gintas, kaip pasirodė, dvejais metais už juos vyresnis, tik pavasarį buvo grįžęs iš armijos, galbūt todėl jo judesiai tarpais atrodydavo kampuoti ir šiurkštūs, o balsas — čaižus, kita vertus, šitai galėjo plaukti ir iš jo prigimties — antraip kodėl gi visa tai laikui bėgant nepranyko? Nedingo nei stačiokiškumas, nei rupumas, prie kurių visi pamažu priprato ir pradėjo nebepaisyti, kaip galiausiai imi nebepastebėti kažkada naujų ir įdomių, o ilgainiui nusibodusių daiktų, juolab kad net ir būdamas nepalankiai nusiteikęs, negalėjai Ginto atžarume įžvelgti nė kruopelytės piktos valios, ką jau ten kalbėti apie piktdžiugišką pastangą įskaudinti, o tik keistą drovėjimąsi atviro jausmo ir dar labiau — švelnumo. Jis veikiausiai buvo iš tų — niekinančių tai, ko vogčiomis ilgisi ir trokšta, nes mano, jog kiti juos paprasčiausiai išjuoks; drovėdamiesi patys savęs, savo jausmų ir troškimų, jie nelyginant jūros moliuskai gūžiasi į gipso kiaukutą, sykiu apsimesdami, kad jiems niekas nė motais. Paskui Albertui atrodys, kad jau pirmąjį vakarą, dar tada, kai iš lėto gėrė arbatą — iš lėto anaiptol ne todėl, kad karšta, o kad neturėjo kur skubėti, nes tie darbai, kartoti diena iš dienos daugel metų ir tapę veik įpročiu, užpildę ištisas savaites, mėnesius ir visus metus darbai, dabar ūmai pasibaigė, ir jie ilsėjosi, kaip ilsisi ūkininkai, pagaliau sulaukę vakaro, nors ir nebuvo tokie ramūs,— dar tuomet jis tai spėjo suprasti — iš pabrėžtino nerūpestingumo ir vangumo, iš įžūlokai įsistebeilijančio žvilgsnio, iš tų atsainių gestų, kurie sykiu buvo pernelyg demonstratyvūs, kad neabejodamas galėtum jais patikėti.

Ilgainiui bendrabutis skambėjo garsiau ir garsiau — kuo labiau rimo ir tilo anapus lango besidriekiančios tolumos, tuo čia darėsi triukšmingiau: iš miesto sugrįžusių šurmulys aikštelėse prie lifto, sveikinimasis ir šūksniai plonais betono blokais perskirtuose kambariuose, pro praviras balkono duris sklindanti iš karto kelių magnetofonų muzika, kurią veltui stengėsi perrėkti iš apačios ataidintys girti balsai, susiliejo į nenurimstantį, tik kartkartėmis vos prislopstantį ūžesį, girdimą turbūt iš labai toli. Tą vakarą jie susipažino ir su kitais kursiokais — pasiskolinti

duonos, o iš tikrųjų veikiausiai smalsaudamas atėjo Rimas, kaip sužinojo vėliau — iš gretimo kambario, paskui jis atsivedė Nijolę ir Mildą, iš kažkur atsirado Zigmas, Arūnas: prieblandos niaukstomam, saistomam kambarėly jie sėdėjo ratu ant grindų nežiebdami šviesos, net keista, kad taip greitai rado bendrą kalbą, be jokio varžymosi, sakytum jau būtų seni pažįstami ir štai susitikę po ilgo išsiskyrimo; vakaro blausumas virto tamsa — tiršta ir raminančia, o jie vis dar nesiskirstė — šnekos pylėsi kaip iš gausybės rago, o tarmiški žodžiai, kad ir būtų neprisipažinę kas iš kur, vis vien būtų išdavę kiekvieno kilimą. Ko gero, jie buvo dar pernelyg patiklūs ir naivūs, o susitikimo džiaugsmas ir vakaro neįprastumas per daug dideli, kad šautų kuriam į galvą apsimetinėti ar būti nenuoširdžiam — tai juk visuomet sąmoninga pastanga; tas linksmumas, sumišęs su vos juntama širdperša ir rytdienos baugesiu, iš sykio suvienijo. Iš kažkur atsirado gitara, ir pirmieji akordai drauge su vėjo gūsiu siūbtelėjo ir nusklendė naktin kaip garsais pavirtusi jų nerimastis, o paskui jau dainavo vieni, vis pasiklausinėdami — o ar žinot šitą, ar girdėjot, ar pas jus mėgsta? — dainavo dabar jau liaudiškas — skaidrios dzūkų ir niūresnės žemaičių melodijos, traukiamos nesusidainavusių balsų, skambėjo nedarniai, užtat nuoširdžiai. Nereikėjo nė žodžių, pačiu savo aidesiu, čia ramiau ir tyliau, čia energingiau ir garsiau sklindančiu per nakties tylą, ir greitai besikeičiančia, tačiau dažniausiai elegiška nuotaika jos teikė ramybės ir net svaigino iki užsimiršimo, nešė atgal — ten, kur nakties miglos ir ūkanos lengvai slysta statesnėm ir nuožulnesnėm įlomėm, savo draikanom saistydamos jau spėjusius nužydėti žolynus, palaukėmis išsimėčiusius krūmokšnius ir miškelius, kur tykiai teliūskuojasi apsnūdę, švendrynų apjuosti ežerai — per juos nelyginant lieptai tiesiasi ilgi mėnesienos takai, išnykstantys, vos tik žemą pilnatį užtemdo niūrūs debesys, bet ir vėl tučtuojau išnyrantys ir suspindintys, kai šiuos nugena nenurimstantis vėjas; nešė ten, kur dirvonai, lankos ir gūdžios girios, ir per jas vedantys į mažus miestelius, kaimus ar vienkiemius žvyruoti vieškeliai ar siauri, duobėmis išmušti keliukai vinguriuoja, iš aukštai žiūrint, kaip kažkieno at-

sainia ranka mestelėti ir palikti ilgi kaspinai. Basam, tik basam ten reikia vaikščioti — kad pajustum, koks smulkus ir birus dzūkų smėlis ir kokie šiurkštūs pernelyg dosnios šiųmetės saulės išdegti kieti kaip akmenys žemaičių molynai, giliai ten reikia kvėpuoti ir žiūrėti plačiai atmerktom akim, betgi ir to ar pakaks suprasti, kodėl visą laiką juokavusi močiutė ūmai nutyla ir sako — dievuliau, argi čia kaimas, cik dvi trobos telikę,— sako giliai atsidūsėdama, bet nieko nekaltindama. Melodija plaukė po melodijos, nešdama vis tolyn ir tolyn iš bendrabučio kambarėlio,— galbūt kaip tik tuomet pirmąkart pajuto, kaip tos dainos virsta maldom, kurias dar daug sykių kartos, tarsi prašydami išrišimo. Paskui Arūnas spintoje rado dar pernykščių gyventojų paliktą žemėlapį, ir, pleistru priklijavę ant sienos, kiekvienas pažymėjo, kas iš kur,— kurių vietų vardų nebuvo, patys užrašė,— ir nuvedė link Vilniaus tiesias linijas, vienas ilgesnes, kitas visai striukas. It dvi lygiagrečios stygos priekin šaunančios autostrados ir ramiai vinguriuojantys plentai, dar lėtesni dulkes keliantys žvyrkeliai ir takai, nuo kurių prasidėjo jų kelionė šitan miestan...

Ką ir kalbėti, keistas jis buvo, tas pirmasis vakaras,— kaip dažnai paskui, kai jau bus praėję keli metai, jį prisimins ir stebėsis — kaip taip išėjo iš sykio, juk visiškai nepažįstami buvome? — žinoma, paskui ir ilgėsis tos džiugios, pakilios būsenos, kai užteko to, ką turėjo, ir nieko nereikėjo daugiau.

Julius su Gintu dar ilgai šnekėjosi ir po to, kai visi išsiskirstė, o Albertui akyse pačiam nejučiom pradėjo lietis to, ką jie pasakojo, paveikslai — iš pradžių kone veidrodiški realybės atspindžiai, pamažu jie ėmė deformuodamiesi keistis, iškreipti į miegą grimztančios vaizduotės: sniegu užneštas jo gimtųjų namų kiemas, mėnesienos nužerti beribiai laukai, be galo be krašto slystantys pro akis, ir ūmai plykstelėjusi vasariškai ryški saulė, kartu su netikėtai prapliupusiu lietumi išrietusi aukštą vaivorykštės lanką, bet, žiūrėk, jau vėl temsta ir niaukstosi, o vėjas pažeme gena nuplėštus nuo medžių lapus ir bloškia į matematikos kabineto langą, kaip tik tuo metu jį pašaukia atsakinėti, o jis užsisvajojęs neišgirdo, ko klau-

sė,— tie vaizdai nei iš šio, nei iš to išniro iš atminties ir keistai susipynė su tais dabar girdimų pasakojimų paveikslais, akimirksnį priartėdavo ir sustingdavo kaip nuotraukose, o paskui vėl nesulaikomai imdavo tolti į neregėjimo ir negirdėjimo karalystę, lydimi monotoniško nakties lietaus lašų barbenimo į skarda apkaltą palangę ar iš kito kambario atsklindančio tylaus gitaros dūzgesio, kaip paslaptingi apreiškimo ženklai, kurių jis ir vėl neįstengė suprasti. Išvargintas miesto skubos ir galybės naujų įspūdžių, užmigo pirmutinis, kai tiedu dar tebesišnekėjo — vos išgirstas, bet nebesuvoktas žodis, paskutinis baugštus minties krustelėjimas, dylantis ir jau beprasmis vaizdinys,— ir visa slopinanti miego tuštuma ir ramybė.

* * *

Šalta ir vėjuota rudens pabaigos diena. Jau trečia, kai jis šiame miestelyje. Stovi susikišęs rankas į lietpalčio kišenes ir žvelgia tolyn — ten, kur išsirietusi horizonto linija aprėžia regimas marių ribas. Žino — jeigu atsigręžtum atgal, irgi pamatytum tokį pat puslankį, tik išgaubtą ne vandens, o smėlio, ir plokštesnį. Kopos ir neramiai į pakrantę besiplakantis drumzlinas vanduo, horizonto ratas, prisiminimų ratas. Kodėl taip maga rašyti apie anuos dalykus, kurie, rodės tuomet, yra tokie nereikšmingi, visai lyg tarp kitko? Tas keistas jausmas, kai žodžiu prikeli tai, kas buvo nugrimzdę į patį dugną,— tarytum vėl viskas sugrįžtų ir iš naujo kartotųsi, ir tik dabar pradėtum suvokti viso to reikšmingumą. Laikas yra tai, kas praeina, neapčiuopiama, kas kiekvieną akimirksnį slysta pro šalį, tuo savo beprasmiu tekėjimu viskam suteikdamas vos nujaučiamą prasmę — trumpas saulės blykstelėjimas marių vandeny, pūvantis lentgalis, apsivėlęs žolėmis, pėdos palei pat krantą, tolstantis žmogus.

Ir kai vėl ūkteli vėjas, kai sakytum išgąsdintos krūpteli ir susidrumsčia marios ir šokteli viršun ištisusi kopų juosta, jis pasileidžia bėgti. Lekia pačia pakrante, priešpriešiais vėjui, pats nežino kur ir kodėl. Genamas keisto nerimo, jis bėga ir bėga, paskui suklumpa, bet tik akimirką. Stryktelėjęs vėl bėga toliau, manydamas, kad čia

nieko nėra, nė vieno žmogaus, įsivaizduodamas, jog aplink jį — kadaise šurmuliavę ir klegėję, o dabar nurimę ir ištuštėję kraštai: po tomis kopomis yra smėlio užnešti miestai ir maži kaimeliai, žvejų valčių nuolaužos ir pūvančios burių draiskanos, nespėję išsigelbėti žmonės ten amžiams sustingę kaip kokioj negailestingos lavos ir pelenų užlietoj Pompėjoj ar meistriškai nutapytam paveiksle — amžina ramybė ir sustingimas, kai nebereikalinga net paguoda. Jis lekia per tuos negyvenamus kraštus, išmirusius miestus ir kaimus, seniai nebedirbamus laukus; bėga palikdamas už savęs tuščias šventyklas, kuriose klaikiai ūkauja vėjai, griūvančias piramides, tuos aukštus akmeninius stulpus, kurie yra saulės laikrodžiai. Jis bėga per tuščius dirvonus, saulės išdegintas stepes, bekraštes dykumas, ir jį ima šiurpas, keistas virpulys, nesuvaldoma baimė, užtemdžiusi sąmonę. Bėga manydamas, jog aplinkui — nė gyvos dvasios, nė vieno žmogaus, tik jis — vienintelis, išvengęs kažkokios baisios katastrofos, ir nieko daugiau.

O tuo metu ant nelabai aukštos kopos stovi žmogus. Tas senis. Komendantas. Jis stovi ir mato, kaip vėjas išpučia ir išskleidžia to, kuris bėga, lietpalčio skvernus, ir jis dabar labai panašus į kirą. Dabar jis seniui yra labai panašus į kirą, besistengiantį, tačiau niekaip negalintį pakilti į dangų — beprasmiškai savo plonomis kojytėmis kabinantį drėgną smėlį ir bejėgiškai mosuojantį sparnais.

Paskui staiga sustoja. Sustoja ir lyg niekur nieko žvelgia į marias. Tarytum keistas sūkurys būtų pagavęs, nešęs nešęs ir staiga nurimęs, taip pat ūmai, kaip ir prasidėjęs. Nesijaučia net pavargęs. Lyg nieko nebūta.

Dabar jau dviese žvelgia į marias. Senis — nuo kopos. Jis — stovėdamas ant paties kranto.

Trumpas saulės blyksnis drumzliname vandeny, bangų plakamas lentgalis, pėdos palei pat krantą, tolstantis žmogus...

* * *

O paskui — tie bendrabučio rytmečiai, išauštantys po neramaus miego naktų, kai pamažu ima busti didžiulis

daugiaaukštis mūras, kai sutrinksi durys, koridoriuose sukaukši žingsniai ir prausyklose iš čiaupų kliokdamas ima bėgti vanduo. Argi reikia kalbėti, kad niekados daugiau rytai jau nebuvo šitiek žadantys ir tokie pilni laukimo, o tai, kas vyksta, taip svarbu ir reikšminga kaip tada, kai, pažadinti čaižaus žadintuvo čirškimo, jie šokdavo iš lovų, paskubomis prausdavosi, rengdamiesi gerdavo arbatą ir stačia galva iš devinto aukšto lėkdavo žemyn, bijodami, kad tik nepavėluotų. Anų metų rugsėjo pradžios rytai — paskui Albertui jie visados siesis su viską atgaivinančia vėsa ir atsinaujinimu, ir iš miglų išsinėrusios dar šiltos rudenio saulės spinduliais, blyksinčiais langų stikluose, troleibusais, sausakimšais žmonių, klegesiu ir jį pergalinčiu Bokšto laikrodžiu, mušančiu devynias,— žemi geležies dūžiai, dar nevirtę kasdienybe, sugrąžindavo į tuos laikus, kai girdėdavo juos tik per radiją. Tie dūžiai būdavo sakytum pavėluotas atsakymas į tylius nakties klausimus, atsakymas, kurio iki galo jis taip ir nesuprasdavo, bet vien tas kažko pastovesnio už visa aplinkui atsiliepimas keldavo džiugesį ir teikdavo pasitikėjimo savimi. Siauros senamiesčio gatvelės, aukštų arkų vartai, rytmečio vėsa dvelkiantys Universiteto kiemai,— kursiokus dažniausiai pamatydavo besibūriuojančius prie fontano, kurio vandenį pakilęs vėjo gūsis kartais smulkučiais purslais tėkšdavo ant šaligatvio plytelių,— paskui — ilgi siauri koridoriai, požemiai ir į langus tvieskianti saulės šviesa, laiptai, vedantys į viršų, bet štai ir vėl krintantys žemyn,— ilgai gaudavo klaidžioti, kol surasdavo tą auditoriją, kur bus paskaita. Docentai ir profesoriai, seni, pagyvenę ir visai dar jauni: vieni ateidavo pasitempę ir orūs, sakytum baugindamiesi sutrikdyti tą ramybę, kuri sklido nuo žemų skliautuotų lubų ir kuria dvelkė šimtametės mūro sienos, tik galvos linktelėjimu atsakydavo į pasisveikinimą ir pradėdavo skaityti ar kalbėti, bet nė žodžio į šalį, iš karto į temą,— jie būdavo čia, prie pat, o sykiu taip beviltiškai toli — tai, ką sako, rodės, atskrieja kažkur iš anapus, iš tų minties erdvių, į kurias jiems, paprastiems studentėliams, niekada nelemta patiems nusigauti, prie kurių jie tik artės, niekaip neįstengdami paniekinti ir palikti šį tvarių daiktų pasaulį,

nuo jo atsiplėšti, kadangi jiems trukdys nepasitikėjimas savimi, neryžtingumas, tinginystė,— tie orūs profesoriai, stovintys prie lentos, suprato tai ir todėl į auditoriją žiūrėjo truputėlį abejingai, o kadangi nieko nekaltino — kaip nesmerkiami vaikai už tai, ko nemoka,— tai ir atlaidžiai; kiti įlėkdavo išsiblaškę, lyg tarp kitko, porai minučių, ilgai kuisdavosi savo portfeliuose, plepėdavo, kas tik užeina ant liežuvio,— rodės, ir patiems iki gyvo kaulo įgriso, ką jau ne pirmus metus turi dėstyti, todėl taip delsia, bet ne, tik toks įspūdis,— iš tikrųjų ten, sąmonėje, jau virdavo darbas, viena po kitos rikiuodavosi mintys, tas tuščias šnekėjimas, juokeliai — tik tam, kad susikauptų, treti vėl kitaip,— tačiau, kas be ko, visi atrodė verti pagarbos, visais buvo besąlygiškai tikima ar bent stengiamasi patikėti, suabejoti jų pasakytu žodžiu ar apkaltinti paskaitą paviršutiniškumu bei lėkštumu (nors kai kurios, kaip įsitikino po kelių metų vartydamas senus užrašus, tokios ir buvo) tuomet atrodė vos ne stačiokiškas išsišokimas. Konspektuodavo stengdamiesi sugauti tegu jau ne vienąkart girdėtą ar skaitytą mintį — ji, dar sykį pakartota kokio docento ar profesoriaus, staiga pasidarydavo labai reikšminga, ne tik verta dėmesio, bet ir būtinai įsimintina; fiksuodavo kad ir menkiausią pastabą ar užuominą,— kokia juokinga ir naivi paskui atrodys ta akla pagarba, į kurią niekas neturėjo nė menkiausios teisės pasikėsinti, koks beprasmis, nes bevaisis uolumas; iš tiesų tebesitęsė gyvenimas savo vilčių ir iliuzijų pasaulyje, su kuriuo taip sunku išsiskirti,— romantinis polėkis ir vaizduotė, o ne blaivus protas ir kritiškas žvilgsnis brėžė realybės kontūrus, suteikdami pastarajai to, ko jinai stokojo pagal išankstinį, svajonėse susikurtą scenarijų. Kartais, tiesa, mintimis nuklysdavo į šalį, leisdamas auditorijoje skambantiems žodžiams slysti pro ausis nesuvoktiems — retai šitaip atsitikdavo, dažniausiai, kai, nuvargintas prieblandos ir greito rašymo, dirstelėdavo pro langą ir žvilgsnį nejučiom prikaustydavo kokia aplyta klevo šaka, nuo kurios kartkartėmis lašteli sutekėjęs į daiktą vanduo, blizgantis saulėje čerpių raudonis, sukežęs ir apkerpėjęs lietvamzdis, iš kurio kliokia ir kliokia be perstojo, kai užeina ilgos rudeniškos liūtys,— ką jie liudijo,

ką primindavo tie atsitiktiniai daiktai, nuo kurių taip sunkiai atsiplėšdavo akys, kodėl jie keldavo maudžiantį nerimą ir ilgesį, kuriuos tačiau tuoj pat slopindavo ir gramzdindavo į pasąmonę valinga pastanga susikaupti, ir likdavo tik nekantravimas, kad kuo greičiau prabėgtų pusantros valandos ir būtų galima išeiti į lauką.

Pasibaigus paskaitoms arba tarp jų, jam patikdavo klaidžioti po dar nepažįstamą miestą, kurį, rodės, reikia prakalbinti kaip drovų pašnekovą — pereiti visomis gatvėmis ir skersgatviais, stebintis, kaip sumišai, bet jaukiai susigrūdę namai, pastovėti ant visų tiltų, palydint nutolstančią ir galiausiai visai iš akiračio pradingstančią vandens srovę, pasigrožėti visomis bažnyčiomis, ant aukštų bokštų keliančiomis dangop geležinius kryžius, taigi susipažinti, kad iš svetimo taptų savas. Iš lėto slinkdavo kokia siaura gatvele, dar kartą apmąstydamas vieną ar kitą per paskaitą išgirstą ir sudominusią mintį, nuklysdavo prie Vilnelės, užkopdavo ant Bekešo kalno, pasigrožėdavo gracingu virpančių rudens šviesos vaiskume apybrėžų ir siluetų šokiu, pastovėdavo prie šventos Onos bažnyčios ir Bernardinų vienuolyno ir net nepajusdavo, kaip krūtinę užlieja svaigus laisvumo jausmas, dar nevirtęs slegiančia kasdienybe — gali eiti kur nori ir daryti ką nori, nuo niekieno nesi priklausomas, nebent — nuo paties savęs. Gatvės, skersgatviai, prospektai patys tiesdavosi po kojomis, žadėdami vis naujų ir naujų netikėtumų — paviliotas kokio tolumoje dunksančio bažnyčios bokšto, ilgai sukdavo ratus, kol galiausiai nusigaudavo prie pat, liesdavo šiurkščias pajuodusias plytas nežinodamas, kad tai yra gotiško ar net romaniško architektūrinio stiliaus atodanga, bet to nė nereikėjo — vis vien stebino ir žavėjo linijų grakštumas ir formų tobulybė, medžiagos paprastumas ir išraiškos grožis, liudijantys seniai prabėgusių šimtmečių meistriškumą, o dar labiau — dvasios didybę, paskui žvilgsnį patraukdavo koks nors apgriuvęs pastatas, ten galėjo būti pirklių gildija ar šešioliktojo amžiaus didikų rezidencija, į gražiai restauruotą kiemą užeiti pakviesdavo žemi, bet grakštų lanką virš galvos išrietę vartai, dar po to smalsumą sužadindavo netikėtas gatvės posūkis — kas ten, už jo, kokios

vaizdo perspektyvos atsiveria? Taip jisai ir klajodavo, neretai ligi išnaktų, regėdamas, kaip pamažu ima blaustis diena ir ateina vakaras, kuris ilgainiui, tirštėjant sutemoms, virstantis naktimi, klajodavo, retsykiais nudiegiamas namų ilgesio, netikėtai vėl ir vėl užplūstančio pamačius melsvą televizoriaus šviesą lange, vaiku vediną moterį, paauglius, garsiai šūkaujančius ir spardančius kamuolį skverelyje; atsitiktinis pastebėjimas galėjo virsti praėjusio laiko užuomina, prikeliančia gausybę nesulaikomu srautu tekančių prisiminimų, kuriuos tačiau tuoj pat blukindavo pradžios džiugesys. Pradžios džiugesys, tas išsipildymo laukimas, kai viskas dar prieš akis, kai nereikia už nieką atgailauti ir kaltinti nei savęs, nei kitų,— paskui taip ilgėsis šios palaimingos būsenos — net tada, kai viskuo nusivylęs šaipysis iš tokio savo naivumo ir romantinio polėkio. Jeigu iš tikrųjų atskirybė ir vienatvė gali būti vaistas ir kartu malonumas, jeigu buvimas vienam gali nekelti skausmo ir nevilties ir jeigu žodžiai „vienatvės džiaugsmas" nėra beprasmis junginys, tai kaip tik tuomet taip ir buvo — kai stovėjo persisvėręs per Pilies tilto turėklus ir žvelgė į Vilnelę, vienas naktį kopė ant Gedimino kalno, sėdėjo po aukštu Katedros portiku, o Šventaragio slėniu skriejo pageltę ir sudžiūvę liepų lapeliai.

3

— Žinoma, prisimenu. Buvo berods pirmasis spalio šeštadienis, pati bobų vasara, tais metais sutapusi su bulviakasiu. Vietoj pamokų, kaip dažnai būdavo rudenį, talkininkavome ūkiui. Pamenu, diena buvo graži — toks neapsakomas vaiskumas, skaidruma, danguje — nė debesėlio. Slinkome paskui traktoriuką ligi pat pamiškės nusidriekusiomis vagomis, tokiomis ilgomis, kad per dieną įstengdavom nurėpliot tik pirmyn ir atgal. Jau buvome išsisiautėję, o gal auklėtojai savo nesibaigiančiais šūksniais pagaliau buvo pavykę mus nuraminti — dirbome tylėdami, tik retkarčiais persimesdami kokiu žodeliu. Taigi artėjo

pats dienos vidurys, kai darbas jau beveik įpusėtas, bet iki pabaigos dar toli. Kas žino, jei ne Poviliukas, gal ir visai nebūtume pastebėję — taip buvome įsitraukę ir kiekvienas paskendęs savo vaikiškose mintyse. Jis pamatė pirmasis. Kaip pakėlė pilną kibirą, ketindamas eiti išpilti priekabon, taip ir sustingo užmiršęs. Nežiopsok! — kažkas šūktelėjo,— kur ten įsistebeilijai? — paklausė auklėtoja. Tada pamatėme ir mes. Atrodytų, kas čia tokio, paprasčiausias vežimas, iš lėto besileidžiantis duobėtu keliuku į pakalnę, žmogus. Važiuoja sau, ir tiek. Maža kas, nors ir nepažįstamas. Iš tiesų keista, bet užteko tik to vieno žvilgsnio, kad suprastum, jog tai mokytojas ir kažkuo kitoniškas, negu iki šiol mūsų pažintieji. Ir ne vien knygos, nors ir tai... Pilnas vežimas knygų... Jau laukėme, žinojome, kad turi pasirodyti. Sakiau gi — tie mūsų vaikų namai ir mokyklėlė buvo pačiam užkampių užkampy, net tyčia ieškodamas tikriausiai vargiai rastum nuošalesnę vietą. Kurie nuo seno gyveno, buvo pripratę, tiems gerai. O naujokai neužsibūdavo. Kad ir pasirodydavo koks, vienokioms ar kitokioms aplinkybėms susiklosčius, vis vien tuoj pat išdumdavo, vos tik atsirasdavo proga. Ir mokytojai. Net per tuos pačius metus po kelis pasikeisdavo. Buvome jau pripratę, net nebekreipdavome dėmesio, atrodė, taip ir turi būti. Likdavome mes, likdavo tuščia klasė, ir laukdavome. Savaitę, kartais dvi, net ilgiau. Atsirasdavo staiga, taip pat staiga ir dingdavo. Nežinodavom nei iš kur, nei kaip, net priprasti nespėdavom, ką ten kalbėti apie susigyvenimą... Sakau, ne vien knygos, nors ir tai... Svarbiausia, matėme, kaip atvažiuoja, ir žinojome, kad atvažiuoja pas mus, visi iš karto pajutome — kažkas bus kitaip. Vaikiška nuojauta. Juk būna žmonių, kurie iš sykio patraukia, sukėlę pasitikėjimą, tarsi pažadina iš snūdulio; bendraudamas su jais, jautiesi pakilęs į aukštesnę, galbūt dvasingumo, ar kaip čia pasakius, sritį. Tai va, panašiai ir čia.

Jie ėjo dviese — Albertas su Juliumi. Buvo ruduo, bet ne auksinis, o tas — vėlyvas, purvynų, kaip sako kaime, kai nelabai ir sunkvežimiu pravažiuosi liūčių išmerktais molingais keliukais, kai batai klimpsta ligi pat aulų, kai viskas nuvytę, išblukę, apsiblausę, o paukščiai jau seniai

nuklegėję į pietus. Taip būna tenai. O čia — krantinė ir betonan įsprausta upė, purvinas, visas fabrikų atliekas surenkantis vanduo, pilkas cementas ir tiltas, po kuriuo jie štai stabteli, o paskui apsisuka ir eina atgal tuo pačiu keliu, šnekėdamiesi ir dalindamiesi prisiminimais. Tiesą sakant, daugiausia kalba Julius, o Albertas tik klausosi, ir tarpais jam net atrodo, kad jis čia visiškai nereikalingas — Julius šnekasi pats su savim. Jis kalba iš lėto, su ilgomis pauzėmis, bet ne todėl, kad atsargiai ir kruopščiai taikytų žodžius ar sunkiai prisimintų, o dėl to, kad — buvo panašu — nori geriau įsižiūrėti į tuos praeities vaizdinius, akimirką išplaukiančius iš sąmonės gelmių, bet ir vėl tučtuojau skystančius ir blunkančius, ir keičiamus kitų, tokių pat netvarių ir trumpalaikių.

— Tikriausiai vaikiška nuojauta, išvis retai kada apgaunanti,— vėl tęsė po ilgesnės tylos.— Smalsumas labai greitai virto pagarba — net keista, kiek mažai tereikėjo. Tikriau, bemaž visai nieko nereikėjo, iš karto patraukė. Galbūt išvaizda... Betgi niekuo labai neišsiskyrė, paprasčiausias kokių keturiasdešimties metų žmogelis. Sakau žmogelis, nes iš tiesų atrodė kažkoks pavargęs, išsekęs, tarytum keletą naktų iš eilės nemiegojęs. Ir taip visuomet. Toks įspūdis, lyg kažkas iš vidaus be paliovos graužtų, siurbtų gyvybės syvus, nė minutėlę neleisdamas atsikvėpti. Lyg kokia visą gyvenimą diena iš dienos persekiojanti neišperkama kaltė, nerimą keliantis neišsipildymas, koks nenumaldomas ilgesys ar kas... Kai dabar prisimenu, tai panėšėjo į be paliovos mąstantį, pavergtą tų savo minčių, bet ne smulkmeniškų, o kažkokių kitoniškų, norinčių prasimušti prie esmių esmės, svarbiausių dalykų, turinčių paaiškinti tai, ko kiti jau seniai nebesitiki sužinoti ir nugrimzdę kasdienybėn nebekvaršina tuo sau galvos. Ir taip be atvangos, be jokio poilsio. Tačiau prakaulus ir išsekęs, apšepęs reta barzda veidas, kuriam dar daugiau niūrumo teikė pilki, kasdien vis tie patys drabužiai, toli gražu nebuvo abejingas tam, kas aplink, o juo labiau apatiškas. Prisimenu, kaip pirmą kartą atėjo į klasę. Beveik nieko tąsyk nekalbėjo, tik pasisveikinęs prisistatė ir paprašė, kad pasiimtume sąsiuvinius ir ką nors parašytume. Nesvarbu ką — apie save, mokyklą, prisimintume kokį liūd-

ną ar linksmą atsitikimą, pasvajotume. Sakė suprantąs, kaip sunku rašyti visiškai nepažįstamam žmogui, kurį matai vos ne pirmą kartą, juo labiau šiais laikais, kai pasitaiko tiek įvykių, rodančių, jog niekada kitu visiškai negali pasikliauti, bet prašė pabandyti. Reikia gi kaip nors pradėti. Kaip išeis, taip. Ir nusisuko į langą. O klasėje — tyla. Tokia tyla, kad net bijai krebžtelėti. Žinoma, tau gali atrodyti, kad idealizuoju, perdedu — juk tiek laiko praėjo,— kreipėsi į Albertą, bet nudelbęs akis žemyn, nepakeldamas galvos, taip, lyg kalbėtųsi su įsivaizduojamu savo paties antrininku.— Ką ir sakyti, jeigu net pačiam kartais atrodo neįtikėtina. Betgi taip buvo. Velniai žino, iš kur tas žmogus turėjo tiek įtaigos, kad iš karto sugebėjo primesti mums savo valią. Ne, ne taip kalbu — ne primesti, o vien buvimu šalia sužadinti kiekviename mūsų glūdinčias paslaptingas, į gėrį nukreiptas jėgas, apie kurias net patys nežinojome, o jeigu miglotai ir nujautėme jas esant, tai drovėjomės, vengėme jų ir slopinome kaip kažką gėdinga. Nuostaba dėl to žmogaus liejosi su stebėjimusi savimi, vien tuo, kad taip gali būti ir štai dabar yra.

Išgaravo iš galvos, ką per tą pamoką prirašiau. Prisimenu tik karštligišką įtampą, kraujo tvinkčiojimą smilkiniuose, greitai bėgančio laiko pojūtį — nespėsiu, nespėsiu. Ką tik užrašydavau, atrodė, yra ne tai, pernelyg menka, nereikšminga. Juk atrodytų, labai lengva šnekėtis su nepažįstamu, kuriam iš sykio pajunti simpatiją ir pasitikėjimą. Gal kaip tik dėl to norėjosi išsakyti, kas jaudino, neramino, naktimis vertė gūžtis po antklode, užsikimšti ausis, riestis į kamuolį. O žodis taip nelipo prie žodžio, sakiniai tokie nerišlūs, kad gėda buvo pačiam savęs, savo menkumo, nesugebėjimo. Ir dar labai aiškiai prisimenu akimirksnį, kai trumpam atitrūkau nuo to, ką rašau, pakėliau akis ir išvydau — stovintį prie lango ir vis taip pat žiūrintį į tai, kas anapus. Mūsų žvilgsniai nesusitiko, tačiau toks įspūdis, lyg vyzdys būtų atsimušęs į vyzdį ir aš būčiau pamatęs jo akyse sustingusį paveikslą — kelio vingis, apšiurę pilki pastatai, tyliai rymantis labai šakotas klevas; pajutau, kaip užlieja mane to paveikslo ramybė, kaip pamažu slūgsta iki pat panagių deginusi įtampa. Visuomet

bijau ir vengiu šnekėti apie pernelyg didelius dalykus, nes pasakyti jie visados ne tik supaprastinami, bet ir suprastinami, tačiau šiuokart prašyte prašosi... Amžinumas, ar kaip čia, o jeigu skamba neįtikėtinai, tai kažkas didingiau, svarbiau negu kasdienybė, galbūt jos prasmės suvokimas, ne — nuovoka, pojūtis, kad tai, kas aplink, tie daiktai, žmonės, yra viso labo dylantys vaizdiniai, apraiškos kažkokios aukštesnės jėgos, kurios mes negalime suprasti, bet nuo kurios esame priklausomi ir kurios buvimą taip aiškiai jaučiam praregėjimo akimirksniais. Kažkas — tai riba, už kurios žodis jau netoli begali prasiskverbti, tas kažkas juntamas vien intuicija, matomas vidiniu regėjimu. Išskydusi dėmė, baugulį keliantis deformuotas rutulys, kuriame viskas iškreipta, ne taip kaip turi būti, gąsdinamai lūžtantys spinduliai ir geliančios įtampos išlydžiai, sudrumstas vanduo, gleivėtas gniutulas, prie kurio taip nemalonu prisiliesti. O kartais,— ir taip buvo tąsyk,— ramybė, tyla ir šviesa, srūvanti iš žemo dangaus ir savo trapiu skaidrumu užliejanti vos vilnijančias, tolyn besidriekiančias lygumas, atilsis ir susitaikymas, linijų, spalvų ir garsų dermė, ištįstanti į elegišką jausmo melodiją.

Jis dabar kalbėjo greitai, sakytum bijodamas, kad tik nenutrūktų ta žodžių virtinė, ilgais periodais banguojanti kaip garsais pavirtusi cikloidė. Tai buvo trumpas blykstelėjimas, praregėjimas, kai visą išmuša karštis ir taip garsiai, šoktelėjęs gyslose, ūžteli kraujas; tai buvo ūmus atsivėrimas ir apsinuoginimas, kurio, praėjus tam akimirksniui, dažniausiai taip droviesi, sykiais net gėdiniesi. O paskui lyg būtų staiga susigriebęs:

— Matai, apie tai gali kalbėti nebent palyginimais ar metaforomis. Nieko tikro ir aiškaus, tik kažkokios pagavos, nuojautos. Galbūt tai ir yra artėjimas, bet tuomet kokie mes vargšai ir menki, kaip nieko neįstengiame suprasti ir kaip toli esame nuo tikslo. O gal apskritai visas gyvenimas yra viso labo tokia keista ir paslaptinga metafora, jos pirmo, akinamai blykstelėjusio įspūdžio palaipsnis sklaidymasis?

Šokteli žuvis, pliaukšteli uodega, ir vėl rimsta vandenys, paskutinį kartą plyksteli nusileidžianti saulė, ir va-

karo blausumo apgaubti ežerai merkiasi kaip per dieną pavargusios ir į poilsį grimztančios žemės akys, tylus kaimo slydimas per atvėsusią erdvę...

— ... blykstelėjusio įspūdžio palaipsnis sklaidymasis. Bet tikriausiai visai nereikėjo pradėti šios šnekos, nes ką gi čia gali pasakyti? Bepigu pasakoti apie kažką konkretaus, kokį įvykį ar atsitikimą. O čia... Taip nėra už ko užsikabinti, kad net regisi — iš tikrųjų nieko nebuvo. Betgi kodėl taip neramu pasidaro, vos prisimeni, kaip įeina į klasę, kaip stovi nusisukęs į langą, o paskui atsigręžia, ir... Akys, tas žvilgsnis — kiaurai veriantis, bet nepiktas. Žinau — jeigu užsimojau papasakoti, tai būtinai turiu apibūdinti tas akis, tačiau kaip tai padaryti? Sakysiu, spinduliuojančios gėriu, atsklindančiu iš vidinės gelmės, bus pernelyg banalu, tačiau kad tikrai jos buvo pilnos tokios nežemiškos šviesos, taip nesiderinusios nei prie jo veido, nei prie niūraus klasės kambario. O gal net ne akys čia svarbiausia, gal tas pasitikėjimo ir gerumo ryšys, atsirandantis iš sykio, kai tik pažiūrėdavai, nors jis tavęs ir nepastebėdavo — žvilgsnis slysdavo kažkur pro šalį? Dabar manau, jog reikia tokių žmonių jau vien tam, kad suprastum — daugiausia vienas kitam pasakome tylos akimirksniu tarp dviejų žodžių, didžiausi dalykai dažniausiai irgi vyksta tuomet, kai net pats nejauti ir, ko gero, ničnieko apie tai nenutuoki. Tik paskui pamatai...

— Suprantu,— tarė Albertas, ir Julius po kiek laiko vėl tęsė:

— Prisimenu, kaip jis pavėlavo. Visados ateidavo laiku. O tada pavėlavo — gal todėl, kad užklupo lietus? Jei vietoj jo kas nors kitas, tikrai jau nebūtų mūsų radęs. O jo laukėme ir žinojome, kad tikrai ateis. Ir atėjo. Atleiskit,— buvo pirmasis jo žodis, ir to užteko, kad iš karto nusiramintume. Ne tik nusiraminome, bet ir pajutome pagarbą, o sykiu — kažkokį artumą, neperdėsiu sakydamas — ir draugiškumą. Stovėdamas prie durų, gręžėsi kepurę, vanduo virveno ant grindų, lašai kapsėjo ir nuo permirkusio švarko. Juokingas toks, bet ir keliantis gailestį, varganas. Kaipgi jūs dabar? — kažkas neištvėręs paklausė, bet jis tik mostelėjo ranka.— Niekis,— tarė.

Štai tokios nuotrupos, net keista, kad tik šitiek teliko. Turbūt tau nieko nesako. Kažkaip net baugu, kad ir didžiausio atsivėrimo akimirką žmones skiria laiko bedugnės, visai kiti įspūdžiai, vaizdiniai... Tiesa, dar tas vienas atsitikimas — galbūt jis... Irgi buvo uždavęs kažkokį rašinį, kiek pamenu, laisva tema. Rašėme, o jis, kaip visada, žiūrėjo pro langą. Jau buvo pamokos vidurys, visi įsikniaubę į sąsiuvinius, tik monotoniškas plunksnų krebždenimas drumstė tylą ir dar — atrodo dabar — neįtikėtinai įtemptos mūsų vaikiškos minties spengesys, kurį turbūt girdėjo ir jis, stovėdamas ten, prie lango. Ir kas galėjo patikėti ar bent pamanyti?..

Atrodė drovi, net slapukė, mažai linkusi bendrauti, ta klasiokė. Jau tada kartais pamanydavau, jog ir blogus pažymius ji gaudavo ne todėl, kad nemokėdavo ar būdavo nenuovoki, o kad varžydavosi, atsistojusi, o juo labiau išėjusi prieš klasę, sumišdavo. Tikrai, net perdėtai baugindavosi bet kokios viešumos, dėmesio. Sakau perdėtai, nes, žinau, yra tokių, kurie, šiaip jau būdami panašūs į ją, vis vien moka kažkaip susitvardyti, paslėpti tą jaudulį, dėtis, kad nė motais, nors kartais ir daug pastangų tai kainuoja. Kad kas nors kitas... O čia ji... Velniaižin koks protrūkis, veikiausiai ir pačiai netikėtas. Tarytum spengtelėdama būtų nutrūkusi tempte įsitempusi styga. Tikriausiai jau ne dieną ar dvi ten, viduje, kažkas virė, vertėsi, kunkuliavo, galbūt net kelių metų prireikė... Kitas ims, išguldys, ir praeina, bent tam kartui pasidaro lengviau. O ji buvo iš tų, kurie nepasitiki ar drovisi, galbūt ir norėdami nežinotų, kaip prieiti ir nuo ko pradėti. Nešiojasi nešiojasi savyje kaip akmenį, kankindamiesi dieną naktį patys ir dar kitus tuo savo tylėjimu ir užsisklendimu kažkaip neramindami, be tikrų dalykų, daugybę, žinoma, ir prisigalvoja. Iš tiesų,— dažnai pamanau,— argi ne didžiausia vaidentuvė yra mūsų vidus, ir kiek joje baugulių, chimerų, demonų apgyvendina vienatvė — iš pradžių gal ir raminanti, o po kiek laiko pradedanti po truputėlį, bet be atvangos gelti, sulig kiekviena diena besidaranti vis slogesnė. Šiaip tokie žmonės ramūs, bet kai pratrūksta, įsiplieskia, tai net baugu, lyg stebėtum kažką visai netikėta, neįmanoma; tie atsivėrimai

visados taip sukrečia, nors dažniausiai esti labai trumpalaikiai. Sakau, jei kas nors kitas, ne ji, tai tikriausiai jau seniai būčiau pamiršęs, kaip išgaravo iš galvos ne vienas daug įsimintinesnis dalykas...

Taigi pats pamokos vidurys, tylą drumsčia tik plunksnakočių krebždesys ir perverčiamų sąsiuvinio lapų šlamėjimas, tik staiga... Bilsteli suolas, ant grindų krinta netyčia užkliudytas portfelis, akys — pilnos ašarų. Mokytojau,— sako balsas virpantis,— mokytojau, kodėl jūs pats save apgaudinėjate, ir mus taip pat? Aš juk viską matau. Ir kiti mato, tik tyli. Kodėl jūs meluojate, patys netikite tuo, ką kalbate? Mes gi niekam nereikalingi, ir žinokite, kad ir kaip guostumėt, vis vien mes tai jausime. Jeigu jūs tiesiai sakytumėt, kaip viskas yra, tai tikriausiai mums būtų lengviau, šimtą kartų lengviau. Mokytojau, jūs labai geras, bet jūsų gerumas...— maždaug šitaip šnekėjo, žodžiai grūdosi, kiekvienam knietėjo būti pasakytam, kol dar neatslūgo ta karštligiška banga. Ji skubėjo, tarytum stengdamasi aplenkti pati save, norėjo išlieti viską kuo greičiau — galbūt pasąmonė jau iš pat pradžių žinojo, kaip neilgai truks tas akimirksnis, kai sau pačiam netikėtai išdrįsti išsisakyti. Tai buvo ūmus plykstelėjimas, kelių sakinių prasiveržimas, iš kurių tiksliai atsimenu tik paskutinį,— nieko juk nėra, ir nieko čia negali būti. Taip ji pasakė, žodis žodin, ir tai buvo atomazga. Atrodo, tik tada suvokė ką pasakiusi ir pati išsigando, krūptelėjo su mumis visais. Jau ir pirma buvo tylu, o dabar pasidarė dešimt kartų tyliau. Tiesiog neįsivaizduojama tyla. Galėjai net girdėti, kaip trupa ir ant grindų byra mokytojo pirštų spaudžiamo kreidos gabaliuko smiltelės. Štai taip ir prisimenu tą akimirksnį, kai jinai nutilo: trupa ir byra baltos smiltelės, sukasi kartu su dulkėmis blausios rudens saulės spindulių ruože, nutįsusiame įkypai klasės, paskui žvilgteliu pro langą ir matau, kaip tas šlubis Kamarauskas, nugara atsirėmęs į kamieną, ramentu daužo antanukinės, kuri auga prie kelio ir yra niekieno, obuolius — iškelia ir trinkt, iškelia ir vėl trinkt, bet be garso; tarytum kokiam nebyliam prieškarinių laikų filme viską gaubia neapsakyta tyla,— po to renkasi, grūdasi į kišenes, vieną, tiesa, pasilieka — dabar valgyti. Dažnai ateidavo

prie tos obels ir anksčiau, ne pirmą sykį matėme, tačiau tuomet viskas atrodė kitaip. Tas saulės ruožas, byrančios kreidos dulkelės, tas iškeltas ir drebančių rankų vos nulaikomas ramentas... Nieko juk nėra, ir nieko čia negali būti. Sėdėjome sutrikę, išsigandę — ji pasakė tai, ką kiekvienas jautėme, bet bijojome ir sau prisipažinti, kad šitaip yra, ir tylėjome dabar visi įsitempę, net nekrustelėdami — kaip vaikai, išsigandę savo nevaikiškumo, laukiantys nuosprendžio nusikaltėliai. O jis atsirėmė į lentą ir taip pat tylėjo — tol, kol pagaliau sutrupėjo visa kreida ir nykštys palietė smilių. Tik tada prabilo. Žinau, kad tai jaučiate,— tarė.— Ir dar žinau — kad ir ką sakysiu, vis vien nepaguosiu. Ne todėl, kad nemokėčiau, o kad tai neįmanoma — paguosti. Galima padėti nebent užsimiršti. O be to, kad paguosčiau, reikėtų neigti tai, ką pasakei,— kreipėsi į ją, tą klasiokę.— Betgi to negaliu, nes tai yra teisybė. Gryniausia tiesa. Reikalingiausi esame patys sau. Kiekvienas sau yra reikalingiausias. Nes be manęs nebūtų man ir šito pasaulio, kuris štai yra aplink. Ir vis dėlto kokie mes būtume menki ir niekingi, jeigu tai būtų viskas, jeigu tai būtų paskutinė riba, už kurios jau nieko nėra. Nekalbėk taip daugiau. Ir negalvok. Jūs reikalingiausi man. Net patys tikriausiai neįsivaizduojate, kaip esate man reikalingi. Tikrai. Patikėkite. Be jūsų gi viskas.

Ir dar patylėjęs pasakė, kad reikia laikytis. Iš paskutiniųjų reikia laikytis vieniems kitų.

Tada tai jau tikrai supratome, jog jis mūsų neguodžia ir sako švenčiausią teisybę. Ką tuomet jautėme? Tą pakylėtą dvasios būseną galėtum palyginti nebent su meilės prisipažinimu, džiaugsmo pliūptelėjimu ir skaidria ramybe, ateinančia po to. Kiti galbūt net nespėjo suprasti, kas čia darosi, nesuskubo suvokti tų berte beriamų žodžių prasmės, kai kas tikriausiai ir nesistengė, bet pats jo balso ramumas užliejo mus visus kaip vanduo, nuslopino jaudulį, pats jo balso skambėjimas teikė pasitikėjimo ir vilties. Mes laukėme šitų žodžių, net ir visai nustoję vilties, svajojome apie juos kaip apie kažką tolima ir vargiai pasiekiama. Kad suprastum, ką mums reiškė tie žodžiai, turi įsivaizduoti anam amžiuj statytus ir, žinoma,

jau seniai remonto reikalingus dvaro rūmus, kuriuose buvo įsikūrę mūsų namai ir mokyklėlė,— iš teisybės anokia čia mokyklėlė, kelios klasės, ir viskas,— turi įsivaizduoti mus, sakykim, kad ir pusnuogius besistumdančius niūriam kambary apvarvėjusiom sienom, visai be langų, besigrūdančius prie drabužių dėžės — sunku apsakyti, kaip džiaugdavomės, kai atveždavo ne tuos, iš skalbyklos, jau apdriskusius ir atspurusiais nuo plovimo galais, o naujus,— arba įsivaizduok mus susipešusius dėl saldainių, kurių gaudavom sekmadienių popietėm vietoj pavakarių, ar bežiūrinčius pro langus ir stebinčius, kaip viena po kitos pradeda žiebtis šviesos, kai iš darbo grįžta žmonės. Tokių žodžių iki tol mums dar niekas nebuvo sakęs, o jei ir buvo, tai taip, kad mūsų neįtikino, gal tik iš gailesčio arba veikiau todėl, kad reikia, štai kodėl tikriausiai visai negėda prisipažinti, kad tuolaik jautėme ne tik labai skaidrų dvasios pakilumą, ar kaip čia, bet ir nuolankų dėkingumą, nuo kurio jau visai nebetoli iki nusižeminimo. Ką čia kalbėti, ir jis buvo susijaudinęs — stovėjo pasirėmęs į lentą, išsibaltinęs vilnonio languoto švarko petį, batų galai irgi buvo apkritę baltomis sutrupinto kreidos gabaliuko dulkelėmis. Stovi ir tyli, o mes irgi nežinome, ką čia daryti toliau — ar rašyti, ar dar laukti, ką pasakys. Tikrai, darėsi net kažkaip nejauku, kaip dažnai būna po pernelyg atviro išsiliejimo — lyg šiek tiek drovu, nežinia dėl ko gėda; pajutome vėl kylant įtampą — kad būtum matęs, kaip net nekrustelėdama sėdėjo ta klasiokė, kokie išsišovę buvo ir kaip drebėjo jos prakaulūs petukai. Atrodė, kad verkia — tyliai, be ašarų. Galbūt ir jis šitai pajuto — tą įtampą, tikriausiai tyčia tada nusijuokė, mostelėjo ranka, tarsi paneigdamas tai, apie ką buvo kalbėta — et, ką mes čia dabar, tik pamanykit, kokiais dalykais kvaršinam galvas, reikia...— tačiau taip ir nepasakė, ko reikia, tik perėjęs klasę paragino rašyti — baigiasi pamoka, neužteks laiko. O pats vėl nuėjo prie lango.

Kai Julius nutilo, stabtelėjo abu vienu metu, lyg būtų iš anksto susitarę. Jau vakarėjo, pamažu temo — pažeme ir palei upę driekėsi vėlyvo rudenio ūkanos. Girdėjo, kaip viršuje, kur gatvė, pravažiuodamos dunda mašinos ir

kaukši praeivių žingsniai, bet čia, pakrantėje, nebuvo nė vieno žmogaus, ir atrodė, kad tas visai šalia ūžiantis miestas yra kažkur labai toli, kaip koks sapnas ar prisiminimas. Apgaubti pirmųjų, dar skystų vakaro sutemų, jie stovėjo ir kurį laiką tylėdami žvelgė į vandenį — iš tolo žiūrint, du tokie vieniši liūdnam rudenio fone.

— Nuėjo prie lango ir taip prastovėjo iki pat pamokos galo,— prisiminęs, apie ką buvo šnekėjęs, Julius pratęsė mintį, pasakė, o veikiau numykė lyg atsidūsėdamas.— Betgi aš čia kalbu, kalbu,— lyg susigriebęs, tarytum staiga prabudęs iš snūdulio ar prisiminęs, kad ne vienas, pasisuko į Albertą.

— Pasakok, ką čia... iš tikrųjų, sakau...— tačiau taip nieko ir nepasakė, gal iš anksto supratęs: kad ir ką sakytų, vis vien bus ne tai, o gal, taip netikėtai užkluptas, paprasčiausiai nieko nespėjo sumesti.

— Taip laukdavom jo pamokų, net keista... Betgi ar gali vadint pamokom tuos ilgų ilgiausius monologus, kai ne visąlaik ir suprasdavom, ką nori pasakyti, turbūt dar buvom per žali. Ir dar — tie negirdėti vardai, taip neįprastai skambantys mūsų ausiai, kaip ir lotyniškos sentencijos ar hegzametro ištraukos, kurias jis mėgdavo įterpti savo kalbon, sykiais net užmiršdamas išversti ar bent pasakyti, apie ką jos. Keista būdavo girdėti juos, tuos vardus, dvelkiančius didybe ir amžinumu, ir klausytis nesuprantamos, tačiau tokios pakilios kalbos, kai matydavai už lango duobėtu keliuku lekiantį „Belorusą" ir fermon einančias moteris, nušiurusius namukus, kuriuose jos su savo vyrais ir vaikais gyvena ir aplink kuriuos po daržus štai pulkais vaikšto vištos, tą apleistą dvaro parką. Kaip menka staiga viskas pasirodydavo, kaip nereikalinga ir kaip toli mus nešdavo vaizduotė! O kartais tokius ginčus sukeldavo... Taip įsiaudrindavom, kad viską aplinkui užmiršdavom, būdavo, kad ir skambutis nučirkšdavo neišgirstas. Nebesugebėsiu dabar nupasakoti, nei apie ką jis ten kalbėdavo, nei dėl ko sykiais net iki ašarų susiginčydavom, paprasčiausiai nebeatsimenu. Tikriau, tai, kas buvo tuomet, ką tada sužinojau ir supratau, taip susiliejo su vėlesnių laikų patirtim, kad dabar nebesugebėsiu atskirti. Nors prasidėjo viskas, žinoma, tada, per tas pa-

mokas, kažkoks sąmoningesnis žiūrėjimas, ar kaip čia pasakius. Ir dar vienas atsitikimas visada ateina į galvą, kai tik prisimenu tuos laikus, vienas iš nedaugelio, nes sakau, tas mūsų bendravimas buvo kažkoks neapčiuopiamas, keistoj tylos ir nuojautų erdvėj. Ta naktis...

Kalbėjo tyliai, buvo labai jau susikaupęs, net įsitempęs; Albertas pajuto, kad su jo sakomais žodžiais ir pasakojimo nuotaika jam irgi persiduoda kažkoks neramumas, jaudinimasis, lyg pasakotų ne pats apie save, o kaip koks pranašas apie tai, kas kažkada nutiko su juo, Albertu, tik jis per laiką buvo užmiršęs. Tęsė:

— Jau miegojom, kai išgirdom tylų beldimą į langą. Bar bar, ir vėl po kiek laiko — bar bar, panašiai kaip vėjas drebintų nestandžiai rėman įstatytą stiklą. Taip ir pamaniau prabudęs, bet ir vėl tučtuojau pradėjau grimzti į miegą. Gal pasigirdo? — dar šmėstelėjo mintis, bet tuo metu vėl — bar bar, ir tada, susivokęs, kad už lango jokio vėjo nėra — medžiai gi neošia ir šiaip labai jau tylu, supratau, jog kažkas beldžiasi. Gulėjau bijodamas atsimerkti, o juolab pajudėti, kiti, atrodė, irgi prabudę, tik, kaip ir aš, nežino ko griebtis. Čiagi mokytojas,— pirmasis susiprotėjo Vincas, tas, kurį kažkodėl pravardžiavom Dviračiu — gal dėl to, kad buvo labai liesas, veidas prakaulus kaip senio. Ir tikrai stukseno jis, mūsų mokytojas. Pasikėlęs ant alkūnių išvydau blausų šešėlį, neryškų veido siluetą, išsiskiriantį iš nakties tamsos. Stovėdamas turbūt ant pamato atbrailos, viena ranka jis laikėsi įsikibęs už lietvamzdžio, o kita rodė, kad atidarytume. Jei nelabai norit miego, tai renkitės, tik tyliai,— pasakė, o paskui, kai jau buvom susiruošę, padėjo išlipti pro langą. Nustebę pamatėm šiek tiek atokiau, kur šešėlis, spiečiantis ir mūsų klasės mergiūkštes. Jos taip pat buvo sumišusios, o dar labiau, kaip ir mes, nustebusios, net šiek tiek išsigandusios ir, burdamosi krūvon, kažką šnabždėjosi tarpusavy. Nežinojau nė ką manyti — ar atsitiko kas, nejaugi tik šiaip?.. Tiesą sakant, iš pradžių nė nepagalvojau apie šitai, ir turbūt ne aš vienas — taip nelauktai prižadinti, dar nespėję visiškai atsipeikėti iš įmygio, ne tik kad nesusigaudėme, kas čia dedasi, bet ir visai nesibaudėm suprasti. Ir, regis, tik nušokę ant žemės ir pajutę kūnus

šiurpinančią vėsą,— ko norėti, ruduo,— galiausiai nubudom ir, visiškai atsipeikėję ir nustebę, kad vidurnaktis, o mes čia, paklausėm, kas atsitiko. Tačiau jis nieko mums neatsakė, tik mostelėjo kviesdamas paskui save — eime tyliai.

Slinkdami siauru taku per drėgmės prisigėrusį smėlžemį, jautėmės kaip susimokėliai, bendrininkai, kuriems tačiau nebuvo išduota sąmokslo paslaptis. Viskas buvo labai mįslinga, šiek tiek net baugu — abipus pušų jaunuolynas, kuris paskui virto mišku, prodebesiuose mirgenančios žvaigždės, tylus žingsnių šiurenimas ir per tamsią medžių sieną nutįstantys kreivi mūsų šešėliai, kai iš ūkanų išnyra mėnulis. Ką ir kalbėti, keista buvo naktis, taip viskas neįprasta. Kažkokia kita, nežemiška realybė... Kaip tik apie tai berods jis ir kalbėjo, kai pagaliau išėjom laukymėn ir, sakytum visi vienu metu pajutę, kad pavojus praėjo — niekas mūsų nei išgirs, nei suras,— sustojom jos pakrašty. Iš pradžių paprašė atleisti, kad taip nei iš šio, nei iš to prikėlė per patį pusiaunaktį. Sėdėjęs sėdėjęs kambarėly,— o nuomavo pas tokią našlę Sukavičienę,— ir pajutęs užeinant keistą neramumą, ne dėl ko nors, o šiaip, apskritai. Ir nieko čia nuostabaus,— pasakė,— kai nemiga, juk visuomet taip būna. Taigi pajutęs neramumą ir išėjęs laukan, ilgai vienas vaikščiojęs po seniai sumigusį miestelį, o paskui sumanęs... Sako: viskas nusitrina kaip senas paltas, nusibosta, ir reikia tada išversti kiton pusėn. Labai gerai prisimenu jo šitą palyginimą, taip įstrigo. Ir dar prisimenu, kad daug sykių kartojo — monotonija, monotonija. Tada dar nežinojau, ką reiškia šis žodis, nors, aišku, buvo girdėtas, bet vien jo kartojimas, ilgumas, tas ištįstantis paskutinis o padėjo suprasti. Monotonija — tai pilkuma, nuobodulys, juokinga — senas nušiuręs paltas, kurį reikia išversti. Pažiūrėkit, koks grožis, argi galima...— apvedė ranka didelį ratą, ir, regis, tik tuolaik mes būtume atsimerkę ir išvydę. Naktis... Tyki tokia ir aidi. Jokio vėjelio, neapsakoma ramybė. Tarsi keisto ir nematomo padaro visi sąnariai po sunkaus darbo ūmai būtų atsipalaidavę, ir štai dabar — visa sustingdžiusi atilsio rimtis. Ir tik pro mėnulį slystantys ir jo šviesą blausinantys skysti debesiūkščiai nebuvo pasidavę tam visuo-

tiniam stinguliui, tik jie šiam ramybės rūme dar priminė judesį, bet irgi jau blausiai, vos vos. Pažiūrėkit, koks grožis,— pasakė garsesniu balsu, negu šnekėjo ligi tol, tarsi ir pats tik tą akimirksnį būtų pamatęs ir nustebęs, gal todėl atrodė, kad kreipiasi ne tik į mus, bet ragina ir save. Norėjosi alsuoti giliai, sakytum su kiekvienu oro gurkšniu galėtum įkvėpti tylos ir ramybės, slopinančios jaudulį, ir ne tik tylos ir ramybės, bet ir pačius vaizdinius — rūkuotus laukus, už nugaros dunksantį mišką, tokius gražius akiai, bet — jau tada pajutome — laikinus. Žinoma, dar tas rūkas. Niekada daugiau nemačiau tokio. Iš pradžių dar šiaip ne taip, bet paskui, kai per žolę bridom link upės, ničnieko nebegalėjai įžvelgti. Net prieš tave einančio nugara vos dūlavo, o koks gi atstumas — du trys žingsniai. Viską jis siaustė, tas rūkas, liejosi akyse kaip tirštėjanti ir stingstanti pieno puta, muturiavo, gulė į daubas ir vėl kilo tarsi šiltas garas į atvėsusį nakties dangų. Ir kai tada mokytojas pasakojo, tai atrodė, kad kalba ne jis, kad balsas, tas šnabždesys, išsisunkia iš pačių ūkanų kaip kad drėgmė, krintanti ant žolių ir virstanti rasa. Jis šnekėjo apie tą patį — kad, pripratę prie vienodo ritmo ir nepajėgdami iš jo išsivaduoti, o greičiau nė nebandydami, mes pasiduodame kasdienybei, kartodami diena iš dienos vis tuos pačius darbus, nusibostam patys sau, ir tuomet kas gi belieka — tik užsisklęsti, visai negalvoti, nes taip lengviausia. Ilgainiui visai atprantam mąstyti, užmirštam ir visiškai nebemokam, tik pažiūrėkit, apie ką mes paprastai šnekam. Ir taip daugiausia dėmesio skirdami tiems menkiems, sulig ta pačia diena nykstantiems dalykams, pradedame manyti, kad jie yra užvis reikšmingiausi, imam labiausiai jais rūpintis, šitaip patys nejučiom apgaunam save. Panašūs į sraiges, besiriečiančias į savo kiaukutėlius, betgi kokie jie silpni.

Ir tada aš prisiminiau, kad iš tikrųjų darže ar drėgnose miško laukymėse jų, tų sraigių, kartais būna tiek daug, kad net nespėji pastebėti, išgirdau trekštelėjimą, koks būna, kai netyčia ant jų užmini, per nugarą perbėgo šiurpulys.

Dabar jie jau lipo laipteliais, vedančiais nuo krantinės į gatvę. Dumsios sutemos gaubė miestą, bet gatvių švie-

sos dar nebuvo įžiebtos. Drėgnas rudenio ūkanas raižė tik mašinų žibintai, prorečiais švystelėdavo žalios taksi lemputės, nuobodžiai, vienodais tarpais mirksėjo šviesoforai...

— Taip pagaliau atėjom prie upės, juokinga, pirmieji vos neįgriuvo, taip nieko nebuvo matyti,— Juliaus balsas, stelbiamas mašinų gausmo ir žmonių šurmulio, atrodė dar tylesnis, nei buvo pirma. Čia, kur tiek žmonių, kur anapus didelių stiklų grūdamasi prie prekystalių ir kažkas perkama parduodama, kur nuolatos varstosi durys, o žodžiai susilieja į įvairiakalbį mišinį — neatskirsi tautybės, nesuprasi, vietinis ar tik trumpam atvažiavęs,— jo pasakojimas atrodė keistas, neįtikėtinas, kažkoks išsigalvojimas ar prasimanymas, kaip nesuprantama ir neįtikėtina šitam mieste regėjosi visa, kas nenorėjo pasiduoti įpročio tėkmei. Tačiau jis pats to nejuto ar bent neišsidavė, kalbėjo kaip kalbėjęs taip pat lygiai, ramiai ir sklandžiai, kaip ir prie upės. Ta žodžių tėkmė ilgainiui vėl pasigavo ir Albertą, sunkvežimių, automobilių ir autobusų bildesys vis labiau tolo, jį irgi nejučiom apgaubė šiek tiek paslaptinga ir elegiška Juliaus pasakojimo nuotaika.— Atėjom prie upės...

Nežinau, kiek būtų reikėję pamokų ir kiek pastangų būtų kainavę, kad mes pajustume ir suprastume tai, ką pajutome ir supratome tuomet, tą vidurnaktį. Ne, ką aš čia šneku, išvis... Kad ne tas kartas... Jei kada nors vėliau, po kiek metų, ir būtume sumoję, kad... kaip čia pasakius... na, kad esame ne vieni, kad anapus mūsų — daugybė kartų, kurių kraujas teka mūsų gyslomis, ir ne vien kraujas, kad viskas yra neatskiriamai susiję ir susipynę, ir lygiai kaip be sėklos neišaugs joks augalas, taip... jeigu kada nors ir būtume įsivaizdavę tuos andai gyvenusius žmones, tų sentėvių vėles, iš savo praeities per daugybę metų žvelgiančias į mūsų laiką... ne, ne taip, banalu, betgi tu supranti, ką noriu pasakyti... Žodžiu tariant, jeigu kas nors panašaus vėliau ir būtų nutikę, tai jau tikrai be tokio įspūdžio, tokio sukrėtimo, tokios nuostabos kaip tada. Ir, rodos, kiek mažai tereikėjo, kad pasijustum ne vienišas toj begalinėj nakty — tuo metu, kai kažkuris baigė kalbėti, o kitas dar nepradėjo, laukdamas,

kol bent kiek išsisklaidys ano pasakojimo įspūdis, tą akimirksnį, kai trumpam buvom nutilę ir išgirdom, kaip pasiteškendamas srūva upelės vanduo, kaip jis verčias netoli kranto per akmenis, gurga ir bėga tolyn, ėmė ir uždainavo. Iš pradžių — tyliai, vos girdimai niūniuodamas, tarsi sau. Uždainavo nei iš šio, nei iš to, taip netikėtai, nei prašytas, nei ruošęsis, tikriausiai ir sau nejučiom, ir ta melodija, iš pradžių lyg kažko bijojusi, tolyn labyn darės veržlesnė, įgavo pasitikėjimo ir jėgos. Niūniavo, paskui dainavo sėdėdamas, žvelgdamas į rūkuose skendinčias tolumas, bet kai garsiai užtraukė ir kai jau reikėjo daug įkvėpt oro, kad ištemptum, tai atsistojo. Traukė po to jau stovėdamas, užvertęs aukštyn galvą, ir mums atrodė, kad balsas skleidžias ne platuman, o kaip kokiu nematomu gaudžiančiu vamzdžiu kyla dangun.

Įsivaizduok: pats vidurnaktis, jau pradedąs sklaidytis rūkas, ramiai smilkstantys deguliai ir liepsna, kai užmeti sausų pakurų, šoktelinti ir akimirką apšviečianti nustebusius ir garsų darnumo pakerėtus mūsų veidus. Klausėmės apmirę, neperdedu. Tai buvo ūmus atsivėrimas ir susiliejimas su tuo, kas anapus,— nebyliu aukštu dangum, tarsi aidus varpas atmušančiu tolimą garsą, ir jame už tūkstančių šviesmečių spindinčiom šaltom rugsėjo žvaigždėm, ištirpimas rasa virstančiame ir krintančiame ant pievos rūke, betgi vėl — tik nuvalkioti prilyginimai, ir nieko tikra. Reikėjo girdėti...

Reikėjo, žinoma, girdėti, bene nupasakosi? Nesakau, kad turėjo kokį ypatingą balsą, gal ir ne per geriausiai dainavo. Ne tai turbūt svarbiausia. Pats įspūdis, nuotaika... Ir dar — paslaptis. Juk niekas taip nesuartina kaip paslaptis.

O kai grįžom, jau buvo paryčiai. Mėnulis pamažėl bluko, apšviestas dar nepasirodžiusios, bet anapus akiračio turbūt jau brėkštančios šviesos, ir lankos, link upės pulkais pasvirę juodalksniai skendėjo dulksvoj. Laukimo akimirksnis, kai visa nurimę, nuščiuvę, kai viskas sustingę ir pavirtę bežade tyla, iš kurios bemat ims skleistis rytas. Parėję tyliai sugulėm, kad niekas nepastebėtų, bet nespėjom nė bluosto sudėti — kaipmat reikėjo keltis.

Žinoma, paskui kaip visada. Nors buvom susitarę tylėti, kažkas nežinia kaip suuostė, paleido gandą, kai kurie pasipiktino — kur tai matyta? Visokių juk būna. Kitas širdyje gal ir nieko prieš, bet vien iš atsargumo — o jeigu kas paklaus, kodėl nuleidom negirdomis, juk žinojom. Yra juk ir tokių, kurie vien norėdami įsiteikti... Ne, mokytojas pats mums nieko nesakė. Nė neužsiminė. Vien tylios kalbos, šnabždesiai, menkos nuogirdos. Kelis buvo pasikvietęs direktorius. Nežinau, ko klausinėjo nei ką jie atsakė. Tik viena virėja, dirbusi mūsų valgykloj, ta, kuriai mes paprašyti padėdavome parnešt namo kibirus atliekų kiaulėms šerti, po kelių dienų užsiminė, kad svarstė, liepė pasiaiškinti, net papeikimą davė. Klausėm mokytojo, bet jis tik atsainiai mojo ranka, sakė, kad nieko nėra, nors kartą ir prasitarė, kad nereikia į tokius dalykus kreipti dėmesio — greitai praeinančios smulkmenos.

— Iki vienuoliktos mokė?

Tačiau, lyg būtų neišgirdęs, kalbėjo toliau:

— Ne, nemanau, kad dėl to. Nors ką gali žinoti? Kartais juk tik lašo tereikia. Visokiausi tikrinimai, mūsų klausinėjimai. Girdėjom kalbant, kad mėto iš mokyklos mokyklon, dabar štai kur atbloškė.

Susimąstė, bet, staiga atkutęs, vėl tęsė:

— Sykį, prisimenu, atėjo direktorius su tokiu vyru. Mūsų direktorius šiaip gal ir nieko buvo, tik labai jau raidės žmogus — kad tik viskas kaip reikalauja, kaip turi būti, nė menkiausio nukrypimo į šalį. O tas kitas žmogus iš karto padarė labai nemalonų įspūdį. Turbūt teisybė, kad būdo bruožai kažkaip įsirėžia ir išorėn, atsispindi išvaizdoj, net eigasty. Įtipeno mažyčiais žingsneliais, lyg pataikaudamas šyptelėjo, bet dirbtinai, per jėgą. Žiurkė — pavadinau mintyse, vos tik įžengė pro duris: buvo pailgo, į smakrą smailėjančio veido, kuriame žvitriai lakstė gudrios akutės, žemyn nukarusiais rudais ūsais. Tikra žiurkė. Atsisėdo abudu į galinį suolą, išsitraukė iš portfelio kažkokius aplankus, pradėjo dėliotis lapus. Jau pasiruošę, jau užsirašinės. Reikėjo tik matyti, kaip paskui šnabždėjosi sumišę ir vėl nustėrę kiurksojo, kaip direktorius nosine braukė per prakaituojančią plikę. Abu — kaip ant adatų. Gerokai turėjai pasistengti, kad išsilaiky-

tum piktdžiugiškai neprunkštelėjęs, kai prisimindavai, kaip oriai įėjo klasėn, su kokiu pasitikėjimu. Ne jį vieną, žinoma,— ir kitus tikrindavo. Net labiausiai nemėgstamų būdavo gaila, kai matydavom, kaip sutrinka,— taip netikėtai užklupti, visai nebesižino ko griebtis, išrausta. Ir atsakyti stengdavomės ne tiek iš baimės gauti blogą pažymį ar vengdami gėdos, kiek norėdami padėti tam, stovinčiam prieš klasę mokytojui, kuris štai nelauktai pasidarė bejėgiškesnis už mus. O jis — lyg niekur nieko. Prisėdo ant palangės, kaip buvo pripratęs, dar nieko nesakė kelias minutes, ir tik tuomet, kai jau tylėti darėsi nebeįmanoma — pernelyg spengianti įtampa,— prabilo. Mes tai jau iš sykio nujautėm, kad kalbės ilgai ir be perstojo, ir visai ne tai, ko tiedu tikisi,— net panašaus nieko į įprastą pamoką nebus. Ir iš tiesų, ramiai, neskubėdamas, tarsi jo tai visai nejaudintų, prašnekėjo ligi pat skambučio, rodės, net šiek tiek abejingai, nors veikiausiai tik toks įspūdis. Tos išsišovusios gyslos, virpantys pirštai, tie kartkartėmis nejučiom suspaudžiami ir vėl atgniaužiami kumščiai,— nereikėjo nė veido, vien pažvelgus į rankas matėsi, kaip jam svarbu tai, apie ką kalba, kiek valios reikia susitvardyti ir nepratrūkti. Tikrai, stebėtinas balso ramumas ir vidinė aistra, nekantrumas, degimas — kaip jie sutapo, buvo išsyk? Ir dar — vos ištarė pirmuosius žodžius, iš karto supratom, kad šnekės ne tiek mums, kiek kreipsis į tuodu, tvarkingai išsidėliojusius priešais save suliniuotus lapus ir pasiruošusius žymėtis viską, ką tik išgirs. O jis, sakau, visai nesivaržydamas kad ir šitokių, bet vis dėlto svečių, prisėdo ant palangės ir... Apie ką gi, tu manai, šnekėjo? Ne, tai nebuvo iššūkis. Veikiau atsakas — ramus, tvirtas. Visą pamoką kalbėjo apie tai, jog nebepasitikime žmogumi, jo gera valia, pagaliau — sąžiningumu. Apskritai pradėjom bijoti žmogaus, jo individualybės, išskirtinumo. Pripratę prie kasdienybės rutinos, susidarome iškreiptą saugumo bei pareigingumo vaizdinį ir gąsdinamės kiekvieno netikėtumo, bet kokio iškrypimo iš visuotinių provėžų. Yra baisu, kai iš žmonių daromos vienodos besielės schemos, o slopinant iniciatyvą ir kūrybingumą sakoma, kad tau norima

padėti sugrįžti į vienintelį teisingą kelią. Betgi kas žino, ar jis iš tiesų teisingas, o juo labiau — vienintelis?..

Žinoma, aš negaliu tiksliai prisiminti, ką jis tada kalbėjo. Bet maždaug šitaip. Tokia buvo pagrindinė mintis, pasakyta galbūt ir kitais žodžiais. Dabar stebiuosi, kaip jo nenutraukė. Galbūt nedrįso, bijojo pernelyg akivaizdaus pralaimėjimo? O gal jo tiesa buvo per daug tikra, kad galėtum prieš ją stoti?

Trumpam nutilo, lyg tikėdamasis Alberto atsakymo ar pritarimo, bet nesulaukęs veikiai vėl tęsė:

— Ir dar sakė, kad patys jau nebepastebime, kokie esame skurdžiai, kaip tuščia štai šičia,— vos suspaustą kumštį pakėlė prie krūtinės, nelyginant prašydamas atgailos. Iš tiesų nieko gi nekaltino, o ir sakė — mes. Gal ir taip, lygiai kaltas kiekvienas. Argi ne dėl to jo šnekėjimas buvo ne tik ramus, bet ir pilnas geliančio liūdesio? Prisimenu veidą. Atsikišę skruostikauliai, apšepę kelias dienas neskusta, jau žilstelėjusia barzda, giliau įkritusios akys, kartais pasirodydavo — nieko čia aplink nematančios, žvilgsnis pramuša daiktų pavidalus ir smelkias gelmėn. Net ir sakydamas, kad reikia mokėti džiaugtis kiekviena smulkmena, o juo labiau — akimirksniu, nes iš jų gi viskas susideda, ir kad aplink tiek visko yra, kas leidžia pajusti gyvenimo pilnatį, liko toks pat susimąstęs ir liūdnas, gal dėl supratimo, kad ką bekalbėtų, vis vien visa liks šalia mūsų — taip arti, tik ištiesk ranką, pakelk akis, o sykiu nepasiekiamai atstu. Jeigu jau reikia iš naujo to mokytis, tai aišku, jog kažkas nebe taip...

Apsukę ratą, jie vėl atsidūrė ant to paties tilto. Kilo vėjas, palei upės vagą driekėsi vilgšna. Žemas mėnulis kabojo virš niūrių namų siluetų, vos patekėjęs buvo toks didelis, kad plika akimi galėjai įžvelgti nuostabiai ryškius jo kraterius ir kalnų kontūrus. Negyvas, šaltas, bežadis geltonis lyg tirpstantis vaškas ratilais skleidės žemyn, ir atrodė, kad ji, ta vaiduokliška mėnulio šviesa, o ne elektros žiburiai, užlieja gatves, slysta namų stogais ir fasadais, išplėšia iš aklos vakaro tamsos tolumoj sustingusių tuopų siluetus.

— Sako, ir vieniši labiausiai jaučiamės dėl to, kad suvienodėję, kaip du vandens lašai panašūs. Žvelgiame

į kitą tarytum į save — tokį pat nesuprantamą. Niekas nebegali nustebint, tai kas gi tada paskatins atsiverti? Kažkokie apsnūdę, netekę vilties, kasdien kartojame vis tuos pačius darbus, jau retai kada besusimąstydami, kokia jų prasmė.

Ir taip — visą pamoką. Ramiai ir iš pažiūros šaltai, nors toli gražu ne apatiškai ar abejingai. Visą pamoką prašnekėjo — be išankstinio apmąstymo, impulsyviai pasiduodamas laisvai minties tėkmei. Ne, veikiausiai kalbėjo ne tik tiems dviem, jų atėjimas tebuvo akstinas, ir tiek. Kaip ir kiekvieną pamoką, kreipdamasis į mus, kažką aiškinosi ir pats sau, garsiai tardamas žodžius ir akylai stebėdamas, kaip mes reaguojame, lyg stengėsi pasitikrinti, ar teisingai galvoja. Nors tarpais atrodydavo, kad kitų nuomonė jam visai nerūpi. Bet greičiausiai tik toks įspūdis — buvo pernelyg jautrus, kad galėtų nepaisyti tokių dalykų.

Nežinau, kaip jam tuomet baigėsi. Juk visai ne tai, ko reikėjo pagal programą, nors mums — labiausiai. Galbūt vėl svarstė, kas ten žino, tikriausiai kokį papeikimą davė. Bet nemanau, kad tam jis būtų teikęs nors kiek reikšmės. Sakau, buvo jautrus, bet išmokęs atsiriboti nuo to, kas vienadieniška ir greitai praeina, nors tuo kartu ir labai žeidžia. Svarbiausia, kaip ten, viduje,— mėgdavo kartoti ir pakeldavo tuomet vos suspaustą kumštį prie krūtinės nelyginant melsdamas atgailos. Ir tą pamoką...

Ne, viso labo dvejus metus temokė,— sakytum tik dabar tebūtų išgirdęs aną Alberto klausimą. Buvo pasukę į tamsų, nuošalų skersgatvį, ir kai Julius nutilo, išgirdo, kaip aidžiai šioj rimty skamba jų vieniši žingsniai. Daugiau nė gyvos dvasios. Matyt, kokių nors įstaigų kvartalas — net langai nedega.

— Išvažiavo?

— Taip ir pamanėm iš pradžių. Nebuvo praleidęs nė vienos pamokos, o tą dieną... Laukiam laukiam — nėra. Betgi ne,— sakau sau,— negali būti, kad iš niekur nieko. Tikriausiai kas nors atsitiko.

Buvo ruduo, tądien — pirmoji pamoka. Pamažu švietėsi: iš pradžių atrodė, kad bus apsiniaukę, bet paskui plykstelėjo saulė. Keista, kuo labiau dienojo, tuo neramiau darėsi — nuojauta, jog kartu su vis ryškiau į skaid-

rėjantį dangaus mėlį įsirėžiančiomis nuogomis klevo šakomis ilgainiui išsisklaidys ir nežinios rūkas, tiesiog fizinis jutimas, kaip neišvengiamai artėja tai, ko labiausiai bijai.

Ir kai pagaliau sužinojom, atrodė, kad tai tik patvirtinimas to, kas mums jau seniai aišku. Dievaižin iš kur tokia nuojauta, lenkianti laiką. Juo labiau kad nieko ypatingesnio nebuvo atsitikę, viskas ėjosi kaip įprasta, sakau, jokių ženklų, kurie kaip nors būtų leidę nuspėti. Staiga, visiškai netikėtai, o sykiu... Neišperkama kaltė — juk viskas riedėjo ton pusėn...— sulig kiekviena diena, visų akivaizdoj, prie tos lemtingos ribos, tai kaipgi mes nepastebėjom, nesulaikėm, kodėl buvom tokie abejingi? Žinoma, gal taip visada tokiais atvejais — kad ir supranti, jog niekuo čia dėtas, vis vien kaltini save nepadaręs kažko, kas galbūt... juk tiek mažai tereikėjo. Iš tiesų kai dabar prisimenu, tai juk nuolatinis balansavimas ant ašmenų...

Kalbėjo:

— Žinai, dažnai pamanau, kad ir būdami tokie skirtingi, vis vien esame siejami bent jau vieno dalyko. Tas gyvuonis, ar kaip čia pavadint,— jo neapibūdinsi, juo labiau neapčiuopsi, betgi kiekvienas jaučiam jį esant. Ar skausmas, ar džiaugsmas, neviltis, palaima, liūdesys,— nesvarbu kas, bet tie akimirksniai, kai labai aštriai tai pajunti, kai tai liejasi per kraštus kaip skaidrus gėlas vanduo... Kažkoks praregėjimas: akys sakytum pasidaro skaidresnės, ir tai, kas aplink, pamatai visu ryškumu. Ir ne tik pamatai, bet ir pajunti, kaip tik — pajunti viso to slaptąją prasmę, nors ir negalėtum jos nusakyt žodžiais. Vėjo nešama dulkė, laumžirgio skrydis virš ežero, paukščio sparnų plasnojimas, debesų plaukimas dangum — viskas ne atskirai, o susiję kaip keisto erdvinio paveikslo dalys, kiekvienoj detalėj kažkokiu būdu atsispindi visuma, ta visa persmelkianti prasmė nelyginant skaidra, besiliejanti virš beribių laukų. Ir sykiu — toks visko trapumas, bauginantis laikinumas: štai medis virsta keistai ištisusiu šešėliu, praskrisdamas paukštis nepalieka pėdsakų, dulkės nugula ant kelio, ir kaip nebūta.

Sakau, smilkteli tas gyvuonis, apnuogina viską. Iš kurgi daugiau, jeigu ne iš jo prasideda gyvybė, paskui tiesias sulig kiekviena diena kaip koks siūlas? Kartais juk ima ir užeina nenumaldomas noras viską aprėpti iki menkiausios smulkmenos, suimti savin — nelyginant saujon sugniaužti...

Dabar jau kalbėjo nelygiai, su pertrūkiais — tarytum pats nusistebėjęs tuo, ką pasakė, nutildavo, rinkdamas žodžius karštligiškai galvoje kirbančioms mintims išreikšti. Buvo susijaudinęs, tarytum viskas vyktų šiuo metu ar bent jau kartotųsi — ne atminty, o iš tikrųjų, taip realiai, kad gali ne tik jausti, bet matyti ir girdėti, net apčiuopti.

— Kitas išmoksta jį, tą gyvuonį, kažkaip prislopinti, numaldo ir gyvena sau ramiai. O juk kiek tokių, kuriuos persmelkia, apsėda, geliamai mausdamas nė akimoją neduoda ramybės. Kaip rakštis, tačiau apėmusi visą kūną ir dvasią. Argi ne todėl, manai, daugelis prasigeria arba net išprotėja, ar ne iš čia eina mūsų blaškymasis, nerimas be paliovos, tas jausmas, kai nežinai kur pasidėti? Kai ką juk ir pražūtin pastūmėja — vis tas pats gyvuonis, begalinis noras gyventi, bet taip, kad būtum viskuo ir visur, nenykdamas, amžinai. O dar — aistra suprasti, taip, aistra, ne noras, troškimas, nes ji yra tokia deginanti, pražūtinga, ta prasmės trauka. Ir mūsų mokytojas...

Labai gerai prisimenu tą dieną, iki smulkmenų — ir kaip sužinojęs pabėgau iš pamokų, ir kaip sukau ratus aplink miestelį, niekaip negalėdamas nurimt ir sustot, ir kaip atsidūriau prie upelės — čia pat lieptas, krautuvėlė, nuo lietaus tęžtantys lentgaliai. O diena kaip tyčia pasitaikė tokia graži, šviesi, net išblukusios spalvos atrodė ryškesnės, ir labai gilūs šešėliai. Atsisėdau ant nugriauto medinio stulpo ir sėdžiu — nežinau, kiek taip prasėdėjau. Keista, bet jutau ne tik gailestį ar nusiminimą, bet ir nuoskaudą, lyg būčiau paliktas, išduotas. Iš paskutiniųjų reikia laikytis...

O kitą dieną mačiau, kaip atvažiavo prie tų namų, kur nuomojo kambarėlį, mašina ir kaip keli vyrai kėbulan kėlė karstą, o gonkose stovėjo moteris juoda suknele, jau senyvo amžiaus, ir laikė prie krūtinės suspaudusi rankas, bet neverkė. Turbūt motina. Kas ėjo pro šal, su-

stojo pažiūrėti, buvo ir tokių, kurie atsivilko tam tyčia, sužinoję iš anksto,— svetimas skausmas visada traukia. Dar ir dabar ausyse skamba balsų nuotrupos — vakar iš ryto ištraukė, ir ko trūko, puolė vandenin, iš didelio rašto... Išvežė, kalbėjo, į tėviškę, bet taip ir nesužinojau tikrai kur, visaip šnekėjo. Nurūko, ir po viskam, lyg nieko nebuvę.

Iš tuščios ir tykios šalutinės gatvelės jie išlindo į pagrindinį miesto prospektą. Nors didžiausio žmonių antplūdžio valandos jau praėjusios, čia buvo gyva. Šviesų nutviekstos vitrinos, kartkartėmis pralinguojantys troleibusai ir prie sankryžų cypiantys taksi stabdžiai, minia, nors ir išskydusi, bet vis vien dar šurmuliuojanti. Juodu ėjo tylėdami, lėtu žingsniu. Keistas jausmas, kai visa, kas aplink, atrodo šiek tiek nerealu, virpančiais kontūrais. Blėstąs įspūdis, slūgstanti įtampa.

— Ir kad aš čia, tai...— bet nebaigė, viskas buvo ir taip aišku.

Daugiau niekados nebepasakojo apie savo mokytoją, o ir Albertas nebeužsiminė. Nežinia, kodėl kaip tik tą vakarą... Bet jeigu ne šis atsivėrimas, kad ir vienpusis, tai tikriausiai ir būtų likę viso labo kursiokais — nieko daugiau. Turbūt abu pajuto palengvėjimą, kai Julius baigė, sakytum kažkas būtų išsisprendę, ir į gera.

— Sakau, akyse vis tebestovi tas vaizdas,— dar pasakė, kai jau sėdėjo bemaž tuščiam troleibuse ant galinės sėdynės, o pro langus slinko žiburiuojantis naktinis miestas.— Toks kuinas, žmogus, pilnas vežimas knygų. Kaip koks paveikslas, persmelktas liūdnumo, ilgesio ir tikriausiai jau tuomet — netekties nuojautos.

4

Ir jeigu aš čia...

Pustė, bet kol kas nelabai smarkiai. Vėjas įkypai nešė čaižiai kertančias sniego kruopeles. Sūkuriuodamos ir blykčiodamos, kai papuldavo blausion žibintų švieson, jos leidosi ant grindinio. Tačiau iš karto dar nenurimdavo.

Pagautos kito gūsio, vėl kilo, skriejo, dabar jau pažeme, iki susirasdavo kokį atšlaimą ir tik tada tyliai ir ramiai, čia jau suvisam, gulė į vis storėjančius vėpūtinius. Pro tą blausų, tarytum iš daugybės nenustygstančių vietoje gyvų kruopelyčių sudarytą užtiesalą prasimušančios švento Jono bažnyčios įgaubos ir išlenkimai, tiesios, riestos ir stačiai nukirstos linijos irgi atrodė nerimstančios ir judančios be atvangos, pagal nežinia kieno nustatytą ritmą vos vos vilnijančios, bet, žiūrėk, ūmai šokstančios ir subanguojančios — tauriai ir iškilmingai. Piliastrai, aukštyn vis lieknesnės kolonėlės ir lūžinėjantys fasado karnizai, o čia, prieš pat akis — smulkus sniego švytravimas,— galvojo, kaip tie atsitiktinumai, tas kasdienos kaip plono audeklo virpėjimas laike išsilieja tokiais tvirtais, medžiagos sustingdytais, bet energingo judesio vėl išlaisvintais pavidalais, kurie yra daugiau nei regimybė, ką jie liudija, tokie aiškūs kaip ant delno, o kartu — paslaptingi, neprasiskverbiami? Sukurti andai gyvenusių žmonių, jie, rodės, sykiu yra kažkokių didingesnių ir galingesnių už žmogiškąsias jėgų apraiškos. Dar pamanė: jeigu ir egzistuoja koks ryšys, siejantis mus su anais laikais ir tose architektūros formose įkūnyta prasme, tai koks jis menkas, kaip greitai trūkinėjantis ir sunkiai nusakomas,— tik virpėjimas, nuojauta, ir viskas.

O dar keisčiau buvo, kad kažin kur, betgi nelabai toli nuo čia, driekiasi vėjo skutami beribiai sniego laukai — ten daug žvarbiau negu čia, turbūt ir nykiau, ten tik mėnulio šviesa, viską stingdanti ir šalta, keistai ištįsę šešėliai ant apledėjusio kelio, kuriuo grįžti namo. Atrodė keista, jog visa tai yra, lygiai kaip būnant ten atrodytų neįtikėtina, kad kažkur gūžiasi dar nenurimęs miestas, driekiasi štai šitas kiemas — Universiteto Didysis, spingsi žibintai, apšviečiantys siaurus arkadų koridorius.

Jau pusę metų Albertas čia mokėsi. Nebuvo dar savas, nors ir svetimas nebesijautė. Betgi ir savaitgaliais grįžęs namo pajusdavo, kaip sparčiai tolsta tai, kas, anksčiau manė, persmelkę iki gyvuonies, neatskiriamai įaugę, neužmirštama. Koks menkas pasirodydavo tas miestelis, kuriame tik trumpai stabtelėdavo pravažiuodamas autobusas, visai nepanašus į tą, išplaukiantį prisiminimuose,

kokie pilki jo čia paliktų žmonių gyvenimai, nereikalingi net jiems patiems,— vien tik kartojimasis be jokios prasmės ir tikslo, ničnieko daugiau. Net ir namai atrodydavo mažesni, kambariai — ištuštėję ir nykesni negu seniau; pažvelgęs pro langą pamatydavo, kokia blausi vėlyvo rudenio šviesa, kurioje tyliai tirpsta aplink bažnytėlę sugriuvusių namų ir medžių siluetai, kai pamažėl artinasi vakaras. Ir tik tuomet, kai jau taisydavosi važiuoti atgal, kai vėl reikėdavo atsisveikinti, tie daiktai, kuriuos paliesdavo jo žvilgsnis, tarytum nusimesdavo išorinį rūbą ir atsiverdavo, blykstelėdavo, sušvytėdavo, primindami seniai prabėgusias dienas. Visa staiga pasidarydavo trapu kaip stiklas ir neapčiuopiama kaip šviesa — sugrįžtantis aidas, baugus priminimas, bet ne vien. O dar — tie žvilgsniai: prie vartų stovinčio tėvo ir sesers su motina — pro langą, atsisukęs dar juos pamatydavo, kol nepasislėpdavo už posūkio. Panašiai kaip giliai suleidusios žemėn šaknis tyliai ošiančios pakelės liepos ir kaip tvirti tų, kad ir medinių, namukų pamatai, taip ir čia paliekami žmonės tuokart atrodė pilni iš pačios žemės einančios stiprybės — todėl, kad viskas čia jų, kad jie nesvetimi ir žino, ko nori, ir dar kad suvokia savo gyvenimo prasmę, o jeigu ir net nenujaučia, tai vis vien įstengia ir moka čia būti, metai po metų ištikimai kartodami vis tuos pačius darbus.

Ir jeigu aš čia... Iš tiesų,— pamanė,— kas lemia mūsų sprendimus, ar patys, o galbūt ta pati galingesnė už mus jėga, kuri delnuose išraižo paslaptingas linijas — atsirandančias dar prieš gimstant ir jau niekaip nepakeičiamas? Nors nebūtų mokėjęs pasakyti kodėl, bet jautė — tik čia jo vieta, ir niekur kitur. Sykiais jam net atrodydavo, jog kažkas kitas rikiuoja visus jo veiksmus, tyliai šnabždėdamas pataria ar bent leidžia pajusti, ką reikia daryti, bet taip taikliai, kad negali nepasitikėti, o juo labiau prieštarauti. Gal tai yra intuicija, kuriai reikia laiko virsti aiškiu supratimu, ir tik tuomet pagaliau išryškės visų tavo dabartinių poelgių prasmė, kaip kad štai, tik viską palikus, pamažu virš praeities horizonto ima lietis skaidresnė šviesa? Nemokėjo, tačiau nė nesistengė savo nuotaikų nei nujautimų reikšti pasakymais, ir jam regėda-

vosi mažų mažiausiai keista, kaip drąsiai kiti per savo pačių, o ir aplinkinių pasaulius brėžia tiesias linijas, skirsto ir grupuoja tai, kas taip dulksva, vos apčiuopiama. Kaipgi nusakyti, ką jauti žiūrėdamas į tas besisukančias voliutas, šviesos nugelsvintas statulas, kryžius, įmantriai išpuoštus ir vos išsiskiriančius iš tamsos, kai prisimeni aną menką savo vaikystės miestelį — viena kita gatvė, aplūžusios tvoros, net keista, jog kažkada buvo rajono centras, dabar jau nebe,— mokyklą ir mokytojus, tą sargą žydelį, su kuriuo jau nuo septintos klasės pasislėpęs katilinėj rūkydavai,— kokios yra jungtys, jei iš viso jas įmanoma pastebėti, tarp tų didingų ir visai menkų, tik tau pačiam svarbių vaizdinių, nejaugi viskas taip ir tėra pabira, vien atskirai? Žinoma, jeigu ką ir gali, tai tik nujausti. Bent taip jam atrodė. Gal todėl skaitydamas kokį eilėraštį daug dažniau pasijusdavo persmelktas stipresnio vienumos ir vientisumo įspūdžio negu tada, kai, sakykim, ilgai kankinęsis pagaliau perprasdavo vieną ar kitą fizikos dėsnį ar suprasdavo chemijos formulę, išreiškiančius nuolatos besikartojančią būtinybę, bet be žmogaus, abstrakčią ir šaltą.

Ir dar sykį tą vakarą prisiminė Juliaus mokytoją. Keista, bet kuo toliau, tuo labiau ryškėjo jo paveikslas — tarytum pats būtų matęs. Dažnai jį įsivaizduodavo, tik savo miestely ir mokyklėlėj, kartais net pasirodydavo, kad kaip tik čia viskas ir vyko, o juodu su Juliumi — netikėtai susitikę, bet neprisiminę vienas kito bendraklasiai. Žinoma, viso labo iliuzija, bet kaip nustebdavo pajutęs, kad tas niekad nematytas žmogus toliau vis daugiau lemia net už čia pat esančius. Bet ir baugina. Gal taip visados — kai galų gale atsiskleidžia tie besiilgimi ryšiai, kai supranti, kaip kiekvieną atskirybę persmelkia visuma, tai ir pats nebegali jai atsispirti, nebeįstengi kovoti su noru sutapti ir pasiduoti, o galbūt ji, ta visuma, tuomet jau pati tave pasiglemžia, ir nieko nepadarysi?

Paskui vėl sugrįžo skaityklon. Nors buvo jau vėlus metas, tačiau, kaip ir visada prasidėjus sesijai, vargu rastum laisvą vietą, jeigu nebūtum užsiėmęs. Išsibarstę po vieną ar būreliais, aukštesnių ir žemesnių kursų studentai buvo sukniubę prie knygų, kažką rašė ar skaitė,

ir atrodė, kad zyzia ne lempos, o kaip įtempta styga spengte spengia mintis, visų susiliejusi į vieną. Šiurenami knygų lapai, traukiamos kėdės bilstelėjimas, kartkartėm virstelinčios durys,— tačiau tie garsai tarytum tirpo didžiulėj skaityklos erdvėj po skliautuotom lubom, taip ir nepasiekę klausos ir neįstengę sudrumsti ramybės. Pripratęs skaityti vienas, iš pradžių Albertas nemokėjo čia susikaupti, bet kuo toliau, tuo lengviau darėsi pasiduoti minčiai, ir sykiais net nepajusdavo, kaip toli į vienatvės ūkanas ji nuvesdavo, palikdama tai, kas aplink, anapus jutimų. Baigęs ar išblaškytas didesnio šurmulio, jausdavosi grįžęs iš tolimos kelionės, bet taip staiga, kad net nespėdavo suvokti — šuolis, ir viskas. Tačiau juk ir kelionė tai būdavo ypatinga — ne erdve ir laiku, o kažkokiu jiems nepavaldžiu trečiuoju matmeniu tenlink, kur viskas kitaip, kur suvienyti tolimiausi minties kraštai, praeitis ir dabartis egzistuoja čia pat ir vienkart. Ilgainiui jam vis labiau ėmė patikti šitoks atsiribojimas nuo kasdienybės ir užsimiršimas, nuovargis ir lengvas galvos svaigulys, kai, visą dieną prasėdėjęs prie knygų, vakare išeini į gatvę, ir tai, kas aplinkui, jau atrodo šiek tiek kitaip, negu buvo iš ryto. Ir ne tiek atsipalaidavimo po ilgos įtampos svaigulys, o greičiau dar neišblėsęs dvasios ramumas ir atsivėrusios naujos prasmės brėždavo tuomet jau šiek tiek efemerišką miesto siluetą, liedamiesi, kad ir ūkanų valkstomą dieną, skaidria ir džiaugsmą nešančia šviesa.

Tačiau šįvakar susikaupti nebesisekė, tegu ir kaip steñgėsi. Visą dieną prasėdėjęs prie knygų, matyt, jau buvo pavargęs, nors šiaip labai nuilsęs nesijautė. Akys, pabėgėjusios keliomis eilutėmis, nejučiom vėl krypo į pakraščiais ledu apsitraukusį langą, pro kurį matėsi sūkuriuojančio sniego ir blyškios mėnesienos nubalkšvinti nuožulnūs senamiesčio stogai. Kartkartėmis jo ausis iš apačios pasiekdavo žingsnių aidas ar kokie turbūt įkaušusių šūksniai, tačiau tie garsai, rodės, sklinda ne iš gatvės, o dar dieną staiga nuotrupomis įsikirtę sąmonėn, dabar tik atgyja. Toks įspūdis, kad čia, kur stogai, o virš jų nieko daugiau, vien nuodėgulio juodumo dangaus skliautas, nusėtas vos spingsinčiomis žvaigždėmis, visuomet viešpatauja tokia neįmanoma sudrumsti tyla ir ramybė,

tolygiai sklindanti į visas puses kaip ratilai nuo stovinčian vandenin įmesto akmenuko. Miestas be žmonių — juos priminė nebent siaura ir tolyn labyn skystanti pašvaistė — sulig tirštėjančia tamsa giliau grimzdo amžinatvėn, darydamasis vis abejingesnis įkyriems kasdienos rūpesčiams, kuriuos kaip varginančią naštą pagaliau pavyko nusimesti, šįkart visam laikui. Kartu su juo apatiškon melancholijon grimzdo ir Albertas. Tie Dominikonų bokštai, kurių nematė, tačiau žinojo stūksant tolėliau, už tų stogų ir žvarbaus žiemio plevenamos sniego širmos; bet ir to pakako, arba kitapus, už anų langų, dunksanti švento Jono varpinė... Išilgai Universiteto gatvelės iškabinti, siūruojančius šviesos spindžius žemėn metantys žibintai... Prisiminė to seno, sudžiūvusio kaip skiedra, raukšlėto, bet labai gyvybingo ir šviesaus veido profesoriaus pasakymą per vieną paskaitą, kad viskas, kas didinga ir tauru, ne ateina iš kažkur, o savaime yra čia, prie pat, ne, veikiau pačiuose mumyse, tik reikia mokėti nuvalyti kasdienos dulkes, išlukštenti, užčiuopti tą branduolį, kuriame susikaupusi visa esmė. Iš to rato neištrūksi, kas yra čia, žemai, kas, kartodamasis diena iš dienos, virsta alinančia monotonija, tos smulkmenos, menki rūpesčiai traukia savin kaip nepavaldi valiai jėga, ir paika tam priešintis. Kitas taip net visas savo galias išeikvoja — iš paskutiniųjų eidamas prieš, stengdamasis nubraukti nuo savo kelio visus, jam atrodo, vienadieniškai laikinus ir nereikšmingus menkniekius, vis ruošdamasis kažkam svarbesniam — prisiliesti prie to, kas didinga kaip granito uola, ar net pats tai sukurti,— tačiau koks paklydimas, kokie tai yra spąstai! Ką gi rasi toj beorėj erdvėj, judesio nedrumsčiamoj ramybėj, galbūt tik kraują stingdančią vienatvę, kuri paskui virs paniška baime, vedančia beprotybėn. Žmogus per menkas daryti iš nieko. Visa, kas didinga, yra sukurta iš to paties molio, kurį kasdien mindome, auga ir kyla aukštyn iš tų pačių nereikšmingų smulkmenų, kurios yra nelyginant šaknys, taigi pradžių pradžia. Ir tikra meilė, ir tikras gėris, grožis, net, skambiais žodžiais kalbant, visa kūryba yra ne tos kasdienybės, jos vienadieniškų menkniekių paneigimas, o atvirkščiai, įžvelgimas juose

glūdinčios slaptos, ne taip lengvai pastebimos prasmės, ten esančios sėklos daiginimas.

Ir kai jis, tas profesorius, nutilo ir, nusiėmęs akinius, nosine valė stiklus tokia išraiška, lyg nieko reikšmingo nebūtų pasakęs, pašnekėjęs kad ir apie orą, auditorijoje tvyrojo tokia pat nedrįstama sudrumsti tyla kaip ir šįvakar ten, už lango. Kaip tuomet Albertas pavydėjo tam senukui ramybės ir aiškumo, kuris ateina turbūt tik su metais!

Siūruojančius šviesos spindžius žemėn metantys žibintai... Atidavęs knygas ir išėjęs laukan, Albertas stabtelėjo vidury nedidelės, vėjų skersai išilgai košiamos aikštės. Siaura senamiesčio gatvele, aidžiai bildėdamas į gruodą, pralėkė taksi. Kai nutolo tiek, kad jau nebebuvo girdėti, čia, rodės, pasidarė dar tyliau nei pirma. Betgi,— vėl prisiminęs senuką profesorių ir nudiegtas nerimo, klausė Albertas pats savęs kaip jau ne sykį,— ar išvis įmanoma nubrėžti tokią ryškią liniją, galbūt viso labo iliuziją? Kasdienybė ir didingumas, viena pasidaro iš kito, tik reikia... Ko reikia? Kaip nepasiduoti banaliausių rūpesčių tėkmei, neprasmegti visiškai? Juk tai taip lengva ir traukia. Kam galiausiai svarbu tas kažkoks neapibrėžtas, neapčiuopiamas didingumas, kam jo reikia? Grūdai ir pelai, bet kokie esam akli, jeigu net nemokam atskirti.

Ilgėjosi aiškumo, tačiau ir bijojo.

Kai per pūgą tolo siaura gatvele, jį lydėjo liūdnos plastmasinės Donelaičio skulptūros akys...

* * *

Jis stovi kryžkelėj, kur kaimelin vedantis keliukas susilieja su vienintele jo gatvele. Oras pabjuręs, žvarbus, kaip ir visada lapkričio pabaigoj. Erdves valksto dulksvos ūkanos, o užvertęs galvą matai, kaip gurma palši, žemai savo skutus nukarinę debesys. Kaip kokie prakiurusio rudeninio dangaus lopai, jie dengia vienas kitą, sudarydami vis storesnes uždangas, pro kurias kiaurą dieną neįstengia prasimušti nė menkiausias saulės spindulys. Jokio pašalinio garso, tik kartkartėmis ūkteli vėjo gūsis, bet ne lengvas, o plėšiantis lietpalčio skvernus, įžūliai

lendantis užantin ir šiurpinantis kūną; dar ilgai, braškėdamas iš pat pašaknų, siūruoja jo išjudintos žemaūgės pušelės.

Kol kas daugiau nieko nėra. Matyt, per anksti atėjo. Kartą per savaitę čia užsuka autoparduotuvė, atveždama būtiniausių produktų, ir tai yra vienintelė proga susitikti tiems nedaugeliui, kurie likę žiemoti. Tokių kaip jis — ieškančių vienatvės atsiskyrėlių ar šiaip užsimaniusių pabūti prie jūros pačioj rudens pabaigoj — daugiau kaip ir nematyti. Tačiau, kas be ko, jis ne pirmasis. Aną savaitę, kai atėjo šio bei to nusipirkti, niekas pernelyg nenustebo, jei kas ir užkalbino, tai ne tiek iš smalsumo, kiek šiaip norėdamas pasišnekėti. Vis naujas žmogus. Ir jo pažįstamas komendantas juk taip pat sakė, kad sulig kiekvienais metais atvažiuoja vis daugiau ne tik vasaromis, bet ir tokiu metu, kai, rodos, gyvas žemėn sulįstum — taip nėra ką veikti. Ramybės ieško,— lyg ir atsakydamas numykė Vilius, o komendantas nusijuokė, kad ko jau ko, o šito gero nuo rudens čionai iki valiai.

Tačiau tuo tarpu, be vietinių, jis čia vienintelis. Betgi ir tie, kokie jie ten vietiniai. Aną sykį prie autoparduotuvės susipažino su tokiu vidutinio amžiaus vyruku, tai jis viso labo antrą žiemą čia ketina praleisti. Gamykla, kurioje jis dirbo, pasistatė poilsio namus, reikia kažkam ir žiemą prižiūrėti, bijo palikti vienus. Juo labiau kad ir tokiu metu kai kas ima ir susigundo. Atvažiuoja net su šeimom.

Žodžio nereikėjo traukti, buvo gyvas ir šnekus kaip ir tas senukas pražilusiais plaukais ir ūsais, kuris jam jau iš pirmo žvilgsnio pasirodė esąs iš tų — vėtytų ir mėtytų, tačiau nepraradusių sielos giedrumo optimistų, kad ir kas, nenukabinančių nosies. Buvęs žvejys. Pasakojo, kad dar prieš gerus penkerius metus šis kaimelis visiškai kitaip atrodęs. Nepažintum. Čia buvo įsikūrusi žvejų artelė, tai kas, kad menka, o tokių smalsuolių dykaduonių,— kaip pasakė šyptelėdamas pro ūsą, atseit traukdamas per dantį, bet be pagiežos,— atklysdavo vos vienas kitas. Ir nesijausdavę kaip namie, kur galima viskas, kas tik šauna į galvą. Ne, nebuvo tuomet ir šitų raudonstogių namų, išgražintų medžio raižiniais ir tokių margaspalvių, nė ne-

garuodavo karštomis vasaros dienomis asfaltas, išlietas gal tiktai užpernai. Ir kam jis čia, nesuprasi. Užtat prie kranto galėdavai matyti daugybę katerių ir žvejybinių tralerių, vėjas džiovindavo žuvim ir marių gelmėm atsiduodančius tinklus, o namai irgi buvę patogūs gyventi ir jaukūs, ne tik gražūs paganyti akiai. Penkeri metai, tik tiek, o kiek permainų, net sunku patikėti.

Dėstė iš lėto, su nostalgija, kurios gaidelę gali išgirsti turbūt kiekvieno pagyvenusio žmogaus balse. Kalbėjo gailėdamas, bet be dažno tokiais kartais įniršio ar net agresyvios nuoskaudos, aiškiai suvokdamas, kad kas atsitiko — neišvengiama. Nieko jau nepakeisi, jokiomis pastangomis nesugrąžinsi. Kas ėjo, praėjo — suvisam. Tuščia pykti, o juo labiau bandyti ką pakreipti sena vaga — paprasčiausiai atėjo laikas užleisti kelią kitiems. Taip jau viskas čia, žemėj, sutvarkyta.

Viliui patiko neslepiamo liūdesio pilnas jo balsas, ilgos pauzės tarp sakinių, kai, mesdamas žvilgsnį per čia pat siūruojantį, birų pamario smėlį, šaknimis sutvirtinantį pušyną, jis sakytum pamatydavo anapus plytinčias praėjusio laiko erdves, tą nepavaldžią kitimui atminties karalystę, kurioje viskas ir po šiai dienai likę kaip buvo. Lygiai kaip aukštyn šaunančios ir platuman išsiskleidžiančios medžių šakos savo piešiniu atkartoja po žeme išsidriekusį šaknų raizginį, taip ir to žmogaus dabartis, Viliui regėjosi, tėra blausus ir liūdnas praėjusio laiko šešėlis, be to, vis labiau dylantis. Tačiau tas liūdesys toli gražu nebuvo persmelktas nevilties ar rezignacijos. Anaiptol. Tai buvo per kasdienybę ir negandas išlaikyto skaidraus žvilgsnio ir blaivaus proto liūdesys, kupinas gėlos, bet jokiu būdu ne pykčio ar graužaties, kad visiškai nepelnytai ir per anksti paties laiko esi pastūmėtas į šalį. Tas senyvas, nors toks iš pažiūros ir neatrodo, žmogelis besąs vienintelis iš visų, kurie nuo seno šitam kaimely buvo įsikūrę. Nedaug jų — tokių senbuvių — pastaraisiais metais čia užsiliko. O dar laikas padarė savo — vieni mirė, kiti išsivažinėjo pas vaikus ar šiaip kur. Nespėjo nė apsidairyti, o jau vienas kaip pirštas. Nė prisiminti nebėra su kuo...

Be tų trijų, atėjo dar apyjaunė moteris su dukrele. Abiejų paltai pasiūti iš tokios pat medžiagos, bet ir išvaizda labai panašios. Tos akys — gilios ir mąslios... Abidvi, ir ta mažytė, atrodė ligotos. Ir iš tikrųjų. Komendantas šnibždomis pasakė, kad kaip tik dėl dukrelės atsikraustė prieš kokius trejus metus. Net keista, tokia drėgmė, vėjai, ypač žiemą, taip duoda čia nuo marių, čia, staiga apsisukę, nuo jūros, kad tik laikykis, o ji, ta čiuplutė, sako, tik tokiuose oruose ir tegali būti, kitaip sunkiai susirgtų. Kas čia per liga? Nesupaisysi.

Ir viskas. Tiesa, iš komendanto Vilius sužinojo gyvenant dar vieną šeimą, bet kad niekas tąsyk iš jų neatėjo. Per ištisą savaitę nė vieno iš tų naujų pažįstamų nebuvo sutikęs, nė neprisiminė, ir vis dėlto šįryt pasijuto jų pasiilgęs. Jei ne pasiilgęs, tai bent norįs pamatyti. Gal todėl taip anksti ir atėjo. Nors vienatvė bei ramybė dar nebuvo pakyrėjusios, o rašymas tebebuvo greičiau malonumas nei varginanti, savu noru užsikrauta priedermė, prisiminęs atvažiuosiant autoparduotuvę Vilius ūmai išgirdo, kokia spengianti jo kambarėlyje tyla. Kaip tik tą akimirksnį ją išgirdo. Atrodė, jog buvo visiškai pamiršęs, kad galima vėjo ošimą ar marių teliūskavimąsi sudrumsti žodžiu. Lyg kalba tokia ir tebūtų — viso labo užrašomi ir matomi ženklai, tik ne garsai.

Nors rytus, jei dar galima taip pavadinti tą laiką, kai prabusdavo — jau gerokai įdienojus,— buvo įpratęs praleisti prie popieriaus lapo, tačiau šiandien, keisto nekantrumo pagautas, išėjo tuoj pat. Po nakties dar nebuvo nustojęs drengti smulkus lietus, paskui pakibęs tiršta drėgna prieblanda, tačiau jis, rodos, nei pastebėjo, kas dedas aplink, nei juto, kaip pamažu mirksta drabužiai ir skverbiasi vėsuma. Diena žadėjo netikėtumą, netgi ne netikėtumą, o kažką kita, nei buvo įprasta, ir jis turėjo būti gerokai nuvargintas monotonijos bei užsisklendimo savy, jei taip nekantravo — lyg laukdamas šventės, kad ir menkos, bet vis vien. O gal tai tebuvo noras išsiblaškyti? Trumpas atokvėpis, kad paskui galėtum dar labiau susikaupti? Tačiau jis tuolaik apie šitai negalvojo — pasidavęs pirmam jausmo impulsui, ilgai klaidžiojo, dairydamasis po jau pažįstamas apylinkes, kurios tačiau, matytos

dažniausiai popietėmis ar jau pavakariais, dabar kažkuo atrodė kitoniškos. Nepamatė, tik pajuto, tarytum keistu vidiniu regėjimu išvydo, kad diena — tai dvigubas pulso tvinktelėjimas: prieš tai, kai linijos pradeda blukti, o spalvos skystėti ir trauktis vualiu, būna laikas, kai visa tik ryškėja, vaduojasi iš daiktus suliejančios dulksvos; tie gamtos paveikslai tuo ir skiriasi nuo nutapytų, kad nė akimirksnį nebūna sustingę, jeigu kada tokie ir atrodo, tai dėl akies nepastabumo. Gal todėl ir traukia grįžti į seniai pamėgtas vietas — kad jos, būdamos tokios kaip anąkart, kiekvieną sykį pasirodo sakytum praturtėjusios naujais spalvų ir linijų niuansais, keliančiais bent jau šiek tiek kitoniškus įspūdžius? Lietaus suplaktu smėliu lipdamas ant Kreivosios kopos — kad taip vadinasi, sakė komendantas,— Vilius ne tik stebėjosi tolydžio atsiveriančiu vis platesniu marių vaizdu, bet ir regėjo, kaip iš lengvo dienoja, visa aplinkui pamažėl šviesėja ir ryškėja — kiek įmanoma vėlyvo rudenio dieną be saulės,— kad netrukus vėl imtų gesti ir blykšti; nepamatai, o jau vakarop.

Nors ilgai klaidžiojo, vis vien atėjo per anksti. Laukdamas žvilgčiojo į kelią, bene kas pasirodys. Tačiau nauji raudonstogiai ir seni namukai, lietaus nudrengtas asfaltas buvo sukaustyti tokio stingulio, kad atrodė neįtikėtina, o gal net visiškai neįmanoma, jog štai netrukus prasivers durys ir ant kelio, toj drėgnoj prieblandoj, sudūluos vis artėjantys siluetai, vėliau virsiantys aiškias apibrėžtis turinčiomis žmonių figūromis. Rudens apatija, kai bet koks skubėjimas regisi esąs beprasmiškas, o viską gaubiančios ūkanos, rodos, plūsteli ir tavo vidun, ir net paprasčiausi jausmai bei potroškiai tuomet būna ne visiškai suprantami net tau pačiam. Ir iš tiesų Vilius nežinojo, ar nori kuo greičiau pamatyti ateinant tuos žmones, ar jam yra maloni pati laukimo būsena, tas netikrumas, pamažu atsirandantis ir vis labiau augantis. Dairydamasis aplink ir matydamas, kaip siūruoja nurudusios pakelės smilgos ir krūvon taip suaugę, kad neatskirsi, akacijų krūmeliai, beržiukai, virpinantys paskutinius kelis lapelius, ir pušys, jis stebėjosi begaline įvairove — kiekvienas juda savaip, net vėjas, ir tas apačioj kitoks nei viršuj: smulkūs dvelk-

telėjimai, nė akimirksnį neleidžiantys nurimti smilgoms, ir retesni, bet užtat nepalyginamai stipresni šuorai, stačiai verčiantys iš pačių pašaknų ir taip vos išsilaikančius smėly, nuo jūros vienodai pakrypusius medžius. Netikėtai pamanė, kad lygiai kaip vėjas ir kiekvienas augalas, net menkiausias, turi savo ritmą, taip ir žmogus. Lėti ir nekantrūs, vangūs ir užsiplieskiantys it degtukai, atsargūs ir puolantys stačia galva,— kiekvienas paklūsta pačios prigimties iš anksto nustatytam dėsniui, kurį grafiškai galima pavaizduoti linija, vienų — tiesia ar vos vilnijančia, kitų — trūkčiojančia, šokinėjančia, nežinančia atvangos. Dar daugiau. Net to paties žmogaus įvairiais gyvenimo laikotarpiais tas ritmas vis kitoks. Argi lengva užčiuopti nelyginant pulsą, o juo labiau žodžiu išreikšti šį netolygų judėjimą? Ilgas, judrus, trūkčiojantis sakinys — tai džiaugsmas, pasitikėjimas ir entuziazmas, jei toks pat ilgas, tik ramesnis — jausmų pusiausvyra, trumpi, kapoti sakiniai reiškia vėl kitką. Noras prisiminti ir yra pastanga užčiuopti tą prarastą ritmą, vėl jį išgyventi. Saulės pulsavimas, mėnulio fazių kaita, potvyniai bei atoslūgiai, bet juk ir paukščio sparnų plasnojimas, ką tik išsprogusio žirginio virpėjimas pavasario skaidrumoj, spindulio blyksniai pašalėj numestoj stiklo šukėj ir to aštraus atspindžio šokčiojimas vaiko akyse... Vilius pamanė, kad ir jo studijų metai — tai kaita be perstojo ir lygiai laikui bėgant vieni ritmai keitė kitus, taip ir jo rankrašty ilgus, poetiškus, entuziazmo pilnus sakinius turėtų nustumti į šalį ramesni ir šaltesni, o šiuos — vėl kitokie, nelygu kokią sielos būseną ir nuotaiką jis mėgina prisiminti. Turėtų būti panašu į audinį, kurio linijų ir spalvų pynės keičia vienos kitas, ir dar reikia, kad tie raštai nebūtų tik šiaip, o lygiai kaip krintančio lapo brėžis erdvėj ar jūros krantu riedančios smilties takas reikštų ir kažką daugiau. Tai buvo atradimas, kad ir paprastas, bet jam reikšmingas, kadangi niekada ligi tol nebuvo apie šitai galvojęs, o jeigu kada ir girdėjęs, tai praleidęs pro ausis, neįsisąmoninęs. Visas praeities laikas tą akimirksnį Viliui ėmė skaidytis į intervalus, paklūstančius vis kitokiam ritmui ir vis dėlto susijusius vieni su kitais daugybe perėjimų ir tarpinių būsenų, kurios, būdamos tokios trapios

ir išskydusios kaip akvarelės spalvos, bluko atminty vos prisimintos. Visa suskambo kaip muzika, kurios temos, vos užsimezgusios, štai jau užleidžia vietą kitoms, bet ištirpsta ne visiškai, o blausiu aidu ar it lengvas, permatomas, vos vilnijantis šydas dar ilgai atsikartoja naujose, tokiose pat netvariose ir trumpalaikėse. Ir žodžių jungtys, sakinių ilgumas ir jų dalių išsidėstymas jam jau toli gražu nebeatrodė vien mechaniškas dalykas — pauzės, tempas, frazės vingrumas ar, atvirkščiai, lygus ir aiškus tekėjimas be netikėtų šuolių ir įmantrybių buvo kadaise patirtų įspūdžių ir išgyventų nuotaikų apraiškos, ūmai atgijusios ir besireiškiančios skaitant matomais, o kai klausai — girdimais pavidalais. Tegul jie buvo blankūs, tie pavidalai, tegul vos sugaunami, bet vis vien jaudino, neramino, gal netgi labiau nei tuomet, kai viskas vyko iš tikrųjų.

Ir paskui, kai jau buvo atėję tie žmonės ir atvažiavusi autoparduotuvė, stovėdamas nuošaly Vilius suprato, jog ir labai norėdamas niekaip neįstengtų prie jų pritapti. Tik iliuzija, jei ir troškimas, tai niekada neišsipildysiantis. Kad galėtum jaustis savas, mažių mažiausiai turi pagauti jų ritmą, išmokti neskubėti kaip jie ir manyti, kad menkniekiai, dažnai atrodantys nereikšmingi, tarp kitko, toli gražu tokie nėra. Paprasta, o vis dėlto... Jausdamas, kaip pamažu slūgsta rytmečio džiugesys, jis stebėjo, kaip tie žmonės neskubėdami renkasi prekes, tarsi dvejoja, vartydami rankose, nors dar neišėję iš namų jau žinojo, ko trūksta ir ką reikia nupirkti. Veikiausiai žinojo. Tas pasirūkymas su pardavėju, kuris sykiu buvo ir mašinos vairuotojas, juokeliai, pasiraginimai pirkti tą ir tą buvo lyg nuo seno susiklostęs ir kaskart vis tas pats ritualas. Galvojo, kad su laiku pasikartojančios smulkmenos kaip kokie indai prisipildo keistos, dažnai nesuvokiamos, nors labai aiškiai jaučiamos prasmės, net keliančios baugulį — rodos, tik pakeisk ką nors bent truputį, ir prarasi didesnę ar mažesnę dalelę to, kas garantavo ne tik saugumą bei pastovumą, bet ir visko, kas vyksta, reikšmingumą ir svarbą. Kas be ko, ir pavydėjo tiems žmonėms. Dar kaip. Net ir užkalbintas jautėsi stovįs atokiau ir labai gerai nutuokė, kad nemokėtų, paprasčiausiai nesugebėtų,

nors ir labai trokštų ir norėtų, įsitraukti pokalbin kaip lygiavertis pašnekovas. Ne tik todėl, kad menkai pažino tuos žmones ar mažai išmanė apie jų šnekamus dalykus, bet ir dėl to, kad pats jautėsi esąs čia nereikalingas, praeivis, kurį tuoj užmirš, vos tik išvažiuos, o jeigu kas ir prisimins, tai viso labo kad buvo, ir tiek.

Dabar jau ir pačiam keistas ir nesuprantamas atrodė ūmai atslūgęs nekantrumas, laukimo nerimastis. Lygiai kaip kai kurių žmonių prisiminimas pasirodo esąs artimesnis už juos pačius, taip jį nuvylė šis susitikimas. Jei ne nuvylė,— nejuto gi nei nusiminimo, nei graužaties,— tai bent nepateisino lūkesčių. Tačiau vargu kitaip išvis galėjo būti. Šitie atsitiktiniai žmonės, kuriuos mato tik antrąsyk, nereikšmingos replikos — argi galėjo visa tai būti bent kiek artimiau ir svarbiau už atminties sušildytus prisiminimų vaizdinius, nors ir atrodė patrauklūs, o nuo dabarties mirksnio jų neskyrė nei erdvė, nei laikas?

Kai slinko namo, pasivijęs komendantas pakvietė kada nors užeiti — šiaip, nuobodu gi, bent pasišnekėtų, tačiau jis nuleido negirdom, be jokio pažado. Akyse jau šmėsčiojo staiga atgiję vaizdiniai — netvarkingi, nesąryšingi, jie ir tokie regėjosi tikresni už tai, kas vyko aplink, labiau jaudino kaip ir tie sakiniai, girdimi vidine klausa,— dar neužpildyti žodžiais ir jų junginiais, bet viso to išsiilgę, jau virpantys pagal vos apčiuopiamą ritmą, apgaubti išskydusios nelyginant dūmas praėjusio laiko nuotaikos, atvilnijančios iš nežinia kur nusidriekusių atminties tolių.

* * *

Buvo mieguistas, apsnūdęs. Plikteléjęs, bet ir tie likę plaukai nesušukuoti, styrantys išsidraikiusiais kuokštais. Švarko pečiai apkritę pleiskanomis. Kartkartėm čia pat užsirūkydavo, giliai į plaučius traukdamas dūmą ir atsainiai kratydamas pelenus iš degtukų dėžutės pasidaryton peleninėn. Vangus ir lėtas, jis atrodė ne tik sunkiai išmušamas iš pusiausvyros, bet ir apskritai tingus išsijudinti, ką ten kalbėti apie mąstymą. Iš tiesų buvo daugiau negu keista, jog štai šis priešais sėdintis ir taip nuo-

bodžiaujantis, kad kartais ima ir neišlaikęs nusižiovauja, žmogus — profesorius, ir gana garsus. Betgi kita vertus, bene galėjo jie, neapsiplunksnavę pirmakursiai, bent tikėtis kuo nors jį patraukti, sudominti atsakinėdami iš to dalyko, kuriam jis paskyrė ne vienus metus ir ištisus dešimtmečius? Nieko iš jų veikiausiai nė nelaukė, jeigu klausėsi, tai — abejingai. Nors ir netvarkingas, tačiau vis vien dvelkiantis didingumu, rodės, jis pačia savo elgsena niekina tuos menkus kasdienos rūpesčius, į kuriuos per nevalią yra įtrauktas ir kurie jam tėra viso labo pareiga, privaloma, bet nereikalaujanti didesnių pastangų ir apskritai dėmesio. Tačiau kas žino, gal po ta pažiūrėti inertiška išore kaip tik tada, kai atrodė nuobodžiaujantis ir vos besilaikąs neužsnūdęs, jau kunkuliavo energija, virė aistros, plieskėsi mintis, kuri tik ir laukė progos išsiveržti ir visus nustebinti savo paprastumu ir netikėtumu?

Šiaip ar taip, vos tik įėjo auditorijon ir pamatė tą profesorių, nužvelgusį jį nuo galvos iki kojų, bet abejingai, Albertas pajuto, kaip staigiai slūgsta jaudinimasis ir įtampa, nedavę ramybės jau nuo vakar, neleidę ramiai miegoti, mušte mušę kraują į smilkinius. Nieko reikšminga. Kaip pirma buvo apimtas baugulio ir neramumo, taip dabar ūmai pasidarė visiškai bejausmis, galbūt net pernelyg. Ta kasdieniška aplinka, profesorius, keliantis pagarbą, bet priartėjęs tiek, kad pasirodė esąs paprasčiausias žmogus, gal dar įnoringesnis už kitus, tas nerišlus atsakinėjančių kursiokų šveblenimas, skurdi, o dar taip dažnai trūkinėjanti jų mintis,— visa atrodė lyg tarp kitko, svarbu tik sulaukti pabaigos. Išsitraukęs bilietą ir atsisėdęs ruoštis atsakinėti, Albertas dar ilgai žvelgė pro langą, net nebandydamas susikaupti.

Snyguriavo, bet vos vos. Sušalusios ledo kibirkštėlės tarsi smulkutės švytinčios dulkės sūkuriavo po neįtikėtinai aukštu ir giedru žiemos dangumi, visą erdvę pripildydamos blizgesio ir skaidraus vaiskumo. Geliamai ryškūs buvo tan saulės užlietan mėlin įsirėžiančių senų Universiteto rūmų kontūrai, sakytum tik dabar nurimusio vėjo per naktį išgaląsti ašmenys,— jais palengva slydo nejučiom užsisvajojusio Alberto žvilgsnis, tarpais stabtelėdamas pasigrožėti kokiu staigiu linijos lūžiu ar grakš-

čiu posūkiu, bet tik trumpam. Jį traukė ir būrė ne detalės, o visuma, ta skambanti beribė erdvė, be jokios pastangos praskaidrinanti sielą, padaranti ją tokią pat apčiuopiamą, tačiau sykiu lakią ir nesugaunamą kaip garsas. Naivu būtų tikėtis, jog kas nors įstengtų bent aprašyti šią būseną su visais jos niuansais ir nesupaprastindamas, ką jau kalbėti apie paaiškinimą; kokios sausos ir bejėgės,— pamanė tą akimirksnį,— yra sąvokos, mėginančios apimti visumą ir trokštančios įsiskverbti štai į tokias paslaptis, galbūt vienintelė įmanoma reakcija susidūrus su jomis — tai nuostaba, tyli ir bežadė? Sąvokomis gali pasikliauti tol, kol jos neliečia žmogaus,— kokios jos niekam vertos ten, kur prasideda išgyvenimas! Ir dabar, bandydamas nors ką prisiminti iš egzaminui skaitytų knygų ar vadovėlių, užsirašinėdamas padrikai šmėsčiojančias minčių nuotrupas, Albertas jautė, kad tai, ką paverčia sakiniais, visai nebeliečia jo esmės — tėra išplėšti iš visumos sausi faktai ir datos, pabiri, be gyvybės. Tačiau ar iš viso įmanoma kaip nors išreikšti tą virpulį, visą persmelkiantį jaudulį, kai, tarsi pamažu kylant viršun, tau veriasi vis platesni žinojimo horizontai, kuriuos esant nė neįtarei?

Albertas atsakinėjo taip pat abejingai, kaip atsainiai jo klausėsi. Kaip tik tada, kai sėdėjo tiesiai prieš egzaminuojantį profesorių, jis labai aiškiai pajuto, koks didžiulis atstumas juos skiria. Toks, kad net girdėdami vienas kito žodžius nesusikalbėjo. Ir ne vien todėl, kad buvo labai jau nelygiaverčiai pašnekovai. Ta šiurpinanti, bet sykiu džiugi pažinimo vienatvė kaip ši žiemos diena — šalta ir žvarbi, tačiau pilna tokio malonaus akiai ir širdžiai skaidrumo, kad taip ir traukia laukan,— visų priežasčių priežastis veikiausiai buvo jinai. Bepigu ten, kur gali nubrėžti liniją ar užrašyti formulę ir taip išsemti kalbamo dalyko esmę, nors ir tai, o ką daryti čia, kur dažnai daug daugiau pasako blausus nuojautos krustelėjimas nei tiesus ir kategoriškas teiginys, kur niekas neturi pastovių apribų ir virpa sakytum šviesa anam apledėjusiam lango stikle? Istorija, kalba, psichologija,— dar pamanys tada, kai jau bus išlaikęs egzaminą ir išėjęs laukan,— keista, bet kuo arčiau jas tiriantys mokslai priartėję prie susijusios su žmogumi, todėl slaptingiausios

esmės, tuo miglotesnės daros jų sąvokos ir neapibrėžtesni teiginiai, tuo didesnis poetiškumo šydas juos gaubia. Vien dvejonės, atsargūs spėjimai, neretai viso labo paslaptingos metaforos,— tačiau kaipgi kitaip nusakysi kadaise gyvenusių žmonių sielos būsenas, jų nerimą ir slapčiausias viltis, jeigu net patys sau esame tokie nepažįstami, dar labiau negu tai, kas aplink, ką galima pamatyti ar išgirsti bent jau su prietaisais? O ir pačiam sužinojus, apčiuopus, išgyvenus, kaip sunku tai aprašyti ar pasakyti kitam!

Jau tuomet, tą pirmojo egzamino dieną, Albertas ne tik kad suvokė, bet ir savo kailiu patyrė šią negalią. Ir vis dėlto kokią nuoskaudą ir apmaudą pajuto, kai uždavė papildomų klausimų iš to, apie ką jau buvo kalbėjęs, o paskui surietė trejetą. Nors pats sau sakė, kad menkniekis, vienas juokas, tačiau vis tiek niekaip negalėjo išsklaidyti apėmusio slogučio. Žinoma, net tyliai viduje negalėjo prieštarauti ar bent manyti, kad vertas daugiau, ir vis dėlto... Linksmi išlaikiusieji, kiti būrėsi krūvon, ruošėsi eiti švęsti, tik jis, atsargiai, kad nepastebėtų, išslinko pro duris.

Vėliau pasigailėjo. Į vakarą, kai jau temo ir visai buvo užmiršęs, kas vyko rytą, pasijuto nuvargęs ir trokštąs išblaškančio šurmulio, linksmo atokvėpio. Kas tas pusiaudienio klaidžiojimas po miestą, ne tiek kitais kartais apeidavo,— greičiau atsiliepė ruošimosi egzaminui įtampa ir paskutinė bemiegė naktis. Atpalaiduojantis mintį ir sąnarius nuoilsis apėmė visą kūną, ir akimirką pasirodė, kad toliau — nė žingsnio,— toks jis buvo kaustantis. Tuomet ir toptelėjo į galvą, kad reikia paskambinti. Namo. Be visa kita, bent pailsėtų ir sušiltų.

Užsisakęs pokalbį ir laukdamas, kol sujungs ir pakvies, jis stebėjo, kaip mirksi žalios ir raudonos prietaisų lemputės, čia vienos, čia kitos, net tada, kai tarpais išeidavo abi telefonistės, ir patalpa anapus pertvaros likdavo visiškai tuščia,— automatika, nereikalinga žmogaus. Paslaptingi ir net dvelkiantys magija tuomet jam atrodydavo likę vieni dulksvoj prieblandoj skendintys prietaisai, tie pulsuojantys skaičiai, nežinia kam skirtos svirtelės, klavišai. Kaip viduramžių alchemikų celėse iš mėgintu-

vėlio į mėgintuvėlį buvo pilstomi skirtingų savybių skysčiai ir beriami kruopščiai pasverti milteliai, norint pagaminti stebuklingą eliksyrą, taip paslaptingai čia treškėjo kontaktai, zyzė volframo siūleliai ir anapus skydų pynėsi trūkčiojančius impulsus perduodantys plonyčiai laidai, kad per sniegu užneštus, dešimtis kilometrų tolyn nuo čia nusidriekiančius laukus atskraidintų pažįstamą balsą. Prisiminė fizikos mokytoją dar mokykloje pasakojus apie membraną, kurios nebylūs virpesiai, perduoti per atstumą, išsaugo garsą su visais jo atspalviais, tomis net kalbančiojo nuotaiką atspindinčiomis tonacijomis, panašiai kaip perskaityti rašmenys gali būti ne tik suvokti, bet ir suskambėti. Ir vis dėlto, kad ir kaip logiškai būtų paaiškintas šitų jau kasdieniškai įprastų prietaisų veikimas, visuomet jis jautė čia esant kažką nesuprantama, paslaptinga, lyg jie būtų sukurti ne žmogaus arba jais reikštųsi, kaip tame kunkuliuojančiame ir nuo garų įkaitusiame alchemikų mėgintuvėlyje, o baugulį keliančios antgamtinės jėgos.

— Nesutrukdysiu?

Užsisvajojęs ir paskendęs savo mintyse, jis net krūptelėjo taip netikėtai užkalbintas. Pakėlęs akis, išvydo šalia stovintį pusamžį vyriškį. Šiek tiek nustebo, nes, be jo, čia buvo tik keletas žmonių, ir vietos laukti — kiek nori. Trūktelėjo pečiais:

— Prašom.

Tik tada, kai prisėdo šalia, suprato. Buvo išgėręs, o jeigu ir ne, tai vis tiek iš tų, kurie net visiškai blaivūs negali atsikratyti nuo jų sklindančio ir tuojau išduodančio alkoholio kvapo, kaip, beje, ir to svaigaus sąmonės miglotumo, malšinančio skausmą ir gėlą, bet sykiu kaip rūkas suliejančio visų daiktų kontūrus tiek, kad darosi nebesuvokiamas akivaizdžiausias priežastingumas. Ieško priekabių,— pamanė, tačiau kuo toliau, tuo labiau, netgi tada, kai nebuvo pradėję šnekėtis, tas pirmas toks neigiamas įspūdis ėmė sklaidytis ir blėsti, tai kas, kad labai pamažu. Ne tik todėl, kad nepaprašė kapeikų ir nepasakė nieko šiurkštaus, kaip dažnai atsitikdavo einant kokia senamiesčio gatvele, ypač pavakary prie gėrimais prekiaujančių parduotuvių ir kavinukių, ir juo la-

biau ne vien dėl to, kad iš aprangos, veido bruožų taip pat neatrodė priklausąs tiems nusigyvenusiems, bet įžūliems ir nuobodiems prašinėtojams, iš visur genamiems lauk ir niekur nerandantiems sau vietos. Iš pat sykio Albertas suprato, gal ne tiek protu suvokė, kiek pajuto, kad nori užkalbinti, tik nedrįsta, ir tas drovumas kažkaip tirpdė nepasitikėjimą nelyginant polaidžio saulė pašalą, stangriai sukaustčiusį žemę. Jo akys, blausios ir drumzlinos, išdavė viso kūno bei dvasios nuoilsį, kaip ir tie įdubę skruostai, darantys veidą labai jau prakaulų ir metantys tylaus, niekaip neįmanomo paskandinti skausmo šešėlį. Susigūžęs, sunėręs rankas taip, lyg pats save norėtų apsikabinti, jis kuo toliau, tuo didesnį gailestį kėlė, nors jeigu tai būtų supratęs, tikriausiai nieko nelaukdamas būtų atsistojęs ir skubiai išėjęs.

Tačiau paskui įsidrąsino. Prabilo be jokių įžangų, iškart kreipdamasis „tu" kaip į seną, atsitiktinai sutiktą pažįstamą:

— Žinoma, atrodys keista, gal išvis kvaila. Atsisėda, lenda, neduoda ramybės. Žinau, ką apie tokius mano ir kaip vadina. Buvo laikas, kai ir pats, va taip nei iš šio, nei iš to užkalbintas, įmanydavau akmenį sviesti. Gerai žmonės sako, kad tik atsidūręs kito kaily... Jeigu bent lašą išgėręs, kiek nors kitaip negu įprasta, jau nebe žmogus, jau kažin kas, reikia bijoti ir saugotis kaip kokio užkrato. O jūs žinote, kodėl aš geriu, gal patys, taip sakant, mane prie to privedėte, kokią jūs teisę turite jaustis aukštesni už mane? Juk ir pagalbos greičiau sulauksi iš prasigėrusio ir nieko neturinčio valkatos nei iš kokios išsipusčiusios poniutės, žinoma, greičiau...

Toks iš pradžių ramus, paskui ūmai įsiplieskė, bet pajutęs, kad pernelyg karščiuojasi, ir norėdamas susitvardyti, nutilo, nudelbė žvilgsnį į linoleumu išklotas grindis. Lyg ūmai susigriebęs, kaip mažai įmanu pasakyti žodžiais apie tai, kas viduje verda ir kunkuliuoja, stačiai sprogdina, jau ilgokai tylėjo, o Albertas tuolaik pamanė, kad veikiausiai yra iš tų, per daug gerai apie save manančių, aukštai šokusių, bet žemai kritusių nevykėlių, kurie visą kaltę už nesėkmes norėtų suversti aplinkybėms, patys nusiplaudami rankas, sakytum būtų niekuo dėti. Buvo

gaila, bet kartu juto ir apmaudą, kad štai taip. Kas be ko, darėsi ir smalsu. Svetimas skausmas visada traukia,— prisiminė Juliaus pasakymą.

— Kodėl, kaip,— padrąsintas Alberto klausimo vėl prabilo, dabar jau stengdamasis kalbėti tyliau ir ramiau.— Gerai būtų, kad imtum ir suprastum, ir visa pasidarytų aišku kaip ant delno. Čiagi kryžiuojasi daugybė priežasčių, ir kiekviena su savo pasekmėm. Atsitinka juk, kad plyksteli, nušvinta nelyginant lango stiklas per audrą, kai žaibas sakytum perlaužia dangų, ir iš kažkur anapus plūsteli tokia akinanti skaidruma, kad net baugu. Ir viskas tuomet veriasi veriasi — ir anapus, ir kažkur iš vidaus,— tada, tais retais akimirksniais,— ir viskas darosi taip kraupiai nuoga. Tomis minutėmis, ne, gal tik sekundėmis, labai aiškiai pajunti to, kas aplink, didingumą, net menkiausias augalas, koks paprasčiausias pirmuonis, tada atrodo prisipildęs paslaptingos prasmės, ką jau šnekėti apie žmogų. Vieningas pulsavimas, iš esmės ta pati, tik pereinanti į kitą, aukštesnę kokybę sandara. Trumpi tai akimirksniai, bet gal ir gerai, kad tokie,— vargiai ilgiau ištvertum šitą aiškumą, džiuginantį, bet sykiu ir bauginantį, keliantį nerimą. Užtat koks menkas ir niekam nereikalingas pasijunti, kai viskas ūmai atslūgsta, pasidaro kaip buvę, kai akys vėl pamato tą patį nusibodusį kambarėlį, tuos pačius baldus, vaizdą už lango. Rodos, jau viskas, daugiau nebeištversi, o vis tiek, diena paskui dieną...

Betgi iš tikrųjų baugu,— pasilenkė arčiau Alberto,— kad viskas taip sumenkinta, dvelkia tokiu laikinumu. Žinai, koks turbūt pagrindinis šių laikų žmogaus bruožas? Kad jis neturi jokio stuburo, ką ten kalbėti apie veidą. Jis bet kam nusilenks, prie bet ko prisitaikys, su vienais bus vienoks, su kitais — kitoks. Iš pažiūros nieko neprikiši — jis padorus, mandagus, niekada neišsišokantis, bet juk tai viso labo atsargumas, ir tiek. Kad ir bus nepatenkintas, nepritars tam, kas vyksta, niekada to neparodys, greičiau atvirkščiai. Išsišokėlis, balta varna — tokie ramybės drumstėjai niekam nereikalingi, visur jie ujami. Nesakau, kad ir pats toks nesu — prisitaikėlis, miesčionis,— nors sykiais taip knieti, taip knieti, kad,

rodos, nebeištversi, betgi išdrįsti tik nusigerti, ir viskas tuo baigiasi.

Albertui buvo keista girdėti taip kalbant, juo labiau kad ir pats ne kartą apie tai buvo pamanęs. Ir patyręs. Nusižeminimas, palaižūniška šypsena tam, nuo kurio esi priklausomas, linkčiojimas galva, pačiam šlykštintis savimi, o paskui ieškojimas išlygų ir pasiteisinimų, kurių, žinoma, randi ne vieną, bet vis tiek jautiesi menkas, sutremptas, sakytum sumaltas. Gėdydavosi savęs tokio, niekam nedrįsdavo prasitarti. Taip, apie tai veikiausiai gali kalbėti tik visiškai nepažįstamam žmogui. Bet juk ir šitokia baimė išsipasakoti yra niekas daugiau, tik tas pats atsargumas, nenorėjimas ar nemokėjimas atsiverti, pasirodyti, koks iš tikrųjų esi.

Kuo toliau, tuo mažesnį tas žmogus kėlė nepasitikėjimą. Prasigėręs valkata ir nevykėlis, palengva jis virto lyg paties Alberto antrininku, garsiai pasakančiu tai, ko jis nedrįsta ar nemoka. Ir tik vienu tarpu — kai, paklausęs, ką studijuoja, ir išgirdęs, kad kalbą ir literatūrą, nusijuokė,— Albertas pajuto nuoskaudą ir apmaudą, tačiau tik trumpam.

— Kalba, literatūra. Bet kam tai reikalinga? — klausė greitai susitvardęs, smeigte įsmeigęs žaižaruojančias akis.— Nebent tau pačiam. Tačiau kur tu su ta savo kalba ir literatūra pasidėsi? Šiais laikais tai prekė be paklausos, taip, nebijau šitų žodžių ir dar galiu pakartoti — prekė be paklausos.

— Bet...

— Kas bet, kas bet,— neleido nė įsiterpti.— Ir aš kažkada buvau pilnas visokiausių iliuzijų, skrajojau štai ten ir dar aukščiau,— nykščiu parodė į viršų, kur zyzdama degė blausi dienos šviesos lempa. Mostelėjo ranka, atseit vienas juokas.— Žinoma,— kiek patylėjęs tęsė,— gerbiu ir pavydžiu, kad taip gali. Duok die,— nukandęs paskutinį skiemenį nutilo, sakytum staiga apimtas svaigulio, bet ne — tikriausiai kažką prisiminė ar šiaip susimąstė. Sėdėjo užmetęs koją ant kojos, atsisagstęs viršutines palto sagas. Matėsi — neturi kur skubėti arba į viską bent dienai ar keletui numojo ranka.

— Sakau, pavydžiu. Bet kad tu žinotum, kiek reikės energijos, užsispyrimo, kad ištvertum, aišku, jeigu nesusigundysi ir nenueisi lengviausiu keliu. Jeigu nenorėsi meluoti. O už melą šiais laikais daug moka, galbūt daugiau nei bet kada.

Albertas žiūrėjo, kaip anapus didelio, šiek tiek aplėdėjusio lango stiklo šmėsčioja pro šalį einančių žmonių siluetai. Apgaubti dulksvų ankstyvo žiemos vakaro sutemų, tie žmonės, kaip ir medžiai, namai, telefonų stulpai ir skelbimų lentos, atrodė šiek tiek nerealūs, nelyginant išskydusių linijų ir spalvų žaismė be jokios prasmės ir tikslo. Toks akimirksnis, dažniausiai pasitaikantis vakarėjant, kai viskas regisi neapčiuopiama ir netvaru, tik akių apgaulė,— iš tikrųjų nieko nėra. Jau dabar žinojo, kad po išsiskyrimo ir šis žmogus, sėdintis prie pat ir stačiai veriantis žvilgsniu, taip pat praras tikrumą, negalėsi patikėti, kad realiai jis buvo, taip neaišku ir liks, kaip jau ne sykį yra pasitaikę. Jeigu nūn viskas plaukia sakytum migloj... Galbūt nuovargis, nors tikriausiai ne vien.

Tik tada, kai iš pradžių subildėjo, o paskui ir išniro rupų žvyrą ir jame pasitaikančius didesnius akmenukus gatvės gruodan kertantis barstytuvas, visa suvilnijo prieš akis nelyginant vanduo, bet netrukus nusistovėjo ir nurimo. Vėl išgirdo kalbant:

— Sakai, žodžiai,— kreipėsi, nors iš tikrųjų nieko jis nebuvo sakęs.— Žodžiai — slidus dalykas. Truputį vienaip, truputį kitaip, o prasmė, žiūrėk, jau iškrypusi kaip tie palaikės tvoros statiniai. Be galo mažai čia reikia... Pats gali nepajusti, o jau...

Atsisegė dar vieną sagą, ir pro padidėjusį atvartą pasimatė, kad be megztinio ar švarko — paltą užsimetęs ant vienų marškinių. Nusitraukė nuo kaklo ir šaliką, pasidėjo perlenkęs pusiau ant kelių. Prieblandoje žaižaruojančiomis akimis, išmuštas ūmai plykstelėjusio karščio, jis panėšėjo į sergantį, o gal,— pamanė Albertas,— tik dabar pradeda veikti tas stiklas vyno ar taurelė konjako, kurią mestelėjo prieš ateidamas čia?

— Žinau,— staiga pakėlęs galvą įsmeigė akis tiesiai į Albertą.— Žinau, ką dabar apie mane manai. Kad ne-

vykėlis, kuriam nepasisekė. Kad niekam vertas girtuoklis. Ir dar žinau, kad smerki. Taip ir reikia, tai pagaliau tavo teisė,— patylėjęs pridūrė.

Albertas nieko neatsakė. Daugiau negu kvaila būtų buvę guosti, o sakyti, kad neteisybė... Ne, tai, aišku, nebuvo smerkimas, anaiptol. Be kita ko, nesijautė nė tokią teisę turįs. Ir vis dėlto, koks apmaudas kirbėjo širdies gilumoj žvelgiant į šį atsitiktinai sutiktą žmogų, nuovargio pilnas jo akis be jokios vilties, girdint dabar jau tyliai, vos ne pašnibždom tariamus žodžius, skausmingus ir geliančius. Tai vienas,— pamanė,— o kiek jų tokių — sugniuždytų, viską metusių, nusivylusių — šlaistosi štai taip po gatves, lindi prirūkusiuose kiemuose ar slampinėja kur patvoriais visiškai nebežinodami, ko griebtis. Pilka jų gyvenimų spalva, be jokių atspalvių ar šešėlių, lygi ir nuobodžiai pilka, kaip kad sykiais būna dangus vėlyvais rudenimis, kai vėjas išpusto visus perdebesis, o saulės spinduliai krinta pernelyg nuožulniai, kad įstengtų pramušti viską užklojusias ūkanas. Tik viena buvo keista — kuo ilgiau šnekėjo tas vyriškis, tuo stipresnį pasipriešinimą Albertas juto jo sakomiems žodžiams. Tai, aišku, nebuvo nepasitikėjimas ar atžarumas, veikiau augantis pasiryžimas: kad ir kas atsitiktų... Ne, jis nežinojo, nė neįtarė, kas galėtų atsitikti nei ką tada darytų, tik jautė viduje vis stangriau susispaudžiant spyruoklę, kuri, nors ir pertrūkusi,— žinojo,— suteiktų jam valios ir jėgų. Jei tai ir buvo iliuzija, tai bent tuomkart guodžianti ir neleidžianti nukabinti nosies.

— Bet ko norėti iš kitų, jeigu net pats sau dažnai atrodai toks nevykėlis, kad, pamatęs save iš šalies, tikriausiai tik nusijuoktum.

Albertas nieko konkretaus apie tą žmogų taip ir nesužinojo. Drovėjosi, bet ir nenorėjo klausinėti, o jis pats neprasitarė. Pagaliau argi svarbu? Kai ėjo prospektu link stotelės, o ir paskui, kai važiavo troleibusu, akyse tebestovėjo tas prakaulus, apšepęs kelias dienas neskusta barzda veidas. Tos karštligiškai žaižaruojančios akys, smelkiantis žvilgsnis. Žodžiai, staiga pliūptelintys, ir po jų stojanti tyla. Jau tada, apgaubtas prieblandos, o juo labiau prisiminimuose, jis panėšėjo į šešėlį, trumpam iš-

nirusį, kad dar labiau sudrumstų ramybę ir perspėtų. Perspėtų? Betgi juokinga manyti, kad kitas, ir dar savo pavyzdžiu, tau galėtų padėti. Kiek tokių, kurie ir suvokdami, kad eina į pražūtį, nemeta kelio! Teisybė ar melas? Jeigu ir gali kuo pasikliauti, tai tik pačiu savimi. Niekas nepasakys, kur baigiasi viena ir prasideda kita, ir jeigu nejausi, pats nejausi ribos... Bet ką gi gali pasakyti iš anksto?

Oras tebebuvo toks pat ramus ir tada, kai jau vėlai vakare sugrįžo bendrabutin. Balkšvai švytėjo sniegas,— keistai susiraizgiusį šešėlį metė kreiva obelis, kurios kamieno atsirėmęs jis stovėjo ir žvelgė į gaudžiantį kaip bičių avilys šešiolikos aukštų pastatą. Kai atvažiuodavo autobusas, iš jo pabirusieji nusidriekdavo per visą taką, po jų kojomis aidžiai girgždėdavo sniegas, sutrinksėdavo durys, paskui viskas nurimdavo ligi kito reiso. Keista diena, turbūt pirmą kartą šiam mieste pasijuto toks vienišas. Nors stovėjo prie pat ir jautė šąlant skruostus, o ir buvo labai pavargęs, neskubėjo eiti vidun. Netraukė. Žinojo, kad ir tenai, kursiokų apsuptas, jausis toks pat vienišas kaip ir čia, galbūt dar labiau. Galvoje vėl sušmėžavo praėjusios dienos vaizdiniai. Nerimas prieš egzaminą, kone snūduriuojantis profesorius, klajonės po miestą, o paskui tas vyriškis pašte... Ką lėmė tie trumpi susitikimai, ką reiškė — ar tai, kad stenkis nesistenk, vis tiek kiekvienas taip ir liksime atskirai su savo džiugesiu, nerimu ir skausmu, įsikibę padedančios ištverti didžiosios iliuzijos, nesvarbu, ar tai būtų mokslas, ar menas, ar pagaliau kasdienis svaiginimasis alkoholiu. O galbūt kaip tik atvirkščiai — pats tų susitikimų ilgėjimasis, jų, nors ir nuviliančių, buvimas, vėliau prisiminimai liudijo, kad žmones gali jungti tikresnis ar atviresnis ryšys — toks, kokio laukiame ir apie kokį svajojame, tik reikia sutirpdyti nepatiklumą ir neslapukauti, lygiai kaip išmokti klausyti ir suprasti tą, su kuriuo kalbiesi?

Liepos pradžia, kai jis kartu su ekspedicija išvažiavo rinkti tautosakos, pasitaikė giedri ir karšta. Vasara pulsavo nelyginant kalvės žaizdras: per trumpą naktį nespėjusį atvėsti orą vėl varstydavo tekančios saulės spinduliai, jau paryčiais pranašaujantys pusiaudienio alpulį. Vos ne iki baltumo išdegintas dangus sulig kiekviena diena, rodės, kyla vis aukščiau ir aukščiau, atverdamas žvilgsniui tolydžio platesnes erdves, švytinčias visokiais žalsvumo atspalviais. Kalvos ir plynaukštės, lomos, kemsynai, tas nedidelis, bet nuostabiai gėlas ežeriukas buvo apgaubti net virpančio nuo šilumos oro, ir kai gerokai įdienojus imdavo čirkšti žiogai, tai atrodydavo, kad spengte spengia pati savo įtampos nebeištverianti kaitra.

Apsigyveno sename dviejų aukštų name. Tai buvo mokyklos internatas. Ant sienų kabėjo keletas sienlaikraščių, kažkokio lenktyniavimo suvestinės, ant palangių, spintelėse mėtėsi sąsiuviniai, nulūžę pieštukai, iš knygų ir žurnalų kruopščiai iškirpti paveikslėliai. Tie kadaise reikalingi, o vėliau palikti daiktai buvo sakytum čia virusio gyvenimo liudininkai, blausus kažkada prasmingų ir reikšmingų rūpesčių priminimas, neleidęs čia šeimininkauti kaip namie.

Pasiskirstę būreliais, jie ištisomis dienomis vaikščiodavo po aplink išsimėčiusius kaimus. Kolūkio kontoroj gavo smulkų žemėlapį, kuriame buvo sužymėti ne tik vieškeliai ar ežerai, bet ir takai, vos virvantys upeliūkščiai, dar užsilikę vienkiemiai. Tas žemėlapis buvo sudarytas viso labo prieš kelis metus, bet kiek permainų per tą laiką čia būta! Kildami ir leisdamiesi nuo kalvos ant kalvos, kirsdami, kad būtų arčiau, pievas ir vėl išeidami į takus, jie ieškodavo kaimų, o juos priėję stovėdavo nustėrę prie dar nespėtų nukelti ar suvisam paliktų sodybų, skindavo pernokusias vyšnias ar serbentus, baugiai žvilgčiodavo pro skerslentėm užkaltus langus. Kartais girdėdavo kur netoliese burzgiant traktorių, kranksėdami virš galvos ratus sukdavo kovai. Rūdimis apsitraukę skardos lakštai, dilgėlynuose žybsinčios stiklo šukės, po kiemą išmėtyti lentgaliai ir rentiniai, kuriuos

rasdavo kiek žemesnėse vietose, kur būta šulinių, o kai kur — tik apaugę piktžolėmis pamatai, ir nieko daugiau,— visa dvelkė tokiu apleistumu ir sunykimu, kad norom nenorom pajusdavai ne tik gailestį, bet ir kaltę, kad šitaip viskas yra. Lyg būtum sugrįžęs į kadaise paniekintus namus ir, tik dabar suvokęs, ką praradai, stovėtum jau nieko nebegalėdamas pakeisti. O kai sykiais pamatydavo, kaip apmūsijusiuose dar nespėtų išdaužyti langų stikluose blykstelėdavo prieš laidą raustančios saulės spinduliai, kurie tik sužaižaruodavo pačiam paviršiuj, per dulkes neįstengdami prasimušti anapus, tokia gėla visą persmelkdavo, kad net virpulys nueidavo per kūną. Atrodytų, ko tau? Nei čia gimei, nei gyvenai, išvis tikriausiai pirmą ir paskutinį kartą šiose vietose būni. Tačiau nors ir ramindavosi taip, net stengdamiesi užsimiršti juokaudavo, vis vien niekaip nebeįstengdavo susigrąžinti ano nerūpestingumo ir sielos giedrumos — kartėlis vėl ir vėl sudrumsdavo ramybę net ir tuomet, kai, viską palikę, vakaro apyžlėjoje skęstančiais laukais traukdavo atgal.

Užtikdavo buvusių didelių kaimų, kuriuose begyveno vos viena kita šeima, o anuomet po visą apylinkę sklidusio šurmulio nebūdavo likę nė ženklo. Kartą paupėj sutiko nevisprotį berniuką — nunešęs šienaujančiam tėvui atsigerti, jis kiūtino namo, bet, ar neturėdamas kur skubėti, ar norėdamas bent kiek atsipūsti, nusileido smėlio pakriauše ir, atsitūpęs ant kranto, didelėmis, nustebusiomis, kartu ir baugulio pilnomis akimis žiūrėjo į vandenį, kuriame lūžo ir keistai susipynusius augalų šešėlius ryškino šiek tiek nuožulniai krintantys saulės spinduliai. Užkalbintas ir paklaustas, ar dar toli iki kaimo, neišsigando — kreivai į veidą įsirėžusiomis ir kalbant trūkčiojančiomis lūpomis bandė kažką pasakyti, tačiau jie nesuprato ne tik minties, bet ir pačių neaiškiai tariamų žodžių. Paskui mostelėjo — sekit iš paskos. Atsainiai mataruodamas rankomis, jis tarpais vos kėblino, o tarpais, lyg kokio siuto pagautas, vos ne paknopstom nulėkdavo taip toli, kad nebesimatydavo nei jo kreivo silueto, nei didelės, plikai skustos galvos. Paskui luktelėdavo. Jausdami gailestį ir kartu šiurpulį, jie bandė prisitaikyti, čia lėtindami, čia vėl spartindami žingsnį stengėsi bent nepa-

mesti jo iš akių. Žinojo — jau prie pat, ir patys tikriausiai nesunkiai būtų radę, bet tas priekyje straksintis tokios atkarios išvaizdos vaikas, net pats to nejausdamas ir neįtardamas, juos traukte traukė paskui save. Ne, tai nebuvo smalsumas, veikiau noras leisti pajusti savo reikalingumą ir taip jam suteikti nors kiek džiugesio. Iš pradžių takas vedė paupiu, paskui suko į miškelį, bet užkabino tik šio kampą ir išlindo laukymėn, kurios gale pamatė dunksant vienišą sodybą. Tiek to kaimo.

Plėšdamasis nuo grandinės, kaip paklaikęs skalijo šunėkas. Daugiau — nė gyvos dvasios. Palei langus įkyriai zyziančios musės ir ištįsę pusiaudienio šešėliai, ant tvoros mietų užmauti stiklainiai ir pavėsy sutūpusios vištos,— viskas kartu su zenitan įkopusia saule skendėjo tokioj rimty ir buvo taip sustingę, kad, rodės, neišsijudins nė tuomet, kai diena kryptels vakarop ir bent kiek atlėgs ta kaitra, sykiu su drėgme iščiulpianti ir visą gyvastį.

Išnaršęs pašalius ir nieko neradęs, vaikas staiga stryktelėjo per sukrypusią toj vietoj tvorą ir pasileido į kojas, nulėkė tolyn per pievą, lūžtančiu balsu šaukdamas — mo, mo! Taip skubėjo, kad sykį, užkliuvęs už kažkokio vielgalio, net pargriuvo. Tačiau greitai pašoko ir vėl skuodė, kad net padai rūko, toliau kraupiai skardendamas visą apylinkę tuo savo pratisu „mo!", kuris tebebuvo girdėti net tada, kai pats dingo už medžių. Likę vieni, jie pasijuto dar nejaukiau — lodomi šuns, stovėjo sumišę ir nežinodami ko griebtis. Nepasakysi juk tam vaikui, kad nereikia, tiek to, ne toks jau svarbus čia dalykas. Nė viską metęs nepabėgsi.

Netrukus vėl pasirodė. Dabar jau nebe vienas. Bėgo pirma motinos, vis atsisukdamas ir paragindamas. Ta senyva moteris, jau iš tolo matėsi — dusdama, skubėjo pridurmu, iš paskutiniųjų stengėsi neatsilikti. Dar invalidė. Viena koja trumpesnė — kai ją pristatydavo, ir taip nedidukė dar labiau sumažėdavo, lyg pati žemė ją trauktų savęsp. Ką ir kalbėti, keista tai buvo pora — tai ištįstantis, tai vėl sutrumpėjantis moters siluetas ir besiskeryčiojantis vaikas, kuris, galėjo pasirodyti žiūrint iš tolo, ją erzina — štai leidžia priartėti, bet kai tik susilygina, vėl šauna priekin neduodamas atsipūsti.

Dar nespėjusi įžengti kieman ir paklausti, kas tokie, jau skundėsi nebeturinti sveikatos, dūstanti, dar ta nelemta koja. Tik paskui suprato, jog tai nebuvo skundas, veikiau teisinimasis, atsiprašymas, kad privertė laukti. Sakė, buvo beeinanti pažiūrėti karvės, dar — pasiskinti liepžiedžių, yra ten tokia nukarusi ligi pat žemės šaka, gerai, kad prisivijęs. Matydami tą darbų nualintą, susibaigusią, vos gaudančią kvapą moterį, jie nebežinojo nei kaip elgtis, nei ką sakyti. O dar tas lipte prie jų prilipęs sūnus tuščiomis, menkai ką suvokiančiomis akimis. Tačiau jiems tuolaik atrodė, kad kiekvieną paeiliui verdamas žvilgsniu, jis ragina pasakyti, ko atėję ir kam visą šią košę užvirę. Kokie niekam nereikalingi tą akimirksnį jie čia pasijuto, lyg rakštis. Argi turi jie kokią teisę prašyti padainuoti dainų, kurios tokiems žmonėms turbūt ir dabar tebėra vienintelė paguoda? Kas lieka iš jų, tų magnetofono juoston įrašytų pasakojimų? Tik trumpam atklydę, bene jie gali tikėtis suprasti čionykštį gyvenimą?

Kai paklausti pasakė, ką čia veikia, moteris nė kiek nenustebo — vos ne kiekvienais metais ateina. Tačiau nesiskundė, kaip kiti. Ką gi aš,— lyg teisindamasi, lyg guosdamasi sakė,— vaikeliai,— taip ir vadino tartum savus,— ką gi aš, matot, koks dusas pjauna, nebegaliu, nors ausyse tiek gaidų skamba. Kai uždainuodavom,— šyptelėjo,— tai net visos apylinkės aidėdavo, kiti verkdavo iš to gražumo. Kaipgi,— patylėjusi pridūrė,— daug dainų prisimenu, devynias galybes, tik kad va — balsą gniaužia, net šnekėti sunku.

Ir iš tikrųjų, kad būtų lengviau, stovėjo pasirėmusi į namo sienoją, po kiekvieno sakinio sunkiai gaudė kvapą, akys pritvinko ašarų. Ar tai buvo liga, ar ankstyvos senatvės negalia,— kas ten žino. Jie puolė atsiprašinėti, sakyti, kad nereikia, ieškojo ir niekaip negalėjo rasti žodžių paguodai. Tas iš pradžių bežadėmis akimis taip atidžiai spoksojęs vaikas dabar lyg ir susidrovėjo, griebė pašalėj numestą pagaliuką ir suskato kapstyti duobelę, įnirtingai, sakytum norėdamas numaldyti kažkokį ūmai susitvenkusį pyktį, paskui staiga viską metė, pašoko ir taip klaikiai surikęs „mo!", kad net kūnas pagau-

gais nuėjo, pasileido per pievas. Miško apriesta plynė, aukštas giedras dangus ir tas tolydžio mąžtantis siluetas... Stovėdami nei gyvi, nei mirę, kaip jie tada keikė save, kad taip nevykusiai įsibrovė į svetimą gyvenimą ir sudrumstė nors ir skausmingą, bet jau nusistovėjusią jo tėkmę! O motina nieko. Tik liūdnai žiūrėjo pavymui. Kvaišelis,— tarė tokiu balsu, kad supratai: nieko daugiau iš jo ir negali tikėtis,— kvaišelis,— tokia jau dalia, ir nieko čia nepakeisi. Net laikas jo neima,— dar pridūrė lyg ir abejingai,— kiek jau metų, o vis kaip vaikas, nei auga, nei iš veido keičiasi. Ką padarysi. Oi, vaikeliai jūs mano...— sunkiai atsikvėpė, ir tas atodūsis juos verte nuvėrė.

Ėjo iš to kiemo nelyginant užklupti ir be žodžių sugėdinti vagišiai, nusikaltėliai, kuriems iš anksto atleista. Grįžo tuo pačiu keliu, priėję vietą, kur buvo sutikę vaiką, keistos jėgos traukiami, dabar jau patys nusileido nuo skardžio ir, atsitūpę ant kranto, žiūrėjo sūkuriuojančian ir tolyn srūvančian vandenin. Beoris pasaulis, sakytum iškreiptas ir šiurpus šiapusinio atspindys. Ar toks pat vaizdas atsimušė ir to nepavaldaus laikui vaiko vyzdžiuose, ar šiurpas ir per jo nugarą bėgo? Ką jis regėjo, palenkęs virš vandens baugiai didelę galvą, apie ką tuolaik mąstė, jeigu apskritai moka? Galbūt kaip tik tą akimirksnį, kai pirmąsyk atidžiai žvilgtelėjo gelmėn, jis išvydo savo tolimą protėvynę ar bent jos šešėlį, drumzliną, neapčiuopiamą, virpantį, ir dabar kasdien čia ateina? Kas buvo jam žuvys, tos palei srovę išsidriekusios vandenų žolės, blykčiojantys akmenukai? Kas žino, galbūt kaip tik todėl, kad pernelyg daug matė, girdėjo, jautė, ir buvo iš jo atimtas protas — idant nesuprastų to, kas kitiems amžinai liks neįsismelkiama paslaptis. Betgi koks vienišas jis turėjo jaustis su tais savo patyrimais, kokia tyla ir šaltis jį siaustė — sakytum uždengtas gaubtu, pro kurį neįstengė prasimušti nei žodis, nei žmogaus šiluma, jis nelyginant paskutinis šių vietų vaiduoklis klaidžiojo po apylinkes, keldamas smalsumą ir baugesį.

Tądien daugiau niekur nebėjo. Grįžo anksti, kai saulė tik vos vos buvo palinkusi vakarop. Subjurus nuotaikai, pasijuto ir nuovargis. Nekalbūs, apsnūdę, jie išsiskirstė kas kur.

Albertas nuėjo į kambarį ir su visais rūbais griuvo nepakloton lovon. Šitoj namo pusėj buvo šešėlis, ir maloni vėsa sykiu su įsismelkusia į medines sienas drėgme gaivinamai užliejo kūną. Pro pravirą langą buvo matyti ranka pasiekiamos nukarusios liepų šakos. Apkibusios žiedais, kurių kvapnus nektaras net orą darė lipnų ir salsvą, jos viliote viliojo spiečius bičių, lygiu dūzgimu svaiginančių ir gramzdinančių į snūdulį. Alpulingo vasaros vidurdienio ramybė, kai kiekvienas ją drumsčiantis garsas tik dar labiau paryškina giedrių bekraščių erdvių tylą, panašiai kaip koks menkas daiktas dažnai prilyginamas didingam, kad būtų dar akivaizdesnis šio iškilumas,— ši pusiaudienio ramybė traukė savin ir pamažėl blukino tuos įspūdžius, kurie ką tiktai audrino jausmus ir buvo, rodės, neišdildomai įsikirtę sąmonėn.

Kitų dienų susitikimai dar labiau nustūmė užmarštin aną — keistą ir slogų. Kaip virpąs, nuolatos tirpstantis, bet niekada iki galo nedingstantis skausmo ir sielvarto disonansas džiaugsmingame tos vasaros fone, jis vis rečiau ir rečiau suskambėdavo, tačiau, iškilęs atmintyje, tvilkydavo tokiu tikrumu ir gėla, kad nenorėdavai nieko kita, tik kuo greičiau užsimiršti. Dažnai pasisekdavo. Vasaros spalvų, švelnių ir aitresnių kvapų, netikėtų susitikimų ir įvykių karuselė taip įsuko, kad tai, kas liko nuošaly — niūrumas, liūdesys, vienatvė,— ir visa, kas juos kaip nors galėjo priminti, šmėžavo sakytum šešėliai ir regėjosi tesą vaizduotės prasimanymas. Jie stebėjosi, kiek melodijų prisimena moterėlė, kurią užkalbino grįžtančią iš parduotuvės su tinkleliu pirkinių, ir kaip gražiai vinguriuoja jos balsas, kai uždainavo prisėdusi čia pat, pievoje. Ilgai juokavo su tuo senuku, kuris netyčia ar norėdamas papokštauti apsipažino ir pavadino juos savo anūkais, paskui nuvedė prie stebuklingos Martyno pušies — susigalvok norą ir apeik septynis kartus, po savaitės išsipildys. Pavargę nuo ilgo vaikščiojimo, gulėdavo pievoj, spoksodami į jau kelinta diena visiškai tuščią dangų, arba maudydavosi negilioj, užtat labai gėlo ir šalto, net per didžiausius karščius iki panagių smelkiančio vandens upelėj. Uogaudavo — nuklysdavo į tokius užkampius, kur net

vietos žmonės retai ateina, ir uogos čia būdavo didelės, persirpusios, jei žemuogės — varvančios akinančiu raudoniu, o jei mėlynės — net juodos. Kartais pasitaikydavo nusibastyti taip toli, kad reikėdavo laukti autobuso — pėsčiomis vargu suspėtum grįžti iki saulės laidos.

Kai pagaliau ateidavo vakaras, vasarą — nors ir laukiamas, bet neskubantis nei prasidėti, nei pasibaigti, ir iš galulaukių atslenkančios ūkanos išblukindavo tokius ryškius dienos šešėlius, jų namas su įžiebtomis visuose languose šviesomis iš tolo žiūrint darydavosi panašus į laivą, išmetusį inkarą dulksvoj prieblandoj, kur, be jo, daugiau nieko nėra. Susirinkę krūvon ar išsiskirstę būreliais, jie pasakodavosi dienos įspūdžius, juokaudavo, kai kurie skaitydavo atsivežtas knygas ar rašydavo laiškus, eidavo iš žmonių nusipirkti vakaro melžimo pieno ar šiaip pasivaikščioti. Pirmame aukšte buvo didžiulis kambarys su televizoriumi. Tuo metu kaip tik vyko pasaulio futbolo čempionatas, ir net tie, kurie šiaip jau nesidomėjo ir nebuvo sirgaliai, bendro entuziazmo pagauti dažnai iki išnaktų prakiūtodavo prie ekrano, kartu su kitais aikčiodami, o ramesniais momentais vertindami įvairių komandų galimybes ir kartodami įžymybių pavardes. Buvo keista, kad kažin kur esančiuose stadionuose verdančios aistros per palydovus pasiekia ir šį atkampų miestelį, išjudina ramų ir vienodą jo gyvenimą, užpildo stipresnių emocijų stygių, tačiau dar labiau netikėta — kad visa tai daro paprasčiausias apskritas kamuolys, skrajojantis iš vieno aikštės galo kitan ir kartais per visas rungtynes taip ir nepataikantis nei į vienus, nei į kitus vartus. Argi ne tas pats, kuri komanda laimės, kas nuo to pasikeis, ir vis vien ekrane stebimo žaidimo įtampa pagaudavo labiau ir daug stipriau įbanguodavo jausmus už bet ką, kas vykdavo čia ir tiesiogiai juos liesdavo. Gal tai buvo kažko reikšmingesnio, svarbaus ne tik tau pačiam ilgėjimasis, bendrų išgyvenimų ir visuotinesnių įspūdžių poreikis, nenumaldomas, bet taip retai patenkinamas? Ir pasibaigus rungtynėms dar ilgai nesiskirstydavo — gerdami stiprią arbatą, aptarinėdavo ką tik matytą žaidimą, paskui kalba nukrypdavo šiaip apie ką nors.

Kartais kūrendavo laužą. Čia pat, sode, prie to namo, kuriame gyveno. Dar pavakary prisirinkę malkų, sueidavo, kai būdavo jau bemaž visai sutemę. Vieni, patogiai įsitaisę, taip ir išbūdavo nuo pirmo įžiebto degtuko iki paskutinės laužo žiežirbos, blykstelinčios jau pačiais paryčiais, kiti ateidavo tik trumpam ar tol, kol apims miegas. Gera buvo justi tą laisvumą, kai niekieno nesi varžomas, ir atsipalaidavimą, tokį lauktą ir pasiilgtą. Kelis kartus buvo gavę naminės. Gerdavo ją, kai iškrisdavo vėlyvo vakaro ir prasidedančios vasaros nakties rasa, pranašaujanti giedrą, ir sykiu su drėgme iš žemės gelmių imdavo smelktis vėsumas, nors ir nestiprus, bet šiurpinantis prie kaitros pripratusį kūną. Visi pažįstami, greitai rasdavo bendrą šneką, nors dažniausiai kalbėdavosi apie nelabai reikšmingus dalykus, juokaudavo, ką nors prisimindavo iš pirmų mokslo metų, bendrabučio. Tie dalykai, kurie tada atrodė lyg tarp kitko, iš nuotolio regėjosi ir svarbesni, ir daugiau lemiantys — kaip biografiniuose romanuose kiekviena herojaus gyvenimo smulkmena yra prisodrinta prasmės ir nepraeina be pėdsakų, taip ir jie tolydžio darėsi panašūs į ženklus, kurių reikšmė tik dabar, kai visa pasibaigę, pamažu ima skleistis ir aiškėti. Kalbėdavosi, kol kas nors, išsekus vienai temai ir stojus tylai, pasiūlydavo pasiklausyti įrašų, ir Rimas įjungdavo kasetinį magnetofoną, jau seniai laikomą ant kelių. Leisdavo nelabai garsiai, kaip lauke — vos girdimai, dainos ir pasakojimai — gyvi, šmaikštūs, pilni netikėtumų ir nuobodesni, bet vis tiek įdomūs klausyti,— tuomet atrodydavo sklindą ne iš juostelės, o vienos dainuojamos, kiti sekami ištirpusio nakties rūke balso, šiek tiek paslaptingo ir tokio pat tolimo, kaip ir tas gyvenimas, kurio tikriausiai paskutinis atgarsis jisai buvo. Tai, kas jau dieną stebino ir džiugino, tokiu metu, kai visa aplinkui būdavo nurimę ir nutilę, žavėjo dar labiau, ir ne tik savo pamirštu grožiu, bet ir pačiu buvimu dabar, kai jau taip mažai kas belikę iš ano laiko. Ar galėjo pamanyti anie, iš lūpų į lūpas per daugybę kartų perdavinėję tas dabar girdimas dainas ir pasakojimus, kad ateis toks metas, kai šiems išsaugoti ir tęsti nebebus reikalingas žmogus — vienąkart įrašyti į magnetofono juostas, jie visiems laikams tokie

sustingę ir liks — blankūs, be gyvybės, paženklinti liūdna praeinamumo ir nykimo žyme. Tačiau kas ją įspaudė — ar neišvengiamos lemties pirštas, ar gal patys, ir tos kaltės jau neišpirksi jokia atgaila, kaip nieko negalima sugrąžinti ir pakeisti iš to laiko, kuris jau praėjo? Spragsint laužan įmestoms malkoms, jie matydavo vieni kitų liepsnos nutviekstus veidus — tais susimąstymo mirksniais ir akyse, ir visoje veido išraiškoje kartu su nelygiai šokčiojančia ugnimi šmėžuodavo kažkas iš anos tolimos praeities, kurioje jie patys niekados nebuvo, bet kurią, nors ir neryškiai, priminė iš protėvių paveldėti ir ūmai atsišaukę genai. Sustingusios it nebylūs vaiduokliai liepos ir jas gelsvinanti blausi jauno mėnulio šviesa, nuo toliausiai nusidriekusių ganyklų pažeme atslenkantis skystas rūkas, vėjelis, tik vos vos sujudinantis smilgas ir vėl tučtuojau rimstantis,— atrodė, kažkas atsiliepia, sykiu su atsargiai per miestelį ir jo apylinkes praslenkančia naktimi praeina pro pat, lyg koks šešėlis, neišsiskiriantis iš prieblandos, todėl neįmanomas pamatyti, nebent pajusti, bet irgi vos vos.

Taip pat tyliai ir nepastebimai atėjo ir tai, ką tuolaik vadino meile, nors paskui ir nedrįso. Tačiau jeigu tas skraidinantis džiugesys, susižavėjimas, galbūt ir apsvaigimas iš tikrųjų buvo jinai, tai — ne akinamai plykstelinti ir perverianti, o pamažu ir labai jau lėtai atsruvenanti, nejučiom priartėjanti ir panašiai kaip pavasario polaidžio vanduo ilgainiui užliejanti vis didesnius ir didesnius plotus. Be aiškios pradžios, ji, rodės, tęsiasi nuo neatmenamų laikų, buvo visada, tik liko nepastebėta kaip ir visi pernelyg aiškūs, kad atkreiptų akį, dalykai. Nors ir kaip paskui Albertas stengėsi, niekaip negalėjo prisiminti, kada pradėjo artimiau bendrauti. Blėstantys laužo deguliai ir daugsyk didesnis jų atspindys artėjančios aušros nurausvintame danguje, brėkštančios dienos šviesa, tegul dar blausi, bet jau išryškinanti daiktus, gelianti vėsuma,— toks metas, kai visi jau seniai išsiskirstę ir miega, o pats, lyg pakirdęs iš savo minčių ir tik dabar pajutęs nuovargį, svarstai, ar laukti ryto, ar eiti ir prigulti. Betgi visą tą naktį jautė šalia sėdint Virgą, girdėjo iš pradžių balsą, o paskui lygų alsavimą — ji liko ir visiems išsiskirsčius,

tačiau, paskendęs savo mintyse, iš pat pradžių jis neatkreipė į tai dėmesio. Sakytum apsvaigintas nakties ramybės, joje ištirpusių ir nuvilnijančių toliuosna ilgesingų dainų, jis grimzdo keiston nesąmoningumo būsenon, kai ir suvoki, kas dedas aplinkui, ir tuo pat kartu regisi, kad visa tai yra ne čia, lyg sapnuotum. Atsipeikėjo tik pačiais paryčiais. Ji snūduriavo. Prisėdusi ant to paties brezentinio lietpalčio skverno ir padėjusi jam ant peties galvą, atrodė bejėgė ir reikalinga pagalbos nelyginant vaikas. Žvelgė į jos šiek tiek pailgą veidą: ilgi, tiesiai perskirti plaukai dvelkė tokia pat drėgme kaip renkanti rasą žolė, o veido bruožai, ir taip švelnūs, užlieti skystėjančios prieblandos, buvo dar neryškesni. Nuovargis ir po jo atėjęs atilsis,— to užteko atsirasti skaidriam palaimos spinduliui, kai nieko daugiau nesinori. Su brėkštančia šviesa tas veidas, kuriuo iš pradžių grožėjosi kaip paveikslu, irgi darėsi realesnis, tarytum priartėjo ir nutvilkė gyvumu: štai virpteli blakstienos, krusteli truputėlį prasivėrusių lūpų kampučiai. Bijodamas pajudėti, jis ilgai žiūrėjo į tolyn labyn šviesėjantį horizontą.

— Virga,— paskui tyliai sušnabždėjo, ir ji prabudo.

Betgi jau prieš tai turėjo daug kas būti — netyčia susitinkantys žvilgsniai, nereikšmingos, lyg tarp kitko mestos frazės...

Ta vasara tokia ir liko atminty: atsitiktinumai, iš kurių abiems nejučiom kažkas pynėsi, nelygus jausmo bangavimas ir nerimas net didžiausio džiaugsmo akimirksniais dėl nujaučiamo praeinamumo, trapumo, o paskui — nerišlūs prisiminimų vaizdiniai, šmėsčiojantys be jokio nuoseklumo ir tvarkos. Tačiau gal jų — to nuoseklumo, tvarkos — iš viso nebuvo ir negali būti — tai tėra vieno ir to paties, neįmanomo išskaidyti jausmo apraiškos, kiekviena lygiai reikšminga?

Rodės, nė nesistengdami, savaime, jie kuo toliau, tuo dažniau atsiranda vienas prie kito — kai eina būriu, lyg netyčia atsilieka, nuklysta kur nors vienudu. Iš pradžių net apsimetinėjo nelyginant vaikai, kad viskas tarp kitko, tik šiaip, drovėjosi be niekur nieko būti kartu ir ieškojo susitikimams dingsčių. Kalbėdavosi šiaip apie ką, Albertui net keista buvo, iš kur atsiranda tiek šnekos — iki

pačių išnaktų. Tačiau ir tuomet, kai baigdavosi žodžiai, tyla nebūdavo nejauki, atvirkščiai, tokia maloni ir svaiginanti, ji būdavo kupina keistos prasmės ir ateidavo tik tada, kai jos iš tikrųjų reikėdavo. Įsiklausyk,— sakydavo ji, ir Albertui patikdavo, kaip jos lūpos ištaria šį žodį, o dar labiau — kaip atsitūpusi ir palenkusi galvą, ji braižo ant smėlio tik pačiai suprantamas figūras, nutrina delnu, paskui vėl braižo arba stovi, atsirėmusi medžio kamieno, ir net nekrusteli. Ne, tai nebuvo nebyli tyla. Geriau įsiklausęs, kaip ji patarė, galėjai išgirsti skambant daugybę virpesių — štai sujuda alyvos šakelė, lengvai mosuodamas sparnais į tamsą nuplasnoja kažkoks paukštis, tolumoj virsteli durys ir, regisi, dabar tai jau viskas, bet ne — tokią ramią naktį nei iš šio, nei iš to pūsteli lengvas vėjelis, ir viskas tarytum sudreba iš netikėtumo, lyg per miegus krusteli, paskui — vėl kas nors. Su kiekvienu garsu kažkas išsimušdavo iš stingdančios kaip šaltis rimties, kad ir vos pastebimu judesiu brėždavo savo liniją, tą patį akimirksnį ištirpdomą erdvės,— ir medžio šakelė, ir paukščio sparnas,— ir tos garsų figūros buvo kupinos tokios pat paslapties kaip ir šitos — jos piešiamos ant smėlio. Ką reiškė tie ženklai, garsų, judesių ir minties ornamentai, kurių pilna buvo naktis, ar jie taip ir neįmanomi suvokti kaip tie ant akmenų iškalti rašmenys, kurių prasmę nusinešė be atvangos skubantis ir viską savo kelyje trinantis laikas? O ką jau kalbėti apie tuolaik besimezgusio jausmo liniją, dar trūkčiojančią, neramiai virpančią, neįgavusią vienos krypties — kokia keista ir nesuprantama net tau pačiam ji buvo, nežinia nei kur, nei kaip prasidedanti, einanti per patį gyvuonį, neleidžianti užsimiršti ir smelkianti, bet maloniai. Kurion pusėn ji pasisuks, ar džiaugsmą, ar liūdesį ir skausmą reiškiančią figūrą nubrėš?

Kai pamatė, kad būriu nebespės apeiti visų kaimų, ir ėmė skaidytis į mažesnes grupeles, net poromis, jiedu atsidūrė sykiu. Rytmečiai — mėgdavo išeiti anksti, kai nuo pat patekėjimo kaitri saulė dar nebūdavo spėjusi įkaitinti oro ir nuo žemės kildavo gaivinanti vėsuma, sakytum iš paskutiniųjų saugoma taip bijančios artėjančio karščio žolės,— ir popietės, kai viskas net treška ir spragsi

kaip laužas, nė kiek nemąžtantis, kad ir kiek degtų, jau seniai iš žemės išsunkęs visą drėgmę ir dabar siurbiantis paskutinius medžių, krūmų ir žolynų syvus — tik pažiūrėk, kokie nuvytę lapai, kaip parudavę net barškantys nuo skausmo stiebai,— tos liepos popietės, kai visa, kas tik nespėjo nubėgti pavėsin: laukinė obelis vidur lauko, tie aukštai virš kitų iškilę kraujažolių žiedynai, regis, net riečiasi nebegalėdami ištverti, o žiogų čirškimas taip stiprėja, kad dar kiek, ir ausų būgneliai nebeišlaikys, ir tik tada, kai jau daugiau nebeįmanoma, pamažu pradeda atlėgti — tuomet jau pavakariai, nuo dabar ir karštis, ir įtampa jau tik silpnės, leisdami atsigauti ne tik augalams, gyvūnams ir žmogui, bet ir pačiam žemės kūnui — jis, kaitros sutrauktas ir suriestas, palengva išsities, kaip išsitiesia ir sąnarius atpalaiduoja pavargėlis, dirvos atrodys nebe tokios grumstuotos ir šiurkščios, kalvų šlaitai — ne taip ūmai ir stačiai krintantys, tada peizažas darysis lygesnis ir banguojantis kaip drėgmės laukiančios saujos, atsivers daubos, pagaliau ateis vakaras. Tokios bus dienos — be galo ištįsusios, panašios viena į kitą, bet ir skirtingos.

Užsimerk,— sakė, kai prisėdo kartą pailsėti,— bet ne visiškai, ar matai,— klausė,— kaip per blakstienas lūžta saulės spinduliai, kaip jie žaižaruoja nenustygdami vietoje, kokius keistus derinius išpina, kirsdamiesi vieni su kitais, skleisdamiesi pluošteliais ar subyrėdami į blykčiojančias kibirkštėles? Iš tikrųjų,— pritarė jis, o pats dar pagalvojo: bet kaip taip gražiai išeina, iš kur ta simetrija, taisyklingumas, tvarka, ne,— sakė sau,— čia ne atsitiktinumas, šituo nė akimirksnį nesustingstančiu paveikslu pasireiškia slaptinga jėga, kurianti grožį tik dėl jo paties, kaip ir kiekvienas talentingas menininkas. Ta pati jėga,— dar pamanė,— nuspalvina medžius, kai ateina ruduo, o žiemą sustingdo šalčio raštus ant langų. Kai buvau maža,— vėl išgirdo jos balsą,— tai atrodė, kad šis anapus vokų žaižaruojantis pasaulis iš tikrųjų yra. Juk jis toks pat matomas kaip ir šiapusinis, taip pat judantis ir gyvas, dar gražesnis. Kurgi daugiau galėtų būti pasakų karalystė, jeigu ne čia? Taip ir manydavau,— tęsė pusiau pašnibždom,— kad šitoj spinduliuojančioj erdvėj vyksta visų pa-

sakų veiksmas, gyvena visokie ten karalaičiai, burtininkai, net pamatydavau juos. Ar tiki, kad reikia tik labai norėti? — tačiau nelaukusi atsakymo kalbėjo toliau.— Tik nežinojau, kaip ten patekti. Aišku, dabar galima iš viso to pasijuokti — vaikiškos fantazijos, vaizduotės žaismas, maža kas gali šauti į galvą ar sušmėžuoti akyse. Ir vis tiek,— patylėjusi pridūrė,— ir dabar man atrodo, kad ne tik vaikui reikalinga tokia svajonės erdvė, kitaip būtų pernelyg pilka. Ir neištvertum.

Albertas atsimerkė, ir visu ryškumu plykstelėjo saulė, net apakino. Tiek erdvės ir šviesos, jog ką tik matytas vaizdas pasirodė buvęs toks mažas kaip kokia miniatiūra. Kurį laiką akyse dar išliko blakstienų perlaužtų spindulių kristaliukai — jie tebespurdėjo kaip gyvi ir šokčiojo ant medžių šakelių, blizgėjo, netvarkingai išsibarstę po pievą. Paskui pranyko. Ne iš karto, o vienas po kito, nepastebimai. Prieš akis vėl driekėsi tas pats vaizdas — vos vilnijantis tankiai suaugusių ir gražiai nugeltusių rugių laukas, iš vieno pakraščio juosiamas toj vietoj prasidedančio miško, o kitu susisiekiantis su akiračio linija, išriesta kalvos gauburio; kiečių prižėlusi griova, ant kurios šlaito įsitaisę sėdi. Ji irgi atsimerkė ir patrynė akis, sakytum ką tik būtų prabudusi ir norėtų nuvyti paskutinį sapno šešėlį. Iš tiesų ir jos veido bruožuose, ir elgesyje, ir kalboje buvo likę kažkas vaikiška, bet tai buvo,— bent jam taip tuolaik pasirodė,— sąmoningai saugomas vaiko žvilgsnio giedrumas, šviesa, nuoširdumas, o ne tas infantiliškumas, kurio ir norėdamas kitas niekaip neįstengia atsikratyti. Juk ir kalbėjo jinai apie tokius paprastus dalykus, kurie, pasakyti kito, atrodytų naivūs, o ištarti jos, smigo atmintin kaip reikšmingos ir svarbios mintys. Galbūt nuoširdumas...

Tą pačią popietę, taip, tai buvo tą pačią dieną, klaidžiodami po laukus, jie dar iš tolo pamatė virš kalvelės išsirietusią vaivorykštę. Nustebo: iš kur ji čia dabar per tokią sausrą, kai niekas nė nebesitiki išmelsti iš abejingai tuščio dangaus bent lašelio vandens, o troškulio iškamuotas gomurys, regis, kepte sukepęs deginčių dulkių pilnoje burnoje? Neįmanoma buvo patikėti jos tikrumu, lygu kaip protas priešinasi viskam, kas akivaizdu, bet

neatitinka logikos dėsnių. O ta virpanti, melsvo dangaus fone kelių pastelinių spalvų juostą išlenkusi vaivorykštė, tarytum šaipydamasi iš jų nepatiklumo ir abejonių, tikrai spindėjo, pulsavo, tarpais išblėsdama tiek, kad galima buvo lengviau atsikvėpti — na štai, sakiau, kad viso labo akių apgaulė, iš kur jinai čia,— tačiau tuoj pat plykstelėdama visu ryškumu ir nepalikdama nė menkiausios dvejonės. Negalėjai iškęsti nepasileidęs link jos — viliojanti paslaptis, kirbantys spalvoti kristaliukai, kurie iš tiesų yra mažyčiai, plika akimi net neįžiūrimi vandens lašeliai. Kaip užsimerkus blakstienų perlaužti saulės spinduliai akyse piešia gražiausius vaizdus, taip sklisdami per nežinia iš kur atsiradusį ir žaižaruojantį erdvėj vandenį, jie skleidėsi į lygiai nuostabų spalvų pluoštą — kviečiantį, šaukiantį, raginantį įsitikinti, kad taip yra iš tiesų. Tuo abejojo, iki priėjo prie pat. Net keista: kuo labiau, įstrižai kirsdami pievą, jiedu artėjo prie tos ne spalvų, o veikiau atspalvių juostos, tuo didesnis neramumas ėmė: o kas, jeigu tikrai viso labo mažytis miražas, kaip tas, kurį pamatai užsimerkęs? Ir tik tada, kai priėjo tiek, kad nuo paslaptingos,— giedrią dieną ir taip arti žemės,— vaivorykštės juos teskyrė kelios dešimtys žingsnių ir galiausiai pasimatė tai, ko negalėjo regėti iš tolo, abudu vienu kartu suprato ir pradėjo juoktis, kad net laukas skardėjo. Ne tik iš savo nepatiklumo ir abejonių, bet ir iš džiaugsmo, kad iš tikrųjų yra ir kad viskas taip paprasta. Tada, abu vieno potroškio pagauti, kaip ant devynių gaisrų leidosi į kojas, Albertas pirma davė jai nutolti, bet paskui aplenkė, nė nestabtelėdamas nusivilko marškinius, stačiai nusiplėšė ir bloškė atžagaria ranka, kad sugautų, tačiau jai nepavyko, o gal net nesistengė — nusklendę ant žolės, jie taip ir liko ten raudonuoti, ryškiai išsiskirdami iš visos pievos ir baidydami nutūpti besitaikančius paukščius.

Kaip pribėgo, taip ir puolė: ji — su suknele, jis — tik be marškinių, nespėjęs iššokti iš sandalų. Tai buvo paprasčiausias laukų drėkintuvas — aplink ašį besisukantis čiaupas purkštė stiprią vandens čiurkšlę, tokią stiprią, kad atsistojus arčiau, po srove, kirto, jog net perštėjo. Ir ne vienas — visa eilė, o šalia — dar ir dar, taip pat

tvarkingai išrikiuotų. Ir tiek pat vaivorykščių. Tarytum nenustygdamos vietoje, jos su vandens srove sukosi aplink, žaižaravo trykštančiais purslais, čia sutrumpėdavo ir šiek tiek išsitiesdavo, čia vėl pailgėdavo ir dar labiau riesdavosi, sakytum norėdamos sujungti abu savo galus ir sudaryti spalvotą ratą, į kurį įsisukusi ir kurio grožio pakerėta akis jau niekuomet nebeįstengtų ištrūkti. Tegu ir norėdamas, nebūtum galėjęs jų suskaičiuoti, tačiau kam tai — jų, tų spindinčių, blausesnių ir akinančių vaivorykščių, buvo tiek daug, jog net akys raibo, ir visos — taip arti, ranka pasiekiamos ir pirštais paliečiamos, tai kas, kad tokios pat neapčiuopiamos ir nesugaunamos kaip ir tos — lietaus išriestos aukštai danguje. Jie puolė į artimiausią, vos tik pribėgo, ir taip keista, neįprasta buvo, kad štai virš galvos, ne, ne tik virš galvos, bet ir tave patį lieja, srūva per kūną spalvotas vanduo, ir jis toks bus, kol nusileis saulė. O nusileis ji dar negreit, taip negreit, kad dabar net negalvoji apie tai, diena bus ištįsusi, ir vaivorykštė bus ilgai, viskas tęsis be pabaigos.

— Sakiau, kad reikia tik labai panorėti, ar tiki dabar? Viskas kada nors išsipildo, tik...— bet taip ir nepabaigė, užspringo, juokdamasi kosėjo. O vanduo nepaliaudamas švirkštė, plakė prie kūno plonus vasarinius drabužius, virvėjo žemyn ir paskui, nespėjęs susigerti permirkusion dirvon, kuri dar visai neseniai buvo sausa it pelenai, tekėjo drumzlinais upeliukais, rinkosi į vis didėjančias balutes, pakraščiais tokias putotas ir nesenkančias, kaip po didžiausio lietaus. Tikiu,— juokdamasis sakė jis,— reikia tik labai panorėti,— kartojo tą patį,— ir viskas išsipildo, kaip dabar,— užvertęs galvą, lūpomis gaudė trykštantį vandenį. Bėgam prie kito,— nustvėrė už rankos, ir taip paskui lakstė nuo vieno prie antro, nuo antro prie trečio, tik trumpam stabtelėdami ir kartu su besisukančia drėkintuvo srove apsukdami ratą, po to vėl — priekin! Pavargau, nebegaliu, užtenka,— kalbėjo ji, springdama vandeniu, bet vis vien skubėjo iš paskos. Akimirksniu atlėgo karštis, saulė, nors tokia pat akinanti, spigino nebe taip kaitriai, žemė padvelkė ne nuoilsiu, o traškiu gaivumu. Ir visa tai buvo taip pasiilgta, taip laukta ir trokšta, kad negalėjai, niekaip neįstengei sulaikyti džiugesio,

juoko, sakytum nebetilpdamas savyje, norėjai išsilieti kaip tas vanduo, ir kad taip būtų visąlaik. Štai tau, štai tau,— kvatodamasi šūkčiojo jinai, kirsdama ranka per čiurkšlę, taikydamasi jį aptaškyti, betgi vienas juokas — ir taip buvo iki paskutinio siūlo galo permirkęs, o be to, argi įstengsi pakreipti į kitą pusę tokią stiprią srovę? Pagauk! — išsprūdusi iš jo rankų, nubėgdama riktelėjo.

— Koks tu šlapias,— paskui kalbėjo glausdamasi, visa sustirusi. Tas alsus karštis ir šalčio varomas drebulys, svilinanti sausra ir permirkę drabužiai, ir viskas buvo iš karto, tuo pačiu metu. Kaip kliedesys, džiaugsmą keliantí liga,— ta keista būsena, karštligiškai šokčiojantis nuotaikų bangavimas — nuo nesuvaldomo linksmumo iki tylaus, net bauginančio susimąstymo. Bet ir tu gi visa permirkusi, pažiūrėk, kokia suknelė,— kalbėjo glostydamas susivijusius plaukus, pirštų galiukais braukdamas per saulės blizginamus drėgnus skruostus. Išdžius,— šyptelėjo, bet vos pastebimai, lyg slėpdama staiga prisimintą skausmą ar gėlą, ir jis nieko, jau visai nieko nebegalėjo suprasti. Nei kas čia tik prieš akimirksnį atsitiko, nei kas dabar dedasi.

O sykį juos išgąsdino jau tikras lietus. Ir kada spėjo susitvenkti tie debesys, kaip jie nepastebėjo? Albertas juos pamatė tik tada, kai ji, lyg norėdama atmesti atgal išsidraikiusius ir ant akių krintančius plaukus, pirmoji išvydo ir parodė. Žiūrėk,— sakė,— čia toks giedras dangus, nė menkiausio debesėlio, o kokios ten sutemos, kaip greitai jos didėja, eina vis artyn ir artyn. Pamatysi, bus audra, atsiims už visas tas dienas, kiekgi gali šitaip tęstis? Plaukiam greičiau iš čia,— ragino,— aš bijau. Tuoj pradės griausti.

Ir iš tikrųjų. Artėjo. Ežeras nurimo, sustingo kaip stiklas. Nė bangelės, jokio vėjelio. Tylu tylu. Oras toks lakus, kad kiekvienas garsas — ištartas žodis, irklo tekštelėjimas vandenin — tik nuaidėjęs, jau kyla viršun kaip vamzdžiu, iš kurio išsiurbtas oras, ir paskui skrieja taip greitai ir taip toli, kad išgirsta net ta moteris ant kalvelės, dūluojančios gana atstu nuo ežero. Atėjusi perkelti karvės, ji irgi tikriausiai tik dabar išvydo besitvenkiančią į juodus debesis grėsmę ir stovėjo įsmeigusi akis ton

vis labiau tamsėjančion pusėn, šiek tiek nustebusi, šiek tiek išsigandusi. Ką ji manė apie juos — pačiam ežero vidury?

— Irkluok,— vėl ragino Virga, jos balsas buvo pilnas baimės.— Ką tu sau galvoji? Ar nematai? Irkluok! — tie žodžiai drumstė nuščiuvusią erdvę — vieninteliai garsai visiškai nebylų akimirksnį, ir jų sukelti virpesiai nelyginant ratilai nuo vandenin metamų akmenukų sklido vis tolyn ir aukštyn, vydamiesi kits kitą, sykiu plėtėsi į šalis, ir galiausiai ten, kur atsimušę į kliūtį — įtampos pritvinkusius debesis ar ribą, ties kuria kirtosi šaltas ir karštas oras — duždami sugurmėjo vienas ant kito, taip trinktelėjo, kad ne tik valtį, bet ir viską aplinkui — salą, pakrantėmis suvirtusius, vandens išplautus medžius, kalvas ir slėnius,— kažkokia nežemiškai galinga jėga, regis, bloškė aukštyn, paskui plykstelėjo, laužėdamas dangų, akinamai baltas žaibas. Tačiau kai nurimo, viskas pasirodė tebesą savo vietose: vanduo nė kiek neišsitaškęs ir ramus kaip buvęs, sala neužlieta, kranto linija irgi toj pačioj vietoj. Tik lietaus svarinami tamsiai mėlyni debesys, nusileidę dar žemiau, vis sparčiau ir grėsmingiau artėja. Dangaus šėlsmas, nebesuvaldomas įsiūtis ir to, kas čia, žemai, abejingumas, stingulys, dar didesnį pasiutimą varanti ramybė,— taip ilgai negalėjo trukti. Audra buvo prie pat. Štai plyš savo pačių svorio nebeišlaiką debesys, neperregimais šuorais siūbtels šaltas, skaudžiai kertantis vanduo, dairysis, ieškodamas vienišo medžio ar kokio statinio, žaibas. Nežinia, kur jis nusitaikys, kas bus jo auka. Irkis! — kone verkdama įsikibo į jo ranką, gražiai prašė, maldavo ir pyko, tačiau jis sėdėjo abejingas, tarytum nei girdėdamas ką, nei matydamas. Ne, tai nebuvo pavargimas, nei viltis ar tyli nuojauta, kad viskas praeis pro šalį jų nekliudę. Veikiau — su rimstančiu ir tylančiu gamtovaizdžiu apėmęs įsitikinimas: nors ir kas su tavimi atsitiktų, tai nėra labai svarbu ir reikšminga, pagaliau ką tu gali pakeisti? Žiūrėk, kaip viskas verčiasi ir garma, kokia jėga ieško išlydžio, kur tu nuo jos pabėgsi — virtusi lietumi, priplaks kaip smilgą prie žemės, ūktelėjusi vėju, pagaus, tegu ir kaip toli būtum, nebent pati pasigailėtų. Bet argi gaila vienos skruzdėlės, tempiančios kad ir sun-

kiausią šapą, ar ne menka atrodo smiltelė, riedanti jūros pakrante? — toks pat nepastebimas ir nevertas dėmesio esi ir pats šių tuoj susigrumsiančių jėgų akivaizdoje, niekas nepasikeis nuo to, esi ar ne.

Keistas buvo šis jausmas, pačiam netikėtas. Tas abejingumas, nenorėjimas nieko daryti... Vaikiškas ir juokingas atrodė Virgos nerimas, blaškymasis. Palauk,— tesušnabždėjo, tačiau lyg tarp kitko, net nepasukdamas galvos ir nepažvelgdamas į ją — susigūžusią dabar jau valties gale. Paskui ir jinai nusiramino — galbūt suprato, kad jau nebespės, nors ir kaip sparčiai irtųsi, o gal net išsigando jo, tokio baugiai abejingo, nugrimzdusio savin. Taip abu ir sėdėjo, tylūs, bejausmiai, nė nekrustelėdami — ir tada, kai tarytum ūmai atsivėrusių didžiulių dangaus dumplių įtraukiamas siūbtelėjo oras ir, raukšlėdamas ligi tol ramų ežero paviršių, pralėkė pirmasis vėjo gūsis, kai iš pat dugno ėmė drumstis gėlas ir skaidrus vanduo, kai, išgąsdintos griausmo, tamsiausion gelmėn nėrė žuvys, ir paskui — kai pagaliau išsiveržė, prasiplėšė, pratrūko ir pašėlo pliaupti įkypai kirsdamas lietus, ką ten lietus,— audra, liūtis, ir šniokštė vanduo susitikdamas su vandeniu, putodamas, tikšdamas didžiausiais purslais. Tačiau jų nekliudė. Čia pat, visai netoliese, virpėjo tamsiai pilka širma, liejama paskui kits kitą neriančių kone žirnio stambumo lašų, plaikstėsi, draskoma įsisiautėjusio vėjo, o kur jie — nė kiek. Sakytum kažkas, jau iš anksto žinodamas, būtų parodęs šią vietą. O gal jų pačių nuojauta?

Ilgai dar nesibaigė šis siautėjimas, taip netikėtai prasidėjusi vėtra, tačiau kai išseko, padvelkė tokiu nauju gaivumu, kad ne tik spalvos, liūties išplautos, skaidriau spindėjo, visos linijos ryškiau rėžės akin, bet ir jausmai, tarytum pakirdę iš snūdulio, ūmai vėl suspurdėjo, patys nustebinti savo apmirimo, nugrimzdo apatijon, panašiai kaip keista atrodo ilgai žadintam žmogui, kad galėjo taip kietai miegoti, nieko nejausdamas, nė negirdėdamas. Ten, tolumoj, dar purkštė, kai jis pajudino per visą tą laiką net neįkeltus valtin irklus, tačiau kitapus jau švietėsi, tolydžio skaidrėjo. Ar nori dar pasiirstyti? — paklausė. Man tas pats,— atsakė, tačiau iš balso nesijuto, kad būtų užpykusi arba įsižeidusi.

Pasuko valtį ton pusėn, kur vis didėdamos plieskėsi vėl žybtelėjusios saulės properšos. Pro skylėtą dangų spinduliai leidosi ne susilieję į šviesos gaisą, o pluošteliais ir pluoštais — skirtingose vietose vis kitokiais kampais krito žemyn ir metė čia didesnius, čia mažesnius gelsvus ratilus. Prieblandos, nenustygstančių šešėlių ir tarpais ryškiau, tarpais blankiau sužimbančios šviesos kaita, tas nuolatinis judėjimas, kai visa tėra galimybė — nieko sustingusio, nusistovėjusio, tamsių spalvų ir pastelinių, vos pasirodžius blunkančių, atspalvių žaismas,— bene galėjo kas būti gražiau, slaptingiau, labiau netikėta tuomet, tą mirksnį, kai jų — išlaikiusių lemtingą išbandymą — valtis slydo per sakytum iš naujo užgimusį ir dar skaisčiau suspindėjusį pasaulį? Medžio, kiekvieno krūmo lapai atrodė iš naujo išsprogę, vandenin svyrančių liepų žiedai — vėl susikrovę ir pilni dar kvapnesnio medaus, pakrantėmis bėgančių raudonųjų serbentų uogos — irgi tik dabar ūmai prisirpusios,— ir viskas net treškėjo iš naujumo, tviskėjo taip, kad negalėjo netraukti akies, o regimi kėlė tiek džiaugsmo. Ir kaip gerai, kad aplinkui nesimatė daugiau nė vieno žmogaus, jiedu — pirmieji. Virga,— pašaukė, bet taip tyliai, kad vos galėjai išgirsti,— atleisk, kad aš taip...— nutilo ir įkėlė irklus, tačiau įsibėgėjusi valtis dar slystelėjo keletą metrų.— Bet matai, viskas gerai baigėsi. Mes turėjome čia pasilikti,— tačiau paklaustas nebūtų žinojęs kodėl. Ji, tarytum tik ir laukusi šių žodžių, pakėlė galvą, šyptelėjo. Gerai, kad pasilikome, tikrai gerai,— ir toks atsakymas anaiptol nebuvo vien noras susitaikyti. Greičiau — džiugesys, toks pat skaidrus jausmas, kuris per kraštus liejosi ir jo krūtinėj.

Irstėsi iki sutemstant. Ir dar ilgiau. Tarytum apžiūrinėdami savo valdas, plaukė nuo kranto prie kranto, nuo vienos salos prie antros ir tuomet, kai iš tolo jau sunkiai begalėjai ką įžiūrėti. Irklavo pakaitomis. Gera buvo užvertus galvą stebėti, kaip sykiu su valtimi sukasi ir didžiulis dangaus skliautas, vakarop žaižaruojantis violetinėmis ir — kur saulė — ryškiai geltonomis spalvomis, ar lydėti akimis tuos iš paskos bėgančius, klumpančius ir vėl besikeliančius pakrančių juodalksniukus, šermukšnius, žemus krūmus, kurių, taip tankiai sužėlusių, iš nuotolio neįmano-

ma buvo pažinti. Netikėtai blykstelinčios seklumos, tylūs užutekiai, iš kurių, klaikiai klyktelėjęs, sprunka išgąsdintas paukštis — jų čia daug, tačiau atrodo, kad vienas, kaskart vis tas pats, kai tik prisiartina ir neatsargiai pliaukšteli irklu — persekiojamas, nerandantis ramybės, jau pailsęs, tačiau šaunantis iš meldų taip pat smarkiai mušdamas sparnais, staiga, kaip ir anuomet... Ar nepaklysim? — klausė ji, kai sutemo tiek, kad artėjančios nakties dumsa paslėpė iš akių kranto linijas ir nieko aplinkui nebesimatė, tik vanduo, atstu vis labiau bąlantis ir pereinąs į tirštą rūką. Akiratis ūmai susiaurėjo, ir jeigu norėjai sužinoti, kas yra ten, tolėliau, turėjai prisiirti prie pat. Viliojami tolumoj sudūluojančių šešėlių,— tai galėjo būti krūmais apžėlusi salos pakrantė, koks iškyšulys, vandens apsemti jau negyvi, tačiau pamėkliškai tebestyrantys ir keliantys baugulį medžiai,— jie dar ilgai plaukiojo, drumsdami nakties susikaupimą ir tylą. Ar nepaklysim? — tačiau nuskambėjo lyg šiaip sau, ir Albertui malonu buvo jausti pasitikėjimą ir pasidavimą jo valiai.

Kai patekėjo mėnulis ir viena po kitos pradėjo žiebtis pirmosios žvaigždės, tapo dar paslaptingiau. Gelsvas takas per rūką ir vos vilnijantį vandenį, gąsdinamai juodas ir nepermatomas ežero paviršius, keisti garsai, nuaidintys kažkur tolumoj, bet, rodos, čia pat — gal žuvies pliaukštelėjimas, o gal aidūs pakrantėmis klajojančio žmogaus žingsniai? Kai paskui prisiminė, buvo keista, kad ligi pat vidurnakčio nesinorėjo grįžti, irstėsi sau ar tik suposi stovinčioj, bangų plakamoj valty. Lyg netikėtai pakliuvę užburtan velnio ratan ar savo noru paklusę kažkokiai aukštesnei, viską valdančiai jėgai — tai pačiai, kuri priartina vakarą, o paskui jį paverčia naktim, įžiebia žvaigždes, neduoda poilsio švendrėms,— jie klaidžiojo sakytum po vandens užlietą savo gimtinę, ieškodami ją primenančių ženklų, panašiai kaip vaikščiodami po seniai mirusius ar merdinčius kaimus tikėjosi rasti ir išsaugoti tai, kas liudytų kadaise tokį guvų, o dabar vis labiau nykstantį ir dylantį gyvenimą. Vandenin nusileidusi praskrendančio paukščio plunksna, įskelta kriauklė, užnešta pakrantės smėlio, ar dar koks mažmožis galėjo staiga pasirodyti esąs tolimos ir paslaptingos praeities užuomi-

na — tos, kurioje buvojai nesuvokdamas savęs ir kuri štai vėl traukia viliodama ramybe, bet ir keldama baugulį savo nesąmoningumu ir aklybe. Ir iš tiesų tame puikiame, jauno mėnulio nutviekstame reginy, taip džiuginančiame ir maloniame akiai, buvo likę kažkas būgaus ir nerimastingo — lygu kaip gąsdina ir žiurpina kraują po skaidriu ežero mėliu atsiveriančios dumblo ir klaidinančių pavidalų gelmės, taip visur. Tie pajuodę medžiai be lapų, paukščio kaukolė, vėjo apnešta biriu smėliu, užpelkėjusios lankos su bedugniais akivarais,— visa tai blausiai priminė anuos tolimus laukus, kai iš panašių groteskinių pavidalų tik formavosi tai, kuo dabar gali grožėtis, bet ne iki visiško užsimiršimo. Ir tobulumas ir iškreiptumas, ir tvarka ir sumaištis čia buvo pervien ir iš karto, be jokių ribų liejosi vienas į kitą kaip ir jų keliami jausmai — džiaugsmas ir baimės virpulys, gėrėjimasis ir noras nusigręžti, kad nematytum, buvimo drauge gerumas ir tuo pačiu metu — kurčia, jokiomis pastangomis neįveikiama vienatvė. Niekas nestovėjo vietoje, nors taip ir atrodė: jokio vėjelio, vanduo irgi tik vos vos raibuliuoja.

Arba tas atsitikimas...

Tą vakarą, jau vieną iš paskutiniųjų, nebespėjo grįžti. Kelio — kokie dešimt dvylika kilometrų, ne tiek daug, kad negalėtum nueiti, tačiau jautėsi pavargęs, be to, netrukus turėjo temti. Nesulaukęs autobuso, pasiprašė nakvynės pas žmones. Albertas nebepamena, apie ką tą vakarą šnekėjosi, ne tai svarbiausia. Atmintyje išliko viso labo nakties tyluma ir nebe pirmą kartą nudiegiantis jausmas, kad viskas, kas tik yra, po truputėlį pradeda svirti, vienas galas kyla aukštyn, kitas vis žemiau nusileidžia, ir namai, medžiai, per visą akiratį nusitęsiantys laukai ima slysti ta įžambia plokštuma, tačiau be garso. Tuomet būtinai reikia, kad kas nors būtų šalia...

Kai prabudo, jau brėško. Tik atokiausiuose kampuose dar laikėsi apyžlėja, tačiau irgi jau skystėjanti. Pro atsiknojusias daržinės sienos lentas, skylėtą stogą, praviras duris skverbėsi ankstyvų paryčių blausa, viską užliejanti vienodai pilkšva spalva, bet jau leidžianti išskirti ir toliausius daiktus. Gegnes laikančios sijos, jau suskeldė-

jusios ir nuo drėgmės pajuodavusios, pasieniais besimėtantys rakandai... Nė nepajuto, kada atsikėlė Virga,— šalia nebebuvo. Pašokęs išėjo laukan, tikėjosi rasti kur nors čia pat. Tačiau aplinkui — nė gyvos dvasios. Rimties mirksnis prieš pat patekant saulei, kai viskas prityla, nuščiūva. Tamsiai violetiniame, nebylaus laukimo pilname ore sklaidėsi prietemos, nesuvirpindamas nė menkiausio medžio nei krūmo lapelio palei pat žemę vilkosi rūkas, per naktį kažkur tolybėse ambriję šunys, ir tie galiausiai prikando liežuvius ir, pasidavę visuotinei rimčiai, o galbūt paprasčiausiai pavargę, sulindo į būdas iki pirmųjų svetimo žingsnių. Buvo keista, kad nei sakiusi, nei perspėjusi... Kaip ir visuomet tokiais kartais, neklystančios nuojautos vedamas, jis leidosi keliuku, kuris, iš pradžių vingiavęs nuožulnia pašlaite, paskui, lenkdamas guotą kerotų, daiktan suvirtusių liepų ir sukrypusią pirtelę, suko kairėn, per ganyklas.

Gerokai turėjo paspausti, kol tolumoj išvydo vos dūluojantį siluetą. Ėjo sparčiai, tarsi kur skubėdama. Nuo kalniuko, erdvių laukų platybėse, užlietose menko apyšviečio, atrodė liauna ir sulig kiekvienu žingsniu vis labiau mąžtanti. Štai tuoj įdauba, trumpam ją pradanginsianti iš akiračio, o po to jau vieni niekai iki tos nelygiai eglių viršūnių iškarpytos miško juostos, savo tamsiai žalia spalva vos ne vos prasimušančios pro blandžius, tačiau tirštus ūkus. Kai pamatė, tai ir sustojo. Ne tik todėl, kad suvokė norint pabūti vieną, atokiai nuo visų ir nuo jo. Staiga pajuto užeinant tą pačią būseną, kuri — žinojo — ir ją pažadino, išvedė į vėsų apyaušrio orą, o dabar, neleisdama sustoti, štai gena dar nespėjusiu drėgmės ir nakties vėsumos išdžiovinti keliuku, nusidriekusiu tarp dviejų kaimų. Buvo įsitikinęs, kad jinai irgi junta jo žvilgsnį, tačiau neatsigręžia, lygu kaip jis nedrįsta vytis. Regėdami vienodus, tolydžio ryškėjančius vaizdinius ir išgyvendami tą patį, net per atstumą jusdami vienas kitą, kokie vis dėlto vieniši ir nereikalingi tuo momentu jie buvo vienas antram! Panašiai kaip prieš keletą dienų ant ežero, taip ir dabar keistas įspūdis sakytum išsišakojęs gyvatės geluonis viską skėlė pusiau. Ankstyvo, tokia gaiva dvelkiančio ryto džiugesys ir sykiu nejauku-

mas, nerimastis, lyg su paskutinėmis išsisklaidžiusiomis ūkanomis paaiškėtų kažkas gniuždančio ir baisaus, dienos laukimas ir netikrumas, gęstančių aušros sambrėškų gailesys... Nejaugi visa ko dvilypavimasis, šešėliavimas, neaiškumas — neišvengiama lemtis: didžiausio džiaugsmo akimirksnį — baimės nuojauta, vienišumo nuosėdos net artimiausiai bendraujant, rūpinimasis savimi, kai tariesi gera darąs kitam? Sakė sau, o gal tik juto laukdamas, kol ji vėl pasirodys ant vieškelio: kiekvienas įsitikinimas slepia savyje abejonę, lygu kaip kiekvienas susitikimas — gresiantį išsiskyrimą, ir nebus čia ramybės, aiškumo. Nebent tik užsimiršimas, įsikalbėjimas, iliuzija. Ką gi daugiau, jeigu ne šitai, liudijo paslaptingas, šiek tiek šiurpinantis ežero vaizdas, paskui — štai šitas rytmetis? Vien nuolatinis kitimas, luzgėjimas be pabaigos, mainymasis ir įvairavimas, ir beviltiška pastanga ką nors apčiuopti, sugauti, sustabdyti,— nerimas, išvedantis paryčių aušros nutviekstu keliu ir genantis vis tolyn ir tolyn, tik jis — visados.

6

Kai atsitiesė, kambarys jau buvo užlietas apytemų. Nors suprato, kad daugiau — nė eilutės, tačiau pavargęs nesijautė. Dildami tolyn sklendė paskutiniai prisiminimų vaizdiniai, ir pamažu priartėję, savo realumą vėl atgavo tai, kas prie pat — geležinė lova, niekur kitur nematyto blankių spalvų paveikslo reprodukcija, priklijuota siauromis pleistro juostelėmis, spintos durys. Neužtrauktame užuolaida lange atsispindėjo jo atvaizdas — pajuodęs ir jau kažin kiek neskusta barzda veidas, gunktelėję pečiai. Didžiulio ir beveik tuščio kambario fone tas stikle atsimušantis veidas atrodė esąs labai vienišo žmogaus ir net pačiam žiūrint kėlė sumišusį su nuoskauda gailestį. Lyg būtų ne jo, kažkuo svetimas. Kaip, beje, ir tie blunkantys prisiminimai.

Pervertė, ką parašęs. Be visa kita, ir nusistebėjo: betgi viskas čia pernelyg nuoseklu, iš eilės. Taip nebūna, toli

gražu. Tačiau,— tą pačią minutę pamanė,— reikia juk kaip nors tą susisukusį ir susinarpliojusį vaizdinių, minčių kamuolį ištiesti laike, kitaip ką gi čia suprasi. Tos nuotrupos, eiženos,— turi būti kas nors, kas jas vertų ant siūlo, susietų. Galbūt pastanga suprasti ir tėra štai toks bandymas nustatyti tvarką, ryšius tarp atokiausiai nutolusių daiktų ir reiškinių? Tai, kas atrodo grynas menkniekis, prisimintas kitų tokių pat smulkmenų apsuptyje, gali sušvytėti nelauktomis prasmėmis, priversti krūptelėti iš netikėtumo kaip kažkas neišvengiama, lemtinga. Pakartoti neįmanoma, tačiau bent mintyse pamėgink sugrįžti atgal, suvokti, kas ir iš kur,— kiek daug nauja, anksčiau nepastebėta surasi! O gal kaip tik negalėjimas pakartoti, įveikti laiko, nors viskas atrodo prie pat, ir yra tai, kas išryškina praeities akimirkų prasmę? Tačiau kokios nykios ir beviltiškos tada turėtų atrodyti dabar bėgančios mūsų dienos, jeigu jų prasmė iš tikrųjų būtų vien tie po laiko įmanomi suvokti ryšiai, santykiai ir pastanga juos iš naujo patirti, išgyventi, pastanga — beviltiška, jau iš anksto pasmerkta neišvengiamai pražūčiai.

Užsimetęs lietpaltį, iš antro aukšto, kuriame buvo jo kambarys, nulipo žemyn ir, pravėręs laukujes duris, sustojo ant slenksčio. Kaip vėlyvą rudenį, oras buvo vėsus, bet nešaltas. Ir neįtikėtinai tokiam metui ramus. Plyname ir per visą dieną siautėjusio vėjo išpustytame danguje mirgeno kelios žvaigždelės. Tačiau taip aukštai, kad jų šviesa akis pasiekdavo tik visiškai išblukusi, net ne šviesa, o balkšvas spingsėjimas. Lietų įmerkta žemė, glaudžianti prie savęs nudrengtą ir purviną žolę, buvo panaši į šiurkštų pakulinį audinį — nelygų, susiraukšlėjusį, tarpais išvarpytą skylių, kuriose šiek tiek švytėdamos juodavo mažos balutės. Marios tyvuliavo kitapus namo, tačiau ir čia girdėjai, kaip vilnija — atsimušusios į molą, bangelės vėl ritasi atgal. Daugiau nieko, vieninteliai garsai, kuriuos sugavo jo įtempta klausa.

Išėjo į gatvelę. Apšviesta kelių vienas nuo kito gerokai nutolusių žibintų, ji blizgėdama ėjo tolyn ir galiausiai nėrė į akliną tamsą, iš kurios žvilgsnis jau nieko nebegalėjo išskirti. Tuščia ir apmirusi, kokia ji buvo nepanaši į tą, matytą praėjusią vasarą — margą ir kleketuo-

jančią, pilną skubančių į paplūdimį ar jau grįžtančių, šiaip išėjusių pasivaikščioti, traukiančių porelėmis, su vaikais ar po vieną. Štai čia, prie sezonui atidarytos maisto produktų ir būtiniausių reikmenų parduotuvės,— prisiminė,— visada ilgiausios eilės, ypač po pietų, kai atveža prekes, kaip ir prie anų tarpmiestinio telefono būdelių, kur būriavosi tie, kurie, ištisus metus svajoję mesti įkyrėjusius kasdienos rūpesčius ir atitrūkti nuo artimųjų, bičiulių, šiaip pažįstamų, dabar, kai pagaliau išsipildė jų viltys, pasirodė esą pernelyg prie viso to pripratę ir prisirišę, kad galėtų nepasinaudoti šiuo vieninteliu ir paskutiniu siūlu, dar siejančiu juos su tuo, ką paliko. Jie skubina vienas kitą, ragina, tariasi kalbėsią trumpiau, nors, žinoma, kas iš to — kai ateina pačių eilė, užsimiršta, ilgiausiai beria įspūdžius, pasakoja, kokie orai ir koks maistas, teiraujasi, kaip gyvena pašnekovas, ir lygiai kaip pirmieji vedė juos iš kantrybės, taip dabar patys kelia dar laukiančių nepasitenkinimą ir susierzinimą. Ir vis dėlto, kad ir kaip ten būtų, nerūpestingumo čia tuomet daug daugiau negu susikaupimo, džiaugsmas, be abejonės, nustelbia bet kokią graužatį, o leidžiąs užsimiršti linksmumas ir niekuo neįpareigojančios atsitiktinės pažintys galų gale visiškai iš atminties išblukina tas nesėkmes, kurių plėnys, rodės, niekada nebus išpustytos. Iki pačių vidurvasario išnaktų, žinoma, ateinančių labai trumpam, čia neatslūgsta triukšmas — kai sutemsta,— o dienos šiose vietose išblėsta truputį ankstėliau negu įprasta,— prasideda šokiai. Aikštelėse leidžiamą šiuolaikinę, trankių ir energingų ritmų muziką, nustelbiančią visus kitus garsus, girdi net tie, kurie, išsinuomoję valtis, išsiyrė į ūkuojančias, grakštų lanką ties akiračiu išrietusias marias — ko gero, kaip tik norėdami pabėgti nuo klegesio ir kartu pasižiūrėti, kaip iš ten, nuo vandens, atrodo šviesų nutvieksta pakrantė, o gal šiaip sau, ieškodami bent šiokios tokios egzotikos ir tikėdamiesi naujų, dar nepatirtų įspūdžių, kurie paskui dar ilgai gaivins vaizduotę prisiminimais...

Palengva einančiam rudens nudrengta, be jokio gyvybės ženklo gatvele, jam atrodė visiškai neįtikėtina, kad po kiek laiko, apsisukus ratui, vėl sugrįš toks metas, kai,

priešingai negu dabar, bus neįsivaizduojamas šitoks nuošalumas, visa užvaldžiusi ramybė ir gūdi tyla, kaip minkštas daiktas sugerianti kiekvieną atsitiktinį ją sudrumstusį garsą — be pėdsako, negailestingai. Nejaugi iš tikrųjų kada nors šis miestelis, ką ten miestelis — pamario kaimas — vėl susilauks būrio poilsiautojų, išsiilgusių lakaus smėlio kopų, žemaūgių pušelių, sūraus jūros vandens ir kaitrios saulės, atūšiančių nelyginant gyva vėtra ir vėl viską paliksiančių, išnyksiančių? Tai atrodė neįmanoma, kaip lapkričio pabaigoj sunku patikėti, kad ateis toks metas, kai išsprogs dabar plikas šakas aukštyn tiesiantys medžiai, po šalnų, o paskui — po viską persmelkiančio ir be gailesčio kaustančio gruodo — atsigaus ir sužaliuos žolė, o dangus bus toks vaiskus ir giedras, tarytum nušveistas. Ne, po viskam. Ir pačiam netikėta pabaigos nuojauta kaip žvarba kando, vilnijo sykiu su vienodai ir be atvangos šnabždančiom marių bangelėm, su purvinais, jau pūvančiais lapais dūlavo žolėj. Ir iš kur ji čia, kokių vėjų atnešta? Ar buvo nulemta jo paties būsenų ir išgyvenimų, o galbūt tokio jausmo niekam neįmanoma išvengti rudenį, kai šviesos ir ryškių spalvų sklidinas tolumas užlieja nebyli tuštuma, niūkanos? Kas gi tokiu metu galėtų suteikti jėgų, nutvieksti viltimi? Jeigu tik pasiduosi rudens nuotaikai, tam apmirimui, sulėtėjimui, kuris sklinda pačia pažeme, viską pakirsdamas iš pašaknų,— ši pabaigos nuojauta neišvengiama, kaip neišvengiama, sakykim, pati metų laikų kaita. Rugsėjį sudeginti, aitrius dūmus kamuoliais vertę bulvienojų laužai, spalio pradžios šalnų pakąstos paskutinės astros, ūkanų ir darganų saistomo dangaus fone raudonai, net akinamai švytintys gudobelių vaisiai, tačiau irgi jau krintantys, vos palieti...

Šiųmetė vasara, kai buvo čia atvažiavęs, ir ana, apie kurią šiandien baigė rašyti,— kad ir kokios skirtingos, nepanašios viena į kitą jos buvo, prisimintos užliejo ta pačia nuotaika. Iš tikrųjų keista ir gaila,— nutvilkė mintis,— kad visi jausmų atspalviai, tokie reikšmingi buvę tuomet, tokie svarbūs atrodę, visi įspūdžiai ir išgyvenimai — nuo tylaus, savyje išsitenkančio nerimo iki jokiomis pastangomis nenuslopinamo džiaugsmo, ekstazės — dabar, praradę savo išskirtinumą, supanašėjo tiek, kad

neatskirsi. Kaip visos spektro spalvos ir tonai sumišę virsta balta spalva, taip ir jie liejosi į vieną — ilgesio, tačiau beaistrio ir ramaus, liūdnumo be nerimo, nes seniai susitaikyta su tuo, kas yra,— jausmą. Prisiminimas,— pamanė peržengdamas balutę, kurioje geltonavo keli klevo lapai,— kad ir kokiais realiais, tvarių kontūrų vaizdiniais išplauktų atmintyje, visada jis bus panašus į žiūrėjimą nuo aukštesnės kalvos žemyn, kai visi daiktai ir žmonės, valkstomi nuotolio ūkanų, atrodo esą šiek tiek mažesni, negu iš tikrųjų yra, ne tokie reikšmingi, o ir pats žvilgsnis tuomet nežinia ko daugiau pilnas — abejingumo ar ilgesio ir troškimo nusileisti papėdėn, nors ir žinai, jog tai neįmanoma.

Stabtelėjo prie namo, kuriame gyveno jį priglobę komendantas su žmona. Tame pačiame kambaryje, kuriame priėmė ir vaišino arbata, kai tik atvažiavęs prašėsi nakvynės, degė žiburys. Nors užuolaidos jau buvo užtrauktos, tačiau pro ploną audeklą prasimušė palubėj kybančio šviestuvo apribai. Kiek senamadiškas, tačiau tuo, kaip ir pačiu šiek tiek dulksvu spindėjimu, jis tik dar labiau priminė namus ilgais vėlyvo rudens ar žiemos vakarais, tą ramumą, jaukumą, nenorą niekur išeiti, kurie visados apima kartu su malonia ir kūną atpalaiduojančia šiluma, užplūstančia vos tik peržengi slenkstį. Televizorius, mezginys motinos rankose, ant stalo — jau perskaitytas laikraštis,— diena dienon vos ne kiekvienuose namuose lygiai taip pat pasikartojantys buities menkniekiai, iš kurių, būdavo, net pasišaipo kaip iš pernelyg pilkos ir miesčioniškos egzistencijos apraiškų, tą akimirksnį jam pasirodė esą lyg kokie pastovumo, saugumo, niekada nebegrįšiančios vaikystės ženklai, netiesioginis, bet iš menkiausių užuominų suvokiamas jų prisiminimas. Visa, kas buvo nepasiekiamai nutolę ir skydo blankiais, vos įžiūrimais pavidalais, staiga vėl atgavo sodrumą, priartėjo — tereikia žengti keletą žingsnių, pasibeldus praverti duris, įeiti į priemenę, juo labiau kad aną sykį pats kvietė apsilankyti, ir vis dėlto, kad ir kaip magėjo, žinojo to nepadarysiąs. Ne vien todėl, kad neturėjo ūpo ar nedrįso. Ilgainiui, pastebėjo, darosi vis atviresnis ir drąsesnis, jeigu drąsa galima vadinti iš vaikystės atsinešto dro-

vumo ir varžymosi nykimą ir vietoj jų atsirandantį net šiokį tokį stačiokiškumą. Vargu kitaip išvis galėjo būti — jis smelkte smelkėsi iš išorės, to mus supančio ir nuolatos, net tada, kai apie tai ničnieko neįtariame, veikiančio pasaulio, kuriame drauge su abejingumu buvo virtę vos ne moraline norma, nepripažįstama nebent naivuolių. Ne tiek jį pančiojo varžymasis, kiek labai aiškus supratimas, kad tatai neįmanoma. Prie pat, vos vos, tačiau ta menka riba kaip tik yra nors paskutinis, tačiau jokiomis pastangomis neįveikiamas barjeras. Gundanti iliuzija: iš pažiūros — viskas taip pat, tačiau,— žinojo,— kiekvieni namai turi savo nuotaiką, dvelksmą, tą nežinia ko nulemtą išskirtinumą. Ne vien žmonės, bet ir kambariai, kurie gali būti apstatyti lygiai tokiais pat baldais, ir visgi persmelkti kažko savito, nepakartojamo. Galbūt tai būtų galima pavadinti daiktų atmintimi, sugeriančia ne tik juos liečiančių žmonių fizinę šilumą, bet ir rūpesčius, džiaugsmus, nerimą, viltis, o gal šešėliu, metamu šeimininkų egzistencijos — skausmingos, įtemptos, arba priešingai — lengvabūdės, žaismingos, smagios ir šiek tiek abejingos sau pačiai.

Ne, neužeis. Labai aiškiai žinojo šitai jau tada, kai šmėstelėjo tokia mintis. Nepritaptų, jaustųsi nejaukiai. Pagaliau kam to reikia? Kurių galų trukdyti užsiėmusius savo reikalais, gaišinti,— pamanė, nors jeigu vien tik dėl to... Kokie rūpesčiai, neatidėliotini darbai galėtų neduoti ramybės tokį tuščią ir nykų vakarą, kai jeigu ir lauki ko, tai jauti, kad — beviltiškai? Iš tikrųjų, nors tarėsi nenorįs trukdyti, tačiau žinojo, kad niekuo ypatingu jie ten neužsiėmę, jeigu ir veikia ką, tai tik iš būtinumo užpildyti laiką. Niekaip kitaip negalėjo įsivaizduoti moters, tik sėdinčią supamajam krėsle ir neriančią, truputėlį virpančiais pirštais taikančią kabliuką kilpelėn, ištraukiančią siūlą, vėl užkabinančią, ir taip — kol rankdarbis, pasiglemžęs visą jos dėmesį ir mintis, pailgėja dar viena eile, paskui — dar ir dar. Šitaip sėdinčią paliko išvažiuodamas vasarą, tokios pat nesudrumsčiamos ramybės apgaubtą ir galbūt net į tą patį nėrinį įnikusią rado ir dabar atvažiavęs. Tie patys taupūs judesiai, toks pat susikaupimas ir kartu — abejingumo šešėlis, abejin-

gumo ne tik tam, kas vyksta aplink, nieko nevertam kasdienos bruzdesiui, bet ir pačiam laikui. Taip, laikui. Sakytum tik dabar galiausiai supratusi, kad niekaip neįstengs jam pasipriešinti, visiškai numojo ranka, nusisuko, o ir šis, nebesutikdamas prieš jį einančios valios ir nusivylęs pernelyg lengva pergale, ėmė srūti kažkur pro šalį, visiškai jos nekliudydamas. Iš tikrųjų atrodė nepavaldi nei paros, nei metų laikų kaitai — kaip kadaise, metusi visus darbus, atsisėdo, taip ir nebuvo nuo tol nėsyk atsikėlusi. Tokiais pat smulkiais žingsneliais, kokiais tarp jos kreivų ir gal kokios kaulų ligos, jei ne pačios karšaties, išsukinėtų pirštų slenka siūlas,— pamanė,— eina ir jos gyvenimas, smilkstantis, vos rusenantis, be laiko išsekęs ir nusivylęs pačiu savimi. Pamanė taip ir prisiminė jos akis. Pilkuojančios net vasarą išbalusiame veide, jos liudijo ne tik negalią ir išsekimą, bet ir neišvengiamą senatvės lemtį. Kiti stengiasi nuo jos pabėgti, vienaip ar kitaip išsisukti, nugramzdinti ją į slapčiausias savo esybės gelmes, visiškai, beje, užmiršę, kad dabar jau susidūrei ne su tuo, nuo ko gali lengvai pasprukti ir pasislėpti. O jos akyse ši nedalia buvo akivaizdi. Ir gąsdinanti — nes kaip tik rodė, kad laukia kiekvieno.

O ką dabar galėtų veikti jos vyras? Vasarą tai vasarą. Komendanto darbas, nors ir nesunkus, betgi susideda iš daugybės smulkių rūpesčių, reikalaujančių kruopštumo ir kantrybės, už kuriuos atlygina nebent per žiemą pasiilgti susitikimai su vis naujais, kas pamainą besikeičiančiais žmonėmis. Linkusiam bendrauti,— o tai pastebėjo vos susipažinęs,— jam tikriausiai sunkiai iškenčiami ir be atvangos maudžiantys yra taip staiga po vasaros plūstelėję apleistumas, uždaruma, vienatvė, tas viso gyvenimo lėtėjimas — jeigu ne nukritę lapai, vis labiau gelianti vėsuma, šaltėjantys lietūs, atrodytų,— sustojimas; žinoma, būdamas geraširdis ir nenorėdamas kito varginti savo rūpesčiais, niekada to neparodys, dėsis, kad viskas yra taip, kaip turi būti. Ir vis dėlto... Jeigu būtų patenkintas, argi kviestųsi užeiti, aplankyti? O juk ir linksmumas, kai kalbėjosi su vyrais prie autoparduotuvės, taip pat buvo tariamas, šiek tiek apsimestinis. Žinoma, džiugino jį tas susitikimas, lauktas turbūt ne vieną dieną, bet jau čia pat

savo šešėlį metė ir po džiaugsmo sugrįšianti monotonija, tuštuma, neturėjimas ką veikti. Jau tuomet tikriausiai jautė, kaip visa tai artėja, pradeda smelktis.

Neatrodė, kad galėtų būti užsiėmę kokiais svarbiais darbais. O galbūt šitoks įspūdis susidarė vien todėl, kad tų žmonių gyvenimą stebėjo iš atokiau? Kad ir kas atsitiktų, per atstumą juk visad regėsis ir paprasčiau, ir ne taip reikšminga, ypač jei dar tavęs paties neliečia. Pernelyg dideli mes savimylos, arba, tiesiai sakant, egoistai,— šyptelėjo,— jog kito žmogaus mintims ir jausmams suteiktume tiek kraujo, kad pradėtų mušti pulsas kaip pačių smilkiniuose; tie, kiti, visados bus tik šalia, kaip daugiau ar mažiau reikšmingi mūsų gyvenimų papildiniai, jeigu verti dėmesio ir svarbūs, tai vien tiek, kiek susiję su mumis ir daro mums įtakos. O be to, bene ką užčiuopsi, metęs vos vieną kitą žvilgsnį, nebent atsitiktinai nuspėtum. Gal ta moteris,— pamanė,— ir nėra tokia visiškai atsaini ir užsisklendusi, kaip jis įsivaizduoja? Kažin kokios mintys kirba jos galvoje, kai kone mechaniškais pirštų judesiais akis po akies platina ir ilgina nėrinį? Galbūt tylėjo vien todėl, kad nenorėjo kištis į jųdviejų reikalus, nors iš teisybės anokie ten reikalai,— paprasčiausias pokalbis iš mandagumo. Prisiminė, jog, patys gerdami arbatą, jai net nepasiūlė. Žinoma, keista, kad svečius priiminėja atskirai, betgi kas čia nuostabaus, ne to pasitaiko...

Stabtelėjo prie skelbimų lentos. Jei pakiltų vėjo gūsis, neturėtų ką plėšti — tuščia ir lietų nudrengta, ji, kaip ir daug kas dabar, atrodė čia visai nereikalinga. Atsirėmė ir pajuto medin įsigėrusią drėgmę, per nugarą varančią lengvą šiurpulį. Niekada negali būti tikras. Ir šiaip, ir antraip, o kaip iš tikrųjų?

Tačiau gal šis vakaras jiems nėra nei toks nykus, nei tuščias? — šmėstelėjo tuomet galvoje mintis, prieštaraujanti ankstesnėms.— Vien tavo paties nuotaika, kurią nejučiom primeti ir kitiems, neįsivaizduodamas, kad galėtų būti kitaip? Jau daugelį metų čia gyvendami ir pripratę prie tokios atskirties, jie daugiau nieko nė netrokšta? Gali būti ir taip. Iki šiol neišsižadėję to, kas senųjų inteligentų vadinama delikatumu, jie štai su tokiu, šiuolaikiniam

žmogui atrodančiu perdėtu, dėmesiu ir pagarba vienas kitam neskubėdami šnekučiuojasi, persiėmę graudulіu ir ilgesiu prisimena praeitį ar šiaip apie ką nors seniokiškai išmintingai samprotauja. Romantinis prabėgusių dienų idealizavimas jų šnekose susipina su šiek tiek ironišku požiūriu į dabarties tikrovę, iš kurios jie jaučiasi jei ne visiškai išstumti, tai bent nuo jos atstumti — tikrai. Jų šnekta graži, sakiniai taisyklingi, ir visa tai veikiausiai paveldėta iš to laiko, kai žodis dar nebuvo paniekintas ir paliktas be globos, o atvirkščiai — jam buvo skiriama didžiulė reikšmė, kaip tiesioginiam šiaip jau uždaro ir neįžvelgiamo vidinio gyvenimo liudininkui. Be abejonės,— pamanė,— tarp žodžio ir dvasios esama abipusio ryšio, ir pirmojo nuskurdimas akivaizdžiausiai rodo pastarosios užleistumą ir vargingumą, beje, vis didėjantį. Nereikia būti labai akylam, kad tai pastebėtum.

Paskui nusijuokė pats iš savęs. Kraštutinumai ir stereotipai. Arba taip, arba anaip. Bet juk dažniausiai visa susipynę, ir nieko neatskirsi...

Tiek tos gatvelės. Kelios minutės, ir štai jau paskutinis žibintas, ant pabjurusios žemės metantis gelsvą ratilą, pakraščiais vis blankesnį ir ten, šiek tiek atokiau, visai užgožiamą aklos tamsos. Glūdi tyla ir ramybė, kurioje skęsta arčiau ryškesni, o už kelių žingsnių jau išskydę ir net baugesį keliantys šešėliai. Toliau eiti nebetraukė. Užsimiršęs ilgai žvelgė ton pusėn, kur vedė nuo čia jau nebeasfaltuotas keliukas, galiausiai ištirpstantis viską suliejusioj juodumoj, iš kurios akis tik su vargu ką galėjo išskirti. Paskui atsisuko. Keli gatvės žibintai, skelbimų lenta, šviesa komendanto namo lange, vos girdimas marių vilnijimas. Kiekvienas akimirksnis — aibė galimybių, bet vos kuri išsipildo, tuoj grimzta į praeitį, tapdama tokia pat nereali, kaip buvo prieš tai. Ką čia gali sugauti, užčiuopti? Kvaila ir juokinga tikėtis. Galbūt vienintelis išsigelbėjimas,— pamanė,— ir yra vaizduotė, vaizduotė, iš pabirų nuotrupų, atsitiktinių pastebėjimų kurianti kiekvieno mūsų pasaulį, nuskaidrinanti jį raminančio aiškumo šviesa, tačiau tokia pat netikra kaip prisiminimas? Saulės blykstelėjimas vėjo pašiauštam ežero vandeny, be liepsnos smilkstantys nukritusių lapų laužai pakelėse, vos

besilaikančios ant šakelių pernokusios erškėtrožių uogos,— argi ne daugiau už visus vingrius išvedžiojimus, sąvokų tiltus apie mus ir mūsų gyvenimus liudija ta paprasčiausia rudeniška nuotaika, kai viskas merdi ir blunka, saistoma miglų, darosi truputėlį netikra, o sykiu gildo tokiu ilgesiu ir neišsipildymu? Šių žmonių gyvenimas... O ir ta vasara, apie kurią šiandien baigei rašyti,— iš teisybės juk nė pats jau nebežinai, kas ten tikra, o kas išgalvota, tik įsivaizdavimas...

Paskui ta pačia gatvele grįžo atgal.

Tai, kas kadaise buvo nauja, virto įprasčiausia kasdienybe, kas kėlė susižavėjimą, ilgainiui darėsi vis rečiau pastebima, su kiekviena diena atsirasdavo daugiau ir daugiau pilkumo, tos kartojimosi ir vienodumo spalvos. Paskui, prisimindamas aną laiką, Albertas ne sykį pamanys, jog didžiausias susvetimėjimas — tai niekas kitas, tik pažinimas ir pripratimas, kai visa regisi čia pat, o iš tikrųjų yra taip nutolę, lyg visai nebūtų. O ir pačios studijos... Seniau jį žeisdavo, bent jau piktindavo, aukštesnių kursų studentų net pabrėžiamas abejingumas, toji įžūli ironija, su kuria dauguma jų žiūrėjo į tai, kas vyko aplink; nepajuto, kaip jinai ir patį pamažu persmelkė, virto visa nulemiančiu požiūriu. Ir tai nebuvo vien mėgdžiojimas, pasidavimas visuotinei madai. Nusivylimas, kuo kadaise buvo taip tikėta, pasitraukimas į šoną, įtarumas, o kartais ir visiška apatija,— tie kitados tokie tolimi ir tik didžiausiems niurzgaliams pačios prigimties duoti bruožai ir pojūčiai — vėliau vis blausesnėmis spalvomis lipdė jo dienų mozaiką, šiek tiek atsitiktinę, beformę.

... Jį pažadino grindų lentos girgžtelėjimas, tylūs, bet paryčiais, kai visa tebeskendi snūduly, labai aidūs žingsniai. Koridoriukas, paskui virtuvė: krosnis, pilkšvai dūluojanti pakabinama spintelė, kurioje sudėti visokiausi rakandai, ant staliuko — po vėlyvos vakarienės nenukraustyti indai, atsainiai numestas laikraštis. Ir — vos šmėžuojantis rytmetį apsiruošti atsikėlusios motinos siluetas... Tačiau visiškai neprabudęs, pusiau snūduriuodamas jis jau žino, kad tai viso labo sapnas, iš praeities šmėstelėjęs paveikslas, išblėsiantis sykiu su sąmonę blai-

vinančiu aiškumu. Ir iš tiesų atsimerkęs išvysta ne ką kita, o tą patį bendrabučio kambarėlį su trimis pasieniais stirksančiomis lovomis, gaubiamą po nakties dar neišsisklaidžiusios tylos, tačiau ne tos — šiltos, pritvinkusios šutinamų bulvių garų, drumsčiamos tik iš tarplenčių byrančių spalių, o gąsdinamai spenglios, bejausmės, abejingos. Nykus ir tuščias, tas kambarėlis atspindi panašią nuotaiką, kurią visados Albertas jaučia esant šalia, nuo kurios stengiasi pabėgti, išsisukti, tačiau ji kaskart sučiumpa savo šaltais pamėlusiais pirštais, perlieja nuo galvos iki kojų nelyginant vanduo, priversdama krūptelėti ir pilnomis nuostabos, sumišusios su baime, akimis pažvelgti į save — nors ir turintį darbo, tačiau neprisiverčiantį nieko daryti, nežinantį kur dingti ir kiurksantį kokiam jau ištuštėjusiam skverely arba slankiojantį prospektu ir abejingu žvilgsniu palydintį paskutinius parkan grįžtančius troleibusus. Tokią nykumos nuotaiką jaučia artėjant ir dabar. Tačiau, skirtingai nuo kitų kartų, šį ankstyvą rytmetį ji nėra gąsdinanti. Atvirkščiai. Ne sykį leidusi įsitikinti, kad nepaspruksi, jeigu jau ėmė ir tave nusižiūrėjo, ši gūdžios tuštumos nuojauta ne slegia, o ramina, kaip raminantis yra, sakykime, kad ir didžiausias skausmas, jei tik kaip nors įstengi su juo susitaikyti. Neišvengiamybė, kurią kvieti ir ragini ateiti, norėdamas, kad viskas kuo greičiau pasibaigtų, nes laukimas dar atgrasiau. Ir dabar, tarytum nebegalėdamas ištverti ir trokšdamas paskubinti, Albertas pats eina pasitikti tos būsenos — ropščiasi iš lovos, stypso vidury kambario, prislenka dar arčiau lango, kad ne tik vidujai išgyventų, bet kiekviena kūno ląstele patirtų tą tuštumą, slegiantį nebuvimą, kad kuo greičiau odą nušiurpintų artėjantis, bet taip pamažu, lyg erzintų, šaltis, šaltis, kuriuo dvelkia plonu linoleumu išklotos betoninės grindys, geležinės lovos šaltis, sustingdęs vandenį ant palangės stovinčiam aliuminio puoduke, toji iki pat nago gyvuonies smelkianti pagela, kuri neišsisklaidys su nakties tamsa ir ilgų paryčių prieblanda, bet nepermatomais ledo raštais sukaustys troleibusų stiklus, virs gūdžiu mašinų dundesiu, nusileis po skliautuotomis Universiteto auditorijų lubomis,— laukia jos, tos pagelos, šaukiasi, tam tyčia prabudęs anksčiau,

kad niekas negalėtų sutrukdyti susitikimo — bauginančio, bet kartu geidžiamo.

... Akys klaidžioja kažkur anapus lango, kai pašaukia atsakinėti. Tik pajutęs Juliaus kumštelėjimą ir išgirdęs antrąkart tariamą savo pavardę, susigriebia. Atsistoja, nors nežino nei ko klausė, nei apskritai apie ką šnekama. Žiūri ton pusėn, kur turėtų būti lenta, tačiau jos ten nėr, ir visai nieko nėr, tik pro akis slystančios beribės sniego plynės, taip greitai bėgančios, lyg visu smarkumu šliuožtum stipriu pūgos vėju pakinkytomis rogėmis. Akių ir klausos spengla.

Dėstytoja dar sykį pakartoja klausimą. Tarytum tik dabar prabudęs, jis atsipeikėja, paskutinį kartą šmėsteli tie neįtikėtinai ryškūs vaizduotės paveikslai ir gęsta, kaip gęsta ramybę virš laukų liejusi pavakario šviesa, tik greičiau. Tačiau ir supratęs, ko klausia, Albertas žino tylėsiąs. Galbūt juokingai vaikiškas užsispyrimas, ir vis dėlto... Nuo šakelės ant šakelės šokčiojanti sniegena, speigo nebijančių kojyčių sujudintas, kaip ledinė mana byrantis šerkšnas, paskui — staigus purptelėjimas, ir tiek ją tematysi. Galbūt šmurkštelėjo sušilti kur pašelmenėn, o gal, nepailstančiais sparniukais plakdama žvarbų orą ir švysčiodama rausva papilve, kaip nenuoramos vaiko veidrodėliu sugautas saulės zuikutis, žvitriai lakioja virš baltų senamiesčio stogų, šauna į dangų, bet tuojau pat, tarsi apsvaigusi nuo tokio skrydžio ir išsigandusi, puola žemyn, praneria pro kieno nors langą, neatsargiai plunksnų galiukais kliudydama apledėjusį stiklą. Ne didesnė už tvirtai sugniaužtą kumštį, o koks vikrumas, staigumas! Jį irgi vilioja ir traukte traukia tie paukščiui atsiveriantys akiračiai, už miesto besidriekiančios tolumos ir neaprėpiamos platybės, kur taip svaigiai gaivu, kur nėra jokių ribų ir kur visa, ką tik užmato žvilgsnis, tęsiasi ne kuria nors viena, o išsyk visomis kryptimis — be galo, be krašto.

Bent pakartok,— ragina dėstytoja, ilgais laibais pirštais pasitaisydama akinius,— jis gerai atsakė,— tačiau ir dabar Albertas tyli. Jam įkyrėjo kalbėti tai, kuo netiki, kartoti jau mokykloje nuvalkiotus teiginius, kurie, kalte įkalti į galvą, turi jam ir visiems čia esantiems tapti vie-

nintelėmis absoliučiomis tiesomis. Abejokite,— vis ragina ta dėstytoja, stovinti ant šiokios tokios pakylos,— abejokite ir klauskite,— nuolatos siūlo, bet vien tam, kad vienu dviem sakiniais, palydimais kategoriško gesto, nukręstų visas dvejones, padariusi ratą, vėl sugrįžtų prie to paties teiginio, nuo kurio kaip žirniai nuo sienos atšoksta visi jam prieštaraujantys argumentai. Štai matote,— ir veidas tvieskia pasididžiavimu,— argi nesakiau, argi ne taip parašyta knygoje? Viskas jai aišku, suprantama, iš anksto numatyta ir nuspręsta. Iš pradžių jie dar šokdavo ginčytis, karščiuodamiesi gindavo savo nuomonę, tačiau supratę, kad nieko čia nepakeisi — galutinis atsakymas žinomas dar pokalbiui neprasidėjus,— numojo ranka ir vis labiau gūžėsi savin, kalbėdami viena, o manydami visai ką kita. Kas tai buvo — pasidavimas, o gal atkaklus užsispyrimas, kad ir kas, nors savyje išsaugoti tai, ką pats išgyvenai, patyrei ir kas bent jau dabar atrodo teisinga? Betgi nuo ko prasideda išdavystė, jeigu ne nuo pirmo garsiai ištarto žodžio, kuriuo netiki, nors sakydamas jį ir jauti tokį kartėlį, tokią panieką sau pačiam, kad norėtum skradžiai žemėn prasmegti?

Palaukit, ateis egzaminas, tada pažiūrėsim,— nors sakosi nenorinti, tačiau vis tiek gąsdina,— tada pažiūrėsim,— dar priduria, pliaukštelėdama per knygą. Atsainus krestelėjimas galva, stalan barbenantys pirštai,— ji šiek tiek susinervinusi, tačiau tuoj pat susitvardo, veide vėl atsiranda geležinis pasitikėjimas savimi, kuris trumpam buvo pradingęs. Kaip greitai ją galima išmušti iš vėžių,— pamano sėsdamasis savo vieton Albertas,— ir kaip neįtikėtinai greit ji atgauna pusiausvyrą, randa išeitį. Štai ir dabar šypteli lyg niekur nieko, jau ne tokiu nuožmiu balsu uždoda kitą klausimą. Tačiau kokia dirbtinė ta šypsena, koks pabrėžtinas ramumas,— jie, kaip ir susierzinimas, vos juntamas sumišimas, kai užsispyręs jis tyčia tylėjo, be jokio gailesčio išduoda kruopščiai slepiamą atsargumą — atsargumą ir baimę. Ta baimė ją smelkte persmelkusi,— žiūrėdamas, kai matuodama žingsniu auditoriją saugosi, kad aukšti kulniukai nepatektų į tarplentę, mąsto Albertas,— įsigraužusi kaip dulkės atviron žaizdon; ne kas kitas, o ji, ta pati baimė, išrašiusi visus jos

veido bruožus, tyliai diktuoja jai žodžius. Nuvyta į tolimiausią ir tamsiausią kertę, prislopinta ir užmiršta, baimė vis tiek, tyliai sau šaipydamasi, lemia visus iki vieno jos poelgius, nė akimirksnį nepalieka. Ne, tai ne ko nors konkretaus, aiškiai apčiuopiamo, kokio daikto ar žmogaus baimė. Nuo tokios juk lengva paspruktì, ji — laikina, susijusi su tam tikromis aplinkybėmis, kurioms praėjus ir pats gali lengviau atsikvėpti. Ją apėmusi baimė kitokia — be aiškios priežasties, visuotinė, persmelkusi kiekvieną esybės dalelę. Tai yra baimė atsimerkti ir apsidairyti, pamatyti, kaip viskas iš tikrųjų yra, prisiartinti prie paties skardžio, pasvirusios uolos, bedugnės krašto ir pažvelgti gelmėn, ton svaiginančion gelmėn, kur nieko nėra aiškaus, kur kunkuliuoja, kamuoliais verčiasi garai, ūkanų saistomos apybrėžos čia ryškėja, čia vėl blausiasi, kur nežinia kas darosi, tačiau iš kur viskas prasideda — gimsta tos slėpiningos jėgos, kurios, iškilusios iš giliausio dugno ar net jame tūnodamos, tam tikra tvarka išdėlioja ir atomus kiekvienoje molekulėje, ir žvaigždes danguje, apdovanoja gyvybe arba palieka šaltą, bejausmį, nubrėžia lemties linijas. Ji bijo tos nežinios, negali ištverti jos keliamo šiurpulio. Ji, toji su kreida rankoje prieš auditoriją stypsanti moteris, trokšta ramybės, saugumo, todėl, net pati to nesuvokdama, dangstosi sudėtingiausias problemas supaprastinančiomis formulėmis, plokščiais ir vienareikšmiais apibrėžimais. Tai vidutinybės iliuzija, kurią jinai nori primesti ir kitiems, nejučiom priversti patikėti, kad tas įsivaizdavimas yra galutinė, jokių abejonių nekelianti tiesa. Ir reikia nuolatos, nuo pat mokyklos suolo, kalte kalti tuos teiginius, reikia, kad visa kita užmirštum, kad apskritai nebemokėtum mąstyti — nes dar sudrumsi tą ramybę, neatsargiu žodžiu praskleisi taip kruopščiai austą iliuzijos šydą.

Tačiau iš kur imasi tas atsargumas, baugumas, iš kur jis? Kodėl vienus jis užvaldo kaip jėga, kuriai ir norėdamas negalėtum pasipriešinti, o kitiems jis nė motais? Galbūt jį pažadina ne kas kitas, o tas pats gyvybės instinktas, kuris verčia aukščiau prie saulės stiebtis visus ūglius ir miškų tankmėse gūžtis laukinį žvėrį, o gal jis, tas baugumas, kyla tik iš žmogui duoto egoizmo, savi-

meilės? Ar jis paveldimas, ar tik paskui tam tikrų aplinkybių išugdomas, suformuojamas? Tačiau kodėl tie, kurie pilni baimės, taip dažnai pasirodo esą stipresni, turintys daugiau valdžios ir mėgstantys ją primesti kitiems, drįstantiems atsiverti nežinomybei, žvelgiantiems į giliausias prarajas ir nesitenkinantiems iš anksto duotomis, tariamai viską paaiškinančiomis ir prieštaravimus išsprendžiančiomis tiesomis?

... Per karinio parengimo pratybas juos kartais veždavo į poligoną. Sėdėdamas gūdžiai ūkiančiame šarvuotyje, Albertas, kaip ir kiti kursiokai, šmėkšantys prietemoje, jausdavosi patekęs į tos pačios baimės, kurią visomis išgalėmis stengėsi paniekinti, žabangus. Tų stipriai supresuotų ir vos įžiūrimomis siūlėmis suvirintų geležies lakštų vėsa, blausus plieno spindesys, prietaisai... Ir — pro siauras pailgas angeles matomas miestas, greitai iš paskos bėgantis, tačiau netrukus vis tiek liekantis toli anapus; gatvės, kuriomis važiuoja, ir viadukai, pro kuriuos praneria, bet taip grakščiai ir lengvai, sakytum valtis, slystelėjusi viena banga gelmėn ir tuoj pat, kitos pagauta, vėl mestelėta viršun, daugiaaukščiai namai, televizijos bokštas, šaltus saulės spindulius atmušančios parduotuvių vitrinos ir žmonės — žmonės, skubantys žvyru pabarstytais šaligatviais, šmėstelintys pro lenkiamų troleibusų langus, besileidžiantys į požemines perėjas ir vėl pasirodantys kitapus, tie ryškių spalvų striukėmis vilkį paaugliai, kailiniuotos pusamžės moterys, nenuoramomis vaikais vedinos senutės,— jų veidų nespėja įsidėmėti, jie tik švysteli ir pradingsta, liedamiesi į margaspalvę minios juostą, tačiau ir ta staigiai nutrūksta,— dabar jau miškas, įsaulyje šiek tiek atitirpęs sniegas, ledo sukaustyta upė, per kurią, kad būtų arčiau, iš mokyklos eina trejetas berniūkščių, išgirdę burzgimą, jie atsisuka ir, mosikuodami rankomis, kažką aiškina vienas kitam... Viskas pasirodydavo esą taip trapu, laikina, kaip tie ant lietvamzdžių galų pakibę varvekliai, akinamai blizgantis sniegas, kuris vieną gražią dieną šlumštels ir nugarmės su didžiausiu trenksmu nuo stogų, viskas tvaru iki tam tikros ribos, jau nubrėžtos ir artėjančios, tik neaišku, kaip atstu ji nuo mūsų — gal jau prie pat, už kelių žingsnių, ir kaip tik šį akimirks-

nį mes juos žengiame, nė neįtardami pragaišties. Gali būti, kad ji, ta pragaištis, jokiais būdais neišvengiama, visos pastangos beprasmės, jų nė nereikia, o gal mes paprasčiausiai per silpni su ja kovoti, mes — pajungti, įvaryti į baimės ir absurdiškų tiesų irštvą?

Ten, kur jie kasdavo mokomuosius apkasus, prie jų ateidavo apsmurgęs kokių septynerių metų berniūkštis. Nusmuktkelnis, užsimetęs gerokai per didelį vatinuką, amžinai varvančia nosimi. Trindavosi aplink kojas, spoksodavo, kaip jie stengiasi prakirsti įšalusią žemę, pasigriebęs atliekamą kastuvą, daužydavo ir plodavo kietus kaip akmenys grumstus, bet su tokiu vaikui pernelyg dideliu įniršiu, net neapykanta. Kai užkalbindavo, visai nesivaržydamas ir nesigėdydamas jis pasakodavo apie geriančią motiną, sesutę, kurią dažnai mušąs, nes ji bliauna ir bliauna. Kalbėdavo retkarčiais nusispjaudamas ir baisiausiai keikdamasis, o jie, trepsendami ir daužydami koją į koją, kad sušiltų, kiekvieną taip keistai vaiko lūpose skambantį žodį palydėdavo griausmingo juoko banga, ir jam tai patikdavo. Jis irgi kartu trypdavo sniegą, rankomis plakdavo per dulksvus vatinuko skvernus, kaip jie — per milinių, prašydavo duoti patraukti dūmo.

Po tokių karinio parengimo pratybų, nesvarbu kur jos vykdavo, lauke ar auditorijose, ir apie ką per jas būdavo šnekama, Albertas dar ilgai negrįždavo bendrabutin. Atsiskyręs nuo visų, nei ką svarstydamas, nei mąstydamas, jis leisdavosi kur akys veda. Tebejusdamas slegiančią milinę, kaip apdujęs vingiuodavo didžiausiais zigzagais, neskubriu ir vienodu žingsniu sukdavo vis tuos pačius ratus. Visi pojūčiai būdavo tarytum prigesę, tik vienos akys išsaugojusios gebėjimą matyti. Ūžiančios gatvės, kuriomis plūsta mašinų žibintų ir stabdant įsiplieskiančių raudonų lempučių bangos, trumpam sustingstančios prie šviesoforų ir vėl trūktelinčios, išsitiesiančios ir nutolstančios, kad užleistų vietą kitoms; paaugliai, medinėmis tvoromis apjuostose aikštelėse mušantys ledo rutulį,— kiti, jų draugai, būriuojasi šalia, dedasi pačiūžas, garsiai šūkaudami patarinėja daryti taip ir taip; parduotuvių, valgyklų, restoranų, viešbučių, kino teatrų durų įsiurbiama minia, besibarančios ar vos tramdančios pyktį moterys,

pabrėžtinai abejingi vyrai, vaikai; aukšti fabrikų kaminai, iš kurių, pranašaudami dar didesnius šalčius, stačiai šauna kamuoliai dūmų, sniego pusnys, virš parkų ir skverelių kleketuojančios varnos,— tie vaizdai, iš kurių susidėdavo vakaras, keldavo ne tik liūdesį, bet ir keistą gailestį; kiekvienas jų liudijo apie pagaliau atėjusį poilsį, metą, kai gali veikti ką širdis geidžia, tačiau su artėjančiais ar jau sulauktais malonumais — pasimatymais, sugrįžimais namo, paprasčiausiomis klajonėmis po miestą, kai neturi kur skubėti,— sykiu dar stipresnis darydavosi tas jau dieną patirtas ir niekaip neatlėgstantis praeinamumo įspūdis, trumpalaikiškumo nuojauta, vėl ir vėl dingtelinti pastebėjus kad ir kokį menką nieką ar visai nei iš šio, nei iš to. Užeidavo noras, stačiai knietėte knietėdavo akimis įsiurbti, įsidėmėti, kas tik yra aplinkui, nepalikti nepastebėto nė vieno daikto, smulkmenos, kuri niekam daugiau nerūpi — nei to geležinio laiptų turėklo, nei ant suoliuko palikto į tūtelę susukto laikraščio, nei štai dabar regimų neseniai praėjusio žmogaus įspaudų į sniegą,— nes iš jų, tų smulkmenų, visa ir susideda: vienam tas turėklas, prie kurio kasdien prisiliečia ranka, jei tik atkreiptų dėmesį, atrodytų daug reikšmingesnis ir svarbesnis už kokį nors brangų, tik vitrinoje matomą daiktą, kitam — paliktas, bet jo pirštų atspaudus tebesaugantis laikraštis — kaip nustebtų pamatęs jį ten pat gulintį kitą dieną, galbūt net apsidžiaugtų nelyginant gerą pažįstamą sutikęs. Lyg paskutinį kartą regėdamas, Albertas dairydavosi aplinkui, stebėdavosi, kad, ne sykį buvęs, neįsidėmėjo to ir to, paskui kone su atsisveikinimo širdgėla kiūtindavo tolyn. Ir iš tiesų po didžiuliu, vakaruose dar šiek tiek žėruojančiu dangaus skliautu išsidriekęs miestas, rodės, yra slegiamas bežadės ir grėsmingos tylos — tokios, kokia būva prieš audrą; tie nuaidintys garsai — mašinų burzgesys, troleibusų dardėjimas ir trinksėjimas durimis, pro langą sklindanti tranki muzika, turbūt iš magnetofono,— palyginti su viską apgaubusiom bežadėm dausom, regėjosi juokingai menki, nereikšmingi, tik tam, kad dar labiau pabrėžtų neperregimai juozgano dangaus bežadiškumą, kad vos nuskambėję sudiltų, ištirptų, nepalikdami jokio pėdsako, nė menkiausios užuominos

apie save. Gesimas, o ne ryškėjanti šviesa, lėtėjimas, o ne vis spartesnis ritmas, pilkuma ir blausuma, o ne akį rėžiančios spalvos, ne aiškiai išsiskiriantys kontūrai,— tie prieblandoje nykstantys siluetai, palengva sūkuriuojantis, bet su kiekviena diena vis storesnėmis pusnimis gulantis sniegas, ledas, ne tik sustingdęs upę ir visus langų stiklus sukaustęs, ne tik iš lauko kandantis, bet drauge su žvarbiu šalčiu ir tavo paties vidun besismelkiantis, viliojantis savo skaidrumu, bet toks atkariai šaltas, slidus,— Albertas žino, kad dabar, gelbėdami dūstančias žuvis, žmonės ant ežerų kerta eketes, nukasę sniegą, specialiais grąžteliais ar kokiais kirtikliais sprindis po sprindžio gremžia vis gilyn ir gilyn tą akmeniu pavirtusį vandenį — jeigu diena saulėta, kaip gražiai blyksi atskilę ir į šalis skriejantys luisteliai... Oro! — visa, kas tik yra ten, anapus, šaukiasi oro, galbūt ir šviesos...

Kaip jis nudžiugo vieną iš tokių vakarų sutikęs Virgą! Nebuvo taręsi, visiškai atsitiktinai. Pastebėjo paskutiniu momentu, kai jau lipo į troleibusą. Virga! — šūktelėjo, ir ji atsisuko. Per susigrūdusią žmonių minią prasispraudė atgal, priėjo. Ir tai anaiptol nebuvo paprastas sutapimas — bent jau tuomet taip atrodė. Tiek visur slampinėjo, vaikščiojo, taip toli buvo nuklydęs... Ne, negalėjo čia jo atvesti vien atsitiktinumas. Slapčiausių, net paties neperprastų norų, tylios vilties išsipildymas,— kas gi daugiau, jeigu ne tai, tvilkė ir džiugino, kėlė ūpą? O išsipildymas be jokios pastangos, nei prašytas, nei lauktas išsipildymas,— jis juk visados dvelkia paslaptimi ir atrodo lemtingas, neišsitenkantis vien savyje, o esąs kažkokių aukštesnių mus valdančių jėgų apraiška. Jam nepasipriešinsi — atėjęs iš šalies, jis sykiu toks tapatus vidiniams potroškiams, lyg būtų mūsų pačių valia. Tik tada, kai pamatė Virgą, suprato, kad šito susitikimo, nė pats nežinodamas, gal tik neaiškiai nujausdamas, laukė visą vakarą, tikriausiai ir klajojo tikėdamasis, kad galbūt...

Tarytum pabėgėliai jiedu kopė į anapus upelės dunksančias kalvas — buvo daug sniego ir labai slidu, reikėjo atsargiai statyti koją, kad nesukluptum ir nečiuožteltum apačion, nesukeltum griūties, reikėjo kabintis už tų nykiai styrančių krūmų, atšlaimuose sugriuvusių liaunų medžiūkš-

čių kamienų,— užtat koks vaizdas atlygino visas pastangas! Šiek tiek snyguriavo, ir tolumoj spingsintys miesto žiburiai nelyginant kokios klystugnės, pakibusios ant vėjo vilnijamos baltos marškos, dvizguliavo, liejosi vieni su kitais ir vėl tučtuojau skyrėsi, priartėdami, kai snaigių užtiesalas tarsi išdriksdavo, ir vėl toldami, kai ūktelėjęs gūsis užstodavo žvilgsniui kelią tirštesniais baltų kruopelyčių sūkuriais. Lyg vis tirpstąs, tačiau niekaip iki galo neišnykstantis vaizdinys tom dulksvom prietemom sklendė senamiestis — virpantis, nenustygstantis, čia ryškesniais, čia vėl blunkančiais kontūrais skaidantis ir dalinantis mėnulio apyšviečio užlietas erdves, kiek tik pasiekia aukščiausi bokštai. Iš kaminų besiverčiantys ir aukštyn labyn skystą dūmai, lėtu mostu palydintys viršun šaunančias bažnyčių varpines, laužytos ir grakščiai vingiuotos siaurutės gatvelės, susibėgančios krūvon ir išsiskleidžiančios į nedideles, netaisyklingų formų, todėl jaukias aikštes, šlainūs ir stačiai krintantys stogai,— kaip vaizdu pavirtusi, tačiau skambumo nepraradusi muzika su pasikartojančiomis, bet kaskart šiek tiek kitoniškomis, naujais atspalviais ir tos pačios nuotaikos niuansais praturtėjusiomis temomis, paradoksaliai darni savo disonansais ir netikėtais intervalais. Miestas čia tolo, čia artėjo, čia blendėsi, vėl tuojau pat ryškėjo, neduodamas nurimti nei klausai, nei akims. Pažiūrėk,— kvietė ji,— ar matai, jau vakaras, o tos raudonos žaros, pranašaujančios rytdienos vėją, tokios ryškios ir net neketina pradingti, išblėsti. Toliau vis daugiau jos įgauna violetinio atspalvio, juo nudažytas štai tas ir anas debesis, o atokiau dangus jau tamsiai mėlynas, rausvumo — nė lašo. Bet tu atsigręžk čia, į rytus,— ragino pati kiek nustebusi,— tie gaisai atsispindi šitoj pusėj kaip veidrody, tarsi padarę lanką, vėl nusileidžia, plieskiasi, nors ir ne taip ryškiai. Tik čionai, tiesiai virš galvos, dangus šiek tiek skystelėjęs, spalvos praradusios sodrumą, ir regisi, pats skliautas šitoj vietoj aukščiau iškeltas, argi ne? O dabar,— nenustygo,— paliesk šitą balymą, pernykštės žolės kuokštus, išsimušančius pro kiek prapustytą sniegą; ar jauti, kaip virpa, dreba? — Ko gi norėti, šitoks speigas. Šitoks šaltis, šerkšnas ant šakų jau kelinta diena laikosi, papurtyk, ko stovi,

papurtyk, kad nubyrėtų, nutrupėtų neįžiūrimais kristaliukais! — vėl ragino, traukė, pagriebusi už palto rankovės. Žiema. Kai taip, tai žiema,— atsiduso.— Ir jai dar nei galo, nei krašto, patys didieji šalčiai dar prieš akis. Ne taip bus. Ateis sausis, verste užversiantis sniegu, kauksiantis pūgos vėjais, spirgėte spirgėsiantis speigais, neliesk tada drėgnais pirštais geležies — pritrauks, bijok vakarais iškišti nosį laukan. Žiema tuomet atrodys,— tarškėjo,— niekados nesibaigianti, lygiai kaip iki kelių sniegan įsibridęs žmogus nebesitiki išsikapanoti lauko pakraštin ir sugrįžti namo,— sugretino.— Bet paskui dar bus vasaris, kaip gražiai pavadino — vasaris, nė kiek ne mažiau žvarbus ir speiguitas, bet jau pranašaujantis ir šalčio atvangą — į pabaigą vis dažnesni ir dažnesni darysis atlydžiai su šlapdribom, atkryčiai net naktimis, ilgės diena... Pataрška, šarka patarška,— nusijuokė Albertas, ir ji ūmai užsičiaupė, tačiau ne supykusi, o šiaip, lyg atsipeikėjusi. Ne, jis nenorėjo nutildyti, tie žodžiai greičiau buvo pasigėrėjimas, skatinimas. Stebėjosi, kad tiek be perstojo gali malti ir ilgiausias jos čiauškesys nevirsta tuščiu plepėjimu, varginančiais tauškalais. Nors ir kalbėdama apie visiems žinomus, akivaizdžiausius dalykus, tarpais imdavo ir nutildavo, tarytum pati stebėdamasi tuo, ką pasakė. Ir iš tiesų tas jos susijaudinimas, bent kiek pakylėtas, bet tikras, be dirbtinumo balsas tave irgi kažkaip išmušdavo iš ramios, nedrumsčiamo žinojimo būsenos, ir tai, kas dar neseniai būdavo iki dugno aišku, pasirodydavo tesą užsimiršimas, tariamybė. Kiek visokiausių niuansų, atspalvių savyje slepia kiekvienas daiktas ir reiškinys, kiek apsčiai jų derinių gali būti, tik nepastebėjai, kaip pro akis praslysta visa, kas, regis, tiek pažįstama, nusibodę, kad nebekreipi į tai dėmesio. Žiema,— mintyse kartojo sau Albertas tą tylos akimirksnį, stojusį jai taip ūmai nukandus sakinio galą,— žiema. Nors jau tęsėsi kažin kiek, rodės, tik tą minutę pagaliau nė tik pajuto, bet ir protu suvokė ją atėjus. Speigas, ledas, umari pūga iš paprasčiausių nepatogumų, nuo kurių reikia kaip nors apsisaugoti, ar jo vidinių būsenų ženklų vėl virto prieš akis besidriekiančio savaime nuostabaus gamtovaizdžio detalėmis, ką ten detalėmis — tos tikrosios,

galbūt tik vaiko akimis matomos žiemos slėpiniais, dilgančiais paširdžius savo grožybėmis ir šiek tiek bauginančiais, nes nežinia, kaip visa darosi, kieno ranka vedžioja speigo raštus ir taip lygiai nuglaisto sniegynus. Prisimink,— bet nereikėjo nė raginti — vaizdiniai, vėl iškilę iš atminties paveikslai patys sklendė, lenkdami vienas kitą,— prisimink, kai šaltspirgiais treškančiais vakarais išeidavai laukan prasiblaškyti po ilgo skaitymo ir atvėsti. Prisimink: kiemas baigiasi pakriūte, kuria klupdami bėga tokie juodi švytinčio baltumo fone vaismedžiai, juos, nė kiek neleisdami atsiplėšti, vejasi keistai ištįsę šešėliai, dangus irgi lūžta sykiu su žeme, pasvyra — net žvaigždės, ir tos čiuožteli, kad net nusmelkia — neišsilaikys, nubyrės. Žvilga apledėjusios slidžių ir rogių provėžos, blizguliuoja šviesų užlieti langai, pro paliktas praviras priemenės duris verčiasi garas, braška stogas, nebeišlaikydamas tiek sniego. Žiema, kai net tvoros pyška, kai taip skardžiai ir toli aidi, o šaltis stingdo ne tik vandenį, bet ir visus sąnarius, žnaibo skruostus...

Žiema! — dabar jau jam ištrūksta. Ir jis pagriebia Virgą ir tekinom pasileidžia nuokalne, suklumpa, slysteli abudu, taip ūmai po tylos pliūptelėję skardžiu juoku, čiuožia, nugriuvę ant sniego ir paleidę vienas kito rankas, važiuoja žemyn, verčiasi, kol šiaip ne taip susilaiko. Tačiau sustoja negreit — prieš tai ilgai stabdydami turi spirtis kojomis, net nusidaužydami pirštus bandyti sugriebti čia pat išsikerojusius, tačiau vos ištiesi ranką, atstu palinkstančius krūmokšnius; prieš tai dar turėjo patirti skraidinantį džiaugsmą — kiek sniego, kaip jis, duodamas kelią, verčiasi į kraštus, urena ir byra! — ir pajusti, kaip dilgteli baugesys — tik pažiūrėk, koks statumas, staigumas, kaip neša! Treškėdama lūžta ledinė sniego pluta, ir iš po jos šokteli toks švelnus purumas — sujudintas jis urmu šliuožia iš paskos, stengiasi pavyti, sugauti, o jau tuomet vėjavaikiškai dūksta aplinkui, taikosi strykteléti už apykaklės, keldamas šiurpulį, ledinėmis kojytėmis perbėgti nugara. Ir koks smagumas, veržlumas — tik truputėlį pajudini, ir atgyja, suspurda, kas dar ką tik skendėjo nedrumsčiamoj ramybėj, atrodė sustingę, negyva. Štai! — byrantis šerkšnas,— štai! — dan-

gum lekiantys Grįžulo Ratai, ar girdi, kaip darda? — štai! — vėjo gūsis, lipdančios akis snaigės, pusnis, kurion galop pūkšteli. Žvarbos nurausvinti skruostai, akių kampučiuose susitvenkusios ašaros, veiduose — džiaugsmingas išgąstis, bet jau blėstantis.

Virga,— sušnabždėjo, ištarė pakuždom, regis, tik tuo atvangos mirksniu pastebėjęs, kaip lengvai krinta jos plaukai, kokia aukšta kakta ir švelnūs veido bruožai. Grožis,— pamanė tada, o gal paskui, prisimindamas,— galime jį mintyse ir net žodžiais niekinti, sakyti, kad už jį daug svarbiau vidinė esmė, tai, kas slypi po juo, galime stengtis jo nepaisyti, įtarinėti apgaule, mėginimu suklaidinti, galime net apkaltinti — kiek daug niekšybių dėl jo ar juo prisidengus padaryta, kiek jis parklupdė, privertė nusižeminti, net pražudė, ir vis tiek — kažin ar atsiras nors vienas, kuris įstengtų jam atsispirti, nepasiduoti jo žavesiui, gundymams ir vilionėms — bent trumpam, kai protas ir valia, pajutę savo skurdesį, menkystę, pilkumą, ūmai atsipalaiduoja, atšimpa, bet tik tam, kad paskui dar labiau įsitemptų ir nusijuoktų iš tokios savo silpnybės, lyg tyčia būtų leidę sau pažaisti. O kas suskaičiuos tuos, kurie taip ir neatsispiria, kuriuos jis apsėda kaip pikta dvasia, prakeikimas? Protas ir valia tuomet nutyla, lyg jų nebūtų. Tai argi gali tada manyti ar sakyti, kad grožis — tai proporcingumas, dalių atitikimas visumai, atsitiktinumų ir dėsningumų sutaikymas, skaičiais išreikšta dermė? Virga,— sušnabždėjo ir pats pajuto, kaip virpteli balsas. Ne,— sakė sau,— grožis — tai tave pasigaunantis chaosas, tai praregėjimas ir sykiu baisus apakimas, nuostaba ir beviltiškas troškimas jį įkvėpti nelyginant orą, suspausti saujoje, tai neviltis ir pavydas, kančia. Veido grožis, žiemos grožis, paveikslo grožis, bet ir jausmo, minties grožis, valios ir troškimų... Tačiau kaip,— klausė,— jis gali būti taip išsisklaidęs, subyrėjęs, kas jį vienija? Galbūt niekas daugiau, tik ta giedruma, džiugesys, dvasios pakilumas, kai su juo susiduri, jį patiri, išgyveni — todėl kiekvienam jis yra vis kitoks, savas, nepakartojamas? Grožis,— ta sąvoka dažnai sukdavosi Alberto galvoje, kaskart tiesdama minčiai vis kitokius kelius, nors visus — be pabaigos — lekiančius tolyn ir nė

truputį neleidžiančius atsikvėpti, vingiuojančius ir nykstančius, tirpstančius, vos vos sudūluojančius prie išskydusios horizonto juostos ir lūžtančius anapus, paliekančius tave šį tą supratusį, bet ne iki galo, neaiškiai nujaučiantį, sumišusį ir dažniausiai — apstulbusį.

Paskui buvo dundanti ir gaudžianti gatvė. Vaikai, rogėmis ir ant faneros lakštų, po vieną ar keliese skriejantys stačiu šlaitu ir vos spėjantys pasukti, kad nepalėktų po mašina. Žvyro ir druskos išgraužtas šaligatvio ledas. Žibintų šviesa, nugelsvinanti pusnis. Visa snieguita, atsisuk, nuvalysiu. Tiek to. Ar nešalta? Truputėlį. Turbūt ir kojos sustirusios, žinoma, kad sustirusios. Betgi ir tu pats visas snieginas, kaleni dantimis, tik pažiūrėk, į ką panašus. Aš tai aš.

Nestovėk vietoje, patrypk, visiškai sužvarbsi. Ar matai, kaip eina iš burnos garas, kai ką nors sakai? Aha, eina. Duok čia ranką, ne, ne taip, nusimauk pirštinę, kišk dabar man į kišenę, sušildysiu. Nekutenk. Nieko aš nedarau. Bet man vis tiek juokinga. Kas tau juokinga? Kad taip stovim, kad mūsų rankos vienoj kišenėj ir kad tavo pirštai taip virpa. Tavo irgi. Tavo patys, o mano tai ne, aš tyčia judinu...

Pustuštis autobusas. Žmonės. Trinksinčios durys ir nelygiai kaukiantys varikliai. Šaltas geležinis vamzdis, už kurio laikosi. Blausios švieselės. Taip apledėję, kad nieko nesimato, langai. Papūsk, atšildyk. Tirpstantis šerkšno balkšvumas, bespalvis ledas, vidury vis plonėjantis, virstantis vandeniu. Ne ten, žemiau, nepasiekiu žiūrėti. Labai greit užsitraukia. Vis tiek, bent trumpam. Skystančios, ilgas uodegas paskui save nudriekiančios švieselės. Tarytum mažytės įvairiaspalvės kometos. Iškreiptos, bet gražiai, linijos. Šmėsčiojantys siluetai. Spindesys. Kaip gražiai pro čia matyti miestas. Visai kitoks. Net gaila, kad taip neilgai. Dar papūsk. Tegul vėl atitirpsta, vėl taip pat lūžta ir žaižaruoja. Apgaulė. Įsivaizdavimas.

Dar paskui buvo bendrabutis. Ūkiantis liftas. Kaip sugrubo rankos, niekaip negaliu rasti rakto. Radiatoriaus ir elektrinės krosnelės šiluma. Nuo palto skvernų kapsintis sniegas. Storos vilnonės kojinės. Keptuvėje spragančios bulvės, iš po dangčio kylantis garas. Aprasojęs virtu-

vės langas. Ką ten veiki? Piešiu. Ateik paragauk, ar užtenka druskos. Bus gerai. Dar tegul paskrunda. Tik nesudegink. Valgysim iš viso, gerai? Gerai. Taip skaniau. Ar nuneši? Palauk, duosiu skudurėlį, labai karšta.

Paieškok muzikos. Ar jis ką nors ima? Įjunk, ir pamatysi. Tranzistorius, spaudžiamas jo plaštakų, dar labiau sumažėja. Taip atrodo. Nukrausčiusi stalą, prisėda. Burzgesys, ausį rėžiantis pypsėjimas. Pagaliau. Palik, bus gerai. Ar mėgsti šokti? Ne. Kodėl, klausiu. Nemėgstu, ir viskas. Vis tiek eime. Eime, kad kviečiu. Ne, tikrai nenoriu, nėra ūpo. Ūpo, ūpo. Ir neik. Viena šoksiu. Jei taip, tai viena. Tačiau nekrusteli. Taip ir sėdi. Ji ant kėdės. Jis — ant lovos, atsirėmęs sienos. Nepyk. Būk gera, nepyk. Pavargau. Nesinori nieko daryti.

Dar paskui buvo tamsa. Užrakintos durys. Iš kažkur labai toli atsklindantis trinksėjimas. Šūksniai. Žingsnių aidas. Nuvažiuojanti mašina. Blausiai spindintis langas, akinamai raudonas šildytuvo spiralės švytėjimas. Kaip neblėstančių žarijų. Kaip vėjo gūsio įpūsto ir dabar jau lygiai žėruojančio degulio. Kaip sustingusių saulėlydžio gaisų. Kodėl tu toks? Snaigių ciksėjimas į stiklą. Deginantis artumas. Alpulingas svaigulys. Koks? Kodėl tu tyli? Aš bijau. Visą laiką tyli. Pasakyk ką nors. Vos vos dūluojantys siluetai. Pamiršta užtraukti užuolaida. Aš glaudžiuosi prie tavęs, jaučiu, kaip kvėpuoji, atsimerkusi matau, bet atrodo, kad tu ne čia, kažkur toli, labai labai toli. Nei pasieksi, nei prisišauksi. Skruostas, įstrižai krintantys plaukai. Pasakyk. Miegok. Kad labai toli nuo čia. Ūktelintis vėjas. Miegok. Žodžiai nieko. Jų visiškai nebėra. Pro tarpelius tarp stiklų lendantis sniegas. Neverk, kas gi čia dabar? Taip šaltai spindintis alavinis puodukas. Ant palangės. Net šiurpas ima. Stingstantis ledas. Virpančios blakstienos. Ne, aš neverkiu. Tikrai ne. Tik man taip gaila, taip gaila. Taip spaudžia krūtinę. Reikia patraukti tą alavinį puoduką. Viskas dėl jo. Paslėpti už užuolaidos. Kad nematytum. Kad negirdėtum, kaip treškėdamas traukiasi ledas. Taip gaila. Pati nežinau ko. Miegok. Viskas gerai. Pasakyk dar ką nors. Pasakyk, kad miegočiau. Miegok. Pasakyk, kad viskas gerai. Viskas gerai. Dar ką nors. Gana. Miegok. Užsimerk ir miegok.

Taip šaltai spindintis alavinis puodukas. Reikia patraukti. Reikia, kad jo nematytum. Kad jo visiškai nebūtų. Kad netreškėtų ledas. Kad taip nespengtų tyla. Tegul pro virtuvės duris verčiasi šutinamų bulvių garas. Tegul iš tarplenčių byra spaliai. Tegul dunksi atsargūs žingsniai ir oras būna pilnas paslaptingo kuždesio. Ir kad taip būtų visados. Kad kūnas, jausmai, mintys dvelktų ramybe. Ir sapnai plauktų kaip lygumų upės. Kad daugiau nebeklaidžiotum po miestą. Nieko nenorėdamas. Nieko netrokšdamas. Vienas. Kad netrinksėtų geležiniai sandėlių vartai. Kad žodžiai nebūtų netikri. Kad nepriverstų. Kad nepasiduotum. Ir kad daugiau nebesijuoktum iš ano vaiko, kuris ploja ir ploja kastuvo pentimi per tą patį grumstą. Jau kažin kiek laiko. Vis ploja ir ploja.

Ir tu miegok. Aš miegu. Gerai.

Ir dar paskui buvo ilga ir bežadė žiemos naktis. Tačiau ne šalta. Iš po gruodo kilo speigo dar nepasiekta šiluma. Ją skleidė ir mėnulio delčia, vienas po kito ilgomis gatvėmis bėgantys blausūs šviestuvai, ja, ta garuojančia, taip maloniai visą kūną užliejančia šiluma dvelkė ir dar neužgesę langai, ištisą naktį švytinčios parduotuvių vitrinos. Ir kaip keista buvo, kad ji nieko netirpdė. Nei sniego, nei ledo. Ant vėjo judinamų šakelių suposi blizgantys šerkšno kristaliukai. Šarmoti langai tebežydėjo baltomis gėlėmis. Tokiomis paslaptingomis, ilgais karpytais žiedlapiais. Bėgo ir, nespėję nusileisti iki žemės, stingo varvekliai. Vaikai juos laužė ir varvindami nosis čiulpė. Ir niekas jų nebarė. Ir dar jie ant didžiulių faneros lakštų stačiausiais skardžiais lėkė žemyn, net kvapą gniaužė. Skriejo greičiau už vėją. Kaip patrakę. Niekas jiems daugiau nerūpėjo. Niekas nebuvo svarbu. Juokas, kvatojimas, džiaugsmo ašaros. Ir kaip smagu buvo, kaip gera!

7

Net krūptelėjo, taip netikėtai pasibeldė. Komendantas. Sustojo ant slenksčio lyg sumišęs, o gal greičiau — nustebęs, sakytum nebūtų tikėjęsis rasti. Kai apakintas

po nakties juodumo plykstelėjusios šviesos prisimerkė, Vilius išvydo, kiek smulkių raukšlelių susimetę ties paakiais. Nepasakytum tačiau, kad labai sendintų. Gal net atvirkščiai,— kaip ir kiek žilstelėję plaukai, tos raukšlės visai jo išvaizdai teikė orumo ir liudijo seniokišką išmintį. Buvo panašu, kad kiek išgėręs. Tikriausiai užteko kelių lašų — visuomet juk, kai geri šitaip, vienas, norėdamas pats sau pasiguosti, daug nereikia. Bet retai kam tada pakanka paties savęs.

— Matai, atėjau,— lyg teisindamasis, lyg atsiprašinėdamas, o gal tenorėdamas pradėti šneką išspaudė ir nebelaukdamas raginimo žengė toliau vidun. Iš po skverno ištraukė butelį vyno. Vos nugertas, likę gerokai daugiau negu pusė. Vilius sumetė, kad tas butelis — vien pretekstas, dingstis. Kaip čia nei iš šio, nei iš to... Greičiausiai drovėjosi be niekur nieko, o gal žinojo, kad negalės ramiai ir nuosekliai kalbėti, todėl jau iš anksto, užbėgdamas už akių, ieškojo, kas galėtų pateisinti?

— Rašai? — paklausė išvydęs ant stalo šūsnį lapų ir atsisėdęs. Tačiau kažkaip abejingai, tarsi vien norėdamas parodyti dėmesį.— Visi šiais laikais raštingi, tik rašo, tik pila, bet kad iš to rašymo jokios naudos. Per vieną ausį įeina, per kitą išeina. Bene kas išdrįs pasakyti, kaip iš tikrųjų? — šyptelėjo — sarkastiškai, tačiau kartu ir liūdnai.— O juk daug apie ką reikėtų parašyti, oi daug...— nutęsė.— Gerai jums, nežinantiems,— žvilgtelėjo tiesiai Viliui į akis,— ir tiems, kurie mokėjo užmiršti, kuriems dabar jau niekas nė motais. Ir kas galėjo pamanyti, kad taip viskas praeis, nuvilnys ir — nė ženklo?.. Nė menkiausio pėdsako, ničnieko.— Paskui mostelėjo ranka.— Kur stiklinė?

Kalbėjo neskubėdamas, veik pusbalsiu. Jau nuo pirmųjų žodžių Vilius pajuto gailestį, užuojautą: magėjo linkčioti: taip, taip, jis supranta, pritaria, nors iš tiesų dar neturėjo jokios nuovokos, apie ką eina šneka.

— Nusirengtumėt...

— Tiek to. Geriau duok stiklinę.

Išėmė iš spintelės. Neišplauta, ant dugno — arbatžolių nuosėdos, tačiau komendantas numojo ranka:

— Duok, duok, gerai bus,— per daug stačiai užvertė, ir vynas, kliokdamas ir tikšdamas purslais net ant stalo, smagia srove plūstelėjo pro kakliuką.— Gerk,— pastūmėjo.

— Jūs...

— Sakau, gerk. Matai aš jau...

Kilstelėtas prieš šviesą vynas iš vos ne juodo pasidarė skaidriai vyšninis. Viršun šoktelėjo sudrumstos arbatžolių nuosėdos. Iš lėto leisdamosi ant dugno, jos sūkuriavo, virpėjo, nelyginant šoktų kokį paslaptingą šokį ar, brėždamos keistas ir nesuprantamas figūras, norėtų kažką pasakyti viena kitai. Čia priartėdamos, čia nutoldamos, čia atsimušdamos į sieneles, čia vėl lėkdamos vidurin, jos palengva gulė ant dugno, kur storas išgaubtas stiklas kaip lęšis rinko šviesą.

— Žinai, kas svarbiausia? — komendantas vėl pakėlė galvą ir smeigte įsmeigė žvilgsnį, kad Viliui net nejauku pasidarė. Lyg durtų, kiaurai vertų.— Kas svarbiausia? — dar sykį pakartojo, tik jau kiek žemesniu balsu. Tarytum ano pasakymo aidas, anąkart tyliau ištarti žodžiai tirpo ir sklendė tolyn, o komendantas, veikiausiai norėdamas paskutinį sykį apgalvoti, ką ketino papasakoti, anaiptol neskubėjo atsakyti. Blanki lempos šviesa, beribis marių juodumas — pro langą.— Svarbiausia — mokėti ir sugebėti atleisti,— gerokai patylėjęs išspaudė ir vėl palenkė galvą, įsistebeilijo stalan, nors kažin ar ką matė.— Kad ir kas, kad ir kaip žeistų... Ką ten žeistų,— šyptelėjo, tačiau skausmingai.— Jeigu tik žeistų, jei nieko daugiau. Jeigu šito užtektų,— dar pridūrė. Ir vėl patylėjęs tęsė.— Bet vis tiek, kad ir kas, kad ir kiek kančios, skausmo suteiktų, kad ir koks pyktis ar kerštas kunkuliuotų... Net už mirtį reikia mokėti atleisti.

Ir taip gunktelėjęs, o dar susikūprinęs, komendantas pasuko galvą ton pusėn, kur langas. Įkypas žvilgsnis kirto stiklą ir lėkė ten, kur marios, kur juodas ir lygus jų paviršius atmuša padangėje susispietusias galudienio lapkričio žvaigždes. Betgi ne. Tik norėjo, kad taip būtų. O iš tikrųjų — dargana. Reti lašai barbeno skarda apmušton palangėn. Monotoniškai, tyliai. Tik sykiais pliūptelėdavo koks šuoras. Tai čia, kur vėjams kelią užstoja ko-

pos ir medžiai, ir namai. O kas tada dedasi ten, atvirose mariose, už kurių siaudžia niekam nepavaldi, tik savo pačios įnorių klausanti vėtra, kur drumsčiasi kažko sujudusios gelmės? Lietus ten tikriausiai kirste kerta, be atvangos barbena, sakytum prašydamasis vidun, ir įleistas vilnija drauge su mariomis, ką ten vilnija — griausmingai murmėdamas siautėja, plakasi, nenustygsta vietoje.

— Atleisti... Jeigu šito nenorėsi ar nemokėsi, sveikas pasmerktas. Nors ne galutinei pražūčiai, bet... Tačiau kas gi,— ūmai susigriebė,— jeigu ne pražūtis, yra tas tave smelkte persmelkęs pyktis, ta keršto aistra, blogo linkėjimas? Tai kaip rakštis, kaip nuodai... Ne iš karto, o labai palengva, po truputėlį veikiantys nuodai — paslapčiom įsisėtrijantys, paralyžiuojantys valią...

— Betgi atleisti... Visiems ir visada, nesvarbu kas atsitiktų? Ar tai nėra paprasčiausias pasidavimas, susitaikymas iš anksto, nuolankumas?

— Nuolankumas? — nežinia dėl ko labiau nustebęs — ar kad išgirdo šį žodį, kažkodėl turbūt nemalonų, ar kad apskritai drįso paprieštarauti,— komendantas kilstelėjo antakius.— Ne, ne,— nė negalvojęs papurtė galvą.— Kas nori, tik ne nuolankumas. Įpilk,— pastebėjęs, kad stiklinė jau tuščia, paliepė.— Išgerk.

— Aš jau. Dabar jūsų eilė.

Prisitraukė braukdamas per stalą ir tik tuomet pakėlė. Tačiau siurbtelėjo tik mažytį gurkšnelį.

— Ne,— pastatęs stiklinę, kalbėjo toliau.— Tik ne nuolankumas. Atleisti — tai kaip tik reiškia nepasiduoti tai, tai...— ilgai nerado žodžio,— tai nirtulio bangai, kurios esi traukiamas. Tai reiškia pakilti, žiūrėti plačiau, būti vertesniam,— pabėrė nelyginant žirnius ir vėl, atslūgus minčiai, trumpam nutilo, nugrimzdo savin.— Surišti nutrauktus saitus,— atsidūsėdamas pridūrė.— Bet tai tik žodžiai...

Paskui ilgai kažką mąstė. Nė nekrustelėdamas. Pasidavęs taip staiga stojusiai rimčiai, Vilius irgi bijojo pajudėti, kad jos nesudrumstų. Butelis vyno. Artipilnė stiklinė. Du sustingę šešėliai ant sienos. Vienas — kertėje lūžtantis, tarytum perskeltas, nutįsęs net per lubas.

— Žinai, labai dažnai prisimenu tą moterį,— kalbėjo dabar jau vos ne kuždom. Viliui buvo keistas šis bangavimas: nuo griežtesnės ir net valdingos tonacijos iki lėto sau pačiai drovios minties tekėjimo, nuo garsiai pakeltu balsu sakomų žodžių iki vos girdimo šnabždesio. Ką jis liudijo — impulsyvią prigimtį ar slapukavimą, dangstymąsi, kuris nežinia kam buvo reikalingas? — Žinoma, tau jau nebeteko girdėti tų verkavimų, raudų. Kurgi, jau turbūt išnyko, kaip ir daug kas, ką atstūmėm, paniekinom, kas atrodė nereikalinga ir ką pašiepdami vadinom praeities atgyvenom, trukdančiom džiaugtis ir būti optimistais. Skausmas, sielvartas, gėla...— tačiau nebaigė, taip ir nukando galą, pasidavė kitai, aną ūmai užliejusiai bangai.— Įsivaizduok,— ragino, žodžiais piešdamas tai, kas stovėjo pačiam prieš akis, kas turbūt jau daug metų nedavė ramybės, tuos paveikslus, kurie nei bluko, nei skydo, neleisdami užsimiršti, tvilkė tikriausiai ne mažesniu skausmu negu pati realybė,— įsivaizduok vagoną be gultų, be nieko, gyvulinį vagoną, pilną prigrūstą žmonių, susispaudusių, sukritusių ant maišų ir pilkų grindų, virstančių, kai trūkteli, kits ant kito, keikiančių, besibarančių, alkanų, nudriskusių, išsekusių,— bėrė vienu ypu, kol užteko kvapo.— Kaip gyvuliai, kaip... kaip...— nesuradęs palyginimo atlėgo, aprimo.— Trinkteli geležinė sklendė, paskui — kita, ir dardam. Dardam ir dardam, nesuprasi kiek laiko nei kurion vieton, kiek liko irgi nežinai. Kartkartėmis atidaro, ir tuomet plyksteli saulė ar pasirodo dienos niūkanos, kurios po tamsos atrodo irgi tokios šviesios ir skaidrios, taip traukia; ima ir atidaro, kad išvystum tuos išvargusius, pageltonavusius veidus įdubusiais skruostais ir suprastum — tavo lygiai toks pat, tuos ilgo kelio ir badmiriavimo, sopulių iškankintus kūnus, bejėgiškai tysančius ar atsirėmusius į kits kitą; susimyli atidaryti, kad laukan plūstelėtų smarvės ir prakaito dvoko tumulai — jie verčias kaip debesys, maišosi su lengvo vėjelio judinamomis ir sūkuriuojančiomis dulkėmis. O jau dulkių dulkių — tokios aštrios nelyginant ašutai, karštos ir geliančios, duriančios, jos lenda po drabužiais, ieško plikų vietų, kanda, ir neatsiginsi, niekaip neišsisaugosi. Rėkte išrėkiamos komandos, kerzinių batų kaukšėjimas, erze-

lynė, sumaištis ir vėl — geležinės šovos trinktelėjimas, iš pradžių nepermatoma tamsuma, tas pats tekinių kaukšėjimas į šimtais pravažiuojančių sąstatų nuzulintus bėgius — dun dun, dun dun. Oi dievuliau, dievuliau... Tas balsas, taip netikėtai pasigirdęs šnabždesys, nebeišsitenkanti tyloje malda — ji buvo labai nelaukta ir taip išsiskyrė iš visų tų bežodžių, pro kietai sučiauptas lūpas besiveržiančių tarsi ne žmonių dejonių, kad iš karto, vienu sykiu privertė visus nutilti, nuščiūti, apsidairyti. Nesuprasi, iš kur atsklindantis — ar iš tos kertės, ar — iš anos — tylus moters balsas, rodės, sunkiasi iš pačių treškančių sienų lentų, kyla nuo purvinų grindų ir, pavirtęs vienu bendru atsidūsėjimu, suartina visiškai nepažįstamus ir dar labiau — giminaičius ar šiaip, jau čia spėjusius susibičiuliauti. Ištikti to paties likimo, ir kalbėti, regis, pradėjome ne tik apie tą patį ir tais pačiais sakiniais, bet ir vienu balsu, burna burnon. Oi dievuliau, dievuliau...— užsimiršęs, prisimerkęs, lyg norėtų pamatyti kažką tolima, ką vos pasiekia net įsitempęs žvilgsnis, komendantas labai jau pavėluotu aidu kartojo prieš kelias dešimtis metų girdėtus žodžius, kartojo su jauduliu, virpančiom lūpom. Nepasakytum, kad atviras ir linkęs išsipasakoti, tuomet, gal nebeišlaikęs įtampos ir vidinės spūsties, jis liete liejosi, ir joks drovumas, jokia baimė likti nesuprastam jo negalėjo nei pritildyti, nei bent kiek pristabdyti.— Kodėl tu mus apleidai ir nusigręžei, palikęs vienus kęsti tokį nepakeliamą skausmą, sielvartą? Dievuliau,— rypavo pratisu balsu, pilnu baimės nespėti, todėl neleidžiančiu atsikvėpti, kviečiančiu, stačiai primygtinai raginančiu skubėti iš paskos,— ji, ta kažkur kampe tūnanti moteris,— jeigu šitai yra bausmė už mūsų nuodėmes, tai kodėl,— vaitodama klausė,— ji kyla iš keršto, o ne iš gailestingumo, kodėl nepalieka vilties? Kur tavo akių šviesa ir balso saldumas, dievuliau, kuriuos tik praradę jaučiame buvus? Oi, oi,— tas oi, oi dažnai pertraukdavo šiaip ištisinį kuždėjimą ir verte vėrė širdį. Bejėgiškumas, beprasmybės nuojauta? Sakau,— tęsė įsistebeilijęs į nugertą stiklą vyno,— ūmai nuščiuvusioj tyloj skambantis moters balsas kėlė gailestį ne tik sau pačiam ir jai, bet ir tiems, kurie čia pat, rėmėsi į tavo petį ar tysojo kiek atokiau; per nu-

garą bėgančiais šiurpuliukais jis varė baimę — kreipdamasis į kurčią tylą, jau iš anksto jis buvo pasmerktas pražūčiai ir neišsipildymui, atimantiems paskutinę viltį, paliekantiems stovintį prie galutinės ribos tarsi skardžio, ir jaučiantį, kaip iš po kojų urena smėlis. Urena smėlis...— dar sykį pakartojo nutęsdamas ir trumpam nutilo.— Dievuliau, kuo gi tu pavirtai? — šis klausimas,— toliau pasakojo,— nenunyko nuo jos lūpų, ne sykį prasiveržęs iš pačios krūtinės gilumos, jis buvo ne tiek paprastas noras susižinoti, kiek kaltinimas, silpnesnio kaltinimas, mestas stipresniam, už išdavystę, neištesėtą pažadą. Nedrąsus, nes išsakytas klausimu, sykiu jis buvo neįtikėtinai įžūlus — kadangi apskritai drįstas ištarti.— Kuo gi tu pavirtai? — O juk turėjo omeny abejingumą, atsainumą, nesirūpinimą, visą tą blogį, kuris auga pasauly greičiau už gerumą, ir nesuprasi, kodėl taip yra. Dauguma juk tariasi, kad jų ketinimai ir troškimai geri, o kai išsipildo...— vėl gurkštelėjo, bet, kaip ir pirmą sykį, vos vos.— Gerk,— pastūmėjo,— dabar tu.

Vilius šiek tiek stebėjosi, girdėdamas taip šnekantį. Nors ir iš pirmo žvilgsnio neatrodė esąs toks, kuris neturėtų ką ar nemokėtų pasakyti, vis dėlto... Iš tiesų,— pamanė žiūrėdamas, kaip komendantas suneria pirštus ir, alkūnėmis atsirėmęs stalo, ima ir pats linguoti paskui kylančias ir nusileidžiančias žemyn rankas,— argi ne patraukliausia, kas dar neįgavę arba jau netekę realumo? Kas yra vaizdiniai? Neįkūnyti arba jau netekę kūniškumo, paklūstantys ne fizikos dėsniams, o vaizduotės lakumui dalykai?

— Kuo gi tu pavirtai? — vėl prabilo ir ūmai, šiek tiek pasviręs priekin, sustingo.— Įsivaizduoji, kaip nustebau, ne, ne nustebau, o... o... Taip netikėta... Kai geriau įsižiūrėjau, pamačiau. Pusamžė moteris, visai netoli nuo mūsų, palyginti gražaus veido, bet susitaršiusiais plaukais, tuščiai klaidžiojančiomis akimis, susikūprinusi. Kadaise turbūt ne vieną žavėjusi, dabar ji gąsdino regimai nykstančiu grožiu ir tuo klaikesiu, kuriuo vis labiau persiėmė jos veidas. Kol girdėjau tik balsą, atrodė, kad kalba, ką ten kalba, rypuodama rauda, kaip raudotų ne vienas, jeigu tik nebūtų taip nusilpęs, išsekęs, jei dar

įstengtų ir tikėtų, kad padės. Ji darė tai, kas kitiems buvo jau per sunku, guodė, ramino. Galėjai klausyti to balso kaip savo paties maldos, kurioje daiktan liejosi ir prašymas, ir kaltinimai, ir viltis, ir juodžiausias sielvartas, ir meilė, ir neapykanta. Visi jausmų ir minčių atspalviai, net tarpinės būsenos tilpo toj raudoj — jeigu nebuvo tiesiog išsakytos žodžiais, apibūdintos, tai bent užkliudytos čia kylančios, čia vėl nusileidžiančios intonacijos, bent nujaučiamos iš paties balso tembro. Ir vis dėlto ilgainiui viskas klojosi krūvon ir sykiu dilo, panašėjo, pamažėl viskas virto nusižeminimu, pyktį ir nepasitenkinimą slopinančia atgaila, kaltinimu sau... Gal taip darėsi dėl nuovargio, bet tikriausiai ne vien...

— Sakau, kol jos pačios nematei,— po ilgėlesnės pauzės komendantas vėl kalbėjo.— Keista, bet vos išvydau, ir pats jos balsas pasirodė besąs gąsdinantis, gal net atgrasus. Sunku patikėti, bet iki tol maloniai švelnus ir raminantis, jis staiga pasikeitė, prisipildė veido bruožų, ir ne tik veido, bet ir visos išvaizdos niūrumo, pasidarė grėsmingas. Sakau, tai buvo taip netikėta...— apsukęs ratą, pagaliau vėl grįžo prie to paties, jau anksčiau šmėstelėjusio ir norėto papasakoti, bet tuokart kitų minčių nustumto ir palikto prisiminimo; kalbėjo dabar jau neskubėdamas, lygiu ir vienodu balsu.— Lyg dabar matau, kaip stenėdamas keliasi, bet nepajėgia, tada verčiasi ant šono ir, pasispirdamas alkūne, pradeda šliaužti, kas be ko, labai pamažėl, nes bent kiek spėriau ir neįstengtų — paprasčiausiai pritrūktų jėgų; matau, kaip štai ropščiasi per maišus, per kojas — kai kas suvaitoja, kai kas patraukia, spirteli, nusikeikia pavymui, tačiau niekas, žinoma, nekreipia didesnio dėmesio — maža kur užsimanė. Prakeiktas invalidas, kerėpla, traukis velniop,— ir viskas, o jis šliaužia toliau, dabar jau per kitus maišus ir kitas kojas. Tik tada, kai prisiartino, kai iš pasalų nusitaikė, ištiesė ranką, supratau, kas jam rūpi ir ko nori. Ar jis tikrai žinojo, buvo matęs, ar tik nujautė? — kas ten sūpaisys. Gal ir reikėjo kaip nors sustabdyti, sutrukdyti, bet kad nespėjau, o gal ir ryžto pritrūkau. Prisiartino prie moters, kuri vis dar, kaip pasakojau, pusbalsiu tebesimeldė, saviškai rypavo vis pakartodama — dievuliau,

kuo gi tu pavirtai? — jis, tas invalidas, ir kad griebs už nuotraukėlės, kurią ji abiem rankom spaudė prie krūtinės, kad trūktels. Štai! Kieno gi atvaizdas, manai, ten buvo? Nepatikėsi. Ogi to paties, taip, to paties vyriškio trumpai kirptais plaukais, piktdžiugiškų, kai geriau įsižiūri, akių ir stambokų, bet griežtų veido bruožų, vilkinčio iki pat smakro užsagstytu frenčiumi. Ten buvo jis. Mažytė, aplankstytais kampais, susitrynusi nuotraukėlė. Atiduok! Kaip šoko, kaip puolė, sakytum būtų išplėšęs kažką labai brangaus, kažką, kas... Susistumdymas, erzelynė, sumaištis, kas ten darosi, geruoju nesibaigs, koją, koją, ko išsitiesei ant tako, liaukitės, ir — daugybės gyvulinių vagonų sąstatas, dundantis per mazuto ir tepalų permerktų žuolių laikomus bėgius, kalantys tekiniai ir aidžiai trinksinčios sandūros, dulkės, gomurį džiovinanti tvankuma, tie blyškūs šešėliai, nė žodžio nebeįstengiantys ištarti vaikai ir alpstančios moterys, išbadėję, vos kretantys seniai, laukiantys ir sykiu bijantys mirties, iš paskutiniųjų besikabinantys už šiaudo, o sklendės užšautos — neišsiverši, jau niekaip nepaspruksi, nusileidžia ranka, ir pasmerktas, pasmerktas ne vienas, o dešimtys, šimtai, tūkstančiai, antrąkart nusileidžia ta pati ranka, ir vėl, paskui dar ir dar, o po to jau nebereikia nė to ženklo — įsuktas ratas skrieja savaime, lekia suliedamas viską pilkon masėn — veidų, skarmalų, sudriskusių milinių, kerzinių batų, šlako dulkių, stočių masėn, o jo sukimąsi lydi skardūs ir aidūs pučiamųjų orkestrų maršai, nustelbiantys bet kokį triukšmą, niekaip kitaip neužtrenkiamą erzelį, pripildantys dvasią skaidraus varinio džiugesio. Atiduok, sakau, atiduok! Dievuliau, kuo gi tu pavirtai?

Kalbėjo kaip iš saujos berdamas žodžius, tačiau pabrėžtinai abejingai, kad ir kaip sunku buvo išlaikyti pusiausvyrą — vienan daiktan įsmeigtos akys, rodės, ir jausmui turi padėti nepratrūkti ir jokiais būdais nepramušti tariamo atsainumo ir ramybės lukšto. Skausmas jau buvo atmieštas per laiką atsiradusios ironijos, pyktis ir neapykanta slopinami bešališkos pastangos suprasti, ir vis dėlto kiek jėgų reikėjo, kad susitvardytų! Ne, nepasidavė — net tuomet, kai regėjosi, kad jau viskas, dabar tai pratrūks, paskutinį gaisą susiimdavo, vėl atgaudavo

pusiausvyrą. Pabaigęs ilgai sėdėjo nejudėdamas, tarytum įtempta klausa norėtų sugauti tolstantį savo paties balsą, paskui, neatsargiai užkliudęs kėdę, kad net subildėjo, atsistojo prie lango.

Vilius sekė jį akimis. Norėjosi, kad užgestų šviesa ir pasidarytų tamsu, taip tamsu, jog pamatytum tik vos regimą siluetą, juosiamą balkšvų lango rėmų. Kad ir pats visiškai nelauktai užgriuvęs žmogus ir jo pasakojimas atrodytų tesąs vaiduokliškas sapno atvaizdinys. Tačiau šviesa tebedegė ir, ūktelėjus stipriam vėjo šuorui, lyg tyčia plykstelėjo dar smarkiau, tokia tuščiai balta. Nelyginant pulsuojanti įtampa.

— Jūs... tada... jus irgi... už ką? — tik mikčiodamas ir iki galo tiesiai nedrįsdamas pasakyti, išspaudė klausimą ir čia pat susigriebė, kaip vaikiškai naivu yra šito teirautis. Už ką? Dar komendantas nebuvo atsisukęs ir nieko pasakęs, dar nesimatė jo kiek ironiškos šypsenos, o jau, rodės, skradžiai žemėn sulįstum dėl tokio savo paikumo.

— Nesakė... Ir nesiterliojo. Niekas pernelyg nekvaršino sau galvos. Svarbiausia — veikti. Vykdyti įsakymą... Ar daug reikėjo — kas nors leptelėjo, ir užteko.

Nutilo. Kaip ir kiekvienąsyk, kai tik nuščiūdavo balsai, link kambarėlio plūstelėjo marios. Sakytum išsiveržusios iš krantų, išsiliejusios ir iš visų pusių apjuosusios kopų atšlaitėje susigūžusį namuką, jos, rodės, ošia čia pat, už dviejų trijų žingsnių. Pratisai ūkiantys vėjai pripildo sielą tokio nykumo, tokio ilgesio. Geriau kalbėtų. Tikrai, lyg išgirdęs balsu nepasakytą troškimą, komendantas vėl prabilo:

— Ir užteko. Manai, kas nors suprato, kas čia dedasi? — klausė, bet greičiau savęs paties. — Nė velnio. Kaip avių banda, kaip krūvon suginti galvijai... Stumdėmės nerasdami vietos ir nenustygdami, baksnojomės alkūnėmis, su nerimu žiūrėjome vienas kitam į akis, — visų buvo tokios pat — pilnos baimės ir sielvarto, nevilties. Bystrej, bystrej! Ir vėl kojų čiuženimas iš vieno stoties galo į kitą, paskui vėl atgal — pasiklydusi, proto ir nuovokos netekusi banda. Ne, negalėjau patikėti, kad viskas yra iš tikrųjų, kad nesapnuoju, tol neįstengiau, kol ne-

pamačiau... Tas vaikas, berniūkštis plikai skusta galva, atlėpausis — jis netikėtai atplyšo nuo minios, pats ar kieno pastūmėtas, taip nėrė, kad ir iš anksto nusitaikęs nebūtum spėjęs sučiupti. Skuodė kiek įkabindamas. Net sargybiniai, ir tie, kol susigriebė... Viskas aplinkui sustingo ir nuščiuvo: žmonės sulaikė kvapą, saulė ir debesys pakibo vietoj, nurimo vėjas, tik tas vaikas, mėtydamas pėdas, lėkė dabar jau per kiek atokiau supiltas šlako krūvas, net padai rūko. Ciksėdamos kulkos krito į tas krūvas, viena po kitos smigo, bet jo, to berniūkščio, nekliudė — tik lengvas dūmelis pakildavo iš tos vietos, kur būdavo pataikyta, ir, ačiū dievui, viskas. Pasisekė.

Čej malčik, sprašivaju, čej? Stumdė automato buožės galu, įnirtę spardė prie kojų pasidėtus maišus ir ryšulius,— tvoj? — bet kas gi galėjo išduoti? Taip ir liko, tik atsirado dar daugiau kareivių, dar garsiau šūkavo tas vanagiškų bruožų majoras. O per stotį jau ritosi — pabėgo, pabėgo,— ir tame šnabždesy buvo daugiau nuostabos negu pavydo. Tuomet ir aš galų gale visu proto aštrumu suvokiau, jog tai, kas vyksta,— ne trumpas pamišimas, su šia diena praeisiantis košmaras ar dar kas nors klaikaus, bet laikino, o pasmerkimas, jei ne pati pražūtis, iš kurios nėra išsigelbėjimo. Tas sudūlavęs ir su nusėdusiomis šlako dulkėmis dingęs berniūkštis — jis buvo vienintelis, pirmas ir paskutinis, kuriam pasisekė, savo pabėgimu visiems priminęs, kokia menkutė riba tarp laisvės ir... ir...— kaip jau ne sykį, nerado žodžio įvardyti,— ir parodęs, kaip sunkiai ji įveikiama,— dar pridūrė.— Tikrai, laimė galėjo nusišypsoti tik vienam... Sėkmė, stebuklas? — bet argi svarbu, kaip pavadinsi,— nutęsė ne klausdamas, o veikiau tvirtindamas. Paėmęs už kakliuko, bet neatkeldamas nuo stalo, komendantas atsainiai suko vis dar puspilnį butelį ir prisimerkęs stebėjo, kaip vis kitokiu kampu lūžtanti šviesa tarpais nuskaidrina šiaip jau tamsų skystį. Viliui buvo keista, kad taip nei iš šio, nei iš to, ir dar visai nepažįstamam žmogui... Kodėl būtinai šiandien ir kaip tik čia, jam? Ar kuo nors nusipelnė pasitikėjimo, o gal lygiai taip pat būtų pasakojęs kiekvienam, kas tik būtų klausęsis? Žinoma, prisiminimai, nors ir aitrūs, deginantys, bet vis dėlto prisiminimai... Kartais

jie ima pernelyg slėgti, neduoda nei atvangos, nei ramybės, taip ir taikosi išsiveržti, ir sykiu laikas juos tarsi išblukina, nuasmenina — juk iš tiesų papasakoti apie tai, kas buvo, turbūt kiekvienam ne taip drovu, kaip apie šiandienines būsenas, nuotaikas. Ir ne taip varžaisi. Lyg šnekėtum apie kažką svetima, nors, žinoma, ne apie tokius dalykus, su kuriais tavęs niekas nesieja ir kurie tau neskaudūs, atšliję. Kaip tik dėl to nuolatos blunkančio, bet niekada iki galo neišdylančio skausmo šešėlio, kurį metė ir dabar girdimi komendanto žodžiai, Vilius bijojo klausti — kad per neatsargumą dar labiau neaitrintų jau besitraukiančios ir gyjančios žaizdos. Tylėdamas laukė, ką pats pasakys.

— Kaip nežinia iš kur atūžusi ir savo sūkurin pasigriebusi vėtra ar geležinis, vis labiau veržiamas ratas. Kol akyse dar šmėžavo pažįstami veidai ir vaizdai, kol dar žinojai, kad už tų netvarkingai supiltų šlako krūvų yra sandėliai, o už jų — kadaise visai geras, o dabar apleistas, duobių išmuštas keliukas, kol dar galėjai tiksliai prisiminti, o ne spėdamas vaizduotis, kaip yra tame šiek tiek atokiau nuo gelžkelio įsikūrusiam miestely: vienaaukščiai, daugiausia mediniai namukai su gonkomis palei gatvę, krautuvė ir restoranas, ratų išvažinėta, rudenimis baisiai pažliunganti aikštė prie nedidelės, bet vis dėlto dvibokštės bažnyčios,— ir visa tai nėra vien šiaip sau, viso labo pažįstama, ir tiek, o lyg neatskiriama tavo paties dalis, be kurios nieku gyvu negali savęs įsivaizduoti... Kol buvo šitaip, dar ne taip baugino ir slėgė... Tie nuo vaikystės kasdien matomi pastatai, daiktai, rodės, tam tikru būdu laiko įtempę net akies tinklainę, ir vyzdys jų instinktyviai ieškojo netgi tenai, kur visiškai neįmanoma buvo rasti, stačiai naivu tikėtis. Trinktelėdavo iš apačios per sklendę, atšaudavo, ir kritus pirmam šviesos pluoštui, jau štai vėl, nedrįsdamas niekam daugiau prisipažinti ir mintyse šaipydamasis pats iš savęs, vildavaisi, kad galbūt... kas nors bent panašaus, atsitiktinai sutampančio. Akimis ieškodavai ir ieškodavai kokio tolumoj sudūluojančio pažįstamo silueto ar panašios kaip tame per prievartą paliktam miestely aprūkusios namo kertės, ir kiekvieną kartą, kai pasisekdavo, ne ramumas

užliedavo krūtinę, kaip tikėdavaisi, o priešingai — taip persmelkdavo, kad neturėdavai kur dėtis. Rodos, šoksi, lėksi, kulkų suvarpytas griūsi ant grindinio, kad tik... kad tik tos dabar akių atsitiktinai sugautos pereito laiko užuominos išsiskleistų ir prisiminimų vaizdiniai vėl virstų tikrove... Kad tik drebanti krūtinė prisipildytų žiemą tokio skaidriai žvarbaus, o vasarą net virpančio iš karščio oro, pilno deginančių, bet ne kieno nors kito, o tavo žingsnių, sukeltų ir pavėjui sūkuriuojančių dulkių... Kuo toliau nešė ratai ir kuo neįmanomiau tai darėsi, tuo smarkiau knietėjo, stačiai apsėdo, ramybės nedavė; ilgesys, nors tada dar tikriausiai nebuvo virtęs liga, pamažu, bet neišvengiamai, jau artėjo prie to. Viskas aplinkui buvo taip nepakeliamai sunku, svetima: iš stoties į stotį vis tokie patys, nors pilni žmonių, bet nykulį keliantys peronai, naftos ir dūmų tvaikas, užkardos ir geležiniai garsiakalbių balsai, rėkiantys šūkiai, didžiuliai portretai ant pajuodusių sienų, apmūsiję tarytum tik laikinai statomų pastatų langai...

Vilius klausėsi, ir keistas dalykas — tolyn labyn rodėsi, kad visa tai, apie ką komendantas pasakoja, jis pats, savomis akimis, kadaise buvo regėjęs, ką ten kalbėti apie nuotaikas, jausenas, kurioms nusakyti taip atidžiai rinko žodžius. Vangumas, miesto užkampių keliama apatija, apleistumo ir laikinumo įspūdis, taip dažnai apimantys, kaskart jam atrodė anaiptol neišsitenką vien dabarties akimirksnyje, o atvilniją iš kažkur anapus, iš to laiko, kuriame tau jau neteko būti, bet kurį labai lengvai gali įsivaizduoti. Labai lengvai, nes visa, kas buvo tuomet, tęsiasi ir dabar, gal tik ne taip atvirai, akivaizdžiai, tačiau tereikia geriau įsižiūrėti... Viena kita užuomina: vakare pro fabriko vartus plūstanti išvargusi minia, atkampiam senamiesčio rūsy spingsinti lemputė, spygliuotų vielų tvora aplink bažnyčią ir aukštai iškilę sargybos bokšteliai,— to pakakdavo, kad pamatytum ir suprastum, kaip tariamai pasibaigusi ir pasmerkta praeitis atsimuša dabartyje ir užlieja prieblandos ir niūkanų nuvargintas mūsų akis ta pačia gėla ir neviltimi. Taip kas vakarą drumzlinam upės vandeny atsispindi vis tie patys miesto žiburiai, taip

šiandien einančių per tiltą žingsniai atkartoja vakarykščius...

— O paskutinius kilometrus varė pėsčiomis. Nuo tos stoties, kurioje pagaliau išleido iš vagonų, tiesiog išgrūdo kaip per gaisrą, iki kaimo ar miestelio, nežinau net kaip pavadinti,— jis tapo kad ir keikiamais, bet vis dėlto namais, kai kuriems — paskutiniais. Kažkokios gamyklos korpusai, neaukšti, kaip papuolė išsimėtę, iki pat grotuotų langų užnešti sniegu; be perstojo kalantys, ir taip smarkiai, kad net gerokai atstu jauti virpant įšalo sukaustytą žemę, įrengimai; šachtų bokštai; vatinukuose susitraukę ir tokie niūrūs, prislėgti žmonės... Gal kokius penkiolika ar dvidešimt kilometrų — sveikam ir stipriam ne tiek jau daug, nors irgi, o ką jau kalbėti apie mus — leisgyvius, išbadėjusius, ištroškusius per tą baisią, ne dieną, ne dvi, o savaitėmis trukusią kelionę. Prisimenu, kai išpuolėm, tai pirmiausia ir griebėm sniegą, saujomis grūdom į burną — nes jau kelinta diena taip visiems degino ir raižė pilvą, kad manėme — neištversim. Nespėję nė sustingusių sąnarių kaip reikiant pramankštinti, griebėm tą purviną stoties sniegą, rijom, ir, vos tik pradėdavo tirpti, taip nudiegdavo, toks šaltis suimdavo... Sniegas sniegas — ant stogų ir pusnimis suvirtęs atšlaimuose, sustumtas, sukastas į krūvas, renkantis suodžius ir prisisunkęs mazuto, viliojantis, bet sykiu negailestingai atstumiantis visa, kas skaidru ir šviesu — retus ir labai jau įstrižai krintančius saulės spindulius, žvilgsnį,— tas Sibiro sniegas, godžiai ryjamas ir tuoj vėl išspjaunamas, trypiamas kerzinių batų, iš gero ir malonaus labai greitai virto piktu, negailestingu, pačia pražūtim. Koks klampus, neišbrendamas, verčiantis iš kojų jis buvo, kai žingsnis po žingsnio didžiausiomis pastangomis, įtempę paskutines jėgas ir sukandę dantis, yrėmės priekin — ten, kur mūsų niekas nelaukė, kur buvome svetimi ir visiškai nereikalingi, bet iki kur būtinai turėjome nusikasti, jei tik nenorėjom, sustingdyti ledo, amžiams atgulti tuose beribiuose tyrlaukiuose. Kaip kas išmanė — po vieną ar susikibę, remdamiesi į kits kito petį, taikydami į pirmųjų jau išmintas pėdas,— nuoilsio pakirstomis kojomis matavome labai jau palengva mąžtantį atstumą, kurį būtinai reikėjo

įveikti iki vakaro. Būtinai, nes kurgi čia pasidėsi vidurnaktį, jeigu net dieną atrodo taip niūru ir toks atgrasus regisi žemas, juosvomis ūkanomis apsitraukęs dangus. Kaip pradėjome, taip ir varėmės vienodu tempu ir be atokvėpio iki pat galo — žinojome, kad suklupus ar tyčia pailsėti parkritus, tas akimirksnis gali pasirodyti toks saldus, kad imsi ir išvis jau nebeįstengsi atsikelti, be to, juk nuolatos baksnojo, ragino spėriau, net grasino. Pasmerkti, apdują, mažai ką tepajėgdami suprasti, taip ir žirgliojome, kiūtinome, gal tik instinktyviai gelbėdami net sau vargiai bereikalingos gyvybės likučius. Oi dievuliau dievuliau... Ne, tos moters nebebuvo, bent negirdėt ir nematyt, gal kur atsiliko, pasimetė, netyčia susimaišė su kitais,— tik balsas, pamaldus ir sykiu pritvinkęs nerimo, net pamišėliškai klaikus jos balsas visą kelią be perstojo skambėjo ausyse, kartu su šalčiu šiurpindamas kūną, bet sykiu ir ramindamas, teikdamas taip reikalingų jėgų. Gal todėl, kad girdėdamas jį jauteisi ne toks vienišas ir apleistas, o tarp žmonių, nors ir niekuo negalinčių tau padėti, bejėgių kaip ir tu pats, susirūpinusių vien savimi, bet žmonių. Tas balsas priminė, ką pats jau buvai bepamirštąs — kad, be viso šito, yra dar kažkas, tave globojęs ir kažkodėl nusigręžęs, bet kurio dar galima šauktis, tas kažkas, toks neapčiuopiamas, ir artimas, ir tolimas kaip begalinėse erdvėse tirpstanti šviesa, kaip vos šmėstelėjęs seniai praėjusio laiko prisiminimas, sakau, dar kažkas... Jeigu būtų kitaip, argi ne beprasmė atrodytų tavo kančia, argi ji nebūtų vien tuščia savimylos kūno agonija? Jeigu ne išpirka, atgaila, o vien smurtas, akla prievarta, ir nieko daugiau? Tik plokštuma, paviršius, tik tai, ką regi?

— Betgi kokia čia išpirka, kokia atgaila,— vos pasakęs jau prieštaravo, kalbėdamas lygiai taip pat tvirtai kaip ir pirma,— jeigu iš visų jausmų buvo likęs vienintelis — skausmo keliamas gailestis, ir labiausiai, žinoma, sau, o gajausias troškimas — žūt būt ištverti, išlikti? Nualintas kūnas su kiekvienu žingsniu vis įžūliau priminė esąs skriaudžiamas ir reikalavo savo teisių, o išsigandusi, staiga visiškai bejėgė ir nereikalinga pasijutusi dvasia su išgąsčiu spaudėsi atokiausian kamputin ir galiausiai

vos ne suvisam buvo pamiršta. Jeigu tai buvo išbandymas, tai — neištvertas. Ką ir kalbėti... O labiausiai neištvertas tų, kurie išlikom, kurie į vakarą labai iš tolo išvydom netvarkingai prie pat horizonto linijos išsibarsčiusias švieseles ir apsidžiaugėm, kad tai tikrai žiburiai, o ne pirmosios žvaigždės, kaip iššyk pasirodė. Džiūgavome, tarsi po ilgų klajonių pagaliau būtume sugrįžę namo. Ir tai buvo mūsų susitaikymas, pasidavimas...— dar lyg norėjo kažką pridurti, tačiau tik nutęsė ir nudelbė akis stalan.

Gelsvos šviesos užlietas ir labai sausas komendanto veidas atrodė toks negyvas, kaip iš pergamento. Ypač tuomet, kai nutildavo. Viliui net baisu būdavo, kad prabilus ir vėl krustelėjus raumenims, nesuirtų, panašiai kaip neatsargiai prisilietus byra ir trupa sudūlėję seniai leistų knygų lapai. Dabar lyg dar gilesnių raukšlių ir raukšlelių išvagotas, nuo skausmo ir sielvarto apsiblausęs priešais sėdinčio ir šiek tiek priekin palinkusio komendanto veidas Viliui kėlė ne tik gailestį ir užuojautą, bet ir baugulį,— tiek jame buvo sopulio ir gėlos, kylančių iš žemiškų dalykų, bet žemiškais žodžiais nepaguodžiamų.

— Niekada sau neatleisiu,— pusiau pašnibždom ištarė. Ir tęsė tik jau gerokai patylėjęs, nors iš veido nesimatė, kad per tą tarpą būtų apie ką nors įtemptai mąstęs kaip kitais kartais. Gal paprasčiausiai norėjo nusiraminti, pailsėti, o gal tie prisiminimai taip giliai ir smarkiai graužė, smelkė, kad pasirodė esą pernelyg savi, nelabai įmanomi kitam suprasti, pasakojant blankstantys... reikėjo akstino...— Tada su žmona ėjom šiek tiek atsilikę, su paskutiniaisiais,— pagaliau prabilo, iš pradžių — tyliai ir palengva, bet pasakodamas įsibėgėjo.— Dar šiaip ne taip laikėmės, bent jau geriau negu tie, kurie be kitų pagalbos jau sunkiai būtų išsivertę. Priešaky driekėsi vora — vis labiau skystanti, ilgėjanti, iš pašonių nusagstyta sargybiniais, kuriems irgi buvo anaiptol ne pyragai. Žinoma, ne... Ir kuo didesnis atstumas mus skyrė nuo pirmųjų,— krenkštelėjo,— kuo labiau atsilikinėjom, tuo baisesnė panika ėmė,— vėl krenkštelėjo, iš pradžių nestipriai, panašiai kaip ir pirmąjį sykį, bet paskui užsikosėjo — dusliai, iš labai giliai ir ilgokai,— Viliui buvo panašu, kad tyčia,

tarytum norėdamas bent kiek atitolinti tą nemalonų akimirksnį, kai galų gale turėsi pasakyti ką nori, manydamas, kad gal šitaip pavyks atsikratyti jau daug metų graužiančiu ir ramybės neduodančiu prisiminimu, bet dar delsė, tikėdamasis rasti kitokią išeitį, gal — ne tokią skausmingą, nereikalaujančią tokio sielos apnuoginimo. Prisidengęs burną stipriai sugniaužtu kumščiu, kiek pasisukęs šonan, jis krenkštė, lyg būtų gerokai persišaldęs ar sirgtų kokia įsisenėjusia gerklės ir plaučių liga, net jo prakaulūs pečiai, o ir pats visas kretėjo. Kai pagaliau kosulys praėjo ir jis atsisuko, akių kampučiuose sublizgo ištryškusios ašaros — išsitraukęs iš kišenės nosinę, labai jau atsargiai šluostėsi. Kas žino, galbūt iš tikrųjų serga,— pamanė tuolaik Vilius, jau be andainykščio įtarumo stebėdamas lėtus ir kruopščius judesius,— gal koks priepuolis ar dar kas, bene maža ligų...— Panika — pajungianti sau visus jausmus, išblaškanti ramybę, palengva artėjanti ir taip ūmai pakertanti, kad net akyse sutavaruoja,— tvarkingai susilankstęs ir atgal ton pačion kišenėn įsikišęs nosinę, komendantas tęsė aną netikėtai nutrūkusią mintį, prieš tai, žinoma, dar atsiprašęs. Šnekėjo, bent jau Viliui taip atrodė, kiek ryžtingesniu ir tvirtesniu balsu, gal net kiek abejingai, lyg tarp kitko.— Nežinau, kaip ten buvo, kad atsilikom. Gal šiaip, nejučiom sulėtinom žingsnį. Ir, sakau, tą patį akimirksnį tokia paniška baimė pagavo, taip klaiku pasidarė. Jau viskas, jau paskutinioji, jau baigia išsekti jėgos ir valia, nebeištversim — žiūrėk, kaip spėriai varosi tie, pirmieji, kaip, nepaisydami nei stipraus priešpriešiais duodančio vėjo, nei dar nepraminto sniego, jie kapanojasi — paliks, nepalauks... Dažnai sapnuoju,— sakė jau kiek tylesniu balsu,— kaip einam, iš viršaus matau po plokščiu ir labai žemu, šiek tiek įžambiai pasvirusiu dangumi ištįsusią mūsų vorą — neatsigręždami atgal klampoja pirmieji, iš paskos, klupdami ir vėl keldamiesi kepurnėjasi tie, kurie nebepavelka kojų. Sapnuoju ir kiekvieną sykį prabundu nuo to paties išgąsčio, skaudžiai persmelkiančios minties: tremtiniai, patys skubantys į ištremties vietą kaip niekuomet nematytą, bet spėtą išsiilgti naują savo tėvynę,— prieš žvarbų vėją, kandami speigo, per vos išbrendamus pusnynus — namo.

Namo? Kokie esame priklausomi nuo aplinkybių ir kaip vis dėlto mažai reikia, galvoju, kad mus sugniuždytų, palenktų, priverstų pasiduoti ir susitaikyti. Mintys, žinoma, skriejo tenai, kaip ir jausmai, niekaip neįstengiantys atsiplėšti nuo atmintin įkritusių ir sąmonėn neišdildomai įsirėžusių vietų, daiktų, žmonių. O kūnas? Kūnas, virtęs viena dejone, labiau nei dvasia neištveriantis kančios, užgaidus ir aikštingas kūnas — kaip jam buvo reikalinga pastogė ir bent kiek šilumos, kaip jis skubėjo gelbėti save, kaip grūmėsi su sniegynais — kad tik greičiau, kad tik greičiau... Kur jo namai? Kiek kartų jis gali išduoti?

— Įsivaizduok,— tačiau net nedirstelėjo, nepakėlė akių, ir todėl atrodė, kad kreipiasi ne į Vilių, o ragina pats save,— įsivaizduok: priešaky išsirangiusi vis labiau krinkanti vilkstinė, su kiekvienu žingsniu vis labiau senkančios jėgos, dar — panika, ir staiga — dejonė. Dejonė, pasigirdusi visai čia pat, šalia. Ji vertė pervėrė, net krūptelėjau. Ne, ji nebuvo netikėta, ir krūptelėjau ne dėl to. Aimanos, skundai be žodžių,— jie pasigirsdavo čia vienur, čia kitur, vos išsprūdę tučtuojau vėl gesdavo, tačiau jiems tuoj pat atsiliepdavo kiti, tokie pat sunkūs, išsiveržiantys pro kietai sučiauptas lūpas kartu su šilto garo tumulais. Ne, jis, žinoma, nebuvo netikėtas, tas atsidusimas, kurį išgirdęs krūptelėjau, net išsigandau. Tačiau jis išsiveržė prie pat, visiškai arti, ir, be visa kita, buvo toks kupinas prašymo, maldavimo, kad jį išgirdęs, negalėjai neatsisukti. Baugesys, stelbiantis ne tik smalsumą, bet ir pareigą. Gali, žinoma, jį priskirti kūnui, tačiau ką gi, jeigu ne dvasios silpnumą ir skurdumą, menkumą, jis išduoda, tas kūno išgąstis, aikštingumas, rūpinimasis vien savimi? Ir vis dėlto išdrįsau atsigręžti. Tai buvo moteris, jau pagyvenusi, bet nepasakytum, kad sena; mažutė, prasmegusi į jai aiškiai per didelius kerzinius batus, per krūtinę sukryžiuotom dviem virvėm prisirišusi drobinį maišiuką, pūpsantį ant nugaros nelyginant slegianti ir neleidžianti atsitiesti kupra, ji vos slinko, su kiekvienu žingsniu vis sunkiau keldama tikriausiai ne tik pavargusias, bet ir nušalusias kojas. Kaimietė, gal kokia ūkininkė — tai iš sykio buvo matyti,— taip pat atkakliai, kaip kadai ravėdavo daržus ar lakstydavo paskui gyvulius, ji dabar my-

nė gilų šiaurės sniegą, ilgai mynė, bet galiausiai pailso, pajuto, kaip senka jėgos, ir atsiduso, paskui dar sykį, giliau. Išdidi, įpratusi pasikliauti pačia savimi, ji ir sunkiausią valandą nebūtų sau leidusi prašyti pagalbos,— gal todėl taip sumišo ir susidrovėjo, savo dejonėje išgirdusi, ne, greičiau pajutusi, be nuovargio, dar ir žodžiais neišsakytą viltį, kad galbūt... kas nors... Tik vieną akies mirksnį šmėstelėjo man jos veidas, bet užteko ir tiek, kad nepamirštamai įkristų atmintin. Nesąmoningai ištiesiau ranką — ne, ne jai, o savo žmonai, kviesdamas įsikibti už parankės. Šis gestas, ši silpnumo valandėlė, šis nevykęs mėginimas pasiteisinti... Susikibus iš tikrųjų pasidarė lengviau, iš kažkur plūstelėjo jėgų, sniegas atrodė nebe toks klampus ir verčiantis iš kojų kaip ką tiktai. Pradėjom kabinti spėriau — supratom šitai, pastebėję, kaip mąžta atstumas, skiriantis mus nuo pirmųjų; netrukus atsidūrėm vidury, ten pat, kur ėjom pirma, prieš atsilikdami. Kas tai buvo — lemtis, instinktyvus, o gal ir sąmoningas bėgimas, išdavystė? O gal — kaip tik prasiveržimas tikrojo mano aš, kurio egoistiškumą, savimylą kasdienybėje pridengia ir galbūt šiek tiek prislopina mandagūs žodžiai, dar vaikystėje išmoktos gero elgesio manieros? Kokios gelmės, juodžiausios bedugnės slypi po tuo gražiai nuglaistytu paviršiumi — iš tavęs kylantys, bet tau pačiam nepavaldūs instinktai, nieko nepaisantys troškimai, jausmai, slaptos mintys, kuriuos esant bijai prisipažinti net pats sau,— pabaigė kiek patetiškai, tačiau nuoširdžiai.

— Betgi kiekvienam tikriausiai...— Vilius bandė įsiterpti, tačiau vos tik prabilo, jį pertraukė. Galėjo būti ir paprasčiausias sutapimas, o gal, užbėgdamas už akių, komendantas norėjo išvengti visai nereikalingos, tačiau tokiais atvejais įprastos paguodos, kurios intonaciją veikiausiai pajuto, vos Vilius spėjo ištarti pirmuosius žodžius.

— Po kiek laiko, kai jau buvom gerokai nutolę, dar sykį atsigręžiau. Tolumoj pamačiau ant kelių parkritusią moterį, prie jos buvo pasilenkęs vyriškis. Pro šalį ėjo jau paskutinieji. Su gailesčiu pažvelgę, jie lenkė tą sniege besikepurnėjančią porą kaip kokį akmenį, nežinia iš kur

atsiradusį ant kelio. Kuo gi galėjo padėti? Patys vos slinko, nedaug tetrūko, kad lygiai taip pat sukluptų ir net padedami nebepajėgtų atsikelti. Kaip ta vargšė moteris. Ir keliama už parankės, ji niekaip nebegalėjo atsiplėšti nuo sniego, griuvo ir griuvo atgal, sukaupusi paskutines jėgas, dar sykį mėgino. Ne, nežinau, ar ta pati. Nespėjau įsižiūrėti — metęs trumpą žvilgsnį, tučtuojau vėl nusukau akis tarytum nudilgytas. Be to, buvo tolokai, į tą laiką jau buvau pradėjęs silpniau matyti.

Vilių stebino ramumas, su kuriuo tarė žodžius, gražiai derančius tarpusavy ir besijungiančius į šiek tiek banguojantį sakinį. Tarsi iš anksto būtų apgalvojęs, apsvarstęs, ar kalbėtų šiaip apie kokius nors dalykus, nelabai svarbius nei vienam, nei kitam. Dabar sėdėjo atsilošęs atkaltėn, prisimerkęs žvelgė pro langą.

— Ta moteris, ta moteris...— vėl prašneko, palinkdamas prie Viliaus.— Kad būčiau žinojęs... Nors ką čia reikėjo žinoti... Paskui aš ją dažnai, labai dažnai prisimindavau, pačiomis netikėčiausiomis aplinkybėmis vėl ir vėl akyse šmėstelėdavo jos veidas. Labai trumpai, kaip tada. Žemas dangus, sniegas... Negalėdavau suprasti, ar tik vaizduotė, ar jai iš tikro pasisekė išsigelbėti ir ji yra čia, būna su mumis. Akimis tarp kitų ieškodavau. Dariausi liguistas, įtarus. Kas be ko, ne vien todėl, bet vis tiek...

Žiūrėdamas, kaip šiek tiek įdumba skruostai ir trūktelėdamos virpteli gyslos smilkiniuose, kai taria žodžius, Vilius stebėjosi, kad štai šis priešais sėdintis, toks pažiūrėti rūpesčių nekamuojamas ir tvarkingas, gal tik šįvakar kiek atsipalaidavęs, tačiau vėl greitai susiimsiąs žmogus... kad jis prieš daugelį metų sykiu su kitais klampojo per gilų Sibiro sniegą, apiplyšęs, nudriskęs, pavargęs yrėsi priekin, kad jis, išgirdęs atsidūsėjimą, kuris galbūt išvis nebuvo nei prašymas, nei maldavimas, o tik paprasčiausia dejonė, ir nieko daugiau, susvyravo, nepasisiūlė padėti, ir kad paskui tai virto... Ar čia tas pats žmogus,— klausė savęs,— ne vieną savaitę voliojęsis gyvulinio vagono dulkėse, krūpčiojęs nuo užšaunamos ir vėl atkeliamos sklendės trinksėjimo, matęs per šlako krūvas skuodžiantį plikagalvį vaiką, lydėjęs jį akimis ir patyliukais linkėjęs

sėkmės? Kaip jis dabar gali lyg niekur nieko sėdėti štai šitam elektrinės krosnelės prišildytam kambary, būti švariai nusiskutęs, taip tvarkingai susilankstyti nosinę ir įsidėti ton kišenėn, kuri jai skirta? Laikas, žinoma, laikas. Jis viską ištrina, išblukina, nuglaisto. Jeigu ne laikas, galbūt išvis nepajėgtume ištverti to kasdien besikaupiančio aitrulio, gėlos, sugniužtume slegiami savo pačių patirties. Mes jį keikiame, o jis mus gelbsti, bijome ir koneveikiame, o be jo išvis negalėtume būti... Tačiau tik pažiūrėk,— tuo pačiu moju Vilius jau ragino pats save,— kaip giliai įkritusios jo, to dabar keleto vilų ir poilsio namų komendanto, akys — kiek įkypai įsirėžusios, pelenų spalvos, jos atmuša ne tik šios dienos ramybę, tuštumą, bet ir seniai praėjusio laiko maudulį, atkreipk dėmesį, kaip nenustygsta vietoje jo kaulėti, iškrypusiais sąnariais pirštai — čia ant poliruoto stalo braižo nematomas figūras, čia nevienodu tempu, tarpais rečiau, tarpais prabėgomis barbena, įsiklausyk, kaip sykiais virpteli balsas, negailestingai išduodamas ne tik vidinę įtampą, bet ir skausmą, sielvartą. Ne,— pamanė,— kas tuomet užsimezgė, toli gražu dar nesibaigė ir išvis vargu kada pasibaigs — praeities vis atgal traukiama vakarykštė diena nenori pasiduoti, kaip kirbi virkštis dažniausiai klastingai taikosi nustverti už šios, leidžia metūgius, lanksčias ir rizgias prisiminimų atžalas, kurios valdingai apipina tai, kas trunka dabar, skaudžiais dūriais dygsniuoja ramią ir kiek monotonišką buitį.

— Nebent kiti gali atleisti. Pats sau — niekados.

Pasakęs nudelbė žvilgsnį ir, abiem alkūnėm įsirėmęs į kelius, gana ilgai taip prasėdėjo — susikūprinęs ir susigūžęs, kol galų gale pakėlė akis ir žvilgsnis netyčia užkliuvo už laikrodžio. Niekam dabar nereikalingas, jis kaip sustojo paskutiniems poilsiautojams išvažiavus, taip ir nepajudėjo iš vietos per visą tą laiką. Tylus, sustingęs, regis, jau nė nebesitikėdamas sulaukti kitos vasaros, kai vėl jį kas užsimanys prisukti, jis štai kabo ant sienos, kiek išgaubtu savo ciferblato stiklu atspindėdamas blausią vienintelės palubėj spingsinčios lemputės šviesą. Negyvas mechaninis žaislas.

Negyvas mechaninis žaislas, labai jau šykščiais žingsneliais, lydimais vos girdimo, tačiau grėsmingo ciksėjimo, vedęs juos per neaprėpiamas, visu akiploČiu tuščias speigo erdves, tiesęs virpantį ir nė akimirksnį nenurimstančio vėjo plakamą vilties siūlelį, keikiamas ir maldaujamas... Nykus ir tuščias vakaro peizažas su tolumoj spingsinčiom blausiom švieselėm,— pagaliau jie ateina: sukrypęs barakas, pro tarplentes gnybiantis šaltis, kibiruose neprakertamai užšąlantis vanduo. Dobro požalovat! — jis pasakoja ne abejingai, bet ir nesikarščiuodamas, paklaustas neskuba atsakyti — kiek suraukęs kaktą mėgina prisiminti, o gal svarsto, nuo ko čia būtų geriau pradėti.— Net orkestrėlis, trankūs maršai, iš burnų virstantis šiltas garas — jis dar ilgai nesisklaido, kabo, sukasi geležinės žvarbos nuskaidrintam ore. Nusigalavę, vos vilkdami kojas, sukaupę paskutines jėgas, pagaliau jie atsikapanoja, nebepajėgdami žengti paskutinio žingsnio, kai kurie griūva ant slenksčio. Sutemų užlietas, išvažinėtas, tepalo dėmėm žiojuojantis sniegas rodės esąs minkštas, toks pat pluknus ir traukiantis kaip tarp dvigubų langų dedama vata, kartais dar papuošiama blizgančiais naujametiniais žaisliukais, apibarstoma smulkiai karpytu spalvotu popieriumi. Pūpsodama tarp dviejų apšarmojusių stiklų, ji viliote vilioja ir kviečia į mažesnį, tačiau nepalyginti jaukesnį ir slaptingą pasaulį, dar statišką, bet jau slepiantį pirmąjį judesį. Trista dvadcat piatyj, familija, povtori familiju, čevo ulybaješsia? Lakus juos kasryt pasitinkančio orkestrėlio garsas, skambus ir lakus. On ne ponimajet. Čirkšteli nuo šakelės kažkoks paukštis, krenta jo kojyčių sujudintas sniegas, sūkuriuodamas ir žaižaruodamas byra. Kak ne ponimajet? Čevo ne ponimajet? Ilgai rankena sukto ir vargais negalais paleisto variklio kauksmas — įnirtingas, trūkčiojantis; anglies karučiai, pratisas žingsnių ir per įšalą riedančių tekinių aidas, netylantis nuo ankstyvo ryto ligi pat vakaro; garsiai trinksinčios geležinės durys. Platumos, erdvės! — rodos, imsi ir skriesi ištirpęs variniame gausme, lėksi į nieką neatsimušdamas, vienui vienas. Prostory, vy oglianites, kakije prostory, duša priamo vyryvajetsia! Paskui palengvėjo. Pabėgti? — šypteli. O kur tu pulsi, kur nupulsi, kas tavęs, katroj

pusėj laukia? Ne, neįmanoma, visiškai neįtikėtina, kad pasisektų. Trista dvadcat piatyj, trista dvadcat piatyj, trista dvadcat!.. Ja! Ir maršas. Ja! Trinkteli triūbos. Dunksteli būgnas. Ja! Toks skraidinantis džiugesys. Suspurda ir nutrūksta širdis, krinta, lekia žemyn, niekaip nepasiekdama dugno, apsvaigusi ir pilna padėkos. Kto skazal, čto ne ponimajet? Prekrasno ponimajet, tolko ne chočet. Ne chočeš, suka, sprašivaju, ne chočeš? Chočiu. Nuo speigo ašarojančios akys. Očen chočiu. Susilieja vienan čiužesin visų žingsniai. Ja, ja, ja! Nu vot, ja i govoriu...

— Ilgai prabuvote?

Negyvas mechaninis žaislas. Diena — geležies atsitrenkimas į geležį, akmens — į akmenį, atšlaime kabančio pabėgio — į vos atkeliamą dalbą, savaitė — sniego sūkurio lėkimas pažeme, mėnesis — vis tokį pat žemą pusratį brėžianti saulė išpustytam danguj, na o metai, jau metai — neužmatomi šiaurės laukai, gal net ne laukai, o laukas — be pradžios ir be galo, tuščias, nykiai vienodas: virš jo stingso suledėjęs ir plika akimi matomas aidas, jį žvarbina kandus, skruostus žnaibantis vėjas, jo plotus apšviečia tokia šykščiai taupi saulė, kad šešėliai, jeigu atsiplėšę nuo daiktų ir nusidriekia, tai būna negilūs, visai blankūs. Dvylika metų. Dvylika metų.

— O kai pargrįžom...— trumpam susimąstė, įsižiūrėjo vienan taškan, tačiau vargu ar ką matė. O gal ir matė, tik ne tai, kas yra šitam kambarėly, už ko gali užkliūti žvilgsnis. Jeigu ir regėjo ką, tai tikriausiai vėl vienas po kito nelyginant knygoj atsiveriančius seniai pasiilgtus paveikslus, kiek išblukusių spalvų, neryškius, tuos paveikslus, kuriuos tenai ir nemiegodamas sapnuodavo ir nebesitikėjo pamatyti — taip, tai juos išvydęs stovėjo apstulbęs, sakytum sugrįžęs į praėjusį laiką, bijodamas ir krustelėti — kad tik nesubyrėtų šis trapus miražas ir prieš akis vėl neišsidriektų neaprėpiamos plynės be nieko.— Vidurvasaris, liepos, prisimenu, dar nespėjusios nužydėti. Diena jau į vakarą. Einame pėsčiomis. Einame pro vos vilnijančius rugius, nuo kalvos leidžiamės klonin, paskui vėl kylam viršun. Rankos veik tuščios, ryšulėlis, ir viskas. Tiek to turto. Betgi apsidairyk, tu tik apsidairyk — taip visa aplinkui pažįstama, užsimerkęs gali vardinti, kas

kur. Ir laukai, atokaitoj renkantys saulės spindulius ir vis labiau gelsvinantys vasarojų, ir žvyrduobės, tie apleisti karjerai, kurių stačiuose šlaituose, kaip ir kasmet, kregždės išsigremžusios gilius urvelius ir ten susinešusios lizdus — jų daug, visa smėlio siena akyta kaip korys, ir pakelėse juodu raudoniu varvančios jau persirpusios žemuogės,— visa taip pat, nereikia nė pamatyti, o akyse jau stovi vaizdas, atsiveriantis už priešaky laukiančio posūkio, nusidriekiantis nuo štai tos, dar tolumoj dunksančios kalvelės. Ir sykiu... Pro šalį pradarda vežimas, gale, tabaluodamas kojomis, sėdi jau pagyvenęs vyriškis, jis visiškai nekreipia dėmesio į vaiką, kurs stovi jam už nugaros ir vytele ragina arkliapalaikį, ir taip jau lekiantį spėria zovada. Prabilda, ir tiek. Nepažįstami. Palaukėmis žirgliuojantys mediniai stulpai. Tolėliau — melioracija: iki pusiau nuogi vyrai, drenažo vamzdžių rietuvės, dangun šaknimis riogsantys medžiai ir krūmai. Sakau, viskas iki nago juodymo pažįstama, artima, sava ir kartu...

O šiek tiek patylėjęs jau tiesiai klausė:

— Tai iš kurgi tas atstumtumo, nereikalingumo jausmas, jeigu taip pat, kas jį sukėlė? Lyg būtum sugrįžęs ir sykiu — dar kely. Ta tyla... Neįprasta tyla, gaubianti viską tartum paveiksle, kurį stebi iš šalies, būdamas anapus rėmo. Be garso pralekia paukštis, ant vieškelio gula dulkės, be garso juodžemin sminga saulėje blyksčiojantys melioratorių kastuvai, abipus griovio krinta metamos žemės. Ir — abejingumas. Tyla ir abejingumas, kurie kitiems tikriausiai tebuvo vidurvasario ramybė, mudu su žmona smelkte smelkė ir vertė atsargiau žengti — ne todėl, kad bijotum suklupti, o kad nedrąsu... buvo nedrąsu, panašiai kaip sugrįžus į senus, jau kitų apgyvendintus savo namus, kuriuose visa taip artima, miela, atgyja daugybė prisiminimų ir kuriuose vis dėlto negali jaustis esąs šeimininkas. Džiaugsmas mišo su savimeiliška nuoskauda: matai, niekas čia nenutrūko ir be tavęs, savaitės lygiai taip pat skaičiavo dienas ir virto mėnesiais, mėnesiai — savaites ir rikiavosi į metus... Nepasigedo — visa tai, be ko tu nebūtum galėjęs ištverti, ko ilgėjaisi, diena iš dienos, naktis iš nakties tyliai, bet atkakliai šaukeisi, visa tai puikiausiai apsiėjo ir be tavęs, dar daugiau — tave pa-

miršo, net dabar, kai pamatė, nebeprisimena. Tau būnant tenai, šąlant, kenčiant pasityčiojimus, čia lyg niekur nieko toliau ėjo gyvenimas, ir lygiai taip pat kartojosi, ir šiek tiek ilgainiui keitėsi visa, kas taip brangu, džiugina... Buvo brangu ir džiugino. Sugrįžęs, bet jautiesi atstumtas, pamestas...

Kalbėjo iš lėto, ir jo liūdnas balsas dabar Viliui žadino dar didesnį gailestį negu tada, kai pasakojo apie pačią tremtį, ten praleistus metus. Ten, iš kur sugrįžo... Ir balsas, ir visas veidas — akys, kiek suraukta kakta, žemyn nusvirę lūpų kampučiai — bylote bylojo apie nuoskaudą, kurion susiliejo gal pyktis, gal kaltinimai, nepasitenkinimas ir troškimas atsiimti savo. Nepiktą ir nieko nereikalaujančią — nei atsilyginti, o juo labiau atkeršyti — nuoskaudą, kai jau susitaikei su tuo, kas yra, tačiau ir ilgam laikui praėjus tebejauti maudulį, kurį dar labiau kursto ar bent jau palaiko ir neleidžia jam išblėsti mintis, kad viskas galėjo būti kitaip. Nors vargu čia kaltas vien atsitiktinumas...

— Ir kai pagaliau atėjom miestelin... lygiai tas pats. Mažai kas pasikeitę. Taip pat skardžiai kleketuoja šventoriaus medžiuose lizdus susisukusios varnos, taip pat smarkiai dulka neasfaltuotos gatvelės, taip pat vėsu, kur krinta medinių namiūkščių šešėliai, ir taip pat maloniai šilta darosi, kai juos peržengi. Tik kitaip vadinasi Nepriklausomybės aikštė, kitokių spalvų vėliavos plevėsuoja, ką ten plevėsuoja — karo nukabusios, nors įstatytos į tuos pačius laikiklius, kaip ir anos. Prie to tinkuoto, iš visų išsiskiriančio, ir ne vien dėl vėliavų, pastato palikta „Pobeda", aplink ją sukiojasi vaikigaliai, prošal, atsargiai lenkdama duobes, dviračiu pravažiuoja moteris. Viskas jiems įprasta, kaip visuomet... Ko gi norėti — žmonės greiti pulti panikon, lygiai kaip ir susitaikyti su viskuo, kad tik būtų sugrąžinta pirmykštė ramybė ir saugumą garantuojanti tvarka. Tvarka, kad ir kokia ji būtų — pačių susikurta ar primesta, teisinga ar kelianti abejonių,— visada juk jinai patrauklesnė už sumaištį, nežinojimą, ką atneš rytojus ir kurion pusėn visa pakryps? — jeigu klausė, tai nelaukdamas atsakymo, jeigu teigė — nelabai tvirtai, su šiokia tokia, nors ir blausia, ironija. Tuščiu žvilgsniu

klaidžiodamas po kambarį, komendantas toliau pasakojo, kaip, gerą laiko galą pasisukioję vidury aikštės, jie pagaliau išvydo pirmą pažįstamą — mokytoją, kuris tik pašauktas juos pastebėjo ir priėjo sumišęs, negalėdamas patikėti savo akimis. Gerai atsimenąs, kaip jis atrodęs — nors dar vidutinio amžiaus, bet jau pražilęs, trumpai kirptais plaukais, akys, iš pradžių žvelgusios nepatikliai, net su kažkokiu įtarumu, kalbantis ilgainiui darėsi vis atviresnės, veidas, o ir pats visas — judesiai, balsas — ne tokie suvaržyti, nuslūgo įtampa. Ypač tada, kai pakviesti užėję pas jį į namus. Nors, teisybę pasakius, taip ligi galo ir nedingęs tas andainykštis nejaukumas — jo nuosėdos neleidusios visiškai atsiverti, šnekėtis taip pat draugiškai ir be drovumo, kaip anais laikais. Viengungis, gyvenąs mažam ir kukliai apstatytam kambarėly, liudijančiam ne tik nedidelius poreikius, bet ir apskritai gęstančią gyvenimo aistrą, atsainiai žiūrintis į savo pareigas, bet nori nenori verčiamas jas atlikti, iš pradžių priešinęsis, bet žingsnis po žingsnio, sulaužęs ankstesniuosius principus, prisitaikęs, dėl to besigraužiantis, nors nepasakytum, kad labai skaudžiai, tas netikėtai sutiktas mokytojas, su kuriuo taip artimai kažkada bendraudavę, kalbėdavęsi apie padėtį Europoje ir tautos reikalus, tarytum numatydami ateitį — istorijos paradoksus ir absurdiškumą, ginčydavęsi apie meną, ekonomiką ir neretai rasdavę abiem priimtinų sprendimų, dabar,— sakė komendantas,— buvo sugniuždytas ir prašėsi jei ne pagalbos, tai bent paguodos, niekuo negalįs jų paremti, lygiai kaip ir jie, žinoma, neturėjo jam ko pasiūlyti. Šiaip tik... bent gavę kur pernakvoti,— šyptelėjo.— Niekas mūsų nelaukė, niekam nebuvom reikalingi.

Tada ir atsikraustę čionai, šitan miestelin. Ar tai buvęs pabėgimas? Galima sakyti ir taip, nors skambėtų pernelyg kategoriškai. Ne, greičiau atsitraukimas — pusiau iš reikalo, pusiau savo noru. Tais laikais daug kas iš čia važiavo Vokietijon. Namai buvo palyginti pigūs, pasiskolinę iš giminių... kaip apsigyvenę, taip ir ligi šiol...

Kiek sykių gali ištverti atleidžiamas už ne savo kaltes? — klausė kiek pakeltu balsu, įsmeigęs aštrų žvilgsnį tiesiai Viliui į akis.— Užteko vieno. Jūs nekalti. Laisvi.

Jūs nekalti...— kiek susimąstė.— Atatupsti traukėmės. Ieškojom nuošalios vietos. Pasikliovėm tik savimi ir vienas kitu. Bijojom santykių, kurie visada, mums rodės, ilgainiui praranda pirmykštį turiningumą, žavesį, galiausiai suyra, o jeigu ir nesuyra, tai netenka natūralumo, vienaip ar kitaip deformuojasi. Kad ir kokie nuoširdūs iš pradžių būtų... Žmonių santykiai,— ištarė kiek garsiau ne todėl, kad norėtų pabrėžti, o veikiau, kad ši mintis jam ir pačiam buvo netikėta, bent taip atrodė žiūrint iš šalies,— gal, sakau, visą jų įvairovę galima būtų išreikšti paprasta lygtimi, ne, greičiau nelygybe,— pasitaisė,— kurios abu nežinomieji seniai surasti — garbė ir valdžia? Kasdienybėje tai dažniausiai nekaltas ir paikas noras pirmauti, aukštesnėse sferose — aistra iškilti ir pažeminti kitą... Sakytum tik tokiu būdu galėtum įprasminti savo buvimą... Ir tautos, ir valstybės, joms atstovaujantys politiniai veikėjai, ką jau kalbėti apie paprastus mirtinguosius, tokius kaip mes... Uoliai slepiamas, bet lemiamu momentu išlendantis instinktas?.. Nebesuvaldoma, tave patį pavergusi aistra pavergti, nors dangstaisi kilniausiais tikslais?.. Tačiau tai vien sapalionės. Riba... riba...— kelis sykius pakartojo,— yra kažkokia riba, nematoma, nenusakoma, tačiau labai aiškiai juntama, kurios peržengti nevalia.

Rodės, pabaigė. Išsisakė. Su paskutiniu žodžiu atsilošė į atkaltę, atsainiai nusvarino ranką, kuria pirma buvo parėmęs smakrą. Veidas irgi tarsi subliūško, nuslūgo raukšles giliau įrėžusi ir laikiusi raumenis įtemptus įstanga. Įstanga susikaupti, prisiminti, rasti kuo tikslesnius žodžius ir pasakymus. Ir tas pasikeitimas, atsipalaidavimas buvo toks staigus — ne lėtas ir palaipsnis perėjimas, o ūmus lūžis, šuolis be tarpinių būsenų, iš vieno kraštutinumo į kitą. Nors nepasakytum, kad netikėtas. Tokiems ūmiems pokyčiams, rodžiusiems kiekvienos jo galvoje įsiplieskiančios minties, kiekvieno jausmo, net judesio dvilypumą, galėjimą peraugti į sau priešingą, buvo pavaldus visas komendanto elgesys tą vakarą, iš pradžių kiek stulbinęs, bet paskui priprastas. Ta samprotavimų karštligė, neramiai šokčiojančios akių kibirkštėlės, nervingai stalan barbenantys pirštai — ir neįtikėtinai nuoseklūs, taisyklingi sakiniai; norimas pabrėžti atsainumas ir kartu — visus

judesius varžanti įtampa, pagaliau toji vidinė sumaištis: sunkiai ištveriamos ir niekaip neišperkamos savo kaltės vertimas kitiems, vienatvė bei drovėjimasis, o sykiu — nebenumaldomas noras išsisakyti, iki galo atsiverti, tikriausiai viliantis, kad bent garsiai kitam tariami žodžiai padės susivokti, ištrūkti iš varginančio dvasinio sąmyšio ir sugrąžinti tikrovei veikiausiai niekados neegzistavusią tvarką ir aiškumą...

— Sakau, reikia mokėti ir įstengti atleisti. Kitaip — pražūtis. Tuštuma. Beorė tuštuma ir vienatvė...— tyliai nutęsė, taip tyliai, kad tie žodžiai atrodė esą ne dabar ištarti, o vos girdimu aidu grįžtantys anie, pasakyti vos tik įgriuvo pro duris, kai dar karštligiškai degė akys, kai rankos, nežinodamos ko griebtis, čia gulė ant kelių, čia vėl kilo, o sulenkti pirštai šoko ant stalo. Veidas: per vidurį sutankėjantys, bet čia pat įžambiai lūžtantys ir retėjantys antakiai, palydintys nusmailėjančius į kraštus akių plyšelius — šiuos pratęsia giliai įsirėžusi ir nors greitai trūkstanti, bet spėjanti žvilgsniui suteikti mąslumo raukšlė; kumpoka nosis, stačių kirtimų linijomis sakytum besitaikanti prie kiek atsikišusio ketvirtainiško smakro; siauros lūpos, apšepę ir todėl atrodantys dar dubesni skruostai,— tas veidas dabar buvo ne tik aptemdytas nuovargio, atslūgusios įtampos atpalaiduotais raumenim, be buvusio gyvastingumo, bet ir neslepiantis nei nusivylimo, nei nepasitenkinimo. Nusivylimo ir nepasitenkinimo, kurie tikriausiai neišvengiami po šitokio atvirumo ir išsipasakojimo, kai pamatai, kad niekas nuo to nepasikeitė, gal tik prie ankstesnės graužaties dar prisidėjo apmaudas dėl savo plepumo ir pasikliovimo kitu, kuris tau, pasirodo, išvis niekuo negali padėti, net žodžiu. Žiūrėdamas į dabar vėl prie lango stovintį komendantą, kurio veidas ryškiai atsispindėjo juodam, visą kambarį atmušančiam stikle, Vilius irgi jautėsi ne tik sumišęs, bet ir kaltas — kad nemoka paguosti, ir paguosti taip, jog balse nesijaustų užuojauta. Gėla, vienatvė, nepasitenkinimas — tai neišvengiama lemtis, nuolatiniai mūsų palydovai, nedalia, nuo kurios niekaip nepaspruksi. Tačiau šito nebuvo galima sakyti, nes garsiai ištarta, atrodytų dirbtina ir netikra, tai turėjo jaustis iš paties balso, virsti intonacija,

vos numanoma potekste, o taip kalbėti Vilius nemokėjo ir varžėsi. Tik pasiteiravo, kaip jiems ėjosi paskui, ką veikė ir kuo vertėsi čia įsikūrę. Bet kas žino, gal kaip tik šito ir reikėjo labiausiai — nusukti kalbą į šoną, vėl nugrimzti kasdienybėn. Lyg niekur nieko... Tada atkuto ir komendantas — dabar jau pasakojo be pirmykščio susikaupimo, gyvai ir net pajuokaudamas — kaip ir tuomet, prie autoparduotuvės, kai šnekėjosi su kitais vyrais, o jis stovėjo kiek nuošaliau ir klausėsi, iš atskirų užuominų, paties kalbėjimo būdo, net nutylėjimų mėgindamas įsivaizduoti štai šitam atkampiam pamarių miestely gyvenančių žmonių rūpesčius, siekius, viltis, ir šie regėjosi esą ne per daug reikšmingi, menki, daugiausia buitiniai...

Kai išėjo... Kai išėjo, Vilius dar ilgai net nekrustelėdamas sėdėjo, tarytum vildamasis, kad, apsukę ratą, iš tylos ir anapus lango tvyrančios tamsos štai vėl išnirs prieš kiek laiko nuskambėję, tačiau iki galo savo prasmės taip ir neatskleidę žodžiai...

8

Skubėjo į paskaitą, kai išgirdo šūktelint vardu. Atsisuko. Julius. Stovi atsirėmęs į mūro sieną. Kaip visuomet atsilapojęs, vienplaukis, nors pavasarinis vėjas dar tvoskia neseniai pasibaigusios žiemos šalčiu ir taip duoda, kad tik laikykis. Pasibaigusios? Ar ne per greiti džiaugtis? Tai kas, kad jau kovas, kad smulki atlydžio dargana jau antra diena akija vis labiau tęžtantį sniegą — taškomas cypiančių padangų ir permirkusių batų, sumišęs su purvu, jis štai srauniais upeliūkščiais plaukia gatvėmis, ūžaudamas ir putodamas griūva į kanalizacijos šulinius, kur lygesnės vietos — telkšo balutėse. Jis, tas pirmasis pavasario pranašas — tęžtantis sniegas, — urmu slysta nuožulniais čerpių stogais, su griausmu tykšta tau po kojomis, o jam garsiai antrina lietvamzdžiais dardantys atitirpę ledokšniai. Bet palauk, dar kad spustelės, tai net kaulai subraškės, speigas dygiomis adatėlėmis vėl kandžios skruostus: ne veltui gi retsykiais tarsi pašėlęs ūkteli vėjas, ne tuščiai tikriausiai grasina... Jei nepasiseks dieną, patykos

ir atsiims savo naktį — taip nužvarbins orą, kad net skambės, vėl užsitrauks ledas, susigūš visi medžiai ir krūmai.

Pasisveikino. Nors ilgai spyriojosi ir priešinosi, bet paskui Albertas vis dėlto sutiko neiti į paskaitas. Vienas jau atsilapojęs, be šaliko, kitas dar žiemiškai užsisagstęs, juodu neskubėdami patraukė Universiteto gatvele. Kaip ir dažniausiai, be jokio tikslo, šiaip. O gal Julius jau iš anksto buvo numatęs,— paskui pamanė sau Albertas,— ir į tą seną, nežinia ar ketinamą remontuoti, ar visiškai griauti namą, jie atklydo toli gražu ne atsitiktinai, kaip pasirodė iš sykio? Ką ir kalbėti, galėjai tik stebėtis Juliaus mokėjimu primesti kitam savo valią, ir taip primesti, kad net nepajusdavai.

Cokoliniai, įvijomis besisukantys ratu laiptai. Šlamštu užgriozdintas kambarys. Aukštos lubos. Langas į uždarą kiemą. Spoksodamas į tą iš visų keturių pusių suspaustą, pakraščiais kiečių prižėlusį, apleistą ir niūrų kiemą, Albertas stebėjosi, kaip čia galėjo gyventi žmonės: žvilgsnis, nespėjęs nė įsibėgėti, jau turi grįžti atgal, vėl bejėgiškai klaidžioti štai šitom tikriausiai iki gyvo kaulo įgrisusiom sienom — jos prisigėrusios drėgmės, ant jų taip retai kada nusileidžia saulės spindulys... Kaip tokiam kieme augo vaikai — kur jie lakstydavo, ką jie čia galėjo pažinti, nejaugi jiems nenusibosdavo ir nesinorėdavo nieko daugiau? O gal kai nežinai, kad anapus šitų aprūkusių sienų yra kitaip — neužmatomos plynės, erdvės be jokių ribų, kuriom gali lėkti ir lėkti kol pargriūsi, užtenka ir tiek? Be to, juk čia tavo kiemas, iki menkiausių smulkmenų pažįstamas kiemas, kiemas, kurian niekas daugiau neturi teisės įžengti. Ir tada Alberto vaizduotėje šmėstelėjo vaikas — kiek neproporcingai didele galva, pablyškęs, jis per dienų dienas slampinėja pasieniais, pasilenkęs žiūri į vos prasikalusį, bet jau geibstantį klevo daigą — kaip čia pateko sėkla? — sėdi ant tęžtančių lentgalių suoliuko ir abejingai mataruoja žemės nesiekiančiomis kojomis. O gal atkelia seniai nejudintą akmenį ir per pelėsiu apsitraukusį duburį šapu varinėja atsitiktinai pamatytą voriuką arba, atkraginęs galvą, pro pašalėj rastą butelio šukę prisimerkęs žiūri dangun?.. Nyku? — pastebėjęs, kaip susimąstė, paklausė Julius ir lyg atsakydamas linktelė-

jo — akys jo buvo tokios pat didelės ir liūdnos kaip ir to Alberto įsivaizduojamo vaiko.

Susėdę priešais vienas kitą ant čia pat besimėtančių plytgalių, jie šnekėjosi bent iš pradžių apie nelabai reikšmingus dalykus. Albertas nusistebėjo, iš kur žinąs tokių užkaborių kaip šis, o Julius atsakydamas abejingai mostelėjo ranka. Buvo panašu, kad nori dėl kažko pasitarti ar šiaip atvirai pasikalbėti, tik nežino, nuo ko pradėti. Lyg pasišaipydamas pats iš savęs pasakė, kad laiko turįs ligi valiai — jau antra savaitė neinąs į paskaitas. Nusivylęs tuo, kas per jas dėstoma, nusprendęs pats skaityti ir užsisakęs krūvą knygų, tačiau kažkas kamuoja. Nenustygstąs vietoje — vos tik prisėda, darosi neramu, traukia kažkur eiti. Bet kurgi pasidėsi? Štai ir dūlinėja, klajoja kaip Amžinasis žydas. Atsikliūvąs tokiose vietose, kur kitas, ir ne vieną dešimtį metų čia pragyvenęs, nebuvo atklydęs. Tokių jau kuris laikas negyvenamų namų, apleistų ir bent kol kas likimo valiai paliktų kiemų su pašiūrėmis, sukrypusiais sandėliukais, toliu ar šiferiu dengtomis malkinėmis šitam mieste tiek ir tiek. Aprūdiję vandens kolonėlių vamzdžiai, seniai žingsnių pasiilgę, bet vos koją pastatai, su skauduliu girgždantys laiptai, prietema ir pelėsių kvapas... Betgi toks neramumas be aiškesnės priežasties, neturėjimas kur pasidėti,— kai tik nutilo, jau antrino Albertas,— kartkartėmis apsėda ne vieną. Dauguma jį moka nuvyti šalin, užsižaisti kasdieniais rūpesčiais, tačiau kiek tokių, kurie taip ir nesugeba jam atsispirti — žingsnis po žingsnio traukiasi, pasiduoda. Ką reiškia pasiduoti? — kiek retoriškai klausė Julius. Tačiau ne vien šis paskutinis klausimas — visas ką tik prasidėjęs pašnekesys, net jo paties tariami žodžiai Albertui atrodė šiek tiek netikri, nelabai tinkantys. Nerimas, pasiduoti... Šitai kartu tikriausiai pajuto ir Julius — kad žodžiai, kuriais jie šneka, kai tylėjo — išoriniais pavidalais antrino jų jausmams ir mintims. Kad žinotum,— taip ir nesulaukęs, kol Albertas ką nors pasakys, o gal visai nė nesitikėjęs, po ilgesnės tylos vėl prabilo Julius tokiu pat liūdnu, tačiau anaiptol neprašančiu gailesčio nei užuojautos balsu,— kad žinotum, koks jausmas apima šeštadieniais bendrabuty, kai visi išsivažinėja kas kur. Kai vakare su-

grįžti... Aišku, gali sakyti, kad ir pats ne kiekvieną...— tik dabar pakėlė iki tol nudelbtas akis, bet vis tiek žvilgsnis — Albertas pajuto — praskriejo pro šalį...— ne kiekvieną išvažiuoji. Tačiau... Supranti, viena yra, kai pasilieki dėl kokių pramogų ar dėl to, kad buvai parvažiavęs aną savaitgalį, o kita... kita, kai visai neturi kur...

Žodžiai, pernelyg skambios sąvokos, bendrabutis šeštadieniais,— iš pat sykio Albertui pasirodė, kad šokinėja, mėtosi nuo vieno prie kito, nelabai pats žino, ką nori pasakyti, ir tik gerokai vėliau susiprotėjo, veikiau pajuto esant jungtį, traukiančią tuos iš pažiūros atsajus dalykus. O Julius toliau pasakojo, kaip nyku būna tais vakarais, kai žinai, kad ne tik kambarėly, bet ir už sienos ničnieko nėra, kartais net baugulys apima. Imi tuomet ir atsikemši pats vienas kokį vyno butelį, nors ir nujauti, kad nieko nepadės. Taip sau, tai lyg iššūkis, bent toks. Panieka, panieka tam niūriam kambarėliui, suvokimui, kad taip nedera, galų gale — pačiam sau...

Tačiau ne tai svarbiausia,— ūmai pakėlė balsą, bet pats liko sėdėti toks pat ramus kaip pirma. Benamio dalia,— sakė vis taip pat žvelgdamas kažkur pro šalį,— benamio dalia ne kaip laikinas stygius, o kaip nuolatinė būsena. Ji persekioja. Neatstoja. Neleidžia būti saugiam... Juk kiek tokių, kurie ir turėdami namus jaučiasi esą be vietos. Tariasi kažką praradę. O ką — ir patys neapibūdintų, gal tik neaiškiai įsivaizduoja. Ir ne vien barniai, nesantaika,— aiškino, nors Albertas jau iš pirmų žodžių suprato, ką nori pasakyti, ir linkčiodamas pritarė.— Vis ne tai ir ne tai... Kad ir nežinau, bet labai lengvai įsivaizduoju,— kalbėjo iš kišenės išsitraukdamas cigarečių pakelį, prieš prisidegdamas pasiūlė ir Albertui,— lengvai įsivaizduoju,— pakartojo išpūtęs pirmąjį dūmą,— kaip sustoja prie durų. Ieško raktų. Nesvarbu kas,— susigriebė.— Įeina. Apsidairo prieškambaryje. Stypso virtuvėje. Viskas taip pat — tas langas, baldai, šiek tiek apdulkėjęs šviestuvas. Balsai už sienos. Kaip visada. Ir drauge... Sakytum pirmą kartą. Lyg anksčiau viso šito nebūtų pastebėjęs. Kažkaip nejauku... Kiekvieną sykį,— pasigriebęs tą pačią mintį, vos tik Julius nutilo, antrino Albertas, taip pat negarsiai, lyg sau,— kai tariesi peržengęs slenkstį, vos

ne tą patį akimirksnį pasirodo, kad tai tik iliuzija. Tas slenkstis. Manymas, kad sugrįžai. Kad... Kiekvieną sykį,— Julius neleido pabaigti: — kai tik susimąstai, ne šiaip... Kai tarsi atsikvošėji. Ir nori iššokti pats iš savęs,— kad ne tik visa, kas aplink, bet ir save pamatytum iš šalies, apžvelgtum kaip kokį gamtovaizdį,— kiek šyptelėjo.— Suprastum.

Ir toliau jis kalbėjo apie žodžio namus, tik prieš tai dar pasiteisino, sykiu pasijuokdamas pats iš savęs, kad nebemoka kitaip — tik štai tokiais prilyginimais, iš pažiūros, tiesa, gal ir gražiais, bet dirbtinokais, net pretenzingais. Įsišneko dabar jau ilgam. Pasakojo, kaip buvo patikėjęs žodžiu. Dar visai neseniai — naiviai ir beatodairiškai. Jo galia, veiklumu. Patikėjęs, kaip tiki užkalbėtojos, kaip kadaise tikėję žyniai, žodžiu užmegzdavę ryšį su anuo — tolimu ir paslaptingu — pasauliu. Žodžio namai,— iš tikrųjų gal ir gražiai skamba, tačiau toks pasakymas,— jo balse buvo daugiau ironijos negu gailesčio,— jeigu kada ir turėjo prasmę, tai ją prarado blėstant anam pirmykščiam, nors kažin, ar vien paniekos vertam tikėjimui. Žodžiui pavaldus pasaulis... pasaulis, kuriuo gali pasikliauti. Kaip namai — artimas ir saugus.— Albertas prisiminė apie tai kažkur skaitęs.— Žodis gydo, žodis žeidžia,— lūpas suvirpino vos pastebimas šypsnys, tačiau jis dingo taip pat ūmai, kaip atsirado. Vos šmėstelėjo, ir viskas. Kažkur skaičiau,— pamanė Albertas,— dar visai neseniai: pasaulis — kaip prarasti namai. Koks gi filosofas...— net suraukęs kaktą stengėsi prisiminti.— Negali, žinoma, sakyti, kad visiškai būtume pamiršę šią žodžio galią,— atitokęs ir pagaliau susiprotėjęs, kad tai nelabai svarbu — kas pasakė, kur perskaitė, vėl išgirdo Julių.— Tik... Nebeliko nuoširdumo. Dažniau abejoji negu pasitiki. Demagogija... Magiškas žodis virto demagogišku.

Argi dabar gali kuo nors be atodairos pasikliauti? — bet veikiau teigė, kad niekuo, negu klausė norėdamas sužinoti Alberto nuomonę.— Kuo tobulesni, labiau trokštami ir patrauklūs kalbami dalykai, tuo su didesniu skepticizmu ir ironija į juos žiūrime. Tikime tik tuo, kas prie pat, aiškiai matoma ir apčiuopiama, kas yra dabar. Bijome apsigauti ar būti apgauti, kaip jau ne sykį. Skepticizmas

ir ironija — tai lyg kaukė, lyg...— nebesurasdamas žodžio nutilo.— Ji gelbsti, padeda apsidrausti,— pratęsė Albertas, tačiau Julius tikriausiai norėjo labiau išsisakyti negu pasišnekėti, nes ir vėl, vos tik prabilo, nekantraudamas užbėgo už akių.— Ir rodo mūsų silpnumą,— pridūrė prie Alberto žodžių.— Tas skepticizmas, ironija... kartais imu manyti, kad čia niekas daugiau, tik paprasčiausia poza. Juk galiausiai vis vien anksčiau ar vėliau pasiduodame tam, iš ko šaipomės, o jeigu ir nepasiduodame, tai jaučiamės atstumti, nuskriausti. Tačiau ką galime priešpriešinti? — klausė kiek pakylėtu balsu ir iš karto pats atsakė: — Nieko. Tuštuma. Vien tuštuma, ir jokios išeities. Neigiame niekuo neįsipareigodami. Ką ten namų, net slenksčio neturime. Sakau...— tačiau tik nutęsė, ir viskas.— Pats gi matai, kokie palyginimai, o šnekos... Vien šnekos.

Labiau už pasakymų skambumą, pakylėtą toną Albertą erzino pastanga apibendrinti. Kalbėjimas iš aukšto. Mes, mes... bet kas tai yra? Visuomet jam įtarimą kėlė noras viena išvada išsemti visą įvairovę, atskirti, sugrupuoti ir išvesti aiškias ribas. Buvo keista, kad Julius, sielvartaujantis dėl žodžio nuasmeninimo, nejunta, kaip ir pats, ieškodamas kiekvienam tinkančių bruožų ir siekdamas apimti bei apibendrinti visus be išimties, ima kalbėti lygiai tokiomis pat atitrauktomis sąvokomis. Iš tiesų jo šnekoje keistai derinosi ir, keldami prieštaringiausius įspūdžius, vienas su kitu pynėsi pakilumas ir nuoširdumas, noras išsipasakoti, kas patį neramina, ir sykiu — surasti kažkokius dėsningumus, atvirybė ir tuo pat kartu — dirbtinumas, pritempimas. Dabar jis kalbėjo, kad žodžiai pavirtę pinklėmis. Jie esą priversti svyruoti tarp tiesos ir melo. Nenori būti išdavikais, tačiau ir bijo. Tebesėdėdamas ant plytgalio, tik pasikėlęs ir ant kelio užmetęs pirma nukritusį palto skverną, jis tęsė tą pačią mintį sakydamas, jog nereikia toli eiti — užtenka pabūti kokioj paskaitoj, ir tuo įsitikinsi. Jam esą gaila prieš auditoriją stovinčių dėstytojų, net profesorių, turinčių laviruoti tarp to, ką nori pasakyti, ir aplinkybių diktato. Žodžio mokslai,— šyptelėjo lūpų kampučiu, o paskui paaiškino, ką turįs omeny,— istorija, literatūrologija, net filosofija,— mūsų laikais

jie virto užuominų mokslais. Tyloje, o geriausiu atveju potekstėje lieka jų prasmės, ne vieno taip ir nespėtos užčiuopti.

Pasakęs priėjo prie lango, kur tebestovėjo Albertas. Išsibaltinęs nugarą, apkibęs kažkokiais šapais ir smulkiomis pjuvenomis, kiek pablyškusiu veidu, jis atrodė panašus į vargetą, alinamą didžiausių negandų ir trokštantį pasidalinti vienam jau nebepakeliama patirtimi. Tyla,— akies krašteliu stebėdamas, kaip Julius slenka, pasiremia į palangę, pamanė Albertas,— iš tikrųjų tuštuma ir tyla mus dar labiau slegia, negu kitus visą gyvenimą neatstojančios bėdos, visur kur persekiojanti nelemtis. Neturėjimas, net nežinojimas kur pasidėti. Svetimumo ir nereikalingumo jausmas. Kartais vos ištveri nešūktelėjęs — kodėl mums neparodo, kur eiti, neparagina, nepakviečia? Kodėl tik tyli, o jeigu šneka, tai užuominomis arba išvis apie tokius dalykus, kuriais seniai niekas nebetiki? Tačiau,— nusišaipė pats iš savęs,— ar ne per daug nori? Ar dar nepabodo būti stumdomam ir vedžiojamam? Žinoma, lengviausia kaltę suversti kitam...

Tylos mokslai,— dar sykį pakartojo Julius ir persisvėrė per palangę. Vėjo plakamas atplyšęs tolio gabalas. Pūvančių pernykščių lapų krūva. Vaiko vežimėlis be ratų. Paskui abu pamato iš pašiūrės išlendančią katę. Purvina, pašiurpusiu kailiuku, ji štai slenka pasieniu, tikriausiai pati nenutuokdama nei kur, nei ko. Velkasi kiek mėtydamasi į šonus, šliaužia, iki išgirsta ūktelėjimą, tikriau — pratisą gaudimą. Suklususi stabteli. Ne, tai ne lietvamzdin įsisukęs vėjas. Tas garsas ateina iš aukščiau ir čaižesnis.

Besileidžiantis lėktuvas.

Dar tik artėja, o jau virpa likę langų stiklai. Atkraginusi mažytę galvą, blizgančiomis žaliomis akutėmis ji stebi skrydį. Kol staiga susvyruoja ir blinkteli. Nugriūva ant šono. Pažeme bėgantis vėjas šiaušia jos purviną, jau nudryžusį kailiuką. Gausmas pamažu, bet tolsta.

— Eime... eime iš čia,— nežinia, kuris balsu pasako — abu mano tą patį.

Vakare, taip, tos pačios dienos vakare... Atsidarius

lifto durims, Albertas pamato Julių. Susigūžęs sėdi ant grindų.

— Kas atsitiko? — dar nespėjęs išeiti iš lifto, neištvėrė nešūktelėjęs. Nes, inkšdamas spraudėsi kampan, atžagaria ranka valydamasis kraują, braukė per prakirstą nosį.— Kas atsitiko? — tačiau lyg negirdėtų. Ne tik nieko neatsakė, nė nepažvelgė. Skaidri dienos šviesos lempa, nutvieskusi jo liesą ir seniokiškai prakaulų veidą, dar labiau paryškino visus bruožus. Gilios akiduobės ir juostelėję paakiai, įdubę smilkiniai su pastebimai pulsuojančiomis gyslomis, iš pykčio, įniršio, o gal ir nuoskaudos virpčiojanti apatinė lūpa ir smulkučiai prakaito lašeliai ant skruostų. Dieną toks ramus, dabar bauginamai nervingas, pilnas įtūžio ir aklo keršto Juliaus veidas, kaip ir karštligiškai degąs, tačiau veikiausiai nieko neregintis žvilgsnis, Albertą irgi visai sutrikdė. Ne tik nesuprato, kas atsitiko, bet ir nežinojo, ko griebtis. Pasilenkęs čiuptelėjo už peties, dar sykį pasiteiravo.

— Eik velniop! Dink! Visi eikit...— rodės, tuoj vožtels atžagaria ranka. Nieko nuostabaus. Buvo toks įpykęs, kad vargu suvokė ne tik tai, kas aplink, bet ir ką pats sako ir kaip elgiasi.

Pasitraukęs į šalį ir jausdamas slūgstant įtampą, Albertas pamažu atgavo pusiausvyrą. Ėmė mąstyti šalčiau ir blaiviau. Net juokingas dabar atrodė ką tik atlėgęs sąmyšis. Iš tikrųjų, kas gi galėjo atsitikti? Paprasčiausiai su kuo nors apsistumdė, susimušė, ir viskas. Ne pirmas sykis. Ko gero, dar ir pats užkabino, kaip jau ne pirmą kartą. Dabar štai ir inkščia iš pykčio, spraudžias kampan. Keikia pats save ir visą pasaulį... Tačiau kartu Albertas jautė, kad šitokios mintys — tai savęs raminimas. Bandymas supaprastinti ir nusisukti. Argi galėjo šis pyktis, inkštimas, nesitvėrimas savy eiti vien iš fizinio skausmo? Negi tik gyslose susitvenkęs ir keršto reikalaujantis kraujas?

— Eime,— paragino manydamas, kad įprasti išoriniai judesiai galėtų nors kiek išsklaidyti tą būseną, tokią slogią net iš šalies.— Eime,— pasakė tyliai, vos pašnibždom.

— Sakau — pasitrauk.

Palikęs nuslinko koridorium.

— Tu pažiūrėk, ką jis padarė! Tu tik pažiūrėk, ką tas idiotas...— vos spėjo praverti kambario duris, jį pasitiko Ginto šūksniai. Lygiai toks pat įniršis, pyktis, tik — bent iš pažiūros — be skausmo ir kančios. Aklas, nuogas. Žvelgiant į Julių atrodė, kad tvenkiasi, kaupiasi kažkokia pragaištinga ir grėsminga jėga, iš tavęs kylanti, bet tau pačiam nepavaldi, priešiška, ir buvo baisu, jog ūžtelėjusi ji tuoj sumals visas vidines užtvaras, prislėgs taip, kad nebeatsitiesi, o čia... čia jinai buvo jau prasilaužusi ir ištrūkusi, tik ne vidun, o į lauką, ir dabar štai ieško pateisinimo, o gal — dar vienos progos išsilieti. Ji kunkuliuoja, pati savyje nebeišsitekdama verda, tačiau ir dvejoja, bauginasi būti pasmerkta ir suniekinta, nors jau iš anksto turi parengusi visus save ginančius argumentus. Pusiau nesąmoninga, nelabai suvokianti pati save nė tą, prieš kurį nusikreipusi...— Tu tik pažiūrėk...— balsas trūkčiojantis, čaižokas, akys degančios, bet ir gudrios.

Vėjelis pro kiek pravertas balkono duris šiureno ploną užuolaidą. Betgi kokia ten užuolaida — apdegęs, šlapias skarmalas, ir tiek.

— Pažiūrėk,— ir Alberto žvilgsnis slydo žemyn paskui nuleistą Ginto pirštą,— tu tik pažiūrėk,— vėl kilo į viršų. Išdegęs linoleumas, užpiltas vandeniu, bet dar rūkstantis, suglamžytos laikraščių skiautės, deguliai, plėnys.— Ir dar tokioj vietoj! — Šoktelėjusi liepsna pagauna užuolaidos kraštą, ne, iš pradžių tik lyžteli, dar, po to dar sykį paglosto, tarsi nenumanytų, jog negyva, ir, bijodama pabaidyti, norėtų pamažu prisivilioti, bet tuojau pat, taip atsargiai prisitaikiusi ir įsidrąsinusi, štai jau griebia, stveria savo deginančiais pirštais, lipa vis aukštyn ir aukštyn, iš pradžių — pačiu pakraščiu, bet, pajutusi vis didėjančią galią, dar labiau įsiplieskia, driekias ir plotin, net spragsėdama tiesias.— Atidarau duris,— ir Albertas labai aiškiai įsivaizduoja, kaip vos pravėrus tvoksteli aitrūs dūmai ir svilėsių kvapas, kaip jie išgąsdina, o paskui ir nustebina — kai pamato čia pat stypsantį ir nieko nedarantį Julių,— jo šešėlis kartu su liepsna šokčioja ant sienos, o veidas toks sustingęs ir abejingas, lyg niekur nieko. Dar daugiau — nekreipdamas nė menkiausio dėmesio

į ką tik įėjusį Gintą, jis toliau plėšo laikraštį ir mėto tas skiautes į laužą, kai sudrasko vieną, siekia kito.— Argi normalus?..— Kažką dar sako, tačiau Albertas nebegirdi. Jis dabar mato Gintą tokį, koks tikriausiai buvo andai. Pats, niekuomet nepasiduodantis pirmam jausmo pliūpsniui ir net nesistengiantis suprasti, kad būna ir kitaip, jis štai stovi apstulbęs ir sumišęs — net duris pamiršo uždaryti. Jis pritrenktas tokio netikėtumo, toks pritrenktas, kad jo galva neišneša, ko griebtis.— Laimė, dar spėjau ateiti. Būtų...— Ir tada jis nebeištveria. Pamatęs, kaip lenkiasi, siekdamas kito laikraščio, galų gale atsipeikėja, griebia čia pat ant stalo stovintį arbatinuką su vandeniu,—... gerai, kad pasitaikė po ranka...— Paskui nežinia katras katrą pirmas pastūmėja...— Argi ne idiotas? Tiek dūmų, liepsna jau vos ne iki lubų, būtų supleškinęs...

Kai nežinai kur dėtis, neturi kur išvažiuoti, kai... Stalinės lempos šviesa gaudo lėtai besisukančias dulkeles, slysta šiurkščiomis cemento sienomis, išryškina ir apnuogina. Pati tokia neapčiuopiama ir netvari, ji dar giliau įbrėžia kiekvieną liniją, sodrina spalvas, šiurkščiam suteikia dar daugiau šiurkščio, o švelniam — švelnumo ir lengvumo. Čia, šalia,— spintos kampas, kitapus — nikeliuotas geležinės lovos galas, melsvas užtiesalas, ten, tolėliau,— stalas, keli žurnalai, duonos kriaukšlė... Štai šitos durys, šitas kambarėlis... Kad tu žinotum, kaip sunku būna vakarais, kai... Tvirtybė, kietumas, pasitikėjimas savimi ir nuolatinės dvejonės, trapumas, deginantis suvokimas, kad visa, kas būna, trunka tik akimirksnį, vos blyksteli ir tuojau pat blunka, skysta, darosi neberealu. Nespėji nė atsidusti, o jau kitaip šešėliuota erdvė, kitokių tonų garsai joje skamba, nors iš pažiūros viskas taip pat. Akys, klausa,— jos apgauna, gal net nemoka užčiuopti niuansų, pereinamų būsenų, nuo kiekvieno sklindančių virpesių, joms viskas pastoviau negu jausmui. Jausmui, kuris toks pat tuščias ir nieko iš anksto neturi pats savyje kaip ir šviesa, tačiau lygiai taip pat visa apnuogina, nutvieskia, skverbias vis giliau ir giliau. Jis virpa nuo savo paties įtampos, pasitelkęs nuovoką, ieško esmės, trupina ir tirpdo išorinius pavidalus, nuolat klupdamas, bet niekada galutinai neprarasdamas vilties, sie-

kia visas atskirybes jungiančios tiesos — tegul trumpalaikės, tveriančios vos vieną mirksnį ir neišsakomos žodžiais, bet tikros ir įprasminančios kaip apreiškimas. Jis nepasitiki niekuo, kas iš pažiūros regisi tvaru, nekintama — jam tai tik luobas, tačiau kaip jis ilgisi ir pastovumo, atvangos, aiškumo! Užuovėja, saugumą teikianti priebėga...

— Kodėl tu tyli, nieko nesakai?

Anas apleistas, tuščias, niekam nebereikalingais daiktais užgriozdintas kambarys ir šitas — bendrabučio — dabar prirūkęs, purvinomis grindimis.

— ... kuoktelėjęs...

Paskui Albertas išgirdo žingsnius. Neskubrius, garsiai aidinčius tuščiam koridoriuj. Iškart suprato — Juliaus. Nieko neatsakęs Gintui, pravėrė duris. Kiek atkraginęs galvą, Julius ėjo prausyklon. Jųdviejų žvilgsniai susidūrė. Albertas nustebo pajutęs lyg teisinimąsi, lyg atsiprašymą. Galbūt tik pasirodė? Šiaip ar taip, bet pyktis, anas įniršis jau buvo atlėgęs. Telikęs nuovargis. Ir sumišimas dėl savęs paties. Išsipešę marškiniai ir bejėgiškai nukarusios rankos. Nusekė iš paskos.

Atsirėmęs plytelėmis iškloton sienon žiūrėjo, kaip prausiasi. Vos ne iki galo atsuktas čiaupas, šalto vandens purslai, atsargūs judesiai, kad dar labiau neužgautų sutrenktų vietų. Kažin, ar pats suvokia, kas atsitiko. Betgi ar gali ką nors aiškaus pasakyti apie tas nuojautas, kurios, rodos, tik vos ne vos kirba ir yra tokios blausios bei menkos, kad, žinoma, niekada negalės virsti veiksmu? Bet užtat kokia nuostaba, kai šitaip atsitinka, koks netgi pats sau nesuprantamas atrodai! Ką čia paaiškinsi...

— Būna, kad imi ir išsineri iš savo paties kailio,— staiga atsisukęs sako, ir Albertui ne žodžiai — pats prabilimas toks nelauktas, kad visiškai nežino, kaip atsiliepti, apie ką šnekėti čia tiktų. Tačiau atsako turbūt nė nesitiki — nusikabinęs nuo durų stakton įkaltos vinies rankšluostį, Julius taip pat atsargiai, kaip ką tik prausėsi, dabar šluostosi veidą, net ne šluostosi, o labai lengvai abiem rankom priglaudžia minkštą audinį prie kaktos, atkėlęs — prie paakių, skruostų, paskui dar sykį taip pat, tik dabar jau šiek tiek stipriau spustelėdamas. Regis, vėl

visiškai užmiršo čia pat esant Albertą, bent jau nepaiso. Nugrimzdęs į savo mintis, net praslinkdamas pro pat, nepasuka galvos, tarytum nepastebėtų ar prasilenktų su šiaip kokiu nepažįstamu prašalaičiu.

— Nesuprantu, kas daros su tuo Julium,— sako Virga, atsargiai ant lėkštutės statydama puoduką arbatos. Kalba atsainiai, ne todėl, kad tikrai rūpėtų, o šiaip, iš neturėjimo ką šnekėti. Kiek abejingas žvilgsnis, nenustygstantys vietoje pirštai — smilius ir nykštys vėl spaudžia ąselę, pakelia, tada — mažytis gurkšnelis... Vienas iš daugelio vakarų — niekuo neišsiskiriantis, ilgas ir nuobodokas, kai viskas, kas daroma, daroma ne iš būtinybės, tik norint greičiau prastumt laiką.— Pats nesižino...

Priešais sėdintis Albertas nieko neatsako — neatkeldamas nuo lėkštutės suka pamažėl vėstantį puoduką, suka ir suka, tarytum norėdamas tokiu beprasmišku judesiu nuvyt kokią įkyrią mintį ar paprasčiausiai nusiraminti. Tarpais net regisi, kad jis yra visai ne čia — užsigalvojęs ne tik negirdi, ką sako Virga, bet ir nemato, kas yra prie pat. Šiek tiek primerktos — gal dėl pernelyg ryškios šviesos? — akys, kietai sučiauptos — bet ne tik dabar, o visuomet, kai tyli,— lūpos, išsišovę skruostikauliai.

— Pats nesižino, ko nori. Sukurti laužą, padegti užuolaidą... Juokinga, žinoma, galima būtų numoti ranka, ir vis dėlto...

Kokios pasitikinčios akys... tik dabar Albertas pastebi, koks pilnas pasitikėjimo jos žvilgsnis, ypač kai sako tuos žodžius. Ir paniekos gaidelė — tiesa, vos juntama, tačiau ir tokia dar labiau paryškina jos balso įtaigumą. Įtaigumą? Tai kas, kad taip tvirtai ir net šiek tiek iš aukšto dėsto, kas, kad nė menkiausios dvejonės ir verte veriančios akys — vis vien lieka tų jos žodžių keliamas netikrumo įspūdis, net apmaudas, kad ir jinai... Žinoma, bepigu kaltinti, bet koks abejotinas tas pranašumas. Kaip mes norime spręsti apie kitus,— pamano Albertas, vis taip pat sukdamas puoduką,— kaip mums atrodo įtartina viskas, kas tik neatitinka nusistovėjusio požiūrio,— pakėlęs gurkšteli, o gal tik vos suvilgo lūpas,— kokie greiti vertinti ir net smerkti! Ne vien Virga ir ne tik jis pats — visi šitaip. Tokie gailestingi ir visuomet randantys išly-

gų sau, nuo kitų linkę paprasčiausiai atsiriboti nė suprasti neįstengdami. Sau...— žinoma, nuo šito nepabėgsi, jeigu ką ir gali, tai tik šiek tiek prislopinti tą deginančią savimeilės kibirkštėlę ir jei ne paguosti, tai nors pateisinti kitą, tokį tolimą ir keistą.

Patylėk, bent kiek patylėk,— jam vos neišsprūsta, tačiau spėja nukąsti, vengdamas bereikalingų nesusipratimų.

— Kas be ko, Gintas pasikarščiavo...— nutęsia. Suprantanti, kad visko pasitaiko, bet negalima taip paleisti vadžių — nei šis, nei tas. Ir paskui dar tos muštynės — kam?

— Kiautas...— pajunta, kaip, pertraukęs ją, pradeda garsiai samprotauti, bet neatsiprašo.— Susigūžti savin ir lindėti,— nudelbęs žvilgsnį į stalą, neskubėdamas dėsto žodį po žodžio.— Jeigu nori pasišnekėti, tai kalbėkis su pačiu savimi, jeigu knieti iškrėsti ką netikėta, įsivaizduok, kad taip padarei. Užsisklęsk ir pasikliauk tik savimi. Juk taip visur,— atrodo, ir patį nustebina staiga atėjusi į galvą mintis,— vaisiai gaubia sėklas, kol jos subręsta, jūros moliuskai gūžiasi į gipsinius kiaukutus, o koks vabzdys irgi savo forma ir spalva toks panašus į aplinką, kurioje gyvena, kad vargiai pastebėsi. Kam tos iliuzijos,— tai buvo greičiau teigimas, kad jos niekam vertos, negu klausimas,— kitiems esame svarbūs tiktai tiek, kiek su jais bendraujame ir kiek jiems dėmesio skiriame. Neįmanoma peržengti ribos, erdvės, kurią vadiname vienatve... Ir vis dėlto, kaip sykiais užsimanai iš jos ištrūkti — bent trumpam; toks nenumaldomas noras užeina, kad, regis, viską padarytum, iš paskutiniųjų... Tačiau matai, — šypteli neaišku į ką kreipdamasis — pats į save ar į Virgą, — kokios juokingos pastangos, tikriausiai jau iš anksto pasmerktos žūti. O paskui... Man atrodo,— ir toliau šneka nuleidęs galvą, tarytum bijotų pakelti akis ir susitikti pašaipų žvilgsnį ar manytų, kad ir tokio judesio pakaktų staiga stojusiai ramybei sudrumsti,— rodos, kad tarp mūsų daug daugiau panašumo negu skirtumo. Tie patys norai, troškimai, viltys, tas pats neramumas ir baugulys, gal tik kiek kitokiais pavidalais pasireiškiantys. Taip, pavidalai... jeigu ir skiriamės kuo,

tai pavidalais, daugiau išoriniais negu vidiniais,— dar kartą patvirtina.— Tai kodėl gi tada,— ir jo balse gali justi ne tik apmaudą, bet ir nustebimą,— taip sunku rasti bendrą kalbą, vienam — iki galo atsiverti ir išsisakyti, kitam — suprasti? Kodėl dangstomės tuščiais plepalais, vengiame nuoširdumo?.. Galbūt net tuomet, kai atrodo, kad trokštame bendravimo, artumo, pasąmonėje glūdintis savisaugos instinktas užkerta visus kelius anapus — bijome savęs, vengiame užsikrauti kito skausmą...

Kol šneka, Virga stebi, kaip juda jo siauros lūpos ir šiek tiek įdumba skruostai, tariant žodžius nusileidžia, bet tučtuojau vėl kyla truputėlį atsikišęs smakras. Tačiau ir po to, kai jau nutyla, dar ilgokai nieko nesakydama žiūri, atvirai, tarytum pačiu smelkiančiu žvilgsniu kviesdama atsukti akis. Albertas, rodos, šitai jaučia, bet kažkodėl delsia, lyg būtų dėl ko nors užsispyręs ir nenorėtų nusileisti, o gal, paskendęs savo mintyse, paprasčiausiai nė neprisimena ją čia esant?

— Albertai,— ištaria pusbalsiu. Lyg nustebusi ir net sumišusi, kad jis taip ima į galvą, lyg norėdama paguosti...— Bet juk... Nieko čia tokio, nejaugi pirmas sykis? Gal tik norėdamas atkreipt dėmesį,— šypteli.

Tikriausiai prabyla neišlaikiusi tylumoje spengiančios įtampos, ir Albertas, sugrįžęs iš nugrimzdimo savin, galų gale pakelia akis, tačiau jo žvilgsnis kažkodėl, šaltas, prigesęs. Vos užkliudęs Virgą, iš karto slysta į šoną, klaidžioja po kambarėlį, šokinėdamas nuo vieno daikto prie kito ir ties niekatruo ilgėliau nesustodamas. Atsainus ir sykiu nekantrus, jis išduoda šiaip jau aplinkiniams veikiausiai neskirtą matyti susikrimtimą, turbūt net savigraužą. Taip visada — sunkiausia, kai gali išteisint save, pasakyt, kad niekuo čia dėtas, ir vis dėlto jokiomis pastangomis neįstengsi nuvyt apmaudo ir susierzinimo. Ir dabar Albertą labiausiai nudilgo ne žodžiai — jų nė negirdi,— o ta lengvą išeitį siūlanti ir nors nedidelian, bet vis vien sąmokslan kviečianti Virgos šypsenėlė, atsainūs gestai — nieko čia tokio. Keista, jis ir pats suvokia, kad pernelyg įsijautė, teikia per daug reikšmės dalykams, to nevertiems, tačiau vis tiek niekaip negali atgauti šaltakraujiškumo, blaivančio mintį ir grąžinančio aiškumą.

Pusiausvyra, nesuinteresuotumas,— vis dėlto kaip mažai aplinkybių, kurioms susiklosčius gali stebėti ir vertinti tai, kas atsitinka, sakytum iš šalies; pyktis, džiaugsmas, liūdesys, net abejingumas, ir tas, nelygu, kokia sielos būsena ir nuotaika patį užliejusi,— atitinkamai nuspalvina ir tai, kas aplink, vienais kartais daugiau, kitais mažiau, tačiau visuomet kiek nors lemia sprendimus ir elgesį. Tie patys dalykai sykiais atrodo esą vienokie, sykiais — jau šiek tiek kitokie, su kiekviena diena kinta vertinimai, iš naujo stebina pačiam nelauktos reakcijos... Kaip čia susigaudyti, ar įmanoma išvesti kokius nors dėsnius, o gal visa, kas yra pastovu,— tai vien tik šita pati netikrumo ir nuolatinio keitimosi būsena? Joje kaip miglų traukiamoje erdvėje dyla visi daiktai ir reiškiniai, vos sudūlavę prieš pat akis, tuoj pat slysta tolyn, pasisukdami kaskart kita, ligi tol neregėta briauna, be paliovos mainydamiesi ir kitėdami.

— Albertai,— jos balsas toks pat tylus kaip ir aną sykį, gal tik nekantresnis. Ir vėl šypteli — gal nežinodama ką pasakyti, kai jis pasuka galvą — ir trumpam susitinka jų akys, gal norėdama prablaškyti? Ilgi, lengvai krintantys plaukai, vos šmėstelėjęs, bet štai jau nykstantis valiūkiškumas, paskutiniai jo pėdsakai, tačiau irgi jau gęstantys — mažytės, iš pradžių smagiai, bet tolyn vangyn šokčiojančios kibirkštėlės vyzdžiuose. Keista, kas dar visai neseniai žavėjo ir džiugino, dabar štai atrodo dirbtina, net erzina. Smagumas regisi virtęs tuščiu lengvabūdiškumu, mokėjimas atsiriboti — nerūpestingumu, o linksmumas ir vėjavaikiškumas — ne tik nenoru, bet ir nesugebėjimu įsigilinti ar bent pasistengti suprasti. Ta šypsena,— pamano Albertas,— juk jinai yra nesąmoningas noras viską nuleisti juokais ir šitaip atsiriboti nuo to, kas nepasiduoda įprastai kasdienybės tėkmei, iššoksta iš jos nelyginant upės vagoje įstrigęs ir aukščiau vandens iškilęs akmuo,— ji lygiai toks pat skydas, tokia pat pastanga, tegul ir nesąmoninga, neprisileisti prie savęs nieko, kas jau iš tolo baugina, kelia nerimą, kaip ir Ginto tvarkingumas, tas jo įsivaizdavimas, kad visa įmanu sugrupuoti, atskirai išdėlioti ir suvokti, kas su kuo ir kaip susiję. Tas laužas, iš nekantrumo net spirganti ir vis

aukštyn bėganti ugnis, toliau labiau tįstantys ir vis daugiau užgriebti besitaikantys jos liežuviai,— tai štai kodėl taip išsigando, štai iš kur tas sumišimas, o paskui — nirtulys. Netiesa,— prisimena tuomet, kaip sakė vienas profesorius, dar palyginti jaunas, tačiau kaip tik dėl to ir patrauklus, keliantis pasitikėjimą,— kad mitai — tai viso labo praeities sąmonės atspindys, mūsų laikus pasiekusios jos apraiškos, ir tik tiek. Mitiškumas yra universalus ir atviras žvilgsnis, nustėręs prieš besiveriančias erdves ir laikus, tačiau tuo pat kartu ieškantis ir visa ko egzistuojančio pamato bei pagrindimo, šerdies, taško, iš kurio viskas išeina, kad po kiek laiko lygiai taip pat sugrįžtų. Tai kaip priebėga, užuovėja — tas žinojimas, įsitikinimai. Be jų žmogui būtų visko per daug, jis ištirptų tose platybėse, nebejaustų pats savęs — ne tik išskirtinumo, bet apskritai kad yra. Pasaulį reikia kaip nors apibrėžti, lyg sumažinti, pritraukti prie savęs. Įsikurti... Tegul viso labo iliuzijos, tegul tik vaizduotės žaismas... Tačiau,— išgirdęs tą klausimą, Albertas pajuto žiurptelint kraują,— kas gali garantuoti, kad ir mūsų šiuolaikinis mokslas nėra toks pat tikrovės neatitinkantis įsivaizdavimas, kaip ir beatodairiškai paniekintas dievų pasaulis, ta dangiškoji dangaus sferų hierarchija? Toks pat mitas, kaip ir daugybė kitų, jau nebepatenkinančių, sakytum išaugtų... O šalia tų didžiųjų,— tęsė nusukęs akis į langą, už kurio spingsėjo šalta ir blausi žiemos saulė,— galybė kitų, kuriamų kiekvieno atskirai, skirtų tik pačiam sau. Tai asmeninės pažiūros ir įsitikinimai, nekintantys ir jau vien todėl pasididžiavimą keliantys principai,— jie teikia tvirtumo ir pasitikėjimo, bent tiek, kiek reikia, kad jaustumeis savitas ir išskirtinis, nuslopintum platybių ir tolimų erdvių svaigulį, nesugniužtum. Kitas per visą gyvenimą taip ir neįstengia iššokt iš to tegul ir nesąmoningai susikurto mito, į viską pažvelgt kitomis akimis, atsiverti. Sakytum ratas, iš kurio sykiais nori, bet dažniausiai bijai ištrūkti...— taip, baigdamas palygino su ratu, Albertas labai gerai šitai prisimena, ir ne tik patį pasakymą, bet ir intonaciją, tą lyg susidrovėjimą, lyg sumišimą, kai galiausiai susigriebė, kad nuklydo pernelyg toli į šalį, ir paskleistuose lapuose akimis ėmė ieškoti pamestos vietos.

Keista, daugiau nieko nebeprisimena, ką per tą paskaitą dėstė, tik tą iš anksto nenumatytą ir visiems kiek netikėtą minties nukrypimą — ir tikriausiai ne vien dėl to, kad prieš auditoriją stovinčio, tačiau trumpam užsimiršusio ir balsu užsigalvojusio profesoriaus samprotavimai pasirodė esą tokie artimi ir panašūs į jo paties, bet ir todėl, kad buvo ne skaitomi, o gimė ir rutuliojosi čia pat, jų akivaizdoje, liejosi dar neataušę nuo karštligiškos vidinės įtampos, nutvieksti šviesos — kiek primerktos akys, tolyn skriejantis žvilgsnis...

— Albertai, kas...— tikriausiai tik iš kelinto sykio išgirsta ir dabar jau pats, susigriebęs, jog taip nedera — juk ne vienas, lyg atsiprašydamas šypteli. Nustebusi, kiek palinkusi priekin, Virga dabar jau panaši į vaiką, regintį iki tol nematytą daiktą ir neturintį kieno paklausti, kas tai yra.

— Nieko, tikrai nieko,— kitkas greitosiomis neateina į galvą,— viskas gerai...

Nujausdamas, kad ištirpdyti įtampai ir nepasitenkinimui šių žodžių bus per maža, Albertas keliasi nuo kėdės, prieina, apkabina per pečius. Lengvas alsavimas, vos juntamai besikilnojanti krūtinė, kūno artumas ir šiluma.

— Keistas tu, pats nežinai, koks keistas.

Žinoma, nieko ypatinga. Pats kaltas. Tik nereikia perdėti ir sureikšminti menko daikto. Susierzinimas, net priekabių ieškojimas — argi ne dėl to? Viskas ir taip painu — kam dar labiau savo mintimis painioti? Pasistenk užmiršti.

Ir kai trumpam užsimerkia, jo akis užlieja anaiptol ne tamsa, o netikėtai ryški šviesa. Lygiai kaip tuomet — vasarą kaime, kai ilgai klaidžioję ir pailsę prisėdo atsipūsti ir pusiaumirka pažvelgė į zenitan įkopusią saulę,— ir dabar Alberto akyse ima suktis didesni ir mažesni ratilai, žybsėti aštrios kibirkštėlės. Be paliovos sukdamosi, blykstelėdamos čia stipriau, čia vėl kiek blukiau, jos keičiasi vietomis, akimirksnį sustingusios, tuoj vėl pažyra, skrieja, keisčiausiais ir įmantriausiais ornamentais išrašydamos tą šiapus vokų išsidriekusią erdvę. Kaip koks ūmai atgijęs piešinys: simetrijos siekiantis, tačiau ja nepasitikintis judėjimas, dermės troškimas ir kartu nepasi-

tenkinimas tvarka bei ramybe. Nenustygstančios linijos, pulsuojanti ir ilgus atšešėlius metanti šviesa, čia sodrios, o čia jau blyškios ir sutemų pilkumos valkstomos spalvos. Ir dar — prie pat skambantis, tačiau, rodos, iš kažkur labai toli, tarytum iš keliolikos rentinių šulinio ataidintis balsas — kol pasiekia ausį, virstantis vos ne vos išgirstamu šnabždesiu. Matai, kaip lūžta... šokčioja... ar tiki, kad reikia tik labai panorėti? Vasara,— sako sau,— alsinanti kaitra,— prisimena. Kai buvau maža, manydavau... Lyg nušveistas dangus, po juo plaukiantys rugiai, kur tik statai koją — smėlynai, tie birūs ir nederlingi pieskynai, kaip skundžiasi vietiniai... Paskui — vėsūs vakarai, bemiegės, tačiau anaiptol neprailgstančios naktys, tas jausmas — kaip plonyčio, per begalines erdves ištįsusio siūlelio virpėjimas... Rytų pusėj pamažu šviesėjantis dangus... Dar drėgnos kelio dulkės...

— Virga...

* * *

Kad ir merkiamas visą dieną nesibaigiančios darganos, Vilius ėjo neskubėdamas, nepaisydamas, o gal nė nujausti nejausdamas, koks peršlapęs lietpaltis, kaip su kiekvienu žingsniu žliugsi batai. Pagaliau! Nors dar ne tiek šalta, kad pasilaikytų, bet vien jau lauktas, tikėtasis sniegas, dideliais, skystais dribsniais krinta žemyn, kai užverti galvą — lipdo akis, drėkina skruostus, įžūliai taikosi už apykaklės, jeigu pasiseka — mažytėm srovelėm bėga per nugarą, virvena, iki susigeria į marškinius. O priešais — vėjo plakama, su šnaresiu plazdanti, tačiau kad ir kaip stengtųsi, nė vienoj vietoj neįplyštanti balta marška. Tiršta ir neprasiskverbiama, ji stabdo žvilgsnį, neleidžia plačiau pasidairyti, kas žino — galbūt net viliasi paklaidinsianti. Po kojomis — nuo drėgmės kiek patežę ir, kai statai koją, girgždtelintys lentgaliai — medinis takas per lietaus suplaktas kopas.

Užlipęs į aukščiausią, apsižvalgė. Mažytės, žmogaus ūgio nesiekiančios smėlynų pušelės — tankiai suvirtusios, tarytum susikabinusios šakomis, jos savo viršūnėmis išpina šėmą kilimą, besidriekiantį išilgai visos nerijos, čia

kylantį, o ten, kiek atokiau, jau vėl besileidžiantį, daiktais vos banguojantį, kitur — staigiau lūžtantį, veik stačiai krintantį. Kai oras kitoks, iš čia gali matyti, kiek tik pasiekia akis — niekas nekliudo. Nereikia nė labai įtempti žvilgsnio, kad tolumoj išvystum palei pat akiratį siaura juosta išsitiesusias marias — vos blykstelėjusios, jos sakytum riečias viršun, netekusios svorio, taip ūmai palengvėjusios ir virtusios melsva spalva be jokio tvarumo, skysta per visą dangaus skliautą. Čia, visiškai prie pat,— kelias. Dabar — tuščias, laukiantis nesulaukiantis guminių padangų čeženimo į drėgną ir rupų asfaltą nei kokio keleivio žingsnių. Žinoma, per tokią darganą viso šito nematyti — nei marių, nei kelio,— Vilius tik prisimena. Iki menkiausios smulkmenos įsivaizduoja — nebe pirmą sykį juk štai šitaip neskubėdamas, vis stabtelėdamas apsidairyti ir pasigrožėti, kiūtina.

Paskui patraukė toliau. Visą dieną prasėdėjus prie stalo, buvo smagu išjudinti pasiilgusius darbo sąnarius ir raumenis, prasimankštinti, giliai įkvėpti oro — kad ir žvarbaus, užtat tokio gryno, gaivinančio. Buvo gera aplink save jausti šitokias vienu žvilgsniu neaprėpiamas platumas, matyti ant pušelių šakų besileidžiantį putlų sniegą — pirmą šiais metais, girdėti iš tolumų atsiritančias jūros bangas ir įsivaizduoti, kaip jos šniokšdamos ir putodamos bėga, taškydamosi purslais, vejasi viena kitą, nori pagauti, pralenkti, kaip jos galvotrūkčiais puola į ūmai atsivėrusias bedugnes gelmes, ūždamos ir net kaukdamos iš pasitenkinimo vėl kyla viršun, riečiasi, kaip paskui dūžta, ištykšta ant kranto ir, vos lyžtelėjusios smėlį, slysta atgal, palikdamos dumblu trenkiančius žolių gumulus, lentgalius, tuščius butelius su užsienietiškomis etiketėmis... Veržimasis, nirtulingas skubėjimas ir — atsipalaidavimas, trumpas atodūsis iki kito karto, akimirksnio nuščiuvimas, kai visa, kas tik yra aplinkui, net tie aukštai danguje ratus sukantys paukščiai, tarytum suklūsta, nuščiūva, baugindamiesi sutrikdyti ramybę, stojusią su jūron atgal besiritančia banga, ir taip — be atvangos, diena į dieną, metai iš metų,— tas kartojimasis, nenutrūkstantis ritmas, sakytum pačios erdvės alsavimas. Taip, pats alsavimas — tik jis nesikeičia. Vis kitokie daiktai užpildo

erdves, vis kitų žmonių ir šiaip gyvių akys juos stebi, o jis, tasai lyg niekieno ir tuo pačiu — išsyk visų pulsas, visą laiką toks pat ir toks pat, tikriausiai kaip mušė prieš tūkstančius metų, lygiai taip ir dabar. Jis kiek baugina savo abejingumu, tačiau juk ir priglaudžia — jeigu erdvė pagal tam tikrą ritmą nejudėtų laiku, argi būtų kada atėjusi eilė atsirasti ir mums, tiems daiktams, kuriuos štai dabar regime, mokam įvardint, pažįstam? Tai kas, kad esam tik trumpas ir blausus šmėstelėjimas, tik laiko blyksnis, ir tai ne vien džiaugsmą teikiantis, kas, kad tik tiek ir nė kruopelytės daugiau?..

Ir kai šitaip pamano, toks nenumaldomas noras nudiegia — stabtelėti, giliai atsikvėpti ir — sumataravus rankomis pasileisti. Lėkti štai šituo taku nesisaugant, priešpriešiais vėjui. Dumti kiek kojos įkabina.

... Siauras asfaltuotas keliukas, nedegantys žibintai, mediniai skydai, ant kurių vasarą žymima vandens ir oro temperatūra, bangavimo stiprumas. Valiūkiškumas ir polėkio jausmas praėjo lygiai taip pat greitai, kaip staiga smigtelėjo, ir toliau Vilius gūrino tokiu pačiu neskubiu žingsniu, atsargiai lenkdamas vietomis telkšančias balutes, taikydamas kur sausiau ir ne toks purvas. Kuo labiau artėjo prie jūros, tuo stipresnis ir įžūlesnis vėjas sukosi. Argi juokas — tik pažiūrėk, kaip šiurena ir stengias išplėšti kopų smėlin iš paskutiniųjų besikabinančias žoles, net pušys, ir tos pasvirusios ir taip braška iš pačių pašaknų, kad, regisi, ilgai nebeišsilaikys — dar akimirksnis, ir po viskam. Antrindamas nesvetingai, ką ten nesvetingai — net atvirai priešiškai jūrai, tas vėjas verste vertė iš kojų, plėšė ir plakė lietpalčio skvernus, su kiekvienu gūsiu vis nirtingiau puolė. Net tuomet, kai pasiekė patį kopos gūbrį, nuo kurio prieš akis pagaliau turėjo išsidriekti tos neaprėpiamos, vietoje nenustygstančios ir tarytum net bijančios ramybės vandens plynės, nieko nebuvo matyti — viena ranka prilaikydamas pastatytą apykaklę, kita nepaleisdamas vis besitaikančių ištrūkti skvernų, jis suko akis, merkėsi, gūžėsi. Per tą drėgną sniego pliurę, užkritusią drauge su balzganu rūku, prasimušė tik galingi švyturio blyksniai — ilgi geltoni liežuviai, tai ištįstantys, tai vėl sutrumpėjantys, kasnakt bė-

gantys vienu ir tuo pačiu ratu. Kur jie perplėšia tamsą, išvysti arčiau ryškesnį, toliau — prieblandos liejamą miško ruožą, blyksteli pakrantėj netvarkingai suverstos geležinės sijos, sudūluoja ilga linija išsirikiavusios persirengimo kabinos. Ir žinoma — jūra. Ji tarytum labai trumpam praskleidžia juodą širmą, kuria apsigaubusi, ir pasirodo, bet ne tam, kad pasisveikintų, o grasindama, stengdamasi įbauginti. Plieno spalvos, piktdžiugiškai šalta, abejinga...

Gerai, kad pastebėjo tas praviras duris. Tikriau — ne pastebėjo, o išgirdo. Nuo vasaros paliktos neužrakintos, o gal kieno nors atplėštos, jos garsiai daužėsi, retsykiais cyptelėdamos, ko gero, ne tik neteptais, bet jau ir rūdijančiais vyriais. Gelbėjimo stotis. Tuščias vėliavos stiebas, į kopėtėles panašūs laiptai, apversta valtis, lopyta nesulopyta, veikiausiai jau niekam tikusi. Viduje riogsojo nuo drėgmės juostelėjęs stalas, pakampėn nublokšta styrojo kėdė nulaužta atkalte, mėtėsi nubrizgusios virvės juosiamas gelbėjimo ratas, padarytas iš jūros putos — jau blunkantis, purvinas. Ir — neaukštas, bet ilgas langas. Užėmęs visą priešakinę sieną, jis atvėrė platų vaizdą į jūrą. Pro matinį, iš anapus nudrengtą stiklą regimi neramiai banguojantys, šokstantys viršun, purslais tykštantys ir vėl krisdami žemyn vienon bangon susilieją vandenys atrodė esą kažkur labai toli, bent jau atokiau, negu buvo iš tikrųjų. Jau nuo kažin kur su triukšmingu gaudesiu risdamiesi, jie tarytum taikėsi savo šaltais kibiais pirštais čiupteleti šį vienintelį visoj pakrantėj namiūkštį, įtraukt geležinian glėbin, gerai spūsteleti ir paskui, jau paverstą šipuliukais, su atslūgstančia banga amžiams nusitempti į juodžiausias gelmes. Ko gero, labiausiai ir tūžta, kad vis nesiseka, niekaip negali pasiekti, nors kiek čia tetrūksta, jau tiek jūrmylių atriedėjo, iki sudužo šitan smėlio nerijos krantan,— vienas juokas. O niekaip, nors ir draikosi lyg pašėlę, su baisiu tūžmasčiu kaukia... Radus tokią puikią užuovėją, bepigu buvo stebėti šį karštligišką jūros galynėjimąsi su visai menku, tačiau jokiais būdais neįveikiamu priešininku. Tartum daug sykių padidintas žmogiškųjų aistrų, siekimų, norų ir — be galo persekiojančių nesėkmių, nusivylimų paveikslas...

Pro drumzliną ir skystos šlapdribos plaunamą langą žiūrėdamas į tokį nirtulingą, atokvėpio nežinantį judėjimą, vertimąsi pačiam per save, Vilius vėl prisiminė komendantą. Geltonos šviesos nutviekstą, iš pažiūros sausą nelyginant senas pergamentas veidą, iškrypusių pirštų barbenimą stalan, tą jo pasakojimą... Kai šitaip — audra, piktai jūrą šiaušiantis vėjas,— rodės keista, kad kažkur, už tūkstančių kilometrų, driekiasi nebylios sniego plynės, virš jų — žemas ir pilkas dangus... ir kad štai tokioj tyloj, net kraują stingdančioj ramybėj, irgi vyko kova, tai kas, kad ir ne tokia išoriškai audringa, be šėlsmo, mažiau akivaizdi — juk nuo to ji nebuvo lengvesnė, reikalaujanti ne tiek nuožmumo ir valios kaip ši. Gal net atvirkščiai. Negalėjimas išsiveržt išorėn juk yra panašus į žibalo šliūkštelėjimą ir taip pulsuojančion liepsnon, sukelia tik dar didesnę įtampą. Kas dabar drįs, taip, drįs išmatuoti, kiek jėgų reikėjo tai kovai — su tuo tolimu, nežinia kur esančiu priešininku, galbūt pačiu istorijos absurdu ir fatalizmu, kurie iš abstrakčių sąvokų staiga virto skaudžiai kertančiais kerziniais batais, tekinių kalenimu ir ausis rėžiančiais vagonų sandūrų dūžiais, kaip stiklo vata kandančiom dulkėm. Buvo — prieš kiek metų... Atrodytų, turėtum džiaugtis, kad neužkabino, praūžė, kai pats tik artėjai į tau skirtą laiką, buvai taip arti, kad, įtempęs vos pradėjusius formuotis ausų būgnelius, galėjai išgirsti pro pat pradundančių žingsnių aidą, kažkur iš labai toli atsklindančias dejones... kad ta grėsmė kabojo prie pat, ir vis dėlto pavyko jos išvengti. Atsitiktinumas, dovana ar įpareigojimas? Šiaip ar taip būtų, juto — yra kažkoks ryšys, tegul ir menkas, tegul dar nesuvoktas, bet iš tikrųjų yra — kaip aidas, kaip apsukusi ratą ir vėl tan pačian taškan sugrįžusi linija... Realybė,— galvojo,— ji tvinsta be jokių ribų, pulsuoja, nesibaigia: kas atsitinka, grimzta kaip jūros banga gelmėn, bet ne suvisam, yra atmintis, ir nuo jos, kad ir norėdamas, neįstengsi pabėgti — štai jau kyla, vėl viršun veržiasi, kas, regėjosi, amžiams nuskendę, tik dabar jau atsidaužia kiton sąmonėn, kiek kitokius, galbūt ne tokius skausmingus išgyvenimus kelia, tačiau anaiptol nepalieka abejingo. Tarytum pats būtum matęs, ką ten matęs — patyręs, kitaip iš kur randasi tie

kad ir blausūs vaizdiniai, kas varo per nugarą šiurpą? Kiek laiko linijų ir kelių, tolimiausių ir visai artimų laikmečių, kiek tarp jų išsidriekusių likimų — žiaurių, nutviekstų geliančios, bet didingos kančių šviesos, ir visai beprasmių likimų kryžiuojasi tame mažyčiame taške, kurį vadini savo vardu,— juk tai nepalyginamai daugiau negu jūra ir negu ištisas vandenynas, tai, ko gero, pati amžinoji žmoniškumo ugnis — šildanti, bet ir deginanti, einanti dūmais, vos rusenanti, tačiau galinti taip plykstelėti, kad dar ilgai bus šviesu ir tuomet, kai pati jau seniai bus išblėsusi,— kaipgi tavyje tiek sutelpa,— nustebęs klausė,— kiek ištvermės reikia, kad galėtum viską pakelti? Tos šlako dulkės, mazuto ir aitrių tepalų prisigėrę žuoliai, papilkavusios ir aptrupėjusios sienos, tas ilgas kelias, sniegas — ar girdi, kaip lūžta jo pluta, kai statai koją, ar jauti, koks jis klampus, kaip traukia savin?.. Ir tegul nesako, kad praėjo, ir viskas, kad tavęs neliečia, tau neturi rūpėti. Vėl blyksteli akinanti švyturio šviesa, per gąsdinamai atšiaurią jūrą vėl perbėga ilgas, tamsą skrodžiantis spindulys...

Nepajuto, kaip pravėrė duris, kaip nulipo laipteliais.

Ėjo paskui jau pačia pakrante, nepaisydamas nei vėjo, nei darganos, aplenkdamas lietaus dar labiau suplakto smėlio ir sūraus jūros vandens užlietas lagūnas, ilgomis juostomis nusidriekusius iš gelmių išplėštų žolių gumulus. Palei pat galvą sparnais plakė žuvėdros, kitos knaisiojosi po tas žoles, dar kitos tupėjo po grybo pavidalo pavėsinėmis ir abejingai dairės aplinkui. Tačiau jis mažai ką matė iš to, kas buvo prie pat. Dar ilgai neatslūgo taip ūmai plūstelėjęs susijaudinimas, sąmonės praskaidrėjimas, o gal — apakimas? Tačiau jeigu šią būseną ir galėtum vadinti apakimu, tai — nuo pernelyg ryškios šviesos. Pabandyk ilgiau plačiai atmerktom akim pažiūrėti į saulę, pamatysi, kokie ratilai suraibuliuos, paskui visiškai užsitrauks ir užges. Ėjo... ėjo, dabar jau apie niėką nebegalvodamas, iš šalies žiūrint taip juokingai mataruodamas rankomis, dideliais žingsniais. Atrodė, lyg kur skubėtų. Bijotų pavėluoti. Tačiau kas gi čia jo laukė, iki kur galėjo būti duotas laikas nueiti, jeigu naktis, regėjosi, jau niekuomet nesibaigs, o ši pakrantė štai taip tęsis ir tęsis

dešimtis kilometrų — ir vis tokia pati, nežadėdama jokių staigmenų nei paprasčiausios kaitos? Čia daugiau užgriebianti, čia vėl atslūgstanti pajūrio linija, vienoj pusėj — vandenų šėlsmas, kitoj — kopos, jas lydinti miško juosta... Betgi valia nieko neklausė — pagauta nerimo, ji beatodairiškai ginė priekin, stumte stūmė nelyginant nugaron bloškiantis vėjas. Nežinia iš kur čia atsiradęs betono luitas, išverstas stulpas, vėl — lagūna, iš vėtros gūsio negalinčios ištrūkti žuvėdros... Kartojimasis, vien tik kartojimasis — tokie patys kaip ir kiekvieno, kada nors ėjusio šia pakrante, žingsniai, tie patys vaizdai ir garsai — prietema, staugimas, šniokštimas, viena ir ta pati čia kylanti, čia vėl dūžtanti ir grimztanti gelmėn banga, vis tas pats žmogų stebintis nemirtingas paukštis — kiek abejingas žvilgsnis, mažos, bet plačiai atmerktos ir kiekvieną smulkmeną pastebinčios akutės. Atsisuk — lygiai toks pat vaizdas, kaip ir toj pusėj, į kurią eini, tik tiek, kad vėjas — į veidą. Tegu ir suplaktas, bet vis vien klampus smėlis, vandens putos ir sąnašos, akmenys...

Ir ūmai — šviesos blykstelėjimas. Ne, ne švyturio — spindulys daug menkesnis, ne toks ilgas ir — Vilius pajuto — taikantis kaip tik į jį. Tarytum jau pulsiančio, bet ūmai išsigandusio kokio pajūrio žvėriūkščio žvilgsnis — išdavikiškas, neramus. Tačiau būta žmogaus. Išgirdęs šūktelėjimą sustojo. Kas? Juk, rodėsi, nė gyvos dvasios, tik tamsa ir aklas triukšmas. Prožektorius. Dar per atstumą suprato, kad ta šmėksanti žmogysta, nuo kurios sklinda aštrus šviesos spindulys,— pasienietis.

Paklausė, ką čia veikiąs. Atsakė, kad šiaip, vaikštinėja. Ar nežinąs, kad paplūdimys tokiu metu uždarytas? Na tai kas? Tas, kad vaikščioti negalima. Kaip negalima? Uždrausta. Betgi... Liepė apsisukti ir eiti atgal. Dingti. Jeigu nenorįs pakliūti daboklėn.

Laukė, kol pajudės. Stovėjo ir laukė. Vėjas plakė skvernus — žalsvo kareiviško apsiausto ir Viliaus palto. Klykdama pro pat praskriejo žuvėdra. Vilius pamanė, kad daug jaunesnis už jį. Šiurkštokas, bet dar vaikiškų bruožų veidas. Tankiai sužėlę antakiai, vos prasikalę ūsiukai. Kas, jeigu pradėtų bėgti? Šiaip, dėl juoko. Ką šis darytų? Tačiau žinojo, kad neišdrįs.

Grįžo prie to paties pagrindinio tako. Nors ir nematė, bet visąlaik, kol pasuko tolyn nuo jūros ir atsidūrė ant kopų, jautė nugaron įsmeigtą žvilgsnį. Kiūtino kaip ir pirma, neskubėdamas, galbūt dar lėčiau — tarytum norėdamas jei ne tam pasieniečiui, lydinčiam vis per tokį pat, nei auganti, nei mąžtantį atstumą, tai bent sau parodyti, jog grįžta anaiptol ne varu varomas, o vien iš geros valios, galbūt net todėl, kad taip jau iš anksto buvo nusprendęs. Tačiau jūra, taip pat audringai banguojanti, nebeatrodė nei keista, nei paslaptinga... Vien palei nykią smėlio pakrantę šėlstą vandenys, ir šėlstą be jokios prasmės, aklai ir tuščiai. Atslūgo ir tas karštligiškai ratu kraują varęs nerimas — taip staiga, su pirmuoju prožektoriaus spindulio plykstelėjimu. Ryžtas, tankiai mušantis pulsas, nuostaba ir — suglebimas, atsipalaidavimas, net nuovargis... Gelbėjimo stotis su vėjo siūbuojamu tuščiu vėliavos stiebu, o ir tie buteliai, permirkę ir sūrymo prisisunkę lentgaliai, dumblu trenkiančios žolės, lagūnos,— iš vienai nuojautai skirtų užuominų jie virto paprasčiausiais daiktais — plikais, viską išsakančiais vien regimaisiais pavidalais. Kad ir tie bangų išmesti buteliai, po kojomis besimėtantys lentgaliai,— bene jie reiškia ką nors daugiau, o ne tik primena, kad jūra niekuomet nebūna tuščia — ją skrodžia laivai, traleriai, jų begalė, iš jų liejas mazutas, į juos įtraukiamos didžiulės valkšnos žuvų, iš kurių tuoj pat daromi konservai... per bortus persisvėrę nuobodžiaujantys jūreiviai — tarp jų pirštų smilksta nuorūkos, jie pasiilgę žemės, artimųjų, kas žino, apie ką jie dabar mąsto. O čia... Čia pakrantė, ta pati išplaukusiųjų taip pasiilgta žemė — tvirta, teikianti atsparą, tačiau argi čionai ne tas pats — bene byloja ką nors daugiau nei pilka kasdienybė tas betono luitas, išverstas stulpas, tie juodi bokšteliai? Sunkūs, neįsismelkiami ir nebylūs pavidalai. Ateis pavasaris, ir vėl nudažys tą namuką, sutaisys spyną — tikriausiai jau kokį gegužės mėnesį, kaip ir kasmet, jame įsikurs gelbėtojai — jauni, stiprūs ir energingi vyrukai — pro atdarą langą jie žvalgysis po paplūdimį, persisvėrę per turėklus kalbins praeinančias merginas, galbūt kviesis užeiti, arba kaukiančiu kateriu nardys po bangas. Plevėsuos raudona vėliava, plieks

saulė, klegės poilsiautojai... Vaizduotė,— smilkteli,— tik vaizduotė,— sako sau,— tas nemirtingas paukštis,— kiekvieną daiktą gaubianti paslaptis. Jeigu ne ji, ta jausmingai tvinkčiojanti mūsų vaizduotė — jūra ir su ja bėganti pakrantė, kopos, medinių lentelių takas per jas,— ir visa atrodytų išsitenką trimatėj erdvėj — taip, kaip dabar. Tai mūsų pačių nerimastis, viltys, troškimai atveria gelmę, kurios galbūt iš tikrųjų nėra, tik mūsų jausmo erdvėj daiktai sušvinta prasmėmis. Žiūrėk, kaip tuščia daros aplinkui, kai nerimas virsta abejingumu, kaip nuobodu ir vienareikšmiška. Drėgnas smėlis, tyliai čežantys sąžalynai, iš pašaknų braškančios pušys...

Kai grįžo, kaimely jau buvo užgesusios šviesos. Tylus ir tuščias, jis grimzdo naktin, o virš jo be garso plakėsi balkšva, vėjų košte košiama sniego marška.

9

Julius kalbėjo su užsidegimu, energingai mostaguodamas rankomis. Pabrėžtinai aiškiai tariami žodžiai, palydimi išraiškingų judesių, pasakojimo nuoseklumas ir turiningumas,— nors Albertas ir žinojo, jog yra iš tų — neieškančių žodžio kišenėje, tačiau nesitikėjo, kad taip išsyk jam pasisektų į savo rankas suimti visas vadžias. Pašaipioms replikoms užčiaupti pakako ironiško žvilgsnio, o nepatiklumui išsklaidyti — pirmųjų tvirtu balsu pasakytų frazių ir šiek tiek pakilios intonacijos, kurioje mišo entuziazmas ir vis didėjanti savikliova. Vilkintis kostiumu ir kruopščiai išlygintais marškiniais, su kurių šviesia spalva kontrastavo tamsus siauras kaklaraištis, koks jis buvo dabar Albertui nepanašus į aną, vakarykštį — įlindusį į nušiurusį ploną treningą ir susigūžusį prie stalinės lempos skleidžiamo ryškios šviesos ratilo! Kažkur užsibuvęs ir bendrabutin grįžęs gan vėlai, o paskui dar gerokai prasitrynęs šiaip, nieko neveikdamas, Julius po to su įkarščiu griebėsi knygų ir sėdėjo iki pusiaunakčio. Iš to, kaip ilgai ir kruopščiai ruošėsi, buvo matyti, kad jaudinosi, nerimavo, tačiau dabar, kai atsistojo prie lentos, viso šito nebuvo likę nė kvapo. Tik pažiūrėk, kaip

jis drąsiai jaučiasi, kaip nesivaržydamas vaikšto po klasę, pasodina vieną ir išsyk šaukia kitą, o jeigu ir šis kaip mietą prarijęs stypso, trumpai drūtai atsako pats. Tačiau daugiausia pasakoja vienas — anaiptol ne sausai ir sumišęs, nesidairydamas į šalis, kaip dažnai pasitaiko, o vaizdingai, su vykusiai parinktais pavyzdžiais ir svarbiausia — tiesiai, atvirai.

Julius pasakoja apie sukilimą ir apie stojusius po jo žiaurius reakcijos ir priespaudos laikus, apie tą gadynę, kai susitvenkusias ir visiška pražūtimi grasinusias ūkanas pagaliau ėmė skaidrinti tegul blausus, tegul dar nedrąsus, tačiau viltį įžiebiantis spindulys. Nereikia manyti,— sako Julius, kreida ant lentos užrašydamas spaudos draudimo metus,— kad jis, tas spindulys, sužibo tik tuomet — ne, anaiptol. Tik kad veik niekados jis negalėjo sklisti tiesiai — kelią pastodavo visokiausios kliūtys, suvaržymai, ir jis turėjo skverbtis, tiesiog grąžte grąžtis pro juos, visą savo energiją tik tam dažniausiai ir teišeikvodamas. Įsivaizduokite,— Albertas net nustemba — kokios švytinčios Juliaus akys! — įsivaizduokite sieną, kurion atsimuša ir taip dar nestiprios šviesos spindulys — kiek energijos, pastangų, pagaliau laiko reikia, kad jinai — tokia tvirta, kieta kaip granitas,— neištvėrusi imtų eižėti, trupėti, byrėti! Dargana, plaka nesibaigiančios liūtys, vos įžiūrimi dunkso pasienio stulpai, prie žemės gūžiasi sargybinių būdelės, tolumoj amsi šunys, o duobėmis išdaužtu, įmirkusiu, vos ne vos išvažiuojamu keliuku taškydamas purvus, klimpdamas kepurnėjasi leisgyvio kuinpalaikio traukiamas vežimas. Kur jau Tilžė, o kiek dar kelio liko — kur reikės prisiglausti užėjus nakčiai — niūkiai, be žvaigždžių ir mėnulio? Knygnešiai, daraktoriai su lietuviškomis raidėmis spausdintais elementoriais, ta vargo mokykla, ir — sėlinantys žingsniai, beldimas į duris, liepsna, apšviečianti pageltusį džiovininko veidą — jis vis dėlto spėjo, spėjo sudeginti tuos rankraščius, prie kurių veikiausiai sėdėjo ne vieną naktį, kurie buvo skirti išplatinti, perskaityti. Visa, kas tikra,— pabrėžia Julius,— nepripažįsta teisinimųsi, išlygų, išsisukinėjimų: tik tas, kuris eina tiesiai, netausodamas savęs, nepaisydamas savo paties silpnumo, baugulio, gali tikėtis sėkmės. Ne visados išlieka

tai, kas iškart įvertinama, iškeliama; nepalyginamai dažniau turi praeiti ne vieni dešimtmečiai, kad kokio pavargėlio darbas išvystų dienos šviesą ir pagaliau būtų suvokta jo reikšmė. Čia nereikia pompastikos, garsių žodžių, lygiai kaip prie viso to nedera šlovės aureolė; kruopštumas, nuožmi valia, pasiaukojimas — štai kas čia būtina. Almėdami, gurgėdami gremžia gruntą požeminiai vandenys, kol kas jie dar ten — neregimi, daugelio nė nežinomi esant, bet kai ateis laikas jiems prasiveržti, išsimušti, kai...

Albertą stebino Juliaus užsidegimas, atvirumas. Atrodė, jog kaip tik dabar pratrūksta tai, kas jau daug dienų ir naktų kaupėsi, tvenkėsi, nerasdamas nei kaip, nei kur išsilieti, grumdėsi. Albertas prisiminė jo pasakojimą apie savo mokytoją; nors šį įsivaizdavo visiškai kitokį — ramesnį, santūresnį, labiau susikaupusį, tačiau neblėso įspūdis, kad Julius iš jo kažką perima, pratęsia. Ne, ne išorinius judesius, kalbos intonacijas,— veikiau tą beatodairiškumą, su kuriuo, nepaisydamas nei pamoką stebinčių kursiokų, nei mokytojos ir pačios direktoriaus pavaduotojos, šnekėjo ir kuris atsispindėjo net jo žvilgsny — tiesiam, smelkiančiam. Buvo keista, kad Julius, dar taip neseniai pasakojęs apie savo mokytoją — drėgnas vakaras, sūkuriuojančiam vandeny šokčiojantys atšvaitai, krantinė, o paskui — nuošalios gatvės ir skersgatviai,— dabar štai pats stovi prieš klasę, aiškina, klausinėja. Pedagogikos praktika. Albertas abejojo: ką jie, dar taip neseniai palikę mokyklos suolą, taip neseniai, kad kuo puikiausiai prisimena ir tą nekantrumą, kai negalėdavo sulaukt, kada pasibaigs pamoka, ir kadaise krėstus pokštus, ir troškimą kažko naujesnio, įdomesnio,— ką gali jie pasakyti štai tiems trimis eilėmis susėdusiems vaikams, kur ten vaikams — vos ne bendraamžiams? Skeptiškiems, kaip ir jie patys, nepatikliems, užsisklendusiems?.. Ar sieja juos kas nors daugiau be abejonių, graužaties, savo bejėgiškumo nuovokos; juos — vienus sėdinčius klasės gale ir turėsiančius vertinti Juliaus pamoką, kitus — vienodomis uniformomis, iš nugarų tokius panašius? Albertas prisiminė visai neseniai Julių kalbėjus: kad ir negalim pirštu besti — reikia eiti tenai ir tenai, daryti tai ir tai, tačiau pri-

valome, taip, privalome įskelti tegul ir blausią nuojautą, kad niekas nesibaigia sulig šia diena, kad aplinkui kiekvieną iš mūsų nelyginant vandenin įmestą akmenuką vilnija, skleidžiasi, raibuliuoja artimesni ir tolimesni regračiai. Kad ir koks nuvertintas, o sykiu nuvalkiotas žodis, bet vis vien dvasia, kiekvieno iš mūsų, tautos dvasia — jinai nėra viso labo taškas; ji — linija, per mus bėganti iš praeities ateitin, pulsuojantis nervas, pastanga be atvangos. Stabtelk bent akimirkai, ji sustings ir galiausiai nutrūks — liks tik prisiminimas, bet ir tas — neilgam.

Nuo ekstaziškų apibendrinimų Julius perėjo prie rupių faktų, o netrukus jau vėl skriejo aukštyn; po trumpų kapotų sakinių atsirado ilgi, banguojantys laisvai vienas prie kito besišliejančiais periodais. „Aušra" ir „Varpas", ėjo nuo tada iki tada, redagavo tas ir tas; simboliški pavadinimai — kaip stipriai turėdavo suspurdėti kiekvieno, kuris tik juos išgirsdavo, širdis. Pro šen bei ten prasiplėšusias erčias štai švysteli skaidra ir vaiskumas — jie liete liejasi virš tos besiriečiančios ir tuo pat kartu aukštyn kylančios bangos, kuri veikiai, neišlaikiusi savo pačios svorio, ūžtels, šniokštels, nuvilnys iki nuošaliausių užkampių. Jėga, išsivadavimas, sutraukyti retežiai,— poetai apie tai rašys naudodami ryto, saulėtekio, pavasario įvaizdžius, publicistai ir mokslininkai griebsis sąvokų, kurios, nors sausos ir konkrečios, jaudins nė kiek ne mažiau už tuos visų labai lengvai suvokiamus simbolius.

— Tačiau juk viskas buvo ne taip, tie visi įvaizdžiai, metaforos — mūsų išlaužti iš piršto, ir pakylėtas tonas, kuriuo šnekame apie tuos laikus — tai greičiausiai mėginimas pridengti savo silpnumą ir negalią, baimę. Viskas buvo ne taip,— pakartojo Julius ir pridūrė, jog tikrasis gyvenimas — rupus, šiurkštus, ir kol mes neprisilytėsime prie to pakulinio tikrovės audeklo, mūsų postringavimai tebus tuščios abstrakcijos.— Vienas, tik vienas epizodas.

— 1898-ieji, liepos naktis. Suvalkų gubernija. Du arkliai traukia vežimą, kuriuo ant virvėmis pririštų lentgalių darda penki keleiviai.— Ir Albertas įsivaizduoja, kaip tekiniai, girgždindami ašį, rieda siauru išduobtu smėlkeliu, abipus kurio šmėžuoja krūmų guotai, tamsos vaiduokliškai iškraipyti medžių siluetai, staiga ratai sustoja

ir atsigręžęs vežikas burbteli, kad teks sukti — ne tas kelias. Vėl ne tas. Kiek galima klaidžioti, pasiteiraukim, betgi ko tu paklausi — Dievas aukštai, o žmonės sumigę. Ir vėl — dar dar, dar dar,— skystos mėnesienos nubalkšvintom pakelėm slysta kinkinio šešėlis.— Tie penki,— Albertas vėl išgirsta Juliaus balsą,— tai dvi bajoraitės Juškytės, studentai Povilas Višinskis ir Petras Avižonis ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, vėliau visa tai aprašysianti. Jų tikslas —„pasižinti su savo gimtine šalimi" ir kartu „skelbti ir kelti, kur tik rasime progą, tautišką supratimą". Išsiruošė jie ton kelionėn už paskutinius išteklius. Visa Povilo Višinskio manta buvo mėlyni drobiniai marškiniai, universiteto munduras, kurį jau padėvėtą pirko iš kito studento už penkis rublius: „skylė ant skylės, lopas ant lopo, ir tai buvo rūbas,— kaip sako Bitė,— į šviesias akis pasišviesti, o keliui turėjo prastesnį naminio milo švarką". Šita manta — visas jo turtas. To paties Višinskio, kuris atsisakė universiteto pašalpos „neturtingesnio" už save studento naudai ir dar siuntinėjo pinigus tėvui. Betgi tai niekis. „Siela skrido aukščiau visų tų smulkmenų". O sumanymo iš tiesų būta pavojingo. Tais metais Kauno ir Suvalkų gubernijose siautė Vonsiackis, žandarų viršininkas, gyręsis visam Lietuvos tautiškam judėjimui galą padaręs. Suiminėjimai, kratos, prie kiekvienų durų — šnipas arba policininkas. Ne veltui daktaras Staugaitis Šakiuose perspėjo dėl gresiančio pavojaus, „ypač studentams, kadangi žvalgų akys kaip tik tokius ponaičius seka". Pranašystės netruko išsipildyti.

Toliau Julius skaito rašytojos atsiminimus: jo rankose — stora juoda knyga, ir klausydamasis dabar ramaus jo balso — daugiau nieko nereikia, patys faktai kalba,— Albertas vaizduojasi, kaip tie keleiviai, įtarinėjami esą bėgliai, norintys pasprukti per sieną, kaip tie keleiviai, bildėję traukiniu, plaukę Nemunu, klaidžiomis Suvalkijos keliūtėmis dardėję vežimu, galop atsikapanoja į Naumiestį. Paryčiai, nė gyvos dvasios, pirmas pasitaikęs viešbutis, karčemos kambarys, kieti suolai, ant kurių jie ištiesia savo pavargusius kaulus. O kai prabunda — policininkai, reikalaujantys „pasportų", grasinimai, kad suims. Nė žingsnio pro duris. Ką daryti? Povilas prisimena, kad

šitam miesteliūkštyje gyvena jo draugas Daniliauskas, brūkšteli laiškelį, persisvėręs per langą, įkritusiomis džiovininko akimis dairosi po gatvę, pastebi iš pašalės pašalėn dūlinėjantį žyduką, mostu kviečia, kad prieitų, ir tas už kelis skatikus sutinka pabūti ryšininku. Įsikišęs užantin popierėlį, vaikėzas nucampina per aikštę, praeina pro vaistinę, kelias krautuvėles, prie kurių durų, nesulaukdami pirkėjų, smurkso jo tautiečiai, persimetęs su jais pora žodžių, dingsta už kampo. Vidurdienis, kepios saulės įkaitintame, nė menkiausio vėjeliuko nedrumsčiamame ore karo suglebę liepų ir klevų lapai, į stiklą daužosi musė, įkyriai zyzdama daužosi, o kambarėly — tylūs šnabždesiai, laukimo nerimastis, baugulys, ar tik nebus žydukas apmulkinęs. Bet pasirodo Daniliauskas, ant galų galo pasiseka ištrūkti iš viešbučio. Sukrypusi krautuvėlė, prieblandoje skendintys užkaboriai, laiptai į antrą aukštą. Ir štai jis. Toks silpnas, kad prieš bendraudamas turi įsileisti morfinos, įdubusia krūtine, veidas sukritęs, palšas, aplink akis — juodi ratilai, ir atrodo, kad vyzdžiai, kuriuose spingsi žmogaus minties žiburiukai, tie paskutiniai, bet tikriausi dar nepalūžusios gyvasties liudininkai, žaižaruoja giliose duobutėse. „Džiova — tai sielos akys". Tai kas, kad tik žmogaus šešėlis, bet su kokia galybe nuaidėjo — kelkite, kelkite, kelkite, kelkite! „Tamsta mums visiems pavyzdys",— sako Gabrielė, o jis,— taip, Vincas Kudirka,— karčiai šypteli: — „Pavyzdžio iš manęs neimkite. Gydykitės, kol nėra per vėlu..." Kalba nesimezga — kaip ir visuomet, kai turi daug ką pasakyti, galbūt net per daug; be to, svečius varžo savo nagus tiesiančios mirties nuojauta. Visa šiame apytuščiame kambarėlyje dvelkia gėla ir nelemtim: ir knygomis apkrautas stalas, ir tie plonyčiai, kad netikėtai užgriuvus žandarams spėtų sudegti, popierėliai, ir ant sienos kabanti smuika, kurią jau vargu išlaikytų nusilpusio šeimininko rankos. Artėjanti netektis, laikinumas: Gabrielei vaidenasi kapai, kryžiai, karstas. Ji baugščiai dairos, stebi tokius pat nusiminusius, nerandančius žodžių kelionės bendrus, ji iš paskutiniųjų tvardosi, kad nepravirktų. Degtukai — visuomet prie lovos, visuomet po ranka,— tik išgirsi sutartą ženklą ir brūkštelk, prikišk prie tų permatomų lapelių. O paskui

jau tegul atrakina duris, tegul eina, krato, tegul daro, ką nori,— be rankraščių, jis daugiau nieko neturi. Jis, tas Varpininkas. Žybtelėjusi ir tučtuojau užgesusi liepsnelė, aitrus sieros kvapas, dūmelis, o po akimirkos nė šito nelieka. Žmogaus gyvastis, darbas, jo kančios, svajonės, džiaugsmai ir lūkesčiai,— tačiau ne, ne... Reikia nusiraminti, reikia suimti save į nagą, reikia ką nors pasakyti. Jeigu nė vienas nerandame „tikrojo" žodžio, šnekėkimės šiaip, paprastai, nesukdami sau galvos.— „Darbas, vien darbas dar teikia nusiraminimo,— atsidūsta ligonis.— Anksčiau samdydavausi arklius pasivažinėti, dabar, kai nebeįstengiu iš kambario išeiti, „Varpas"— vienintelė paguoda".—„O kodėl šitam dulkėtam miesčiuke?"— baugindamasi, kad nenutrūktų pokalbio siūlas, teiraujasi Gabrielė.—„Galėčiau pas tėvus, sodžiuje, prisiglausti, bet iš to daug nepatogumų. Žandarai kiekvieną žingsnį matytų, apie korektūrą nė ko galvoti, o kito žmogaus tam darbui nėra...— nutęsia ir įsmeigia akis į savo gyslotas rankas, tysančias ant patalo kaip du sudžiūvę pagaikščiai.— Be to, dar namiškiams bėdą užtraukčiau — imtų įtarinėti, kaltinti..."

Apie ką jie, tie penki keleiviai, galvojo, klausydamiesi kalbančiojo, ką jautė, girdėdami jo lūžinėjantį, turbūt dažnai sauso kosulio pertraukiamą balsą ir regėdami, kaip sunkiai kruščioja jo išdžiūvusios ir suskeldėjusios lūpos, ką norėjo išskaityti iš jo pilkų akių, kuriose, nepaisant visų kūno negalių, šokčiojo gyvos ir energingos minties žiburiukai?

Julius kilsteli galvą, ir jųdviejų su Albertu žvilgsniai akimirksnį susitinka. Tik trumpą gaiselį, tačiau...

Padrąsinimas, draugiška parama, nebylus pritarimas? Ir Albertą vėl pasigauna vaizduotės banga.

Ne, negalėjo jie jausti vien liūdesį, pagailą, negalėjo jų gniuždyti ir beprasmybės potyrį kelti mintys apie žmogaus kūno silpnumą ir menkystę, gyvasties trumpalaikiškumą, gyvasties, kuri, jau pati savaime būdama tokia trapi, vos vos, tarytum gaisas virbenanti ant plonut plonutėlės voratinklio gijos, dar priversta kovoti su išoriniais pavojais, pačių žmonių iš juodžiausių gelmių prisišauktomis nežmoniškomis negandomis,— veikiau priešingai —

jokiomis įstangomis nepalaužiamas džiovininko priešinimasis ligai ir jo dvasios kaitra, jo geležinė valia ir tikėjimas, jo net kažkoks aklas užsispyrimas juos ne tik stebino, bet ir įkvėpė, teikė jėgų ir dar labiau sutvirtino ryžtą, kuris ir anksčiau jiems nedavė ramybės, tačiau kuris nuolatos reikalavo būti palaikomas, kurstomas. Šliūkštelk liepsnon alyvos ir pamatysi, kaip ji šoktels, suspragsės, pažers kibirkščių spiečius,— lygiai taip Varpininko žodžiai, tie rankraščiai ant staliuko juos skatino nenuleisti rankų, patiems griebtis darbo, nepaisyti nepalankiai besiklostančių aplinkybių. Už lango tebeplieskė kaitri vidurvasario saulė, tikriausiai tebeplieskė, rinkos aikštė buvo tuščia, nebent koks valkata iš nuobodulio slankiojo palei nušiurusius medinius barakus, tas dabar uždarytas krautuvėles; visa alpėjo nuo kaitros,— miestelis atrodė apmiręs, kaip apmirusios tikriausiai buvo ir jo apylinkės, ir ne tik apylinkės, bet ir visos tos Suvalkijos plynumos, kurios nuo čia driekėsi be galo be krašto. Taip tikriausiai buvo už lango,— pokaičio tingulys, visa persmelkusi negyvybės apatija,—o čia, kambarėly, toj vienišiaus celiukėj... Jau rezgėsi pokalbis, Kudirka pasakojo apie Vonsiackį,— kiek jis išblaškęs, išžudęs geriausių žmonių! — ragino nesėdėti — darbo kalnai; ligi šiol didžiausią tautinio atgimimo naštą kėlę suvalkiečiai, bet netrukus ji nukrisianti ant kauniškių pečių. Jis kalbėjo, kalbėjo tikriausiai tyliai, vos krustelėdamas sukepusias lūpas, ir jo įdubusią krūtinę po kiekvieno žodžio tikriausiai dar skaudžiau spausdavo šonkauliai, baigęs sakinį, jis tikriausiai giliai atsidusdavo ir nori nenori turėdavo pailsėti. O jo svečiai — dvi Juškytės, Povilas, irgi jau sergąs džiova, Petras, Gabrielė,— jo svečiai tikriausiai kiekvienas pats sau priekaištavo, kad vargina, sutrikdė ramybę, ir kartu džiaugėsi — atvyko, aplankė, juk jis ką tik skundėsi, kad retai kas iš pažįstamų beužsuką, bet ko norėti — rask tokį, kuris savo valia kištų galvą kilpon.— „Jei teks jums kada rusų valdžia nusikratyti, turėsite dar sunkesnę kovą..."— jis sako „jums", jis nesitiki sulauksiąs to laiko, jis supranta, kiek jam teliko — ašaros, bet dirba, iš paskutiniųjų stengiasi, ir dirba ne dėl to, kad reikia kuo nors užpildyti lėtai slenkančias dienas, ne tam, kad

pasidžiaugtų, jog vis dėlto nepalūžo ir tuo dvasios smagumu bent kiek apmalšino kūno sopulius, o todėl, kad žino, jog niekas nesidaro savaime, ir tiki,— išauš ta diena, tai kas, kad ne jam.

Ne, ne taip,— įspėja save Albertas,— nereikia patetikos. Yra tik krautuvėlė, tamsūs užkaboriai, palėpė antrame aukšte, yra tik rankraščiai, „Varpo" korektūros, degtukai prie lovos. Yra tik žmonės, kuriems sunkiai rezgasi pokalbis, nors svajojantys, besiilgintys, betgi pavargę, nepriteklių gniuždomi žmonės, kurie nežino, kas jų laukia rytoj. Imperija ir pareiga, pareiga, apie kurią jie nešneka,— jie dirba, ir tiek.

Tikriausiai... Tikriausiai popietės stingulys, valkata rinkos aikštėj, apmirusios Suvalkijos lygumos. Tačiau ne.

Jie šnekasi, o galbūt tyli, kiekvienas skyrium paskendęs savo mintyse, kai prasiveria durys ir kažkieno ranka kyšteli raščiuką. Dabar Kudirkos pirštų spaudžiamas popierėlis dar labiau paryškina jo odos geltonį, jis spaudžia stipriai, ir tas popierėlis virbena, drebuliuoja tarsi nujaustų, kokie silpni jį laikantys pirštai, ir norėtų išsprūsti, bet netrukus jam stengtis nebereikia — ranka pati nusvyra ir jį paleidžia, padeda ant balto apkloto, o jį perskaičiusio ligonio veidas dar labiau apsiblausia, šmėsteli ironiško šypsnio šešėlis, ir Gabrielei pasirodo, kad tokia šypsena lanko lūpas vien žmonių, mirties slenksty stovinčių. Apgaulingas tas Suvalkijos stingulys, netikra pokaičio ramuma. Ir ne tik nuobodžiaujantis valkata slankioja po rinkos aikštę. Žandarai apsupę namą.

„Yra juk tiek klausimų, kuriuos reikia aptarti. Rytoj, būtinai rytoj, jei šiandien jau taip skubate, plačiau išsikalbėsime!.." Ir jis, skurdžioj palėpėj lieką vienišius, spaudžia jiems rankas, dėkoja už aplankymą, viliasi, kad šis susitikimas — tai tik ilgo pašnekesio ir didelių darbų pradžia, o jie, iš visų galių tramdydami krūtinėj vėl pakilusią audrą ir tiesdami savąsias, pritardami linkčioja, nors jau dabar žino, kad rytojaus nebus ir kad jiems turbūt jau niekuomet nebelemta pasimatyti,— juos kaip akmuo slegia nuojauta, kad šį džiovos laužte laužiamą žmogų regi paskutinį sykį, ir kai vienas įkandin kito leidžiasi siaurais girgždančiais laiptais, jiems atrodo, lyg

brangų velionį kapuose būtų palikę. Jie praslenka pro prekystalį, šmėsteli kelių parduotuvėn užsukusių moterėlių akyse, duris jiems atidaro Valerija — ta pati Valerija, kuri slaugo dusliai antrame aukšte kosintį ligonį, jai paskyrusį vieną savo eilėraštį, jie išeina į gatvę, dulkėtą, su išklypusiu mediniu šaligatviu. Valerija stovi tarpdury ir žiūri, kaip jie kerta rinkos aikštę; kilstelėjęs ant alkūnės, juos žvilgsniu seka ir Varpininkas — taip tą žmogų vadina Gabrielė, ir ne tik ji,— seka žvilgsniu iš savo palėpės tarytum iš suzmekusio bokšto, ir kuo labiau jie tolsta, tuo didesnė aigara jam virina širdį; juos — dvi Juškytes, Povilą Višinskį ir Petrą Avižonį, Bitę — lydi ir žvalios žandarų akys, primindamos, kad „mums mūsų tėvynėje užginta net savo jausmą rodyti..." Penki siluetai sušmėžuoja tarp vidurdienio kaitros sustingdytų liepų; akimirksnį susikerta ir vėl vieni nuo kitų tolsta nejudrūs medžių kamienų ir žmonių šešėliai, lėtai slystantys žeme, paskutinį sykį sumėlynuoja Povilo marškiniai, suplazdena moterų suknelių klostės. Ir lieka tik pro tankią lapiją besistengiančių prasimušti saulės spindulių raibuliavimas, tingulio apgaubta rinkos aikštė; Valerija uždaro duris ir stojasi už prekystalio; Kudirka suknemba lovon, nė nekrustelėdamas stebeilijasi į lubas, įsiklauso į nykią tylą, prie kurios jau buvo pripratęs, bet kuri dabar, po svečių apsilankymo, padvelkė tokia nelemtim, taip ėmė gremžti smilkinius, kad nežinai kur dėtis; žandarai vis dar tebeslankioja aplink namą.

Julius užverčia knygą.

Klasėje tylu. Taip tylu, kad net ausyse spengia. Tarsi, Juliui skaitant, jie, paniekinę erdvę ir laiką, būtų persikėlę į ano šimtmečio pabaigą ir, taip viens du sugrįžę, vis dar negalėtų atsipeikėti. Tik tylūs žingsniai — Julius nuslinko prie lango. Kiek tolėliau vinguriuojančia gatve lėkė mašinos — jos lenkė vienos kitas, stabčiojo prie šviesoforų, vėl nėrė pirmyn. Prie pat baltavo nauji daugiaaukščio mūrai, mokyklos stadione vaikiščiai spardė kamuolį, oras buvo darganotas, apniukęs.

— Štai ko mums labiausiai stinga,— Julius grįžtelėjo į klasę, ir jo balsas, nors tylus, puse lūpų, tarsi pažadino iš apsvaigimo ir priminė realybę. Anas nuostabos įspūdis

neišsisklaidė, bet jį jau smelkė mintis, noras kažką išsiaiškinti,— galbūt suprasti, kas juos taip nutvilkė, kuo nepaprastas buvo tas, regis, visai nereikšmingas įvykis, įvykis, kuris būtų nuslydęs užmarštin kaip daugybė kitų, jeigu apie jį nebūtų savo atsiminimuose papasakojusi rašytoja.— Labiausiai mums trūksta štai tokio tarpusavio supratimo, dėmesio ir rūpinimosi vienas kitu, tos dvasinės šilumos, kuri ištirpdo prigimties, charakterio, pažiūrų skirtumus ir paprastą šnekučiavimąsi paverčia kalbėjimu iš širdies į širdį, leidžia pajusti bendrumą, teikia stiprybės. Galbūt šitai ir turėjo omeny Varpininkas,— Julius kilstelėjo nudelbtas akis ir apžvelgė klasę,— sakydamas, kad jeigu pavyktų kada nors nusikratyti rusų valdžia, mūsų lauktų dar didesni išmėginimai. Tai kova su pačiais savimi,— su savo tuščiagarbiškumu ir ambicijomis, savo noru pirmauti ir pažeminti kitą, su tuo, kas mus skaldo. Šis kiekvieno viduj tūnąs priešininkas dar stipresnis už išorinį, jis nematomas, jis apsiginklavęs daugybe save pateisinančių argumentų. Ar ne jis mus pražudė? Partijų rietenos, kivirčai, perversmai,— ir visa tai didžiausio pavojaus akimirksnį. Nepriklausomybė, valstybingumas,— jiems išlaikyti reikalinga dvasinė branda ir ja besiremianti tautinė savimonė — įpareigojanti, skatinanti ryžtis, aukotis. Mes kaltiname istoriją, kaltiname didžiąsias valstybes, verkšlendami guodžiamės tuo, kad esame maži, o prieš vėją nepapūsi, betgi pažiūrėkit, kaip giliai šaknis molžemin suleidžia koks dagys, kaip jo nei saulė išdegina, nei vėjai palaužia. Skaldyk ir valdyk,— tai kiekvienos imperijos principas; mažųjų dalia — laikytis išvien, paremti kits kitą, telktis,— kad kiekvieno dvasinė laisvė susilietų su likimo bendrų. Jungtis, priklausomybės bendruomenei jausmas... Ir visa prasideda nuo mažmožio, kasdienio bendravimo, paskui plečiasi, sakytum auga, tvirtėja. Kaip medis...— kalbėjęs, kalbėjęs, Julius nutęsė, susimąstė — vienan taškan įsmeigtas žvilgsnis, suraukti antakiai,— bet tučtuojau: — Dabar mums daugiau leidžiama, bet nereikia pamiršti, kad laisvė be atsakomybės — taip pat skaldo. Užsnūdo piemuo, ir iškriko avių banda, nusliūkino kuri kur: viena į pavėsį, kita kur daugiau pašaro. Bet užteks tik švystelėti botagu, ir vėl visos subėgs

aptvaran, susigūš, vėl vienu balsu mekens. Skaldo...— pakartojo.— Ir dar baimė. Baimė — irgi... Tai, ko mes trokštame, apie ką slapčiomis šnekučiuojamės, pirmiausia turi išaugti pačiuose mumyse, o sėkla, iš kurios tatai dygsta... Jei supratote, apie ką skaičiau... Imperijos ne amžinos, jos subyra, tačiau ne iškart, ne akimoju, jos pradeda skeldėti iš vidaus... pradeda eižėti, trūkinėti,— tai ne tas molinis puodas, kurį gali nustverti, vienu mostu trinktelėti žemėn, ir...— Juliaus sakiniai darėsi vis padrikesni, bet mintis — ne,— ji tiesėsi, vyniojosi, karštligiškai pulsuodama skėlė smilkinius.— Mes vis dairomės, laukiame ateisiant kažkokio laiko, kai... o juk... juk visa vyksta dabar... Dabar visa darosi — čia, klasėje, ir už lango,— mostelėjo,— tik reikia įsižiūrėti... Įsižiūrėti ir suprasti... suvokti... kas darosi ir kurlink visa krypsta. Tu, aš... tie žmonės...

Čirkštelėjo skambutis.

— Aš gi sakiau, bus pavaduotoja,— Albertas išgirdo, kaip eidama prošal Juliui sušnibždėjo mokytoja, tačiau nesuprato, ar tai buvo priekaištas, ar viso labo užuomina, kad dar niekas nesibaigė.

Per pamokų aptarimą jie visi susirinko mokytojų kambary. Albertas prisimena tas vos ne vos pavasarinės šviesos stulpe virpančias dulkeles, tylą, drumsčiamą tik kamputin įsispraudusios ir sąsiuvinius taisančios mokytojos plunksnakočio, jų pačių varžymąsi ir laukimo nerimastį. Direktoriaus pavaduotoja iš pradžių kalbėjo geranoriškai šypsodamasi, bet tas geranoriškumas Albertui išsyk pasirodė esąs dirbtinis — labai jau pabrėžtinai buvo reiškiamas, per daug akivaizdus. Jis nekėlė pasitikėjimo, lygiai kaip atgrasu visa, kuo norima įsiteikti ir jau iš anksto užsitikrinti palankumą. Pasakiusi keletą bendrų frazių, ta savo valdingumo neslepianti, o priešingai — juo netgi besidžiaugianti ir besididžiuojanti moteris paprašė pasidalinti įspūdžiais sykiu su ja stebėjusią pamokas mokytoją. Tačiau ši, nors už akių ir atvirai išsakanti savo priešiškumą, nepasitenkinimą mokyklos vadovybe, ne sykį rodžiusi palankumą jiems, dabar štai už stalo sėdintiems studentams praktikantams, šiuokart nedrįso nei jų labai peikti, nei girti — pamokoms buvo palyginti neblogai pa-

siruošta, jos vykusiai metodiškai organizuotos, žinoma, pasitaikė spragų,— tačiau taip tiesiai ir nenurodė — kokių. Labiausiai Albertą erzino tas pernelyg jau dažnai ant jos lūpų nusileidžiantis kreipinys — drauge direktoriaus pavaduotoja; šiai, matėsi, tai patinka — išgirdusi vis pasukdavo galvą ir kilstelėdavo antakius dėdamasi, kad stebisi, ir sakytum norėdama parodyti, jog čia visai jos nereikėtų minėti, tačiau nepajėgdama nuslopinti ir pasitenkinimo. Savigarba neilgai tvertų be pataikavimo,— šmėstelėjo Albertui,— jai reikia paspirties, peno...

Kai mokytoja baigė, vėl atsistojo direktoriaus pavaduotoja. Padėkojusi už pastabas, ji atsivertė savo sąsiuvinį, kuriame buvo susirašiusi per stebėtas pamokas kilusias mintis. Dabar ji jau šnekėjo griežčiau, tarpais net pakeldama balsą. Toks įspūdis, kad gniaužusi gniaužusi, bet taip ir neįstengusi užčiaupti valdingumo, jis vis labiau atsipalaiduoja ir leidžia kaskart laisviau srūti tam, kas jos būdui natūralu, prigimta. Keisčiausia, kad jinai gyrė tuos, kuriems, Albertui atrodė, labiausiai nepasisekė. Valdingumas ir atsarga,— ironiškai pamanė jis ir nusprendė, jog kitaip ir būti negali. Ši moteris, ko gero, supratusi mažne pagrindinę šių laikų taisyklę — kad galėtum valdyti kitus, pats turi paklusti stovinčiam aukščiau už save. Tai yra būtina sąlyga, tarsi užmokestis. Tačiau kaip nubrėžti aiškią liniją tarp būtinybės paklusti ir asmeninės iniciatyvos? — nenorėdama, o greičiau bijodama peržengti pirmosios ribos, direktoriaus pavaduotoja verčiau siaurino antrąją, tempdama paskui save visus, kurie privalėjo jai paklusti. Kaipgi taip? — nustebusi klausė jinai.— Juk pamokai skirti tam tikri reikalavimai, taisyklės, aš jau nekalbu apie programas, kurios mums lygiai tas pats, kas ir įstatymas. Jūs tik pagalvokit,— ragino,— kas būtų, jeigu kiekvienas imtų dirbti taip, kaip jam šauna į galvą, nesilaikydamas elementariausių normų,— ir tai turėjo nuskambėti kaip įtikinamiausias ir visas abejones išsklaidantis argumentas.— Ne, draugai,— šitaip ir kreipėsi — draugai,— toliau taip nebegalima. Reikės susiimti, jei neįstengsite vieni patys, padės mokytoja,— linktelėjo ton pusėn, kur ši sėdėjo,— jeigu prireiks, neatsisakysiu patarti ir aš.

Labiausiai, žinoma, kliuvo Juliui. Pagyrusi už pasitikėjimą savimi, jinai tuojau pat ironiškai šyptelėjo ir pridūrė, jog pasitikėjimas pasitikėjimui nelygu. Gerai, kai jis ne tuščias, o pagrįstas, kai jį įkvepia tikrasis dalykų žinojimas bei patirtis,— ir iš to, kaip pasakė, iš pačios intonacijos galėjai nutuokti, kad kaip tik šito, jos akimis žiūrint, ir trūko Juliui. Ji jau nekalbanti apie metodinius reikalavimus, tačiau jūs tik prisiminkit,— perbėgo visus žvilgsniu,— apie ką buvo šnekama. Taip, ji suprantanti, kad laikotarpis sudėtingas ir prieštaringas, tačiau šitai juk neduoda teisės paleisti vadžias. Priešingai. Tai yra signalas,— Albertui pasirodė, kad šį žodį jinai ištarė su ypatinga pagarba,— dar labiau susikaupti, viską kuo nuodugniau apsvarstyti, atrinkti faktus. Tačiau blogiausia, kad... kad...— akimirksnį sutriko, tačiau tučtuojau vėl susigriebė, atgavo pusiausvyrą,— kad galėjai jausti tendencingumą,— pasitaisė akinius, bet ne todėl, kad būtų smuktelėję, o šituo bereikšmiu ir pabrėžtinai atsainiu judesiu norėdama išsklaidyti savo pačios sumišimą.— Ką jis norėjo pasakyti tuo ir tuo, ką reiškė šita užuomina, ar jis netvirtinąs, jog...— tačiau taip ir neišdrįso pabaigti. Ir apskritai kam buvo reikalingas patosas, tos pabrėžtinos intonacijos — lyg kažin kas būtų atsitikę? Taip sėjama nerimastis, o ši anaiptol nepadeda suvokti to, kas dėstoma. Blaivumo, draugai, blaivumo,— krumpliais bilstelėjo stalan,— nepasiduokime šitaip savo emocijoms! O be to,— vėl nužvelgė paeiliui kiekvieną, sakytum ieškodama kokio nusikaltėlio,— kam išvis šiai temai skirti tiek dėmesio, programa...

Ir tuomet Julius nebeištvėrė. Visą laiką buvęs ramus, net abejingas, jis ūmai užsiplieskė, bet taip ūmai, kad visi net krūptelėjo iš netikėtumo. Ne, nesiskeryčiojo, nekėlė balso, kaip dažnai pasitaikydavo, kai susinervindavo. Tik nelaukęs, kol jinai baigs, šoktelėjo, nutraukė vidury sakinio... Ta direktoriaus pavaduotoja taip ir liko stypsoti, nesižinodama ko griebtis.

Julius kalbėjo. Jis kalbėjo, kad, jo nuomone, kaip tik šitai ir yra blogiausia — tas vienodumas, supilkėjimas. Kam reikalingos sausos žinios, tos sukalkėjusios praėjusio laiko nuosėdos? — ir Alberto vaizduotėje šmėstelėjo stik-

linė drumzlino vandens — sūkuriuoja balkšvi kristaliukai, leidžias ant dugno, glunda prie sienelių...— Tik tuomet, kai pajusi,— vėl išgirdo Juliaus balsą,— jog tai, apie ką šnekama, anaiptol nėra atsaju nuo tavęs, kai užčiuopsi kad ir plonytę, trūkią, virpėte virpančią jungtį, tau nušvis tikroji reiškinių prasmė. Ką reiškia atrinkti faktus? — dabar jau jis, Julius, įsmeigė aštrų žvilgsnį į šalimais stypsančią direktoriaus pavaduotoją,— kas mums suteikė įgaliojimus atmesti viena ir pabrėžti kita? Ar kaip tik šitai ir nėra tikrasis tendencingumas, tas pats tendencingumas, kuriuo taip lengva apkaltinti? — nors dabar jau žiūrėjo pro langą, tačiau visi suprato, kam jis taiko šiuos žodžius. Kaipgi gali jaustis esąs teisus, jeigu bijai atsiverti, pažiūrėti į realybę tokią, kokia ji iš tikrųjų yra — rupi, gruobleta, šiurkšti? Ne, išlygų čia negali būti,— pasakė nors ir nekeldamas balso, tačiau tvirtai — taip tvirtai, jog išsyk suvokei, kad niekas jo neprivers šituo suabejoti. Kaipgi jis galėtų iškelti aikštėn viena ir palikti be dėmesio kita, teigti tai, kas prieštarauja tiesai, nors ir sutampa su visiems privaloma nuomone, jeigu pats ne sykį pabrėžė, kad būtina... Ir dar vaikams...— šitoj vietoj jis vėl atsuko akis į direktoriaus pavaduotoją ir, sutikęs žvilgsnį, kuris iš sumišusio darėsi vis labiau pasitikintis savimi, net pašaipus, sutriko, tačiau tik menką akimirksnį,— reikia eiti tiesiai, kad ir kas,— pabaigė sakinį.

Nenuleisdamas akių, Albertas stebėjo, kaip raiškiai ir energingai Julius mosikuoja rankomis, kaip kyla ir leidžiasi jo kampuotas smakras, kai pratrūksta ir berte beria žodžius — jis šnekėjo tai, kuo visiškai neabejojo ir dėl ko neketino nė per nago juodymą nusileisti. Ką ir kalbėti, tuolaik Albertas pavydėjo Juliui ne tik ir ne tiek iškalbos bei mokėjimo grįsti savo mintis, kiek drąsos, užsispyrimo. Ne sykį ir pats buvo apie tai mąstęs, tačiau žinojo, jog ir prispaustas prie sienos vargu būtų išdrįsęs štai šitaip — be jokio drovumo ir varžymosi — viešai išsakyti tai, kas kirba galvoje ir neduoda ramybės. Signalas,— prisiminė, kaip ypatingai pabrėždama pavaduotoja tarė šį žodį, ir prieš akis iškilo kažkoks keistas, gremėzdiškas, nežinia kam skirtas mechaninis įtaisas — trūktelk už tos vielikės, ir jis džergžtels, sujudės: staiga net zvimb-

telėdamos atsileis spyruoklės, viena po kitos, o gal ir visos išsyk trinktels svirtelės, ims suktis smagračiai,— tačiau nesupaisysi nei kam, nei kodėl. Albertas visai neseniai skaitė fantastinį apsakymą apie tai, kaip buvo išrastas prietaisas, kuriuo galėjai valdyti kitus žmones,— ne tik jų išorinius veiksmus, bet ir mintis, jausmus, norus... Ant stiklinės sienelių auga kalkių apnašos — jų prisirenka tiek daug, kad net susidaro luobas, po kurio laiko jis ima skeldėti, trupėti, atšoksta... Vėl išgirsta Juliaus balsą. Juliaus — nenustygstančio vietoje, niekados nepasitenkinančio tuo, ką turi, gal sykiais ir norinčio, tačiau jokiais būdais neįstengiančio susitvardyti, kad ir kas, einančio iki galo. Išsakęs viską, ką norėjo, jis štai atsisėda, nudelbia akis stalan.

... Šviesos stulpe sūkuriuoja mažytės dulkelės. Jos kyla ir leidžiasi, sklendžia į šalį ir sustingsta vietoje; paskui tolumoje kybantis saulės diskas apsiblendžia debesimi, ir viskas pranyksta. Tyla ir stingulys. Pasukęs galvą direktoriaus pavaduotojos pusėn ir stebėdamas, kaip pro kietai sučiauptas lūpas vėl prasiveržia šypsenėlė, tik dabar, be visa kita, atmiešta dar ironijos, Albertas mintyse bando atspėti, ką ji pasakys, kokių argumentų griebsis. Tačiau šie jai nereikalingi — visiems laikams įsitikinusi savo teisumu, jinai jų nė neieško: jos aksiomos privalomos visiems. Tik trumpą minutę išmušta iš vėžių, ta apkūni, bet griežtų bruožų, su kietai susuktu kuodu viršugalvy moteris vėl atrodo nepajudinamai tvirta ir jokiais būdais neperkalbama.

— Jaunatviškas maksimalizmas,— išspaudžia neva gėrėdamasi, tačiau po tuo slypi tokia veidmainiška pašaipa, kad Albertas net nusistebi, kaip Julius išsėdi neatsikirtęs.— Jaunatviškas maksimalizmas,— pakartoja.— Žinoma, tai labai džiugu ir sveikintina, netgi labai,— kai šitaip pasako, Albertas nusišaipo, kad štai tokios kaip ji dažniausiai visus siekius, o ir apskritai norą daryti ką nors kitaip, ir nuslopina. Užgniaužia palengva, gal net pačiam nepastebimai. — Tačiau, — kresteli galvą, ta šypsenėlė dingsta, veidas įgauna rūstumo, ir Albertui vos neišsprūsta — višta, perekšlė višta. Kas be ko, tai yra bejėgiškumo ženklas, ir ne tik jo paties, bet ir visų čia sėdinčių, net

juos globojančios mokytojos. Galėtum sakyti jai ką tik nori — visa atšoks kaip žirniai nuo sienos...— Tačiau energija, troškimai, šie patys savaime geri norai turi būti protingi. Jie turi išsitekti... išsitekti...— tačiau taip ir nepasako, kur išsitekti. Galbūt omeny turi tas instrukcijas, nurodymus, normas, apie kurias pirma užsiminė ir kurių, nenorėdama pasirodyti labai jau atsargi, nedrįstà daugiau minėti, o gal paprasčiausiai pritrūko žodžių? — Skubos, karštligiškumo čia negali būti...

— Jaunuoli,— kai Julius, ketindamas kažką sakyti, jau stojasi nuo kėdės ir atsainiai mosteli ranka, tarsi paniekindamas tai, ką jinai ką tik šnekėjo, direktoriaus pavaduotoja vėl kresteli galvą,— jaunuoli,— išspaudžia su tokia intonacija, prieš kurią turi sugniužti viskas, ką tik jis ištartų,— jaunuoli,— Julius sutrinka ir vos kilstelėjęs atsisėda.— Prieš tave juk — dvidešimties metų patirtis, nepalyginamai daugiau šitam darbui reikalingų įgūdžių, prieš tave — pats postas, direktoriaus pavaduotojos kėdė, tai kaipgi tu, taip taip, tu — drįsti? Ar tu žinai, ką sakai, ar bent žinai, ko nori, o jeigu ir žinai, ar nutuoki, kur visa tai gali nuvesti? Jaunuoli, esi naivus idealistas — džiaukis, kad nepavadinau pienburniu,— ir bent jau iš pagarbos amžiui išklausyk tai, kas tau teigiama. Nesistenk, nieko čia nepakeisi — kaip tvirti ir sustingę štai šie daiktai, kuriuos matai aplinkui save,— stalas, spintos, palubėj apdulkėję šviestuvai,— taip ir viskas. Apsižvalgyk — ar nematai, kaip visa tvarkinga, kiekvienas menkniekis žino savo vietą, tai ko gi tu kėsiniesi į šią tvarką, ko sieki? Atėjai ir išeisi, o mes...— žinoma, ji šito nepasako; be pačios balso intonacijos, su kuria ji ištarė „jaunuoli", apie tai byloja pati veido išraiška, visi tie tarytum dar labiau įsitempę ir taip jau griežti bruožai.— Jeigu nepadarysite išvadų, aš jums visiškai uždrausiu vesti pamokas,— ji spauste išspaudžia, pasako neva susinervinusi, dėdamasi priblokšta šitokio akiplėšiškumo. Albertas įsivaizduoja, su kokiu piktumu, jeigu ne įniršiu, ji rytoj pasakos apie šį incidentą mokyklos direktoriui, mokytojams; žinoma, kad pasakos. Įžeista ambicija, savimeilė, į kurią išdrįso pasikėsinti kažkoks vaikigalis,— ne, ji netylės, visus sukels ant kojų, nuteiks prieš.

Iš mokyklos išėjo trise — Virga, Albertas, Julius. Iš pradžių slinko tylėdami, ir tik prie troleibusų stotelės Albertui ūmai išsprūdo tai, kas jau seniai kirbėjo galugerkly, kas vos neiššoko ten, per pamokų aptarimą, tačiau ką jis spėjo išmintingai nukąsti ir praryti kaip karčią savo bejėgiškumo piliulę. Višta. Kirbtelėjo apmaudas — žinoma, dabar, už akių, žinoma, kai negirdi tas, kuriam šis žodis skirtas. Taip, drovumas, varžymasis, betgi po visu tuo ar neslypėjo paprasčiausia baimė, pataikavimas, ta atsargi atodaira, kuri yra nei mažiau, nei daugiau — prisitaikymas, nebyli panieka, o kadangi tokia, tai ir veidmainiškumas? Apie tai jis ketino ir balsu pasakyti, tačiau pamatęs, jog tas pačiam nelauktai išsprūdęs žodis liko be atgarsio, dar daugiau — nei Virga, nei Julius nė galvos nepasuko, ėjo kaip ėję,— tik kažką numykė, ir viskas. Aišku, buvo galima pasiguosti ir apie tai — savo silpnumą, bejėgiškumą — plačiau pasišnekėti, galima buvo keikti tą juos globojančią mokytoją, direktoriaus pavaduotoją, lygiai kaip į šuns dienas išdėti visą mokymo sistemą — kad ne ugdo, o žeiste žeidžia mąstymą, kad visus vienodina, kad pamiršo, visiškai pamiršo svarbiausius dalykus, tuos, kurių paskui kiekvienas turės ieškotis pats, o radęs daugiau nieko ir nebespės — paprasčiausiai pritrūks laiko, jėgų, noro. Jau nuo vaikystės tave stengiamasi įstatyti į bendrumo ir visuotinumo provėžas, neleidžiama iš jų iškrypti, vedama ne nuo prigimties pareinančiu, o kažkieno iš pašalies nurodytu taku. Galima buvo prisiminti save: kaip sunku paskui būna išsimušti iš mąstymo stereotipų, sumanyti ką nors savo. Aišku, galima buvo apie tai šnekėtis — jie vienas kitu pasitikėjo, o daugiau niekas čia nebūtų girdėjęs,— tačiau ar vertėjo? Ar vertėjo aušinti burną dėl to, kas ir be žodžių jiems visiems buvo aišku, o ką nors pakeisti, kaip pasirodė, jie buvo bejėgiai? Viso labo prislėgta nuotaika, bežadė graužatis, vos girdimai nuaidintys ir be žymės miesto šurmuly tirpstantys jų žingsniai...

Nežinia, kaip buvo patekęs į kambarį — spyna neišlaužta, durys tvarkingos. Bene išeidami pamiršo užrakinti? Kad kas nors kitas, būtų galima ir paklausti, tačiau jau iš anksto buvo aišku, kad jis tik nusijuoks ir nieko ne-

atsakys. Išprašyti? Tik pabandykit, tokį triukšmą sukels, lyg būtų pilnateisis kambario gyventojas. O be to... Skruostikauliai išsišovę, ir dėl to, matyt, kelias dienas neskustas veidas atrodo dar labiau išsekęs; akys — ne tik pilnos paniekos viskam, už ko užkliūva, bet ir gailios, tegul ir nesąmoningai prašančios užuojautos; paltas — apskuręs, ir prie jo visai nedera ta balažin iš kur ištraukta skrybėlė,— argi tu jam be sąžinės priekaištų būtum drįsęs pasakyti ką nors griežčiau? Vienas iš tų, kurie jau spėję visiems įgristi, nusibosti, kuriems kiekvienas sutiktas — draugas ar bent jau pažįstamas, o sykiu — nežinia kokias pinkles rezgantis priešas, kurie visuomet apsupti žmonių, tačiau kuriuos vis tiek graužte graužia vienatvė — ne akimirksnio, užplūstanti ir vėl praeinanti vienatvė, o vienatvė — nelemtis, nelyginant kokia neišgydoma liga. Ji — apsėdusi, užkerojusi kiekvieną esybės dalelę — gina iš namų, neleidžia nustygti vietoje, kažką žada, tačiau niekada neištesi žodžio. Štai jis, čia kiurksantis nepasakysi kokio amžiaus vyriškis — ar ne jis, tokios nenumaldomos, tokios geliančios vienatvės atblokštas bendrabutin, pilnan žmonių ir sykiu tokian tuščian, nykian? Žinoma, iš to nieko nebus, greičiau priešingai, jis, tas vyriškis, tas nesuprastas poetas,— beje, taip ir pats save vadina,— jau iš anksto tai nutuokia, ir kartais atrodo, kad, šaipydamasis iš kitų, jis daug labiau tyčiojasi iš savęs. Savęs — per dienas besišlaistančio, varstančio svetimas duris. Ironija, labai retai nuo lūpų nusprūstanti paniekos šypsenėlė — nelyginant gintis. Jeigu nenori pats savęs sugraužti, pulk kitus, pamatyk, kad jie, nors šito ir nesuvokia, ne ką vertesni už tave, netgi priešingai...

— Prisėskit, jauskitės kaip namie...

Jeigu būtų pirmas sykis, jeigu nežinotų, jog nieko nepadės nei ramūs aiškinimaisi, nei šūksniai, jeigu būtų visai nepažįstamas, kas be ko, pasipiktintų, nustėrtų, o paskui pultų grūsti lauk. Nesuprasi, kaip čia atsiradęs, o drįsta erzinti, šaipytis! Tegul pokštas, bet kad labai jau kvailas, įžūlus... Tačiau šįkart visiškai nekreipia dėmesio į jo žodžius, lygiai kaip išvis mažai paiso, jog jis čia yra,— rengiasi, Virga nueina užkaisti arbatos, Julius nurenka po pusryčių likusius neišplautus puodukus. Pro

debesų properšą švysteli vėjų nugairinta ir, regis, ne šilumą, o vėsą spinduliuojanti saulė. Kyšteli labai trumpai, tačiau spėja išryškinti ir nelyginant pirštu prikišamai parodyti kambarėly tvyrančią netvarką — ant linoleumu išklotų grindų jau prisirinkę dulkių, lango stiklas — iš anapus nudrengtas, maža pasakyti — neskaidrus, kampe apipelijusi siena — dar purvinesnė, šiurkštesnė. To įsibrovėlio veidas, užlietas blausios šviesos, irgi pasirodo esąs liesesnis, akiduobės — gilesnės, negu regėjosi prieblandoje. Albertas pamano, kad nežinia, ko daugiau jis išsekintas — štai šitokio dūlinėjimo, gailesčio pačiam sau ar tikrosios, nemeluojamos ir nepozuojamos kančios?

Kai gėrė arbatą, jis, tas nesuprastas poetas, vėl pradėjo savo. Nesuprastas — jeigu nuvalytume nuo šio žodžio pašaipos apnašas, kažin, gal ir rastume kruopelytę teisybės. Albertas buvo girdėjęs gandų, jog kadaise, prieš gerus keliolika metų, o gal nuo to laiko ir visos dvi dešimtys bus praėję, jis rašęs tikrai originalius eilėraščius, tačiau kad niekas jų nespausdino. Vaikščiojęs iš redakcijos redakcijon, siūlinėjęs, kol galiausiai ėmęs ir nusispjovęs. Formalistiniai triukai, žaidimai, mums nepriimtina, bet palauk palauk, kokia čia potekstė, galima suprasti ir šitaip, o tai jau, brolyti mano... Ilgainiui debesys ėmė sklaidytis, visi galėjo lengviau atsipūsti, laikraščius, žurnalus, knygas užtvindė tokių, kokius jau seniai jis buvo pradėjęs rašyti, eilėraščių srautai. Kyštelėjo ir jis — ir ką jūs manote, buvo apšauktas epigonu, kartojančiu svetimus atradimus, kopijuotoju, amatininku... Ir kas be ko, labiausiai ir pikčiausiai puolė tie, kurie patys prieš kiek laiko išstūmė, atmetė — gal nenorėdami prisipažinti anuometinės savo klaidos, gal piktdžiugiškai šaipydamiesi — štai, kas mes esame, ką mes galime, mums nieko nereiškia... Kas ten žino, gal šitai tebuvo viso labo jo paties apie save susikurta legenda — norint pasiteisinti, suteikti prasmės tokiam savo egzistavimui? Betgi Albertas, o ir kiti, ne iš vienų lūpų šią istoriją buvo girdėję, o kita vertus, bene tai jau taip neįtikėtina, neįprasta?

Nudelbęs stalan akis, iš pradžių jis tauškė visokiausius niekus — veikiausiai norėdamas išsklaidyti nejaukumą, kurį visuomet kelia kad ir nedidelė sumaištis, o juo

labiau toks nepageidautinas susitikimas; „reikalingas čia"— tikriausiai visų veiduose jis šitai galėjo perskaityti, tačiau nenorėdamas, o gal išvis neturėdamas kur išeiti, neskubėjo užverti paskui save durų ir stengėsi nors kaip atsipirkti. Supratęs, kad jo pokštai nevykę ir niekam nė motais, jis nukrypo prie reikšmingesnių dalykų; kadangi bent jau iš pradžių niekas nė nebandė ginčytis ir išvis įsiterpti, tai kalbėjo vienas, dažnai susimąstydamas ir nutildamas — tuomet stodavo tokia nejauki spengla, kad Albertas tyčia smarkiau trinktelėdavo puoduką lėkštelėn, kaskart tikėdamasis, jog bent šis džergžtelėjimas išsklaidys besitvenkiančią nerimastį, ir kaskart gaudamas nusivilti. Lengviau atsikvėpdavo, kai jis vėl prabildavo, paberdavo naują tiradą; gal ir kvaila, tačiau Albertui atrodė, jog tas vyriškis, šiaip ar taip, yra svečias, ir jie visi trys turi stengtis jį užimti, jeigu ne kalbinti, tai bent atsakyti į jo klausimus ir taip palaikyti pokalbį.

— Tiesa — kas iš jos liko. Savo namuose jaučiamės esą kampininkai, o jeigu šitaip, tai argi išdrįsime? Neatsiklausę bijom ir žingsnį žengti,— su apmaudu vyptelėjo.— Atsargumas: suklūstam, sunerimstam, susijaudinam; atlėgsta tik tuomet, kai gaunam ženklą, leidimą, o dar geriau — įsakymą. Įsakymas — čia numatyti visi atvejai, viskas iki menkiausio mažmožio surašyta, tau nereikia kvaršinti galvos ir džiovinti smegenų. Sakau, kampininkai, tik kampininkai, nors ir gyvenantys savo namuose.

— Tiesa,— vėl pakartojo, įsistebeilijęs Juliui tiesiai į akis, nelyginant norėdamas iš žvilgsnio suprasti, ar tas suvokia tikrąją šio žodžio reikšmę.— Tik nesakyk, kad gali ją štai šitaip,— pliaukštelėjo delnu per delną,— padėti ant rankos, parodyti. Ji ten, giliai,— mostelėjo žemyn,— ir ne taip paprasta ją prisišaukti. Be to, reikia ir drąsos, pašėlusios drąsos ir atsižadėjimo. Kuo giliau skverbiesi, tuo viskas sudėtingiau, nesuprantamiau darosi. Lengviausia, žinoma, slysti pačiomis viršūnėmis... Betgi tiek ir tepajėgiam...

— Kaltinam, vis kažką kaltinam ir su nostalgija prisimenam anuos laikus, kai... Betgi nukreipkim žvilgsnius nuo kitų į pačius save. Visa, ką įstengiame,— tai niurzgėti, aimanuoti. O pasielvartavę, vėl įsisukam į tą patį

ratą. Smulkmeniški rūpesčiai, ambicijos, ir visa tai pridengta tokiais kilniais tikslais, kad retkarčiais nejauku darosi, kai tūlas ima skeryčiotis ir lieti tiradas. Šydas, maskuotė, vualis,— ranka ore apibrėžė ratą,— tai kam gi paskui traukyti pečiais ir stebėtis, iš kur ta pilkuma, vos ne vos banguojanti linija be jokių viršūnių ar bent jau lūžių? Poezija, menas, kultūra — ak, kokie mes! — ironiškai vyptelėjo,— tačiau ne vienam juk tai tik kopėtėlės. Ką ten kopėtėlės,— paneigdamas mostelėjo,— tie patys laiptai, nutvieksti krištolinių šviestuvų ir į masyvius kandeliabrus įstatytų žvakių, laiptai, kuriais kopdavo kadaise visokiausi grafai, kunigaikščiai, dvarininkai. Tik dabar titulus pakeitė menininko, išprususio,— nors kas žino, kiek ten iš tikrųjų,— inteligento aureolė.

— Tačiau tu tik pabandyk, pabandyk tik nusileisti žemėliau,— nesivaržydamas pats įsipylė antrą puoduką arbatos.— Nespėsi nė apsidairyti, kaip įsijungs sirenos, pavojaus signalai. Regimybė, visa tėra regimybė ir akių dūmimas. Gali tik kepštelėti, bet jokiu būdu ne daugiau — nors ir šaukia, ragina kelti viešumon negeroves, visokiausius ten trūkumus. Svarbiausia — sudaryti iliuziją, kad kažkas priklauso ir nuo tavęs, kad nesi viso labo tuščia vieta...

Kalbėjo ilgai, iš pradžių daugiausia vienas, paskui ir jie neiškentė. Retsykiais kuris nors — dažniausiai Julius — pritardamas ar prieštaraudamas, net pašiepdamas įsiterpdavo, pertraukdavo tą nežinia net kaip pavadinti — poetą, valkatą, ir dar vidury sakinio. Taip mezgėsi pokalbis — neskubus, durstomas daugiausia iš sutampančių požiūrių, negalintis duoti jokios bendros ir visa aprėpiančios išvados, o juo labiau ką nors pakeisti. Tačiau guodžiantis. Guodžiantis jau vien tuo, kad rutuliojasi, kad leidžia išsisakyti ir patirti, jog anaiptol ne tau vienam šie dalykai rūpi. Tarpais Albertui atrodydavo, jog tas pažįstamas ir kartu svetimas, keliantis pasipiktinimą ir patrauklus vyriškis savo šneka paprasčiausiai stengiasi išlieti apmaudą ir pagiežą dėl asmeninių nesėkmių, tačiau kai išsisėmė ir subruzdo, kad jau vėlu ir metas, seniai jau metas eiti, šmėstelėjo, kad ne vien. Argi ne tas pats tinklas, į kurį jeigu dar ir neįkliuvai, tai vien todėl, kad stovi nuošaly,

ar ne ta pati raizgalynė, kuri nori nenori — vis tiek įtrauks?..

Kai trinktelėjo durys, jie dar ilgai sėdėjo nė nekrustelėdami. Ne todėl, kad būtų labai įsigyvenę, nenorėtų išsklaidyti to į pabaigą atsiradusio bendrumo jausmo; paprasčiausiai buvo pavargę ir net mintis nekilo ką nors daryti. Julius — atsainiai atsilošęs į atkaltę, ištiesęs kojas. Abejingai spokso vienan taškan, ir regisi, jog jam niekas, nićniekas dabar nerūpi. Virga — sunėrusi rankas, susigūžusi, užsimerkusi. Irgi tikriausiai nieko nemąsto, galbūt net snūduriuoja. Žvilgtelėjęs į juos, o paskui akis nusukęs į langą, už kurio stingo sutemos, Albertas prisiminė pokalbį su savo kursinio darbo vadovu — ką tik išėjęs „nesuprastas poetas" pakartojo daug to senyvo profesoriaus minčių. Vargu jie būtų kada atvirai šnekėjęsi; matyt, pati situacija ir tai, kas pasikartoja kiekvieno prigimty, kreipia sąmonę viena linkme ir iškelia aikštėn tuos dalykus, kurie tąkart visus labiausiai jaudina. Nusiėmęs akinius, kiek palenkęs galvą ir tos pačios rankos nykščiu bei smiliumi pasitrynęs akis, profesorius irgi pradėjo kalbėti mažne tą patį, ką šiandien per pamokų aptarimą — Julius, o neseniai — ką tik išėjęs vyriškis. Auditorijoje jie buvo vienudu — prieš juos ir už jų rikiavosi stalų eilės, ant kurių poliruoto paviršiaus spingsėjo lempų šviesos atspindžiai; reti lašai barbeno skarda apkalton palangėn, šitai kėlė monotonijos ir nuobodulio įspūdį, kurį kiek sklaidė vis guvesnis profesoriaus balsas; retsykiais ūktelėdavo vėjas, bet toks stiprus, kad, rodės, ims ir pakels, įtrauks sūkurin ir nusineš štai šiuos priešais paskleistus lapus. Keista nuotaika, kai regisi, jog visa aplinkui tirpsta ir nyksta, ir lieka tik kontūrai, blausios apybraižos, ne tik spalvas, linijas, bet ir garsus sugerianti dulksva. Galbūt kaip tik jos — tokios svaigios, atpalaiduojančios ne tik sąnarius, bet ir jausmus, mintis,— paveiktas ir prabilo tas šiaip jau santūrus ir į atvirumą nelinkęs profesorius; iš reto dėliodamas žodžius, jis mažne pusvalandį prašnekėjo tai, ko per paskaitas neišdrįsdavo, o gal paprasčiausiai nerasdavo progos įterpti. Dalis ir visuma — taip jis kalbėjo. Tarp pirštų sukdamas kreidos gabaliuką, sakė, kad dalis — didžiausia šių dienų nelaimė. Eiženos,

pabiros smulkmenos, tie mažyčiai mozaikos stikliukai,— mes juos renkame, rimti ir susikaupę dėliojame vienas prie kito, žiūrime, kas išeis, paskui vėl viską išardome ir iš naujo bandome, nenutuokdami nei kam, nei kodėl. Sykiais tai mums atrodo gražu, net prasminga, kartais — niekam nereikalinga ir visiškai tuščia, bet šitai nieko nekeičia, kadangi nuo viso to net ir labiausiai norėdami mes nebeįstengtume atsiplėšti, kaip kad sunku iš vaiko atimti jo mėgstamą žaislą. Ką ir kalbėti, nebejaučiame visumos, nebežinome tikslo, nesuvokiame prasmės — vienetą pakeitusi ir visa užgožusi trupmena. Taip, trupmena,— pabrėžė,— skaldanti, ardanti, paliekanti vien eiženas. Tai, kas galėtų tas išsibarsčiusias dalis vienyti, sieti, jungti, jau virtę nieko nereiškiančiais žodžiais, kurių pavidalai — tik ornamentai, pagražinimai, o prasmės — išskydusios nelyginant beformės dėmės. Blogiausia, kad jis, tas trupmeniškumas,— šitaip ir sakė — trupmeniškumas,— jau kėsinasi ne tik į išorinius dalykus, bet ir į žodį, net tiesą. Tam nėra jokių išlygų, pasiteisinimo,— vėl užsidėjo akinius.— Pusiau arba nutylėta tiesa — tai jau nebe tiesa, o melas, be vidinio pritarimo atliekama pareiga — tik veidmainystė.— Pasakęs prisimerkė, ir Albertui pasirodė, kad jo akyse dabar šokčioja mažyčiai aštrūs mozaikos stikliukai — jie, pasisukdami vis kita briauna, meta įvairiausiais kampais susikertančius šviesos spindžius, neramiai spurda, tikriausiai gelia. Akimirksnį jie sustingsta, ir įsižiūrėjęs galėtum išvysti, kokius derinius jie šįkart išpynė, spėlioti, ką reiškia tos linijos, spalvos. Tačiau šitokia atvanga trunka tik menką sekundės dalelytę. Žiūrėk, jau vėl viskas pažyra, skrieja, keičiasi, vėl mainosi ornamentai ir spalvos... Prisipažino manęs, kad įmanoma praslįsti, viena paaukoti kitam, sakytum užsimokėti prieš. Betgi ne,— papurtė galvą,— tas melas, veidmainystė, tas prisitaikėliškumas nepraeina be pėdsakų; jie kaupiasi, gula, ėda iš vidaus nelyginant rūdys. Kausto mintį. Paralyžiuoja jausmus. Iščiulpia pasitikėjimą savimi. Trupmena — tai paviršius, vidutiniškumas. Nelieka gaivaus oro. Nelieka erdvės. Nelieka šviesos.— Ir tada jis prisiminė tą palyginimą, kuris Albertui pasirodė — maža pasakyti, kad netikėtas ar keistas. Taip, jis pasuko galvą ir...— Ar

teko kada matyti pavasarį rūsyje sudygusias bulves? Ar pamenat, kokie blyškūs, ištįsę, net pažiūrėti nemalonūs daigai, kaip jie beviltiškai stiebiasi, kyla aukštyn, tikriausiai tikėdamiesi, jog ten, viršuje... o gal jau iš anksto nuspėdami, jog nieko neras, tačiau kas gi daugiau jiems belieka? Daigai, tie daigai, viso labo daigai,— atsiduso, ir Albertui pasirodė, visiškai užmiršo jį čia esant — toks buvo atsainus, nekreipiąs dėmesio į nieką aplinkui. Tačiau ne. Čia pat pakėlė galvą ir žvilgtelėjo tiesiai į akis.— Tai štai. Ir mūsų tiesa tokia. Viskas, ką mes turime. Vos prasikalę, iš paskutiniųjų besistiebiantys, tačiau be saulės, erdvės, be oro blykštantys daigai...

— Hm...— numykė išgirdęs Alberto klausimą.— Ką aš galiu pasakyti? — nežinia kieno klausė — savęs paties ar jo, Alberto.— Tik tiek, kad reikia dirbti. Reikia pašėlusiai daug dirbti, iš paskutiniųjų. Visa bėda, kad tikimės pernelyg lengvos sėkmės, nuklystame į šalutinius dalykus. Jeigu kiekvienas iš tikrųjų išmanytų tai, ko imasi, jeigu jam tai būtų iki gyvuonies svarbu, jeigu pagrindinis ir kuo karščiausiai siekiamas tikslas būtų ne postai, uždarbis, o... Kiti tai...— nutęsė, tačiau ir be žodžių buvo aišku, kad kitiems šitai dar ne taip svarbu,— o mes... Žodžio mokslai — tiesos mokslai,— šmėstelėjo Alberto galvoje nebeprisimena nei kur, nei kada girdėtas, tačiau sąmonėn įsikirtęs pasakymas.— O mes...— dar sykį pakartojo.— Reikia nieko nepaisyti, beatodairiškai pasikliauti pačiu savimi ir tuo, ką darai; reikia išmokti atsiriboti, nušluoti nuo kelio tai, kas tau trukdo, o jeigu šitai nepasiseka — nekreipti į tai dėmesio.— Šerdis, ta geležinė šerdis,— klausydamasis profesoriaus, tyliai sau antrino Albertas.— Į ją kažkas trinkteli, bet tučtuojau atšoksta, atkrinta — lieka tik garsas, bet ir tas tuščias, nieko nereiškiantis. Vėl išgirdo profesoriaus balsą.— Niekados juk nebuvo taip, kad viskas būtų palanku, kad nereikėtų niekam priešintis... Betgi,— staiga susigriebė,— kalbu ne tai, kas privalu,— kiekvienas šitai turėtų suprasti pats, o jeigu ne, vadinasi, jis dar aklas, neprabudęs.

Albertas klausėsi — jis klausėsi įdėmiai, tik įšokiais mintimis nuklysdamas kažkur į šalį, tačiau labai trumpam. Į šalį — betgi ne visiškai, kadangi mąstydavo apie tai,

ką šnekėjo profesorius, dažniausiai, žinoma, pritardamas ir pratęsdamas savy jo mintis. Paskui profesorius nukrypo į prisiminimus. Paklaustas, kaip išmoko šitiek kalbų, tik mostelėjo ranka — ką čia mokytis, reikia imti ir skaityti, versti, nieko čia sunkaus nėra. Keliomis šnekėjęs jau baigdamas gimnaziją, kitų ėmęsis savarankiškai... O mokslinis darbas? Mokslinis darbas? — trūktelėjo pečiais. Viskas prasideda nuo smalsumo, nepasitenkinimo tuo, kas yra, ką turi. Žinoma, būtinai reikia valios, užsispyrimo — kaipgi be šito? Jis prisimena, kaip pats mokėsi, studijavo. Laikai buvo tokie, kad...

Ir jis įsileido į prisiminimus — kalbėjo apie gimnaziją, minėjo, kokių dalykų mokėsi, su pagarba vardino mokytojus. Tie laikai Albertui visuomet atrodė tolimi, nepasiekiami; buvo keista iš taip arti pajusti jų dvelksmą.— Paskui karas, Universiteto uždarymas,— kalbėjęs kalbėjęs ūmai susimąstė, akis įbedė į sunertas ant suolo rankas — jos buvo raukšlėtos, su išsipūtusiom gyslom.— Universiteto uždarymas,— darsyk pakartojo.

Albertui buvo keista, kad jiedu štai čia šnekasi, kad jis, tas profesorius, jam visa tai pasakoja, ir pasakoja atvirai, kaip kokiam senam draugui. Klausydamasis stengėsi įsivaizduoti, tuometines aplinkybes lygino su šių dienų, klausė savęs, kaip pats būtų elgęsis. Ar jam būtų pakakę drąsos, sumanumo, ryžto, ar būtų jis ištvėręs? Ką ir šnekėti, jeigu net dabar dažnai jaučiasi toks prislėgtas, sugniuždytas, jog nieko daugiau nesinori, tik kiurksoti kur susigūžus, ir viskas. Sugniuždytas? — bet ko, kieno? Taip, čia viskas suprantama, tačiau argi jis yra toks silpnas, o tie gniaužtai, kasdienybės, netikėjimo ir vidutiniškumo, prievartos gniaužtai, šitokie kieti, stiprūs, kad negalėtum iš jų išsiplėšti. Ne, anaiptol, būna ir blogiau, daug blogiau,— tai kodėl?..

Be abejonės, buvo ir džiugu. Atvirumo ir pasitikėjimo keliamas džiugesys — toks lakus, lengvas. Jis neblėso ir tada, kai profesorius staiga susigriebė, kad jam metas eiti, kad jau vėluoja — paskubomis susimetė portfelin knygas, apsivilko lietpaltį. Pro langą Albertas matė, kaip jis tolsta — pažiūrėti niekuo iš kitų neišsiskiriantis, kiek kumptelėjęs. Lydėjo akimis, iki pradingo už posūkio.

... Siūbteli laiko gūsis, pralekia, ir lieka tik atšvaitai, šešėliai, tolumoj šmėžuojantys siluetai, pavidalai. Pavidalai — dar saugantys savyje gyvastingumo likučius nelyginant ąsočio sienelės drėgmę ir — jau tušti, čežantys, trūkūs ir be perstojo eižėjantys. Ant mūrinės pilies griuvėsių stiebiasi liaunas beržiukas, plakasi smilgos, traukiasi kerpės, blunka paveikslų, kuriuose pavaizduoti mums nebesuprantami siužetai, spalvos ir linijos, dyla ornamentai, ženklai, simboliai. Niekados nebuvo taip, kad kam nors nereikėtų priešintis, kad viskas būtų palanku. Štai, žiūrėkit! — jau juosiasi geležinis žiedas, jau ima spausti, veržti, jau atkrinta, atsimeta, skelbiasi einą prieš arba pasalūniškai puola, betgi ar ne todėl, kad ir viduje, iš vidaus... Pagonys, stačiatikiai, katalikai, jėzuitai, kalvinai, arijonai,— reikia bėgti, slėptis ar bent jau saugotis, reikia nepamiršti atsargumo, budrumo, reikia viską kuo geriau apgalvoti; tačiau juk ir tie, šios dienos galingieji, neilgai tetriumfuoja. Keičiasi karaliai, maišosi giminės, tautos, tikėjimai, vienas grupuotes nugali kitos... Perdegusios aistros tarsi po ką tik siautusios liepsnos likę pelenai ir plėnys dar sklando ore, sūkuriuoja, tačiau netrukus priglunda prie žemės, susilieja su jos pilkuma; karštligiškai gyslomis ūžęs kraujas ūmai sustoja ir visiems amžiams sustingsta; nieko daugiau nebetrokšti. Rapolionis, Kulvietis, Mažvydas, Kleinas...— Albertas slinko pro tų nišose išrikiuotų nedidelių biustų galeriją; buvo jau vėlus vakaras ir aplinkui — nė vieno žmogaus; tik pro langą atsklindanti blausi kiemo žibintų šviesa neleido tamsai visko sugerti. Ko reikia, kad nepasiglemžtų kasdienybė, kad nesusiviliotum trumpalaikiais dalykais, kad iš tavo darbo liktų bent tiek, jog padėtų kitiems, įkvėptų jiems vilties, tikėjimo? Valios ir jėgos, užsispyrimo, įžvalgos? Taip, visko išsyk ir dar — nuojautos, ne, greičiau supratimo, jog tai, kas ateina iš praeities, turi būti pratęsta, kad kiekvienas nutrūkęs siūlas, nors ir koks menkas jis būtų, jau yra praradimas; supratimo, kad esi ne vienas ir ne tuščioj plynėj ir kad privalai, taip taip,— privalai... Bet jeigu šitai suprasi, tai nejausi ir jokios priedermės; tai bus tau trokštama galimybė, pati tikriausia laisvė, už kurią tu eisi iš paskutiniųjų. Iš paskuti-

niųjų... Bet iš kur semtis šitos galybės, nuožmumo, jėgos; iš kur jie — tie kadaise gyvenę — turėjo tiek tikėjimo, kad pakako šitokiam užsispyrimui, tiek stiprybės, kad įstengė pasiekti tikslą? Taip, reikia nieko nepaisyti, eiti ir nebijoti. Reikia nekreipti dėmesio į kūno įnorius ir dvasios silpnumą, reikia, kad išmuštum iš pusiausvyros tuos, kurie tau trukdo, o ne jie — tave... Reikia...

Kažkur, tolimame, akimi nepasiekiamame taške susikryžiuoja visų mūsų žvilgsniai. Visų — ir kada nors buvusių, ir dabar esančių, ir dar ateisiančių. Tai ne laiko taškas ir ne erdvės; tai taškas, iš kurio viskas prasideda ir kurian viskas sugrįžta, tai visus mus vienijantis taškas. Akies vyzdys. Spindulio pradžia ir centras, į kurį jis nutaikytas. Gyvuonis. Dabar, šį akimirksnį, Albertas kaip niekuomet jautė jo buvimą, pulsavimą, jautė, kaip apgaubia ratilais nuo jo atsklindanti energija, plūsteli šviesa, kaip plečiasi regračiai, kūną ir dvasią užlieja vaiskus lengvumas. Tai buvo susitikimo džiugesys, bendrumo jausmas, įpareigojimas ir kartu — pažadas. Vienam taške kryžiuojasi visos mintys, troškimai ir siekiai, visi pasakyti ir dar neištarti žodžiai, būsenos, išgyvenimai, ir tas taškas, tas taškas yra...

Drengiamas smulkios dulksnos, Albertas dūlino per Universiteto kiemelį. Bet kaip sunku išsaugoti tą jausmo ir minties lakumą, skaidrą! Daiktai — geležiniai vartai, mūro sienos, grindinio akmenys,— Albertas jautė, kaip jie traukia į save, kaip visi raumenys prisipildo jų kietumo, tvarumo, apsunksta. Akimirksnio įspūdis, ir štai jau vėl viskas blunka, gęsta, pamažėl nyksta...

* * *

Vilius stovėjo prie pat marių. Molan vos ne vos teliūskavo tingios bangelės. Pažeme driekėsi rūkas. Viskas buvo sustingę, negyva, ir tik kartkartėmis riktelinčios žuvėdros, regėjos, dar stengiasi savo klyksmu perdrėksti apatišką rimtį ir į šį niūkų peizažą įlieti bent kiek gyvumo, bet ir tos — jau iš anksto nutuokdamos, jog visi mėginimai eis perniek.

Vilius pajuto, kaip drėksta batai. Pasitraukė atokiau nuo vandens.

Akyse tebestovėjo tos mažos, veik apleistos kapinaitės. Rudens liūčių įmerkta žemė. Eilėmis išsirikiavę kaubureliai. Vieni — užkeroję aukšta, purvo prisisunkusia žole, mažne visai suzmekę, kiti — dar prižiūrimi, aptvarkyti tiek, kiek įmanoma ir reikia rudenį. Sukrypusios pušelės, paslaptingai besišnabždantys stagarai, po kojom šiurenantys lapai. Ir — krikštai, susigūžę, sueižėję, nuo drėgmės pajuodę krikštai. Geriau įsižiūrėk — net labiausiai apkerpėję, sutrūkinėję, apsamanoję vis dar ištikimai tebesaugo čia palaidotųjų pavardes; jie yra nelyginant atminties sargybiniai — nuožmūs, iš paskutiniųjų stovintys, bet jau priveikti laiko ir jo pagalbininkų — lietaus, vėjo, sūrios pajūrio drėgmės. Dar metai kiti, ir tos kadaise ryškios, o dabar vos perskaitomos raidės visiškai išbluks — taip dings paskutinis pėdsakas, ir lyg nieko nebūta. Visa kartojasi, tie ratai sukasi tarsi girnos, tik be garso — su atkakliu ir beprasmišku užsispyrimu trindami dieną po dienos, savaitę po savaitės, mėnesį po mėnesio. Visa eina vėjais: tuštuma krūtinėje, tankiai mušantis pulsas, už nieko neužkliūvantis žvilgsnis...

Vaikščiodamas po tas kapinaites, Vilius jautėsi taip, lyg klaidžiotų po tuščią, apleistą miestą. Gatvelės, tik vienu kitu ženklu primenančios praslinkusius gyvenimus, žmonių rankų puoselėta tvarka, kasdien vis labiau pasiduodanti gamtos spontaniškumui ir chaosui, kiekvieną, tegul ir menkiausią, garsą išsyk sugerianti ramybė. Teliko šitiek — iš tų aistrų, troškimų, džiaugsmo ar nevilties, iš tos valios įtampos, visų pastangų, siekių, iš viso to šurmulio, klegesio... Bejausmė amžinybė — šalta, nesąmoninga panieka laikui...

Paskui atsirėmė į cementinį vartų stulpelį. Skardinis, jau kiek aprūdijęs vainikas, šermukšnis, virpinantis kelis paskutinius lapelius, laistytuvas. Žemas dangus, pažliugęs takelis, nuotrauka, akmens luitas, vijoklis, besiraizgantis aplink geležinį kryžių, ir vėl — krikštai, krikštai, krikštai,— jis klaidžiojo, dabar jau akimis, apimtas kažkokio baisaus beviltiškumo, nerimo, tos gniuždančios nuojautos... Lyg pirmą kartą matytų, lyg netikėtai praregėjęs

aklasis, lyg pamišėlis jis viską apžiūrinėjo su tokia nuostaba ir liguistumu, su kokia silpnaprotis žvelgia į savo atvaizdą veidrody ar savęs paties išsigandęs nusikaltėlis spokso į auką, nesižinodamas, ko čia griebtis. Visa trupa, byra, korija,— nors nematai, negirdi kas, nesusigaudai, kurioj vietoj nė katroj pusėj, tačiau jauti, jauti ne nervų galiukais, o visa savo esybe, kiekviena menkiausia — ne, ne kūno ir ne dvasios, o... o...— skaidula,— jauti, bijai ir gūžiesi — nes pats giliausias ir skausmingiausias rėžis eina per tave patį,— tačiau nieko, ničnieko negali padaryti; negali rėkti, klykti, šauktis pagalbos — kažkas gniaužia burną, užkanda žadą, negali bėgti — kažkas pančioja kojas, stingdo, negali pajudėti... Kažkas — glitus, aitrus, baisus, veržiantis, smaugiantis, kažkas — ironiškai besišypsantis, piktdžiugiškas, o kartu — neįtikėtinai tau abejingas, atsainus.

Nepajuto, kaip atsidūrė prie marių. Tačiau... Jeigu taip iš tikrųjų jokiomis pastangomis neįmanoma pasipriešinti laikui, jeigu net atmintis, ir ta galiausiai užsitraukia nelyginant akivaras, jeigu praeina, miršta ne tik žmonės, bet ir ištisos tautos, valstybės, civilizacijos... jeigu nieko čia neįmanoma suprasti, jeigu kiekvienoj žemės pėdoj kryžiuojasi ir viena kitą stengiasi pergalėti daugybė prieštaringiausių jėgų — ilgai priešinęsi lietuviai vis vien, žiūrėk, ant krikštų jau rašosi suvokietintas savo pavardes, užslenka kopos ir negailestingai palaidoja ištisus kaimus su namais, aplink juos bėgančiais daržais, rykais, senka marios, pakrantėj plakasi iškritęs mailius,— jeigu niekas nuo tavęs čia nepriklauso, ir nieko nėra daugiau, ir atsirandame tik tam, idant apsukę ratą, vėl tyliai grimztume ton pačion nežinion... jeigu prasmė, tikslas — viso labo tuščias įsivaizdavimas, o kiekviena pastanga — jau iš anksto pasmerkta, jeigu žemės trauka — tai ne tik žemės trauka, bet ir... Dar niekuomet Viliaus negniaužė tokia beprasmiškumo nuojauta, tokia apatija ir sykiu — klaikas, kaip tuomet, tą akimirksnį: kūnas buvo sunkus, tarytum nukaldintas iš akmens luito, o prieš akis plaukė liūdesio ir rezignacijos liejami vaizdiniai. Po kojomis lūžo iš jūros išmestos, visą pakrantę nuklojusios ir kaitrios saulės išdegintos geldutės — tie garsai tokie traškūs, sausi;

sūkuriais kyla skaudžiai kertančios ir akis graužiančios dulkės, nurimsta jūra, ir — nė bangelės.

O ir tavo paties rašymas tuomet — kam jis reikalingas, ko vertas? Kam gali būti įdomi tavo patirtis, jeigu iš jos vis tiek nieko neliks, jeigu ji sutrupės, sutrūnys, išlėks pavėjui kaip ir daugybės kitų? Ar tai nėra tik tuščias daiktas, priedanga? Ką gali žodžiai ir mintis — kaip jiems prasiskverbti anapus klausimo ribos? Ir išvis ar įmanoma prisišaukti praeitį — kur ji yra, kokiais ženklais apsireiškia?

Susikišęs rankas į kišenes, susigūžęs, Vilius sliūkino link Kreivosios kopos. Žingsniavo pamažėl, tarytum sapnuodamas. Miglos — jos driekėsi nuo vieno horizonto krašto ligi kito ir vis labiau klampino akis. Krykštė žuvėdros, tingiai ribuliavo apsnūdusios marios...

10

Gintas — viską atliekantis kaip pridera, nevėluojantis, bet ir neateinantis pernelyg anksti, iš anksto apskaičiuojąs ir numatąs. Tvarkingas, nežinantis, kas yra netikėtumai ir nelauktos aplinkybės, sėdi štai jis auditorijoj ir kruopščiai užsirašinėja svarbiausius dalykus, traukia bilietą — žinoma, moka,— atsakinėja. Rimas — su visais vienodai draugiškas, linksmas, besišypsantis, tačiau per tuos kelis metus taip nė sykio niekam ir neišsisakęs, neatsivėręs. Iš pažiūros kiek lengvabūdis, viduje tikriausiai skaudžiai išgyvena kiekvieną įžeidimą, net juokais mestą pašaipą. Milda — štai ji valiūkiškai šypteli, atsainiai pasitaiso plaukus. Rodos, apie nieką neturi savo nuomonės — neišsišokdama pritaria daugumai, jeigu ką ir pasako pirmoji, tai tuoj pat nusijuokia, ir nesupaisysi dėl ko — ar šiaip, ar paneigdama ką tik pačios pasakytus žodžius. Jonas, tas energingas ir gyvas žemaitis — dar iš tolo moja ranka, sveikindamasis tvirtai spusteli, teiraujasi, kaip sekasi. Nors ir ne draugai, tačiau visada malonu susitikti ir pasišnekėti, tai kas, kad nelabai atvirai ir daugiausia vien apie dienos reikalus. Besistengiąs visiems įtikti, padlaižūniškai mandagus Zigmas. Žiūrėk, jau vėl bėga atnešti rakto, pirmutinis prišokęs pakelia nukritusį pieštu-

ką, paduoda. Daiva — iš kurso neturinti nė vieno artimo draugo, atstumta, o gal pati pasitraukusi ir susigūžusi. Ne tik iš kitų, bet ir pats iš savęs mėgstąs pasišaipyti Romas. Žinoma, neužgauliai ir nepiktai — pernelyg geras, kad taip galėtų. Šiaip tik. Dažniausiai ironiška Birutė, Irma, santūrusis Kęstas, Algis, Arūnas,— visi jie su kiekviena diena, savaite, mėnesiu darėsi vis savesni. Su vienais bendravo artimiau, su kitais — tik pasisveikindavo, su vienais būdavo malonu susitikti, su kitais — taip sau, tačiau, kasdien matomi per paskaitas, seminarus ar šiaip kur, jie, be abejonės, darėsi artimiausi žmonės. Artimiausi Universitete, artimiausi bendrabutyje, artimiausi šitame iš pradžių tokiame svetimame mieste... Galėjai į kai kuriuos iš jų žiūrėti skeptiškai, net niekinti, galėjai gerbti ar būti paprasčiausiai abejingais, tačiau niekaip nebuvo įmanoma iššokti iš to santykių tinklo, vis tankėjančio, vis labiau savin traukiančio. Iš kasdienių menkniekių, beveik atsitiktinių žodžių ir gestų susidėjo tas bendravimas, iš smulkmenų ir užuominų augo jo prasmė, tuomet daugelio išvis nepastebima — žinoma, reikėjo tam tikro laiko, kad pajustum ją buvus, ir vis dėlto, nors ir kaip suko savin tas sūkurys, Albertas tolyn labyn juto, kaip ir tyčia, ir savaime, nesąmoningai tolsta nuo jo — to šiek tiek tuštoko klegesio,— kaip grimzta savo vienatvėn — vis tyliau skamba net paties sakomi žodžiai, vis nereikalingesni jie atrodo. Tuščiam skersgatvy aidi vienišo žingsniai, arba sėdi periodikos skaitykloj, varto senus laikraščius, žurnalus, žiūrinėja nuotraukas, kai ką paskaito. Gal tai buvo savanaudiškumo apraiška, o gal ir neišvengiamybė — kai perpranti žmones tiek, kiek reikia kasdieniniam, ne iš vidaus, o iš būtinumo kylančiam ir todėl paviršutiniškam bendravimui, o daugiau jie neatsiveria ar pats nemoki prie jų prieiti ir paskatinti, visada juk darosi nuobodoka ir pilka, jeigu išvis ne atgrasu. Tiems santykiams palaikyti nebereikia jokių pastangų — nežadėdami staigmenų ir netikėtumų, jie klostosi patys savaime, lyg be tavo valios.

— Važiuojam iš čia, sakau, važiuojam.

— Kur? Pažiūrėk, kiek valandų...— ji priešinasi, bet tik šiaip, žinodama, jog vis vien sutiks.

Ir jiedu išvažiuoja. Palikę klegantį bendrabutį, jie išvažiuoja į naktinį miestą — savo. Tylus ir tuščias, jis atrodo apleistas, negyvenamas. Ypač kiek nuošaliau. Jiedu manosi esą pirmieji, atsitiktinai užklydę ir iš nedaugelio likusių ženklų besistengiantys atkurti kadaise čia virusio gyvenimo paveikslą panašiai kaip kruopštūs restauratoriai iš vienos kitos detalės spėja, kas buvo pavaizduota išblukusioj ir aptrupėjusioj freskoj, iš kokios spalvos ir formos stiklo buvo sudėliota ta kad ir šešioliktojo amžiaus mozaika. Retkarčiais stabtelėdami pailsėti, jie klaidžioja gatvėm ir skersgatviais, įstrižai kerta nedideles, bet jaukias aikštes, stebisi naktį visai kitokiomis nei dieną, taip netikėtai atsiveriančiomis perspektyvomis. Karnizus laikančios konsolės — kaip ir voliutos, jos norėtų paniekinti cemento ir smėlio stangrumą, susiriesti, joms jau prailgo vis taip pat ir taip pat, joms knieti pasiausti, padūkti,— tai ne rozetės, kurias kaip kažkada įbedė, taip jos ir smygso toj pačioj vietoj — nieko netrokštančios, nė neįtardamos, kad galėtų būti ir kitaip. Aukštėliau ir dar aukščiau šokstantys varpinių bokštai, skliautuoti čerpių stogai, arkadų koridoriai už sunkių geležinių vartų,— visa tai dvelkia senove, tolima praeitim, kai šios gatvelės kvepėjo rauginama oda, arklių prakaitu, myštančiu su čia pat kažkam kaitinamos dervos aitrumu, kai jos mirgėjo įvairiaspalviais, net akį rėžiančiais drabužiais — mėlynais, oranžiniais, ryškiai žaliais, kai šitan grindinin ciksėjo kaustytos kanopos ir dardėjo ištaigingų karietų ratai — šitie garsai tikriausiai aiškiai išsiskyrė iš pratisan gaudesin susiliejančių praeivių žingsnių, to viduramžių triukšmo, tik gerokai vakarop pradedančio rimti šurmulio, bet ir tai — iš kažkur štai atrieda linksmas klegesys, sutrinksi uždaromos langinės, aidžiai skamba staiga nutrūkstantys ir vėl pasigirstantys balsai. Atkaklių ir užsispyrusių pagonių sostinė. Popiežiaus legatai. Stiklių, mėsininkų, auksakalių cechai. Rotušė. Švedų karai — gaisrai, maras, alkis... Šventaragio slėnis, Mindaugo slenkstis ir Vytauto kapas. Ką tik atidengtoj kriptoj susirietęs žmogus — pavargęs, išsekęs, su kastuvėliu vienoj rankoj ir šepetuku kitoj, jis atsargiai skiria žemes, paskui jas sijoja, prisimerkęs prieš šviesą apžiūrinėja suanglėjusius

medienos gabaliukus, ir taip — visą dieną, po to — dar ir dar, vis tikėdamasis, neprarasdamas vilties, jog atsišauks, pasirodys, išnirs... Kiek istorijos telpa vienam grindinio akmeny — šiame, ties kuriuo dabar pasilenki? Įspraustas tarp kitų ir niekuo nuo jų nesiskiriantis, nugludintas ratų ir jau kiek šimtmečių netilstančių žingsnių, ne vieną ir ne dešimt sykių per metus drengiamas lietaus ir vėl apsinešantis dulkėmis, tas akmuo ir tvirtas, neįkertamai kietas todėl, kad jame susitvenkę tiek skausmo ir gėlos, tiek sielvarto, kad duok dieve... duok dieve kitam tiek ištverti... O juk ne vienas — bene suskaičiuosi, kiek jų, tų akmenų, glaudžias vieni prie kitų — net žvilgsniu kiekvieno atskirai nepajėgsi paliest. Štai taip ir tiesias — metai prie metų, data prie datos. Tačiau kurlink veda tas grindinys, kodėl vis daugiau liūdesio atneša ši kelionė — sakytum su kiekvienu žingsniu vis labiau ir labiau toltum nuo tikrosios savo gimtinės, pusiau per prievartą, pusiau pats išduodamas tai, kas buvo prisakyta sergėti ir globoti?

Ne,— sako ji,— ne taip. Sniegenų aikštė. Meilės ir malonės bažnyčia. Marijos kiemelis. Šito miesto iki mūsų nebuvo. Jo bokštai siūbuoja viso labo mūsų vaizduotėj. Skleidžias kaip sapnas. Skysta kaip ant stiklo liejama akvarelė. Skubėkim įvardint kiekvieną skverą, kiekvieną bažnyčią, kiekvienus vartus, kad paskui, kai jau visai išbluks, turėtume ką prisiminti. Galėtume išgirsti bent tolimą aidą. Turgaus aikštė. Dievo karvučių skersgatvis. Nakties varpas. Sakau, mūsų miestas. Niekuomet neišsipildysianti svajonė. Gęstanti viltis.

Spausdamas prie savęs ir užsimerkęs, Albertas klauso šito tylaus šnabždesio, kutenančio ausį. Jam atrodo, kad žodžiai, į kuriuos susilieja garsai, atplaukia labai iš toli, sakytum sunkiasi iš pačios tamsos. Marijos kiemelis, Dievo karvučių skersgatvis... Vėl. Tu vėl kvieti. Viliodama kvieti peržengti ribą. Tas pasaulis be daiktų, užpildomas ir atgaivinamas per blakstienas lūžtančių spindulių, švytintis, kibirkščiuojantis. Vaizduotės žaismė. Anapus vokų išsiskleidusia erdve skriejantis miestas. Paniekinęs traukos jėgą. Trapus kaip stiklas ir raibuliuojantis nelyginant vanduo. Kaskart kitoks. Jo istorija prasideda nuo tada,

kai atsimerki ir apsidairai. Jame negali apsigyventi — jis pats įsikūręs tavyje. Sakai, kad mūsų, o aš negaliu į jį patekti. Rodai vartus, aš juos matau, tačiau niekaip neįstengiu pro juos įeiti. Ne todėl, kad nedrįsčiau ar kad jie būtų užšauti. Anaiptol. Aš trokštu peržengti slenkstį. Matau rūkų saistomoj erdvėj dylantį tavo mostą. Kviečiantį ir raginantį. Kiek nekantrų, išduodantį jau pradedančią blėst viltį. Regiu virš sienų pakibusią ir nelygiai pulsuojančią šviesos aureolę — tai sutankėjusi džiaugsmo ir tikėjimo, aistros ir vos nujaučiamo neišsipildymo erdvė. Tiek sutankėjusi, kad net švytinti. Sakytum liepsnojantis eteris. Artėju apsimetęs elgeta. Skrieju pasivertęs paukščiu. Link tos aureolės. Tų vartų. Tačiau — kaip horizontas. Visa atrodo prie pat, bet kiek eičiau, kaip stengčiausi... Neįmanomas peržengti slenkstis. Nesusitinkantys žvilgsniai. Aš glostau tavo plaukus, pirštų galiukais braukiu per skruostus, savo blakstienom gaudau tavąsias, tačiau man regis, kad visa tai vyksta ne dabar. Tarytum sapnuočiau. Arba prisiminčiau. Lyg tarp mūsų būtų užkritęs koks rūkas. Sugeriantis nespėtus išgirsti žodžius, be gailesčio blukinantis taip ir nepamatytus vaizdinius. Pusiaukelėj. Tik užuominos. Nesuprantami pavidalai. Bet gal ir gerai, kad šitaip. Tikriausiai išsigąstum, jeigu aš drįsčiau pasakyti, o tu suprastum, koks iš tikrųjų esu. Jeigu iki galo atsiverčiau ir išduočiau, ko ir pačiam prieš save gėda. Per naktį varvančios vandens kolonėlės. Žaliom apnašom užsitraukęs varis. Tęžtantys lentgaliai ir pelėsiai. Sukrypę sandėliukai ir malkinės. Betgi ne — tai namai. Čia gyvena žmonės. Vakarais šių pašiūrių viduj užsidega blausios lemputės. Palinkęs prie stalo vaikas mokosi pamokas. Susikaupęs, prikandęs apatinę lūpą, nors nelabai supranta, kam visa tai — tos knygos, skaičiavimas. Daro tik tam, kad reikia. Kaip kasdien, taip ir šįvakar. Jį jau smelkia kartojimosi beprasmiškumas. Tačiau nežino, kaip jo išvengti. Galbūt net bijo pasikeitimų, su jais susijusios nežinios. Tegul būna kaip vakar. Kaip prieš savaitę. Priplėkusios drėgmės kvapas. Kampuose — tirštėjanti prieblanda. Artėjantys ir vėl tolstantys žingsniai. Tik nereikia žiūrėti pro langą. Jeigu net užsimerkęs nepamatai Sniegenų aikštės... Jeigu nemoki...

— Pasakyk ką nors...

Paskui jie patraukė toliau. Nebesimatė beveik nė vieno žmogaus. Jeigu ir pasitaikydavo koks, tai prakaukšėdavo skubiu žingsniu. Gal todėl, kad vėsu ir vėjas, gal kad vėlus metas, o rytoj — į darbą. Ėjo pro tuos namus — kadaise Katedros kapitulos, pro Katkevičių ir Sapiegų rūmus, tačiau ji nesiklausė, ką Albertas apie juos pasakoja. Slinko kažko susimąsčiusi, nudelbusi akis, ir tikriausiai jai buvo vis tiek, kurlink ir pro kur eiti. Albertas tai jautė — kad tardamasis šnekąs jai iš tikrųjų kalbasi pats su savimi, tačiau ar bijodamas tylos, ar paprasčiausiai užsimiršęs taip ir nesiliovė — kol nepertraukė. Užsimanė gazuoto vandens. Ji, Virga. Užsimanė nei iš šio, nei iš to. O kurgi gausi vidurnaktį? Nebent geležinkelio stoty. Pikta buvo, o paskui ir juokinga, kad užsispyrė kaip mažas vaikas...

Kuo labiau artėjo prie stoties, tuo garsiau gaudė. Jau iš kažin kur girdimas trinksėjimas, nedažni, bet dar ilgai pratisu aidu erdvę smelkiantys švilpukai, retėjantys stojančių, o įsibėgėjančių traukinių vis spartyn ir spartyn kalantys ratai. Ten susitinka ir lygiagrečiai vieni su kitais nusitiesia iš kažin kur atskubėję bėgiai, po jais išraustas tunelis, kuriuo, ieškodami savo platformos, lekia naktinių traukinių keleiviai — užkopę prišnerkštais ir kiek aptrupėjusiais laiptais į viršų, jie išvysta tolumoj spingsinčius semaforus, atokiau susispietusius prekinius vagonus, vieni per kitus šokstančius ir taip vis tolyn ir tolyn nusidriekiančius pabėgius. Ten viskas vyksta griežtai pagal grafiką: atvažiuoja ir vėl išdunda ilgesni ir trumpesni sąstatai, raudonos lemputės virsta žaliom, plūsteli margaspalvė, kelionės išvarginta minia, paskui kuriam laikui vėl viskas nurimsta, ištuštėja peronas, nebetrinksi durys... Alberto galvoje šmėsteli tas vaizdas, tačiau vos tik praeina pro Aušros vartus, iš tikrųjų pamato tolumoj viaduku lekiantį traukinį. Jau įsibėgėjęs, blankiai švysčiojantis drumzlinais langais, jis sakytum ne važiuoja, o skriste skrieja, ir jam visiškai nereikalingas tas masyvių atsparų tiltas — garsiai ūktelėjęs ir įtempęs toli gražu ne visas jėgas, jis, tas nežinia kur nei iš kur dumiantis traukinys, lengvai šokteli ir pats savimi sujungia gatvės per-

kirstą pylimą, iš abipus juosiamą geležinės tvoros. Trūkčiojantys vagonai, bildantys tepalu ir mazutu apvarvėję kaiščiai, naftos tvaikas... Į komandiruotes, aplankyti senų tėvų, pas gydytojus ar šiaip pasižvalgyti — maža kur gali išsiruošti žmonės, tačiau kiekvieną kelionę, kad ir kokia ji būtų, gaubia tegul ir vos juntamas neramumas, išsiskyrimo ir nutolimo liūdesys,— jis dvelkteli kartu su tomis greitai prabėgančiomis pro akis ir vienon juoston susiliejančiomis šviesomis, erdvėj ištįstančiu ir iki kaulų smelkiančiu tekinių aidu. Toks ilgas, o užtenka tik gaiso, kad lyg nupūstas pradingtų, paskui save palikdamas maudžiantį tuštumą, nerimastį — sakytum būtų kažką išlydėjęs, kokį artimą žmogų, gal draugą, ir labai ilgam...

— Eik, atsigersi,— o pats liko prie durų.

Paskui jam atrodys, kad tuomet, kaip tik aną naktį, kai štai taip pasakė ir atgniaužęs pirštus paleido jos ranką, kai žvilgsniu lydėjo tolstantį ir minion įsimaišusį siluetą, tą tokią pažįstamą, tačiau sulig kiekvienu žingsniu vis labiau nepasiekiamą figūrą, kaip tik tada, tą akimirką ir pajuto... smilgtelėjo... Lyg baugindamasis, kad nesugrįš ir norėdamas kuo ilgiau delne išsaugoti jos rankos šilumą, sugniaužė kumštį, su kartėliu ir apmaudu šyptelėjo — kaip žmogus, kuriam nepasisekė, nors ir tikėjosi. Paskui Albertas sakys sau, kad viskas išsisprendė kaip tik tada, kai ji pradingo minioj, o jis beviltiškai stengės įtempti žvilgsnį, beviltiškai — kadangi ji pasuko už kolonos, pasislėpė už šmėžuojančių be perstojo nugarų. Nors blaivus protas ne sykį paprieštaraus, kad niekas nesidaro staiga, kad tai, kas ne vienam atrodo įvykę ūmai, yra nuosekli daugybės mūsų nepastebėtų priežasčių, menkesnių ir stipresnių postūmių išdava, vis vien neatstos mintis, kad jeigu ne ta naktis, tas jos nuėjimas... galbūt... gal viskas būtų kitaip. Kaltins save: reikėjo pavyti, sugauti. Būtų gal net išsigandusi, nustėrusi, ko gero, visiškai nieko nesupratusi. Tačiau pritrūko ryžto — ausyse tebegirdėdamas viaduku pralėkusio traukinio dundesį ir veriamas jo sukeltos ir čia, stotyje, dar labiau sustiprėjusios išsiskyrimo ir nostalgijos gaižaties, stypsojo nė nekrustelėdamas ir tuomet, kai kažkas neatsargiai stumtelėjo, net nusikeikė, kad vypso ir maišos po kojomis. Tarytum baugindamasis,

kad grįžusi neras, stypsojo toj pačioj vietoj ant tako, nė per žingsnį nepasitraukė. Aplinkui zujo skubantys link kasų, ieškantys bufeto ar laukimo salės keleiviai, kiti, kaip ir jis, kažko laukdami murksojo, tik ne taip vidury, o atsirėmę į aukštyn šaunančias rausvas kolonas, pasieniais, akimis saugodami prie kojų prigludusius ryšulius, vieni — didesnius, kiti — mažesnius lagaminus, krepšius. Čia ir skarmaluotos senės, vis besitaikantys išmaldos paprašyti invalidai, genami lauk benamiai, prasigėrę valkatos, čia ir solidūs vyriškiai, oriai besidairančios poniutės — tokios pasitikinčios savimi, kiekvieną prošal praeinantį nužvelgiančios įtariomis akimis. Vatinukai, nukleipti batai, ryškių spalvų striukės, nei labai pigūs, nei pernelyg brangūs paltai, daugiausia dirbtiniai, nors pasitaiko ir natūralių, kailiai ir juose paskendę veidai... veidai — džiaugsmingi ir kupini nekantrumo išvažiuoti, abejingi arba užlieti nevilties, nieko labai nebesitikintys ne tik iš šitos kelionės, bet ir apskritai iš gyvenimo — tušti žvilgsniai, nuovargis... Tai šitos po masyviais skliautais išsiliejusios ir iš viršaus žiūrint tikriausiai panašios į pilką dėmę minios vardu viskas daroma, tai jai visa skiriama... Taip, veikiausiai nieko neįtardamas, žvalgėsi aplinkui, galvodamas apie tai, ką atsitiktinai kliudė akys, gal net ne galvodamas, o tik nekantraujančiu įvardint žodžiu sekdamas paskui be tikslo klaidžiojantį žvilgsnį. Nors iš tiesų kas gi nutiko? Juk sugrįžo.

Sugrįžo... Vos sušmėžavo minioj, tik dabar jau ne toldama, o eidama artyn. Pamačiusi laukiantį, dar iš tolo mostelėjo ranka. Priėjusi pasakė kažką nereikšminga, turbūt nereikšminga, nes išdilo iš atminties — ką. Tačiau ir tas mostas, ir žodžiai, ištarti lyg tarp kitko, net taip gyvinanti veidą šypsena buvo dirbtiniai, kažką slepiantys — sakytum kokią nedrįstamą prisipažinti kaltę, tačiau — ir atleidimo viltį, tegul ir menką. Lyg bijančios tiesiai ir atvirai pažvelgti akys, lyg galvoje šmėstelėję, tačiau taip ir nepasakyti žodžiai, nerimas. Lyg...— nes galėjo jam tik taip pasirodyti, o gal ir išvis nieko nebuvo, nė tokia mintis jam tuomet nekilo — tik paskui, jau prisimindamas, susikūrė. Prisigalvojo, norėdamas suprasti, kaip viskas atsitiko. O kadangi suprasti dažniausiai tereiškia nustatyti, kas, kur

ir kodėl įvyko, tai ir ėmė ieškoti kažkokių laiko taškų, kurių seka ne tik padėtų nuosekliai prisiminti, bet ir atskleistų priežastinius ryšius. Nors veikiausiai iš anksto suprato, kokios beviltiškos ir apgaulingos jo pastangos...

Zigmas, Irma, Kęstas, Gintas, Birutė,— kasdien sutinkami, sėdintys tose pačiose auditorijose, gyvenantys gretimuose bendrabučio kambariuose, jie pamažu ir nesulaikomai tolo, darėsi ne tokie reikalingi kaip anksčiau. Trumpas šmėstelėjimas, iš mandagumo pasakyti žodžiai, pradžioje juokingi, nors po kurio laiko banalūs ir tušti pokštai. Pyktis dėl smulkmenų, smulkūs kivirčai, didžiausias džiaugsmas — kai patenkinta savimeilė. Ir Virga... Tie lengvai krintantys šviesūs plaukai, valiūkiškos akys, tas jos vaikiškumas... Keista, bet kas neseniai džiugino ir traukė, ilgainiui darėsi vis atgrasiau, labiau ir labiau erzino. Dievo karvučių skersgatvis ir Sniegenų aikštė,— vieną vakarą, žvelgdamas į atšiauriam vėjuotam danguj gęstančius violetinius praėjusios dienos gaisus, Albertas pamanė, kad jų meilė,— jeigu iš tikrųjų šiuo žodžiu galima pavadinti tą jausmą,— tebuvo žaidimas, pastanga atsiriboti nuo realybės. Tebuvo,— tačiau susigriebęs nė kiek nesutriko. Ne tiesiai sklindančių, o per blakstienas lūžtančių spindulių erdvė — ji jau blendėsi, vis mažiau traukė. Paskutinį kartą blykstelėjusi, gęsta dar viena kibirkštėlė, ratu skleisdamasis nutolsta dar vienas ribulys...

Kad ir kaip norėjo, nieko nebegalėjo padaryti. Sykiais net imdavo bijoti pats savęs — tų protui nepavaldžių ir suvokimui neprieinamų jausmų, kurie įsiplieksdavo taip pamažu, tačiau įsišakniję imdavo lemti visus poelgius, ir jokiais būdais neįstengsi jiems pasipriešinti. Tykiai rusendami, jie sakytum užmigdydavo valią, paslapčiomis prisėlinę apkerėdavo. Pasakyk, kad mane myli,— jau kažkelintą sykį ji timptelėjo už rankovės dėdamasi, kad prašo pusiau juokais, tačiau kai jis ir vėl nieko neatsakė, kiek sumišo, nustebo. Tik dar kartą paklaustas, Albertas išspaudė — galbūt. Galbūt, tačiau tas „galbūt", ko gero, tebuvo vien nenoras įskaudinti. Jau tuomet. Nustebusios akys — kas atsitiko? Tačiau ką jis galėjo paaiškinti, jeigu pats niekaip neįstengė suprasti, kas su juo darosi? Atrodytų, visa taip pat. Kaip vakar, prieš mėnesį. Ir tik ge-

rokai vėliau atėjo į galvą mintis, jog viskas veikiausiai ir baigėsi todėl, kad nieko neatsitiko. Uždumblėjo kaip stovintis vanduo. Išblėso. Užgeso.

Prisimena, kaip vieną vakarą — tai buvo kažkuris iš paskutiniųjų susitikimų — jiedu sėdėjo kavinėj. Muzika buvo išjungta, ir girdėjosi, kaip už lango pavasario vėjas barškina atsiknojusį lietvamzdį, kaip, neramiai ūktelėjęs, sūkuriais tas vėjas kyla viršun. Šlapdribos vakaro žvarba, tačiau jinai buvo anapus, už nertine užuolaida užtraukto lango, kur prie laukujų durų spietėsi išėjusieji parūkyti, kur pravažiuojančios mašinos ant apyžlėjoj dar labiau papilkavusių namų sienų tėškė tęžtantį sniegą — koks jis purvinas, drėgnas... Ir seniau dažnai užkliūdavo šitoj kavinukėj, nors šiaip jau nemėgo — smagiau būdavo paslampinėti, kad ir be jokio tikslo. Nebent sušaldavo ar dar kas... Už ąselės ratu sukdamas jau veik tuščią puoduką. Albertas mąstė, nuo ko čia geriau būtų pradėjus, kaip paaiškinti — kad neįskaudintum ir sykiu suprastų. Nujautė, kad ir jai maga kažką pasakyti, tikriausiai — ko nors paklausti, galbūt net to paties, apie ką jis ir neragintas norėtų prabilti, tačiau neranda žodžių, o gal — nesiryžta. Tas varžymasis, lyg būtų ką tik susipažinę ir kolei kas visiškai svetimi, nejaukumas,— iš kur jie kilo? Gal ši slogi būsena jau pati savaime ženklino pabaigą, ir nereikėjo nieko daugiau — nei žodžių, nei žvilgsnių,— tik nesislėpti nuo jos, įsileisti kaip neišvengiamybę, kaip nuo žmogaus nepriklausančią lemtį, atvirai ją išgyventi, sakytum išsemti? Gal nereikėjo nieko daugiau — tik štai tokio įsiklausymo,— kad suprastum, nelaukdamas paaiškinimo iš šalies ir nieko nekaltindamas — nei kito, nei pats savęs? Ko gero, tačiau kas gi ryšis savo ranka nutraukti paskutinį vilties siūlelį — tegul menką, tegul jau pradėjusį trūkinėti,— kas taip lengvai atsisakys paskutinės galimybės, nors ir kokia nereali ir pasmerkta ji atrodytų?

Tas vakaras, čia pakeliamas, čia vėl nuleidžiamas puodukas, tas šlapdribos nudrengtas langas, jį užliejusios gretimų namų šviesos, retai, bet vis dėlto tarpais nutvieskiantys pralekiančių mašinų žibintai, bet koks žilpus tas spingsėjimas, koks drumzlinas ir vien liūdesį plukdantis...

Ir žodžiai, jo tariami ir norintys paaiškinti žodžiai — kokie jie buvo bejėgiai ir — iš anksto žinojo — nereikalingi! Ką gi jie gali ten, kur vien blausios nuojautos ir spėjimai, kur visa skleidžiasi tarp dviejų, o kartais ir daugiau abejonių, kur ničnieko nėra pastovaus ir tvirto; ką jie reiškia toj tarp užuominų ir drovių žvilgsnių telpančioj erdvėj, net ne erdvėj, o kas yra iki jos — toj bežadėj ir aklinoj tamsumoj? Ar jie gali, aplenkę nuojautą, išsakyti tai, ko nė pats dar nesuprantu, ar įstengtų net labai trokšdami išsemti tylą — mano paties ir tą, kuri kaip tušti beribiai laukai štai driekias tarp mudviejų? O jeigu gali, tai ko reikia, kad taip atsitiktų, kaip juos — tokius — pažadinti ir prisišaukti, kaip pasakyti?.. Žodžiai — kokie bereikšmiai ir tik šiaip sau pasakyti jie atrodė tą vakarą, kai, užsakęs dar du puodukus kavos, kalbėjo bandydamas paaiškinti tai, ko dar nė pats nebuvo supratęs. Albertas:

— Žinai, kuo toliau, tuo labiau ima atrodyti, kad... kad esu ir sykiu manęs nėra. Tu nesišypsok, iš tikrųjų. Keistas jausmas — lyg manyje tuo pat metu viena kitą smelktų realybė ir nerealumas, visiška tuštuma ir daiktiškumas, turėjimas ir netektis. Tarsi būčiau pavirtęs pačiu dienų, savaičių, mėnesių, žodžių ir judesių, gestų kartojimusi — slegiančiu, beprasmiu... Supranti, ar tu supranti,— klausė,— kaip šitaip gali būti, ar esi patyrusi? Ar kada atrodė, jog pati nieko nedarai — su tavimi savaime kažkas darosi? Darosi, ir tiek, be tavo valios ir pastangų...— tačiau, kaip ir pirmą sykį, paklausė nepasukdamas galvos, gal ne tik kad nelaukdamas, bet nė nesitikėdamas atsakymo. Ir nutilo. Nudelbė žvilgsnį į puoduką. Siurbtelėjo gurkšnelį ir vėl pastatė ant smulkiais mėlynais raštais išmargintos lėkštutės — taip, ligi šiol prisimena, kokia ji buvo. Smulkmena, bet... Aš noriu pasakyti... Virga, aš noriu...

Tačiau taip ir nepabaigė. Ir ne vien todėl, kad nerado mintį ir jausmą išsemiančių žodžių. Neišdrįso. Išsigando jos žvilgsnio. Susvyravo. O gal iš tikrųjų nieko nereikėjo sakyti? Ką gi galėjo pakeisti anie taip ir neištarti žodžiai? Nebent paguosti. Apgauti. Daugių daugiausia — dar šiek tiek atitolinti tai, ko jie abu bijojo, tačiau kas artėjo ne-

išvengiamai. Kažkas trečias — skydus ir neapčiuopiamas, nematomas, gal tik nujaučiamas. Jo vienu žodžiu neapibūdinsi. Sniegenų aikštė. Pusto. Pažeme lekiantis vėjas šiaušia sniegą, sūkuriais gena jį pro tiesiom linijom išsirikiavusius žibintų stulpus, Varpinės bokštą, pro plikus ir žiūrint jei ne gailesčiu, tai bent mauduliu dilgančius skvero medžius, tarp jų išsimėčiusius apledėjusius suoliukus. Jis toks smulkus, tas sniegas, ir lengvas — kaip ūmai iš dangaus pažirusi mana, kaip pati baltos spalvos erdvė — nenustygstanti vietoje, vilnijanti vis tolyn ir tolyn. Vėl užpustyti ką tik nukasti takai, storos pusnys, stačiai kylantis ir dar didesnius šalčius pranašaujantis garas. Tebūnie taip. Toks fonas. Ir jisai. Laukia. Akimis nulydėdamas garsiai praūžiančius troleibusus ir vieną nuo kitos prisidegdamas jau kokią trečią cigaretę, Albertas laukia. Kojomis mina girgždantį sniegą — bando sušilti. Vėluos. Kaip visuomet, penkiolika minučių. Ir kaip nutaiko? Ta pati šypsena. Sveikas. Seniai? Ką veiksim? Apkabink mane — šalta. Ir kaip taip nutaiko — visada penkiolika minučių? Nors dar nepasirodė, Albertas žino, kaip bus. Visada — taip pat. Kartojimasis. Lengvabūdiškumas. Gal į kiną, gal šiaip... Oi, nereikia tų rimtų kalbų. Pavargau. Nei daugiau, nei mažiau. Penkiolika. Nejaugi tyčia stengiasi? Ar prisimeni, kaip vadinasi šitas skersgatvis? Dievo karvučių. Apkabink mane. Prašau, apkabink. Koks tu keistas. Pakartok — Dievo karvučių. Kad prisimintum, kai nebebus kam pasakyti. Kai viskas sudils. Išblės. Ūkiantis vėjas barškina skarda apkaltas palanges, žerdamas sniegą, atsitrenkia stiklan, tarytum išsigandęs nubėga...

— Nori, išbursiu?

— Ką?

— Išbursiu. Reikia staigiai ant lėkštutės apversti puoduką. Kas iškris, taip ir bus. Koks vaizdas susidarys iš nuosėdų, ką pamatysi...

Penkiolika minučių... Kaip visa tai galėjo būti išsyk — vaizduotė, tarytum žaidimas ir — net pedantiškas tikslumas, dėmesys išoriniams menkniekiams — nieko nereiškiantiems, į kuriuos dauguma jau seniai numojo ranka? Stovi prie durų. Mandagumas reikalauja pirmiausia išleisti, o tik tada pačiam įeiti,— sako, kai jis paragina.

Minčių ir jausmų, žodžių ir elgesio prieštaravimai — galbūt be jų neįmanoma, gal kaip tik todėl, kad jie yra, ir randasi pusiausvyra — ne ta, įvaranti nuobodulį, monotoniška, o skaidri ir raminanti, nepatvari? Visa aplinkui kinta ir mainosi, trupa ir auga, tik ji, ta pusiausvyra, išlieka: vieno džiaugsmą atsveria kito liūdesys, neviltį — ūmai plykstelėjęs beatodairiškas tikėjimas, kas užgniaužta išoriškai, vis vien prasiverš, išsprūs, nuvilnys. Pusiausvyra — nepatvari, kadangi nė minutę nenurimsta judėjimas, jausmai ir mintys, nuotaikos, būsenos liejasi iš vieno kitan, kryžiuojasi žvilgsniai ir mainosi požiūriai, o tuo pat kartu — ir stabili — vis tas pats ir tas pats santykis, kažkieno nustatytas nuo pačios pradžių pradžios — kaip išsyk visos gamtos raidą lemiantis laiko ir erdvės genas, kaip sėkla, iš kurios viskas išauga ir paskui išsiskleidžia, kaip koks praelementas. Matematikams tai turbūt $\pi = 3{,}14$, fizikams — krintančio kūno pagreitis, chemikams — dar kas nors, tačiau tikriausiai egzistuoja ir kažkoks vienas skaičius, kurio nulemti visi kiti, ko gero, mūsų pažįstamos konstantos tėra tik to — pirminio — išvedamosios, aspektai, blankūs šešėliai, kuriuos matom šmėžuojant, tačiau kurių prasmės taip ir nepajėgiam suprasti...

Paskui nusijuokė pats iš savęs. Oho, koks minties skrydis, koks polėkis! — kad paaiškintum paprasčiausius dalykus. O juk veikiausiai nieko daugiau, tik nuobodulys. Garuojančios kavos puodukas. Pro pintą gaubtą blausiai spingsinti lempa. Ant sienos — mažytė, neryškių spalvų freska. Rodos, visiškai ne vietoj, čia netinkanti, tarsi kokia vėjo nudrėksta ir lietaus priplakta skiautė. Tačiau tikriausiai tyčia taip. Atsitiktinumas. Nežinia, nei kodėl, nei kam. Yra, ir tiek.

— Išburk.

Paprasčiausias nuobodulys. Ir dar — savimeilė. Negalėjimas atsiverti iki galo, atsisakyti „trupmeniškumo". Stovėjimas ant slenksčio. Buvimas — tarp. Tarp savo ir kito vienatvės. Tarp žodžiais ir judesiais nevirtusių užuominų.

... O švenčiausioji mergele Marija, Gailestingumo Motina,— jis žvelgė į Aušros vartus,— tokia tolima ir sykiu — esanti čia pat, paprasta ir spinduliuojanti malone.

Atleisk, kad tiek kartų praėjau nepakeldamas akių, visiškai nepastebėdamas, o štai dabar drįstu kreiptis lyg į savo artimą. Nežinau, ar girdi, bet — viliuosi. Tikiu, kad girdi širdies kalbą ir supranti be žodžių. Kitaip iš kur Tavo veide tiek sielvarto, kodėl tokia liūdna šypsena, gal net ne šypsena, o pats nežemiškas švytėjimas? Koks jis sopulingas, smelkiantis... bet ir skausmą sugeriantis, raminantis... Iš tų pačių akių skleidžiasi kančia ir meilė, ir tik tuomet, kai jos susilieja, tikriausiai ir gali plykstelėti šviesa — maloninanti ir padedanti ištverti, guodžianti, gelbstinti. Tas savęs atsižadėjimas, atsidavimas kitam,— bet kaip peržengti ribą, atsiverti ir priimti be jokių išlygų? O Aušros vartų Marija, suteik man stiprybės pamiršti save, užliek savo meile, leisk pajusti Tave, apšviesk mano buvimą ta dieviškąja šviesa, kuri nesilpdama ir neblėsdama kasdien spinduliuoja iš Tavo akių, mesk bent blausų jos atšvaitą. Prašau kaip malonės, meldžiu, nes pats esu per silpnas. Noriu ištirpti, susilieti, tačiau tuo pat kartu statau ir savimeilės sieną — atribojančią nuo kitų ir visko, kas tik yra aplinkui, apjuosiančią ir užsklendžiančią. O, kad Tu žinotum, kokia baisi yra vienatvė ir kartu kaip ilgu jos, kaip traukia atgal, kai bent trumpam pavyksta ištrūkti iš savo paties rato! Nors jaučiu, tačiau negaliu patikėti ir klausiu: kaip gali būti, kad viename ir tame pačiame mirksnyje išsitenka išganymas ir prakeikimas, tuo pat kartu plieskiasi viltis ir netikėjimas, pančioja prievarta ir visus saitus sutrauko laisvė? Aš jau nebegaliu ištverti tokios įtampos, mane ji pernelyg slegia, neduoda ramybės. Niekinu save ir keikiu, tačiau sykiu ir myliu labiausiai iš visų, lyg ir užjaučiu kitą, bet labiausiai jaudina savo paties bėdos. Nuolatinis blaškymasis — tuščia ir bevaisė kančia. Tačiau gal niekas čionai ir negali nusistovėti, gal ramybės būsena — tik trokštama iliuzija? Krantas, kurio nėra, neįmanomas pasiekti tikslas?

Nuleidęs galvą ir susigūžęs, dūlino tolyn. Miestą jau gaubė tyla — tikriausiai buvo gerokai po vidurnakčio. Be garso tamsą skyrė šen bei ten ant laidų pakabinti šviestuvai, be garso iš paskos slinko tai sutrumpėjantis, tai vėl ištįstąs jo šešėlis. Ta net ausis užgulusi tyla — saky-

tum ant visų be išimties daiktų būtų užkritęs permatomas, tačiau nė menkiausio krabžtelėjimo nepraleidžiantis gaubtas,— ji ramino, tačiau ir gąsdino savo atsaja, neįmanomu sutrikdyti abejingumu. Gali šūktelėti, bet aido nesulauksi, klausdamas nė nesitikėk atsakymo. Šalta ir bejausmė, ta nakties tyla liejosi sakytum netikėtai pratrūkusi ir išsiveržusi jo paties vienatvė, neįvardijamas ir nepaaiškinamas maudulys. Tačiau gal paprasčiausiai nemokėjo išgirsti — kaipgi iš tokio nebylaus nieko paryčiais, kad ir labai pamažu, galėtų rastis triukšmas ir šurmulys, dienos vidury virsiantys klausą dirginančia erzelyne? Kaip — jeigu šita tamsoj išsiskleidusi tyluma neturi savyje nė menkiausios garso sėklos? O gal jie — taip trokštami išgirsti garsai, nuščiuvus miestui, ne ištirpo, o tik pakeitė savo pavidalą, kaip koks pavasarių rūkas susigėrė erdvėn ir iš girdimų tapo matomi — nelyginant rašmenys? Tos architektūrinės linijos, su kiekvienu žingsniu besikeičiantys siluetai — dabar bylojo jie, bylojo keista ir jo neįstengta suprasti kalba. O reikėjo tik įsižiūrėti, įtempti ne klausą, o akis, pirštais perbraukti per šiurkščią ir drėgną bet kurio namo sieną, kaip braukia skaitantys Brailio raštu. Aušros vartų Marija... Klausimai be atsakymo. Paguoda — tačiau ar išvis gali ją rasti?

— Kodėl neatėjai? Aš laukiau.

Klausiantis žvilgsnis, smerkiančios akys.

Tačiau ir kitą sykį, nors buvo iš anksto susitarę, nėjo. Stovėdamas prie lango — kambariokai dar nebuvo grįžę,— įsivaizdavo, kaip ji, iš tolo žiūrint tokia beviltiškai vieniša, vėjų skersai išilgai pustomoj aikštėj dairos aplinkui, nors jau tikriausiai nebesitiki, jog ateis, laukia. Su apmaudu keikė save, kad štai čia, kai bent jau dėl pažado turėtų... turėtų... tačiau jeigu vien — turėtų?.. Ar nebuvo tos paskutinės pastangos vien baimė, kad visa pasibaigs be jokio pėdsako, sakytum ničnieko nebūta? Iš kažkur plūstelėjusi kurti tuštuma. Ir — bauginimasis, jog toj tuštumoj jau kiekvienas atskirai bandys — žinoma, kad bandys,— atspėti, kas atsitiko, perkratinės atmintį ir analizuos, niekaip neįstengdamas padėti taško ir pasitenkinti, atrodytų, nuosekliai išplaukusiu ir logišku atsakymu, niekuomet iki galo nebūdamas tikras. Kaip,

kodėl? — tie klausimai dažnai persmelks, kai jų visiškai nesitikės, kai kur nors gatvėje šmėstels panašus veido profilis ar pamatys ant suoliuko kad ir nepažįstamą porelę, nors dažniausiai ir to nereikės,— nei iš šio, nei iš to... O gal jau iš pačių pirmųjų susitikimų,— ne kartą paskui pamanys Albertas,— buvo galima nuspėti, kuo visa baigsis? Tas jausmo dvilypumas, neramumas be priežasties — ir kai taip netikėtai užėjo audra, visa aplinkui pritilo, nuščiuvo, o paskui pliūptelėjo, umaru suūžė, ir kai pamažėle viskam nurimus, išsisklaidžius debesims, jie dar ilgai irstėsi, stebėdamiesi, jog viskas atrodė nauja — ir serbentai, ir medžių lapai, visi sąžalynai,— ir oras toks gaivus, geras, betgi prisiyrę prie kranto pamatė saulėj išdžiūvusius žuvies kaulus, smėlio pusiau užneštą jau nebeatpažįstamo paukščio kaukolę,— visus jų regimus sakytum atgimusios arba bent jau išpraustos gamtos vaizdus smelkė laikinumo ataidas, ta nuojauta, jog niekam nelemta tęstis be galo, jog ir šiuokart tokie gyvybingi medžiai, krūmai nuvys, ežero vandens paplauti grius nelygia linija bėgantys skardžiais juodalksnių ir plačiai išsikerojusių liepų kamienai, betgi dar anksčiau — tereikia sulaukti rudens — pageltonuos žolė, liūčių nudrengti išguls avietynai, gal jau rytoj bus nubyrėjusios serbentų uogos — tokios akinamai raudonos, persirpusios, vos besilaikančios ant pradedančių vysti šakelių... Džiaugsmo ir sielvarto, buvimo ir netekties dvilypumas, žodžiais neišsakoma, nors gelte gelianti nuojauta. Ir tuomet, kai pačiais paryčiais, apnikta nerimo, ji leidosi nežinia kur vedančia keliūte, o jis, kad ir pavijęs tiek, jog nuo kalvos išvydo — skubančią ir tikriausiai jaučiančią nugaron įsmeigtą žvilgsnį, tačiau neatsisukančią,— stypsojo nesiryždamas žengti paskutinio žingsnio ar šūktelėjimu sustabdyti. Tačiau iš kur, iš kur radosi tas netikrumas, baugulys — galbūt jiedu pernelyg pasidavė aplinkui išsiskleidusios gamtos ritmui, susitapatino su juo, galbūt per daug anksti pradėjo jausti tai, kas buvo dar labai toli, nors ir neišvengiama? Betgi yra tokių akmenų, kurie ir per didžiausias kaitras nežinia kaip atsiradusiose duobutėse išsaugo rytmečio rasą ar jau kadai pliaupusio lie-

taus vandenį — nei vėjas išpučia, nei išgaruoja,— o gysločio lapai, takažolės — mindyk kiek nori...

Įsivaizdavo paskui jau nueinančią — pasikabinusią ant peties megztą krepšelį, susigūžusią, rankos kišenėse — per visą aikštę, po to įsukančią į kokią senamiesčio gatvelę. Ką dabar viena veiks — gal eis į kiną, o gal paskambins draugei ir pasiprašys į svečius? Veikiausiai nekaltina, pajutusi, kad neišvengiama, jau nė nepyksta — laukia, ko gero, tik iš įpročio ar neturėjimo ką veikti. O gal viskas štai šitaip darosi todėl, kad jiedu pernelyg knebinėjosi po smulkmenas, tuos menkiausius jausmo ir minties virpesius? Kitiems, regis, visa einasi daug paprasčiau, jie nekvaršina sau galvos dėl mažmožių, nesileidžia į tokias subtilybes, kurios, ko gero, po kiek laiko ir patiems atrodys nieko vertos, bent jau ne tokios reikšmingos, svarbios. Žinoma,— vos tik šitaip pamanė, nusijuokė,— iš šalies viskas daug paprasčiau... Tik tai, kas susiję su mumis, mūsų pačių jausmais, mintimis, troškimais, atrodo sudėtinga, svarbu, ir ne tik mums, bet ir aplinkiniams — jie tikriausiai mus stebi, dėl mūsų jaudinasi. Sakytum ant scenos, sakytum prieš daugybę akių — vaizduojamės. Ir vėl klausė savęs: kaip ištrūkt iš to rato, kurį apsibrėžei aplinkui? O paskui...

Pačių susikaltos knygų lentynos, apdegusi užuolaida, trys lovos, trys kėdės, stalas,— toks pat tuščias, skurdus kaip šitas kambarėlis ir tavo paties buvimas. Tarsi prabudęs Albertas apsidairė aplinkui, akimis perbėgo per neskaitytų knygų nugarėles, ilgėliau stabtelėjo prie reprodukcijos mediniuose rėmeliuose. Jeigu daiktai turi kokį nors ryšį su tuo, kas dedas tavo viduj,— pamanė prisimindamas, kaip rado tuos rėmelius, kažkieno turbūt išmestus, kaip parsinešė ir džiovino ant radiatoriaus,— jeigu jie yra bent spingsūs tavo slapčiausių jausmų ir minčių šešėliai, jeigu jie išvis tau ką nors reiškia,— o per tiek laiko juk spėjai prisirišti,— tai koks menkas ir pilkas esi. Vaizduojiesi ir tariesi, o iš tikrųjų... Ką gi saugai gūždamasis savin, ką bijai prarasti? Prieblanda — ar nejauti, kaip ši vakarėjančio dangaus prieblanda smelkias ir tavo vidun, kaip visa nupilkina, koks darais tuščias ir nereikalingas net sau? Tie jausmai, norai — kokie jie smulk-

meniški, ko gero, tik savimeilės ir savigarbos apraiškos. Ar jie liudija kokius nors didesnius siekius ir aspiracijas, ar turi kokį aukštesnį tikslą? Žvalgaisi aplinkui, vedžioji akimis, šnabždi: ne tai, ne tai, šitaip negali būti,— tačiau su viskuo sutinki. Neturi jėgų net paniekinti, atmesti, ką ir kalbėti apie priešinimąsi, idealo, o jeigu bijai šio žodžio,— bent savo paties požiūrio, vidinės patirties priešstatą. Vidutinybės,— baksnoji,— nieko naujo, metai iš metų vis ta pati pilkuma, betgi dirstelk į save. Nuo bemiegių bendrabučio naktų kiek paraudusios akys, apšepę skruostai, gunktelėjęs per pečius. Viskas, ką darai diena dienon, tai — slampinėji pakampiais, nieko nesitveri, nežinai ko griebtis, o gal — bijai ir nesiryžti pradėti nieko, kas reikalautų sukaupti jėgas, įtempti valią. Keiki save ir šaipaisi, tačiau argi ši ironija nėra skausmingas pralaimėjimas, išlyga: žinoma, suprantu, žinoma... Ir nieko daugiau, tik tas pats dūlinėjimas, vis slapta tikintis, laukiant, jog kažkas ateis iš šalies, stumtelės, parodys tikslą ir kelią į jį,— tada viskas pasikeis, tada tai jau... Pramiegotos rytinės paskaitos, seminarai, kuriems nepasiruošei, taip ir neatverstos knygos — net dominančios, iš tikrųjų vertos skaityti,— užgniauždamas apmaudą šyptelėjo,— ką jau ten, jeigu net pats sau dažnai atrodai esąs nesuprantamas, nepavaldus valiai: visi poelgiai atsitiktiniai, nulemti vienaip ar kitaip susiklosčiusių aplinkybių, visi jausmai, nuotaikos, būsenos — paprasčiausios ir, ko gero, primityvokos reakcijos, visos mintys — niekas daugiau, tik kažkada girdėtų ar skaitytų pasakymų atbalsiai. Štai — jau kiek dienų nevalytas stalas, štai — balkone sustatyti buteliai, tušti stiklainiai, ant virvės — sudriskęs vėjo plevenamas skuduras plauti grindims, po lova nublokšti sportbačiai, permirkę, vėl pamiršti išdžiovinti...

Nors nebuvo ketinęs, apimtas pamažėle atsruvenančios, bet paskui taip staigiai ir geliamai spustelinčios graužaties, Albertas tą vakarą išvažiavo į miestą. Naivu, jeigu ne kvaila išvis, žinoma, buvo tikėtis kur nors atsitiktinai sutikti Virgą, nors argi nesivylė net pats sau nedrįsdamas prisipažinti? Toj kavinukėj, į kurią dažnai užklysdavo atšilti, vienam iš Universiteto kiemelių — Observatorijos ar Sarbievijaus, o gal Arkadų, šiaip kur nors gatvėj...

Argi slapta nesitikėjo, kad kokioj vitrinoj šmėstels pažįstamas veidas, tolumoj sudūluos ir vėl minioj tučtuojau pasimes liauna figūrėlė, tačiau jis vis vien pasivys, šūktelės vardu.

Pasidairęs po Sniegenų aikštę, jis patraukė toliau. Ėjo kur akys vedė — be jokio tikslo, šiaip. Lyg kokiam sentimentalokam filme, nusišaipydamas pats iš savęs, sykiais vėl pasiduodamas tam pačiam jausmingumui ir ūmai plūstelėjusiai prisiminimų nostalgijai, jis suko vis tuos pačius ratus, jau kelintąkart atsidurdamas Dievo karvučių skersgatvy, po aukštu Katedros portiku su didinga kolonada ar prie sendaikčių parduotuvės, į kurią mėgdavo užeiti kaip į kokio muziejaus šiek tiek padriką, iš atsitiktinių eksponatų sudarytą parodą, kurioje akis iš gausybės menkų, kiču atsiduodančių dalykų pati turi išskirti vertingiausius, o kartkartėm sukalenantis kasos automatas ir kainų lentelės primena, jog šie anapus stiklo esantys laikrodžiai, porcelianiniai puodukai, inkrustuotos dėžutės, tas šachmatų stalelis su šviesaus ir veik juodo gintaro figūromis ar ant sienų kabantys paveikslai gali tapti ir tavo nuosavybe — įeinantys ir paskui save stiklinėmis durimis trinktelintys žmonės toli gražu nėra tik išraiškos meistriškumu besigėrintys stebėtojai, jie — svarstantys, skaičiuojantys pinigus, visur už ir prieš pasveriantys pirkėjai, jau iš anksto įsivaizduojantys, ką būtų galima laikyti toj dėžutėj, kur reikėtų ją padėti, kad svečiai atkreiptų akį, pagirtų, linguodami galvomis padūsautų, kad mūsų masinės gamybos ir niveliacijos laikais nė panašaus nieko nebesugeba padaryti... Įeinant į tą parduotuvę, dzingteli virš durų pakabintas varpelis — blausus visokiausių reveransų, pensnė, vualių ir kandeliabrų laikų priminimas, keliantis ne tik ironiją, bet ir pavydą, pagarbą: kaip jie, tų seniai praėjusių amžių žmonės, mokėjo sureikšminti kiekvieną gestą ir žodį, kaip sugebėdavo išlaikyti orumą net beviltiškiausiose situacijose — gal jiems padėjo,— ne kartą manė Albertas,— šie dabar vienų, kad ir skaudama širdim, parduodami, kitų perkami daiktai? Jie nebylūs, bet į juos gali kreiptis, jie yra slapčiausių tavo troškimų liudininkai, sugeria, o paprašyti primena seniai pasakytus žodžius, išvažiavusių, o galbūt jau ir mirusių artimųjų,

draugų gestus, manieras... Žmogus neįstengtų būti be nieko, jam, pakabintam kur nors tarp septinto ir devinto aukšto, reikia kažko, kas atstotų žemę ir būtų tvirtas pagrindas, kas būtų tik jo, liudytų jo nepanašumą į kitus,— prisiminė, kaip kartą postringavo Julius.— Žinoma, lengviausia numoti ranka — miesčionis, daiktų vergas, o ką gi jam daryti, tam žmogui, kai viskas iš jo atimta, net mintys, jausmai, nors pats jis to galbūt ir nesuvokia? Tuokart Albertas nieko neatsakė, o štai šį vakarą slampinėdamas pats pajuto, kaip trūksta jam artumos, jei ne žmonių, tai bent šitų vitrinose išdėliotų daiktų, nuo jų sklindančio jaukumo, namų šilumos. Betgi ar tavo rankų prisiminimą jie saugo, ar tavo žvilgsnis iki blizgesio nuglotnino jų paviršius? Albertai! — jis atsisuko, bet tai tebuvo iš atminties gelmių netikėtai cinktelėjęs prisiminimas,— žiūrėk, koks laikrodis, gera būtų turėti — kokios rodyklės, koks juodmedis, turbūt dusliai ir labai raminamai muša. Žinoma, Virga...

Aptrupėjusios, sueižėjusios, drėgmės prisigėrusios sienos, geliamai šalti geležies vartai, grakštų lanką išrietusios arkos,— jis glaudės prie jų, pirštais braukė per rupų ir šiurkštų paviršių, kur nepasiekė rankos — vedžiojo akimis. Štai čia buvo sykį atėjęs, pabėgęs iš paskaitų, ant šito suoliuko matė lesinančią balandžius ir bjauriausiai besikeikiančią senę — apsiskarmalavusi, nukleiptais batais, ji buvo panaši į nelabojo apsėstą ar bent jau negailestingos senatvės suniekintą pasakų būtybę, kokią piktą raganą ar burtininkę, ten... Tarėsi nesąs jausmingas, o juo labiau sentimentalus, bet tas jo besistengiamas visur kur pabrėžti atsainumas, kartais virstantis net storžievišku atžarumu, veikiausiai tebuvo mados įtaka, sruvo iš tos pačios tarsi užkrečiama liga paplitusios ironijos, kuri patikimai gynė, tačiau paliko tuščiomis rankomis, nežinantį ko stvertis. Tik būdamas vienas, kaip tikriausiai ir dauguma jo bendraamžių, Albertas nesipriešindamas pasiduodavo tiems iki gyvuonies smelkiantiems jausmo protrūkiams — ūmiems, karštligiškiems, kažkuo panašiems į sąmonės nušvitimą, kai staiga plykstelėjusi skaidra išryškina tai, ką slėpei net pats nuo savęs, kai ne tik dabar ar anksčiau išgyventos, bet ir tyčia ar nesąmoningai už-

slopintos emocijos, išnirusios iš atminties gelmių, primena daugybę neišsipildžiusių galimybių, kurių, žinoma, kvaila būtų gailėtis, tačiau kurios vis vien nusmelkia, meta kad ir blankų apmaudo šešėlį; tiems protrūkiams, kai visa veriasi ir skleidžiasi, lukštenasi iš išorinių formų sakytum iš kokių prasmes ir tikslą slėpusių kiaukutų, o pats, ne — greičiau tas kažkas, esantis tavo viduje, plonytis, itin jautrus, riečiasi iš skausmo tarytum deginamas popierius. Tuomet nebeieškai pasiteisinimų, tuomet nusipurtai drovumo ir silpnumo įskeltos ironijos apnašas ir, pasidavęs nežinia kur nunešiančiai jausmo bangai, nebesipriešindamas plauki pasroviui. Valia, ta mūsų taip liaupsinama ir garbstoma valia,— kaip dažnai ji pasirodo esanti viso labo kreivo veidrodžio šukė, laužianti ir deformuojanti žvilgsnį, iškreipianti tikruosius pavidalus ir santykius, o kadangi verčia būti nuolat įsitempusį, tai ir varginanti, alinanti. Atsipalaiduok, lengviau atsikvėpk, daugiau įtrauk oro,— Albertas ilgai dūlinėjo, dairės aplinkui, rinko po skersgatvius, kiemus, atokius ir dabar tamsius skverelius išbarstytas prisiminimų nuotrupas, stebėjo, kaip viena po kitos languose gęsta šviesos — ko gero, jau vėlus metas, o rytoj į darbą... Vis rečiau ir rečiau besutinkami praeiviai, nebent svyrinėjantis girtas ar kokia porelė, pasiryžusi praleisti naktį be stogo, kreivi medžių šešėliai, spingsinčios vitrinos ir vos girdimai zvimbianti signalizacija... Gūždamasis nuo kandžios pavasarinės žvarbos, Albertas suko ratą po rato, jau nebesipriešindamas tam ūmai smigtelėjusiam jausmingumui, nebesišaipydamas iš jo, o atvirkščiai — nudiegtas netikėtos minties, kad tai, ko gero, ir yra išsiilgtas nuoširdumas, pirmiausia sau, stengdamasis kuo ilgiau išlaikyti šią būseną, maudžiančią, bet ir leidžiančią susivokti, suprasti: jei ne tai, kas dedas aplinkui, tai bent save. Vaikštinėjo iki pačių išnaktų, slinko vis tom pačiom gatvėm, kol jau kelintą sykį tą vakarą atsidūrė prie Universiteto vartų. Žvelgdamas pro stačius ir gulsčius rombo pavidalo sklendėmis sukabintus geležies strypus į kelių žibintų apšviestą kiemą, tuos nuo pastogės įstriža linija besileidžiančius ir šiurkščią plokštumą nelygiomis dalimis skaldančius kontraforsus, juoduojančius langus, vos ne pašnibždom klausė

savęs: kodėl tu čia, kodėl bėgi nuo to, ko trokšti, ir pasiduodi tam, ką mintyse niekini, iš kur tas nė akimirksnį daiktams ir jausmui neleidžiantis sustingti neramumas, nepasitenkinimas? Amžinai tau kažko trūksta, o jeigu ir išsipildo koks troškimas, išsyk su juo atsruvena ir nepasitikėjimas — jeigu taip lengvai, tai... Visur tau vaidenasi glūdinti, vien regimuose pavidaluose neišsitenkanti prasmė, kažkokia paslaptis, amžinatvės ir begalybės apraiška, ir šitai stabdo, kausto visus veiksmus ir mintis — kad ir ką darytum, galvotum, atrodo vis ne tai ir ne tai, nepatenkina. Tačiau kur pulti, kaip pro kasdienybės mažmožius prasiskverbti prie to, kas ne taip vienadieniška, kas visa palaiko ir įprasmina, siunčia žilpias užuominas, bet vos tik pabandai į jas įsižiūrėti, vos pabandai įminti, tučtuojau slepiasi... Vien neaiškios nuorodos, trumpam švystelėję ženklai,— nei jausmu, nei mintimi, nei žodžiu nesugaunamas apreiškimas... Ir ta meilė... Ką reiškė ji — užgęsusi taip netikėtai, nei iš šio, nei iš to, kaip ir įsižiebė,— ar buvo ji vien atsitiktinis mažmožis, ar, tarkim, ne sklindančio iš mūsų, o tik mumyse lyg kokiame inde trumpai blykstelinčio gerumo ir pasiaukojimo kibirkštėlė? Iš kur jinai atsruveno, kur dingo, įkandin savęs nepalikdama jokio pėdsako, nebent geliantį beprasmybės ir trumpalaikiškumo jausmą? Nors kaip gali būti,— nustebęs vėl klausė,— kad taip ištirptų, paliktų abejingą — juk šitaip degino, smelkė, šitaip laikė įtempusi visus jausmus ir kaitino krūtinę — sakytum su sąmonės netekimu atėjęs aklumas, sakytum ilgėtasis prasiveržimas bedugnėn gelmėn?.. Daugtaškiai, vien tik daugtaškiai,— tačiau argi ne jais baigiasi kiekvieno žvilgsnio kelionė ir ją atkartojantis išvardijimas žodžiais, argi ne iš tos vien nuojautų, užuominų erdvės atskrieja kiekvienas jausmas, kiekviena mintis? Daugtaškių erdvėj tirpsta klausimai ir atsakymai, dyla pasakyti ir nutylėti žodžiai, daugtaškių erdvėj lieka prasmės, prasideda ir vos įžiūrimu punktyru bėga likimų linijos. Nepaliaujamo lietaus plaunamas stiklas, primerktos vaiko akys, nuo grindų kylanti ir ilgainiui visą kambarį užliejanti drėgna rudens vakaro blanda...

O sykį...

Išėjęs iš skaityklos ir užsimanęs prasivaikščioti, išjudinti nuo ilgo sėdėjimo sustingusius raumenis, Albertas atsitiktinai pamatė Virgą su Juliumi. Nors nelabai smarkiai, bet dulkė, ir jiedu, susikabinę už parankių po vienu — Virgos — skėčiu, apie kažką gyvai šnekučiuodamiesi ir juokaudami traukė aukštyn Universiteto gatvele. Kiūtino neskubėdami, atsargiai lenkdami išklypusiose šaligatvio plytelėse telkšančias balutes — Julius, mosikuodamas laisva ranka, kažką aiškino, o ji net prisidengdama burną prunkštė iš juoko. Gal pasakojo anekdotą, kokią linksmą istoriją, gal iš ko nors šaipėsi, kas ten supaisys. Virga jį pastebėjo — jųdviejų žvilgsniai susidūrė ir, nudeginę vienas kitą, tuoj pat išsiskyrė, palikdami šiek tiek susidrovėjusius, sumišusius. O gal visiškai ne, jam tik taip pasirodė; ko gero, lyg niekur nieko būtų priėję, užkalbinę, kas gi čia tokio — veikiausiai susitiko visai atsitiktinai, abiem pakeliui, tai ir eina sykiu. Žinoma, argi būtų taip prasilenkę nė nepasisveikindami, jeigu jiedu būtų pastebėję — stovintį kitapus gatvės ir paslapčiomis nulydintį žvilgsniu? Paskui Albertas nusišaipė pats iš savęs — kad susimėtė, sutriko, juk galėjo šūktelėti, pasivyti, tačiau stypsojo nė nekrustelėdamas, nudiegtas nuojautos... Kas be ko, juoko vertos ir kvailos būtų kad ir atsargiausios spėlionės, įtarimai, manymas, jog galbūt... Albertas tai puikiausiai suprato ir vis dėlto, kad ir kaip stengėsi užmiršti ir nekreipti dėmesio, visą vakarą neatslūgo graužatis, apmaudas, gal ir pyktis,— pavydas, kurį drovėjosi ir varžėsi įvardinti, tačiau kuris nuo to nesidarė mažiau slegiantis ir sunkus. Galėjai iš jo juoktis, galėjai tyčiotis, bet, kaip ištikimas draugas ar pats tavo šešėlis, jis visur įkyriai sekiojo iš paskos, nė per žingsnį neatsilikdamas tiek, kad nebespėtų sugriebti, jeigu būtum sumanęs pasprukti. Argi ne šis jausmas jį pagaliau atginė ton kavinukėn, gal, tikriau, užkandinėn, ir ne iš gero, kur, atstovėjęs eilę, pasiėmė šimtą gramų degtinės ir kelis plonai atriektus griežinėlius lydyto sūrio? Argi ne šis nedrįstamas įvardinti jausmas viską skėlė pusiau — susikrimtimas ir sykiu kirste kertanti per veidą panieka sau, taip kertanti, kaip net didžiausio priešo mesti žodžiai neįstengtų, graužatis ir manymas, jog taip ir turi būti, nie-

ko negaila, kad kaip tik dabar be gėlos viską paleidžia vėjais,— prisiminimus, viltis, viską, kas tik siejasi su jos vardu,— kaltinimai Virgai ir tuo pat kartu labai aiški nuovoka, kad tai tik apgailėtinas mėginimas išsisukti, pasiteisinti, tarytum ne nuo tavo nerimo, nepasitenkinimo ir užgaidų, ne nuo tavo neištesėtų pažadų viskas prasidėjo... Tas jausmas, iš paniekos sau verčiąs gūžtis jausmas, lygiai keliantis pašaipų juoką ir smelkiantis, liudijo, stačiai pirštu prikišamai rodė, kad tai, kas praėjo, tau nėra ir juo labiau nebuvo vis vien, kaip sykiais tareisi, kad kiekvienas bandymas pasirodyti abejingam visuomet tebus paprasčiausia saviapgaulė, tačiau nors ir kaip trokštum, nors ir kaip stengtumeisi, niekam nelemta pasikartoti — negrįžtamai nuvilnijo, baigėsi, išseko. Gali juoktis pavymui, gali graužtis, gali būti visiškai abejingas ir net neprisiminti,— tai nesvarbu, nuo šito ničniekas nepasikeis. Momentas, kai dar labai norėdamas galėjai pristabdyti ar net sulaikyti tai, kas jau akivaizdžiai krypo link pabaigos, praleistas, priešingai — dar net patsai šiton pražūties pusėn visa pastūmėjai.

Išlenkė vienu mauku iki dugno.

Iš tiesų juokinga. Atrodytų, tegul eina, kur eina — kas tau darbo, o išmušė iš vėžių, tarytum Virga nuo šiolei priklausytų tik tau ir privalėtų atsiklausti, su kuo ir kada jai galima bendrauti. Matai, kiek mažai tereikėjo — vieno atsitiktinumo, menko nieko, kad prasiveržtų savimeilė, kad sugniužtum, pasiduotum...— tegul bus pavydui, ne susierzinimui, sumišimui. Tačiau veikiausiai jis, tas taip sunkiai nusakomas jausmas, tebuvo akstinas išsilieti gėlai ir liūdesiui, kilti mauduliui, kad taip nėra aplinkui nieko reikšmingo, viskas, ko tik imtumeis, eina vėjais, amžinai kas nors, jeigu ne pats, sukliudo — kaip kokia nematoma siena, kaip neįmanoma peržengti riba,— ir vėl lieki tuščiom, vėl be nieko. Tos ryškiai žalios, jau purvinos užuolaidos, apvalūs aukšti staliukai, apstoti daugiausia pagyvenusių ir, sprendžiant iš išvaizdos, nelabai išrankių žmonių, senės, į geležinius vežimėlius renkančios indus ir valgio likučius, saujoj sugniaužtom mazgotėm braukiančios trupinius, pro praviras duris atsklindantis ventiliatoriaus burzgimas. Virš vandens palinksta vaikas

neproporcingai didele galva ir nustėręs stebi, kaip drumsdamas vandenį vangiai sukinėjasi mailius, draikosi žolės, blykčioja akmenukai, kaitrią ir alpią vasaros dieną byra persirpusios serbentų uogos, nujausdamas artėjant audrą tyla ir ščiūva ežeras, irkis greičiau, aš bijau, kas pasidarė, šypsena ir juokas, akyse žaižaruojančios kibirkštėlės,— visa: vaizdai, nuotaikos, tavo ir kitų žmonių judesiai, žodžiai,— griūva krūvon, maišosi ir šmėsčioja, ir ničnieko nesiseka suprasti, ką ten suprasti — bent sugrupuoti, užčiuopti kokius nors ryšius. Visa yra sūkurys, laiko verpetas, pagaunantis ir menkiausią šapą, ir sunkiausią rąstą, nepaliekantis nuošaly nei vos krebžtelinčios nuojautos, nei kelias dienas neatstojančios būsenos, pratisan gaudesin suliejantis kažkada pasakytus ir dabar tariamus žodžius, tarytum pagreitintam filme — judesius, gestus. Prisirišimas štai jau virtęs atsainumu, ironija keistu būdu įskėlusi pagarbą, meilė — neapykantą, nuolankumas — nublokštas pavydo. O urdulys, vis greičiau ir greičiau įsisukdamas, toliau daugiau užgriebia, vis labiau siunta, ir tuomet pamiršti, kad netrukus jis subliukš, abejingumo nutvilkytas, nurims. Ir tai, kas dar neseniai jaudino ir neramino, birs nelyginant plėnys, trupės lyg saujoj stipriai spaudžiami deguliai. Dabar jau vis vien, dabar tebūnie kaip yra...

Pasiėmė dar šimtą gramų ir, vėl vienu mauku išmetęs, išėjo pro duris.

* *

Šįvakar perskaičiau, ką parašiau. Nuo pradžios iki galo. Keistas įspūdis — nors negalėčiau pasakyti, kad kalbu neatvirai ar nenuoširdžiai, atrodo, lyg pasakočiau ne apie save, o apie kažką kitą, kokį artimą draugą ar šiaip pažįstamą. Betgi iš tikrųjų vėl klausiu, kas gi įstengtų nubrėžti aiškią ribą tarp realybės ir vaizduotės, tarp tikrojo aš ir tokio, koks manau esąs? Ir ne vien todėl, kad niekas nežino, kas tasai tikrasis aš ar kad laikas ir mūsų pačių sąmonė iškreipia ir deformuoja visus pavidalus ir santykius, norim mes to ar ne. Galbūt praeitis ir patraukliausia tuo, kad daiktai ir reiškiniai joje, praradę kadaise

turėtą tvarumą ir kietumą, yra paslankūs valiai ir sąmonei? O ir žodžiai — ne sykį pats jutau, kaip jie negali išsitekti viename — realybės — matmeny, kaip jie spurda, nepasitenkindami vien regimuoju paviršiumi. Jie gyvi, jie kvėpuoja ir jaučia, kiekvienas turi savo spalvą, net polinkius, būdą ir įpročius. Jie prisimena, moka džiaugtis — tuomet sukasi ratu, laigo, tiesiog neriasi iš kailio, bet, nevilties ir liūdesio apimti, gali vos kiūtinti vienas įkandin kito — lyg tie depresija sergantys ligoniai, nieko nebesitikėdami, nieko nelaukdami. Kaip ir pats, labiausiai žodžiai bijo seklumo ir ribotumo — jam įveikti pasitelkia žaismę ir vaizduotę. Daugiaprasmiškumas iš to paties branduolio išskelia galybę įvairiausiais atspalviais ir atšešėliais žėruojančių kibirkščių, vaizdingumas atveria gelmę minčiai, net labiausiai įgrisusius daiktus ir reiškinius apvalo nuo kasdienybės apnašų, pasuka ligi tol neregėta briauna. Ir vis dėlto kiek sykių tikrovė turi būti margesnė, sudėtingesnė — sakytum raibuliuojanti, spindėte spindinti, jeigu viskas, ką pasakai net vaizdinga ir daugiaprasme kalba, vis vien atrodo ne tik papraščiau, bet ir plokščiau, negu yra iš tikrųjų! O gal nemoku, gal neįstengiu jų išjudinti, prikelti? Betgi ar gali atspindys prilygti tam, kas atsispindi, ar neklaidina aidu sugrįžtantis garsas? Viso labo pastanga, iš anksto žinai — beviltiška — peržengti ribą, laiko, vaizduotės ir kalbos r i b ą, atsiverti daugybei neišsipildžiusių ir vėjais nuėjusių galimybių, aprėpti realybės įvairovę, suprasti ir susivokti, užčiuopti... Ir kokia turi būti trauka, koks didelis troškimas, jeigu ir nujausdamas, kad nieko neišeis, vis tiek imiesi, pradedi, braukai ir plėšai, mėgini iš naujo, nusivili, ir vėl su dar didesniu įniršiu puoli, dar karščiau stengiesi. Jeigu neįmanoma visko iki galo išsemti, aprėpti, jeigu iš tikrųjų tarp žodžio ir daikto, žodžio ir minties, žodžio ir judesio neįmanomas tapatumas, tai argi dėl to reikia nuleisti rankas, nusisukti, argi vien dėl to neverta nė bandyti?

Peržengti laiko, vaizduotės ir kalbos ribą... O gal — ne peržengti, tik nukreipti jų potencijas sau reikalinga linkme? Suskaldyti laiką, tarytum sutrupinti, bet taip, kad kiekvienoj menkiausioj dalelėj jaustum neramiai pulsuo-

jančią įtampą, kad net greitai gęstanti akimirka liudytų ne tik visko, kas šmėžuoja aplinkui, vienkartiškumą, bet ir dvelktelėtų amžinatve, kad nors trumpam blykstelėtų ir menkiausio trupinio, ir beribių erdvių, kurių dalis jis yra, prasmė, atsiskleistų ligi šiolei tavo akiai neregėti ryšiai; pasitelkti vaizduotę, visuomet godžią naujų įspūdžių ir patyrimų,— kad ji eitų toliau, kur jau nebegali prasiskverbti ne tik protas, bet ir nuojauta, kad nuskaidrintų tavo pojūčius ir nuskraidintų, kur šiaip jau niekuomet negalėsi pakliūti, kad priverstų nustebti, iš naujo pažvelgti į nusibodusius daiktus ir suprasti, jog nieko iki galo nelemta pažinti; rasti žodžius, kurie išsakytų mintimis dar nevirtusias nuojautas ir vos krebžtelinčius patyrimus, o kartu aprėptų taip neramiai banguojančią realybę, ir nesvarbu, kaip pavyks — tegul tik viena kita eižena, blausus spindesys, šešėlis,— vis tiek geriau negu nieko...— to nori, to trokšti, šitai knieti, stačiai magėte maga, tačiau kaip tai sunku, kokios valios įtampos reikalauja... Sapalionės, apie tai gali ir šiaip, ir taip mąstyti, o kai pradedi rašyti, nieko daugiau nelieka, tik juodžiausias ir sykiais net nuobodokas darbas, reikalaujantis prisiversti ieškant žodžių, jungiant juos į sakinius, o šiuos — į pastraipas, ir ne bet kaip jungiant, o stengiantis, kad tie ryšiai neatrodytų vien iš piršto laužti, kad atkartotų pačioj tikrovėj egzistuojančius derinius. Sakau, kai palinksti virš tuščio, todėl bauginančio popieriaus lapo, nieko daugiau nebelieka, tik juodas darbas ieškant jausmams ir mintims kalbos lyčių, stengiantis surasti kuo tikslesnę ir vaizdingesnę išraišką, o visa kita tuomet leidžias žemyn, glunda pasąmonėn, ir tau padeda vien nuojauta, intuicija, visa laimė, jeigu įstengiamas išgirst šnabždesys. Dėl nieko tada negali būti tikras, bet gal ir gerai, kad šitaip — dvejonės įskelia nerimą, nepasitenkinimą, neleidžiantį nustygt vietoj, skatinantį bandyti iš naujo, vėl ir vėl viltis.

Viltis... Nežinia kodėl — galbūt kad ne šiaip mąstau, leisdamas laisvai ir be krypties plūsti kiek padrikoms mintims, o mėginu jas suimti, tarytum suspausti vienon tėkmėn be didesnių atsišakojimų ir užrašyti,— kaip niekad jaučiu, kad negali būti vienareikšmio sprendimo, galutinio ir nepakeičiamo atsakymo, absoliutaus teiginio.

Viskas, ko įmanoma tikėtis,— tai žodžiu užčiuopti akimirksnio įspūdį, susigrąžinti kažkada patirtą išgyvenimą, tam tikrų aplinkybių sukeltą nuotaiką. Aibė galimybių, iš kurių išsipildys tik viena, betgi ir paskui, jau prisimindamas, gali mąstyti ir vienaip, ir kitaip, ir dar kaip nori,— tai, kas buvo, lygiai taip pat neapibrėžiama kaip ir kolei kas išsipildymo laukiantis ateities laikas. Jeigu norėtum viską aprėpti ir išsemti iki pat dugno, reikėtų rašyti ne taip — linijinę kompoziciją tuomet turėtų pakeisti spindulinė,— sakinys vytųsi ne vien tai, kas iš tikrųjų buvo, bet ir kas galėjo būti. Nesunku įsivaizduoti, kaip iš vieno taško, sudarydami ratą, išsiskleidžia daugybė spindulių, bėgančių paskui kiekvieną mūsų mintį, išgyvenimą, vos šmėstelėjusį troškimą, besistengiančių užfiksuoti kiekvieną prieštaravimą, abejonę, iš veiksmo ir judesio dažnai nepastebimą svyravimą, visai nesunku įsivaizduoti, kaip tie spinduliai sukdamiesi mirguliuoja, kaip persilieja vieni į kitus ir vėl tučtuojau išsiskiria, kaip vos blykstelėję gęsta arba atvirkščiai — ištįsta, nusidriekia, lygiai taip pat lengva suprasti, kad kuo tų spindulių daugiau, kuo jie greičiau skrieja, kuo labiau persilieja vienas kitan, tuo mažiau išskydęs ratas, tuo pilnesnis paveikslas, tikresnis ir vientisesnis tegul ir netobulais vaizdais besistengiamas nupiešti gyvenimas,— visa tai atrodo nesunku, tačiau padaryk taip, bent pabandyk... Ne, neįmanoma, kiekvienas mėginimas žada nesėkmę, dar net nepradėjus svyra ton pusėn, tačiau vargas, jeigu nebelieka nors pastangos, siekimo, jeigu užtenka tik tiek, kiek gniauži saujoje. Tuomet — ėjimas viena linija, slydimas pačia plokštuma, tada daugiaprasmis žodis virsta dogmatišku — patenkintu pačiu savimi, be gailesčio kertančiu, nepakenčiančiu prieštaravimų. Toks žodis abejingas ir piktas, jis taikosi prie aplinkybių ir taip ilgainiui užkariauja vis didesnius ir didesnius plotus, virš jo nebėra tos magiškos auros, nušvietusios gelmę,— ji užgesusi, išblėsusi, kai žodis negyvas. Tai ne erdvės, o uždaros pridususios patalpos, ne aibės galimybių, o kategoriško būtinumo žodis. Kaip vargina, alina tokie žodžiai, kaip nepalieka nieko, kas būtų tikrai sava, kuo galėtum nedvejodamas pasikliauti, pasitikėti be išlygų. Jie verčia susi-

dvejinti, dėtis ne tokiu, koks iš tikrųjų esi, įšokę į lūpas daro tave melagį ir veidmainį. Tačiau kaip dar niekad jaučiu, jog lygiai taip pat sunku, ko gero, net sunkiau nepasiduoti pagundai suspausti ir apriboti žodį — kaip jis spurda, kaip sprūsta iš rankų, kažką pasako, bet atrodo, kad nieko, net pyktis ima. Vien byrėjimas, trupėjimas, slydimas pro tarpupirščius... Kiek pastangų reikia vien tam, kad paniekinęs nustumtum šalin tuos — įžūliai pasitikinčius savimi, lįste lendančius į akis, įkyriai besisukančius mintyse, tačiau jau įgrisusius, nuvalkiotus ir nieko naujo nebeįstengiančius pasakyti, tačiau argi lengviau surasti ir prisišaukti kitus — tuos, kurie lindi kur nors atokiame kamputyje, visų pamiršti ir nieko nebesitikėdami merdėja, argi lengviau nuo jų nuvalyti dulkes, paskui ištirpdyti juos metaforose ar sukabinti į prilyginimus? Kiek pastangų... betgi tai — džiaugsmą nešantis nuovargis, visiškai nepanašus į tą, keliamą vienareikšmių, dogmatiškų, per dienas ausis išūžiančių pasakymų...

Dabar aš žiūriu pro langą ir matau tamsų nakties dangų su spėriai lekiančiais debesimis, neramiai vilnijančias marias, visiškai tuščią pakrantės juostą. Kartais praskrisdama klykteli žuvėdra, tolumoje suamsi šunėkas, šiaip naktis tyli ir rami, sakytum medžiai, krūmai, kiek atokiau pradedančios riestis kopos — visa sukaustyta menko, bet po rudens nespėto priprasti šaltuko — laukų sniego — sustingę ir susikaupę. Nežinau kodėl, bet maga vardinti kiekvieną daiktą, kurį tik užkabina žvilgsnis, jeigu ne aprašyti, tai bent vienu žodžiu paminėti — ir tą vandenin įgriuvusį juodalksnį, ir niekad dabar nebereikalingą suoliuką, ir taką, nuo pakrantės vedantį į kopas, sakau — viską, nieko nepraleidžiant, nieko nepamirštant. Kas ten žino, gal ir iš tikrųjų iliuzija, tuščias įsivaizdavimas, kad taip gali pasipriešinti laikui, kažką ištraukti iš begalinio dienų ir naktų kartojimosi — kažką, kas, kalbos sustingdytas, mestų bent blausų vos šmėstelėjusio akimirksnio šešėlį.

Žinoma, iš Juliaus galėjai visko laukti, tačiau kad šitaip — nelabai kas tikėjosi. Net artimiausi draugai, nors tokių vienas kitas, ir tie buvo nustebinti. Iš tiesų, argi mažai kas nusivilia, bene mažai kam knieti numoti ranka, viską mesti, tačiau... Daugeliui tai išvis poza, pasiteisinimas prieš save ir kitus, kad nesiima jokio darbo, nemoka susikaupti ir įtempti valios — et, ką čia, vis vien nieko gero nelauk, visa pasenę ir neįdomu, kalbama daugiau tai, kas privaloma, o ne kuo iš tikrųjų tikima. Šitaip mąsto likę vieni ir šnekasi tarpusavyje, ir vis tiek dūlinėja toj nykioj pilkumoj, slankioja, be tikslo zulinasi pasieniais, — paprasčiausias suglebimas, tinginystė. Tokie paskui užims dabartinių vidutinybių vietas, kartos tuos pačius nuvalkiotus, netikrus žodžius, bauginsis daugiau už save išmanančių, ir toliau viskas bus kaip buvę, sruvens ta pačia nieko naujo nežadančia vaga...

— Absurdas — visų lengviausia nuo jo nusigręžti ir nematyti, sunkiau pabėgti ir, ko gero, daugiausia pastangų ir valios reikia susitikti su juo akis į akį ir nesislepiant išgyventi iki galo.

Albertas atsisuko nuo lango, kur stovėjo su Juliumi, ir atsainiu žvilgsniu perbėgo kambarį. Kampan nustumtas stalas — apšnerkštas, nustatytas tuščiais ar dar puspilniais buteliais, pribarstytas nuorūkų ir apkrautas lėkštėmis su valgio likučiais, ant kėdės — šįvakar atokvėpio negaunantis magnetofonas, pasieniais riogsančios lovos. Suglamžyti cigarečių pakeliai, kamščiai, gaiva, alumi ir vynu aplaistytos servetėlės, purvo prineštos grindys. Blausiai spingsanti kampan nusukta stalinė lempa, per sieną tebevarva nuo sukulto alaus butelio ištiškusi dėmė, pro kiek pravertas balkono duris laukan sruvena cigarečių dūmai. Ir veidai — išvargę, išsekinti, apimti snūdulio. Jie plaukia per dumsią erdvę, priartėja vieni prie kitų ir vėl nutolsta, šmėžuoja tarsi neryškios dėmės. Milda, Zigmas, Arūnas, kiek atokiau — kiti: vieni sukritę ant lovų, nekreipiantys dėmesio į dulkes ir ne per labiausiai besirūpinantys savo drabužiais — sugriuvę ant grindų, treti šoka, bet vangiai, vos krustelėdami,— vidurnaktis,

kai jau nuslūgęs entuziazmas, kai net mintimis sunku ką nors padaryti ir nesinori nieko daugiau, tik kuo greičiau sulaukti ryto, sakytum naujai įsižiebsiančios dienos šviesa įstengtų išsklaidyti ne tik tamsą, bet ir bemiegės nakties nuovargį. Išleistuvės.

— Sakau, iki galo. Ne, tai ne savęs atsižadėjimas, pasidavimas, kaip gali pasirodyti iš pradžių. Greičiau atvirkščiai — jo... jo, to absurdo, paniekinimas. Juk ir čionai viskas iki nago juodymo taip pat, kaip bus tenai, tik ne tokiu aiškiu pavidalu, ne taip atvirai. Betgi kam apsimetinėti, dangstytis, kam dėtis, kad viskas yra, kaip turi būti? Jeigu eiti, tai iki galo. Akistaton. Tik tuomet paaiškės, kas ko vertas.

Prietemos užlieti šviesūs plaukai atrodė esą pelenų spalvos, matei, kad užsimerkia ne norėdamas labiau susikaupti, o nebeišlaikydamas sunkių, lipte limpančių vokų, šiaip jau vyriškai griežtų bruožų veidas buvo suglebęs, apatiškas. Ir šnekėjo lyg ne savo lūpomis, tarytum apie tai, kas jo visiškai neliečia. Albertą net baugino šis Juliaus abejingumas, visiškai nesiderinęs su jo kalbamais dalykais,— atrodė, jog apie tai turėtų šnekėti jei ne ryžtingai, tai bent su didesniu pasitikėjimu ir labiau užsidegęs. Iki galo, akistaton,— o balsas toks atsainus, žodžiai tariami vos ne pašnibždomis, lyg netikint, jog taip — iš tikrųjų. Tačiau galbūt ryžtingumas,— pamanė Albertas, pastebėjęs, kaip virpa radiatoriaus vamzdį spaudžiantys Juliaus pirštai,— drauge su daugybe kitų dalykų mūsų laikais jau prarado vertę? Gal jis — graži praeities legenda, žinoma tik iš nuogirdų? Ryžtingumas — juk visuomet jis liečia ką nors konkretaus, o absurdas išskydęs, išsiliejęs tarp visų daiktų ir reiškinių, niekaip jo nesučiupsi. Nepastebimas, o tik jaučiamas, besismelkiąs, jis yra kiekviename daikte glūdinti tuštuma, greičiau bevaisė tyla negu garsas, tie keisti, iškreipti santykiai ir ryšiai, kuriais esame saistomi vieni su kitais. Ko gero, tikrai ne ryžtingumo čia reikia, o atkaklumo ir abejingumo, nes nugalėti šiuo atveju reiškia ne įrodyti savo jėgą ir paguldyti ant menčių, o ištverti. Ištverti, nors ne sykį jautiesi esąs daug silpnesnis.

— Iki galo,— Juliaus balsas grąžino iš susimąstymo atgal kambarėlin. Vėl priartėjo ir atgavo ryškumą nutolę daiktai, garsiau suskambo muzika ir tų, tarpusavyje besišnekučiuojančių, žodžiai.— Iki galo,— tik dabar tai buvo paprasčiausias pasiūlymas išgerti. Pirmąją taurelę išmetęs pats, paskui Julius įpylė Albertui — šis lygiai taip pat vienu mauku išlenkė ir pajuto, kaip atgrasu — net nupurtė. Nors gėrė nepraleisdami, nei vienas, nei antras įkaušę nesijautė — galbūt nuolatos omeny turėdami greitą išsiskyrimą ir suprasdami, kad daugiau liks nespėta, negu spėta pasakyti, buvo pernelyg susivaržę ir įsitempę, o gal paprasčiausiai atėjo toks metas, kai palengva ima sklaidytis iš pradžių išgerto alkoholio veikimas, o daugiau — nėra ūpo, ir ratu keliaujanti taurelė sukasi vis lėčiau ir lėčiau, kol galų gale visiškai sustoja. Tas tolyn labyn mąžtantis svaigulys gal buvo net malonus — jis ne tiek slėgė ir temdė sąmonę, kiek skatino atsiverti, ir ne tik skatino, bet ir siūlyte siūlė žodžius išsakyti minčiai.

— Žinoma, gali atrodyti, jog teisinuosi, ieškau lengvinančių aplinkybių, ar kaip čia... Iš tikrųjų pavargau, bet ne tiek, kad nebeįstengčiau tęsti šitų vadinamųjų studijų, nebeturėčiau kantrybės suktis kasdien tam pačiam bendrabučio — Universiteto rate. Bene maža dalykų, kurie ne prie širdies, ką ten ne prie širdies — tiesiog atgrasūs, šlykštūs, tačiau juos priimi kaip neišvengiamą būtinybę, tam tikrą mokestį už... už... Betgi kiek galima? Tos studijos... Tik paprasčiausias laiko stūmimas...

Sėdi ant lovos — užsimetęs koją ant kojos, atsiknojęs sienon — ir geria arbatą. Jau dešimt minučių, pusvalandį, paskui įsipila dar. Siurbčioja labai pamažėl, po lašą, tarytum būtų deginamai karšta ir bijotų nusiplikyti, nors per tiek laiko tikriausiai spėjo ne tik atvėsti, bet ir visai ataušo. Kiurkso nė nekrustelėdamas, akys mąslios, lyg įtemptai galvotų apie ką nors, tačiau gal tik toks įspūdis — vargu įmanoma tiek išlaikyti įtemptą dėmesį, nenusibosti pačiam sau. Nors žvilgsnis, persmeigęs sieną, regis, lekia tolyn, tačiau kažin ar jį lydi mintis — jos netikėti posūkiai, atradimai ar atvirkščiai — nusivylimas savo negalia ir bejėgiškumu turėtų bent kiek atsispindėti

veide, o dabar šis visąlaik vienodas, šaltas, tarytum kaukė. Albertas net krūptelėdavo lyg šaltu vandeniu perlietas, kai sykiais, grįžęs iš paskaitų, rasdavo jį besėdintį lygiai taip pat, kaip paliko iš ryto. Tas abejingumas, atsainumas, nenorėjimas nieko daryti, ta neviltis — nereikėjo nė žodžių, jie sklido iš pačios povyzos, sustingimo. Sakytum jį būtų apkerėję daiktai — pačiu savo buvimu, kurtumu, nejudrumu įdiegę, kad beprasmis ne tik kiekvienas išorinis gestas, bet ir mintis, jausmo krustelėjimas. Visa tai nereikalinga, tuščia — dulkės, gulančios ant grindų ir geležinių lovos strypų, nuklojančios palanges, durų rankenas, užpildančios kiekvieną menkiausią ertmę, siauriausią tarpą, plyšį, visur kur sūkuriuojančios, nors dažnai nepastebimos dulkės,— jos yra kiekvienos egzistencijos lemtis, pasmerktumo ženklas. Magnetofono rankenėlės, knygų lentynos kertės, trapaus ir skaidraus stiklo taurės, plokštelės, lygiai kaip ir akys, nejudrūs mūsų pirštai, ties lūpų kampučiais susimetusios smulkios raukšlelės — dar tik pradedančios rėžtis, vos žymios...— niekas negali apsiginti nuo jų, tų labai pamažėl, be skausmo ir visai nejučiom gulančių dulkių. Gali jų nepaisyti, gali stengtis atsikratyti — nuvalyti drėgnu skudurėliu, iššluoti, gali nuo jų net susirgti, gali keikti, gali tūžti — jos sūkuriuos lygiai taip pat, vienodai ir abejingai, lyg tavęs nė nebūtų, ir tik laiko nežinai, kada ir tave apims tas pats atsainumas ir ateis supratimas, kad priešintis — beviltiška. Dulkės... Albertas sykiais pajusdavo, kaip ir jį ima kaustyti nuo Juliaus sklindantis sustingimas, apatija, rodės, visai nedaug tetrūksta, kad ir pats pasiduotum, dar akimirksnis — ir... ir taip pat atsisėsi, atsišliesi sienon, vienan taškan įsmeigsi žvilgsnį, bet — tuščią, stiklinėmis akimis. Tačiau paskutinę minutę kažkas supurtydavo, kažkas — tūnantis viduje, gal intuicija, gal koks gyvybės instinktas,— per nugarą perbėgdavo šiurpas. Norėdavos šokti, trinktelėti paskui save durimis, ir taip smarkiai trinktelėti, kad į smulkiausius šipuliukus, jau nebesurenkamas šukes subyrėtų tas Juliaus gaubtas, po kuriuo oras išretėjęs tiek, kad jo pakanka tik sėdėti nieko neveikiant, o apgaulinga vėsa labiau už šaltį sukausčiusi sąnarius,— kad subyrėtų tas gaubtas ir vėl plūstelėtų šiluma, ausyse

suskambėtų pamiršti garsai, neramiai krustelėtų rankų ir kojų raumenys... kad Julius irgi šoktelėtų tarsi pakirdęs iš labai kieto miego, pavymui šūktelėtų vardu, sustabdytų... Nors būdavo ir atvirkščiai — dingodavosi, kad ir jis jaučia lygiai tą patį, ką per dienas kambarėly kiurksantis Julius, tik nedrįsta taip numoti ranka, nusigręžti, susidurti akis į akį su... Tai, ko gero, buvo panašu į nebylų pokalbį, ginčą be žodžių — kai teisumas įrodinėjamas ne šnekantis, o kiekvieną savo argumentą stengiantis išbandyti veiksmu — žinoma, jeigu juo galima vadinti gunksojimą nieko nedarant.

Ir taip — per dienų dienas. Nors ne sykį buvo perspėtas, kad gali blogai baigtis, į paskaitas nebevaikščiojo, iš anos sesijos likusių įskaitų nė nebandė laikyti. Jeigu ir buvo dar kiek suinteresuotas tuo, kas dedasi aplink, tai ne labiau kaip klajūnas, nuo kalvos atsisveikinantis su ne per svetingai keliom dienom jį priglaudusiu kaimu. Tiek laiko jam užteko perprasti čia gyvenantiems žmonėms ir įsitikinti, jog jie nei geresni, nei blogesni už kitus. Paskutinis per petį mestas žvilgsnis: rudeninio vėjo šiurenamom ražienom bėgantys debesų šešėliai, juodų arimų lopinėliai ir prie jų prigludę iš tolo žiūrint mažyčiai, kaip papuola išsimėtę namukai, kleketuojančios varnos ir ramus suvokimas, kad nei tau tie paliekami žmonės labai reikalingi, nei tu jiems, nors galėjai ir pasilikti — niekas nuo to nebūtų pasikeitę. Atsisveikinimo maudulys ir smalsumas. Ausis verianti spengla. Paskutinis atodūsis. Ir — kelias.

— Žinau, kiti nusijuoks. Matai, didvyris atsirado. Užsimanė pagąsdinti. Žiūrėk, prieš ką šoksti. Ką čia pakeisi?.. Žinoma... žinoma, kad nieko... Nieko nepagąsdinsi, o juo labiau nepakeisi. Kaip kam parankiau, taip tegul ir mano. Tegul mano, kad šitaip, nors...— nutęsė, o paskui pagyvėjęs: — paprasčiausiai nusibodo dviprasmiškumas. Tariesi sijojąs grūdus, o byra pelai. Mąstai vienaip, o sakai kitaip, nori to, o darai atvirkščiai. Melas sumišęs su teisybe, išnykusi riba tarp prievartos ir laisvos valios, nežinia, kur baigiasi nuoširdumas ir prasideda įžūliausia apgavystė. Ir visi tai mato, visi apie tai kalba, pagaliau — visi įsisukę šitan verpetan, tačiau dedasi... Maskara-

das...— apmaudžiai šyptelėjo.— Kam tas dangstymasis, apsimetinėjimas? — susimąstė, o paskui prabilo kiek ryžtingiau: — Tegul būna plika prievarta ir grynas absurdas. Tegul sako tiesiai, tegul įsakinėja. Aš įvykdysiu. Tik tegul nesistengia įpiršti iliuzijos, kad viską darau savo noru. To nebereikia. Aš pats palenkiau savo valią.

Kalbėjo nusisukęs į langą, gal labiau sau ar prieš akis dūluojančiam savo paties atvaizdui negu šalia stovinčiam Albertui. Nelygiai banguojantį, negarsų jo balsą gožė be perstojo skambanti muzika, ir žiūrėdamas iš nugaros tikriausiai negalėjai nė įtarti, kad ne šiaip tyliai mąsto, o šneka, nebent būtum pastebėjęs ant stiklo atsimušantį veidą, krutančias lūpas. Ir negirdėdamas žodžių tada būtum supratęs, jog kažko susijaudinęs ir kalba anaiptol ne ramiai: iš tiesų šiurkštumas ir atžarumas jo balse mišo su ironija ir apsimestiniu nuolankumu, o šiuos smelkė gėla, mėginimas nuslėpti ir vis vien pratrūkstantis sielvartas. Kai Albertas, apvedęs žvilgsniu kambarį, vėl nusisuko į langą, išvydo, kokios degančios Juliaus akys, nors tuolaik šis jau buvo nutilęs. Išskydusių bruožų veidą, atsispindintį nakties darganos užlietam stikle, jos pripildė karštligiško neramumo, ir atrodė, jog ne kitapus lango tykštantys ir daugybe srovelių apačion slystantys dulksnos lašeliai, o kaip tik jis — nerimas — neleidžia nusistovėti, tegul blausiam ir neryškiam, atvaizdui — ardydamas simetriją ir proporcijas, čia vienaip, čia kitaip iškreipia kontūrus, keisčiausiai deformuoja natūralius pavidalus. Lygiai taip pat, neįstengdamas išsaugoti tikrųjų formų ir dydžių, skydo už jųdviejų nugarų tebešurmuliuojančio, bet tolyn labyn rimstančio kambario atspindys: lyg iškreiptam veidrody ar per srūvantį vandenį matomi daiktai, su lietaus lašais riedančios ir ilgas ištįsusias drūžes įkandin savęs paliekančios švieselės, blankiai šmėžuojantys, čia artėjantys vieni prie kitų, čia vėl išsiskiriantys šešėliai ir siluetai. Ta iš magnetofono sklindanti muzika, šnabždesys ir garsiau tariami žodžiai, tas retsykiais nuskambantis juokas — ne, visa tai buvo netikra, tarytum sapnas ar praėjusio laiko prisiminimas, tai aidėjo ausyse kaip kažkada įstrigusi ir niekaip nebeįstengiama užmiršti melodija; vieninteliai realūs pusiaunaktin

įkritusios erdvės garsai buvo lašančio vandens ciksėjimas skardon, medžių ošimas ir nelygūs, pratisi vėjo gūsiai — lyg kas garsiai ir labai iš giliai atsidustų — tačiau ir jie, regis, drumstė klausą tik tam, kad dar labiau pabrėžtų visa apgaubusį nebylumą ir niekieno neįstengiamą išjudinti rimtį. Atrodė neįtikėtina, kad visa tai iš tikrųjų — kad iš tikrųjų buvo vakaras, kai jie — ir juodu su Julium, ir tie štai iškreiptais siluetais ant stiklo šmėžuojantys kursiokai, pavargę, netrokštantys nieko daugiau, tik išsimiegoti, bet nori nenori turintys laukti ryto,— susėdo prie užkandžiais ir pigaus vyno buteliais nukrauto stalo, sakė linkėjimus ir tostus, kad iš pradžių buvo palyginti ramu — visi varžėsi vienas kito, o labiausiai Juliaus, sakytum kažkuo jam būtų nusikaltę, tik jis nieko neįtaria, o jie nedrįsta prisipažinti, ir tik po kiek laiko, kai pirmosios taurelės išsklaidė dienos nuovargį ir atpalaidavo, neramiai suūžė kaip bičių avilys, sušneko, suklego, paskui, žinoma, viskas ėjo sena vaga — kai kas pasigėrė, ėmė triukšmauti, skeryčiotis, kai kas, numojęs ranka, visiškai išėjo, kai kas šoko, kai kas ginčijosi, kai kas ne itin darniai dainavo,— erzelynė, šurmulys, per kurį tik retsykiais būdavo prisimenamas pats kaltininkas,— tuomet koks Gintas ar Zigmas, įsikniaubęs jam į krūtinę, raudodavo girtomis ašaromis, vis kartodamas, jog tik dabar supratęs, koks buvo draugas, koks žmogus, betgi taip visada — tik tuomet, kai prarandi, tik netekęs... Julius tada stypsodavo abejingas, tik kartais — suglumęs, lyg nesuprastų, kas čia dabar darosi, ką sapalioja... atrodė neįtikėtina, kad štai šis vidurnaktis, net ir atkakliausius priveikęs nuovargiu, yra ano vakaro tęsinys, kad ne sapnuoji, o iš tikrųjų matai už lango nusidriekiantį mišką, po jį išsimėčiusius kitų bendrabučių korpusus, o šiapus — Juliaus profilį, skersai lovos nugriuvusį Algį, kelias šokančias poreles, girdi... jauti... ir visiškai neįtikėtina buvo, kad išaušus rytui, lydės jį, Julių, per visą miestą į karinį komisariatą, kad viskas tikriausiai bus labai paprastai — pašauks pavarde drauge su kitais, jis užkops laipteliais, įeis pro duris, ir po to labai ilgai jo nebematysi, kad kaip tik šiandien vėl išsiskirs prieš kelis metus susikirtę jų keliai — išsiskirs tyliai, palikdami ne tik malonius pri-

siminimus, bet ir graužatį dėl nespėtų pasakyti žodžių, kaltės nuosėdas, plevenantį liūdesį... Kad žinotum, koks jausmas apima šeštadieniais bendrabuty... ir turėdami namus jaučiasi esą be vietos... sakau... Taip, nors ir negalėjo patikėti, tačiau akyse jau stovėjo šito kambarėlio vaizdas, kokį pamatys sugrįžęs dieną: šviesa išryškins ir tas dėmes, kurių dabar nematyti, dulkes, visa atrodys skaudžiai plika, nuoga... tie jau tušti buteliai, užkandžių likučiai, tas purvas ant grindų aitrins jo kartėlį vien savo nebyliu buvimu šalia...

— Nors iš teisybės nieko aš nežinau. Kartais imu nebetikėti savo paties sakomais žodžiais. Gali būti ir vienaip, ir kitaip, o kaip iš tikrųjų? Absurdas, ištverti, geriau atviras blogis ir prievarta negu apsimetinėjimas,— o gal iš tiesų tai vien teisinimasis, apsigaudinėjimas? Paprasčiausias silpnumas, nedrįstamas prisipažinti net sau pačiam, ką jau kalbėti apie aplinkinius? Juk tikrai, argi ne lengviau nusimesti atsakomybę, palenkti valią ir sąžinę, pasiduoti?..— nutęsė klausdamas. Kiek primerktos akys, lūpose ironiška šypsenėlė.— Imi ir sučiumpi pats save už rankos — ar tai ne išankstinis mėgavimasis kančia, viso labo nuskriaustojo poza? — Albertas pastebėjo, kaip, tardamas paskutinius žodžius, stipriau spustelėjo radiatoriaus vamzdį — su apmaudu, pagiežingai.

Staiga atsisuko — sakytum taikydamasis netikėtai užklupti ir iš veido bruožų išskaityti, kokį įspūdį padarė jo kalbėjimas. Nežinia, ko tada buvo daugiau jųdviejų akyse — abejingumo ar nuoširdaus sumišimo, kad ir tokiu momentu neranda abiem reikalingų žodžių — šiltų ir paprastų, be didesnio įmantravimo ar išvedžiojimų, o jeigu ir kirba jie galugerkly, tai nei vienas, nei kitas kažkodėl nedrįsta ištarti, lyg lauktų patogesnės progos, kurios — žino — nebus. Gal varžėsi ir drovėjosi atviro jausmo, gal suprato, kad žodžiai nei ką pridės, nei atims, bus tik iš reikalo, o gal kiek slėgė ir pats jų santykių dviprasmiškumas, atsruvenęs dar nuo pirmojo susitikimo, kai Albertas pravėrė duris ir pamatė ant stalo sėdintį Julių — jis rūkydamas žvelgė pro langą į melsvan tolin nubėgančius miškus. Nors jau tą vakarą, o ir paskui ne sykį nuoširdžiai pasikalbėjo, tačiau tikriausiai nei vienas, nei kitas

nebūtų išdrįsę pasakyti, jog yra geri draugai — po pernelyg nuoširdžių atsivėrimų, tarytum susidrovėję ar net išsigandę savo atlapaširdiškumo, kuriam laikui nutoldavo, dėdavosi lyg nieko nebūta, net vengdavo likti vienudu... Negalėjai suprasti, kas juos traukdavo vieną prie kito, kas skatindavo išsipasakoti — tariamai netikėtas akstinas juk dažniausiai tebūdavo sąmoningai ieškota proga. Iš kur radosi tas pasitikėjimas, nebylus susitarimas šnekėti tik nuoširdžiai ir neveidmainiaujant, o jeigu sužinai ką nors apie kitą, tai laikyti kaip užrištam maiše, ir kaip išvis galėdavo atsitikti, kad šitaip imdavo ir visa apsiversdavo — apsiversdavo nei iš šio, nei iš to — prasilenkiantys žvilgsniai, tyla? Iš tiesų keista — tuomet, kai, rodės, turi pasidaryti dar artimesni, imdavo tolti vienas nuo kito, ir atvirkščiai — kai jau būdavo, regis, nepasiekiamu atstu, staigaus impulso pagauti vėl atsiverdavo, išsikalbėdavo, išdėdavo slapčiausias savo mintis, kurių niekam daugiau nedrįsdavo patikėti. O gal toks ir tėra įmanomas nuoširdus bendravimas,— ne sykį pamanė Albertas,— susikaupus tyloje brandinti patirtį ir atiduoti, natūralus kaip įkvėpimas ir iškvėpimas, potvynis ir atoslūgis, diena ir naktis, garsas ir pauzė. Šiaip ar taip, jeigu tai ir buvo draugystė, tai — trūkčiojanti, nelygiai pulsuojanti, bijanti nuobodaus pastovumo ir priedermių. Taip, tikriausiai ne kas kitas, o kaip tik šitoks santykių dviprasmiškumas, juos labiausiai ir varžė tą paskutinį vakarą — jeigu per tiek laiko nesugebėjai išsklaidyti neaiškumo miglos, tai bene spėsi dabar, paskutinę minutę?..

— Juliau, pagrok.

Gitara buvo įlaužtu grifu, tačiau dar laikėsi. Tiek, kad bent galėjai pradėti. Nežinia, ko daugiau buvo ją duodančios Virgos balse — prašymo, skatinimo ar tiesiog paliepimo.

— Ką?

Balsas abejingas, lyg atsainiai numotų ranka — jeigu jau norit, tegul, man tas pats.

— Kas patinka. Kas šaus į galvą...

— Nežinau...

Trakštelėjo magnetofono rankenėlė.

— Pagrok...

Kodėl Virga? Kodėl prašo ji, o ne kas nors kitas? Kodėl žvelgia į Julių, tačiau atrodo, kad akies kampučiu stebi ir jį, Albertą? Tačiau iškart nusijuokė pats iš savęs — darėsi įtarus ir priekabus, iš tų smulkmenų, kurios anksčiau pro akis praslysdavo visiškai nepastebėtos, dabar linko spėlioti tiesą. Pikčiausia, jog nereikėjo nė žvilgsnio iš šalies ar laiko nuotolio — pats iš karto pajusdavo, kad štai ir vėl iš degtuko priskaldė vežimą, tačiau vis vien niekaip nesusitvarkydavo, o jeigu ir pasisekdavo, tai argi nelikdavo bent aitrių nepasitenkinimo drumzlių, kurios guldavo labai pamažėl ir ilgai neleisdavo atgauti ramybės?..

Albertą visąlaik stebino, kaip Julius moka taip įsijausti, nuo visko aplinkui atsiriboti ir užsimiršti. Prisimerkęs, kiek susikūprinęs, čia palinkdamas priekin, čia vėl atsitiesdamas, jis vienos rankos pirštais gaudė akordus, o kitos — bėgo per stygas, tačiau su tokiu nuoširdumu, kad atrodė, jog ne melodija, o pati garsais pavirtusi jo nuotaika sklendžia padūmavusiu kambarėliu, pripildydama jį neramumo, vilties džiugesio ir netikėjimo liūdesio, baugulio ir pilkų pilkiausios apatijos — nelygu kokie sąskambiai užgaudavo klausą. Iš pradžių — veik pabiri garsai tarp ilgų pauzių, dusliau ar skardžiau skambtelintys ir paskui kantriai laukiantys savo pačių sukelto aido, tačiau veltui, mažne atsitiktiniai garsai, tarytum vienas po kito užkliudžius kelis daiktus tuščiam svetimų namų kambary — tuoj atsivers durys ir įėjęs šeimininkas nudiegs priekaištingu, nieko gero nežadančiu žvilgsniu. Nieko jie daugiau nereiškia, tik nuobodulį — nuobodulį, ne situacijos sukeltą, kylantį iš neturėjimo ką veikti, o kaip jau nebeišgydomą ligą. Įgimta, tik retsykiais pramogomis šiaip ne taip pastūmėjama į šalį ir užmirštama esant, ji nuolatos graužia, kai pernelyg atsipalaiduoji — stačiai diegte nudiegia aštriu skausmu, atverdama kiekvieno žodžio ir veiksmo beprasmiškumą, primindama, jog ir ši diena — tai tik šiek tiek kitoks vakarykščios tęsinys. Ne, tai net ne liga, o dalia — kaip rūdys yra drėgnai laikomos geležies dalia, pavėjui lekiantys lengvi palkšvi pūkeliai — jau gegužės mėnesį nužydėjusios pienės... Tas nuobodulys, abejingumas, o drauge — susikaupimas ir va-

lia,— žinoma, ilgainiui jie nebegalėjo išsitekti patys savyje — ir iš tiesų vienas paskui kitą vis greičiau bėgantys akordai sykiu su nuoboduliu žadino ir neramumą. Vis taip pat per pečius sukumpęs Julius ėmė svyruoti dar greičiau, spartindamas ritmą, tankiau ir tankiau mušė koja. Palaipsnis, bet vis dėlto prasiveržimas: skyla kiautas, prasikala daigas, paskui — vėl netikėjimas, ir vėl viskas iš naujo. Ne tik kiekvienam sąskamby, bet ir kiekvienoj pauzėj, kiekviename perėjime tilpo labai daug: Universiteto kiemelis, auditorijos, šviesos ir šešėlių žaismė ant fasadų, čerpių stogai, žingsnių aidas, žvilgsniai, minčių nuotrupos,— ir tai, kas išoriška, visų, ir kas viduj, tiktai tavo, ir tai, kas regima, ir neapčiuopiami dalykai, amžini ir trumpalaikiai — visa virto ritminga melodija...

Kai nutilo — o nutilo ūmai, tarytum susigriebęs, kad pernelyg užsimiršo ir atsivėrė,— stojo nejauki tyla,— kaip visada, kai jauti, jog reikia kažką pasakyti, bet tik — reikia. Atsimerkęs Albertas pamatė: atsilošęs, kiek susišiaušusiais plaukais ir suraukta kakta, atsainiai nusvarinęs rankas. Šalia — gitara. Rimas jau snaudė, Milda žiūrėjo pro langą, Virga sėdėjo susigūžusi ir įsistebeilijusi vienan taškan. Švelnus vėjelis pleveno užuolaidą, o žadintuvas ciksėjo taip garsiai, kad atrodė — kažkas vis tuo pačiu ritmu kala mažu, bet šaižų garsą išskeliančiu plaktukėliu. Dar gyvas, bet jau silpstąs įspūdis. Tai buvo atsisveikinimas, tai buvo viskas — pirmoji ir paskutinė išpažintis — kad ir be išrišimo, tačiau su atgaila, miglų saistomoj erdvėj dylantis mostas, tolyn labyn nykstantis siluetas...

Pagal laikrodį — pačiais paryčiais, tačiau dar neprašvitus, jie susigriebė ruoštis. Julius užsimetė nubrizgusią brezentinę striukę, ant pakaušio užsimaukšlino kepurę, iš kampo pasigriebė dar iš vakaro susidėtą drobinį maišiuką. Šurmulio pažadintas Rimas, ko gero, dar visiškai neatsipeikėjęs, prišoko ir pradėjo įnirtingai siūlyti, tiesiog grūste grūsti dešimt rublių — pravers, tačiau Julius atkakliai muistėsi kartodamas, jog vis tiek atims. Tol lindo, kol galbūt net per žiauriai jį stumtelėjo, liepdamas atsikabinti, Kęstas — stumtelėjo, bet, apygirtis, pats susverdėjo ir vos nepargriuvo. Prieš veidrodį, šukuodamasi

plaukus, staipėsi Milda — paskui Gintas jai padėjo apsivilkti, ir jiedu jau nebesitraukė vienas nuo kito — susikabinę už parankių žingsniavo, nuo visų šiek tiek atsilikę, iš šalies žiūrintiems sudarydami tikriausiai labai jau šeimyniškos ir šiek tiek miesčioniškos porelės įspūdį. Per vėlai pažadintas, iš kampo kampan puldinėjo Zigmas, vis prašydamas palaukti, tačiau niekas į jį nekreipė dėmesio. Kažkas išjungė magnetofoną, kažkas įžiebė šviesą — atsiknojusiam sienon ir taip netikėtai stingulio sukaustytam Albertui tas apšnerkštas ir pritryptas kambarėlis pasirodė esąs panašus į prasto spektaklio dekoraciją pasibaigus vaidinimui, o ūmai atkutę ir besiblaškantys kursiokai — į neprofesionalius aktorius, pavargusius ir išsekusius.

Buvo ankstus metas, ir liftas dar neveikė — jie pėsčiomis lipo laiptais, savo aidžiais žingsniais tikriausiai ne vieną prižadindami iš saldaus paryčių miego. Paskui — laukujų durų trinktelėjimas ir tiršta rudenė blanda, kaip minkštas audeklas sugerianti ir žingsnius, ir kiekvieną tegul ir garsiai pasakytą žodį, net šūktelėjimą, juoko pliūpsnį. Kai asfaltuotu taku tolo nuo bendrabučio, Albertą nudiegė mintis, kaip greitai prabėgo vakaras ir naktis. Ne, ne mintis, o šiurpas. Toks ilgas ir laukiamas pasibaigiant, dabar jis atrodė lyg vienas kvėptelėjimas, per kurį net nespėjai suvokti, o juo labiau įsisąmoninti, kas čia vyksta. Tik staigus vėjo gūsis, ir — tuštuma, iš kurios nieko nebegali išgauti; nebyli tuštuma. Nors ką ten vakaras — ir visi tie pustrečių — taip, beveik pustrečių,— drauge praleistų metų pasirodė pralėkę neįtikėtinai greitai, lyg viena diena, daugiausia — savaitė. Pirmasis susitikimas, paskaitos, seminarai, ruošimasis egzaminams, tos gal ir tuštokos — betgi ar išvis būna kitokių? — pramogos, visko tiek daug, o tik mirksnis, viso labo šmėstelėjimas. Akimoju laikas susitraukė į lašą, kurį, pasidėjęs ant delno, gali iš visų pusių apžiūrinėti, stengtis suprasti, iš ko susideda, arba paprasčiausiai grožėtis,— mažytį ir skaidrų lašelį, riedėjusį riedėjusį ir staiga sustingusį, niekur nebeskubantį. Iš po valties irklo ištrykšta purslai, blyksteli saulėje ir krinta atgal; per stiklą nutįsta siauri vingrūs upeliūkščiai — lietus ar dulksna; kad ir sentimentalu — išsilenkdama raukšlių skruostu bėga ašara; nera-

miai buteliuke nuo vaistų šokčioja gyvsidabrio rutuliukas, toks judrus, spindintis — turėjai, kai buvai vaikas, paskui pametei... Gyvas sidabras, tik neatidaryk, neišleisk,— sakydavo tėvas, tačiau neiškentei, neišturėjai, nepaklausei; gyvas sidabras,— sakydavo, ne gyvsidabris, ir jo balse tuomet kirbėdavo nerimas, susirūpinimas, net baugulys. Tas baugulys iš tėvo persiduodavo ir tau — buvai girdėjęs, kad nuodai, nesveika, kad garuoja net per sandariai įspraustą kamštelį, tačiau vis tiek niekaip neįstengdavai atitraukti akių ir nuveikti smalsumo.— taip masindavo, žadindavo vaizduotę. Tas mažytis, skaidrus kaip stiklas, bet nepermatomas lašeliukas — ir kas šovė į galvą, jog vieną gražią dieną, užlindęs už tvartelio, kad niekas nepamatytų, ėmei ir išleidai — paskui ilgai grabinėjai virpančiais pirštais žolę, norėdamas sugauti, uždaryti atgal, tačiau nesisekė, nors tu ką: vis sprūdo, sakytum erzindamas riedėjo tolyn, slėpėsi po grumstais. Net apsiverkei, susigūžęs pašiūrėj už lentų žliumbte žliumbei — gyvsidabris, tas iš tikrųjų gyvas sidabras, kad ir kaip skaldytum, vis vien sulimpantis į rutuliuką, riedantį ir riedantį lašelį...

Jie ėjo ištįsę ilga vora, išsimėtę po du tris, išsiskirstę nelygiais tarpais. Mašinų dar buvo mažai, ir jie, beveik visai nesisaugodami, kulniavo vos ne pačiu gatvės viduriu. Iš užpakalio atvažiuojančių automobilių ar sunkvežimių žibintai kuriam laikui apšviesdavo kelią, nutiesdavo iš pradžių ilgėjančius, paskui pradedančius trauktis šešėlius. Nekantresni vairuotojai signalizuodavo, bet ir tuomet jie nekreipdavo dėmesio, eidavo kaip ėję — žinojo, kad vis vien išsilenks. Nesitraukdavo — galbūt dar ir dėl to, kad tai, kas dedasi aplinkui, rodės esą labai menka, lyg tarp kitko palyginti su tuo, ką darė jie patys.

... Šviesūs plaukai, kampuotų bruožų veidas su kiek atsikišusia, tačiau anaiptol ne darkančia, o veikiau atvirkščiai — dar labiau vyrišką griežtumą ir valdingumą pabrėžiančia pasmakre, po paakiais išsišovę skruostikauliai,— žiūrėdamas į Juliaus profilį, Albertas mąstė, kaip lengvai viskas slysta ir trupa: nors ir labai aiškiai suvoki, kad kaip tik dabar darosi kažkas jeigu ir ne lemtingo, tai labai svarbaus, betgi vis vien nieko negali sulaikyti,

sugniaužti saujon, išlaikyti,— nieko, kad ir kaip brangu būtų, nors ir negalėtum be to ištvert. Nerkis nesinėręs iš kailio, kauk nekaukęs... Pro kasdieninių smulkmenų, bereikšmių žvilgsnių, nepasakytų žodžių rėtį byra tai, kas svarbiausia ir ko mes nė vienas niekaip neužčiuopiam; byra ir, virtę pelenais, plėnimis, dūlėsiais, kaupiasi ant mūsų veidų, kūnų, drabužių, gula ant daiktų, buities rakandų; leidžiasi labai patylom ir pamažu, ne aitrindami ir ragindami priešintis, o atvirkščiai — užliedami ramiu ir kiek apatišku liūdesiu, vos vilnijančiu sielvartu, bet ir tai tik tuokart, kai kam nors pavyksta tave išmušti iš tvirtai savo gniaužtuose laikančio nusistovėjusio ritmo, įprastų ir leidžiančių elgtis vos ne automatiškai vėžių,— o šiaip juk savotiškas snūduriavimas, jeigu ne išvis neregystė, apakimas, sąmonės ribotumas ir jau net nebegąsdinanti pilkuma. Byrėjimas, eižėjimas, pleišėjimas be atvangos ir keistas nejautrumas, atbukimas, lyg niekas nekistų ir tęstųsi nuolat, be pabaigos, net akiplėšiškas manymas, jog tai, ką darai, yra reikšminga ir svarbu ne tik tau pačiam, bet ir aplinkiniams — jie turi tau padėti, tave remti ir net aukotis, ir ta pagalba įprasmins jų gyvenimus... Išleistuvės,— pasirodo, nieko nereiškia nutraukti tą kasdienybės siūlelį ir pasukti į šoną; Albertas juto, kaip Juliaus apsisprendimas skatina pažvelgti į save iš šalies ir, nors kremtiesi ir suvoki savo menkumą, imti ir prisipažinti, kad yra taip, kaip nenorėtum kad būtų,— bent jau nebėgti nuo minties, jog kiekvienam tavo žody ar poelgy slypi daugiau tuštumo negu turinčios júos pateisint prasmės. Juliaus ryžtas negailestingai apnuogino tai, ką jis, Albertas, ir kiti kursiokai kuo rūpestingiausiai slėpė ir vieni nuo kitų, ir patys nuo savęs: tingumą, pasidavimą rutinai, veidmainiškumą, tačiau — keistas dalykas — gaubiami būsimo išsiskyrimo nostalgijos, tegul ir nekalti juokeliai, paprasčiausi bendrabučio mažmožiai ūmai įgavo reikšmės, tartum pasisuko ligi tol neregėta puse.

Žinoma,— mąstė sau Albertas,— laikas... Kai prasmė jau išsekusi arba paprasčiausiai nebepastebima, galbūt niekas daugiau, be jo, ir neįstengtų atverti kito būties matmens, priversti krūptelėti. Dilgydamas tėkme ir vienareikšmiškumu, jis vilioja mesdàmas prasmės šešėlį — še-

šėlį, kuris, čia tai sudūluodamas kažkur priešaky, čia vėl stačiai akyse skysdamas ir nykdamas, neleidžia nurimti ir primena, jog po regimaisiais pavidalais slypi dar kažkas — dieviškumo ar harmonijos, o gal žmogui pavesto sutvarkyti chaoso atšvaitas, neapčiuopiamas pirmavaizdis? — lyg ta, atrodytų, bežadė tyla iš tikrųjų būtų ištirpdžiusi savyje visus atsakymus į tau rūpimus klausimus, lyg... Laikas — krintančios nušalusios gudobelių uogos, kieto cemento karnizai ir konsolės, urduliuojantis ir urduliuojantis verpetas...

Kai pagaliau atėjo prie karinio komisariato, pamatė, kad čia jau susirinkęs gerokas būrys. Dar nešaukė — paskutinės minutės drauge. Tarp bendraamžių ir vyresnių žmonių — gal tėvų, motinų, šiaip giminaičių ar pažįstamų — šmėsčiojo vaikinai plikai skustomis galvomis, pažiūrėti daugiausia aštuoniolikmečiai, nors ne vien. Užsimaukšlinę kepures, apsivilkę gerokai nunešiotomis striukėmis, apsiavę jau vos besilaikančiais batais, jie dairės aplink, tapšnojami per petį šypsojosi ir linkčiojo, kartkartėmis žvilgčiojo, kiek valandų. Vieni stypsojo apsikabinę mergaites, kiti šnekučiavosi su draugais, rūkė, dar kiti mindžikavo sau vieni, lyg jiems būtų tas pats,— čia, kur tokia erzelynė ir sumaištis, ir Albertui pasirodė, kad viskas daug paprasčiau — nors ir absurdiškas, bet vis vien praūšiantis sūkurys; kas tie dveji metai — nepamatysi, kaip prabėgs; ir apskritai reikia mažiau galvoti — pasiduok,— raginosi,— tam šurmuliui, mažiau kreipk dėmesio į gaižatį keliančius dalykus. Tačiau juk ir tas triukšmas, stumdymasis, zulinimasis nebuvo šiaip sau,— visa tai slėpė skausmą, pykčiu ir aitria pagieža virtusį nerimą, galbūt ir neviltį. Argi verta sakyti, kad nei tas pyktis, nei neviltis negalėjo, paprasčiausiai neturėjo teisės prasiveržti, lygiai kaip skausmas — jie atsispindėjo tik veido bruožuose, tirpo nedarniai traukiamos dainos melodijoje, retsykiais žybtelėdavo karštligiškai klaidžiojančiuose žvilgsniuose. Jų neįstengė paslėpti, o juo labiau nuslopinti nei pabrėžtinas įžūlumas, nei tariamas atsainumas, juos dar labiau stiprino nežinia — užplūsianti netrukus, bet jau dabar neleidžianti nustygti vietoj. Albertas krūptelėjo, išgirdęs garsų bildesį, trekštelėjimą, zvimbiantį garsą, sa-

kytum kažkas būtų nutrūkęs, ir iš tiesų atsisukęs pamatė, kaip nubrizgusiu lietpalčiu vilkintis žaliūkas įnirtingai trypė gitarą, o jį apstoję draugeliai net susiriesdami žvengė ir vienas kitą baksnodami ragino žiūrėti — tik pamanykit, šitoks reginys! Šiurkščių ir dar ne visiškai susiformavusių veido bruožų drimba,— Albertas pastebėjo,— stačiai švytėjo bent šitaip atkreipęs aplink susispietusio būrelio dėmesį; trumpam pamirštas atsisveikinimo netikrumas, pasitenkinimo savimi jausmas nustelbęs piktą suirzimą ir baimę. Jis su tokiu įtūžiu kojomis traiškė jau ir taip šipuliukais virtusią gitarą, kad, rodės, jinai yra visų jį kada nors ištikusių nelaimių ir bėdų priežastis. Dar visai vaikėzas, o jau kiek pykčio, įniršio, tūžmasties; nujausdamas, jog netrukus visiškai besąlygiškai turės pasiduoti stipresnei už jį galiai, tas ilgšis dabar stengėsi net susiriesdamas — lyg būtų įmanoma užbėgti laikui už akių ir iš anksto atsiimti savo. Albertą šis šėlimas labiau neramino ir net baugino negu traukė ir žavėjo — jis bylojo apie krūtinę sprogdinančią, savyje nebeišsitenkančią ir trokštančią išsilieti jėgą; jėgą, nesuvokiančią savo prigimties, savo žiaurumo, bet jau ieškančią, kaip ir kur pasireikšti, prie ko prisiliesti. Ar ji pasiduos kieno nors valiai ir nusižemins, ar, kratydamasi net menkiausių pančių ir varžtų, štai šitaip ūždama ir šėldama, dažnai išklysdama iš tiesaus kelio, pati ieškos išeities ir purtysis bet kokios išorinės prievartos, ir kaip yra geriau — ar pasikliauti kitu, nusimesti atsakomybę ir kaip atlygį už tai gauti ramybę, ar nepasitikėti niekuo, vien savimi, klysti, bet stengtis atrasti pačiam, galų gale net likti be nieko, tačiau oriam, jaučiančiam savo vertę ir, kas be ko, išsekintam ir nuvargintam? Kaip geriau? — bet tuščiai viltumeis iš anksto numatyti; susikišęs rankas į kišenes ir žiūrėdamas, kaip tas žaliūkas pasilenkia ir, staigiai patraukęs, švysteli virš galvos stygas, Albertas pamanė, jog tai, ko gero, naiviausias klausimas iš visų, galinčių ateiti sąmonėn — visa juk vyksta sakytum savaime ir net tuomet, kai pabaiga bus ranka pasiekiama, vargu ar drįsi tvirtai teigti, kad galėjai pasukti kiton pusėn, ir būtų buvę bent kiek gerėliau.

Vėluodamas ant laiptelių pagaliau pasirodė labai mėsingo ir šiek tiek išpurtusio veido majoras. Tokia greitakalbe berdamas žodžius, kad ir įtempęs klausą vos galėjai suprasti, jis tarytum norėjo pabrėžti, kad tai, kas čia darosi, jam nė motais — kuo greičiau baigsis šita erzelynė, tuo geriau. Tie tariamai šmaikštūs ir turintys sukelti simpatiją bei pasitikėjimą pokštai, buvo matyti, nusibodę net jam pačiam — diena iš dienos kiekviena pasitaikančia proga valkiojami, jie ir dabar buvo kartojami pusiau mechaniškai, panašiai kaip visiškai nesusimąstydamas ir be didesnių pastangų atlieki įpročiu tapusius veiksmus. Sunkiais vokais užkritusios ir taip mažutės jo akytės buvo pilkos ir sakytum neregio; tokiu praslystančiu ir nieko nekliudančiu stikliniu žvilgsniu paprastai spokso turintys valdžią, tačiau viskam abejingi ir pernelyg daug reikšmės tam, ką daro, neteikiantys pareigūnai. Jam visi apačioj susispietę pašauktiniai ir juos atlydėjusieji tebuvo pilka masė — masė, virš kurios jis iškilo kaip valdovas ar bent jo pasiuntinys; negalėjai nepastebėti pro nuobodulį ir bukumą prasimušančio ką ten nekuklaus, greičiau įžūlaus pasitenkinimo savimi, net didystės. Kai tik jis, tas majoras, pasirodė, visi išsyk pritilo, tačiau vos jis šūktelėjo pirmąją pavardę, tuoj priešais niūrių spalvų pastatą išsisklaidžiusi minia vėl neramiai sujudo sukruto, šįsyk, ko gero, dar labiau negu pirma. Suvokę, kad jau viskas — štai jau baigiasi ir tos paskutinės ligi išsiskyrimo likusios minutės, visi puolė atsisveikinti, glėbesčiavosi, žadėjo nepamiršti, rašyti. Kažkur pokštelėjo šampanas, paskui dar vienas butelis, jau kitoj vietoj, suskambo gitara, paeiliui nuaidėjo keli šūksniai — gal kas atsitiko, tačiau greičiausiai šiaip, vien iš kvailumo,— Albertas juto, kaip ir jis tarytum netenka savo valios, pasiduoda visus apėmusiai nuotaikai — taip, nieko baisaus, taip, dveji metai pralėks, kad nespėsi apsidairyti, taip...

Julius atsisveikino visai paprastai. Eidamas nuo vieno prie kito, jis kiekvienam be žodžių paspaudė ranką; ir Albertui. Toks pat atsainus žvilgsnis, veidas be jokios išraiškos, lūpos kietai sučiauptos. Paskui — mosteli ranka, tarytum sakytų, jog neverta nerimauti ir krimstis, viskas bus gerai. Bent šitaip suprato Albertas. Tačiau kas ten

žino, kaip buvo iš tiesų, ką slėpė ta sustingusi ir tikrųjų jausmų nenorinti išduoti kaukė. Gal ją buvo užsidėjusi neviltis ir savigrauža, gal panieka tiems, kurie pasilieka, o gal — nėra čia ko laužti iš piršto — Julius tikrai nieko nesistengė nuspėti ir buvo toks abejingas, kaip atrodė iš pirmo žvilgsnio?

Kai įėjo vidun, tai daugiau visus dvejus metus jo ir nebematė. Tiesa, kiti įsigudrino: išvietė buvo lauke, ir neva ar iš tikrųjų įsinorėjusius išvesdavo toks jaunas, linksmo būdo leitenantas. Tada to, kuris pasirodydavo, draugužiai lipte lipdavo ant tvoros, skiriančios komisariato kiemą nuo gatvės. To palydinčio leitenanto būta gero būdo ir supratingo — jis ne tik neskubindavo ir neragindavo, bet atvirkščiai — net leisdavo persimesti pora žodžių. Žinoma, toks išėjimas ir pasimatymas nieko nebegalėjo nei pridėti, nei atimti; jis buvo greičiau vaikėziškas pokštas — štai, vis tiek pavyko, tegul ir trumpam, išsprukti — negu būtinumas. Tačiau kodėl gi nepasinaudojus netikėtai pasisiūliusia galimybe, juolab kad po to galėjai jaustis bent kiek sumanesnis ir viršesnis už likimo bendrus, o ir tavo draugužiai, ne mažiau už patį pradžiuginti jau nebelaukto susitikimo, nušvisdavo ir vėl suklegėdavo, o paskui jau ramiai — nes antro karto nebus — galėdavo skirstytis.

Dar kiek pasisukiojęs, bet paskui numojęs ranka, Albertas kiūtino šalin — iš pradžių gana garsiai skambėjo už nugaros likęs gaudesys, iš kurio kartkartėmis išsiskirdavo pavieniai šūksniai, tačiau ilgainiui visas tas triukšmas ir sumaištis tilo, o kai pasuko už kampo kiton gatvėn, visiškai jo nebegirdėjo. Buvo tikriausiai prieš devynias, ir pagaliau prabudusio miesto ūžesys akimoju užgulė ausis — tik atmintyje liko tie prie komisariato skardenę balsai, tarškesys. Albertas slinko neskubėdamas, nes neturėjo kur — nereikėjo nė nuspręsti, ir taip buvo aišku, jog į paskaitas neis. Ir ne vien todėl, kad jautėsi išsekęs ir pavargęs po nemiegotos nakties — vis tiek mažai ką suprastų iš to, ką girdėtų auditorijoje,— bet daug labiau dėl to, kad norėjosi pabūti vienam. Ne, toli gražu neketino susikaupęs apmąstyti to, kas atsitiko, juo labiau ką nors nuspręsti; paprasčiausiai buvo pasiilgęs ramybės ir

laisvumo. Nuspręsti? — nė tokia mintis neatėjo į galvą; nors tik šią išleistuvių naktį suvokė tai, kas jau seniausiai turėjo būti akivaizdu,— kad, be Virgos, šiame mieste Julius buvo artimiausias žmogus,— tačiau juk nieko nebegalėjo pakeisti, lygiai kaip nenujautė, prie ko šlietis ginantis nuo dilgsinčios paširdžiuose vienatvės. Vienatvė — jau ne sykį jinai buvo atsivėrusi kaip beorė, beveidė tuštuma, tačiau iki šiolei ta tuštuma tebūdavo ilgesnis ar trumpesnis įspūdis, kuriam išblėsinti užtekdavo vien prisiminimo, kad kažkur, ir visiškai netoliese, yra žmogus, suprantantis tave, į kurį tu gali atsiremti. Kiekvieną meilę ir draugystę gaubia tik dviem žinoma paslaptis — išskydusi nelyginant rūkas ar pirmosios ankstyvų pavakarių sambrėškos, ji net atsitiktinį gestą ir žodį pripildo pašaliniams neįmanomos ne tik suvokti, bet ir pajusti prasmės, susieja tvirčiau negu pasižadėjimai ir priesaikos, įskelia tylaus džiaugsmo kibirkštį, net ir skurdžiausią buities menkniekį nutvieskia skaidria gyvastingumo šviesa. Iš jos skleidžiasi ir pasitikėjimas, ir prisirišimas, tai ji kiekvienam susitikimui teikia vis naujo žavesio, kartu ir malonina, ir neramina, kaip neramina kiekviena nežinia. Net tuomet, kai viskas jau seniai būna pasibaigę ir blaivus protas negailestingai šaiposi iš tų kadaise it vijoklis apraizgiusių santykių kaip naivaus paklydimo, ji, šita paslaptis, trapi būsena, vos vos sugaunama nuovoka šmėsteli taip arti, kad net krūpteli. O ką čia kalbėti apie tą išleistuvių rytmetį, kada paskutinio susitikimo įspūdžiai dar nebuvo spėję nutolti; ko gero, net atvirkščiai — kaip menkas netyčia sujudintas akmenukas gali sukelti didžiausią griūtį, taip ir jųdviejų atsisveikinimas ir išsiskyrimas prižadino daugybę prisiminimų, kurie urmu plūstelėjo iš atminties saugyklos ir, vydami kits kitą, vertė dar sykį išgyventi tai, kas buvo. Ir meilėj, ir draugystėj tikriausi dalykai ne tik drovisi, bet ir bijo pašalinių žvilgsnių,— sakytum atplyšusi nuo ją įskėlusių ir praeitin nugrimzdusių daiktų bei reiškinių, ji, ta tik dviem žinoma paslaptis, dabar, ko gero, vien skurdus jos atšešėlis, prarastos bendrystės ilgesys, tyli nostalgija ir graudulys apgaubė visus Alberto regimus vaizdus. Ir pašlaitėn griūvantys mediniai namukai su pastogėje

sukrautomis malkomis ir sukrypusiais sandėliukais, ir kitapus gatvės didesni, nors irgi dar prieš karą atsiradę, įstaigų pastatai, ir tas pusiau apleistas skverelis,— visa skaudino ir lyg antrino Alberto būsenoms. Pasidavęs tai liūdnai ir savo bejėgiškumą suvokiančiai nostalgijai, jis klaidžiojo, iki gerokai įdienojo ir dar ilgiau,— štai prie tos parduotuvės, beje, visiškai atsitiktinai, susitiko tada ir tada, štai šiame nugriautame atituštintam name šnekučiavosi apie tai ir tai; seniai atmintin nugrimzdę ir dabar netikėtai išnirę prisiminimai neleido aprimti, aitrino jausmus ir mintis. Po pilka, sunkia ir lietų pranašaujančia širma driekiasi skysti debesiūkščiai, kvartalų plokštumas skaldo šlainūs stogai, ir šitai labai gerai matyti žiūrint iš viršaus, drėgnas vėjas drengia neseniai dažytus fasadus, skleisdamas raibulius, bėga per šen bei ten telkšančias balas, plėšia paskutiniuosius, jau vos tesilaikančius tuopų ir liepų lapus,— miestas rudenį, purvinas ir apatiškas miestas, svetimas, nereikalingas. Kur eiti, ką veikti, jeigu visa atrodo taip tuščia, tik šiaip? Negali, žinoma, sakyti, jog atsisveikinimas su Juliumi taip jau labai būtų paveikęs jį, Albertą; galbūt tik dar labiau atskleidė tai, kas jau anksčiau buvo pradėję vertis ir dilgyti: kad kažką daro ne taip, kad kažko trūksta,— nepasitenkinimas, nepasotinamas alkis ir troškulys, nereikalingumo jausmas ir sykiu — nenoras imtis jokio darbo, kuris ilgesniam ar trumpesniam laikui padėtų užsimiršti, bauginimasis pasiduoti išblaškančiai kasdienybės rutinai; nes argi galėjo paguosti užsimiršimas ir išsiblaškymas, tas tariamas nežinios nebejautimas?

Troleibuso ūktelėjimas, iš po ratų tykštantys purslai, dieną palyginti negausūs keleiviai, iki smulkmenų pažįstami už lango bėgantys vaizdai, paskui — vėl ta pati stotelė, kurioje išlipi, tas pats takas bendrabutin, liftas ir kambarys — tuščias, prišnerkštas, alumi aplaistytomis sienomis, su kampan sustatytais tuščiais buteliais, su dar labiau skurdumą pabrėžiančiais tais keliais baldeliais; vėjas judina apdegintą užuolaidą; perbrauki per pačių susikaltos knygų lentynos kraštą — dulkės.

Per žiemos atostogas su keliais kursiokais išvažiavo į Karpatų kalnus.

Ko gero, to labiausiai ir reikėjo — išnerti iš kasdienybės, atitrūkti nuo įprastos aplinkos. Nauji įspūdžiai, netikėti susitikimai, net tie anapus traukinio lango šmėsčiojantys iki tol nematyti, neįprasti akiai gamtovaizdžiai labai greitai prablaškė ir nutolino rūpesčius, regis, reikšmingus ir neįmanomus palikti. Tai, kas slėgė ir neramino, aitrino ir smelkė, staiga pasidarė menka ir neverta dėmesio; kniūpsčiom gulėdamas ant minkšta oda aptraukto gulto antram aukšte ir stebėdamas, kaip greit lekia elektros ir telefonų stulpai, kaip vienon šėmon juoston susilieja palei geležinkelio pylimą nusidriekę krūmynai, brūzgynai, skysti miškeliukai, Albertas prisiminė tą paskutinių mėnesių apmaudą, graužatį, nuolatinį nepasitenkinimą, kai visa, ką tik darytum, atrodo nereikalinga, kai regisi, jog esi atsidūręs ne savo vietoje, o ir aplinkiniai vien erzina, ir nieko daugiau. Dabar, kai visos tos diena iš dienos persekiojusios būsenos, vienatvės ir atsajumo liūdesys skyste skydo, tirpo nelyginant per netikėtai atėjusį polaidį sukežęs ir pavandenijęs sniegas, jis pamanė, jog didžiausia bėda ne ta, kad viskas aplinkui taip sumaištinga ir dažnai kvaila; didžiausia bėda, kad ir pats labai lengvai, nė nesipriešindamas pasiduodi ir tai sumaiščiai, ir kvaituliui, esi pernelyg silpnas atsispirti. Ką ir kalbėti, nemoki išsiplėšti iš įsukusio verpeto, nors tai, pasirodo, taip lengva. Užtenka tik mesti žvilgsnį kiton pusėn: žiūrėk, kad ir šis plackartinis vagonas — įvairiausių tautybių žmonės, pagyvenusios, vos pavelkamais krepšiais ir ryšuliais apsikarsčiusios moterėlės, linksmai klegantys studentai, draugiškai besišnekučiuojantys vyriškiai, iš pažiūros inteligentai, kokie mokytojai ar gydytojai; šiurkštumas ir dvasios subtilumas, atsainumas ir rimčiausias požiūris, ironija, pašaipa ir tolerancija,— visa liejasi daiktan, negali pasakyti, kur baigiasi viena ir prasideda kita, visa pulsuoja nelygiu ritmu, tai kodėl gi pats užsisklendei, susikaustei? Gyvenimas — tuščias, turįs tariamą ar tikrą prasmę, bent jos atšvaitus, seklus, lėtai

sruvenantis ir nežinantis ramybės, trūkinėjantis it siūlas, suraizgytas sumazgytas, besiveržiąs į vieną tikslą ir išsisklaidęs daugybe spindulių,— jis čia, šiame vagone, kaip ant delno; vagone, lekiančiame per daugybę kitų tokių pat įvairių ir skirtingų dabar pravažiuojamose plynaukštėse išsiskleidusių gyvenimų; pažiūrėk šen, mesk akį ten — kiek daug visokiausių galimybių, argi ne kvaila įsirausti vienon vagon, be savęs nieko daugiau nematyti? Net su prakaitu sumišusio odekolono kvapas, ant staliuko numestas riebaluotas laikraštis, lygiai kaip ir primintos grindys, dienos šviesos lempa, ant pakabos paliktas kažkur trumpam išėjusio bendrakeleivio švarkas — jis siūbuoja sakytum gyvas, kai traukinys staigiau subilda,— visa dvelkė gyvastingumu, tegul rupiu, nerafinuotu ir nenuglaistytu, tačiau tikru ir Alberto taip pasigestu, išsiilgtu. Pats vagono oras buvo prisodrintas gyvastingumo, ir jam buvo labai gera gulėti, nieko daugiau neveikti, tik stebėti praeinančius pro šalį ir čia pat, ant kitų gultų ir sėdynių įsitaisiusius nepažįstamus žmones, klausytis, apie ką jie šnekasi, vaizduotis, kas juos neramina, jaudina.

Kelionė, pats važiavimas, stoviniavimas siauram vagono koridoriuj, rūkymas tambūre, kalbantis su ką tik nepažįstamais žmonėmis Albertą džiugino kaip paprasti, būtini, tačiau pamiršti, o dabar vėl netikėtai atgauti dalykai. Argi ne tokiu iš pačių pašaknų einančiu gyvastingumu buvo persiėmęs ir jo tėvų gyvenimas, iš pirmo žvilgsnio paniręs į nieko nekuriančią ir rutina atsiduodančią buitį; tikru, spontanišku, nepavaldžiu jokioms išorinėms taisyklėms ir iš savęs paties energiją semiančiu gyvastingumu? Pamanęs apie tai, pajutęs tolimą, tačiau stiprų, visa persmelkusį ryšį tarp atsajausių erdvių, tarp, regis, nieko bendro neturinčių ir ničnieko vienas apie kitą nežinančių gyvenimų, Albertas net nustėro, lyg netikėtai būtų aplietas šaltu vandeniu ar nutviekstas akinamai ryškios šviesos: nieko nėra atskirai, visi daiktai, reiškiniai, pagaliau žmonės susiję vieni su kitais tūkstančiais nematomų, tačiau gajų, gyvybe plazdančių siūlelių; pačia pažeme išsidriekęs, vienais kartais stipriau, kitais — tik vos vos vėjo siūbuojamas voratinklis; baltos grybienos gyslelės po samanomis,— tik per savo išdidumą ir

aklumą galėjai tartis esąs atsietas ir nuo nieko nepriklausomas, stovįs nuošaly. Ilgų kaitrų sukepinto molio kietumas, šiurkščiai, pernelyg nedailinant padaryto daikto gruoblėtumas, kur paežerėj aštriai kandančios, nors pažiūrėti švelniai vilnijančios švendrės, ir viskas,— to paties, nuo laiko jau spėjusio surembėti ir sudiržti dienos — nakties delno braukimas per erdvę; delno, užkliudančio kiekvieną, net menkiausią grumstą, ką jau kalbėti apie augalą ar gyvį, juo labiau žmogų. Ne, tai toli gražu nebuvo atradimas, veikiau kadaise žinotų esant ir išgyventų, o dabar ne tik prisimintų, bet pagaliau ir sąmonės suvoktų tiesų sugrįžimas, ir šiš praėjusio laiko, vos juntamo namų ir tolimos vaikystės dvelktelėjimas Albertą taip netikėtai ir smarkiai sujaudino, kad jis dar ilgai vis taip pat, nė nekrustelėdamas gulėjo — kad tik neatsargus judesys neišsklaidytų tos malonios, praėjusių dienų įtampą lyg ranka nuėmusios nuotaikos. Kartais reikia labai toli išvažiuoti, kad pagaliau vėl atgautum save,— galvoje tuo laiku šmėstelėjo mintis, po to dar ilgai nedavusi ramybės ir paskui save traukusi daugybę kitų, tokių pat prieštaringų, jaudinančių, neleidžiančių ramiai užmigti.

* * *

Vilius padėjo plunksnakotį. Sakytum netikėtai būtų trūkus tvinkusi tvinkusi ir galų gale nebeišlaikiusi gyslelė. Ką tiktai vėrusi nuo galvos iki kojų, ji ūmai cvanktelėjo ir zvimbdama išsiskyrė į dvi priešingas puses. Kūnas suglebo, raumenys atsipalaidavo, karštligiškai virpėjusios mintys akimoju suzmeko ir bejėgiškai nusėdo sąmonės dugnan. Liko tik skaidrios, lygiai sruvusios šviesos gaisai pačioj akių gelmėj, tas džiugus susijaudinimas ir pakilumas, kai darbas ėjosi lyg sviestu pateptas, o žodžiai taip norėjo būti išsakyti, kad tik spėk užrašinėti. Ką gali žinoti — gal šitaip dėjosi todėl, kad dabar jo patiriama būsena buvo labai panaši į aną, trokštamą nupasakoti — tas pats jau pradedąs slėgti atskirtumas, vienatvė, pusiau sąmoningas, pusiau prievartinis atsiribojimas ir sykiu — labai aiškus galimos išeities suvokimas, jausmas, kad užtektų žengti vienui vieną žings-

nį, ir viskas pasikeistų. Nereikėjo nė įsivaizduoti, o juo labiau įsijausti — nors aplinkybės buvo skirtingos, tačiau jų esmė vienoda ir žadinanti tas pačias būsenas; gal šį pasikartojimą būtų galima pavadinti laiko simetrija, nereikalaujančia įrodymų, akivaizdžia tapatybe? Simetrija, tapatybė — tos nuolat šmėsčiojančios, kaskart šiek tiek kitoniškos būsenos; jos yra sakytum be išankstinio plano rašomo muzikinio kūrinio motyvų variacijos, margaspalvio audeklo nytys, smingančios į blogąją pusę, bet tik tam, kad, po kiek laiko išnirusios, nepasikeitusiu žingsneliu išdygsniuotų tuos pačius ornamentus kaip ir pirma; kitapus šitos nerijos juostos riečiasi jūros pakrantė — virš jos palinksta kaskart viena ir ta pati diena, ir tik šiek tiek kitokie negu vakar saulės blyksniai, tik ramesnės ar stipriau šėlstančios bangos, nebe toj vietoj, kur anąkart, lūžtančios ir smingančios gelmėn jų keteros išsklaido pastovumo ir ramybės iliuziją.

Vilius paskubomis užsimetė lietpaltį ir, iš antro aukšto nulipęs priemenėn, pravėrė laukujes duris. Plūstelėjo drėgmės pritvinkusi, tačiau sykiu ir žiemos šalčius pranašaujanti vėsa. Net skambantis nuo tuštumo ir tylos oras, tačiau Vilius žinojo, kad tai yra viso labo neakylo žvilgsnio ir nepagavios klausos sukurtas įspūdis, netikras, klaidinantis. Nors apgyvendintus namukus galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų, tačiau juk kiekviename iš jų, atrodytų, nedrumsčiamą rudenio ramybę virpina, o sykiais net dreskia nebeišsitenką savyje jausmai, kitų vietų ir laikų prisiminimai, nepajėgiamos atleisti nuoskaudos arba skaidria šviesa tviska galbūt tolimi, tačiau iki šiolei šildantys ir maloninantys džiaugsmai, tie nuostabiausi praeities luisteliai. O argi ši rudenė ramybė dvelkia vien tuštumu, argi joje neplazda gyvastingumas — kodėl taip skaudu, kai vakarop prieblanda sėtrija ir tavo nuotaiką, kodėl negali nejausti, kaip virpulys bėga per liūčių suplaktą žolę, nekrūptelėti girdėdamas, kaip skardžiai, lyg snapu kirpdama erdvę, klykteli virš galvos ratą po rato sukanti žuvėdra?..

Ėjo pamariais. Neskubėdamas, pačia pakrante, kartkartėmis sustodamas ir įsižiūrėdamas į ūkanų ir tirštėjančių prietemų saistomas tolumas, lyg netikėtų, kad už tos

žvilgsniui kelią užstojančios širmos iš tikrųjų nieko nėra. Suplaktos ir pakrantėn išmestos drumzlės virvančiom juostom — šviesesnių ar tamsesnių atspalvių — išrašė ir užliejo dar visai neseniai birų, o dabar liūčių nudrengtą ir lapkričio pabaigos šaltuko jau stingdomą smėlį. Pėdos jau nebe taip giliai įsisprausdavo ir ūžtelinčios bangos nebe taip greitai jas nuskalaudavo kaip anksčiau — atsisukęs dar ilgai galėdavai matyti nelabai didelių žingsnių paliktą liniją, per atstumą pamažėl nykstančią kartu su kitais neatsispiriančiais prieblandai daiktais. Nors sumanė tik ką, tačiau dabar Viliui atrodė, kad jau tuomet, vos atsikėlė, žinojo eisiąs pas komendantą — visą dieną galvoje kirbėjo šis ketinimas, ir kaip tik todėl, kai baigė rašyti ir padėjo plunksnakotį, taip skubiai susiruošė ir išgriuvo pro duris.

Dar iš tolo įžiūrėjo, kad šviesos nedega. Nė viename lange, bent jau iš tos pusės, kurią galėjo matyti. Užlietas prie kopų dar tirštesnių niūkanų, tas komendanto namukas dūlavo vos ne vos regimais kontūrais kaip krantan išmestas ir visų apleistas laivas. Kai tik išvydo tamsos užlietus langus, Vilius pajuto, kad kažkas negerai. Jau tuomet persmelkė nelaimės nuojauta, nors kol kas ničnieko nežinojo, nė įtarti neįtarė, kas galėjo būti atsitikę. Keista, bet nė nešmėstelėjo mintis, jog galėtų sėdėti dar nežiebę žiburio — gal paprasčiausiai nieko neveikia, kiurkso, ir tiek,— tai kam ta šviesa?..

Gūždamasis nuo vėjo, tą vakarą Vilius nuklydo gana atstu už kaimelio. Nė pats nepajuto, kaip tiek sukorė. Visąlaik ėjo nudūręs galvą, ir tuomet, kai stabtelėjęs pakėlė akis, net nustebo, kad jau veik visiškai sutemę. Apsidairė. Stebeilykis nesistebeilijęs, horizonto linijos nebeįžiūrėsi — išskydusi tarp dangaus, vandens ir žemės. Iš vienos pusės — marios, iš kitos — stati ir aukšta siena. Pažiūrėti sakytum mūro, o iš tiesų — lietaus išakyto ir ilgomis nuošliaužomis slystančio smėlio, prietemoje ne geltono, o juosvo. Be atvangos plaunamos, skalaujamos ir vėl drengiamos mažytės, viena prie kitos limpančios smiltelės, pagautos iš pat viršaus atvirvenančių, susikryžiuojančių ir vėl išsiskiriančių, keisčiausiai išsiraizgančių upeliūkščių, sruveno žemyn, ne byrėjo, kaip vasarą, o palikda-

mos ištisusius liežuvius šliuožė, vietomis nuguldamos į stačiai vandenin griūvančius sąnašynus. Stebėdamasis tuo tarytum tik dabar pastebėtu smėlžemio ir vandens gyvumu, jų nenoru pasitenkinti ir griovimo šėlu, iš kurio tuo pat kartu skleidžiasi ir žaismingas kūrybingumas, Vilius pamanė, jog tik gamta — tegul bežadė, tegul nebyli, tegul sykiais grėsminga — niekados nepalieka vieno, jeigu neįstengia paguosti, tai bent neatstumia, maloningai priglaudžia tave visokį. Visada jinai vietoje, nei tyčia, nei netyčiom nenusigręžia — net tuomet, kai pati, štai taip nudrengta, skurdi ir bevaisė, regis, turėtų šaukte šauktis pagalbos ar pasirūpinti pirmiausia savimi, priima tave ir, kartodama kasdienius darbus, ramina bent pastovumu ir nepalaužiama kantrybe. Atsisėdęs ant bangų išskalauto ir tikriausiai skersai išilgai košiančių vėjų baigto laužti juodalksnio kamieno, Vilius ilgai žvelgė švininio atspalvio vandenin ir klausėsi jo nelygaus teliūskavimo — atrodė, lyg kažką norėtų pasakyti, su kiekviena atriedančia banga trokštų ištarti aiškiau, betgi veltui — tas, kuriam knieti suprasti, paprasčiausiai nemoka kalbos, ir ne prasmė, o patys garsai jį labiausiai jaudina; kažką reiškiantys garsai, tačiau ką — jis neprisimena, nors kadaise galbūt ir žinojo.

* * *

Iki tol Albertas kalnų regėjęs nebuvo.

Kone dvi paras prasikratę tuo pačiu tolimųjų reisų traukiniu, vidurnaktį jie gavo išlipti ir, kelias valandas prasistumdę niaurioj ir po vakarinio kūrenimo jau vėstančioj stoty, sėdo į kitą, nediduką. Jis pūškavo neskubėdamas, dažnai stabčiodamas paimti stotelėse susibūrusių keleivių, kurie įlipę visiškai nesivaržydavo ir jausdavosi kaip namie — garsiai kalbėdavosi, per visą vagoną šūkčiodavo, kai kurie, arčiau susispaudę, lošė kortomis. Iškart buvo matyti, jog šita kelionė jiems įprastas dalykas — dauguma štai šitaip tikriausiai kasryt važiuoja į darbą, o vakare, jau nebe tokie triukšmingi, nuvargę, grįžta namo, kur jų laukia ant stalo garuojanti vakarienė ir miegas, iki išauš nauja, tačiau kaip du vandens lašai

į vakarykščią panaši diena. Iš pradžių gana akylai ir dėmesingai stebėjęs tuos sulig kiekviena stotele besikeičiančius žmones, paskui, kai plynumos pamažėl ėmė raukšlėtis, Albertas ėmė žiūrėti pro langą ir jau iki pabaigos nebeatitraukė akių nuo tokių jam neįprastų ir tarpais atšiauresniu, tarpais jaukesniu didingumu dvelkiančių vaizdų. Pirma vos banguojančia linija slydęs žemės paviršius tolyn labyn darėsi vis nelygesnis, garankštėjosi: sakytum didesni ir didesni neramumai, vis netikėtesni krūptelėjimai kadaise būtų kankinę visą erdvę nuo dangaus ligi pat jo apgaubtų plynžemių ir sujudinę dar nenusistovėjusį gruntą, po juo sugulusius uolienų sluoksnius bei vandenis, staiga kažkokios priešingos jėgos buvo sustabdyta ir visa sustingdyta, amžiams palikta štai šitaip. Akiračio linija keberojos aukštyn, gūžėsi į kuprą, lenkėsi ir netrukus — tiesa, nelabai stačiai — vėl smuko žemyn, pamažėl slydo, sakytum laukdama, kol ta pati pavidalus formuojanti veikmė susigriebs pagauti ir vėl mestels aukštyn, iš kur atsivers platesnės tolumos ir kur liesis skaidresnė šviesa. Ne, nebuvo čia stačių kaip siena kriaušių nei smailių, besitaikstančių persmeigti debesis kyšulių, o tik byrančios iženos, pusapvalės, miškais ir sniegu pasipuošusios viršūnių arkos,— nereikėjo nė žinoti, iš pirmo žvilgsnio buvo matyti, jog tai seni kalnai. Jų ramus didingumas liudijo greičiau ilgaamžę išmintį negu jaunystės azartą ir nepasisotinimą; tik vietomis pasitaikančios gilesnės properšos, vėjų nespėtos visiškai nugaląsti uolų smailenos, akmenų skilos ir nuolaužos priminė kažkada kunkuliavusias, tačiau ilgainiui išblėsusias aistras. Žvelgdamas į tą baltos spalvos užklotą ir daiktais nedidelių sniego proplyšų pamargintą gamtovaizdį, Albertas juto, kaip ir jį pamažu apima ramuma ir tylus džiugesys, iš vidaus skaidrinantis, panašiai kaip tekančios saulės šviesa giedrino paryčių ūkanų valkstomą padangę.

Apsigyveno pas seną guculę. Nors daug kas siūlė — buvo žiemos atostogų metas, ir vietos žmonės skubėjo pasipelnyti iš būriais plūstančių turistų,— kažkodėl pasirinko kaip tik ją. Gal dėl to, kad gyveno ne pačiame miestelyje, o aukštėliau, kalnuose? Patogumo gal ir ne-

labai patogu, bet jo ir neieškojo,— labiau traukė atskirtis, neįprastumas. Kai, perėję kabančiu tiltu, permestu per siaurą, tačiau sraunią upelę, žingsnis po žingsnio ėmė kopti viršun, Albertui rodės, kad su kiekvienu mirksniu jis tolsta ne tik nuo liekančio apačioj miestelio, bet ir pats nuo savęs — buvusio, ankstesnio. Lyg išsivadavimas, lyg savanoriškas atsižadėjimas, o veikiausiai — tik pastangų nereikalaujantis atokvėpis, beriantis įspūdžius kaip iš gausybės rago — deja, trumpam, deja, greit praeisiantis,— ir vėl įtrauks slėnis, jame palikti žmonės. Nors tuo metu apie tai nemąstė, tačiau iš tikrųjų — visam laikui apsigyventi čia nebūtų įstengęs. Ir ne vien todėl, kad svetimas kraštas — pripratusiam prie triukšmo ir nepaliaujamo skubėjimo ta tyluma, tas susikaupimas ilgainiui būtų nusibodę, ėmę slėgti, rodytis esą beprasmiai, tušti. Jis pradėtų ilgėtis judėjimo, tegul sumaištingo ir betikslio, bet iki dugno išsemiančio laiką ir padedančio užsimiršti, sušilti žmonių trintyje. Taip, tik kelionė, ekskursija, blausaus prarasto ir jokiomis pastangomis nebesusigrąžinamo džiaugsmo šešėlis.

Kiek nuo visų atsilikęs, Albertas stabtelėjo ir atsigręžė atgal. Nemanė, kad jau tiek spėjo nueiti. Nors kopti toli gražu nebuvo taip lengva, kaip atrodė išsyk, tačiau pažiūrėk, koks nemažas atstumas susidarė per tas kelias minutes. Namukai, prie jų prisišliejusios stoginės malkoms ir ūkiniai priestatai iš viršaus regėjosi dar padrikiau išsimėtę, negu buvo iš tikrųjų. Jie bėgo paskui pagrindinę ir jon įsiliejančias šalutines gatveles, tartum nebeišsitekdami slėny, mėgino keberotis į atšlaimą, tačiau neilgam užteko jėgų — vienas, kitas dar šoktelėjo kiek aukščiau, bet ten ir suklupo, nesulaukdami nei paramos, nei padrąsinimo. Tvieskiamas pavasariškai ryškios šviesos, tas žemai išsibarstęs miestukas su jame krutančių žmonių gyvenimais iš čia žiūrint atrodė ne toks svarbus, lyg žaislinis — vis aukščiau ir aukščiau besistiebiančių kalnų apsupty jis priminė menkutį skruzdėlyną.

Užtat kokios didingos erdvės ir platumos driekėsi čia, kur jis dabar stovėjo! Saulės nublizgintas sniegas. Kuplios, bet į viršų neįtikėtinai nusmailėjančios eglės. Didesni ir mažesni, vieni per kitus virstantys kalnagūbriai.

Magėjo pasileisti tekinam ir lėkti lėkti, iki pargriūsi, iki ištirpsi šitam skambesy. Akimis lydėjo palengva sklendžiantį, sakytum savo beribes valdas apžiūrinėjantį paukštį, turbūt vanagą. Bene galėjai tada nepavydėti jam į tokį svaiginantį aukštį pakeliančių sparnų, toli toli ir vis didesniais ratilais ribuliuojančio akiračio, pasitikėjimo savimi ir laisvės?

— Albertai!!!

Pasivijęs jis daugiau nebeatsiliko ir ėjo drauge su visais. Pradžioj poplatis takas į viršų siaurėjo, ir, nebeišsitekdami pagrečiui, jie persirikiavo vora. Sniego buvo apstu, o ir atšlaimas ne toks jau nuolaidus, kaip atrodė iš apačios — pajutęs, kaip nuo prakaito ima drėkti marškiniai, Albertas nusistebėjo, iš kur tiek jėgų turi ta juos vedanti senučiukė. Sudžiūvusi it skiedra, gunktelėjusi, tikriausiai ir metų gerą krūvą turinti, tu tik pažiūrėk, kaip lengvai jinai keberojasi, bent jau iš nugaros neatrodo, kad labai vargtų. Žinoma, ko norėti, kitomis dienomis tikriausiai ir ne vienąsyk išpuola sukarti šitą kelią, pripratusi, bet vis tiek — net jaunam ne juokų darbas... Tai nebuvo kvapą gniaužiantis ar slegiantis nuovargis — atvirkščiai, užteko tik apsidairyti, kad pamatytum, kokio menko triūso iš tavęs reikalauja gamta už kaskart nuostabesnius reginius. Kojas pakertantis lipimas aukštyn ir aukštyn, o sykiu — lyg lengva ranka nuovargį nuimantis dvasios skaidrumas, žingsnis po žingsnio vis labiau šviesinantis ir tirpdantis ribą tarp to, kas viduj ir kas išorėj.

Iš tikrųjų aukščiau niekas nebegyveno. Pačioj vėjų pagairėj susigūžusi, to paties viršun kylančio šlaito tik iš vienos pusės apsaugota trobelė buvo paskutinė priebėga dar toliau į kalnus kopiantiems medkirčiams ar stiprių pojūčių ir kvapą gniaužiančių įspūdžių ieškantiems turistams,— ir vieni, ir kiti nepasidrovėdavo užsukti. Tai, kas ten, apačioj, atrodė neįmanoma,— kaip čia, juk visiškai nepažįstami,— pakilus vos porą kilometrų, nieko nereiškė ir buvo pigiau grybų. Argi atsakysi šilumą ir prieglobstį nusivariusiam nuo kojų pakeleiviui, bene ir pačiam nemalonu pabendrauti, kiek išblaškyti vienumą? Reikia tik įsivaizduoti, koks džiaugsmas pagauna, kada,

ilgai klampojęs per sniegą ir jau spėjęs prasikeikti, galų gale išvysti šitą suzmekusį, vėpūtinių vos ne ligi palangės apriestą namuką! Kitur gal ir praeitum lyg niekur nieko, o čia taip smilkteli paširdžius, toks suima noras, kad jau nebegali neužsukęs. Ir ne vien dėl to, kad labai knietėtų sušilti ir pailsėti. Netikėtai užtiktas žmogaus būstas: rūkstantis kaminas, vata tarp dvigubų langų, kiek pravertos durys, pro kurias virsta garas,— visa tai alsuoja tokia malonia ramybe, pasirodo taip sava ir artima, kad pats nepajunti, kaip prisiartini, atkeli vartelius; vargu ar išvis kitaip galėjo būti čia, iš kur miestelis atrodo tik menka slėnin paberta trupinių sauja, o dar gerokai aukštyn kylantys šlaitai regisi esą ne tik patrauklūs, bet ir slėpiningai grasūs, atšiaurūs. Taip, ko gero, net nereikia labai vargti ir šalti, kad suprastum, kaip gali pradžiuginti pėdų išmintas kiemas, pastogėj sukrautos malkos, šiaudų nuobiros ant tako. Vien netikėtai pasigirstąs skimbčiojimas ko vertas: kai prisiartino, Albertas išvydo kiek žemiau namo užtvertą apluoką avims — tilindžiuodamos pakaklėj pririštais varpeliais, jos gąsčiojosi net savo šešėlio ir be perstojo visos urmu puldinėjo iš vienos vietos kiton. Tarytum nedrįsdami net spalva išsiskirti iš sniego, tie juokingai baugštūs sutvėrimai, kad ir nenorom, dar labai iš tolo išsidavė garsais, tokioj tyloj ypač toli sklindančiais ir liudijančiais, kad kažkur čia pat rūksta kaminas ir dvigubi langai saugo kaitrios krosnelės šilumą. Kas be ko, užteko tik prisiartinti, kad pastebėtum, kaip šiai visiems reikalingai, tačiau tik trumpam, sodybai trūksta vyriškos rankos — ne prošal būtų ne tik stipriau sukalti tvoros statinius ar padaryti naują rentinį šuliniui, bet nors kiek sutvirtinti ir pačią trobelikę — stogas tiek sukrypęs, kad, regis, pūstelės agnesnis vėjas ir nuneš, o ir patys sienojai jau šerplėja ir eina pluskatom. Ir vis dėlto, ši vos pažvelgus akin krintanti netvarka nebuvo atkari ar nemaloni — ji bylojo ne apie smerktiną aplaidumą, o paprasčiausiai rodė, jog čia gyvenama — gyvenama pernelyg nesismulkinant ir nekreipiant dėmesio į to nevertus dalykus, kasdien kartojant tuos pačius ūkio ir namų apyvokos darbus, nepabaigiamus, nenudirbamus.

Tik tuomet, kai per slenkstį suvirto trobon ir nusirengę susėdo kas kur — vieni ant lovos, kiti ant suolo, Kęstui teko taburetė,— Albertas dėmesingiau įsižiūrėjo į juos priglaudusią šeimininkę. Dar nenusimetusi vatinuko, ji jau pliaukštelėjo delnais,— juk po kelionės išalkę,— ir kaip vijurkas ėmė suktis po virtuvę, kuri sykiu buvo ir miegamasis, ir apskritai vienintelis kambarys. Veltui atsikalbinėjo ir ragino atsipūsti — nuleidusi negirdom, jinai dirbo tai, kas atrodė reikalinga. Visa, ko tik griebdavosi, šios senyvos, bet dar guvios ir judrios moterėlės rankose tirpte tirpo — ką tik rieškučiomis iš drobinio maišelio sėmusi miltus, ji štai jau tiesiai ant stalo kočioja tešlą, o dar po minutės jau raito virtinius su brinzos įdaru. Paragausit mūsiškai,— šypteli per petį, ir tuo metu, kai pasisuka taip, kad lango šviesa krinta tiesiog ant veido, Albertas pamato, koks jis išdžiūvęs ir pageltęs. Net nuostabu, kad tos iš pažiūros ligonio akys ir išsekę bekraujai kapiliarai toli gražu nėra nuoilsio ir negalios požymiai. Jie, kaip ir nuo akių kampučių visu pluoštu išsiskleidžiančios ir toliau labiau gilėjančios raukšlės, vienos išnykstančios vos prasidėjusios, kitos krypstančios į skruostus ir visą veidą išvagojančios savo raizginiu, greičiau atspindi niūrų kalnų žmonių pasitenkinimą mažu ir kažkokias narsiai ištvertas negandas negu senatvės liūdesius ir sugniužimą. Kaip kad suvytę ir akmenin susitraukę laukiniai obuoliukai išsilaiko iki pat nutirpstant sniegui ir dar ilgiau, taip ši moterėlė,— mąstė Albertas,— tikriausiai pralenks ne vieną iš tų, kuris jai pavymui liūdnai palinguoja galvą ir pasidžiaugia savo paties trykštančia sveikata. Betgi kaip jie nustebo, kai sužinojo, kad jai vos per penkiasdešimt; daug girdėjęs apie kalniečių ilgaamžiškumą Albertas dar sykį įsitikino, kaip mažai apie žmogų gali spręsti iš išorės. Žilų plaukų sruoga, vis išlendanti iš po margaspalvės, ryškiomis gėlėmis juodame dugne išdabintos skarutės, ploni, vienų kaulų ir sąnarių pirštai, vystelėję ir suglebę vokai,— jie gi nieko nereiškia; gal taip organizmas, atsisakydamas nebūtinų poreikių, kaupia jėgas lemtingai kovai su jau ant slenksčio stovinčia senatve? Pernelyg daug nei iš savęs, nei iš kitų nereikalaujantis ir nesitikintis, ramia buities vaga sruve-

nantis gyvenimas,— jis ir užges ne vienu gaisu, o iš lėto, per daugelį metų, sakytum varžydamasis staigiu savo nutrūkimu sudrumsti tą metai iš metų pasikartojantį ir jau nusistovėjusį gamtos ritmą. Ne pats daiktas, o jo šešėlis, ne garsas, o jo atbalsis,— tai yra susitaikymas, nekeliantis nevilties ir ne gniuždantis, o nešąs palaimą, ribuliuojantis džiugesiu. Kad ir nesąmoninga laikinumo ir tegul kuklios savo paskirties nuojauta, užaštrinta didingos ir kai kur atšiaurios, o kai kur vos ne žmogišką šilumą skleidžiančios gamtos...

Susėdę už stalo, jie pasijuto veik kaip namie. Gal nuo ką tik išgriebtų iš kunkuliuojančio vandens virtinių kylantis garas, gal valgymas iš vieno dubens, gal šurmulys ir sutartinis šakučių barškėjimas, o greičiausiai viskas sykiu išsklaidė paskutinį nejaukumą ir varžymąsi, ir vienas kitą pertraukdami jie šnekėjosi su ta moteriške kaip su gera pažįstama, sutikta po ilgo nesimatymo. Paklausti iš kur, jie pasisakė, kad iš Lietuvos, ir ji palingavo galva — žinau, žinau. Vilnius, Kaunas,— keistai skambėjo jos lūpomis tariami ir tikriausiai jai pačiai labai tolimų ir kiek paslaptingų miestų vardai, miestų, kuriuose ji niekada nebuvo ir, ko gero, jau nepabuvos, tačiau kuriuos saviškai įsivaizdavo iš pasakojimų ar atsitiktinių nuogirdų. Tačiau juk ir jiems patiems, bent jau Albertui, tas vos prieš kelias dienas paliktas gyvenimas — aikštės, gatvės, bendrabutis, minios šurmulys ir net naktį visiškai nenuslopstąs mašinų gausmas — regėjosi toks netikras, lyg būtų koks lunatiko sapnas ar miražas, kuriame pavyko tiek metų neatsipeikint pragyventi. Atrodė, kad išvažiavo labai seniai ir negrįžtamai, kad toli gražu ne pirmą sykį sėdi visi drauge už šito stalo, kad yra ne šiaip atsitiktinai susiėję, o tarytum kokie tolimi giminės, kurių gyslose vienas kraujas ir protėviai bendri. Žinoma, tai buvo greitai išblėsęs momento įspūdis, sakytum spingtelėjęs atmintimi nepasiekiamos praeities ãtspindulis, tučtuojau užgožtas vėl atgijusios realybės. Ir vis dėlto širdžiai pavyko išsaugoti tegul ir menką tos nuošvitos kibirkštėlę — nei šitam ne itin erdviam kambarėly dūluojantys baldai, nei patikimai kaitrą sauganti koklių krosnis kertėj, nei prie jos palikti suodini rykai, o juo labiau

už lango žemyn garmanti nuokalnė, su ja sykiu slystančios, bet nesuklumpančios eglės, pagaliau iš čia nematomas, tačiau žinomas esant miestelis nebeatrodė svetimi ir bereikšmiai — nutvieksti tos gęstančios, tačiau iki galo neišblėstančios žiežirbos, jie bylojo apie niekados nepasibaigiančią ir kaip vanduo varveklin sustingusią dabarties akimirksnyje praeitį. Pro praviras krosnies dureles matoma šokčiojanti, čia prislopstanti, čia dar smarkiau sulazgenanti ugnis — bėgdama per kaitriai spragsinčias pušines pliauskas, užgriebdama vis daugiau ir giliau, ji, regis, ne tik šildė, bet ir pačiu savo buvimu neleido užgesti tai skaidros nuotaikai, kažkur tolių toliuos virbenančiai ir ilgus atšešėlius metančiai vidinei šviesai, palaikė ją. Girdėdamas draugų,— taip, tik dabar pajuto, jog iš tikrųjų draugai,— ir šeimininkės balsus, malkų treškėjimą ir sakytum jiems pritariantį sidabrinį varpelių tilindžiavimą, mažučiukais žingsneliais atbėgantį iš žvarbos kandamo oro tarsi pasišildyti, Albertas džiaugėsi, kaip moka džiaugtis tik vaikas. Žinoma, tyliai, žinoma, tik savyje, žinoma, taip, kad niekas nė neįtarė — nes argi tikras džiaugsmas gali būti kitoks?

Kambarėlyje, kuriame pietavo, niekaip nebūtų išsitekę — apgyvendino juos tame netoli namo susigūžusiame pastate, kuris iš pat pradžių pasirodė esąs greičiau koks sandėliukas ar malkinė negu žmogui įsikurti skirta patalpa. Tačiau taip regėjosi tik iš lauko. Kai pravėrė duris, pamatė, jog čia įrengtas nors ir kuklus, bet gyventi visai tinkamas kambarėlis. Nedidelis, žemesnių negu įprasta lubų, nedažytomis ir labai jau išpleišėjusiomis grindimis, iš pirmo žvilgsnio jis pasirodė maža pasakyti nejaukus, tačiau užteko įžiebti šviesą — pro kreivą ir drumzliną langelį siauru pluoštu virvenusios nepakako — ir užkurti krosnelę, kad tas slogus įspūdis imtų blukti. Pro geležines groteles ir nuo tokių pačių koklių, kaip ir virtuvėje, pradėjusi lietis šiluma išgujo šiurpinančią vėsą, degančių malkų ir dūmų kvapas tarsi sugėrė negyvenamos patalpos tvaiką, prie slenksčio kaip pakliuvo sumesti batai, ant sienon įkaltų vinių sukabinti paltai ir striukės, lygiai kaip ir jau pradedantis kunkuliuoti arbatai užkaistas vanduo ir iki tol tvyrojusią tylą persmelkęs kle-

gesys pripildė gyvastingumo pelėsiais trenkiantį kambarį. Nors šį kartą malkų rado paruošta, tačiau juos atlydėjusi ir trumpam ant taburetės prisėdusi šeimininkė pasakė, kad kitais sykiais gaus skaldytis patys — jinai neturėsianti laiko. O vanduo — ana ten,— parodė ranka pro langelį,— matote, kur šulinys? Kastuvą, jei atsikeltų anksčiau už ją ir būtų pripustyta, rasiantys pakriūtėj, ten pat riogso ir šluotelė. Kartais per kelias valandas tiek priverčia, kad neišbrisi,— lyg jiems, lyg pati sau padejavo. O daugiau?..— paragino nesivaržyti, jeigu ko prireiktų.

Žinoma, jie tikėjosi geriau. Betgi ar ne patys šito norėjo — neįprastumo, egzotikos? Kvaila buvo nukabinti nosį dėl to, kad ir dieną šitam keistam būste reikia šviesos ar kad vietoj lovų čia sukalti du platūs gultai, ant kurių visiems ir teks įsitaisyti, juo labiau kad tie iš pirmo žvilgsnio nepatogumai netrukus virto pačiais didžiausiais malonumais, dėl kurių net susipešdavo. Iš tiesų argi negera būdavo, atsikėlus anksti rytą ir apsiprausus baltutėlaičiu, tekančios saulės spindulių nutviekstu sniegu, nulėkti prie šulinio ir ištraukti tokio skaidraus vandens, kad kiekvienas rėžis, menkiausia dėmelė kibiro dugne matydavosi ryškesni ir dar didesni, negu buvo iš tikrųjų, arba net neužsimetus vatinuko, vienmarškiniam griebti kirvį ir priskaldyti malkų? Tokie paprasti, amžių amžiais žmogų lydėję ir kasdien jo gyvenimą palaikę darbai kiekvieną sykį, kai tik jų imdavosi, Albertui sukeldavo daugybę prisiminimų ir nešdavo šimtus kilometrų atgalios — į tą daug šiauriau esantį kraštą, kuriame nėra nei tokių kalnagūbrių, nei taip stačiai krintančių šlaitų ir properšų, kuriame virš ilgesį keliančių, tolumoj numelsvėjančių lygumų ir ramiom bangom plaukiančių kalvų liejasi daug įžambiau negu čia krintantys saulės spinduliai; nešdavo atgalios į tą nuošalų, dulkėtų vieškelių sankritoj nutūpusį mažą bažnytkaimį, pas tuos dar taip neseniai paliktus, tačiau jau spėjusius nutolti žmones,— čia taip greitai ir negrįžtamai prabėgo jo vaikystė, paskui paauglystė, čia, įsispyręs į veltinius, jis taip pat kaip ir dabar, tik ne tokiom tvirtom rankom, su tėvu pjovė ir skaldė malkas, motinos paprašytas, tempė iš šulinio vandens sklidinus kibirus, kartais, kai nieko nebūdavo

namie, kūrendavo krosnį. Stabtelėjęs atsipūsti, Albertas pats nepajusdavo, kaip imdavo ieškoti, kur šiaurė,— kaip kompaso rodyklė pavaldi magnetui, taip jo žvilgsnis, pasidavęs omės įgeidžiui, protarpiais nukrypdavo ton pusėn, kur po beribiu ir visur daugmaž vienodu dangum,— žinojo,— išsitiesęs nedidelis, tačiau niekieno neatstojamas žemės lopinėlis, tas svetimų juosiamas savas kampas. Akimirksniu skirdavosi pusiau taip, kaip pokštelėjusi į dvi priešingas puses lekia kirviu perskelta pliauska: žiemos baltumo lomos ir kalnagūbriai, aukštos skarotos eglės, tyras, bet retesnis negu apačioj oras ir — tomis minutėmis Albertas įsivaizduodavo — sniegu užneštos plynumos, kalvelės, po kurias, palikdama ilgus šešėlius, ridinėjasi nors ir ryški, tačiau kandžiai šalta saulė, storu ledu apsitraukusios upės ir dar storesniu — ežerai. Nauji įspūdžiai, džiaugsmas dėl seniai laukto išsipildymo, pasigėrėjimo pilna širdis — ir taip greitai atėjęs ilgesys, nostalgija,— visa tai plūdo vienu sykiu ir, žinoma, ne gniuždė, o sukirbino nusistovėjusius jausmus, žvilgsniui suteikė daugiau pastabumo ir akylumo, užaštrino klausą: ir tai, kas aplink, ir ką įsivaizdavo, tokiais nuskaidrėjimo momentais regėjosi nepalyginamai ryškiau, girdėjosi daug aiškiau negu paprastai; liovęsi slapstytis ir nusipurtę kasdienos dulkes, ne tik pirmą sykį matomi, bet ir atrodę iki nago juodymo pažinti daiktai sušvito naujomis spalvomis, atvėrė savo sielą ir, šventiškai nuskaidrėję, pasirodė, kokie iš tikrųjų yra.

Nudirbę tuos menkus, tačiau malonius ir iki galo snūdulį išblaškančius rytmečio darbus, išgėrę arbatos ir kiek užkandę, jie paprastai leisdavosi į miestelį nusipirkti maisto pietums ir vakarienei, o jeigu jo dar būdavo likę, išsyk eidavo pasivaikščioti. Eidavo pasivaikščioti,— žinoma, toks pasakymas čia visai nepritinka, nes argi galima šiais nuvalkiotais žodžiais vadinti tas jų ilgas klajones, kurios dažniausiai užtrukdavo iki sutemų. Tai greičiau būdavo vienadieniai žygiai į iškilesnes, nors ir ne pačias aukščiausias ir sunkiausiai įveikiamas viršukalnes, nuo kurių atsiverdavo nuostabiausi vaizdai į kitą kalnagūbrio pusę, ar šiaip klydinėjimai be jokio tikslo siaurais takais ir perėjomis, nežinia nei iš kur, nei kur vedančiomis miš-

kininkų ir medkirčių keliūtėmis. Nors nesistengdavo sukarti kuo daugiau kilometrų, tačiau kai vakarais paskaičiuodavo, susidarydavo ne taip jau mažai — sukritę ant gultų ir laukdami, kol nuo ką tik įkurtos krosnelės pradės sklisti šiluma, užlies šaltspirgių ir žiemvėjų nužvarbintą kūną ir atitirpdys sąnarius kaustančią vėsą, pajusdavo, kaip pavargo per dieną: daugiau, net jeigu ir labai reikėtų,— nė žingsnio. Ūmai užgriuvęs nuoilsis tuomet sukaustydavo raumenis, atimdavo paskutinius jėgų likučius, ir vis dėlto, kad ir kaip jam knietėdavo, ne jo nosiai būdavo išblukinti akyse tebestovinčius dienos reginius ir tokią retą pasitenkinimo ir džiaugsmu skambančios ramybės būseną. Ne, nesiveržŽdavo nusibastyti kuo toliau — stengdamiesi viską aprėpti žvilgsniu, eidavo neskubėdami, dažnai stabtelėdami pasigrožėti kokiu kerinčiu vaizdu ar paprasčiausiai giliai įkvėpti oro ir pajusti, kaip jo prisipildžiusi krūtinė ima vertis sakytum plačios, savo pačių uždarumo nebeištveriančios durys. Albertui vienodai patikdavo ir tos tolimos klajonės, kai nusibelsdavo tiek, kad, regėdavosi, nebeįstengs, o ir nebespės iki vakaro sugrįžti, ir tas kūną žemyn traukiantis, akių vokus svarinantis nuovargis, atlėgstąs tik su paskutiniu sapnu pačiais paryčiais, kartais tebejaučiamas ir atsikėlus. Apmūsijusi, rūkais apsitraukusi, kitomis dienomis ryškiai spindinti Goverlos kepurė, miškingi slėniai ir nuokalnės, stačiai krentantys skardžiai — ant jų stovėdamas esi lygus su apačioj augančių eglių viršūnėmis, šerkšnas — spindintis ant susiraizgiusių krūmų ir medžių šakelių, sūkuriuojantis saulės šviesos pilname ore. O jau sniego baltumas — niekieno nesujudintas ir didelėmis pusnimis tebeslūgsantis taip kaip nukrito, tas sniegas net minkština širdį. Kalnai, šerkšnas ir sniegas,— apsidairyk ir įsiklausyk. Klausykis, kaip skamba tyla ir kaip ją sakytum nematoma strėlė veria laukimas — laukimas, viską aplinkui sustabdęs ir prislopinęs, neaprėpiamais plotais slystantis sykiu su sniegu, putliomis pusnimis slūgsąs po apatinėmis, plačiai išsiskleidusiomis eglių šakomis? Tai jis, šitas jau tūkstantmečių tūkstantmečius tebesitęsiantis laukimas persmelkęs ir mažiausią šerkšno kruopelę ir aukščiausią viršukalnę, tai jis atėmęs iš bežadėj tyloj sustin-

gusių daiktų judesį ir balsus, tai jis, o ne šaltis, išliejęs tuos blizgančius ledo takus, nusvarinęs medžių šakas, paukščio akis pripildęs liūdesio ir nebylumo. Kartkartėmis — štai taip kaip dabar — į šitas vietas užklysta žmonės, tačiau jie nieko negali priartinti nei pakeisti — pasidavę tam pačiam stinguliui ir nujausdami, kad taip visąlaik būti negali, kad turi būti kažkoks taškas, link kurio visa artėja, jie atsigręžia atgalios ir tokiu pat nebyliu ir nesuprantančiu kaip to paukščio žvilgsniu stebi savo pačių paliktas pėdas. Turi būti kažkoks taškas, link kurio visa su kiekvienu akimirksniu vis labiau artėja — zvimbtelėdama trūksta iki neįmanomumo įsitempusi laukimo styga, ir — praregėjimas, išsivadavimas: neramiai krūpteli kalnų keteros, šokteli ir kūlverščiom pradeda siausti sniegynai, atplyšę nuo žemės, kaip kokie kaspinai vėjyje plaikstosi keliai ir takeliai,— visa atgyja, sujunda, trokšta klegėti, lėkti vis toliau ir toliau. Lyg rūkai išsisklaido negandos, paaiškėja ligi tol slėpta prasmė, nušvinta tikslas... Piešdamasis sau tokius vaizdus gamtos, nusimetusios stingulio ir tylos pančius, Albertas jaučia, kaip jį apima nekantrumas, keista nerimastis, o paskui ūmai smilgteli mintis — juk visa taip arti: ta proverža, tas išsipildymas, juk tiek mažai tereikia — kresteleti šerkšną, tekinom pasileisti žemyn, nors ir slidu, nutrūktgalviškai lėkti kaip pūgai, ne, už ją dešimt kartų sparčiau, bet... bet užtenka apsidairyti aplinkui, kad suprastum, jog nieko tu čia nereiški, gali laigyti kiek nori,— vis tiek nepajėgsi sudrumsti laukimo rimties, to visa apėmusio snūdulio. Žmonės ateina ir išeina, o štai šios išlakios pušys ir eglės, šitos saulės blizginamos ir vėjo šipinamos pusnys, virstančios viena ant kitos, putliais žiedais juosiančios ne pirmą šimtą metų skaičiuojančių medžių kamienus, lyg šiltas patalas užklojusios tankius brūzgynus, šitie skardžiai ir perėjos pasilieka, visiškai nepaisydami tų atsitiktinių praeivių, jų žingsnių, klegesio. Laukimo ledas — tai jis čia viską sukaustęs, suspaudęs savo žvarbiais pirštais, ir ne žmogui jį ištirpdyti, ne jam įpūst judėjimo išsiilgusiai gyvybei šilto kvapo...

Tačiau ne visuomet taip. Sykiais ima ir trūksta, ne tik sniego, bet ir, atrodytų, niekaip neišjudinamų eglių,

užlindusio vėjo, net ir kalnagūbrių kantrybė. Iš kažkur, gal iš pačių gruodo sukaustytos žemės gelmių tada plūsteli aitrus pyktis, nuoskauda — apakinę ir perbėgę medžių viršūnėmis, juodu iš nuošaliausios slaptavietės pasikviečia, tiesiog gudrumu išvilioja, stačiai traukte ištraukia iki tol ramiai snūduriavusį vėją, ir suktom kalbom, ir primygtiniais raginimais bei grasinimais įsiutina jį, o daugiau nieko ir nebereikia. Negali žinoti, net numanyti, iš kurios pusės jis, toks įtūžęs ir įsiaudrinęs, tuomet plūstels — iš rytų, vakarų, o gal nusitaikys iš šiaurės? — lygu kaip nesuprasi iš anksto, ką pirmiausia šį sykį stvers, stvers netikėtai, pernelyg nesitaikydamas, beatodairiškai pasikliaudamas savo stiprybe. Nors iš pat pradžių visa tai pasmerkta žlugti, nors galų gale anksčiau ar vėliau vis tiek išseks jėgos, nors ir pasibaigus tam aklam siausmui viskas liks kaip buvę, tačiau tą minutę, kai viskas tik prasideda, kai dar tik kaupiasi netrukus urmu išsiveršiančios galios...

Tada, tą minutę... Audra prisėlino sakytum prityręs ir bijantis būti pastebėtas priešas — mažyčiais žingsneliais, labai atsargiai. Slapstydamasi už storų medžių kamienų, čia vienur, čia kitur guotais išsimėčiusių krūmynų, už aukštesnių ir visai žemučių skardžių, kalvelių, ji liejosi sykiu su sąmokslininke prietema, tarytum bijodama per anksti išsiduoti, tykojo paties netikėčiausio momento. Gal tik neramiai, be jokios krypties ne tokiam jau šaltam ore sūkuriuojančios snaigės, medžių viršūnėmis retsykiais nuvilnijantis nekantrus virpulys, pagaliau ta kraują žiurpinanti spengla kaip prieš kiekvieną susikaupimo reikalaujančią kovą ją dar būtų galėję išduoti, bet jie buvo pernelyg pavargę ir neįgudę, kad tai pastebėtų ir susivoktų. Tačiau ir tuomet ką gi įstengtų pakeisti — juk kelio iki namų dar tiek ir tiek, o sodybviečių aplink nesimatė. Menka paguoda, kad, nusivarę nuo kojų ir baugindamiesi artėjančių vakaro niūkanų, atgal sumanė grįžti nebe kalnais, o plentu — pravažiavo tik pora sunkvežimių, bet ir tie net stabdomi nestojo — ilgos, tolyn labyn skystančios ir tirpstančios šviesos akinamai blykstelėjo, iš pakelės išplėšė brūzgynus, tose vietose kažkodėl visai menkus medelius, jų pačių siluetus ir nu-

tolo, palikdamos nuoskaudą, aitrinamą pykčio ir paniekos. Vėl apgaubti juodumos, iš kurios išsiskyrė tik blausūs kalnų šešėliai, jie ėjo vis spartesniu žingsniu, tačiau tuščia buvo stengtis pabėgti. Iš pradžių — tik pačia pažeme lekiantis ir sniego dulkes nešantis vėjas, dar nekandus, dar pusiau su bėda, tiesa, jau keliantis nerimą, bet dar neužpučiąs vilties, kad galbūt... galbūt susimylės praeiti prošal, nekliudys. Betgi kur tau — per tiek laiko nespėtų nė šiaudelis sudegti, o jau žiūrėk, kaip ima trūkčioti šuorais, paklausyk, kaip gąsdinamai ūkteli, strykteli viršun, susisuka vilkučiu, iš savo ledinės saujos pažerdamas nuo žemės paskubomis pasigriebtą snaigulių spiečių. Tu tik pažiūrėk, jeigu dar gali kiek nors prasimerkti, kaip byra šerkšnas, kaip krenta medžių ir krūmų kepurės, kaip išsijudina viskas, kas regėjosi lyg replėmis sukaustyta šalčio. Nebelieka laiko stebėtis, kad taip nei iš šio, nei iš to, urmu — iškart pajutęs, jog atsidūrei ūžtelėjusios pūgos sūkury, jau tik gaudai plėšte plėšiamus ir knietimus nutraukti skvernus, stengiesi rankomis apsikabinti pats save, susigūžti ir laikytis. Betgi ką tu vienas čia padarysi — ir tuokart su palengvėjimu atsikvepi, kad girdi draugų balsus, pilnus baugesio, nežinojimo ko čia griebtis, nuostabos, net nepajuntat, kaip visi susispiečiat krūvon, apsikabinat. Dabar jau ne po vieną, o sykiu spiriatės vėtrai; tai kas, kad taip nė iš vietos, užtat daug tvirčiau jautiesi, ir saugiau. Nė iš vietos — o vis tiek žingsnis po žingsnio iriatės priekin, nors ir labai pamažu. Ką ten laikas — tuomet, kai į veidą teškiasi ir dar po užančiu šmurkšteli, regis, stipriausias ir žiaudriausias to įnirtingo žiemio gūsis, jau išvis nebesitiki, kad kada nors visa baigsis ar kad pavyks kaip nors parsikapanoti tuos likusius kilometrus, praverti ką tik atrodžiusio skurdaus kambarėlio duris, įžiebti ugnį. Užsikurti krosnelę — bet nė tokia mintis nedingteli; visa tai akimoju tiek nutolo, kad, rodos, niekada nebegrįš; užtektų kokios pašiūrės ar paprasčiausios užuovėjos, bet ką tu čia rasi? Nei iš šio, nei iš to šoktelėjusi ir ėmusi siausti it pašėlusi sniego dykra — kam jinai pavaldi, kieno nuožmiai valiai paklūsta?

Ir koks buvo nustebimas, kai staiga, taip netikėtai, kad net paširdžius nudiegė, jie išvydo pirmuosius namus. To miestelio, virš kurio kalnuose apsistoję. Manė, kelio dar tiek ir tiek, o jau buvo prie pat,— jeigu degtų šviesa, veikiausiai seniai būtų pamatę ir taip nesijaudinę. Nesuvaldydami pliūptelėjusio džiaugsmo, jie it patrakę pasileido į kojas. Ir kaip šitaip apsigauti? — sakytum pirmą kartą eitų tuo plentu, nieko nežinotų. Vieniems pora, kitiems — dar visas penketas kilometrų, ir taip — iki vos kaktomuša neatsitrenkė į tamsumoj vargiai įžiūrimo namo sieną ar įnirtingai vėjo laužiamą tvorą.

Reikėjo tiktai iš plynės įžengti gatvėn, kai lyg tyčia tas vėjo ir sniego siausmas pritilo. Namai, skelbimų ir plakatų skydlentės, medžiai sulaikė ar bent jau pristabdė pūgos bėgsmą, ir apslopinta, tarsi įviliota į gudriai paspęstas pinkles, jinai kaukė nebe taip grėsmingai, nors su ne mažesne tūžmastim, kaip atvirose dykynėse. Kas be ko, ir tokia ji nepasidavė, taip ir ieškojo, ką čia iškrėtus. Argi ne jos nuopelnas, kad nė viename name nedega šviesos, o ir pats miestelis tarytum išmiręs?

Keliais žingsniais pasiekę centrą, jie pravėrė restorano duris. Kiek lauke buvo tuščia kaip iššluota, tiek čia ūžte ūžė, klegėjo. Prie vienų staliukų smurksojo palyginti ramiai — buvo matyti, kad alkūnėmis į juos atsirėmusiems ar atsainiai į kėdžių atkaltes atsilošusiems tai, kas čia dedasi, visiškai ne prie širdies, bet kas tokiu metu savo noru kiš nosį laukan; apgulę kitus garsiai kalbėjosi, šūkavo, juokavo; dar kitur stačiai vilkučiu sukosi iš rankų į rankas siunčiama vienintelė taurelė, o ją lydėjo toks triukšmas ir lalesys, lyg vyktų didžiausia puota. Tik žibalinė lempa, keli žvakigaliai ir šen bei ten blykstelintys degtukai apšvietė skurdžią saliukę, ir toj prietemoj dūluojančios žmogystos ir daiktai atrodė esą nerealūs, tarytum sapne. Palinkdami priekin ir vėl atsiknodami, ištiesdami ranką nukratyti pelenų, pakeldami taures ir vėl — jau tuščias — statydami atgal, jie metė ant sienų juduliuojančius šešėlius, ir šis mįslingas šmėžavimas bent jau Albertui kėlė lengvai per nugarą bėgantį šiurpą ir neramumą. Juokinga, net pabūgo, jog pasidavė apgaulei — čia ne tikrasis miestelis, o tik nelabojo pakištas veidro-

dinis atspindys, gerų geriausia — vaizduotės pinklės. Gal dėl to, kad įgriuvo čionai iš paties pūgos sūkurio, gal kad prie tamsos pripratusios akys iš pradžių sunkiai ką nors galėjo įžiūrėti — žvakių liepsnelės vėjavaikiškai šokčiojo vyzdžiuose, liedamos ir iškreipdamos ir taip neryškius daiktų, žmonių siluetus,— jie labai pamažėl apsiprato, tačiau kai pagaliau atitirpo ir atkuto, tai jau be atodairos pasidavė tai visuotinio siausmo ir šurmulio bangai, nešančiai vis tolyn ir tolyn ir išsklaidančiai ne tik nejaukumą, bet ir nerimastį, liūdesį, susirūpinimą.

Rūbinės nebuvo, ir jie tiesiai ant grindų, kertėn, sumetė drėgnus nuo tirpstančio sniego puspalčius, striukes; kadangi prie vieno netilpo, susistūmė du staliukus. Pirmai pradžiai — kad atšiltų — užsisakę butelį degtinės ir laukdami, kol atneš, dabar jau juokais prisiminė, kaip vos ne griūdami klampojo per sniegą, žingsnis po žingsnio yrėsi prieš vėją, čaižantį tarsi švitriniu popierium skruostus. Dabar, kai jau nepaisydami to, kas dedas už lango, sėdėjo šioje, tegu ir ne kažin kokioje, užeigėlėje, kai jautė radiatorių skleidžiamą ir nuo žvarbaus stingulio vaduojančią šilumą, ką tik tūžmingai kandusi ir anaiptol dar nepailsusi pūga teatrodė linksmas, vertas prisiminti nuotykis, iš pradžių sukėlęs kiek nerimasties, tačiau viskam praėjus tik džiugus ir dar labiau susiejantis visus, kurie jį patyrė. Pagauti to šilto ir jaukaus šurmulio, jie klegėjo vis garsiau ir garsiau, o kai išlenkė po pirmą taurelę ir pajuto, kaip ugninė gyvatėlė, viską aplink save degindama, nuvinguriavo kūnu žemyn, nieko daugiau nebereikėjo. Su maloniai tvokstelėjusia šiluma vėl grįžo išsekusios jėgos, įsitempė raumenys, prašviesėjo akyse. Nebetrikdė ir keisti, tie vieni su kitais besipinantys, lubų ir sienų sandūroj grėsmingai lūžtantys šešėliai,— visai jų nebepastebėjo. O po antrosios pasijuto kone namuose — net jeigu staiga būtų pasibaigusi čia juos atginusi pūga, vis tiek vargu būtų išsikrapštę. Ne, tai toli gražu nebuvo svaigulys; kitais kartais menkniekiai — šiluma, valgio kvapas, pro kiek praviras virtuvės duris virstąs garas,— dabar regėjosi esą didžiausi malonumai, kurių baugu buvo netekti.

Žinoma, atsirado ir pažįstamų. Tai kas, kad matomi pirmą kartą — svetimam krašte sutikti tautiečiai juk dažnai pasirodo esą artimesni už senus, tačiau jau spėjusius įkyrėti draugus. Užtenka tik ištiesti ranką, susipažinti, ir jau peržengta nepatiklumo ir nejaukumo riba, kitomis aplinkybėmis taip varžanti pirmomis susitikimo minutėmis. Iš teisybės, šįsyk jos nė nebuvo — tik atsitiktinai nugirstas žodis, šypsena, kviečiantis mostas, ir štai jau dar sykį padvigubėjęs stalas, dar garsiau skambantis aplinkiniams nesuprantamas lalesys. Net patys nepajuto, kaip užsimezgė bičiulystė — sakytum tik ir laukę progos nusprūsti nuo lūpų žodžiai byrėjo kaip iš kiauro maišo, ant ratu siunčiamos lėkštutės krito pinigai, padavėja vieną po kito nešė butelius vyno. Iš pradžių dar bandę palaikyti bendrą šneką, po kiek laiko jie jau kalbėjosi kas su kuo; klausinėjo, iš kur, kada atvažiavę, kada ketiną grįžti atgal; dalinosi įspūdžiais, patarinėjo, kur nueiti, ką pamatyti. Žinoma, smulkmenos, tačiau argi ne nuo jų viskas prasideda, bene tų ne tik iš pirmo žvilgsnio, bet tikrai nereikšmingų mažmožių nepakako palaikyti džiugesiui ir pakilumui? Pasirodo, ne vieni iš to krašto čia esate, ne iš jūsų vienų lūpų šitų kalnagūbrių papėdėje aidi lietuviškas žodis,— ir nereikėjo nieko daugiau, jau vien tai artino, siejo, atkėlė nepatiklumo vartus. Žinoma, per tokius pokalbius veik niekada neprieinama iki labiausiai rūpimų ir skaudamų dalykų, bet kad to nė nereikia — jie patys traukiasi nuošalėn, užleisdami vietą bendresnėms ir paviršutiniškesnėms temoms, atitinkančioms visuotinio džiugesio prigimtį. Iš tiesų keista, kad sykiais ir intymiausi atsivėrimai nesuartina tiek, kiek štai tokie banalūs ir greitai užmirštami plepalai; gal todėl, kad nieko pernelyg daug iš jų nesitiki, o ko tuo laiku trokšti, jie ir duoda — padeda užsimiršti, suteikia lengvumo.

Kai kalbos pritilo, suskambo daina. Atėjo pati — niekieno neraginta, nekviesta. Albertas net nepastebėjo, kas užvedė — regis, visi vienu akimoju pajutę, kad laikas, atsikvėpė, ir ji išsprūdo. Nebeturėdama kantrybės ilgiau laukti, ji išsiveržė tuo pačiu kartu iš visų krūtinių ir savo tyru melodingumu apstulbino visą saliukę. Rodės, ne bal-

sas dainą, o daina balsą nešą ir skraidina, ir ne vien čia, o daug toliau — apsukusi lankstą, ji vėl grįžta savo gimtinėn už šimtų kilometrų, iš kur buvo atlėkusi priminti, jog svetimas grožis vis tiek kada nors nusibos — nesusižavėk juo, nepamiršk, ką palikai... Bet gal taip visuomet — ne balsas dainą, o daina balsą prikelia ir vilioja įkandin savęs, įliedama jį protėvių choran, ir kai pajunti tegul ir blausų ryšį, jungtį, siejančią tada ir dabar, kai patiri bendrumą su tais niekada nematytais ir negirdėtais, tačiau kažkuo artimais žmonėmis, nebesi toks labai silpnas ir vienišas; gal svarbiausias tikslas ir pareiga,— pamanai tuomet,— yra išgirsti ir štai taip perduoti? Traukiami skystų, nelabai darnių balsų posmai juos — ką tik susipažinusius — suartino daug labiau negu visi tie pokalbiai ir nors juokingi, bet tušti pašmaikštavimai,— kaip iš vieno kelmo išaugusios atžalos nesipriešina šuorais ūkčiojančiam vėjui, taip jie su pasitikėjimu atsidavė ramiai sruvenančiai melodijai ir kiek monotoniškam, ilgesį žadinančiam ritmui, leidusiems pajusti, kad juos vienija ne tik ta pati žemė ir kalba, išorinių bruožų panašumas, bet ir nei matomi, nei girdimi, nei apčiuopiami, tačiau iš tikrųjų esantys ir net stipriausios jėgos neišplėšiami, jeigu tik pats nepasiduodi, dalykai, ta gyvybę sauganti sėkla, iš kurios viskas ir dygo, ir dygsta.

Matė, kaip į juos sužiuro, tačiau buvo nė motais. Kai baigė, išgirdo, jog šurmulys kiek pritilęs. Kažkoks išdidumas ar savimeilė neleido kreipti pernelyg daug dėmesio į juos, tuos nesuprantama kalba traukiančius dainą nepažįstamuosius, betgi tuo pačiu sykiu kirbino ir smalsumas. Argi jis atsispirs tam, kas neįprasta, negirdėta neregėta, bene susitvardys? Iš tikrųjų, kas žino, ko daugiau buvo tam nuščiuvime — nuostabos, susižavėjimo ar ambicijų ir paprasčiausio bukumo, net tūžmasties?

Iš pradžių nesuprato, ko nori. Priėjęs abiem rankom atsirėmė į stalą, išsiviepė ir nieko nesakydamas tuščiu žvilgsniu įsistebeilijo vienan taškan. Gerokai įkaušęs, vos besilaikąs ant kojų, tačiau dėl to anaiptol nepraradęs beatodairiško pasitikėjimo savimi, sklindančio tiesiog iš akių ir trenkiančio nuo visos povyzos. Ištįsęs, šiurkščių ir kampuotų bruožų, jis atrodė esąs iš tų, kurie, patys

būdami menkystos, spjaudo ir niekina visa, kas neatitinka jų nepraustaburniško požiūrio ir netelpa į primityvaus suvokimo ribas. Dažniausiai iš šitokios arogancijos išaugama kartu su paauglyste, tačiau — keista ir juokinga — tam prie jų staliuko palinkusiam nebrendilai buvo jau netoli trisdešimties. Suaugusio vyro veidas su jau seniai susiformavusiais bruožais ir spėjusia, tikriausiai nuo rūkymo, pagelsti oda, o kartu — vaikėziškas įžūlumas, dar labiau aitrinamas tūžmasties, nežinia kieno sukeltos ir priekabiai ieškančios, kaip čia išsiliejus, ant ko užsibloškus.

Iš pradžių dėjosi visai nekreipią dėmesio. Duok kvailiui kelią,— atsainiai numojo ranka Kęstas, ir visi vėl sušneko, įsipylė vyno. Lengva buvo pastebėti — tas abejingumas, nebyli panieka ieškančiam kliaučių ilgšiui dar labiau varė siutą; juk taip visada, kai delnai niežėte niežti, širdis verda pykčiu, o kur pulti — nėra. Ir vis dėlto neištvėrė — taip ir neišmušęs iš pusiausvyros nė vieno, kuriuos buvo nusižiūrėjęs, pats pratrūko — staiga nuo stalo griebė artipilnę taurę ir jau užsivers, bet šalia sėdintis Algis ūmiu kirčiu spėjo trinktelėti per ranką — pažiro stiklai, purslais tykštelėjo ir išsiliejo ant grindų vynas. Dabar tai jau puls — argi ne to norėjo, argi tyčia nesistengė sukelti muštynių? — nei iš šio, nei iš to juk nešoksi. Tačiau ne, vien tik aštriau blykstelėjo vyzdžiai, nervingai trūktelėjo veido raumenys ir susispaudė kumščiai. Suakmenėjo, karštligiškai degančiu žvilgsniu apibėgo visus, susėdusius apie tuos krūvon sustumtus staliukus. Susitvardė, o gal pabūgo. Litovcy,— atgrasiai išspaudė pro pykčio sutrauktas lūpas ir nusigręžęs nudūlino šalin — svirinėdamas, susikūprinęs, bet sunku buvo patikėti, kad viskas tuo baigėsi. Ne, jie patys nepuolė įkandin atmokėti už tą spjūvį „litovcy",— tačiau matė, kaip tas žaliūkas negali nustygti — stačiai nesitverdamas savam kaily, lenkiasi tai prie vieno, tai prie kito staliuko, kažką aiškina, nors jo draugužiams ir taip viskas sakytum ant delno.

Iš tikrųjų nežinia, kuo būtų baigęsis šis susistumdymas, jeigu ne visas kortas atvertęs vaikinukas. Taip ir nesuprato, kas jis — ar vietinis, ar tik landesnis ir pastabes-

nis už kitus atvykėlis, pagaliau kas trūktelėjo už liežuvio — prislinkęs net nepasilabino ir kaip seniems bičiuliams puolė aiškinti, kad tas po saliukę besišlaistantis ilgšis tarnavęs Lietuvoj, kad jį ten užėdė kažkoks karininkas, ir nuo tol jis griežte griežia dantį, vos tik pamato lietuvį. Anų dienų pyktis vėl pabunda, suaudrina krūtinę, ir tuomet — saugokis. Tie žaliūkai,— toliau pasakojo abiem alkūnėmis stalan atsirėmęs vaikinukas,— eina su juo išvien; ne sykį čia buvo sukėlę muštynes; kai tik išgeria, taip ir ieško progos. Žiūrėkit,— parodė žvilgsniu,— jau išeina, matote — po vieną, kad nekristų į akį. Retas vakaras šitam restoranėly baigias ramiai, ypač dabar, kai atostogos ir visas miestelis knibžda slidininkų ar šiaip turistų. Geriau,— dar labiau pasilenkęs ir per šurmulį vos girdimu balsu šnibždėjo tarytum didžiausią paslaptį,— išeikit visu būriu, gal tuomet nedrįs. Žinoma, visus iškart bijos pulti — ne tokie jau jie smarkūs, daugiau giriasi negu gali.

Albertas nužvelgė stalą, paskui — saliukę. Visi tie susėdę ar šokantys buvo jau gerokai įkaušę, tačiau dar ne toks metas, kai restorano darbo laikas eina į pabaigą, ir net lengviau apsvaigę, visuotinio ūžesio išjudinti, nebesitveria savyje. Tačiau ir dabar dauguma, ypač atvykėliai, elgėsi laisviau negu įprasta — svetimos sienos, nepažįstami, veikiausiai pirmą ir paskutinį sykį regimi žmonės leido nieko nepaisyti ir spjauti į kitomis aplinkybėmis neišdrįstamas paniekinti normas. Nors restoranėlis buvo nelabai didelis, bet per tą ūžesį, banguojantį ir blaškantį klegesį iš tikrųjų buvo sunku pastebėti, kad čia išeinantys, čia vėl sugrįžtantys žaliūkai šlitinėja ne šiaip sau ir toli gražu nėra tokie abejingi kaip dedasi, o juo labiau susiprotėti, kad pakampėmis tardamiesi rezga kažkokias pinkles. Tik to nepažįstamo vaikinuko paakinti, atkreipė dėmesį, ir ne veltui.

Nuotaika subjuro, tačiau neskubėjo skirstytis. Tik tada, kai ūmai plykstelėjo šviesa, apnuogindama tuos prišnerkštus staliukus, seniai dažymo reikalingas sienas, tamsoje visai nieko atrodžiusias užuolaidas, susigriebė, jog pats metas kilti. Pūga kiek aprimusi, o ir kelio iki namų ne tiek jau mažai — kažin, kaip ir kada pavyks parsi-

belsti. Nors ir labai nesinorėjo vėl išgriūti žiemos nakties nužvarbintan oran, tačiau niekur nedingsi.

Kaip patarė tas vaikinukas, išėjo visi sykiu. Gal ir be reikalo įsibaugino, o gal iš tiesų nedrįso pulti, išvydę visą būrį? Ko gi laukė tie dar paaugliai ir kiek augesni, bet taip pat vaikėziškai kleketuojantys vyrukai, jeigu ne jų? Pašalėj, kur nepasiekia vėjo vos ne vos siūbuojamo šviestuvo spinduliai, žybsinčios cigarečių liepsnelės, skystantys siluetai, suskambantys ir vėl nutrūkstantys balsai,— bet taip ir neprisiartino, nė iš tolo žodžiu neužkabino. Tas susistumdymas restoranėly, kaip koks deguto šaukštas medaus statinėje, taip ir paliko — o turėjo dar kažkas būti, to reikalavo pienburnių logika. Paskui Albertas juokėsi pats sau, kad ūmai plykstelėjusi šviesa išsklaidė ne tik tamsą, bet ir tų pakrūmėj susibūrusių žaliūkų įniršį.

Sankryžoje atsisveikinę su naujaisiais savo pažįstamais vos ne kaip su geriausiais draugais, jie patraukė namų link. Slėnyje tarp dviejų kalnagūbrių siaura gyvačiuke išsibarstę pastatų ir gatvių šviestuvų žiburėliai, o priešais akis — tamsa ir didžiausiomis pusnimis užversti aukštyn vedę takiukai — nė žymės jų nelikę. Gerai, kad, blankaus mėnulio svidesio nužertas, bent sniegas švytėjo — vis ne taip aklai ėjo, galėjo nors kiek orientuotis pagal šen bei ten išsimėčiusius krūmynus ir mažus miškelius, pagal dar didingiau atrodančias naktį, sakytum žemiau nusileidusį dangų prilaikančias viršukalnes. Tačiau balkšvo žilpio aptrauktos ir jau, regis, pažįstamos vietovės tokiu metu buvo visiškai kitokios negu dieną; tarytum pakliuvę velnio ratan, jie griūdami ir vėl keldamiesi klampojo per apstų, tarpais aukščiau kelių sniegą, nieko neprieidami ir matydami aplink save vis tuos pačius tyrlaukius, kuriuose ir įtempęs akį negalėjai pastebėti nė menkiausio žmogaus buvimo pėdsako. Jau buvo ne juokais išsigandę, kai pagaliau Milda įžvelgė tolumoj vos ne vos mirksintį žiburėlį — tačiau visiškai ne toj pusėj, į kurią ėjo, be to, ir žemiau. Begalinio dangaus ir įstrižai kylančių kalnų fone jis virbuliavo lyg menka, atšiauraus vėjo plevename ir tuoj pat galinti užgesti vilties kibirkštėlė; kaip skęstantis griebiasi šiaudo, taip jie, nieko daugiau nebesitikėdami leidosi ton pusėn. Čia pranykdama — kai jie čiuž-

telėdavo daubon ar skardin,— čia vėl įsiplieksdama — kai pakildavo aukštėliau,— ta mažytė, nelyginant vyzdys saugoma žiežirba jiems dabar rodė kelią — kelią, iš kurio jie bijojo išklysti, kurį bijojo pamesti ir kuris po ilgų klaidžiojimų juos turėjo atvesti jeigu ne namo, tai bent į žmogaus gyvenamą būstą. Pati naktis nebaugino — vėjas nurimęs, pūga nuūžusi tolyn; labiau gąsdino tas visa sukaustęs nebylumas ir po tokio baisaus šėlsmo vėl artėjantis sustingimas, regis, netrukus įsimesiantis ir tavo vidun, surakinsiantis sąnarius, raumenis. Tuomet nebeįstengsi net krustelėti — apimtas ledinio abejingumo ir nevilties, stypsosi kaip tie prieblandoj dūluojantys medžiai ar amžiais iš vietos nepasijudinantys kalnynai, juos raižančios properšos, slėniai. Turi spėti, iki šaltis, kolei kas šiurpinantis kūną, prasismelks ir į gyslas; ir ne tik pats spėti, bet ir padėti šalia brendantiems ir reikalingiems paspirties. Tik ta tolumoj virpanti šviesos žiežirbėlė mus dar gali išgelbėti, tačiau per anksti nesidžiauk — iki jos dar tiek ir tiek.

— Taip ir maniau, kad pasiklydot,— kalbėjo šeimininkė, kai jie — nuo galvos iki kojų snieguiti, nusigalavę — pagaliau atvėrė vartelius ir sugriuvo į kiemą. Tai ji visą vakarą žibino lempą, laukdama, kol sugrįš, tai jai turėjo būti dėkingi už per didžiausią tolybę atsklidusį šviesos spindulį, teikusį vilties ir tuomet, kai, regėjosi, jau baigia išsekti jėgos, dar žingsnis, kitas, ir viskas. Atkasti takeliai, pakurta ir jau gerokai įkaitusi krosnelė, arbata,— jie puolė dėkoti, tačiau ji tik mojo ranka ir sakė, kad nieko čia tokio — eikit greičiau vidun, sušilsit. Už sienos bilsnojančios avelės, raumenis atpalaiduojanti kaitra, po tamsos net akinanti apmūsijusios lemputės šviesa,— visa tai jau čia pat, tereikia peržengti slenkstį; šaltis, atžariai kertantis vėjas, nuostabiu baltumu viską nutvieskęs, tačiau pasalūniškai piktas sniegas jau liko už nugaros, nebegalėjo pasikėsinti. Tereikia peržengti slenkstį,— bet dabar, kai tas tolybėse mirguliavęs žiburiukas priartėjo tiek, kad buvo ranka pasiekiamas, ką ten priartėjo — išsklido, apgaubė, sušildė,— Albertui nei iš šio, nei iš to taip pagailo dar ką tiktai keikto vargo, jį lydinčio nerimo, labiau už šaltį šiurpinančio baugesio, kad net

suspaudė apmaudas: pernelyg greitai viskas pasibaigė, pernelyg paprastai. Jau tuomet, kai dar iš tolo suprato, kad trobelikė, metanti šviesos spindulį,— ta pati, kurioje jie apsistoję, ir pasidarė aišku, jog viskas baigsis geruoju, sykiu su džiaugsmu smilktelėjo ir graužatis. Už nugaros likęs kelias nebeatrodė nei toks klampus, nei ypatingai klaidus, o nervų galiukais bėganti baimė — ne tik slegianti, bet ir apvalanti, verčianti į viską pažvelgti kiek kitaip...

Praleidęs visus pirma savęs, Albertas patsai neperžengė slenksčio. Iš lauko uždaręs duris ir pajutęs, kad vis dėlto neįstengs atsispirti taip netikėtai sukilusiai ir visus iki vieno jausmus pavergusiai pagundai, jis skubiai pasileido atgal link vartelių. Reikėjo kuo greičiau juos pasiekti — kol dar niekas nepastebėjo ir nepasigedo; kam tie tušti, vėjais einantys aiškinimaisi? Tarytum būtų koks bijąs išsiduoti sąmokslininkas ar nusikaltėlis, jis drebėjo dėl kiekvieno sniego girgžtelėjimo po kojomis, krūpčiojo nuo kiekvieno širdies tvinksnio krūtinėje. Tie gyvam negyvam žadą užkandusią tylą trikdantys garsai, rodės, aidu atsimuša į ledu apkaustytą ir žiaudrių vėjų išpustytą žiemos dangų; sugrįžę dešimteriopai stipresni, jie stačiai pusiau skelia ausų būgnelius, ir grynas atsitiktinumas, kad jų dar neišgirdo nei kambarėlin sugužėję kelionės bendrai, nei rūpestingoji šeimininkė. O gal niekam nė motais.

Nors ir puikiai tai suprato, tačiau lengviau atsikvėpė tik atsidūręs gerokai atstu už vartelių. Čia buvo tuštuma, kurion, be jo, niekas daugiau neturėjo teisės įžengti, čia buvo užginta žmogaus balsu sudrumsti tyla. Albertui regėjosi, kad stovi priešais jam vienam šį akimirksnį priklausančią erdvę; pasipuošusi šventiškai spindinčiu baltumu, ji kvietė ateiti, traukte traukė į save. Bet jis delsė. Žinoma, ne todėl, kad būtų išsigandęs taip staiga priešaky išskydusių erdvių, visai ne. Paprasčiausiai bauginosi tegul ir atsargiu, nieko pikto nežadančiu žingsniu sutrikdyti šią dužlią ramybę, alsuojančią amžinatve ir pastovumu, lygiai kaip nedrįso, kad ir nenorom, nutraukti viską vienan daiktan veriantį laukimo siūlelį. Trumpam suspurdėjęs pūgos vėtroj, jis, tas siūlelis, dabar vėl buvo lygiai

įsitempęs ir skleidė nei nekantrumui, nei skubai neleidžiančią prasiveržti ramybę. Grakščiausiom bangom, kad net stebiesi, kaip šitaip išsilaiko, sunešti vėpūtiniai, prieš kiek laiko nubirusios, o dabar štai vėl ant medžių šakų ir krūmynų užmestos minkštutėlės kepurės, raganos taukais — kaip pasakoj — sidabruojantis sniegas,— tik apsižvalgyk aplinkui, įkvėpk tiek žvarbaus, šalto oro, kad tavo viduj atsivertų skambanti varpo ertmė... Sakyk, argi ne beprasmis ir tuščias dabar atrodo ką tik pasibaigęs siausmas, tas aklas maištas, kai žemė sijojo dangų, o dangus — žemę, kai iš apynasrio išsinėręs vėjas dūko kaip paklaikęs ir kūliu vertėsi skardžiai ir slėniai, kai medžių šaknys vos išlaikė kamienus, o vėtros šukuojami krūmai dejavo, nelyginant būtų ištikusi paskutinioji? Viso labo nesąmoningas ir pasibaigsiantis tuo, kuo prasidėjo, šėlsmas, nieko neduodanti, nebent bejėgiškumą ir tuščią didybę dar sykį parodanti proverža,— bene kas daugiau? Nes yra tai, kam visa turi nuolankiai paklusti, prieš ką atsidūręs kiekvienas privalo pamiršti savo valią ir norus, kieno akivaizdoje visi iki vieno dalykai darosi niekis. Yra jėga, be kurios palaiminimo ničnieko negali nutikti, viską formuojanti ir lemianti jėga, ir visiškai nesvarbu, kaip ją pavadinsime — Dievu, dvasia, po visą gamtą išskydusia ar virš jos susikaupusia sąmone, materiją tvarkančiu dėsniu ar galiausiai tuo pačiu laukimu. Laukimu, persmelkusiu ne tik kiekvieną šerkšno kruopelytę, vos pradėjusį krautis pumpurą, plika akimi neįžiūrimą dulkelę, bet ir menkiausią tavo paties jausmo krustelėjimą, blausiausią nuovoką, troškimą; laukimu, kuris yra pats laikas, likimas, kiekvieno atskirai ir visų išsyk pasmerktumas bei išsigelbėjimas. Tikrojo gėrio ir grožio, skaidrumo ir prasmingumo ilgesys: senųjų dailininkų drobės, peizažai, kuriuose virš itin kruopščiai nutapytų tykių užutekių, garsingų, tačiau dar neprabudusių uostų su aukštyn savo stiebus keliančiais burlaiviais ir mažytėmis eldijomis, virš ganyklų, kuriose ramiai sau atrajoja gerai įmitę galvijai, slėnių, javus brandinančių laukų virvena nežemiškai trapus, vos ne vos erdvę virpinantis spindėjimas; spindėjimas, tučtuojau, regis, išblėsiantis, tačiau jau ne vieną šimtmetį maloniai šildantis visų, kurie tik su-

stoja priešais šį paveikslą, sielas... Tyla laukia garso, garsas laukia žodžio, žodis laukia prasmės, suimsiančios savin visa, kas yra apačioj, nutiesiančios lieptą tarp to, kas žemai ir kas aukštai, ištrinsiančios ribą tarp žinojimo ir nežinojimo... Laukimas, o iš jo skleidžiasi kantrybė, viltis, paguoda; visas laikas yra laukimas; tie karai, sukilimai, revoliucijos, tos žudynės, perversmai, pagaliau blaškymasis nuo vieno dievo prie kito iki visiško atsimetimo — tai pastanga užbėgti už akių, nutraukti erdvę veriantį ir nuo paskutinio žingsnio sulaikantį siūlą, suprasti tai, kam dar neatėjo metas, priartinti žadėto išsipildymo akimirksnį, pranokti save. O kas gi yra ir istorija, jeigu ne tas pats kiekvieną šion žemėn ateinančią kartą persmelkiantis laukimas; kits kitą praeitin nustumiantys amžiai, epochos, laikotarpiai — tai vis kitoniškos maldos, tačiau nė kiek nesikeičiąs, tik naujomis ir naujomis formomis pasikartojantis ritualas, kurio tikslas — prisišaukti, o rezultatas — bežadė tyla.

Atsargiai — lyg stypintų per trapų stiklą — Albertas leidosi iki tol dar niekieno žingsniu nesujudintais pusnynais. Varpo ertmė — jis jautė, kaip jinai veriasi, kaip jau pradeda skleistis nelyginant žiedas, o kažkur iš aukštybių ima leistis netrukus varinį gausmą įskelsianti šerdis. Nevaržomas žvilgsnis slydinėjo nuo vienur prie kitur, regis, ir jo viduje atkeldamas vartus į net neįtartas esant platybes, tačiau tuo pat metu kaip gera buvo žinoti, kad visiškai netoli — tereikia atsigręžti, ir pamatysi — spigsi žiburys, kad jo šviesa sklinda iš žmogaus būsto, kad ten, viduje, žioruoja krosnelė, o jos šilumą patikimai saugo dvigubi langai. Albertas ėjo vis tolyn ir tolyn — nuo to namų jaukumo, nuo draugų, nuo visko, kas įprasta; ėjo vis labiau smelkiamas nerimo, kylančio ne iš baimės — juk žinojo, kad už nugaros plevena neleisianti pasiklysti švieselė,— o lyg ir be jokios priežasties. Ta nelytėta ir pati savęs besidrovinti tyruma, vos girdimai lūžtantis sniegas, aukštyn šaunančios ir sustingstančios eglės,— kas buvo toje tamsiu dugnu žemę užvožusioje naktyje be to, ką galėjo pamatyti akis ir pačiupinėti ranka, kas vertė smarkiau spurdėti širdį ir deginančiomis kojytėmis bėgti per nugarą šiurpuliukus? Kas sykiu ir iš grėsmingos, ir iš

šventiškai pasidabinusios nakties atsimušė štai to ką tik sukniubusio pusnyje žmogaus genuose, ką matė ir jautė tą akimirksnį jis — toks vienišas begalinėse, iš visų pusių besiveriančiose erdvėse? Gal kaip tik tuolaik jo akyse tvykstelėjo praregėjimo šviesa, o gal dar labiau nei kitais sykiais krūtinę suspaudė aitra dėl savo menkumo ir bejėgiškumo, gal jis pasijuto tik maža jį apskreitusios didybės dalelytė, o gal atvirkščiai — net kūną nupurtė suvokimas, koks jis čia nereikalingas, pasmerktas, ir iki tol taip brangintas gyvenimas pasirodė esąs viso labo tuščias kevalas, atsitiktinių, iš visų pusių duodančių vėjų ridenamas pačia bedugnės briauna?..

Albertas nepajuto, kaip atsidūrė ant sniego. Ar suklupo, ar, kažkokio keisto potroškio pagautas, tyčia pargriuvo,— tik atsimerkęs pamatė virš savęs tyvuliuojantį dangų: dangų, kuris apklėtė visą akiratį, spingsėdamas keliomis sakytum atsitiktinai prišalusiomis žvaigždelėmis, ir globė atsainiu ramumu. Jis — vienintelis nepasidavęs grėsmingam pūgos siausmui, tam nekantros prasiveržimui — dabar tarytum ironiškai šypsojosi, tačiau sykiu ir guodė. Aukštielninkas gulėdamas visus kampus nušipinančių vėjų išpustytoje lomoje, Albertas jautė, kaip į jo gyslas ima skverbtis — ne, ne šaltis, o tas dangaus ir žemės ramumas, pristabdantis kraujo sruvenimą ir nenuoramai protui dovanojantis blaivios išminties. Keista, ir speigas nekando — lyg sniegas iš tikrųjų būtų virtęs patalu, kaip mėgstama apie jį sakyti. Tas į visas puses išdrykusiose erdvėse, tokiose bežadėse, tokiose tuščiose, žirbtelėjęs šviesos trupinėlis ir jo metamas spindulys — atsisuk ir pažvelk ton pusėn, ištiesk ranką. Ar jauti, kaip jis pramuša išorinį kiautą ir, įsismelkęs vidun, įskelia kibirkštį, kuri yra tikroji šviesa ir šiluma? Padedi ant sniego ranką, ir lieka plaštakos ir pirštų įspaudai, pastatai koją, ir įmini pėdas; tik tai, prie ko prisiliečia jausmas, suspindi kitokia šviesa, o sykiu lieka toks, koks buvęs. Ramuma. Įsiklausymas. Ir staiga — trūksta tas visa įtempęs siūlelis, trūksta, ir pačia ome pajunti, kaip iš visų pusių veriasi, tarsi atsigaubia ir suklega visa, iš ko buvo atimtas balsas, įgauna pavidalus tas, kas tebuvo šešėlis, kaip žodis virsta kūnu, o kūnas — skaidria ir perregima

prasme. Nustėręs regi, kaip visa tai darosi — darosi be jokio judesio, juo labiau šėksmo, pikto įniršio; skleidžiasi taip ramiai, kad, rodos, išvis niekas nevyksta. Muzika be garsų ir melodijos, o vis dėlto muzika; paveikslas be linijų ir spalvų, o vis dėlto paveikslas; eilėraštis be žodžių ir rimo, o vis dėlto eilėraštis,— kokios klausos reikia, kad visa tai išgirstum, kokių akių, kad pamatytum, kokios atminties, kad prisimintum ir ligi begalybės pratęstum? Ar turi teisę nuleisti rankas, net jeigu iš anksto nutuoki, jog tai neįmanoma ir visos pastangos nueis vėjais, ar ne pražūtis toks susitaikymas? Kas lieka iš akimirkos be įtampos, iš troškimo be vilties ir tikėjimo, iš veiksmo — be valios?

Gulėdamas aukštielninkas, Albertas jautė, kaip kažkur iš viršaus leidžiasi spindulys, prasiskverbia pro kiautą ir lyg tirštą miglą sklaido vienatvės ir atskirties baugesį. Vienatvės graužatis — juk tai niekas daugiau, tik savimeilė, aikštingumas, savęs — paslaptingo, nesuvokiamo, sykiais išsigimėliško — baimė. Kaip tolimas seniai ištarto žodžio aidas Alberto mintyse šmėstelėjo restoranėlio ir to, kas tenai atsitiko, prisiminimas; priartėjo tik tam, kad tučtuojau sudiltų kaip kažkas nereikšminga, netikra, atmestina. Tas užsimiršimas, svaigulio pažadintos aistros, kampuotų veido bruožų vaikėzas ir nepagrįstos ambicijos,— niekas daugiau, vien panašus į sniego vėtrą siausmas, tik ne toks didingas, prikeltas ne galingos jėgos, o paprasčiausio menkniekio. Ne, ne tai; reikia tik atsimerkti, įsiklausyti, ir pajusi, kaip visa tai niekam verta, išvysi, kaip trupa ir eižėja sienos, išgirsi, kaip byra smiltys, šiurena sudžiūvusios, šiurkščiai per delną braukiančios smilgos, rieda akmenys, ir lieka erdvė iš visų pusių. Nuo tuštumo net skambanti erdvė, dar be nieko — ji laukia pirmojo tavo valios kirbtelėjimo, pirmojo be garso ištarto žodžio, pirmojo sąmonėje likusio veiksmo. Vienatvė ir bendrumas — juk tai vienas ir tas pats; tik būdamas atskirai gali nusimesti išorinį lukštą ir pajusti daugybę saitų, jungiančių tave su tuo, kas yra aplinkui. Sukučiu susiviję ir sustingę vėpūtiniai, sniegu užnešti miškininkų ir medkirčių takeliai, šaltai ir didingai spindinčios kalnų keteros ir loma — tokia mažytė, saky-

tum sauja tave šį akimirksnį priglaudusi loma — ji yra tarsi viską gimdančios ir motinystės ryšiu susiejančios įsčios, prarasti ir vėl susigrąžinti namai; prisispausk arčiau jos — ar jauti, kaip tvinksi devyniais speigais surakinta, visų apleista, tačiau nepraradusi vilties širdis? Loma — motina, pagaliau sulaukusi sūnaus palaidūno; tikėjimo ir prasmės loma; loma, kurioje vėl tvykstelėjo šviesos spindulys. Vėl mezgasi kažkada nutrūkusi virkščia, padariusi niekur nenuvedusį lankstą mintis grįžta savo pradžion, bet tik tam, kad, trumpai prisiglaudusi prie motinos, tuoj pat atsiskirtų ir pradėtų naują kelionę. Lygiai taip pat jausmas — dar tik pradedąs rusenti, bet po akimirksnio įsiplieksiantis ir išvesiantis dabar į dar tolimesnes vienatvės ir atskirties ūkanas...

— Albertai!

Bet tai buvo tik atsitiktinis, ausų būgnelius suvirpinęs, tačiau neišgirstas žodis.

13

Nusprendė palikti bendrabutį. Jau seniau ketino — pritrūko ryžtingumo ir užsispyrimo.

Nugara atsirėmęs į sieną, Albertas klausėsi, kaip tyla paskutiniai garsai. Kažkur trinkteli durys, koridorium nukaukši žingsniai, ščiūva pusbalsiu ištarti žodžiai. Pusiaunakčio ramybė — ji čia ateina daug vėliau negu visur kitur — jau seniai ištuštėjusios gatvės, visa užliejęs snūdulys ir lygiais tarpais vienas nuo kito stypsantys žibintai dabar atrodo esą vieninteliai apleisto miesto gyventojai. Dažną vakarą, jeigu tik nepriveikia dienos nuovargis, Albertas neina miegoti, iki nesulaukia šio laiko — kai, niekieno netrikdomas, jis gali štai taip spoksoti pro siaurą ir aukštą laiptinės langą į tuos tarytum apmirusius daugiaaukščius namus, šviestuvus, nors ir retai, bet vis dėlto kartkartėmis šmėstelinčius taksi — greitai pradumdami, jie tik dar labiau sustiprina tuštumo ir nykumos įspūdį; laukia kaskart vildamasis, jog ims ir užlies tas anąsyk patirtas drauge ir atskirties, ir bendrumo jausmas, nuskaidrinęs ligi tol neregėtus akiračius. Bet tai — tik

tuščios svajonės, ir šituo nuolat gauna įsitikinti: net didžiausios tylos ir ramybės minutėmis čia iki galo nenuščiūva dieną aidėjęs triukšmas — žingsnių, daugybės magnetofonų ir skirtingiausias stotis gaudančių tranzistorių, indų tarškesio škardas, pasakytų ir galugerkly užstrigusių žodžių atbalsis,— regis, jie ne išlėkė pavėjui ir sudilo, o įsigėrė, siurbte įsisiurbė į štai šias betoninių plokščių sienas, nusėdo į pakampes ir, tyčia erzindami, neleidžia atitrūkti ir likti vienui vienam su savimi. Nereikia nė pasigėrusiųjų šūksnių, atlekiančių iš kiemo, ar vėlyvo naktibaldos triukšmo prausykloje — tie sakytum tylon įsikirtę dienos garsai išmuša iš pusiausvyros ir ramybės, primena įkyrėjusius buities rūpesčius ar šiaip nieko nereiškiančias smulkmenas. Čia vis kas nors išblaško dėmesį, čia vis turi taikytis prie kitų, čia kiekvieną akimirksnį privalai derinti savo ir aplinkinių sumanymus, užgaidas, norus. Žinoma, gali spyriotis, stengtis atsiriboti, daryti tai, ką trokšti, ir dėtis, kad tau niekas nė motais, tačiau kaip greitai tuomet būsi apšauktas atplaiša, nesugyvenamu! O ir pats ar turi tiek valios ir atkaklumo, kad pajėgtum atsispirti tam lengvam ir tuščiam, tačiau kaip tik dėl to — ir patraukliam klegesiui, atsainiu mostu ir tave, ir visus kitus jam pasidavusius permetančiam iš vakardienos į šiandieną, o iš šiandienos į rytdieną; priešingai — juk taip dažnai, apimtas keisto nerimo ir baugulio, pats jį sukeli ir įtrauki aplinkinius kaip jie kitais kartais tave. Keista iliuzija — kad gali būti ne tik bendri daiktai, bet ir bendri jausmai, būsenos, nuotaikos ir kad jos, skraidindamos plokščiu paviršiumi, pajėgia nuslopinti graužatį, nusivylimą, lygu kaip patenkina bendravimo ir atsivėrimo poreikį. O gal tai visai ir ne iliuzija? — tik paprasčiausias savo bergždumo ir bejėgiškumo suvokimas ir susitaikymas,— kai nieko daugiau nelieka, ką padarysi, pakanka ir tiek. Ne, vienatvės ir atskirties troškimas čia niekados neišsilukštens iš ilgesio ankšties; nė minutėlės nepaliaujančios sūkuriuoti dulkės šituose bendrabučio kambariuose gula ne tik ant grindų, durų rankenų, mėlynai nudažytų lovų skersinių, bet ir ant tikrojo susimąstymo, susikaupimo — artėjančių ir tuo pat kartu bėgančių

nuo tavęs kaip valiūkiškumu savo negailestingumą dangstanti blausi akiračio linija.

Vakarais varstė duris, ieškodamas kambario.

Iš laikraščių, kuriuose buvo skiltys su nuomojamų butų adresais, ir nuo skelbimų lentų nusirašęs, kur būtų galima kreiptis, Albertas nuolankiai slinko nuo vienų durų prie kitų, vis tikėdamasis, kad dabar tai pasiseks. Jau pačią pirmąją dieną suprato, kaip maža vilties. Nenorėjo jis nei ištaigos, nei ypatingų patogumų — troško paprasčiausio tylaus kampo, kuriame, niekieno nevaržomas ir kitų netrikdydamas, galėtų užsiimti savo darbais. Stalas, lova, vieta susikabinti drabužiams,— tiesą sakant, ko daugiau reikia, ypač jeigu esi vienas, nelabai išlepęs ir neskiri pernelyg dėmesio buities mažmožiams? Tačiau ir tokį būstą, žinoma, už studentui prieinamą kainą, pasirodė esą susirasti ne taip paprasta. Ko norėti, jau į pavasarį; tie, kurie ketino iš anksto, jau seniai išnuomoję, šie, dabar priimantys, siūlo netikėtai susiklosčius aplinkybėms ar paprasčiausiai norėdami pasipelnyti. Vienas? — ne, vieno niekaip, nebent, brolau, mokėtum tiek ir tiek,— ir pasakydavo tokią kainą, kad akys ant kaktos iššokdavo. Išeinate iš bendrabučio, bet palaukit, kodėl, juk taip sunku gauti,— ir nužvelgdavo su tokiu įtarumu, kad norėdavosi nieko nepasakius, nė neatsisveikinus spūdinti šalin ar visiškai skradžiai žemėn prasmegti. Paskui jau vos paskambinęs ar pasibeldęs nutaisydavo dalykišką ir kiek abejingą miną — kad nekiltų pagunda klausinėti ir smalsauti; jeigu būdavo pavėlavęs — jau išnuomota, iškart dūlindavo lauk, jeigu dar niekas nebūdavo spėjęs pirmiau už jį, užeidavo apžiūrėti, tačiau ir tuomet, net maloniai kalbinamas, stengdavosi nesušvelninti tos atsainios veido išraiškos, kuri, pastebėjo, turi daugiau įtakos ir verčia mandagiau su tavimi elgtis negu atsiprašinėjimo tonas ir saldi šypsenėlė.

Ir anksčiau, slampinėdamas gatvėmis ir žvelgdamas pro akis slystančion minion ar į vakare vienas po kito įsižiebiančius langus, Albertas mėgindavo įsivaizduoti, kaip gyvena tie jam visai nepažįstami žmonės, ką veikia, kas jiems rūpi. Iš pažiūros visi kaip sukirpti, ir laiką jie stumia, rodės, vienodai ar bent jau panašiai. Rytmetinė

skuba, darbas įstaigoje ar gamykloje, ilgai lauktas ir pagaliau atėjęs vakaras, atsipalaidavimas,— tos pačios pareigos ir kasdieniniai džiaugsmai vienodais tarpais suskaldo paros tėkmę, o tariami netikėtumai tik pažiūrėti tokie — jie irgi numatyti iš anksto ir suplanuoti. Tačiau koks tai apgaulingas ir paviršutiniškas požiūris! Vienišos moterys su vaikais, pensininkai, besiriejančios ar dirbtinai mandagiai sugyvenančios šeimos, invalidai,— už kiekvienų durų virė, ramiai ir iš lėto sruveno, stingo gyvenimai — skirtingiausi, anaiptol nepanašūs vieni į kitus. Užtekdavo tik peržengti slenkstį, ir jie plūstelėdavo su atsklindančiais iš virtuvės kvapais — aitriais, salstelėjusiais, stipriais ir vos užuodžiamais, užliedavo drauge su gyvu, bet per dienas tikriausiai įkyrinčiu šurmuliu ar nedrąsiai, tarytum bijodami ir varžydamiesi, bylodavo apie save vos girdimai aidinčiais žingsniais, durų grandinėlės trekštelėjimu, pro suspaustas drebančias lūpas išsprūstančiu klausimu — kas ten?

Albertas dairėsi nuošalioje žuvies ir mėsos parduotuvėje: pritryptos grindys, iš atidaromos silkių dėžutės ištryškusiu sūrymu apvarvėjęs prekystalis, aprūdiję svarsčiai ir tarp pirštų šiugždenami nučiupinėti pinigai,— vieni nuo viso šito stengiasi pasprukti, užsidaryti į prabangius ir nuglaistyta tvarka dvelkiančius butus su importiniais baldais, nailoninėmis užuolaidomis, spalvotais televizoriais ir kiliminiais takais, kiti, sakytum neturėdami jėgų ir valios atsikratyti, nešasi šitą gatvės netvarką ir sumaištį į namus — kambariuose, kuriuose jie gyvena, visąlaik trenkia šutinamais kopūstais, mėtosi vietos neturintys daiktai, ant kėdžių atlošų sukabinti tingimi išskalbti drabužiai, treti svyruoja tarp vieno ir kito: jie trokšta jeigu ne prabangos, tai bent erdvumo, šviesos, tačiau visos jų pastangos eina perniek — kad ir kaip stengtumeisi susitvarkyti, ką gi čia padarysi — tik pažiūrėk, kaip ankšta, kaip nėra kur kojos pastatyti, kaip visa sujaukta, išmėtyta ir nesileidžia sudėliojama į lentynėles, kurių išvis nėra ir negali būti — kurgi kabintum?

...Dedasi kažin kuo, o tik griebia, tik stveria tuos naktinius marškinius ir apsivilkusios sakytum gražiausiomis vakarinėmis suknutėmis lekia į teatrus, koncertus,

sukasi restoranuose. Visas miestas raičiojasi iš juoko, bado pirštais, o jos puošiasi, stengiasi pralenkti viena kitą — katra prašmatniau, katra mandriau? Ko gi norėti — iš gūdumos, kažkokio Archangelsko, Omsko, nieko nemačiusios, tik „pafaikes", tik tas ant akių užsimaukšlinamas vyriškas kailines kepures...— lyg iš automato tratėdama pasakojo apie tuos urmu plūstelėjusius rusų karininkus ir jų žmonas, pylė tarsi iš kibiro. Ta senė. Iš pirmo žvilgsnio ligota ir vos besilaikanti ant kojų, tačiau iš tikrųjų veikiausiai apsimetinėjanti ir net su piktu įniršiu nužiūrinti kiekvieną, kuris pagaili išspaust užuojautos žodelį, bent jau iš mandagumo. Vos pravėrė duris, iškart primygtinai kone už atlapų įsitraukė vidun. Klausydamasis nesibaigiančios tirados, Albertas net ėmė įtarti, kad anaiptol ne norėdama išnuomoti kambarį jinai davė į laikraštį skelbimą; visų atstumta ir apleista, bent tokiu būdu ji,— pamanė,— stengiasi užmegzti senatvės nutrauktą ryšį su aplinkiniu pasauliu ir vėl pasijusti kažkam reikalinga. Juk tiek būta, tiek matyta ir išgyventa, nejaugi viskam galas, nejaugi visa išnyks su paskutiniu jos atodūsiu,— ir, tarytum taip pamaniusi ir nustėrusi, ji su dar didesniu užsidegimu puldavo pasakoti, traukė iš atminties atbrizgusius siūlų galus ir vyniojo didžiausius kamuolius — Černiachovskio tiltas, žinai, tas, kur važiuoja į turgų — vaikeli, kai statėm, tai taip ardavom, taip plėšdavom, per dienas ir naktis, keliom pamainom. Aš gi buvau brigadierė, o brigadoj — vienos bobos. Dar dar dar su karučiais per tuos aukštyn kylančius medinius pastolius, dar dar dar vėl atgal, o pamėgink, imk ir pamėgink taip keliolika valandų be poilsio, pamatysi. Akys ant kaktos išlips, išsyk ir rankas, ir kojas atims. O dar buvo tokia Stefka, oi ten tai boba — nesugriebsi kaip driežo, o ir žodžio kišenėj neieško — kai kerta, tai kerta, net padai rūksta. Ateina tas Fedia — batai girgžda, chromuoti, toks pasipūtęs — ir kad pradės rėkti, kad pradės staugti — jūs bobos, oi bobos, jūs šiokios, anokios, vos krutat!.. Oi, bet negaliu, tas Fedia... geras akis turėjau ir atmintį gerą; žiūriu, žiūriu — matytas. Matytas, velnias, o kur — nors pasiusk, neprisimenu. Nors gyvą užkask — niekaip. Ir staiga — topt! Tarytum uždanga būtų nukritusi. Fed-

ka,— rėkiu aš jam, tam nelabajam, o pati jaučiu, kaip dreba balsas ir kojos tirpsta,— Fedka,— šaukiu,— tavo gi ūsai priklijuoti, neišsisuksi, žalty! Jam taip ir pakirto pakinklius — stypso nustėręs, o ir bobų akys išverstos — čia dabar, ūsai priklijuoti, kur matyta, ką čia ta puskvaišė paisto? Tu gi su vokiečiais ėjai išvien,— staugiu,— tu gi komendantūroj tupėjai, su automatu švaisteisi! Ir matau — staiga atsipeikėjo, ūmai susigriebė, kas čia darosi ir kas jo laukia — jau šoks, jau leisis į kojas. Bet aš irgi ne pėsčia buvau, sveikatos turėjau. Bobos! — suklykiau kaip paklaikusi ir pati puoliau, pirmoji griebiau už atlapų, o tas skystalas nemanyk, kad taip lengvai pasiduoda — dar muistosi, spardosi, nieko kita nebeįstengdamas, vis taikos įkąsti. Tpfu! — išsivoliojom visos po tą cementą ir žvyrą, nuo galvos iki kojų išsidirbom. O paskui, kai jau viskas baigėsi, man sako: Tu,— sako,— geras akis turi ir atmintį gerą. Dirbk mums. Atlyginimas toks ir toks, galėsi eiti ten ir ten, daryti tą ir tą. Jeigu norėsi, po kiek laiko nusiųsim pasimokyti, būsi specialistė, nebereikės su tom bobom duotis ir nervų gadinti. Och tu paškustva,— manau sau, žiūrėdama jam tiesiai į akis,— kur tu mane čia dabar agituoji, prie ko prikabinti nori? Specialistė, matai, visi keliai atviri! Šneka jis man, miglas pučia. Ir kad pats dar vyras kaip vyras būtų — ogi vaikiščias toks, išverstakis snarglys, dar kumpanosis. Ar tai tu mane gyvenimo mokysi, nurodinėsi, ką man daryti, kuo užsiimti? — šaukiu aš jam, nepaisydama nei antpečių, nei Stalino portreto virš jo galvos. Džiaukitės, kad tą fašistą parodžiau, būtų taip ir nusimuilinęs, matai, jau knisosi po pamatais, į viršininkus kopė! Eik velniop! — spjoviau po kojom. Norėjau dar pasakyti, gal ir durna, kad nepasakiau: kol tu čia agituoji ir sau šaiką renki, bobos prie tilto baigia paskutinę dvasią išleisti, griūdamos aria. Ką tu čia galvoji sau? Manai, savus skųsiu? Dvasna tu, su tom savo mergšėm, apsikarsčiusiom iššyk keliais naktiniais, duodiesi restoranuos, paskui išlindęs ir prisirijęs svogūnų, kad neitų kvapas, dar čia agituosi! O Stefka, kai papasakojau, kad žvengia, kad žvengia — ta tai boba... Sako man...— prunkšteli ir vėl nuo pradžios, vėl suka tą patį ratą, tik dabar jau šiek tiek kitaip, dar

labiau įsiplieskusi ir padrikiau. Istoriniai dalykai ir tik jai vienai reikšmingos smulkmenos, rimti atsitikimai ir juokeliai, iš anekdotų išgriebtos ar visai iš piršto laužtos situacijos jos pasakojime vertėsi vienan daiktan, sukosi, vos šmėstelėję tuojau pat būdavo pamirštami arba atvirkščiai — tarsi pamatyti per padidinamąjį stiklą, įgaudavo neįtikėtino ryškumo ir nepaprastos svarbos. Arba ji norėjo vienu atsikvėpimu viską išsakyti ir todėl taip šokinėjo nuo vieno prie kito, arba jos mintis jau išvis buvo praradusi gebėjimą nuosekliai rutuliotis — klausantis atrodė, kad ne tik šneka, bet ir visas jos gyvenimas panašus į niekam nebereikalingų rakandų dėžę — sujauktą, suverstą. Maskaradas, karnavalas, probėgšmais prisimenamas sapnas,— tačiau ko tuomet vertos visos tos pastangos, aistros, troškimai, užpildantys kiekvieną dieną ir neleidžiantys nustygt vienoj vietoj, jeigu galų gale lieka tik tiek, ką reiškia tie draudimai, moralės normos, kurių nė vienam nevalia peržengti, jeigu pabaigoj vis tiek viskas susijaukia, susilygina ir pasidaro vienodai svarbu arba visiškai nė motais? Margaspalvė vilnonė kojinė, kažkur tolumoj šmėsčiojantys kadaise artimi, o dabar vos prisimenami žmonės, sudriskę ir išblukę naktiniai marškiniai, portretas ant sienos,— visa išsitekti ir vienas prie kito derėti galėtų nebent groteske — groteske, kuriame iškraipyti visi pavidalai ir santykiai, kuriame viskas, kas beatsitiktų, atrodo svarbu, o iš tikrųjų yra vienas juokas, kuriame visi be išimties dalykai, tokie sudėtingi ir tuo pat metu paprasti, kad galiausiai visiškai numoji ranka ir nieko nebesistengi suprasti — ko gero, iš tikrųjų neegzistuoja nei slenkstis, nuo kurio atsispyręs galėtum pradėti kelionę, nei tikslas, kurį magėtų pasiekti.

Apsigyveno tokiam apgriuvusiam name pačiam senamiesčio pakrašty.

Surado visiškai atsitiktinai, kai jau nebesitikėjo. Nieko nepešęs iš skelbimų, ėmė klaidžioti aklai — greičiau iš smalsumo, per kelias dienas susidariusio įpročio ar neturėjimo ką veikti negu skatinamas vilties, kad vis tiek kada nors turi nusišypsoti laimė. Šeimininkė, dar palyginti nesena moteris, sutiko pernelyg neklausinėjusi — tarsi tik ir būtų laukusi, kol jis paprašys. Bent jau iš

pirmo žvilgsnio neatrodė, kad būtų iš tų, kurios gyvena paskalomis, o visą laisvalaikį praleidžia liežuvaudamos. Atvirkščiai — susipažinimo vakaras paliko iš baimės ar abejingumo užsisklendusios, savo rūpesčiais užsiėmusios ir net nenorinčios plačiau apsidairyti senmergės įspūdį, kuris, tiesa, ir paskui mažai tesikeitė.

Su dviem didžiuliais krepšiais abiejose rankose Albertas tolo nuo bendrabučio. Išeina savo noru, ilgai mąstęs ir apsisprendęs, vildamasis, kad naujoj vietoj bus geriau. O gal dabar nieko naujo neatsitinka — viso labo darosi tai, kas neišvengiama? Virga, Julius,— kam tęsti pasibaigusį žaidimą, argi ne geriau viską vienu mostu nutraukti, visiškai atsiriboti? Į Juliaus vietą atkėlė pirmakursį — jis Albertui išsyk nepatiko, tačiau ne dėl kokių nors savybių ar bruožų, o kad neatstojo — ir negalėjo atstoti — anksčiau čia gyvenusio...

Kambarėlis, kuriame įsikūrė, buvo nedidukas, antrame aukšte. Labiausiai Albertui patiko, kad su atskiru įėjimu — norėdamas patekti, turėjai užkopti mediniais, įstrižai palei sieną prigludusiais laiptais. Pro langą atsivėrė nelabai tolimas, tačiau ramybe dvelkiąs vaizdas. Kelios panašios į šią lūšnelės, vakarais spingsinčios blausiais žiburiais ir primenančios, kad ir čia, tokioj nuošalumoj, gyvena žmonių, išraustos ir tikriausiai jau kelinti metai kaip paliktos, tačiau pernelyg į akis nekrentančios ir neerzinančios tranšėjos, virš uosių ir klevų kleketuojančios varnos... Vakarop, kai pradėdavo niaukstytis, bet dar nebūdavo iki galo sutemę, kambarėlin sykiu su prieblanda siūbtelėdavo tokia širdį gniaužianti gėla ir beviltiškumas, kad jos sukaustytas nė krustelėti neįstengdavai. Tiesiog nervų galiukais jusdavai, kaip smelkiasi liūdesys, neviltis, tačiau jie ne slėgdavo, o priešingai — užliedavo kaip svaigus atsipalaidavimas, skatindavo pasiduoti. Bet pakakdavo tik įžiebti stalinę lempą, ir šviesos ruožas, skrodžiantis tirštėjančias ūkanas, išsklaidydavo besitaikančią apglėbti apatiją, neramiai suklususį, jau besiruošiantį stovinčian vandenin įtraukti abejingumą.

Net keista, kad šitokioj ramumoj ir tyloj taip stipriai galėdavo įsisiūbuoti mintys ir pojūčiai...

Albertas įsivaizdavo.

Jis įsivaizdavo, kaip dar nieko nėra, dar tik ieškoma vietos ir pagaliau surandamas tas nuošalus užkampis, dvelkiąs pačioje gamtoje ištirpusiu dievo gailestingumu ir ramybe. Toli nuo žmonių šurmulio ir kasdienos tuštybės, šitas vasaros žaluma apsitraukęs ir išilgai Nemuno kertamas žemės lopinėlis, regis, tik ir laukė, be garso meldė, kad kuo greičiau prisiartintų tas akimirksnis, kai pilna dievo malonės siela įsilies virš jo plaukiančion erdvėn ir savo pamaldumu bei nusižeminimu nuskaidrins per visą akiratį išsiskleidusius tolius ir platumas. Argi be palaiminimo ir dieviškojo įkvėpimo čia galėjo išaugti štai ši bažnyčia, taip deranti prie aplinkos, ką ten deranti — iškylanti kaip gamtos ir žmogaus kūrybingumo liudijimas, džiuginantis širdį abiejų tobulumu ir santarve? Laukai, upės slėniai, kalvos, rodos, šventiškiau ir tyriau suspindo, tačiau tuo pat sykiu ir nusižemino, nusimetė pernelyg į akis krintančias puošmenas, kad savo grožiu neužgožtų iš pastolių jau išnyrančios bažnyčios, o ši savo ruožtu irgi nesistengė labai išsiskirti ir, nieko aplinkui nepaisydama, išdidžiai puikuotis. Dievo valios, žmogaus veiksmo ir gamtos nuolankumo dermė,— ji pripildo džiaugsmo ir šviesos kiekvieno, kas tik čia atsiduria, sielą, nuskaidrina žvilgsnį, jausmuosna įlieja vilties ir tikėjimo. Mons Pacis, taip ir likęs Pažaisliu: palaukėmis bėgąs kelias, Nemune pažyrantys besileidžiančios saulės blizguliai, greitai slenkantys ir dulsvus savo šešėlius ant žemės metantys debesys...

Jis įsivaizdavo pabalusius smilkinius, išsidraikiusius plaukus, spindinčias akis, įsmeigtas vienan taškan — jos jau regi neįtikėtino vaiskumo spalvas, lydi linijas, bėgančias, bėgančias ir pagaliau apibrėžiančias Dievo Sūnaus, apaštalų, šiaip žmonių paveikslus, raibsta nuo saulės mirgėjimo ir šešėlių žaismės, jos jau rodo teptuką spaudžiančioms rankoms kelią — rankoms, neskubiais ir atsargiais judesiais perkelsiančioms ant šitos baltos plokštumos tuos kol kas nepasiekiamoj tolumoj virpančius vaizdinius. Gali tik stebėtis matydamas, kaip nuo susijaudinimo ir senatvės drebantys pirštai vieną po kito lieja spalvų sluoksnius, ryškina ir glaisto kontūrus, kaip iš padrikų apybrėžų susiformuoja rūstūs, pilni žiaurumo arba

atvirkščiai — krikščioniško gailestingumo nutvieksti veidai, kad ir sustingusios, tačiau judesio ekspresiją išsaugojusios figūros, kaip tarsi ne plokštuma, o pačia erdve ima kristi kūnus juosiančios medžiagos klostės, ištrykšta ir, virpindamas kelyje pasitaikančias dulkeles, žemyn slysta nepaprastai gaisios šviesos stulpas. Kokio žvilgsnio platumo reikia, kad išsyk aprėptum tokius didžiulius teptuko laukiančius plotus, kokio pastabumo ir nuovokos, kad sau skirtas vietas susirastų visi pavidalai, formos, menkiausios detalės, kokios vaizduotės ir įsijautimo, kad per didžiausią laiko atstumą įžvelgtum naujos eros priešistorėj ir dar daug anksčiau vykusius atsitikimus, prikeltum juose dalyvavusius ir įpūstum jų kūnuosna dvasią? Ką jau kalbėti apie kantrybę, kruopštumą, užsispyrimą ir valią, ir kitur reikalingus, bet čia — ypatingai. Ar tas žmogus vien savo galiomis pakilo ligi dieviškojo tobulumo, dvelkiančio iš kiekvieno potėpio, ar buvo įkvėptas Šventos Dvasios, ar jis pats kalbėjo, ar per jį bylojo kažkokia aukštesnė jėga, dosniai apdovanojanti dorybinguosius ir skaudžiai baudžianti nuodėminguosius? Po kelių šimtmečių su pagarba ir susižavėjimu sakys: Palionis, o kiek patylėję pridės: ir jo mokiniai.

Albertas įsivaizdavo, kaip turėjo suspurdėti šioj didingoj bažnyčioj suklupusio vienišo vienuolio kamaldulio širdis, ypač per pakylėjimą. Sutilindžiuoja varpelis, ir be laiko nuo kūno atsiskyrusi siela tiesia linija kyla viršun, kad įsilietų ir nejučiomis ištirptų toj nepaprastoj giedrumoj, paveikslo — nepaveikslo, freskos — nefreskos erdvėj, kurioj vienas kitą smelkia ryški šviesa ir šešėliai, tvarūs pavidalai ir beformiškumas. Ir kai jinai, nusimetusi kasdieniškumo apnašas, sugrįžta atgal, tai toks džiugesys, tokia palaima apima, sakytum būtų pajutęs angelo sparno mostelėjimą, pritariantį ir skatinantį apvaizdos laiminimą. Ta skaidri būsena vienuolio kamaldulio nepalieka ir tuomet, kai jis, pasibaigus mišioms, atsiduria šventoriuje; kupinas skaidros ir tyrumo, jis štai neskubiu žingsniu leidžiasi link asketiško savo namelio, o netrukus jau kopia nuošaly stūksančian Vienatvės bokštan. Tas bokštas užbaigia ties vartais prasidėjusią ir visą pastatų ansamblį pusiau skeliančią simetrijos liniją; kaip paskutinis žmo-

gaus rankų, proto ir jausmo tvarinys šiose vietose, jis yra sakytum riba, ties kuria susitinka ir tučtuojau vėl išsiskiria pasyviai, pagal iš anksto nustatytą ritmą riedanti gamta ir dievop linkstanti siela. Užlipęs į patį viršų ir atsirėmęs nišos atbrailon, vienuolis kamaldulis dabar štai ilgesingai žvelgia į tolius, į tuos laukus, pievas, klonius, kurie nusidriekė prieš jo akis tarsi vasarinio vėjo vos judinamas kilimas. Ne, ši pažiūrėti negyva ir sustingusi gamta toli gražu nėra vien bereikšmis žmogaus papildinys ar į pražūtį vedančios nuodėmės šaltinis — tas išmintingas jos susitaikymas, ramybė kaip gaivus ir tyras vanduo plūsta pamaldumo ir dievo meilės kupinon sielon, džiugina ne mažiau už kitas Aukščiausiojo dovanas. Vienatvė, susimąstymas ir susikaupimas. Rankos tuščios, užtat siela sklidina tokio palaimos ir pilnaties jausmo, kad, rodos, ims ir nutrūks, panašiai kaip nuo žiburio atsiskiria ir toliausiai nusitiesia spindulys, kaip neaprėpiamais laukais nuvilnija varpą palikęs gausmas.

Albertas įsivaizdavo. Pakėlęs nuo skaitomos knygos akis, jis prisiminė, kaip buvo nuvažiavęs į tą nuošalų vienuolyną, kaip ilgai, merkiamas rudeniškos darganos ir į vakarą vis stiprėjančio lietaus, slampinėjo aplink ūkanose paskendusią bažnyčią, svečių namus, lygiomis linijomis išsirikiavusias mažytes atsiskyrėlių trobikes, kuriose dabar ketinama įrengti dailininkų studijas. Neįtikėtinai ryškiai ir nei iš šio, nei iš to visa tai išniro iš atminties sutemų, ir jis pajuto, kaip vėl plūsteli ta anąsyk patirta atsiskyrėlio ramybė, susikaupimo keliamas tylus džiugesys. Tai, kas iš tiesų svarbu ir tikra, reikalauja tylos, pasišventimo; prieblandos niaukstomoje celėje susigūžęs mokslininkas, dailininkas, palinkęs prie kelinti metai tapomos freskos, mažyčiame, tam tyčia skirtame kambarėlyje besimeldžiantis kamaldulis...

Albertas vis labiau tolo nuo kursiokų, pažįstamų, nuo visko, kas ligi tol su kaupu užpildydavo dienas ir be ko negalėjo savęs įsivaizduoti.

Nebe pirmą sykį čia sukiojosi, tačiau tik anądien nustėro paprastos, bet netikėtos minties nusmelktas: tie stalčiukai, dėžutės, viena prie kitos prisispaudusios kortelės — juk tai vis knygos, visiškai neseniai, prieš dešimtmetį,

šimtą ar kelis šimtus metų išleistos, įvairiausiomis kalbomis parašytos, puošnios, išgraviruotos, odos viršeliais aptrauktos arba atvirkščiai — jau apdriskusios, ant laikraštinio popieriaus smulkučiu šriftu spausdintos knygos. Ir kiekviena turi savo vietą ir signalus — ištrauk bent vieną kortelę, sunaikink, ir joje buvusi įregistruota knyga visiems laikams dings — niekas jos nebesuras, ko gero, visiškai užmirš buvus. Kokių saugyklų reikia joms laikyti, jeigu vien katalogai nusitęsia per kelis kambarius — prie pasieniais išrikiuotų spintelių su ištraukiamais stalčiukais, ant kurių sužymėtos raidės ir eilės numeriai, palinkę ir garbingiausi profesoriai, ir studentai skolininkai,— kiekvienas randa, ko reikia. Tos medinės dėžutės,— mąstė Albertas,— yra nelyginant didžiulio organizmo smegenys, išbudinamos sparčiai korteles verčiančių pirštų; jų valdomas kūnas driekiasi kažkur apačioj, tikriausiai rūsiuose su patikima priešgaisrine signalizacija, sandariai užsidarančiomis ir išeinant užantspauduojamomis durimis. Pirmieji katekizmai, postilės, giesmynai, gamtos studijos ir filologijos, filosofijos veikalai, romanai, apysakos, poemos, eilėraščių rinkiniai,— viskas čia yra; išmintis, protas ir žodinę išraišką įgavę pojūčiai, įvairiausios būsenos čia telkiasi vienon krūvon ir byloja apie pasitenkinimo ir ramybės nerandančią žmogaus dvasią. Antikos ir dar tolimesnių laikų veikalai, pirmųjų bažnyčios tėvų raštai, teologų ir filosofų disputai, griežtoms taisyklėms paklūstančios klasicistinės dramos ir į egzotiškiausius kraštus skraidinantys romantikų kūriniai, storiausi marksistų tomai,— visa tose požeminėse saugyklose atsiduria greta ir vilnija tarytum nežinantis atskirčių vandenynas. Bet gal kitaip ir būti negali — juk niekas neturi galutinės tiesos monopolio, visumą atspindėti įstengia tik visuma.

Albertas užsisakė knygą, tačiau jam grąžino jo paties pildytą lapelį, ant kurio skubia rašysena buvo brūkštelėta: tik su direktoriaus leidimu.

Nedegė — galėjo ir be jos apsieiti, tačiau vis tiek niršo: kaip gali taip būti, kas davė teisę skirstyti į leistina ir neleistina, ko bijomasi? Vadinasi, kažką norima nuslėpti, kažkas gąsdina. Jeigu jau saugomasi — ne, ne veiksmo — idėjų ir minčių, vienišiaus atsiskyrėlio per-

skaitytų prie stalinės lempos šviesos, tai, be abejonės, pačiuose pagrinduose slypi kažkas labai nepatvaru ir abejotina. Teisus pasitiki savimi, jis nebijo būti paniekintas arba apšmeižtas — tik sukčius priverstas slėpti viena ir įkyriai girtis kitu, laviruoti ir mėtyti pėdas. Pasirodo, ne viską gali ištraukti iš tų požeminių saugyklų — kitos knygos, žurnalai, rankraščiai tikriausiai ne metus ir ne dvejus praguli taip ir neatversti, nors ne vienam magėtų bent viršelius pačiupinėti, akies krašteliu dirstelėti. Tik su direktoriaus leidimu,— tačiau kaip man prie jo, to direktoriaus, prisikasti, o ir ką pasakyčiau, kaip paaiškinčiau, kam ir kodėl reikia. Tačiau argi tokiomis išorinėmis kliūtimis sulaikysi mintį — neradusi paspirties iš šalies, ji dar labiau įsitemps ir pati prasibraus prie to, kas užginta, kas kruopščiai ir įnirtingai nuo jos slepiama...

Reikia valios, reikia geležinės valios ir užsispyrimo,— kalbėjo sau Albertas, jau kelinta valanda nepasikeldamas nuo stalo ir jausdamas, kaip ima raibuliuoti akyse ir svaigti galva. Negailėk savęs, nepasiduok įnoriams, dar labiau įtempk jėgas. Suglebimas, silpnumas, atsipalaidavimas niekur neveda; kaip ypatingai tvirtas plienas lydomas neįtikėtinu karščiu alsuojančiose krosnyse, taip ir giliausios mintys, originaliausios idėjos gimsta nuo karštligiško įsijautimo ir įtampos net paraudonavusiuose proto žaizdruose. Tik atsižadėjęs savęs, tik nepaisydamas nei nuovargio, nei išsekimo, gali prasibrauti prie to, kas iš tikrųjų prasminga. Net jeigu pasiklystum ir nieko neprieitum, ši minties ir valios įtampa būtų vertingesnė nei atsipalaidavimas. Už kiekvieną atradimą juk mokama aibe klaidų, nesusipratimų,— ką padarysi, jeigu visoms tavo pastangoms buvo lemta likti neišgirstu grašio džerkštelėjimu į kol kas pustuštės varinės dėžutės dugną.

Ir Albertas prisiminė tuos šventuosius, asketus, badavusius dykumose, tyčia talžiusius kūnus, alpusius nuo kaitros, troškulio ir išsekimo, jau merdėjusius ir vėl staiga prisikėlusius,— kokios šviesios jų akys, kokios talpios, suimančios savin ir blaivų žvilgsnį, ir mistinį regėjimą, mintys! Gal iš tiesų tik tam, kuris visą gyvybinę energiją nukreipė į vidų, ir tegali atsiverti tikroji tiesa ir aukštesnė prasmė, tik jis gali pasiekti tikrosios išminties.

Nuo tada Albertas pradėjo branginti kiekvieną minutę. Net nušiurpo prisiminęs, kiek jų iššvaistė ir vėjais paleido. Pajuto, kokia trumpa diena, kokiais mažyčiais žingsneliais ir vis klupdamas bėga protas. Į paskaitas nebevaikščiojo, lankė tik kai kuriuos seminarus. Kartais nuo ryto ligi vakaro neišlįsdavo iš savo kambarėlio, per visą dieną kojomis nepaliesdavo žemės, balsu neištardavo žodžio.

Kuo daugiau skaitė, tuo labiau aiškėjo, kokios vienpusės anksčiau mokykloje, o dabar auditorijose jiems teikiamos žinios. Žiūrėjimas viena kryptimi, nenorėjimas, o gal ir baimė plačiau apsidairyti. Tiesa gimsta kelių požiūrių sankirtoje, ją kiekvienas turi atrasti sau pats,— ko vertos į absoliutumą pretenduojančios kategorijos, neginčijamos taisyklės? Tikslias ir aiškias ribas gali išvesti nebent matematikai, fizikai; vargas, kai jų metodai primetami dvasią, prasmę, tiesą ir grožį tiriantiems mokslams! Albertas baisėjosi jusdamas, koks inertiškas ir suvaržytas jo mąstymas: jis sukęs apsukęs griebiasi tarytum įsisėtrijusių, augte įaugusių sąvokų, iš kurių pats šaiposi ir kurias niekina, užsispyręs suka į senąją vagą, ieško autoritetų. Tai mąstymas, pripratęs prie aiškumo ir pareigos, net ne mąstymas, .o viso labo nevaisingas atspindėjimas: jis džiaugiasi supratęs, kas kitų pasakyta, ir galėdamas pakartoti, tačiau pats nedrįsta, o gal išvis nemoka eiti toliau, ginčytis, teigti savo požiūrio. Laikraščių tiesos ir vadovėlių išmintis — štai ir visas jo penas; kaip virš stogo iškeltą vėtrungę į visas puses plaka besikeičią vėjai, taip ir tokį jau vaikystėje sužalotą mąstymą įvairiausiomis kryptimis gali sukioti iš šalies ateinanti būtinybė, primestos ir valią palenkiančios priedermės. Gali retežiais sukaustyti kūną, surakinti rankas, įgrūsti karcerin,— dar niekas nebus prarasta, priešaky vis tiek švies kad ir blausi vilties kibirkštėlė, tačiau jeigu jau baimės šalna pakando mąstymą, jeigu iš jo atimta galimybė ieškoti ir klysti, skverbtis gilyn, tada jau viskas.

Tačiau kaip jis negalėjo pasitenkinti tuo, kas parašyta, kaip pripratusios čiupinėti rankos ieškojo abstrakčiausius samprotavimus patvirtinančių įrodymų, kaip akimis knietėjo iš tikrųjų pamatyti tai, kas šmėsčiojo tik

vaizduotėje. Nors tuomet, kai džiaugėsi pojūčiai, jau nebegalėjo nustygti mintys ir spurdėjo it didžiausios nenuoramos — joms toli gražu negana pastovias apibrėžtis turinčių pavidalų, jos ilgisi erdvės, kurioje neveikia nei traukos, nei jokie žemiški dėsniai, jos įkyriai — nelyginant kirvarpos — graužiasi ir graužiasi vis gilyn.

Albertas vaikščiojo po Istorijos muziejaus sales. Pritemdytos, tik su apšviestais vitrinose išdėliotais ar pakabintais eksponatais. Atrodė, jautei, kaip laikas it apsunkęs pats nuo savęs sparnas paskutinį sykį plasteli ir sustingsta, toks vientisas — susisluoksniuoja amžiais ir laikotarpiais, sakytum drėgmė susigeria ir ištirpsta ore, palikdamas viso labo atsitiktinius ir menkus savo liudininkus — tuos kirvukus, ietgalius ir kalavijus, žalvarines antkakles ir gintarines verpsteles, noragus, žemėlapius ir piliakalnių brėžinius... Albertas ėjo nuo vienos vitrinos prie kitos, akys įdėmiai apžiūrinėjo visa, kas dar nespėjo pasimesti, suirti, dingti tarsi nebuvę, o mintis, pajutusi tolimų laikų didybės dvelksmą, toliau labiau stulbo. Tos didžiulės erdvės nuo vienos jūros ligi kitos, iš visų pusių supamos priešų: į viršų iškelta laiminanti ir paskui save kviečianti didžiojo magistro ranka, ir — sužvanga, sublyksi Livonijos riterių ir iš visos Europos kliūstelėjusių jų pagalbininkų šarvai, ant storiausių grandinių nuleistan tiltan subilda žirgų kanopos, aukštai virš galvų plaikstosi vėliavos, skamba išsyk visų bažnyčių varpai; o tuo metu iš kitos pusės artėja gerklę gniaužiančių ir žvilgsnį temdančių dulkių sūkury skendinti orda, dar akimirksnis, ir išryškės dabar vienon gelsvon juoston susilieję totorių veidai — įdegę saulėje, nužvarbinti čaižių stepių vėjų, su smarkiai išsišovusiais žandikauliais, siauromis, įkypai įsirėžusiomis akimis ir kietai sučiauptomis lūpomis, pro kurias netrukus išsiverš laukinis, aklo įsiūčio pilnas kovos klyksmas — tvinkęs ne vieną ir ne dvi sekinančių klajonių dienas, jis sudrebins padebesius ir juos remiančias uolas, išgąsdins net visko mačiusius maitvanagius, privers krūpteléti akmenis ir alinančio karščio išdegtus molio grumstus,— netrukus ties horizonto linija pasirodys ta klajoklių kariuomenė ir, priešaky išvydusi ją pasitinkančius priešininkus, nieko nelaukdama puls, užtels kaip van-

denynas, kaip visus paeiliui kertantis maras, įsisiautėjusio gaisro liepsna; vakariniai kaimynai, iš tolo stebėdami šiuos lemtingus susidūrimus, su viltimi linguoja galvomis: pergalė neša ne tik džiaugsmą, bet ir nuovargį, išsekimą. Pagalbos šaukiasi prūsai ir žiemgaliai; vakarykščiai priešai tampa sąjungininkais; trenkia arklių prakaitu ir krešinčio kraujo aitra, vėjas šiurena nudrengtą žolę, sutryptas smilgas, taršo žuvusiųjų apsiaustus, viena paskui kitą susigeria žemėn merdinčiųjų dejonės. O štai jau Vilnių siaubia švedai, štai dar vienas gaisras, dar vienas antkrytis,— Alberto vaizduotėje maišėsi istorinės epochos ir valdovų dinastijos, sukosi datų ir įvykių karuselė, griūdavo ir vėl būdavo atstatomos pilys, vėl grėsmingai juodavo nakty jų kuorai. Ar galima čia įžiūrėti kokią nors tvarką, nejaugi nė metams nenusistojančias sienas keitė atsitiktinumas, o mus pražūčiai pasmerkė ne kas kitas, kaip istorijos paradoksalumas ir alogiškumas? Kas nubraižys — ne, ne kadaise turėtų ir prarastų, valstiečių prakaitu ir karžygių krauju aplaistytų žemių, kuriose paskutinis mūsų paliktas pėdsakas — upių ir vietų vardai,— o dvasios žemėlapį, dvasios, kurios nematomi ir vos juntami krustelėjimai dabar jau prasmę pamiršusiais ornamentais išrašė žalvario pakabučius ir apyrankes, kurios skraidinantis ir sykiu nenumaldomą ilgesį liejantis polėkis sustingo dainos melodijoj, kuri buvo skaidri ir tyra sakytum ankstyvų paryčių rasa; paskui sugniuždytos, išsekusios, palūžusios dvasios? Kokie šaltiniai ją maitino ir nuo kur prasidėjo jos tėkmė, kokios paunksmės jai neleido išdžiūti ir kas atsispindėjo jos veidrodžiuose? Plūstelėjusi kaip gyvybingas ir jėgų netausojantis upeliukas, ilgainiui jinai lėtino ir sulėtino savo sruvenimą, paskui jau sunkiai persirisdama per kelyje pasitaikančius akmenėlius ir seklumas, kol galų gale, pagauta didžiojo srauto, veik visiškai ištirpo drumzlinuose vandenyse. Ar mes iš tikrųjų esame iš tos užsispyrėlių pagonių giminės; mes — vos ne viską praradę ir pamiršę, išmokę prisitaikyti ir saugiai lindėti, linkstantys geriau nusigręžti negu eiti prieš ir reikalauti?

Tai kas, kad buvo pasidarę madinga kalbėti apie atmintį. Tai kas, kad nuolatos buvo kartojama, kad žmo-

gus, nejaučiąs ryšio su praeitimi, negali ne tik tvirtai jaustis, bet ir suvokti savo išskirtinumo bei paskirties; toks žmogus esąs panašus į medį su pakirstomis šaknimis, jis net pats nenutuokia, kiek daug yra iššvaistęs iš tų aruodų, kurie dosniai maitino jo protėvius, juos guodė, ramino. Juk... Ko verta atmintis, siekianti kelias dešimtis metų? Kodėl tai, kas labiausiai mus įkvepia ir teikia stiprybės, norima visiškai ištrinti lyg nieko nebuvę arba paversti viso labo gražia legenda? Nutylima viena, o iškreipiama kita, trečia — tyčia pabrėžiama,— ir tuomet viską gražiai galima paaiškinti dėsniais ir pateisinti neišvengiama būtinybe...

Susikišęs rankas į kišenes ir gūždamasis nuo vėjo, Albertas iki išnaktų vaikščiojo po miestą. Nuobodžiai mirksintys šviesoforai. Tai blykstelinčios, tai vėl užgęstančios stabdžių švieselės. Jos šokčioja, vejasi vienos kitas, jų atspindžiai tįsta drėgnu asfaltu. Gūdžiai muša Bokšto laikrodis. Vienas vakaras. Toks kaip visi. Bereikšmis mirksnis. Blausa.

Sykiais atsidurdavo teatre. Atsidurdavo — nes niekada iš anksto neplanuodavo, kažkaip nejučiomis atkliūdavo. Žinoma, vienas. Jam patikdavo stypsoti prie durų, klausinėti, gal kas turi atliekamą bilietą. Jį traukė pati teatro nuotaika, tas kiekvieną vakarą pasikartojantis, tačiau vis jaudinantis šventinis pakilumas, vos jaučiama laukimo įtampa. Net keista — tai, kas kitur erzino ir net siutino, čia rodės esą natūralu ir būtina: šiugždančios vakarinės suknelės, šukuosenos, pabrėžtinas mandagumas, pasitempimas, orumas. Be abejonės, visa tai dvelkė dirbtinumu, tačiau tas dirbtinumas labai derėjo ir net regėjosi būtinas — veidrodžiai, freskomis dekoruotos sienos, žingsnius sugeriantys kilimai, salėje — dar nepakilusi aksominė uždanga, netrukus įsižiebsiantys prožektoriai, vienodomis uniformomis vilkinčios moterys — jos parodo vietas tiems, kurie pirmą kartą ir patys neranda. Viskas čia alsavo teatrališkumu, varžė, bet tik tiek, kiek aktorius — vaidmenys, teikė retą galimybę persikūnyti ir nebūti apšauktam veidmainiu. O paskui — gęsta šviesos, ir palengva tirštėjanti tamsa dabar jau visus suvienodina, išblukina aprangos ir šukuosenų skirtumus, priverčia nutilti ir pa-

miršti save. Albertas tiesiog fiziškai jausdavo, kaip, tartum nežinia iš kur sklindančios išcentrinės jėgos pagauta, ima tolti ką tik aplinkui šurmuliavusi minia, ir jis lieka vienui vienas — vienui vienas su savo jausmais, nuotaikomis, mintimis, kurios irgi dabar jau plazda ne pagal savo paties, o vis labiau įsibėgėjančio ir kitan gyveniman įtraukiančio spektaklio ritmą. Tyliai džiaugdamasis tokiomis akimirkomis, jis dažnai pamanydavo, kad į teatrą reikia eiti būtinai vienam. Kad išbluktų viskas, kas tave sieja su įprasta aplinka. Kad liktų tik vienintelis ryšys — su scena. Kad niekas neblaškytų dėmesio ir į šalį nekreiptų minčių. Tuomet tai, kas vyksta scenoje, tave pasigaus kaip neišvengiamybė, kaip sūkurys ar rami ir plati tėkmė, tada spektaklio gyvenimas labiau jaudins ir bus iškalbingesnis už tikrąjį — nugultą dulkių, nuzulintą kartojimosi. Žinoma, nelygu pjesė, nelygu režisūra ir aktorių meistriškumas... Ir vis dėlto tais sykiais, kai ateidavo vienas, Albertui teatras atgaudavo su vaikystės įspūdžiais susijusį ir ilgainiui apiblėsusį žavesį bei patrauklumą: atgydavo ribų tarp tikrovės ir vaizduotės nežinąs naivumas, sukirbėdavo persikūnijimo ir žaidimo potroškis, prabusdavo fantazija.

Jo mėgstamiausio režisieriaus kūrinius kritikai vadino metaforų spektakliais. Juose būdavo daug pilkos, niūrios spalvos, skambėdavo gūdi, ne harmonija, o disonansais grįsta muzika, ir tokiame fone kiekvienas judesys, žodis, net daiktas atrodydavo keisti, absurdiški, visai nereikalingi. Scenografija sudarydavo didžiulių erdvių įspūdį, tačiau jos ne pakylėdavo, o atvirkščiai — slėgdavo, pabrėždavo jomis dūlinėjančių žmonių menkumą, nereikšmingumą. Reikėdavo įsijautimo ir tinkamo nusiteikimo, kad ištvertum visą laiką: veiksmas rutuliodavosi labai pamažu, būdavo ištęstas tiek, kad regėdavosi — daugiau nebeįmanoma; mizanscenos — panašios vienos į kitas, retai besikeičiančios; intriga — visiškai prislopinta,— scenoje smilkstantis — taip, kaip tik smilkstantis — gyvenimas gėlė beprasmybe, sustingimu. Žmonės, jų elgesys, kalbos,— visa tai lygiai taip pat nereikšminga, atsitiktina, kaip ir tos tuščios taros dėžės, pilkų ir rudų atspalvių lentgaliai, tie bėgantys, bėgantys ir staiga trūkstantys vamzdžiai —

aprūdiję, nušiurę, nežinia kam skirti. Tačiau tai — viso labo išorė, paviršutiniškas įspūdis. Lengviausiai pastebima plokštuma. Faktūra. Tie,— o tokių būdavo daugiausia,— kurie įstengdavo pamatyti tik šitai, išeidavo suirzę ir prislėgti. Jie piktindavosi: per tiek laiko visiškai nieko nepasakyti... Kaltindavo: nuobodu, tuščia. Patardavo: reikėjo labiau suspausti, tada būtų atsiradusi monotoniją ir vangumą išblaškanti įtampa. Jie nesuprato arba paprasčiausiai nepagalvodavo, kad ne tik veiksmas, bet ir pats jo ritmas kuria spektaklio prasmę ir nuotaiką. Bent kiek paskubink — ir subyrės visa, tarsi neatsargiu judesiu užkliudyta, į smulkiausius ir vienas su kitu nesusijusius gabaliukus, išlekios kas kur. Lėtas sruvenimas, reti judesiai, nebylumas — iš tiesų, argi daugiau kas liktų, jeigu iš kasdienės skubos ir tarškesio išsijotume pareigų primestus, skirtus išblaškyti, galų gale buities darbus, jeigu negirdomis nuleistume nei tau, nei pašnekovui visai nerūpimas kalbas, tuos plepalus?

Tačiau juk reikėjo visai nedaug, kad to režisieriaus spektakliuose po tariamai vangiais ir lėtais judesiais pajustum pulsuojančią dvasią — pulsuojančią neramiai, gyvastingai. Reikėjo tik geriau įsižiūrėti, įsiklausyti, kad suprastum, jog ta išorinė statika, sukaustymas yra lukštas, savisaugos reakcija, atsakas į gniuždančią prievartą. Daiktų, kito žmogaus, valdžios prievartą, priklausomybę nuo ateinančių kaip neišvengiama lemtis aplinkybių, istorinės situacijos, pagaliau — gamtos dėsnių. Visas spektaklis — tai vos pastebimas tos dvasios lukštenimasis, skleidimasis, siekimas apsireikšti. Tai jos išnirimas iš drumzlinų ūkanų ir miglų. Ir sykiu — metafora. Metafora, pakylėjanti virš kasdienybės, susiejanti su aukštesniąja prasme, nutvieskianti ligi tol padūmavusius horizontus. Jos gimimo paslaptis, atsiradimas sakytum iš nieko tuose spektakliuose ir atstojo tradicinę intrigą, išpintą priešingų jėgų susidūrimo, net ir labiausiai nuobodžiaujantiems neleido išeiti. Ne, tai buvo ne žodžių metaforos, tos kalbos lytys, plaukiančios giliausia ir plačiausia prasmės srove, jos radosi iš judesių, pažiūrėti padrikai išmėtytų daiktų, net jų šešėlių, slystelinčių per kulisus, grindis, kai įsiplieksdavo prožektoriai. Šiurkšti ir ligi tol atgrasi

spektaklio realybė ilgainiui imdavo nebeišsitekti vienam lygmeny — ji pritvinkdavo laukimo, paslapties. Albertas stebėdavosi: prasmė savaime yra kalbos turinys, nė vienas žodis nėra tuščias kevalas, tačiau kaip išeina patys iš savęs daiktai, kaip jie virsta jungtimis su kažkuo didesniu ir svarbesniu, negu patys yra, kaip pradeda byloti?

Pasibaigus spektakliui, jis neskubėdavo į rūbinę. Tebegaubiamas tik labai pamažėl besisklaidančios nuotaikos, regėdamas akyse šmėsčiojančius judesius, gestus, vis dar girdėdamas veiksmą palydinčią muziką, pasakymų nuotrupas, replikas ir laukdamas, kol kiti apsirengs ir sumažės grūstis, jis slampinėdavo pasieniais, sėdėdavo kur nuošaly, be visa kita džiaugdamasis, kad nereikia su niekuo bendrauti, dalintis įspūdžiais, stengtis kaip nors sugrupuoti ir apibūdinti žodžiais tas padrikai šmėsčiojančias nuojautas, išreikšti į sąvokų tinklą neįspraudžiamas mintis...

Vienas Albertas vaikščiojo ir į koncertus, parodas. Stebėjosi: kiek dar negirdėta, nematyta,— kaip jis galėjo skųstis nuoboduliu, neturėjimu ko griebtis, laiko pertekliumi? Vienas po kito vėrėsi langai į tolimesnes, sunkiau pasiekiamas platumas — į jas galėdavo išvesti tvykstelėjusi ir tarsi kibirkštis pilkumą perskrodusi eilėraščio strofa, netikėtas ir labiau už žodį jaudinantis muzikos garsų derinys, išskydusios akvarelės ar griežtos ir aiškios grafikos linijos. Visa tai buvo prie pat, po ranka, tačiau kiek aplinkui sukinėjosi žmonių, kuriems ir tie spektakliai, ir koncertai, ir parodos buvo nė motais arba kurie net ir norėdami nesugebėdavo suprasti to, ką mato ir girdi,— miestas kunkuliavo, ūžė, jie irgi stengėsi neatsilikti, tačiau beatodairiškai lėkdami, skubėdami priekin, miršo tai, kas svarbiausia, be ko,— Albertui atrodė,— gyvenimas darosi panašus į tuščią vilkiuko sukimąsi, betikslį, reikalingų vien kūno egzistencijai palaikyti poreikių ir aistrų šėlsmą. Tačiau argi galėjo būti kitaip, jeigu vien apie šitai — gamybines problemas, ekonominius pasiekimus, kūnui skirtas gėrybes,— ir apie nieką daugiau tebuvo rašoma laikraščiuose ir žurnaluose, šnekama per radiją ir televiziją, kalama iš susirinkimų tribūnų? Tam buvo skirtas didžiausias dėmesys; visa kita — tik pramo-

gos, padedančios atstatyti darbo išsekintas fizines jėgas, tik tarp kitko...

Albertas nesuprato, ar tas žmogus išgėręs, ar tik labai susierzinęs ir nemoka tvardytis. Prišokęs ir mostiguodamas rankomis — gerai, kad nors prislopintu balsu, kaip koks suokalbininkas,— ėmė aiškinti, kad nesąmonės, vienos kvailystės! Visa šita paroda — juokų darbas, šiukšlynas. Argi čia paveikslai, bene tai menas? — kai tarė šį žodį, jo balsas dvelktelėjo ironija ir pikta tūžmastimi. Ką reiškia štai šitos linijos, tie nederančių viena prie kitos spalvų potėpiai? — klausė, tačiau nė nelaukęs atsakymo, purtė galvą.— Taip tapyti gali tik psichiniai ligoniai,— autoritetingai pareiškė, o paskui dar pridūrė, kad jeigu būtų jo valia, visiškai uždraustų tokią kūrybą.— Kūrybą? — pakartojo nustebęs, kad iš jo paties lūpų išsprūdo šis taurus žodis,— bet juk tai nemokšos išsidirbinėjimas. Tai pernelyg savimi pasitikinčio vaikėzo,— tikriausiai nežinojo, kad jo koneveikiamų paveikslų autorius — jau gerokai pagyvenęs vyriškis, galbūt net jo vienmetis,— pastanga iššokti aukščiau bambos, nubraukti viską, kas buvo iki jo ir apreikšti kažkokią nežemišką tiesą, kuri tėra muilo burbulas. Labai jau šiais laikais visi nekantrūs — žinoma, lengviausia spjauti į tradiciją, paniekinti įgūdžių ir kruopštumo reikalaujantį meistriškumą, ilgus amžius puoselėtą tapybos techniką, tačiau juk pats matai,— stačiokiškai kreipėsi,— kas lieka.— Ne, toks menas jam esąs nereikalingas, jis neduoda atilsio, dar labiau prislegia.

Albertui ir pačiam nelabai prie širdies buvo to dailininko paveikslai. Šiurkščių potėpių ir subtilių, vos įžiūrimų linijų derinys, iškreipti pavidalai, pagaliau pats atkarios miesto industrijos suplakimas su kasdieniais ir šiek tiek miesčioniškais buities dalykais,— visa tai netraukė, o juo labiau nežavėjo ir iš tiesų nekėlė tokio džiugaus susijaudinimo kaip senųjų tapytojų drobės. Bet to ir nebuvo siekta; viskas čia vertėsi aukštyn kojomis. Šiuolaikinio gyvenimo groteskas tuose paveiksluose ėjo išvien su pripažintų šedevrų parodijomis: madoną primenančios moters, ant rankų laikančios išsigimusį kūdikį su neproporcingai didele galva ir laibu, ištįsusiu kaklu, akys štai

žvelgia į tranšėjų išvagotas, betono luitais ir kabelio ritėmis užverstas plynes, virš kurių driekiasi neįtikėtinai žydras ir vaiskus dangus. Dvasios pakilumą, atsirandantį stebint ankstesnių laikų drobes, čia turėjo atstoti nustebimas, vos ne šokas, bet juk tai apskritai viso naujojo meno bruožas. Vienų po kitų iliuzijų žlugimas atkreipė akis į tamsiąsias žmogaus prigimties puses — tuščia buvo stengtis susigrąžinti prarastą ramybę ir lyg niekur nieko nusigręžti nuo to, kas baugino ir šiurpino. Tas aplink šmirinėjantis ir burnojantis vyriškis Albertui kėlė ne tik pyktį, bet ir gailestį. Jis — galėjo galvą guldyti — ir pats ne sykį vidurnaktį yra pašokęs nuo tokių vaizdinių, kuriuos štai dabar regi paveiksluose, jį ir patį kankino tokios mintys, graužė abejonės, kaip ir šias drobes tapiusį dailininką. Tai baimė vertė gūžtis savin, neigti akivaizdžiausius dalykus — baimė išvysti savo menkumą, liguistumą, kurie raizgė nerimo pilnus košmarus ir kuriuos kaip įmanydamas stengėsi pamiršti. O jeigu ne, tai jis buvo vienas iš tų bambeklių, kurie dėjosi esą klasikinio meno gerbėjai, nors išmanė apie jį ne ką daugiau negu apie šių dienų, keikiamą ir niekinamą. Tačiau anų laikų paveiksluose labai lengvai galėjai pastebėti tikrovės realijas, kruopščiai ant drobės perkeltus kasdienybėje sutinkamus pavidalus, ir jau vien tai juos patenkindavo — džiugino pats atpažinimas, panašumas...

Kartais Albertą apimdavo keistas baugulys. Ne, tai nebūdavo išgąstis dėl kokios nors realios grėsmės, pavojaus — tokia su nuostabą sumišusi baimė spūsteli paširdžius visuomet, kai atsiduri prieš kažką, ko negali apimti ir suvokti protas, kas prisiartina prie tavęs kaip neįmanoma perprasti paslaptis. Tada mintys imdavo karštligiškai šokinėti, išmušdavo šaltas prakaitas: tie paveikslai,— sakydavo sau,— muzikos kūriniai, tos poemos, romanai, eilėraščiai, pasiekę mus per daugybę šimtmečių arba gimstą mūsų dienomis — tai juk vis dvasios įstanga apsireikšti, nenutrūkti, tekėti kartu su laiku ir tobulėti — tai daug daugiau negu vandenynas, tai nežinia iš kur nesibaigiančiu srautu plūstanti ir plūstanti jėga, niekados iki dugno neišsenkančios valia ir energija. Argi gali nestebinti šitas pulsavimas, tas nemąžtantis knietėjimas atsinaujinti, pasi-

sukti kita briauna, švysteleti ligi tol neregetu atspalviu? Nė trumpam nenutrūkstąs dvasios gyvastingumas,— tai ir žmogaus individualybės skleidimasis, jos troškimas įtvirtinti savo išskirtinumą ir savitumą. Tai noras kalbėti laisvai, tik tau būdingu balsu, iki galo. Ten, kur paneigiamas šis individualumas, kur žmogus virsta viso labo faktoriumi, priemone, kur jis demagogiškai ginamas ir liaupsinamas, o iš tiesų nejučiomis spraudžiamas į iš anksto nubrėžtas vėžes, vargšės podukros vietoje atsiduria ir dvasia. Ji nuskurdinama, nužeminama; nors apie ją daug šnekama, tačiau iš tiesų ji niekam nė motais. Ir atvirkščiai — užtenka nors kiek prislopti dvasios pulsavimui, prigesti ligi tol kaitriai mušusiai jos liepsnai, kai vėl galvą pakelia uniformuota vidutinybė, vėl jinai imasi viską spręsti ir rikiuoti pagal savo mastelį, ir vargas tuomet tam, kuris netelpa į nustatytus rėmus, prakalba ne taip negu įprasta, trokšta ir siekia kitko nei visi. Tokiam lieka vienintelis kelias — gūžtis savin, saugotis, neišsiduoti; tokį ilgainiui ima persekioti nenumaldoma baimė, jis tartum susidvejina: viena jo dalis uoliai ir kruopščiai dirba tai, ką liepia sąžinė ir šnabžda nuojautos, kas atrodo reikalinga ir prasminga, o kita įsitempusi stebi, kas dedasi aplinkui, atidžiai žiūri, ar niekas nesikėsina, prireikus siunčia pavojaus signalus. Nuolatinis budrumas, pervargimas, išsekimas,— ir gali atsitikti taip, kad vieną gražią dieną ims ir trūks nebeištvėrusi įtampos gyvasties styga — ne, kaltų nebus, nė atsakingų; ką gi, toks jau likimas, taip susiklostė,— palinguos liūdnai galvomis artimieji, šiaip pažįstami, nes tikrų draugų tokie paprastai neturi, o jeigu ir turi vieną kitą, tai šie irgi nenori išsiduoti, slepiasi. Tokiais dvasios atoslūgio laikais koncertų salėse skambanti muzika regis esanti tolimas ir blausus praėjusių laikų atliepas — tų laikų, kai individualybė, niekieno nevaržoma ir nesaistoma, kaip įmanydama reiškėsi; parodose eksponuojamų paveikslų spalvos — kaip siaura ir toliau labiau nykstanti vakarių žarų juosta; tokiais laikais poetai ima šifruoti savo mintis ir nuojautas įmantriausiomis metaforomis, simboliais, o romanuose, apysakose, apsakymuose pagausėja užuominų, kurias pastebi tik įdėmesni skaitytojai, padaugėja alegorinių scenų, per-

keltinę prasmę turinčių vaizdų. Menas tada — grėsmingai tylus ir vis sąlygiškesnis, nuo jo ginamasi dideliais teatralizuotais vaidinimais, masinėmis pramogomis, stebinančiomis pompastiškumu, spalvingumu, įvairove, tačiau tuščiomis, vienadienėmis. Taip slėpiningas ženklas vėl susiduria su dygia ir šiurkščia tikrove, ertmes atverianti metafora — su kategorišku, užsklendžiančiu teiginiu, neramiai skraji dvasia — su iš paskutiniųjų besistengiančia ją sustabdyti inercija...

Vieną vakarą, kai norėdamas prasivaikščioti išėjo iš skaityklos ir dūlinėjo po miestą, atsitiktinai susitiko Gintą. Jeigu būtų kiūtinę skirtingomis gatvės pusėmis, tikriausiai būtų apsimetę, kad nemato, ir prasilenkę lyg niekur nieko,— taip buvo atitolę. Iš teisybės ir gyvendami dvejus metus tame pačiame bendrabučio kambaryje nė karto atvirai ir nuoširdžiai nepasišnekėjo — vien buities mažmožiai, smulkmenos. Būna žmonių, su kuriais nė noras nekyla artimiau susipažinti, o juo labiau susidraugauti — galite kasdien matytis, kalbėtis, net būti siejami bendrų rūpesčių, ir vis tiek liksite vienas kitam svetimi. Ir vis dėlto nejučiomis tarp jūsų nutįsta kažkokia gija — nepavadinsi jos nei prieraišumu, nei draugyste, nei pagarba,— saitas, ir po metų neleidžiąs tik iš mandagumo linktelėti galva ir nueiti savais keliais.

Buvo — bent Albertui taip pasirodė — šiek tiek išgėręs ir sudirgęs. Raustelėjęs, atsilapojęs, jis panėšėjo veikiau į plevėsą negu į skrupulingą pedantą, koks regėjosi esąs bendrabutyje ir Universitete. Sklido kalbos, kad jo dera pasisaugoti, kad jam esant reikia prikąsti liežuvį. Aišku, niekas tikrai nežinojo, tik tauškė, laidė gandus, į kuriuos Albertas nekreipė pernelyg dėmesio,— jeigu ir jautė Gintui antipatiją, tai tiktai ne dėl to. Kiekvienas daro ir sukasi taip, kaip išmano, kaip jo galva išneša — nereikėjo didelio akylumo, kad pamatytum, kaip jis pasikeitė nuo pirmo kurso. Tai, kas jau tuolaik erzino, dar labiau išryškėjo: tvarkingumas ir griežtumas, pasitikėjimas ir valdingumas jį jau laipino į karjeros aukštumas, kuriose atsidūrus laukia soti ramybė ir pasitenkinimas. Jis buvo kelių komitetų ir komisijų narys, dažnai sukiodavosi dekanate, sykiais Albertas matydavo, kaip kažką

aiškina jų kuratoriui — žilagalviui profesoriui — tikriausiai vėl prikaišioja, nurodinėja, ką ir iki kada derėtų padaryti, į ką atkreipti dėmesį. Tuo laiku kaip tik buvo susigriebta, kiek daug pas mus netvarkos, aplaidumo, visi laikraščiai trimitavo, 'kad negalima taikstytis su trūkumais, ir jis, Gintas, iškilęs su šia banga, drąsiai varstė visas duris, įžūliai žarstė priekaištus, pats siūlė, kaip ir ką keisti, pagerinti. To pakako, kad ir nepaisydamas nepaliudytų, gal visai nepagrįstų įtarinėjimų, imtum justi jam antipatiją, nepasitikėjimą.

Bet tą vakarą... Turbūt buvo kas atsitikę — veikiausiai suklupo, apsiriko, o gal išgirdęs, kad kažką pagyrė labiau negu jį, pajuto kartėlį manydamas, kad jo neįvertina, juo nepasitiki. Ko gero, norėjo išsilieti, pasiguosti, gal ir per miestą sliūkino ne šiaip sau, o vildamasis surasti pašnekovą. Kas ten žino, tačiau išvydęs Albertą, toli gražu ne apsimetinėdamas, o nuoširdžiai ir daug labiau, negu galėjai tikėtis, apsidžiaugė, nesivaržydamas ir be užuolankų, lyg būtų geriausi draugai, pakvietė kur nors užsukti. Pinigų? — ne, pinigų nereikia, jis turįs, pavaišinsiąs.

Nežinia kodėl, tačiau Albertas išsyk sutiko. Gal sutrikdė tas netikėtas Ginto nudžiugimas, gal valia, taip ilgai įsitempusi — visą dieną juk akys buvo įbestos į knygą,— neįstengė atsispirti ūmai šmėstelėjusiai pagundai? Užsuko į pirmą pasitaikiusią kavinukę, susėdo prie baro. Albertą iškart nudiegė nepasitenkinimas, kad čia atėjo — apie ką gi juodu kalbėsis, argi juos kas nors sieja?

Paėmęs po penkiasdešimt gramų ir kavos, Gintas įsistebeilijo į prieš akis žybčiojančias įvairiaspalves švieseles ir kiek padelsęs apgailėjo, kad juodu taip atitolę vienas nuo kito, pasidarę visiškai svetimi. Iš pradžių jis šnekėjo palyginti ramiai, galėjai sakyti — net šaltai, tarsi po tokiu bangas atmušančiu kiautu iš tiesų nieko nebūtų, tik abejingumas ir atsainumas,— žodžiai byrėjo lyg tušti ir lengvi kevalai, vien dėl to, kad reikėjo sudrumsti slegiančią tylą. Ir tik ilgainiui įsiplieskė, vėl ūžtelėjo susijaudinimas, nors ir tuomet Gintas liko pabrėžtinai santūrus. Dėjosi kalbąs abejingai, tačiau juk šnekėjo ne apie tai, kas jo neliečia ir galėtų būti vis

vien. Guodėsi, kad užsivertęs darbais, o kai Albertas paklausė — kokiais, atsakė, jog lakstąs nuo ryto ligi pat vakaro kaip šunelis, ir nėra pabaigos.— O manai, kas nors bent ačiū pasako, nors žodžiu užtaria, kai ištinka bėda? Ne, visi tik priekaištauti žino — tai tas negerai, tai anas,— aišku, lengviausia dardėti kito tempiamam vežime...— nutęsė. Iš pačios balso intonacijos, iš stalan įsmeigto lūkuriuojančio žvilgsnio lengvai galima buvo susivokti, kad dabar tikisi, labiau už viską norėtų, jog Albertas paguostų, paneigtų žeminantį prisilyginimą šuneliui, pasakytų, kad tai, ką jis daro, yra reikalinga ir prasminga,— kas tau tie kiti, iš pavydo galanda liežuvius, o tu dirbi ir dirbk savo darbą. Žinoma, kai suabejoji pats savimi, tuo, kas rodėsi esąs tiesus tavo kelias, kai imi nebetikėti paties sau sakomais žodžiais, kas gi daugiau lieka, jeigu ne ieškoti ramsčio išorėj? Albertas nutuokė, ko iš jo laukiama, ko tikimasi, tačiau stebėdamas, kaip ant Ginto spaudžiamos cigaretės galo virpa su kiekvienu įtrauktu dūmu ilgėjanti ir vis pamirštama nukratyti nuorūkos tūtelė, abejingai tylėjo.

Jis nieko neatsakė Gintui ir tuomet, kai tas, veikiausiai tyloj pajutęs priekaištą, iš gynybos perėjo į puolimą. Ne, balso nekėlė, šnekėjo kad ir su tarpais pasitaikančiomis proveržomis, tačiau šiaip lygiai ir šaltai. Buvo aišku, kad balsu išsakomus teiginius jau ne sykį ir toli gražu ne atsainiai yra perkratęs mintyse — kad išvengtų netikėtumo, seniai juos turi pasiruošęs. Kalbėjo apie tuos tariamus,— taip ir pasakė: tariamus,— idealus ir vertybes,— šį žodį tarstelėjo su pabrėžtina ironija,— kurie juos,— tačiau balso intonacija ir galvos atmetimu iš tų visų išskyrė save,— atvedė Universitetan ir kurių jie negali atsikratyti ligi šiol, nors ir mato, kokie šie abejotini ir daugiau niekam nė motais. Tai viso labo ankstesniojo idealizmo atgyvenos, geriausiu atveju — su kiekviena diena vis blankesni jo atšvaitai, betgi žmonija,— taip, sau apginti jis prisidengė nei daugiau, nei mažiau — visa žmonija,— jau seniai praaugo šią pirmykščiu naivumu ir tikėjimu grįstą stadiją. Jeigu ir gali kuo pasikliauti, tai tik pačiu savimi — todėl nusileiskim ant žemės, pajuskim jos realumą ir kietumą,— kiek Albertas suprato, žemė

jo kalboje reiškė viską, ką tik galima pačiupinėti, o pirmiausia — daiktą ir faktą.— Apsidairykime blaiviu žvilgsniu ir perkelkime atsakomybę nuo kažkokių vargu egzistuojančių metafizinių jėgų ant savo pečių,— siurbtelėjo mažytį gurkšnelį likerio, paskui užsigėrė kava.— Mūsų gyvenimas,— tęsė,— yra čia, prieš mus, tai kuo gi mes nepatenkinti, ko dar ieškome tose abstraktybėse, mistinėse dausose? — tai nuskambėjo ne kaip klausimas, o veikiau kaip raginimas pasinerti ton pozityvizmo sausumu dvelkiančion daikto ir išorinio veiksmo realybėn, kurion pats tikriausiai jau negrįžtamai buvo įtrauktas.

Žinoma,— kiek padelsęs ir vėl nesulaukęs nei atkirčio, nei pritarimo, tęsė Gintas,— jis ir pats suprantąs, kokia menka paguoda yra toks nusileidimas ant žemės. Iš dviejų galimybių renkiesi tikrąją, tačiau daug mažiau siūlančią — vietoj amžinatvės — laikinumą, vietoj begalybės — tvirtą, tačiau siaurą ruožą, nusidriekiantį čia pat po kojomis, vietoj ramybe viliojančio pastovumo — nuolatinę sumaištį ir įtampą. Nors kas čia nuostabaus,— numojo ranka,— visas mūsų laikmetis juk pažymėtas liūdesio ir gėlos ženklu. O dar ta kasdienybė — ji negailestingai iškreipia net kilniausius tikslus, aukštyn kojomis apverčia geriausius ketinimus, ir nieko čia nepakeisi...

Aišku,— kai Albertas paprieštaravo, Gintas, ieškodamas išlygų tam, ką prieš minutėlę pats teigė, jau suko į šoną, darė lankstą,— ne viskas taip paprasta, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Jis jokiu būdu netvirtinąs, jog realu tik tai, ką galima išvysti, paliesti, išgirsti. Dvasios,— kiek pakeltu balsu pratarė,— neįsprausi į jutimais apčiuopiamus pavidalus, nesugniauši kumštin,— tačiau dvasia, kaip iš tolesnės šnekos suprato Albertas, jam tereiškė jausmus, emocijas, o jos laisvė — niekieno nevaržomą psichinių potroškių ir aistrų tenkinimą, tą buklią ramybę, kurią atneša pasisotinimas. Jis ir pats pabrėžė, kad omeny turi ne tą, iš piršto laužtą,— taip ir pasakė: iš piršto laužtą,— o realią, atsikračiusią prietarų ir pagaliau save pačią suradusią dvasią. Tačiau ir tokia — susigūžusi, vargana,— pasirodo, jinai visiems tik kliūva, neturi vietos, niekas jos nesusimyli bent iš gailesčio priglausti. Įsukta biurokratizmo mašinos ratuos, kasdienos

dulkėmis apnešta, ji vos vos berusena, dar kiek — ir užges. Keisčiausia ir labiausiai neįtikėtina Albertui buvo tai, kad jis, Gintas, dėjosi esąs mažne paskutinis jos sergėtojas, globėjas — be jo jau seniai viskas būtų nuėję vėjais, jeigu ir likę kas nors, tai ne šviesa, o tik jos atspindys, ne garsas, o įtempta klausa tesugaunamas atbalsis.

Ką ir sakyti, kalbėjo drąsiai ir atvirai — į šuns dienas išdėjo viską, kas darosi ne tik Universitete, bet ir už jo sienų. Sustingimas, inertiškumas, irimas iš vidaus,— Albertas net nustebo, kad nebijo, drįsta,— ne, daugiau neįmanoma, jau pasiekta galutinė riba, toliau nebėra kur trauktis. Tačiau šis pilkšvo kolorito paveikslas buvo piešiamas tik tam, kad jo fone dar didingesnė ir išskirtinesnė regėtųsi jo, Ginto, figūra. Jis ateis, jis pakeis, jis pertvarkys,— štai dėl ko dabar priverstas lakstyti ir lankstytis, štai kur šuo pakastas. Tu pagalvok,— prisikišęs arčiau, vos ne pašnibždomis klausė,— kas bus, jeigu dabartinių vietas vėl užims tokie patys biurokratai ir demagogai? Žinoma, jis ne toks, jis suprantąs, kokia padėtis susiklosčiusi: kad ką nors pakeistum, reikės daugybės pastangų ir energijos, drąsos, užsispyrimo. Čia neišsiversi,— pridūrė,— vien gražiais ketinimais ir sumanymais — kad pramuštum ne metus stingusį ledą, reikės laviruoti, sykiais net nusileisti, bet tik tam, kad paskui atsigriebtum. Paskui...— ir jo akyse jau švito tolimos, bet puikios ateities vaizdas — ateities, kurią jis priartins, plėšte išplėš iš susimokiusių ir jam trukdančių valdininkų nagų.

Albertas stebėjo, kaip gyvai ant poliruoto stalo šokčioja Ginto pirštai, kaip jie trokšta liesti, čiupti, ką nors spausti; matė, kaip nenustygsta vietoje žvilgsnis: tai tuščias ir sakytum abejingas slysta plika siena arba lubomis, tai, kupinas nerimasties, klausiamai įsibeda jam į akis ir tučtuojau, taip nieko ir neišpešęs, jau vėl krypsta į šoną; jautė, kad ramus balsas anaiptol nėra abejingas — vidinį susijaudinimą išduoda įšokiais pasitaikančios ilgesnės ir trumpesnės pauzės, intonacija. Taip, nė sekundės Gintas negalėjo ištverti žvilgsniu, o dar geriau — pirštais nesíturėdamas už ko nors kieto ir aiškiai apčiuopiamo — kaip kitam sunku išlaikyti pusiausvyrą, taip jis sutrikda-

vo ir, regis, net išsigąsdavo, jei tik rankos nieko neužčiuopdavo arba akys neįsiremdavo į tai, kas bent kiek ilgiau prikaustytų dėmesį, patrauktų. Tarsi nepaliautų svyravęs tarp begalinio pasitikėjimo savimi, pavydėtino tvirtumo ir smilkčiojančios nuojautos, kad kažkas vis slysta, nesulaikomai ir be atvangos skeldėja, trupa, byra ir nėra į ką atsiremti. Reikia bėgti, reikia saugotis, ištrūkti iš tų kibių nerimo ir nepasitikėjimo virkščių,— ir jo kūnas įsitempdavo, sakytum pasiruošdavo šuoliui. Ryžtingiau, be abejonių,— tvinkčiodavo tuolaik mintyse,— nesileisk stebinamas, o pats šokiruok, nesileisk puolamas, o pats pulk, nesileisk sutrikdomas — pats glumink kitus. Tik drąsūs, pasitikį savimi pasiekia tikslą, tik prieš juos atsiveria visi vartai, pakeliamos užkardos. Albertas, rodės, girdi, kaip akimirksnį nustoja mušęs pulsas, sulaikomas kvapas, o po sekundės — jau trūksta pertempta styga, nuaidi šūvis, ir — jaudrumo, aistros laimėti ir nerimasties pritvinkęs šnopavimas, ratu ūžiąs ir gyslas sprogdinantis kraujas, nelygus trepsenimas kojomis. Stadionas, medžioklė, kautynių arena,— kuris greitesnis, kuris sumanesnis, kuris geriau paskirstys savo jėgas, energiją? Pergalė — tai pečius ir nugarą griaužiantis sūrus prakaitas, išdžiūvusi burna, prie gomurio kepte prikepęs liežuvis, pergalė — tai iš nuostabos ir susižavėjimo nuščiuvusios tribūnos, ūmai ūžtelinčios ir ausų būgnelius skeliančios ovacijos, fotoaparatų blyksniai. O paskui — ilgai laukta ir išsvajota garbė, orumas, pasitenkinimas. Minkštos šlepetės, fotelis, sunkiomis užuolaidomis užtraukiami langai...

Betgi ko tu iš manęs nori, kuo aš tau galiu padėti? — vos neišsprūdo Albertui, kai nutilęs Gintas vėl klausiamai įsispoksojo tiesiai į akis. Juk pats jau seniai viską numatęs, apsvarstęs, kuo smulkiausiai susiplanavęs. Kodėl tau taip reikia padrąsinimo, paspirties, pritarimo? Iš kur atsruvena netikrumas, dvejonės? Ne,— nors ir stengėsi nepiktdžiugauti, bet vis tiek jautė pasitenkinimą šaipydamasis savyje,— neišdegs, nesulauksi. Jeigu jau dedies esąs visagalis ir visažinis, jeigu iš tiesų tokie taurūs tavo tikslai, jeigu atrodo, kad esi teisus, tai iš kur tuomet randasi tas savigraužos kirminas, tvardoma, bet vis tiek į paviršių lendanti ir ramybę aitruliu sėtrijanti gėla?

Albertas tąvakar Gintui taip nieko ir nepasakė, išskyrus keletą frazių — atsainių, nei pritariančių, nei paniekinančių. Gal paprasčiausiai nenorėjo prasidėti, gal nežinia iš kur plūstelėjusi pagaila nuslopino tą galugerkly kirbančią piktdžiugos pašaipą, vis besitaikiusią išsprūsti ir bakstelti. Kai atsisveikino, vaizduotėje dar šmėstelėjo tuo sykiu kiek sutrikusio Ginto paveikslas: štai jis energingai gestikuliuoja rankomis kažkokiame susirinkime — tikriausiai bardamasis ar ką nors siūlydamas, štai jis palaižūniškai šypsosi ir pritardamas linkčioja, o štai jau vėl lekia — kelintą kartą perdien? — į komjaunimo komitetą. Ne, šio vakaro sumišimas — tai trumpalaikis silpnumas; jis tuoj praeis, bus užgniaužtas, nugrūstas gilyn. Rytoj, jau rytoj — lyg nieko nebuvę, rytoj jis vėl parodys, ką gali ir moka. Reikia prisitaikyti prie aplinkybių, reikia įeiti į visuotines vėžes, bet tai padaryti tokiu būdu, kad iš visų pusių būtum matomas, pastebimas, kad išsiskirtum ir kuo greičiau būtum įvertintas.

Ne, tą vakarą Albertas Gintui taip nieko tiesiai ir nepasakė. Bet užtat grįžęs namo su dar didesniu užsispyrimu griebėsi knygos, dar įnirtingiau vertė puslapį po puslapio. Patyrė tokį pakilumą, lyg kas naujų jėgų būtų įliejęs ir patvirtinęs jo kelio teisingumą, paskatinęs. Šios akiai nematomos platumos, ta niekuo kitu, tik mintimi pragręžiama siena, nuovargis, kai daugiau — nė eilutės,— kaip visa tai puiku, nekelia jokių abejonių! Tik čia, iš ryto skaidriam, o vėlyvą vakarą nuoilsio miglų sušvelnintam, tačiau ne mažiau džiuginančiam pasauly ir niekur daugiau, tu gali pabūti pats savimi — tikruoju, nesidangstyti, pajusti pilnatvę, kuri yra sunki kaip saulėje nunokęs vaisius ir kartu efemeriškai lengva nelyginant virš palaukių besiliejanti skaidri šviesa. Tai nei aprėžčių, nei jokių saitų nepažįstantis pasaulis, tyrų jausmų ir minčių šalis, tai sakytum Velykų varpas siūbuojanti ir į svaigius tolius lakdinanti erdvė...

O kai pavargo skaityti — buvo jau seniai po pusiaunakčio,— užsidėjo plokštelę. Ir suskambo, nuo garsų nelyginant vanduo sutyvuliavo tos platumos, kurios ligi tol regėjosi esą amžina tylybė. Garsas įkandin garso aukštyn virvenanti melodija, kas žingsnelis stiebimasis į viršų,

o paskui — staigus lūžis ir kritimas žemyn, gniaužiąs kvapą ir virpinantis širdį, į smilkinius mušantis kraują ir pakertantis kojas, pašėlusiai siautulingas lėkimas, kuriam, rodos, nebus galo, tačiau paskutinį mirksnį, kai jau dugnas prie pat, kažkas susimylėjęs kyšteli delną ir sugauna, vėl mesteli viršun, ir tokia neįtikėtinai skaidri dabar regisi tave apglėbusi ir lengvai lengvai sūpuojanti žydruma — joje tiek šviesos, kad net galva sukasi, akyse raibuliuoja,— tačiau šis džiaugsmas skirtas viso labo kontrastui pabrėžti,— ūmai viskas trūksta, ištįsta ir cvanktelėjęs nutyla paskutinis vaiskaus siausmo aidesys, ir jau vienas už kitą liūdnesni ir niūresni taktai dygsniuoja tavo nuotaikas ir jausmus, kažkur nuo padebesių leidžiasi pelenės sutemos, iš bejėgiškumo merkiasi pavargusios akys. Muzika — nuolatinis veržimasis priekin, kaita, sustabdyto laiko iliuzija — iliuzija, tverianti vieną kadenciją ir tuojau pat, sakytum pabūgusi išsipildymo, blunkanti, išsisklaidanti nelyginant paryčių rasa. Pulsavimas, sukimasis, trumpas stabtelėjimas atsikvėpti ir vėl — galvotrūkčiais į priekį, arba lėtas ir lygus sruvenimas, pakili ramuma, giedra be šešėlių. Ar jauti, kaip veriasi, skleidžiasi, išsilieja, ar jauti, kaip nuskaidrėja ir nuvilnija vis didėjančiais raibuliais — nuo vidurio — iki pačių pakraštėlių? Ne, tai ne vanduo, ne šviesa ir net ne garsas, kaip tau šnabžda protas, tai pati dvasia — pagaliau suradusi pavidalus, kuriais gali pasirodyti, išnirti, apsireikšti, tačiau vėl skubanti juos nusimesti kaip įgrisusius pančius, išsivaduoti ir siūbtelėti nevaržoma jokių aprėžčių, tai ji — slėpininga, vaiski, nenorinti paklusti patvariam ritmui...

Gaubiamas bežadės tylos, Albertas žiūrėjo pro langą. Sustingę medžiai, pro kuriuos bėga stulpų prilaikomi elektros ir telefonų laidai, vos spindintys šiferiu ir skarda dengti stogai, už posūkio dingstanti gatvelė.

14

— Aną naktį,— sako. Jo veidas regisi dar labiau išdžiūvęs, papilkavęs, raukšlės giliau įsikirtusios, negu buvo, kai paskutinį sykį matėsi. Liesas ir per pečius kiek

gunktelėjęs, jis stovi, pasirėmęs į durų staktą, o jo šešėlis, sakytum drovėdamasis, stengiasi pasislėpti jam už nugaros. Komendantas.— Aną naktį,— sako.

Paskui — reti, sunkūs žingsniai. Nė nematydamas galėtum suprasti, kad eina pavargęs ir gėlos spaudžiamas žmogus. Girgžteli sujudintos grindlentės, bilsteli traukiama kėdė. Atsisėda. Vilius pasiūlo nusirengti, tačiau jis tik numoja ranka.

— Apie antrą valandą. Taip netikėtai. Nežinojau nė ko griebtis. Kol susivokiau paskambinti...

Šneka iš reto dėliodamas žodžius. Šį sykį bejėgiai, jie tarytum išgliaudyti kevalai atsimuša stalan, į sienos tinką — tie pokštelėjimai tokie sausi, be nieko. Svarbiausia yra tai, kas tarp jų; daugiau už lūpas pasako gniaužomi ir vėl atleidžiami pirštai, akys, nelygiai trūkčiojantys veido raumenys.

— Atvažiavo. Palyginti greitai. Vos pažiūrėjo, išsyk suprato, kas ir kur. Sakė, dar bent kiek, ir...

Vilius stypsojo nedrįsdamas nė krustelėti. Komendantui pravėrus duris, kambarėlin siūbtelėjo įtampos pilna tuštuma — daiktai neteko svarumo, ką tik lietei,— rodės, ne savo rankomis; ir menkiausios pauzės ištįso, tyla buvo tokia glūdi, kad girdėjai, kaip traškėdamas kažkas lūžinėja — lūžinėja sausai, nelyginant perdžiūvę šiaudai, ir po kiekvieno spragtelėjimo dar ir dar labiau suima paširdžius. Knietėjo pulti ir praverti langą, praverti, kol dar ne vėlu: grynas ir gaivus oras išsklaidys šį slogutį, grąžins viską į savo vietas,— ir tuo pat kartu spaudė toks bejėgiškumas, kad nė iš vietos, ką jau kalbėti apie visa kita.

— Nieko čia žmogus negali žinoti, visiškai nieko,— Vilius matė, kaip komendanto smilkiny virptelėjo gyslelė, taip smarkiai virptelėjo, kad net baimė nusmelkė — ims ir trūks, neatlaikiusi įtampos ir kraujo slėgimo.— Gyveni, gyveni sau ramus, nieko neįtari, o tuolaik... tuolaik nejučiomis ir atsargiai, kad neišgąsdintų pirma laiko, į tavo kūną jau ima smelktis negalia.

Negalia,— mintyse pakartojo Vilius,— negalia... Gyveni, gyveni sau ramus... O tuolaik... Mažyčiais žingsneliais, pėda po pėdos ji slenka vis toliau ir toliau, tarytum ne-

matoma, bet kaip tik dėl to vargiai įveikiama kariuomenė, užima vis didesnius tavo organizmo plotus. O tu gyveni kaip gyvenęs: kiekvieną rytą atsikeli, valgai, dirbi, ką ir visuomet; tau dar nė mintis nešmėsteli, o jeigu ir ateitų į galvą, tai vis tiek būtų kuo skubiausiai nustumta užmarštin — gąsdinanti mintis, kad ir pats esi neamžinas, kintantis, yrantis, ir tik laiko klausimas... Nors ir matai, kaip tai absurdiška, tačiau iš pradžių dar naiviai tiki — kitaip paprasčiausiai neįstengi,— jog tavęs nepalies, praeis pro šalį, pasigailės, kad būsi išimtis, tau vieninteliam iš visų nusišypsos laimė; viliesi net ir tuomet, kai per veidą pirmąsyk brūkšteli laiko delnas, palikdamas kol kas vos pastebimas raukšleles, net ne raukšleles, o vos įžiūrimą atšešėlį, kur jos įsirėš; tikiesi arba dar visiškai apie tai nesusimąstai; o paskui jau stengiesi užsimiršti, iš paskutiniųjų... Ne, tai ne vien savimeilė — tokia užmarštis paprasčiausiai būtina, kad ištvertum, pirma laiko nesukluptum, išsilaikytum. Tu ieškai už ko nusitverti, užsikabinti, tau reikia po kojomis justi tvirtą pagrindą; veji šalin visas nerimastingas mintis, norėdamas nežinoti to, ko neištvertum, be paliovos skubi, tavo rankoms vis maga susirasti darbo, ir dar nė mintis tau nešmėstelėjusi, kad jau. Jau! Tavo kūnan jau įsikirtusi pikto sėkla, ji jau pradėjusi savo darbą,— netrukus pajusi. Dar linksmas, pilnas vilčių, tu dar tikiesi daug padarysiąs...

Staiga jis nutilo. Komendantas. Albertas nesiklausė, nė negirdėjo, tik jautė, kaip tik jautė, kad kalbėjo iš lėto, silpnu balsu, vis tuo pačiu ritmu, tačiau keistas įspūdis — atrodė, jog su kiekvienu jo ištartu žodžiu vis labiau kyla įtampa, kad vis smarkiau esi glemžiamas savin sukančio ir kažkur į viršų, beorėn ertmėn traukiančio verpeto, vis sunkiau darosi kvėpuoti, vis kiečiau užgula krūtinę. O kai nutilo, išsyk atlėgo, bet taip ūmai, kad, regis, galėjai net išgirsti, kaip ūžtelėdamas nuslūgo gausėjęs gausėjęs, grasinęs viską aplinkui užlieti, bet lemiamu momentu pritrūkęs galios vanduo, ar spragsėdama pati užtroško niekaip neįstengta užgesinti liepsna. Ir stojo tyla. Tai buvo tyla, kokia paprastai lieka po umaru praūžusios audros — tebesauganti savyje triukšmo ir įtampos atgarsius, bet tik tam, kad dar labiau išryškintų su ja

atėjusios ramybės bežadiškumą. Komendantas pakėlė nuleistas akis, tačiau, vengdamas Viliaus žvilgsnio, žiūrėjo kažkur pro šalį.

Nors vėl prabilo lygiai tuo pačiu balsu, neskubėdamas, bet dabar atrodė, kad šneka daug ramiau negu pirma. Tarytum per šią neilgą pauzę būtų spėję įvykti tai, kam pritrūko nakties ir visos dienos — grįžo šaltas protas ir blaivumas, nuslūgo negandos aitra.

— Dar nieko nežinai, o tai, ko labiausiai bijai, jau atsitikę. Giriamės: kiek mes išmanome, kiek daug paslapčių atskleidėme! O kas iš tos toliaregystės, jeigu ne tik savo dvasios, bet ir kūno visiškai nepažįstame? Kas be ko, yra ten visokiausių prietaisų, įrengimų. Bet tu pats, pats — pasakyk, ar turi bent kokį supratimą, kas šiuo metu dedasi tavo kūne, ar nors kiek nutuoki? Ar gali pažiūrėti ir pamatyti?

Nutilęs susigūžė, dar labiau gunktelėjo. Vieną trumpą gaisą susitiko jųdviejų žvilgsniai: komendanto akys buvo tuščios, sakytum iš stiklo. Taip, viso labo klausimai be atsakymų, ir nieko čia nepadarysi. Kurioj vietoj yra siela, kaip gimsta mintys, iš kur vienais sykiais randasi pakilumas, kai skrieji tarytum ant sparnų ir taip lengva, smagu, o kitais — sakytum kas dangčiu slėgtų, nors lyg ir gerai einasi, galėtum būti patenkintas? Dvasia, dvasia, o argi ne tokia pati paslaptis ir kūnas — kūnas, kuriame kiekvieną mirksnį vis kas nors darosi, kažkas gimsta, kažkas jau merdėja, visomis gyslomis su krauju tvinsta gyvastingumas, o gal jau mezgasi pražūties vaisius, bet tau nė motais visa tai, tu juk susirūpinęs daug svarbesniais ir didesniais dalykais. Tik liga juos — dvasią ir kūną — sujungia: ligi tol mums atrodo, kad vienas eina sau, kitas — sau. Kuo sunkiau susergama, tuo akivaizdesnė darosi ši priklausomybė ir mūsų bejėgiškumas: kūnas,— maža pasakyti, kad nustembame,— štai šis niekingas kūnas drįsta reikšti savo teises, ne tik priešgyniauti, bet ir dar kažko įžūliai reikalauti, o mes, pasirodo, per silpni jį sudrausminti.

Buvo vos po pusiaudienio, bet jau niaukstėsi. Ko norėti, pati lapkričio pabaiga. Vos girdimai teliūskavo marios. Jų pakrante tolo moteris su mergaite — tos pačios,

kurias matė prie parduotuvės. Vilkinčios tokiais pat paltais, iš nugarų jos atrodė visiškai vienodos, tik viena aukštesnė, kita — žemesnė ir kiek smulkesnė. Kiūtino labai pamažėl; žinoma, kur joms skubėti?

— Nemaniau, kad taip nepakeliu vienatvės. Vos tik sugrįžau ir pravėriau duris, plūstelėjo tokia nykuma, kad nejučiomis net susigūžiau, sakytum šitaip būtų įmanoma apsisaugoti. Tie daiktai,— kai kurie netvarkingai išmėtyti,— jie dabar regėjosi esą nei iš šio, nei iš to, atsidūrę visiškai atsitiktinai; negalėjau suprasti, kokį ryšį jie turi su manimi, ką jau kalbėti apie tai, kam skirti ir reikalingi. Man atrodė,— taip, tuosyk kaip tik šmėstelėjo ši absurdiška mintis,— kad kaip tik jie labiausiai kalti dėl to, kas įvyko, kad jie mus išdavė ir todėl dabar taip saugosi mano žvilgsnio, norėtų pasislėpti — visuomet juk taip, kai išdavikas atsiduria akistatoj su išduotuoju, kad ir koks įžūlus ir akiplėšiškas jis būtų. Perėjau per kambarį, po to vėl sugrįžau atgal, prie durų; visiškai nežinojau ko griebtis. Stovėjau nelyginant koks vagis...

— Žinai, Viliau,— nustebo, kad prisimena vardą — niekada nesikreipdavo,— vienatvė dviese yra visiškai kas kita negu vienam. Ši — be išeities, be menkiausios vilties. Ji iš anksto užšauna visas duris, pro kurias bandytum išsprukti, sergėdama neatsitraukia nuo tavęs nė per žingsnį. Jos nesučiupsi, nes jinai yra tuštuma, neišgirsi, nes jinai — niekieno nedrįstama sudrumsti tyla, nepamatysi, nes jinai yra bespalvis, išretintas oras. Neviltis... Kai esate dviese, gali dar guostis: tai tik laikina būsena, netrukus išsisklaidysianti, ir vėl viskas sugrįš į savo vietas. Tačiau kai lieki vienas, visiškai vienas, tuomet ji prisėlina kaip pasmerktumas, toks pat pasmerktumas, koks luošiui yra, sakykim, kupra arba invalidui — ramentas. Tuomet ji jau griebia nieko nepaisydama ir nesidrovėdama, čiumpa ne iš pasalų, o atvirai; tuomet jinai yra nebe lapė, o žebenkštis.

Vilius nežymiai linktelėjo galva. Vos vos, net tiesiai į jį žiūrintis komendantas nepastebėjo. Jam irgi buvo pažįstama šita paširdžius spaudžianti būsena — ne sykį yra patyręs. Kartais jos laukdavo, šaukdavosi kaip išganymo; ne ko kito, tik jos ieškodamas ir čia atvažiavo.

Ji turėjo kuo prisivilioti, ką pasiūlyti. Tačiau jinai irgi, kaip visa kita, buvo kintanti ir laikina: iš sunkiai pasiekiamos ir trokštamos, žiūrėk, jau virtusi atgrasia, nebeįstengiama atsikratyti, visur persekiojančia it šešėlis. Vilius jau pajuto jos — štai tokios — alsavimą, iš tolo girdėjo žingsnius; tarsi tik dabar susigriebęs nustebo, kad šiam miestely prabuvo tiek laiko, ir vis vienas.

— Sakiau gi, kaip čia atsidūrėm. Ilgainiui ateina užmarštis, o su ja — ir atleidimas. Blogiausia, kad visa tai atsitinka pernelyg vėlai. Užanty slepiamas keršto akmuo daug grėsmingesnis tau pačiam negu tam, į kurį jis nutaikytas...— pritilo, o po kiek laiko vėl prašneko:

— Atvažiavom. Tuo metu čia buvo žvejų artelė. Toks mažas kaimelis — sukežusios trobelikės ir molas, prie kurio plakasi keli traleriai ir botai, vėjas draiko ištiestus džiovinti tinklus,— kaip tik tokios nuošalumos ir ieškojom. Negalėjom atsidžiaugti štai šiuo smėliu,— kilstelėjo ranką ton pusėn, kur anapus lango vienas įkandin kito bėgo didesni ir mažesni, nuolaidesni ir labiau skardingi kopų gūbriai,— lygiai kaip ir raibuliuojančiu, kiekvieną paros metą vis kitokiu marių vandeniu, jūra, o ypač tuo,— vėl žvilgtelėjo tiesiai Viliui į akis, lyg domėdamasis, kokį įspūdį padarys jo žodžiai,— kad tiek mažai žmonių, kad taip lengvai gali nuo jų pasislėpti. Ne, tu nežinai, ką tai reiškia,— pasakė galbūt ir pernelyg kategoriškai.— Kad suprastum, reikia ne metus ir ne dvejus prasistumdyti didžiausioj minioj, reikia pabūti priverstam visur eiti ir viską daryti triukšmingu būriu, reikia pajusti priešiškumą — priešiškumą, kuris, ilgo ir nuobodaus, varginančio trynimosi krūvoj išugdytas, gali išskirti ir artimiausius draugus... Pats supranti...— nuleido balsą.— Iš pradžių čia jautėmės kaip dievo ausy. Ką tu,— ūmai prisiminęs nudžiugo,— nieko negali būti nuostabiau — stovi štai užsikeberojęs ant aukščiausios kopos, aplinkui — tik smėlis, vanduo ir bekraštis dangus, užverti galvą ir kvėpuoji, giliai trauki orą — iki apsvaigimo, kol galva susisuka,— ir dingteli: tuoj atplyši nuo žemės ir lėksi sykiu su tuo vėjo genamu debesiu, nuskriesi... Rodės, taip, tuomet rodės, kad didžiausia laimė — tai vienuma...

— Žinoma, nieko ir niekuo negali kaltinti,— dar pridūrė.— Jeigu jautiesi esąs pasmerktas, tai tik dėl to, kad pats priimi tai kaip nuosprendį — ar ne vis tiek, sąmoningai, nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių priverstas ar dar kaip nors...

Paskui, tarytum nudiegtas minties, kad pernelyg ilgai užsisėdėjo ir atsirišo liežuvis, staiga pašoko. Kilstelėjo tikriausiai ir pačiam netikėtai; neatsargiai pastumta, vos neapvirto kėdė. Vilius nepajuto, kaip sprūstelėjo:

— Prisėskit dar.

Pats nesuprato, kodėl prašė, kad pabūtų. Gal iš baimės? Baimės, kad išeis, uždarys paskui save duris ir paliks vienui vieną su nebenuslopinamu nerimu. Jis matė, jog komendantas taip ūmai susigriebė ne todėl, kad labai skubėtų, o vien iš graužaties, kad štai vėl neišsilaikė, sukiužo. Viliui ir pačiam buvo gerai pažįstamas šis noras išsipasakoti, atsiverti ir baugulys, kad gali likti nesuprastas, kad kitas, išklausęs tave, pasišaipys, išjuoks — jeigu ne tiesiai, tai už akių. Kuo labiau spaudžia nerimas, aitruma, gėla, tuo sunkiau drįsti, tuo daugiau reikia pastangų, kad peržengtum nepatiklumo sieną.

Komendantas sumišo. Žinoma, nesitikėjo. Kelias sekundes pastovėjęs rankom remdamasis į kėdės atlošą, pasilenkė paimti ant grindų nukritusio šaliko, o kai atsitiesė, pratarė:

— Tikriausiai jau eisiu.

Neskubėdamas užsisagstė visas lietpalčio sagas, pasistatė apykaklę, tačiau atsisveikinti delsė, lyg norėtų dar kažką pridurti. Pasijutęs nejaukiai, Vilius paklausė, ar šiandien važiuosiąs. Šiaip pasiteiravo, nieko neketindamas, tačiau kai išvydo linktelint, pasisiūlė kartu. Pats nebūtų galėjęs paaiškinti, kodėl taip ūmai parūpo aplankyti — juk beveik visiškai svetimi, vos porą kartų matęsi. Ne, toli gražu ne vien iš gailesčio ar priedermės piršosi kartu važiuoti — juk ir pats bijojo likti šiam kambarėly su komendanto išlieta gėla. Nors tuo metu ir nesvarstė — tai buvo iškart atkliuvęs noras; ištartas žodis aplenkė mintį.

— Kaip žinai,— komendantas nei puolė prieštarauti, nei labai kvietė. Tačiau iš akių Vilius matė, kad apsi-

džiaugė. Kai rengėsi, dar perspėjo, kad ne taip jau čia arti — susidarys geros dvi dešimtys kilometrų; atgal nebus autobuso — kur jis pasidėsiąs? Ir tik tuomet, kai Vilius jau stovėjo pasiruošęs eiti ir kišenėje ieškojo rakto, netikėtai šoko atkalbinėti. Kas ten žino, gal iš tikrųjų tik tada susigriebė, o gal iš pradžių bauginosi, kad nepersigalvotų, ir tik paskutiniu momentu, kai,— suprato,— Viliui nebebuvo kur trauktis, dėl sąžinės ramybės išsitarė. Sakė, jau viskas praėjo, nuvažiuosiąs vienas, jam tikrai nėra ko ten trenktis ir vargintis — turįs juk galų gale ir savo darbų. Ne, iš tiesų: jis perduosiąs linkėjimus; žinoma, labai malonu, tačiau...

Išėjo į lauką. Buvo pradėję šalti. Plonytis sausas ledas traškiai lūžinėjo po kojomis; ore sūkuriavo viena kita snaigė. Vėjas, kaip prie jūros, buvo nedidelis — nors įšokiais praūždavo gūsis, tačiau retai ir ne pažeme, o kažkur viršuje, dar aukščiau negu išlakiausių medžių viršūnės. Laiko iki autobuso išvažiavimo buvo į valias — kiūtino neskubėdami. Vilius pamanė, jog kvailiausia dabar būtų dėtis, kad nieko rimto nenutiko ir bandyti nusukti kalbą kur nors kitur. Abu jaustų, kad šneka anaiptol ne apie tai, kas svarbiausia ir labiausiai rūpi; gal ir išsisklaidytų nejauki tyla, tačiau atsivertų dar didesnė ertmė, abu gniuždanti, bet bijoma prisiliesti net balsu.

— Kaip ji dabar jaučiasi?

Komendantas, matyt, dar nebuvo iki galo išsiliejęs — išsikalbėjęs tiek, kad po paskutinio ištarto žodžio visiškai nuslūgtų įtampa, atlėgtų ir nebesinorėtų nieko, tik tylėti. Juk būna, kai regisi — štai viską išsakysiu, išsipasakosiu iki menkiausio nieko — ir palengvės, tarytum su balsu įmanu būtų ne tik atsikratyti varginančių minčių, bet ir iškvėpti gėlą, sielvartą. Atrodė, tik ir laukė paraginimo.

— Sakė, kiek vėliau — ir po viskam,— jo balsas lauke regėjosi esąs dar tylesnis ir slogesnis negu viduj. Namų protarpiuose atsiveriančios ir tolumoj sutyvuliuojančios marios, kitapus gatvelės išsidriekusios plynės,— šiose bekraštėse platybėse skydo kiekvienas žodis, panašiai kaip rūkas ištirpdo aiškius daiktų kontūrus ir spalvas.— Vos spėjo. Insultas. Nedaug trūko, ir būtų suparalyžiavę. Sako, kad kol kas viskas gerai. Pavojingiausia praėjo. Bet

pasimatyti vis tiek neleidžia. Žinai,— pasukdamas galvą kreipėsi,— ten dirba toks mano pažįstamas gydytojas. Tiek ir pažįstamas, bet vis ne pirmą sykį matomas. Aš juo pasitikiu. Nežinau kodėl. Keista, rodos, dėl rankų. Kai nuvažiuosim, tu atkreipk dėmesį į jo rankas. Raukšlėtos, su išsišovusiom gyslom, bet tokios baltos, kad vos pasižiūrėjus gera darosi. Ne šaltai baltos, o... o...— nerado žodžio,— gyvastingos, raminančios. Kitų būna tokios akys — atviros, šviesios, vaiskios...

Viliaus vaizduotėje šmėstelėjo koridorius su daugybe durų, vežimėliai, kuriais sanitarės išvežioja valgį, dienos šviesos lempos, skleidžiančios balzganą šviesą. Ant sienų kabo plakatai su įspėjančiais užrašais, tvyro slogus vaistų kvapas, tarpais visi sujunda sukrunta, nuaidi skubūs žingsniai, o paskui vėl viskas nuščiūva, aprimsta. Vilius įsivaizdavo ir tą gydytoją, apie kurį pasakojo komendantas: turėtų būti jau pagyvenęs, jo smilkiniai tikriausiai pabalę, akys — gilios ir mąslios, o rankos... Rankos jautrios, iš prisilietimo nustatančios ligą. Vos jos priartėja prie geliančios vietos, ir skausmo kaip nebūta, šviesėja akyse, darosi lengviau kvėpuoti. Jos — daugiau negu vaistai ir įvairiausios procedūros,— dvelkiančios pasiaukojimu, jos kviečia atsargiai keltis, skleidžia viltį. Ištrūkti, išsigelbėti,— šaukte šaukia kiekviena ląstelė, kiekvienas nervas, ir jos, siūlydamosi į pagalbą, prisiartina, nuo kaktos nubraukia prakaitą, o su juo — ir įtampą, nerimą.

— Vakare žadėjo leisti pasimatyti. Ką jie ten šneka, kad negalima. Aš gi žinau, kad jai pasidarytų daug geriau. Tikrai į naudą išeitų.

Šnekėjo tarsi pats su savimi. Kiūtino nuleidęs galvą, nusvarinęs rankas. Tačiau paskutinis jo sakinys skambėjo ryžtingai. Atrodė, viso labo to ir tetrūksta — pasimatyti, vien pasižiūrėti kits į kitą. Tik persimesti žvilgsniais. Ir jau šįvakar tikrai niekas jo nebesulaikys. Jėga įsibraus palaton.

Kai pagaliau atmoklino prie stotelės, komendantas prisėdo ant suoliuko. Nepaisė, kad šlapias ir šaltas. Tikriausiai buvo labai pavargęs — žinoma, ko norėti. Vilius liko bestovįs. Jautė, kaip drėksta batai, kaip pagela persimeta į sąnarius. Tačiau tai — tik tarp kitko. Jam buvo gaila

komendanto, gaila savęs, kad toks bejėgis ir niekuo negali padėti. Padėti? Tačiau ar išvis tai įmanoma?

Tylėdami žvelgė ton pusėn, iš kur turėjo atvažiuoti autobusiukas.

* * *

Sveikas, Albertai,

turiu mažytį kalendoriuką, kuriame kas vakarą užbraukiu po dieną. Jos visos tokios panašios — sakytum kareiviai rikiuotėj ar tie maži jas žymintys skaičiukai, suskaldyti tvarkingais stulpeliais, virš kurių surašyti mėnesių vardai. Kai pasižiūri, atrodo, kiek čia tėra. Argi šiaip pamatai, kaip pralekia savaitė? Tačiau kai prisimeni, kad kiekviena diena — tai vis ta pati chaki spalva, įsakymai ir komandos nuo ryto ligi pat vakaro, nuovargis, išsekimas, ne tiek fizinis, kiek dėl besikėsinančio iš visų pusių bukumo,— tikrai šlykštu pasidaro.

Klausi, kaip einasi. Bet kad, žinok, jau spėjo taip iki gyvo kaulo apkarsti, įkyrėti, atsipykti, kad net rašyti apie tai atgrasu. Kazarmės, dviem aukštais sustatytos geležinės lovos, visur persekiojantis kerzinių batų ir prišutusių autų dvokas,— tikrai nemaniau, kad taip sunku ištverti tas buities negandas, ar kaip čia pasakius. O prie viso šito dar pridėk kvailą leitenanto snukį, pilną įžūlaus pasitikėjimo ir savimeilės, iš piršto laužtus apribojimus — sykiais, rodos, skirtus vien tam, kad būtų sunkiau, nepatogiau, pompastišką kiekvienos dienos ritualą ir kartais juokingą, o kartais net tūžmastį varantį visų įsitikinimą, kad tai, kas čia daroma, yra be galo reikšminga, svarbu,— ir nieko daugiau nebereikės. Jau nekalbu apie tą kaltą, kaltą ir pagaliau kiekvienan nervo galiukan įkaltą grėsmės nuojautą — kartkartėmis prabundu naktį, nei iš šio, nei iš to išmuštas šalto prakaito, ir jau nebegaliu užmigti, nors akys iš nuovargio lipte limpa.

Retsykiais išpuola dirbti prie remonto. Šiaip gal ir nieko būtų — vis ne taip tuščia kaip tos rikiuotės ir žygiavimai pirmyn atgal, bet čia jau kelinta savaitė laikosi tokie šalčiai, kad po penkių minučių pirštų nebejauti, o skruostai net spirga. Kartais blyksteli saulė, bet jau

tokia spangi, tokia bejėgė, lyg visai jos nebūtų. O juk aerodromas, vėjai iš visų pusių tik duoda, sūkuriais plakasi; iš rankų krinta įrankiai, sprūsta varžtai ir veržlės — paskui grabaliojiesi po sniegą, ieškai, ir tuomet jau tikrai dantis ant danties nebepataiko. Neperdedu. Gerai, kad dar kiek atokiau mechanikai kūrena senas padangas, tai kas pusvalandį leidžia nubėgti pasišildyti — kitaip tikrai neištvertum. Neištvertum... Nors ką aš čia rašau — kiek reikėtų, tiek nė necyptelėdamas ir stypsotum kad ir dar didesnių šalčių žnaibomas, dar šiauresnių vėjų plakamas. Užtat koks džiaugsmas, kai leidžia — prieinam prie liepsnos, kišam artyn rankas, kiek atšilę — dar vieną kitą dūmą spėjam sutraukti.

Ne, labai nesiskundžiu. Dar ne taip blogai, kaip galėtų būti. Nesakau, kad pyragai, tačiau — žinau — kitiems dar sunkiau išpuola. Tik... Aš čia kai ką jau pradėjau suprasti, o pirmiausia — kad kiekvienas įsitikinimas ar nujautimas yra laikinas dalykas, ir tai, kuo šiandien iki panagių esi tikras, rytoj gali apsiversti aukštyn kojomis. Paskui kaltini save naivumu... Prisimeni, kiek aš tau prisapaliojau aną paskutinį vakarą? Absurdas, įsileisti savin, ištverti,— bet juk tai tik susitaikymas, sugniužimas. Tai paprasčiausias pasidavimas tam, su kuo jau nebeturi jėgų grumtis, kam nusileidi. Jeigu jau taip — po viskam. Pradedi suktis tarsi mažytis krumpliaratis, ir mašinai visiškai vis tiek, ar gražiuoju sutikai, ar esi šiaudadūšis, ar tariesi užsidėjęs kankinio vainiką. Visiems nusispjauti. Žinai, Albertai, man bent dabar atrodo, kad protingiausiai elgiasi tas uzbekas, apie kurį jau rašiau aname laiške. Šaipėsi, šaipėsi iš pradžių visi, aš irgi, o dabar... Jau savo išvaizda atrodo keistas, o kai dar tyčia apsimeta kvaileliu, tai visiškai kaip iš dangaus būtų nukritęs,— čia jis neprigirdi, čia nesupranta, čia dar kas nors su juo atsitinka. Nors gal tik taip ir įmanoma... Pamatęs tikriausiai nepažintum — keikiuosi, blevyzgoju, tyčiojuosi. Savas kailis, žinoma, brangiausias — iki padlaižiavimo, jaučiu, vienas žingsnis. Pykstu ant savęs už tai, nirštu, tačiau nieko negaliu padaryti. Kaip kokia liga...

Sykiais — du tris kartus per mėnesį — tenka stovėti sargyboje. Kiti keikiasi, o man kažkodėl patinka. Dvi

valandas prakiurksai su automatu ant peties, paskui — nenusirengdamas pasnaudi ir vėl eini pakeisti. Dažniausiai saugom tokius didžiulius sandėlius. Mediniai, su plombuotomis spynomis, naktim apšviečiami vienodais tarpais spingsinčių žibintų, jie tęsiasi ilgiausiomis eilėmis, keldami gūdų ir gaižų įspūdį. Tie sandėliai, aplink juos rinuojančios spygliuotų vielų tvoros, sukrypę vartai man kažkodėl regisi esą lyg koks apibendrintas šalies, kurioje gyvename, paveikslas, simbolis, ar kaip čia pasakius. Suki ratus, kiūtini... visko tokiomis minutėmis ateina į galvą. Tačiau dažniausiai prisimenu jus. Net keista — iš atminties gelmių išplaukia net ištisos dienos, kurias, rodės, jau negrįžtamai pamiršai — su menkiausiais mažmožiais, smulkiausiomis ir šiaip jau nereikšmingomis detalėmis. Ir — veidai. Daugybė veidų — linksmų ir liūdnų, apatiškų, abejingų ir trykštančių nesulaikomu džiaugsmu,— visi jie brangūs, artimi. O kad žinotum, koks tuomet keistas atrodo tas mūsų miestas! Nuostabiai gražus, paslaptingas, lyg būtų sapnuojamas. Sapnuojamas... Nežinau tiesiog, kas su manimi darosi,— kartais jokios pastangos nepadeda atsikratyti slogučio, kad štai dabar negyvenu, tik murdausi kažkokiuose drumzlinuose vaizduotės ūkuose, viskas regisi nerealu, netikra, o blogiausia — ne vien kvaila, absurdiška, bet ir grėsminga, o sykiais — priešingai, ir sakau tada sau: tai, kas vyksta dabar, tęsis be pabaigos; kerziniai batai, prakaitu trenkianti uniforma, komandos — vienintelė egzistuojanti realybė; neišsigalvok, nieko daugiau nėra, šmėsčiojantys prisiminimai — gražus ir tik vieną kartą įmanomas susapnuoti sapnas.

Tas miestas... Keisčiausia — man regis, kad jo gatvės tęsiasi ne nuo čia iki ten, o nuo vieno iš mūsų prie kito. Siauresnės ir platesnės, vingiuotos ir šaunančios tiesiomis stygomis, susinarpliojusios, susiraizgiusios, jos žymi ne ką kitą, o painių mūsų klaidžiojimų trajektorijas. Kiekvienas grindinio akmuo, šaligatvio plytelė, asfalto rėžis byloja apie bijomą viešai parodyti, tačiau nuoilsio nežinančią pastangą prisiartinti, atsiverti, užmegzti ryšį. Ieškome kryželių, lygiagretes jungiančių skersgatvių, ieškome aikščių, kuriose viliamės galų gale susitiksią, bet, žiūrėk, ir vėl kas nors pakiša koją. Maža kas — netikėtai

kliūstelėjęs pyktis, varžymasis arba drovumas, savimeilė,— ir štai jau vėl tu vienas, grįžti ta pačia gatvele, kuria išėjai, o tau antrina — kas gi daugiau antrins, jeigu ne gūdus tavo paties žingsnių aidas, lydi ištįsęs ir varganai iš paskos besivelkantis šešėlis — vienintelis, kuo gali beatodairiškai pasikliauti. Taip ir liekam pusiaukelėj. Žinai, Albertai, man atrodo, jog didžiausia bėda, kad mes neįstengiame žengti iki galo. Visuomet su atsarga, su užanty slepiama liekana, tačiau niekados — nesitausodami, aklai, stačia galva. Ir ne vien tik bendravimą turiu omeny. Viskas, ko tik mes imamės, pažymėta šia vidutiniškumo dėme. Mes jau nebemokame aukotis, užsibrėžti ir nieko nepaisydami siekti, neturim tiek valios ir ryžto. Tik patrypčiojam prieangiuose, šį bei tą skubomis nutveriame — ir atgal. Todėl taip viskas ir yra. Bent dabar man taip regisi.

Nesakau, kad gailiuosi. Nors, jei galėčiau, tikriausiai viską daryčiau kiek kitaip. Žinoma, lengviausia postringauti ir pliaukšti liežuviu. Baugu tik, kad kiekviena galimybė duota pirmą ir paskutinį kartą.

Tiek primaliau, o visiškai užmiršau pasiteirauti, kaip sekasi tau. Tačiau knieti nors kam išsipasakoti, išsilieti. Kai tau rašau, regisi, lyg pats sau kažką aiškinčiausi, svarstyčiau. Kam, kodėl? — pats nesuprantu, juk čia nieko nereikia, tik paklusti ir vykdyti. Galėtum ir visiškai nesusimąstydamas pratūnoti — niekas nė nepastebėtų, kad jau virtai automatu, mechaniškai atliekančiu komandas. Betgi kažkas traukia ir traukia minties siūlą, neleidžia nurimti. Ir šis laiškas parašytas toli gražu ne vienu prisėdimu. Ne todėl, žinoma, kad neturiu laiko ir gaudau menkas atokvėpio valandėles — su juo čia visiems ir visada striuka. Tiesiog vis nesinori padėti paskutinio taško, dar ir dar kažkas ateina į galvą...

Atleisk, kad tiek prirašiau.

Jeigu turėsi laiko ir noro, brūkštelk. Labai lauksiu.

Julius

P. S. Siunčiu nuotrauką. Nors nekaip išėjusi ir, žinoma, nieko nereiškia, bet vis tiek...

Sulankstęs ir įdėjęs į voką, įsikišo kišenėn.

Buvo pavasariop. Palyginti šilta ir jau taip nebeskubanti už akiračio pasislėpti saulė aižė pusnynus, tirpdė atokaitoj spindinčius varveklius, gatvių pakraščiais virveno drumzlinus upeliūkščius. Tarpais nuo stogų čia vienur, čia kitur ūžtelėdavo pavandenijęs sniegas, į šalis čirkštelėdavo išgąsdinti žvirbliai, garsiai dardėdamas lietvamzdžiu nugarmėdavo atitirpęs ledokšnis ir ištykšdavo čia pat po kojomis. Taip ir traukė į lauką. Pajutę šilumą, net didžiausi šalčmiriai nebeskubėjo užsisagstyti, apsimauti pirštinėmis — ištipsenę į kiemą, sukiojosi atkraginę galvas, žvelgė į jau pradedančią akinti saulę, kol dvelktelėjęs žvarbesnis vėjo gūsis primindavo, kad žiema toli gražu nelinkusi taip lengvai pasiduoti. Tuomet vėl susisiausdavo atlapotus skvernus, apsivyniodavo ligi tol rankoj gniaužtą šaliką ir spėriu žingsniu nuskubėdavo ten, kurlink ginė neatidėliotini reikalai ir pareigos. Tačiau pagausėjo ir tokių, kurie, į viską numoję, sukiojosi šen bei ten, džiaugdamiesi ir mėgaudamiesi pavasarį pranašaujančia ir vis ilgesnius spindulius siunčiančia saule, be tikslo kiūtino gatvėmis, bindzinėjo po skverelius. Apsidairyk, giliau įkvėpk oro, atsisagstyk,— ragino viduj kirbantis kipšiukas, ir jie, pasidavę tam šauksmui, vos išturėjo savyje skaidrų džiugesį, su bundančia gamta sprygtelėjusį smagumą.

Po paskaitos suklego ir Universiteto kiemelis. Dar sykį perskaitęs Juliaus laišką, Albertas apsižvalgė aplinkui. Akinančiu raudoniu gaisavo čerpės, kuriomis buvo dengti ne tik stogai, bet ir žemyn slystą kontraforsai, arkos skliautavo vėjų iššveistą dangų, šešėliai, rodės, gula ne ant sienų, o gremžiasi vis gilyn ir gilyn. Ant vos spėjusių pradžiūti suoliukų spietėsi vyresnių ir žemesnių kursų studentai — jie rūkė, apie kažką šnekučiavosi, dalinosi įspūdžiais; pro pravertą langą, tikriausiai kažko ieškodama, dairėsi dekanato sekretorė; sykiais prošal pratįslindavo koks profesorius, docentas ar šiaip dėstytojas — rankose spaudžiantys portfelius su knygomis, užrašais, jie regėjosi esą kažkokie vargani, nesugebantys, o gal greičiau nenorintys pasiduoti tam staiga iš visų pusių šastelėjusiam džiaugsmui, atsipalaiduoti. Visa aplinkui ska-

tino stebėtis, o jie bijojo išsiblaškyti, visa ragino užsimiršti, o jie iš paskutiniųjų stengėsi neišsimušti iš rimties vėžių, kvietė atsinaujinti ir išsigryninti, o jiems nieku gyvu nebesinorėjo paleisti iki galo dar nespėtos išrutulioti minties. Nors ir jų žingsniai jau buvo energingesni, ir jų akyse dryksėjo niekaip neįstengiamos užgesinti nerūpestingumo ir atsainumo kibirkštėlės, ir jiems veikiausiai dabar jau daug sunkiau prispeisti save prie knygų ir susikaupus, viską aplinkui užmiršus, versti vieną puslapį po kito, kaip kad vėlyvą rudenį ar viduržiemį.

Albertas pridilbino prie kursiokų. Vien žvilgtelėjus matėsi, kad niekas nenori skirstytis, nors neturi nei bendrų reikalų, nei šiaip sumanymų. Reikėjo rašyti kursinius darbus, ruoštis rytdienos pratyboms, kai kuriems — laikyti žiemos sesijos skolas, bet — šalin tuos rūpesčius, kai toks oras, kai viskas atgyja ir taip neramiai spurda jausmai. Pavasaris ėjo koja kojon su lengvabūdiškumu, lyg smarkus lauko vėjas atrišo visus širdies pasaitus. Et, dar vieną,— spragtelėjęs dviem pirštais šiukšlių dėžėn nuorūką, nusprendė Zigmas ir iš sutrinto pakelio išsitraukė naują cigaretę; kol šio vėl neįsidėjo kišenėn, pasiprašė pavaišinama ir Virga. Albertas nustebo: anksčiau juk nerūkė, ne, nė iš tolo, o dabar, žiūrėk, kaip traukia vieną po kitos. Anaiptol neabejingai akies kampučiu sekė, kaip Zigmas, čirkštelėjęs degtuką, pridega ir jai, kaip paskui, išpūtusi keletą dūmų, nukrato pelenus, vėl traukia, kaip vis suka veidą ton pusėn, iš kur leidžiasi jau vakarop krypstančios saulės spinduliai. Jį kiek trikdė tas jos judesių laisvumas, pabrėžtinas nerūpestingumas, glumino, kad visai neatgręžia akių į jį, nors puikiausiai supranto, kad jokių pretenzijų jau seniausiai nebegali turėti. Viskas baigta, nustumta į šalį; jeigu ir liko kas nors, tai viso labo prisiminimai, nieko bendro neturį nei su juo — čia stovinčiu, nei su ja — sėdinčia kiek atokiau ant suoliuko, bet permetantys lieptą atgal per keletą, o gal jau keliolika mėnesių, kai jiedu buvo maža pasakyti, kad kitokie. Labiausiai Albertą stebino, kad jos veido bruožuose, lygu elgesyje, net labiausiai norėdamas negalėjai įžvelgti nė menkiausio vėjavaikiškumo pėdsako; dabar Virga kėlė prityrusios ir daug į ką su atlaidžia šypsena žiūrin-

čios moters įspūdį. Šalia jos,— pamanė,— net ir pasitikintis savimi tikriausiai bent iš pradžių sutrinka, nors vargu ar jinai kada nors tyčia stengiasi pabrėžti savo pranašumą. Ne, jos slaptas ginklas greičiausiai buvo ironija — ironija, su kuria ji žvelgė ne tik į viską aplinkui, bet ir pati į save. Nors ir anksčiau dažnai matydavosi, Albertas neatkreipė dėmesio į šiuos pasikeitimus; tik tądien jie taip krito į akį. Tikriausiai dėl to, kad širdies gilumoj buvo kirbtelėjęs nedrįstamas sau prisipažinti noras pasikviesti ją kad ir kavinukėn — šiaip, pasišnekėti kaip klojasi, ką veikia, paprasčiausiai paplepėti. Pats nebūtų galėjęs paaiškinti, nei kam, nei kodėl — gal vis aštrėjantys ir kiekvieną dieną stačiau krintantys saulės spinduliai priminė aną vasarą, gal bauginosi pasilikti vienas, ūmai išsigando užsisklendimo savy ir atsiribojimo nuo žmonių? Tačiau neišdrįso. Bijojo pasirodyti juokingas, nors dar labiau varžė mintis, kad po jo jinai veikiausiai dar ne vieną turėjo — jeigu ir sutiktų, turbūt paslapčiomis lygintų jį su tais kitais, nebemokėtų rasti šnekos. Kitų dienų įspūdžiai, patyrimai, nuotaikos lyg šešėliai gula ant trokštamos prisišaukti praeities, ir naivu būtų tikėtis susigrąžinti aną per laiką išbarstytą jausmo giedrumą ir vėl suartėti,— ši nuovoka trukdė peržengti ribą ir pabandyti.

Paskui visi ėmė skirstytis. Kas kur. Vieni — į namus, bendrabutin, kiti — į kokį filmą, šiaip paslampinėti po miestą, treti — vėl kur nors; po vieną, du ar būreliais sklaidėsi pamažėl į visas puses. Virga kažkur patraukė su Zigmu. Sutrikęs nuo minties, kad tuoj liks gunksoti vienui vienas, Albertas irgi nudūlino į šalį. Ketino vakarą praleisti skaitykloje — buvo užsisakęs įdomiausių knygų,— tačiau vos peržengęs rūbinės slenkstį suprato, kad nieko neišdegs. Aukštam lange blykstelėjo besileidžiančios saulės atšvaitas, jis krito ant grindų, slydo per sieną, glostė didelius, šiek tiek apdulkėjusius fikuso lapus. Akimirksnį stabtelėjęs, Albertas pajuto, kaip tas spindulys smigtelėjo — ne, ne tik į akis, bet ir į slapčiausių jausmų ir vilčių kertelę. Kažkas ne taip,— dilgtelėjo su tuo šviesos dūriu; tarytum netikėtai pajutęs, kaip byra ir smunka iš po kojų ligi tol nekėlęs abejonių gruntas, ir baugindamasis, kad tuoj kartu su juo pradės skeldėti

ir trupėti visa, kas tik yra, Albertas išgąstingai žvalgės aplinkui. Vienan daiktan liejosi prieblanda ir skaidri šviesa, ryškios linijos ir vos įžvelgiami kontūrai, lygiai kaip kits su kitu mišo pasitikėjimas savimi ir jį klibinanti abejonė, sielvartas ir tylus džiugesys. Kurį laiką stebėjo, kaip sūkuriuoja pro langą krintančių spindulių pluošte dulkės, kaip jos įstrižai leidžiasi žemyn, kaip paskui vėl kyla; pažiūrėti neįtikėtinai mažų ir iš nerimo negalinčių nustygti vietoje vabzdžių šokis, o iš tikrųjų — oro dvelksmas, vos juntamas jo virpuliavimas. Anapus pertvaros sukabinti paltai ir striukės, matine žalzgana užsitraukę vario šviestuvai, keturkampės kolonos, įsiremiančios į skliautuotas lubas — viskas iki nago juodymo buvo pažįstama ir dvelkė pastovumu, o tuo pat kartu kraują aitrino ir nerimastis, ausų būgnelius virpino niekieno daugiau negirdimas šauksmas, vyzdžiuose kirbėjo vilties liepsnelės. Ūmai kažkas plūstelėjo iš praeities — pradžioje tai nebuvo nei konkretus prisiminimas, nei vaizdinys, galbūt tik blausi nuovoka, patiklus, nieko nebijantis, todėl ir nesisaugantis vaiko jutimas, atvirumas; apnuoginęs prieš akis išsiskleidusią realybę ir dar labiau paryškinęs jos šiurkštumą, medžiagiškumą, tas keistas, laiko ribas trinantis įspūdis jau vedė atgal, ragino, prašė nedelsti ir pamažėl žiebė kibirkštį, vis labiau įsiplieskiančia savo šviesa nutvieskusią nepasiekiamoj tolumoj išsidriekusius ūkus. Tai buvo praėjusio laiko miglos; nežinia kodėl, bet iš jų niro kaip tik šis paveikslas. Sekmadienio rytas; motina kepa blynus per visą keptuvę ir verda bulvių dažinį; tėvas, keliais spausdamas kurpalį, taiso batus, o jis pats ant grindų varinėja iš siūlų ritelės, gabalėlio muilo, gumos ir degtuko pasidarytą važelį: štai prisuka, štai paleidžia, tada palenkęs galvą stebi, kaip greitai rieda, kaip įveikia lentų sandūras, kaip paskui įbrazda į saulės nutviekstą ruožą. Įsivaizduoja, kad grindys — visiškai ne grindys, o kokios nors plynaukštės ar šiaip laukai, ši ritelė — mantos prikrautas vežimas, sunkiai traukiamas kelionių nukamuoto arklių kinkinio; girdi, kaip šnekasi žmonės, kaip jie garsiai kvatoja ir kaip pravirksta to juoko pažadintas vaikas; klausia savęs, kur jie visi galėtų važiuoti, ar turi kokį nors tikslą. Pakėlęs galvą, iš-

vysta tėvo akis, jos ne tokios kaip visada — primerktos, mąslios, lyg kažko klausiančios. Jam sunku atlaikyti šį žvilgsnį, taip ir knieti užsimerkti arba nusigręžti. Ir iš tiesų neištveria — griebia nuo grindų siūlų ritelę, suspaudžia saujoj ir jau stryktels, tačiau tuo metu, kai pasisuka, tokia šviesa plyksteli į akis, kad jis net krūpteli, prisimerkia. Spindulių pluoštas, pramušąs net apšalusį ir storu ledu užsitraukusį stiklą — jis apakina, paskleidžia tolyn nuvilnijančius ratilus, pažeria spiečių kibirkščių. Kartu su tėvo žvilgsniu jis įkerta nerimastį ir pažadina viltį, nuovoką — ne, tikriau,— nuojautą, kurią tik dabar, prabėgus daugeliui metų, jis galėtų apibūdinti, ir tai labai apgraibom, vos vos, nes jeigu kas nors ir sieja šias per didžiausią atstumą nutolusias akimirkas, tai niekas daugiau, tik jinai — neįvardinama, neapčiuopiama, bet užkandanti amą. Tai svaiginantis bekraštybės ir amžinumo pojūtis, džiugus suvokimas, jog ne, esi ne vienas, kad turi į ką atsiremti, kuo pasikliauti, o kartu,— savo menkumo patyrimas, prakaitą mušantis šiurpas suklupti; tai — vaiskus pakilumas, svaigulys, o tuo pačiu — atsakomybė, noras pateisinti su tavimi siejamas viltis,— ne, tėvo klausimas — kuo būsi — toli gražu kilo ne vien iš smalsumo.

Albertas — pats nesuvokė, kiek laiko stypso nė nekrustelėdamas, sakytum neatsargus judesys galėtų sutrupinti įkypai pro langą krintantį spindulių pluoštą, susiejantį šią akimirką su vaizduotės prikeltu ir šit jau vėl tirpstančiu rytmečiu, kai jis pirmą sykį taip aiškiai pajuto, kad po kietais daiktais slypi dar kažkas, ligi ko gali prasiskverbti ir ką įstengia apnuoginti netikėtai į akis smigtelėjęs saulės blyksnis ar tokia pati kaip ir jis neapčiuopiama mintis, nuojauta. Iš visko, už ko kliūva žvilgsnis, skleidžiasi dar kažkas, ir tas kažkas — tai vaiskuma, tyla, tuštuma, iš kurių viskas gema ir į kurias viskas sugrįžta, kad amžiams pradingtų, o gal, neatpažįstamai pasikeitę, vėl išnirtų ir kaip anąkart pamažu diltų ir nyktų. Vidinę klausą vos užgaunąs trupėjimas, irimas, eižėjimas — jį išgirdusios tėvo akys prisipildo nerimasties, o sykiu — susitaikymo, jis su viltimi, padrąsinimu ir nebyliu linkėjimu žvelgia į žaidžiantį sūnų; jį pajutusios motinos ranka siekia vaiko galvos, švelniai braukia per plaukus,

o šis išgąstingai klausia, kodėl jinai verkianti... Albertas krūptelėjo, išvydęs sutrikusį rūbininkės žvilgsnį: nuo mezginio pakėlusi akis, ji smaksojo nesuprasdama, kas su juo dedasi, kas taip išsyk sukaustė visus jo sąnarius ir raumenis. Apsisukęs lyg ne savo kojomis nuslinko ilgu koridorium, o paskui išėjo į lauką.

Štai šis miestas, jo gatvės, aikštės ir skverai, jo didingi ir vos ne vos besilaiką, žila senove dvelkiantys ir visai nauji pastatai, bažnyčios, paminklai, jį juosiančios kalvos, ledus išplukdžiusi upė,— kadaise tik svajojo čia atvažiuoti, mokytis, gyventi, dar tik prieš kelis metus, stovėdamas dulkinoj aikštėj su pavydu akimis nulydėdavo šitan miestan išvažiuojančius autobusus, o pats likdavo stypsoti šalia tų sukrypusių, daugiausia medinių namukų, virš kurių driekdavosi čia aukštas, o į pakraščius vis žemyn besileidžiantis ir galiausiai visiškai akiratį užsklendžiantis dangus. Pro debesų erčias pluoštais žibantys saulės spinduliai dar labiau išryškindavo visa ko sustingimą: šventoriaus medžiuose kleketuojančios varnos karpydavo vasarą prisodrinusį dulkių, o žiemą — skambiai šaltą orą, trinktelėdavo ir vos ne pusvalandžiui nutildavo parduotuvės durys, vidurdienio ramybę sudrumsdavo nebent pralekiančios mašinėlės ūžesys ar monotoniškas dviračio pedalų girgždenimas. Apie ką jis mąstydavo, kur būdavo jo vaizduotė tomis užsimiršimo ir svajų minutėmis, kai, eidamas iš mokyklos, jis išvysdavo nutolstantį autobusą ar it stabo ištiktas klausydavosi, kaip vėjas plaka prie verandos susigūžusias alyvas, lanksto ir daužo stogą dengiančią skardą? Arba kai vidurnaktį kilstelėdavo galvą nuo skaitomos knygos ir įsistebeilydavo tiesiai į čia pat žioruojančią stalinę lempą, nors ir labai perštėdavo, net ašarodavo akys; kai leisdavosi paupiu tolyn už miestelio ir, radęs atkampią ir nuošalią priebėgą, spoksodavo į vienur ramiai tekantį, kitur sūkuriuojantį vandenį, arba kai užsikeberojęs ant stogo — reikėjo padėti tėvui — dairėsi po tolyn ir tolyn bėgančias, nuvilnijančias ir ties mišku su dangumi susiliejančias apylinkes? Ar tokį jis vaizduotėje regėjo šį miestą, ar to, ką dabar turi, lūkavo ir tikėjosi? Prieš abitūros egzaminus jis su nerimu vartydavosi lovoje, traukdavo pro pravirą langą plūstantį gaivų

ir žalumos pritvinkusį pavasario orą, o mintis tuolaik drebėdavo kaip norįs, tačiau nedrįstąs ir bijantis vaikas: taip, jau netrukus, nepraeis nė mėnuo, ir jau reikės vežti dokumentus — kaip jį ten sutiks, kaip jis jausis, ar pritaps? Bet ko nuogąstauti,— drąsindavo save,— ne jis pirmas, ne jis paskutinis. Sakytum atsisveikindamas praplyšdavo ir palangėn subarškėdavo šiltas pavasario lietus, lyg norėdamos nuo kamienų nutrūkti, suūždavo obelų šakos, į sienojus atsidauždavo trokštančios pražysti vyšnios, tolumoj trinktelėdavo žaibas...

Albertas prisiminė, kaip čia atvažiavo. Jau studijuoti. Koks garsus regėjosi išsyk ausis užgulęs triukšmas, kokia paini gatvių raizgalynė! O pirmasis vakaras bendrabutyje, susitikimas su Juliumi, Gintu, o tokios atrodžiusios ilgos ir turiningos paskaitos, seminarai, o nenusibostančios klajonės po miestą — dar visai menkai pažįstamą ir kiekviename posūkyje žadantį vis naujų netikėtumų,— kaip visa žavėjo, stebino!

... Kartą, kai dekanate tvarkėsi dokumentus, reikėjo parašyti autobiografiją. Sekretorė padavė baltą popieriaus lapą, pasodino už segtuvais, aplankais, studijų knygelėmis užgriozdinto stalo. Per radijo tašką skambėjo lengvos melodijos, paskui pradėjo skaityti žinias, duris varstė su reikalais ateiną dėstytojai ir studentai, už lango čirškavo žvirbliai, aidėjo žingsniai, tiško fontano purslai, o jis sėdėjo, tarp pirštų spausdamas plunksnakotį, ir visiškai nežinojo, nei nuo ko pradėti, nei ką parašyti. Ūmai viskas pasirodė taip menka, niekinga, tuščia — ir šitos studijos, ir su jomis siejamos viltys, pagaliau ir pats sėdėjimas čia, stengimasis kažką išlaužti iš piršto, sugrupuoti, išskirti iš monotoniškai virvenančios dienų tėkmės. Tais ir tais metais pradėjau lankyti mokyklą, baigiau vienuolika klasių, įstojau į tokį ir tokį fakultetą,— kaip tai nieko nereiškia, vien formalumai. Ir drauge — iki panagių gelianti nuojauta, kad tarp viso to, tarp tų padrikų štrichų yra dar kažkas — tikresnis, prasmingesnis, skaudesnis,— tai, kas nepraeina be pėdsako, neišnyksta, kas pateisina ir įprasmina tavo gyvenimo vienkartiškumą. Tačiau šito neįvardinsi žodžiais, nenusakysi, o juo labiau nesugniauši saujon — tai vis sprūsta, išslysta, nuplaukia, ir baugulys, kad

nieko nepakeisi, kad taip visa buvo ir bus — liks tik anie keli štrichai,— žiurpino Alberto kraują. Per petį žvilgtelėjusi sekretorė paklausė, kodėl jis nerašąs — jai metas išeiti, ir tik tada jis pagaliau išspaudė tas kelias eilutes, kurių iš jo reikalavo ir kurios nieko, ničnieko nereiškė.

Perkirtęs Katedros aikštę, Albertas patraukė į atkampų senamiestį. Jono Biliūno gatvelė,— ir jis prisiminė rimtą ir santūrų to rašytojo veidą, jo mąslias akis ir po tuo rimtumu, santūrumu slypinčią kančią, tylią, maudžiančią; ji kaip skaidri rudens šviesa užlieja jo apsakymų puslapius, kelia jaudulį, lūkesį, nerimastį, bet dar labiau guodžia, ji apnuogina trapų mus visus mūsų vienatvėse jungiantį ryšį. Dienos — liūdnos, nelaimingos,— Albertas prisiminė, kaip gnybtelėjo gėla, kai pirmąsyk perskaitė šias eilutes; atrodė, jis net išgirdo, kaip lūžta sakinys, kaip lukštenasi žodžiai; tylus gesimas, blukimas ir ties akiračiu rusenanti viltis... Atkraginęs galvą išvydo trapius šv. Onos bažnyčios bokštelius: smailėjančios arkos ir nišos, bėgančios, bėgančios ir galop pačiam viršutiniam taške susibėgančios gotikos linijos, plytų raudonis,— regis, paimtum ir nusineštum, nors viso labo iliuzija, tik iliuzija. Nes argi įmanu sugniaužti nelyginant daiktą tai, kas išlieka tik sakinio intonacijoje ar kas slypi po štai šiom vingriom figūrom, kas lekia ir trūksta, ir vėl iš naujo mezgasi, sakytum veidrody atspindėdamas neramų dvasios pulsavimą ir kiekvieną akimirką besikeičiančius jos siekius, troškimus? Saulė jau leidosi, ir Albertas kurį laiką neatitraukdamas akių stebėjo, kaip keičiasi kelis šimtus metų lietaus drengto raudonio atspalviai, kaip vis blausyn ir trumpyn eina šešėliai; paskui jo žvilgsnis užkliuvo už medžių, augančių prie bažnyčios prigludusiam skverely su Adomo Mickevičiaus paminklu: jau krovėsi pumpurai, iš nekantros, regis, net virpėjo kasdien aukščiau ir aukščiau besistiebią ūgliai, vis skaidresne žaluma tvieskėsi per rudenį ir žiemą nutrinta žolė. Kažkas buvo bendra tarp bažnytėlės linijų, plytomis išaustų ornamentų ir tų pačios gamtos tvarinių, gal juos vienijo gyvastingumas — gyvastingumas, neleidžiantis sustingti, kurstantis nerimo kibirkštį, skatinantis prisikelti ir atsinaujinti? Nuolatinis kartojimasis, bet vis kitomis formomis, vis naujaip...

Atsidūręs ant tilto per drumzlinus atlydžio vandenis nešančią upelę, Albertas ilgai spoksojo žemyn. Jausdamas, kaip geležinių turėklų vėsa persimeta į kūną, jis prisiminė tas paprastas, į užkeikimą panašias eilutes: „Vilnele, bėk į Viliją..." Vaizduotėje ši upelė visuomet būdavo garsiai almanti, virstanti per nedidelius akmenėlius, vienur graužianti duburius, o kitose vietose ramiai sau čiurlenanti per seklumas, raibuliuojančiomis vilnelėmis švelniai glostanti švarų ir baltą smėlį. Tokią ne sykį regėjo ir nuo šio tilto. Tačiau dabar, pajutusi pavasario dvelksmą ir patvinusi nuo pažliugusio sniego, ji buvo ūmesnė negu visada, o ir piktesnė. Ji ne garmėjo, o urduliuodama pliopė, vanduo buvo ne skaidrus, o drumzlinas, srovė — ne ritmingai pulsuojanti, o švokščianti, ūžianti. Žiūrėdamas į tą šėlsmą ir sūkuriavimą, Albertas pamanė, kad dabar ji nuostabiai atitinka gretimos gatvelės pavadinimą. Malūnininkų,— ir jis įsivaizdavo, kaip srauni galinga tėkmė kabina ir kelia viršun didžiulio vandens rato mentes, kaip sukasi velenai ir girgžda krumpliaračiai, kaip nepailsta vieni į kitus trintis ir taip jau nuzulinti girnų akmenys. Per šitą tiltą darda vežimai, juose pūpso dulkini miltų maišai, mechanizmų ir įrengimų bildėjimą perrėkia garsūs žmonių šūksniai. Trykšta ir saulėje žaižaruoja per užtvanką virstančios srovės purslai, pasiteškendami švokščia įniršio pilni vandenys, taukši, vienos į kitas atsidauždamos, sklendės ir geležtės. Malūnininkų; vadinasi,— šmėstelėjo mintyse, kai jau slinko pro tuos sukrypusius, koridoriun susiliejančius namukus,— būta ne vieno,— kaip taip galėjo atsitikti, kad visa iki paskutinio pėdsako sunyko, pragaišo? Liko tik gatvelės vardas, bet ir jį tikriausiai netrukus pakeis — toks nešiuolaikinis, nieko nereiškiantis, jokio asmens ar revoliucinio įvykio neįamžinantis.

Prie Užupio parduotuvės Alberto paprašė dvidešimties kapeikų. Jau iš pažiūros matėsi, kad vienas iš tų — niekur nedirbančių, kokioj lindynėj gyvenančių valkatų. Tai buvo kokių trisdešimties keturiasdešimties metų, o gal ir jaunesnis, tik be laiko susenęs ir nusialinęs vyriškis. Vilkėjo jis nušiurusiu dryžuotu švarku, mūvėjo apibrizgusiais džinsais — ne, iš drabužių negalėjai pasakyti, kad

„paskutinis". Tik veidas labai jau pajuodęs ir sukritęs, apžėlęs turbūt kelinta diena neskusta barzda. Gilios akiduobės ir išsišovę skruostikauliai jam teikė asketiškumo, tačiau tai buvo ne kančios, nelaimės ar sielvarto, o netvarkingo ir patį save bevaisiam vegetavimui pasmerkusio gyvenimo atšešėlis. Paprašė ne įžūliai, o priešingai — net mandagiai, balse kirbtelėjo nusižeminimo gaidelė. Ir dar — baimė. Gal jis bauginosi, kad gali būti garsiai išduotas, gal jau buvo patyręs, kad taip įmanoma daug daugiau išpešti, negu tūžmingai grasinant ir reikalaujant? Iš tiesų, juk gailestis suminkština ir kiečiausią širdį, tuo tarpu grėsmė verčia gūžtis, slėptis, priešintis. Albertas davė dar daugiau, negu prašė. Matė, kaip jis apsidžiaugė, kaip stipriai delne suspaudė tas kelias baltas monetas. Nusprūdino nė nepadėkojęs. Tačiau Albertas neužpyko — ko norėti, savo jau pasiekė. Pro langą stebėjo, kaip skersina prie prekystalio, kaip dar sykį persiskaičiuoja visas per vakarą išprašytas kapeikas, kaip paberia, už tai gauna butelį vyno.

Paskui Albertas dar sykį jį matė. Tą patį vakarą, visai atsitiktinai. Dabar jis buvo dar labiau sukiužęs, persikreipęs, vos bepaėjo. Tačiau nė nesistengė. Vedamas dviejų už parankių įsikibusių milicininkų ir lydimas būrelio kažką garsiai aiškinančių draugovininkų, jis sunkiai vilko kojas, spoksojo abejingomis ir mažai ką suprantančiomis akutėmis. Pagaliau! — šį vakarą jam pasisekė, ir visa kita nebesvarbu. Gali jį tempti kur nori, daryti ką tik širdis geidžia — jis nesipriešins, nuolankiai paklus viskam, kas bus jam liepiama. Koks turi būti žmogaus nusivylimas, netikėjimas, abejingumas, kad iki to nusiristum,— pamanė sau Albertas,— koks savęs nuvertinimas ir nežinojimas kur pasidėti! Ne, jis anaiptol nesmerkė savęs už tai, jog pridėjo tiek, kad jau nebetrūko, gal net džiaugėsi — šiaip ar taip, tai bėra tikriausiai vienintelis ir labiausiai trokštamas nusialinusios ir klaikion beprasmybėn nugrimzdusios sielos malonumas, bent kiek praskaidrinantis niūkią kasdienybę. Reikėjo! — reikėjo bėgti pačiam nuo savęs, nuo savo tuštumo ir baimės, tos nykios, nieko naujo nežadančios buities. Reikėjo ištrūkti iš gniaužtų, iš aprūkusių ir kas metai vis labiau griūvančių namų

labirinto — bent trumpam, minutei, bent vakarui. Tai buvo vienintelė kiekvienos dienos svajonė — daugiau nieko nebesinorėjo...

Be tuščio vyno butelio, jo kišenėje dar rado ir kažkokių vaistų. Narkomanas,— prapliupo šūksniai,— tik pažiūrėkit, kas čia darosi! Ir taip nelabai lieknos, o dar susisukusios į storos medžiagos paltus ir dėl to apkūnesnės moteriškės su raudonais raiščiais ant rankovių netvėrė pykčiu ir jau kelintą kartą pradedantiems aplinkui burtis aiškino, kaip pastebėjo, kaip iškvietė miliciją, kaip tykojo, kad nepabėgtų. Kiekvienas jų žodis dvelkė pasididžiavimu ir savo vertės supratimu — tai mes, mes nesitaikstom, kovojam, tai mes su visomis šaknimis raunam piktžoles! Negalėjo jų nutildyti nė milicininkai — aplinkui jau rinkosi praeiviai, teiravosi vieni kitų, kas čia dedasi. Net tuomet, kai trinktelėjo uždaromos durelės ir „viliukas", iš po ratų taškydamas purvus, nurūko link artimiausio milicijos skyriaus, jos dar ilgokai nenurimo — skeryčiojosi, garsiai piktinosi, kažką aiškinosi tarpusavyje...

Apsisukęs Albertas moklino atgal tuo pačiu keliu, kuriuo ir atėjo. Miestas,— niekas čia jo nebestebino, prie visko jau seniai buvo priprasta. Tai, kas kitados regėjosi esą patrauklu, netikėta, nuostabu arba priešingai — labai jau atgrasu, nesuprantama, per tuos kelis čia praleistus metus pasidarė įprasta, dažnai net visiškai nepastebima. Miestas skleidėsi ne tik į plotį, bet ir į gelmę, jis viliojo aukštais bažnyčių ir varpinių bokštais ir šiurpino giliausiom bedugnėm. Jis traukė savin, siurbte siurbė — ne taip jau retai koneveikiamas ir dedamas į šuns dienas, jis vis tiek buvo mielas, artimas. Srautai mašinų, dardesys, be galo plūstą praeiviai,— kartais Albertui visa tai būdavo panašu į ratą, besisukantį aplink savo ašį taip sparčiai, kad net akis nepajėgia sugauti — regis, aušta vis ta pati ir ta pati diena, žmones gatvėmis gena, įstaigų ir kontorų duris varstyti verčia nesikeičiantys rūpesčiai,— lėkimas, skuba, vertimasis per galvą, o tuo pačiu — neįmanomas išjudinti sustingimas, akla inercija. Sykiais jis prisimindavo tėvo pasakojimus apie šėtono žabangas, protą susukančius ir paklaidinančius velniaračius, žalt-

vyksles — tai štai, kaip tik į šitokias pinkles dažnai ir jausdavosi įkliuvęs: nei savo jėgomis ištrūksi, nei ką nors pagalbon prisišauksi. Eisi ton pusėn — blogai, pasuksi kiton — ne ką geriau...

Apsilupinėjęs tinkas, nuo suodžių pajuodę čerpių stogai, vitrinos, prie kurių spaudžiasi atėję apsipirkti žmonės, vėl — durų trinktelėjimas, sutrūniję lietvamzdžiai, pažliugę šaligatviai ir garsiai kliokiantys kanalizacijos šuliniai,— pagautas nerimo ir nerasdamas kuo užpildyti po krūtine atsivėrusios ertmės, Albertas ėjo ir ėjo, nebeklausdamas pats savęs, nei kur, nei kodėl. Jį lenkė automobiliai ir sunkvežimiai, pro jį plūdo margaspalvė, įvairiatautė minia, jo akyse šmėsčiojo išsekę, užlieti nuovargio, abejingi, retsykiais — trykštantys linksmybe veidai, o jis slinko, niekur nestabtelėdamas ir niekuo nesusidomėdamas, nelyginant būtų pasmerktas amžinam dūlinėjimui. Dar vakar jis tikėjo užgniaužęs nerimą, atsidūręs šerdyje, aplink kurią viskas sukasi, o ji lieka vienoj vietoj, rimty, o šiandien jau vėl nebežino ko griebtis, už ko nusitverti, kad nebeatrodytų ne tik kitiems, bet ir pats sau visiškai nereikalingas, svetimas. Pelėsiais, drėgme, aitriais dūmais tvokstelinčios tarpuvartės, ilgomis tvarkingomis linijomis išsirikiavę ir blausiai svidintys daugiaaukščių langai, skverai ir aikštės,— tačiau kur prisiglausti, į ką atsišlieti? Albertas nebeišsiteko savy — reikėjo dar kažko, prie ko galėtų priglusti siela, panašiai kaip vijokliui būtina vytelė arba sienojus, už kurių kabintųsi ir stiebtųsi aukštyn. Tačiau kur pulti, jeigu nutuoki, jog kiekvienas susitikimas nuvils, o vienatvė jau tvilko šalčiu, šiurkštumu?

Kirsdamas Katedros aikštę, Albertas per petį grįžtelėjo atgal. Pūtė žvarbus, vakarop stiprėjantis ankstyvo pavasario vėjas — jis raibuliavo tai nusistovinčias, tai vėl susidrumsčiančias balutes, šokdino blizgančias medžių šakas, lingavo atokiau guotais suvirtusius krūmynus. Akinamai tvieskianti prožektorių šviesa dar labiau išryškino ant krūvomis sustumdyto sniego nugulusį purvą ir suodžius, šaligatvio plytelių sandūras, Katedros sienos graublėtumą. Ji piešė ir ilgą, per kelis metrus ištįstantį jo paties šešėlį. Grįžtelėjęs atgal ir išvydęs jį — tokį neįprastai

didelį ir ryškų,— Albertas net sustingo iš netikėtumo. Išdarkęs proporcijas ir tikruosius matmenis, lūžtantis per laiptus, drauge su juo neramiai krustelintis ir tuolaik dar labiau išsikreipiantis, tas šešėlis regėjosi esąs jo antrininkas, slėpęsis, slėpęsis, ir pagaliau išniręs. Jis ne vien trikdė savo nepaprastybe, bet ir baugino — taip nušiurpsti visuomet, kai kyla įtarimas, kad kitam kažkaip pavyko įsiskverbti į slapčiausių tavo jausmų ir troškimų kertelę, perskaityti nenorimą balsu pasakyti mintį. Ir dabar Albertui atrodė, kad jis išduoda, sakytum ant delno visų akivaizdai pateikia tai, ką esant jis ir pats sau drovisi prisipažinti. Menkumas, sutrikimas, silpnadvasiškumas,— visa iškilo paviršiun, pasidarė matoma kiekvienam prašalaičiui, kad ir koks atsainus jis būtų. Ištįsęs, plonas, per pečius kiek gunktelėjęs šešėlis,— kaip niekas kitas — Albertui regėjosi, — pirštu prikišamai liudijo jo sielos sugniužimą, bejėgiškumą. Lygiai kaip veidrodis atspindi išorinius bruožus, taip jis buvo akivaizdžiausias dvasinės sumaišties ir iškreiptumo paveikslas. Štai jis, Albertas,— čia gunksantis, kvailai besidairąs, graužiantis pats save, tačiau nieko neįstengiantis pakeisti — kam jis toks reikalingas, kas be jo negalėtų apsieiti? Jis girdi šauksmą, tačiau niekaip nesupranta, iš kurios pusės sklinda, jis žino, kad turėtų būti bent menkiausia prasmė,— bet galva neišneša, kur jos reikėtų ieškoti, jis kažko nori, tačiau pats nesuvokia — ko. Ne, ryšiai su tuo, kas vyksta aplinkui, nutrūko ne dabar, bet tik šį akimirksnį Albertas pajuto, kokia apgaulinga yra vienatvė. Ne tik pajuto, bet ir išgyveno jos keliamą neviltį, šiurpą. Didžiulė tuščia aikštė ir jo šešėlis — taip, tik šešėlis — neapčiuopiamas, šaltas, beveidis. Nors kas gi atsitiko, kas taip staiga viską pakeitė, apvertė aukštyn kojomis? Albertas nieko, ničnieko negalėjo suprasti, o juo labiau paaiškinti — bent sau. Gal prasiveržė tai, kas visąlaik tyvuliavo gelmėj, tačiau nuo ko atkakliai suko šalin žvilgsnį, o gal tokia kaita išvis neišvengiama? Po džiaugsmo ateina liūdesys, po linksmybės — sielvartas, vienatvė irgi ilgainiui apkarsta pati sau...

Aistra gyventi,— tarė mintyse Albertas, atklydęs prie išlakios Jono varpinės ir atsisėdęs papėdėj ant laipte-

lių,— juk tai niekas daugiau, tik siekimas vis atgimti, įstanga peržengti tai, kas jau patirta, suvokta, virtę blankia kasdienybe. Tai tarpais akinamai žaižaruojanti, tarpais priblėstanti, tačiau niekados visiškai neužgęstanti viltis; virpantis ir trūkus siūlas; ji tiesiasi iš tuštumos tuštumon, iš tylos tylon, vesdama tave per triukšmingas ir pabiras šio pasaulio dienas. Gali į viską numoti ranka, viską beatodairiškai paniekinti, tačiau lyg ištikimas angelas sargas ta viltis neleis tau žengti paskutiniojo žingsnio visiškai abejingai ir pačiam savęs neprievartaujant. Šie medžiai iškraipytais kamienais, nuo drėgmės blizgą suoliukai, vienos su kitomis susikertančios ir tolumon šaunančios ar tykiai nuvingiuojančios gatvės,— gali keiksnotis, sakyti, jog įgriso, nusibodo, tačiau kaipgi kitaip, kaip tu be jų ir jie be tavęs?..

Albertas prisiglaudė prie drėgno ir šiurkštaus varpinės tinko. Jautė pamažėl smelkiantis vėsą — ji šiurpino kūną, vis labiau kando. Kartkartėmis ūktelintis vėjas įžūliai plėšė palto skvernus, lindo po apykakle. Tačiau jam patiko čia styroti. Gera buvo žinot, kad bokštas šauna taip aukštai virš galvos, malonu jausti jo didingumą, tvirtybę. Prie jo pats sau atrodei dar menkesnis, tačiau menkumas čia anaiptol nebuvo niekingas, o guodžiąs, raminantis. Kadaise iškeltas talentingų ir darbščių rankų, jis bylojo apie senųjų šio miesto gyventojų dvasios stiprybę ir jėgą. Iš ano gaivaus šaltinio, savo dugne išlaikančio praeities vėsą, mes dar bandome semti vandenį, tačiau rieškučios tokios mažos, o ir kiek jose išlaikysi — tuoj išvarvės pro tarpupirščius, išsruvens — nespėsi net iki ištroškusių lūpų prinešti, o žiūrėk, jau vėl tave smelkia įtarus, nieko neleidžiantis žvilgsnis — ir sudrebi, nusvarini rankas...

Nesitikėjo. Šiaip trūktelėjo, ir — nuostabu! — tos geležinės durelės, kad ir sunkiai, bet prasivėrė. Pagautas džiugesio ir smalsos, Albertas dirstelėjo vidun. Tamsoje dūlavo laiptai, kažkokie rakandai; trenkė pelėsių aitra ir drėgmė. Jaudindamasis taip, lyg eitų į slaptą pasimatymą, šmurkštelėjo vidun — Didžiojo kiemo arkados, žirbenamos blausios žibintų šviesos, sidabruojantys grindinio akmenys ir nuo jų atsispyrusi, kad staigiu judesiu šok-

telėtų viršun, šv. Jono bažnyčia liko anapus, o jį apgaubė dulksva prieblanda, iš kurios akis pradžioje tik su vargu ką nors galėjo išskirti. Lengviau atsikvėpė — rodos, nebuvo nė gyvos dvasios. Kiek apsižvalgęs ir apsipratęs, Albertas neskubėdamas ėmė kopti į viršų.

Keistas įspūdis — jam regėjosi, kad lipa ne tik šitais laiptais, bet ir kyla kažkokia nematerialia, greičiau tavyje pačiam negu išorėje besiskleidžiančia erdve. Kuo aukščiau — tuo daugiau vaiskumo, skaidrumos, tuo džiugiau plazdena širdis ir tuo lengviau daros kvėpuoti. Pamažu slūgo jaudulys ir baugumas — juos nustūmė lakus pakilumas ir roma. Ne, toli gražu ne iškart, ir Albertui malonu buvo justi šį palaipsnį keitimąsi — sakytum tuščian indan po truputėlį būtų pradėjęs virventi neįtikimai tyras vanduo. Kaip žiemą, kai įkvepi pilną krūtinę šalto ir žvarbaus oro, taip ir dabar rodės, kad tavo viduje kažkas auga, didėja, veriasi, ir tos platumos džiugino labiau už tikrąsias — nusidriekiančias ligi pat horizonto.

Miestas iš viršaus — Albertas iš netikėtumo net nustėro,— jis buvo visiškai nepanašus į aną, kasdien regimą ir jau spėjusį pabosti. Dvišlaičiai stogai skubėjo vienas įkandin kito vietomis staigiai lūžtančiomis, kitur grakščiau išsiriečiančiomis linijomis; nakties tamsoj dulsvai spinduliavo bažnyčių ir varpinių bokštai,— ne, jų anaiptol niekas neapšvietė, jie patys savaime skleidė aplinkui gelsvą skaidrumą; gatvės nėrė į viršų ir leidosi žemyn, ant upelės juosiamos kalvos raudonavo Gedimino pilis, tai čia, tai ten vėrėsi aikštės — Rotušės, Gedimino,— ne, tai buvo kitas miestas, ne tas, po kurį jisai kasdien zujo. Tai buvo iš praeities dausų išplaukęs miestas, jo svajonė ir ilgesys, tai buvo miestas — džiugus prisiminimas, miestas — greit išbluksiantis sapnas. Tokį miestą jis norėjo nupiešti, kai, užsikniaubęs ant stalo ir pažėręs priešais save tėvo nudrožtus pieštukus, neįgudusia ranka vedžiojo linijas ir liejo spalvas; toks jis iškilo vaizduotėje, kai istorijos mokytojas,— taip, tiems garbingiems laikams vis dėlto dar buvo skirtos dvi trys pamokos,— pasakojo apie Gediminą ir popiežiaus legatus; kaip tik toks Vilnius — spindintis, plūkaujantis melsvoje padūmavusioje erdvėje — jį kvietė, šaukė, ragino atvažiuoti, tokį jį ir tikėjosi

pamatysiąs. Jis buvo čia, visai šalia mūsų, tik nepastebimas, praeinamas pro šalį; jį užgožė tos parduotuvės su garsiai trinksinčiomis durimis, nuo popieriaus dulkių gerklę graužiančios kontoros, gatvėmis ūžiančių mašinų tvaikas, minios erzelynė,— mes jau nebeįstengiame pakelti galvos, prisiminti, mes — genami kasdienių rūpesčių, svajojantys, kur čia geriau įsitaisyti, kaip patogiau įsikurti, mes — naivūs ir beatodairiškai savimi pasikliaujantys optimistai, nukreipę žvilgsnius vien į ateitį ir atsainiai numoję į visa, kas liko praeityje ir todėl nebegali mums atnešti jokios apčiuopiamos naudos.

Kas jį slėgė, ko jis troško, norėjo? Albertas prisiminė Juliaus laišką. Nueiti iki galo... Ne, jam toli gražu netrūko valios, užsispyrimo, fanatizmo. Ką nors užsibrėžęs, galėdavo siekti iš paskutiniųjų, nepaisydamas nei nuovargio, nei išsekimo. Tačiau eiti iki galo — tai juk reiškia eiti vienu ir tuo pačiu keliu, nieko daugiau ne tik kad nesiviliant, bet ir nenorint. Tai reiškia atsiriboti, užsisklęsti, į visa kita atsainiai numoti ranka. Toks pasišventimas Albertui regėjosi esąs aklumas, kad ir savotiškas. Kad ir kas būtų, vieną kartą vis tiek ims ir įsiplieks maišto kibirkštis — ir tuomet nebepadės valia, vidinio slėgimo neatlaikys aplink apsistatytos sienos. Argi įmanoma eiti vienui viena gatve, kai žinai, kad šalia driekiasi daugybė kitų — štai, tik apsidairyk. Tik nuolatinė kaita, svyravimas tarp vieno ir kito, tik ryšiai tarp pažiūrėti atsajausių dalykų gali patenkinti ir protą, ir sielą; suakmenėjimas, inercija — tai jau pražūtis, riedėjimas pakalnėn, kad ir nepastebimas. Koks varganas, sutrikęs tą minutę, kai atviru žvilgsniu dairėsi nuo šv. Jono varpinės, Albertas regėjosi pats sau! Tos platumos, gilumos — jos šaukė, kvietė, ragino, jos gundė palikti savo kiautą, išnirti, išsivaduoti. Bet kaip, kokiu būdu? — nors ir labai stengėsi, niekaip negalėjo suprasti. Jis buvo pavargęs nuo savo vienatvės, atskirtumo, jį jau slėgė žodžiai. Žodžiai, kasdien nesulaikomu srautu virstantys iš knygų, žurnalų, skambantys jo paties ausyse, žodžiai — protingi ir beprasmiai, atviri ir klaidinantys, vargani ir triumfuojantys. Kartais nuo jų taip pailsdavo, kad nebesuvokdavo paprasčiausio sakinio prasmės — tada jie siutindavo, keldavo

tūžmastį, nors, žinoma, būdavo visiškai niekuo dėti. Jis jautėsi pakliuvęs į pinkles, žabangas — taip, visa tai iš tikrųjų puiku — dvasios polėkis, tas pažinimo džiugesys, susiliejimas su knygos puslapiuose įkalinta, tačiau išsivaduoti trokštančia dvasia,— bet šito jau nebepakako. Protas buvo seniai persisotinęs, o akys norėjo matyti, ausys — girdėti, rankoms knietėjo čiuopti, liesti, turėti; visas kūnas ilgėjosi veiksmo. Veiksmas — tai išėjimas iš savęs paties, tai lieptas tarp to, kas viduje, ir kas išorėje. Vienatvės subrandintos sėklos nekantrauja sudygti; antraip išvis kam jos reikalingos? Tačiau kaip žodį paversti veiksmu, kaip sujungti tai, kas efemeriška, skaidru, su tuo, kas tvirta, kieta, daiktiška? Kaip taip pasidaro, kad ir geriausių troškimų kupinas žodis ima tarnauti griaunančiam ir prieš jį patį nukreiptam veiksmui; kaip jo nesubanalinti, kaip išsaugoti jo pirmykštį tyrumą? Tiek dienų, savaičių, mėnesių supusi siena jau skeldėjo ir trupėjo — Albertas tai jautė, girdėjo, kaip rieda smiltys, viena nuo kitos atskilusios krinta eiženos,— bet kur eiti, į kurią pusę pulti?

Žvelgdamas į blausios šviesos svidinamą miestą, jis prisiminė Juliaus pasakojimą apie savo mokytoją. Keistas įspūdis — rodės, pats būtų viską matęs, patyręs. Ta rugsėjo diena, kai jis atvažiavo miestelin, tokia rudeniškai vaiski, spinduliuojanti; vežimas, prikrautas knygų; sunkiai į kalniuką traukiantis arklys,— kaip visa tai buvo kasdieniška, paprasta, o sykiu pakilu ir šventiška! Mokytojas — žodį gaubė viltis ir tikėjimas, lūkesys ir nežinia: kokie gilūs ir išplėsti tolumon žvelgiančio vaiko vyzdžiai, kaip jie norėtų regėti toliau negu akiračio linija! Virpa, saulės spinduliuose sūkuriuoja baltos kreidos kruopelytės, krūpčioja suole susigūžusios mergaitės petukai, ir tokia spengla, tokia tuštuma, kad net baisu darosi. Grėsmės nuojauta, tęžtantys lentgaliai, suraibuliavę ir lyg niekur nieko srūvą vandenys. Albertas prisiminė ir tą vakarą, kai Julius pasakojo,— pamažu gęstantis, ūkanotas, jis atrodė kažkoks mįslingas...

Mokytojas,— neramiai krustelėjo mintys, ir Albertą lyg šaltu vandeniu kas būtų apliejęs. Ar pats turėjo mokytoją, kuriuo būtų galėjęs visiškai pasikliauti, mokytoją,

parodžiusį kelią, tikslą? Kam jam buvo reikalingas to, kas niekados nematyta ir nepatirta, įsivaizdavimas, net ne įsivaizdavimas, o išgyvenimas — toks stiprus, lyg viskas vyktų dabar, šį akimirksnį? Tačiau ar išvis gali prasiskverbti į kito dvasią, ją iki galo suprasti, juo labiau — kreipti ten arba ten, reguliuoti? Tik impulsas, tik šviesa, visa kita — iliuzija, mitas; rudens vėsos pakąstų lapų geltonis, blausiai spindintis ir vis siauryn einąs žarų rėžis, nuo popietės karščio ir įtampos net virpantys laukai,— taip, vien mąslios, tolumon smingančios ir pačiuose daiktuose slypinčią šviesą įžvelgiančios akys — tuo viskas ir baigėsi. Tai pati pradžių pradžia, toliau privalai eiti vienas; nuojauta, suvokimas, sykiais instinktas,— jie yra tikriausi tavo sielos mokytojai, ištikimi ir niekuomet neatstumiantys vedliai. Skverbtis vis giliau ir giliau, siekti vis toliau ir toliau, ne tik aprėpti žvilgsniu, bet ir suvokti, suprasti, o jeigu tai neįmanoma — bent prisiartinti, priglusti, pajausti...

Palikdamas aukštai virš galvos metalo sijas, šiurpinamas nuo graublėtų sienų dvelkiančios vėsos, Albertas leidosi žemyn. Reikia eiti, reikia ryžtis, bandyti. Kiekvienas suklupimas turi virsti akstinu pakilti ir dar įnirtingiau siekti tikslo, kiekvienas nuosmukis — ryžtu paniekinti savo silpnumą, menkystę. Tai skambėjo kaip imperatyvas, nors Albertas suprato, jog tai — viso labo žodžiai, žodžiai, kuriais jis pats dar ne iki galo tikėjo; jiems paversti veiksmu reikėtų daug valios, užsispyrimo; žinoma, dar ne sykį plūstels ir visus raumenis sukaustys gėla, gerklę sugniauš neviltis.

Visą naktį prasibastęs po miestą, pačiais paryčiais jis parkiūtino namo ir, paskubomis į krepšį susimetęs būtiniausius daiktus, niekam nieko nesakęs dar neprašvitus išvažiavo į šį kaimelį. Išvažiavo pačiam sau netikėtai.

* * *

— Pripratom. Taip suaugom su viskuo, kas yra aplinkui,— su kopom, su mariom, su jūra, su tom tuščiom plynėm,— kad, rodės, kitaip ir būti negali; daugiau išvis nieko nėra. Tau gal čia regisi pernelyg nyku, tuščia, bet

mums tuomet... Argi reikia sakyti, kad po tokių metų, kokius teko mums išgyventi, į viską pradedi žiūrėti kitaip — tai, kas anksčiau buvo svarbu ir reikšminga, staiga pasidaro visiškai niekam verta, tai, ką niekinai, į ką buvai atsainiai numojęs ranka, pasirodo esą būtina lyg oras, vanduo? Mes nebenorėjome niekuo susivaržyti — žmona pirmus metus niekur nedirbo; gyvenom kukliai, per daug negalvodami apie pinigus ar kokius nors su jais susijusius nepriteklius, bėdas, nors negalėtum, žinoma, sakyti, jog nebuvom jų varginami. Bet palyginti su tuo, ką patyrėme, tie rūpesčiai atrodė juokingai menki, nereikšmingi; be to, juk buvom išmokę tenkintis mažu — pakako tiek, kiek reikia palaikyti gyvybei. Džiaugėmės, kad laisvi, kad galim daryti, kas tik ateina į galvą, kad nuo nieko nepriklausom. Ir taip — kelis metus...

Paskui siūbtelėjo poilsiautojai. Jau ir anksčiau vienas kitas užklysdavo, bet ilgainiui jų tiek priplūdo, kad žvejų kaimelis pasidarė kurortinis. Senieji gyventojai išmirė, kiti išsivažinėjo, liko vos vienas kitas; kai kuriuos namelius nugriovė, po to susigriebė, kad juos labai lengvai galima pritaikyti poilsiautojams — ėmė supirkinėti, remontuoti, gražinti. Tikriausiai buvai nuėjęs prie senosios prieplaukos — matei gi, nieko iš jos nebelikę. Tie aprūdiję deniai, vis giliau smėlin grimztantys geležiniai griaučiai, sukežusios valtys man primena kapinyną — apleistą, visų pamirštą. Anksčiau urduliavęs gyvenimas kas metai vis labiau traukėsi, traukėsi, kol galiausiai jam teliko siaura kranto juosta,— negera darosi ten nuklydus. Liūdna, taip ilgu, kažko neramu... Nors žinoma... Žinoma...

Kol plačiau neapsižvalgai, tol neįsivaizduoji, jog gali būti kitaip. Sakau, jau buvom pripratę, ir ničnieko daugiau nebesinorėjo. Tačiau kai čionai ūžtelėjo nauji žmonės, kai pradėjo viską tvarkyti savaip, pirmą sykį po ilgo laiko paširdžiuose vėl knibžtelėjo nerimas. Mes gi per tuos pirmuosius kelis metus ne tik kad išvažiavę niekur nebuvom, bet nė mintis tokia galvon nebuvo atklydusi. Kiurksojom, leidom sau dienas viena po kitos, ir tiek. O čia — plūsteli. Kaip banga. Iš pradžių dar širdom — niekur negalima paspruktі, pasislėpti, vis vien pasivys, užlies šurmuliu,— bet jau tuomet šmėsčiojo ir nuovoka. Net ne

nuovoka, o nujautimas... Supranti, visa tai ūžtelėjo kaip ano — tolimo, nepasiekiamo, paniekinto — gyvenimo gūsis, priminimas, to, kuris anapus marių, o mums — dar toliau. Mašinos, smalsiai besidairą žmonės, vaikai — viskas atrodė kažkaip gyviau, gal net vertingiau, nors, aišku, šis žodis visiškai čia netinka. Negalėčiau dabar tiksliai apibūdinti, ką tada jutau. Gailesys dėl nykstančio kaimelio, baimė prarasti vienatvės ramumą, prie kurios taip buvom pripratę, o drauge — pavydas, troškimas prisiartinti prie tų žmonių. Sakytum jie galėtų mums pranešti kažką labai svarbaus, džiuginančio. Lyg būtų giminės, nuo kurių patys nusigręžėm, o dabar štai norim, bet nedrįstam prieiti. Ne, anaiptol nesigraužėm, jog paskubėjom ir kažką padarėm ne taip. Jeigu ir buvo kas nors panašaus, tai vien slogutis... O gal,— dažnai pamanau,— nuo jo, štai tokio slogučio, išvis nelemta pasprukti: iš visų galimybių įmanoma pasirinkti vienui vieną, ir kuo gali būti tikras, kad neapsiriksi? Nors jeigu ir nebūtum suklydęs, vis tiek vargu ar pavyks nusikratyti apmaudą — kelių tiek, kad neaprėpsi, nors ir kaip knieti...

Sužinojęs, jog reikia, įsidarbinau komendantu. Kol buvo sveika, padėdavo ir ji, žmona. Nors tiek čia to darbo: kaip sako, musę per pusę. Žinoma, kai keičiasi pamainos, tai tik spėk suktis. Bet paskui, kai jau įsikuria,— laisvo laiko į valias. Tik visokiausi menkniekiai drumsčia ramybę. Tiesa, vasaromis sykiais apkarsta. Tačiau ateina ruduo, žiema, visi išsivažinėja, ir pasidaro pernelyg tuščia, tylu. Imi pasigesti kaip tik to, kas labiausiai erzino, net pykdė. Pažiūrėk, kokia niūruma už lango. Manai sau, kai jau visiškai paširdžius suspaudžia,— tegul prisiartina, tegul vėl užgriūva tas vasaros šurmulys, rūpesčiai, ir kuo greičiau, tuo geriau. Užmiršti tokiais momentais, kad dar visai neseniai skubinai dienas, laukdamas rudens — jo tylos, ramybės. Et, Viliau... Jeigu būtų įmanoma nukirsti kaip kirviu: čia tas, ten — tas, aną niekinu, šito trokštu.

Kai atvažiavo, buvo jau sutemę. Prie autobuso stotelės degė vienintelis žibintas, toliau gatvės buvo neapšviestos. Tamsa gaubė dabar tuščių poilsio namukų korpusus, alėjas, šen bei ten išsimėčiusius skverelius. Vasa-

ros gyvumo ir šurmulio — nė ženklo. Nors šis miestelis — visos nerijos centras, dabar jis kėlė merdinčios provincijos įspūdį. To įspūdžio neišsklaidė nei švytintys gyvenamųjų namų langai, nei kartkartėmis virstelinčios ir paskui žvarbiam ore aidžiai trinktelinčios parduotuvės durys — priešingai, visa tai dar labiau pabrėžė sustingimą ir ne guodžiančią, o slegiančią ramybę.

Reikėjo gerokai paėjėti — ligoninė buvo šiek tiek nuošaliau nuo centro. Pastatyta ant aukštos smėlio terasos, viena puse jinai gręžėsi į marias, o kita žvelgė į tolumon nubanguojančias pušynų ir smėlio juostas, be tvarkos besimainančias. Kai giedra,— pamanė sau Vilius,— iš balkono turbūt matyti net kitas krantas — nusidriekęs kiek žemėliau horizonto, jis besižvalgantiems ligoniams tikriausiai yra nelyginant viltis — tolima, nepasiekiama. Kai vieni rymo prie lango arba dairosi išėję į balkoną, kiti stipresnieji, veikiausiai išleidžiami pasivaikščioti po pušyną — jie slampinėja nedidelėmis grupelėmis arba po vieną, stebintiesiems iš viršaus keldami pavydą, o atėjusiems aplankyti — pagailą ir užuojautą. Nėra baisesnės hierarchijos,— šmėstelėjo Viliaus galvoje, kai aukštais cementiniais laiptais kopė link dvivėrių stiklinių durų,— už ligoninės hierarchiją: negalia nepripažįsta nei nuopelnų, nei maldavimų, nei troškimų — nepaisydama niekieno valios, ji perrikiuoja viską taip, kaip jai patinka, perskirsto be gailesčio ir ryžtingai. Vieniems ji dar susimyli įkvėpti viltį, kitus palieka merdėti nieko nesitikint, trečius pakerta taip staiga, kad jie net nespėja susivokti, kas čia atsitiko,— tačiau visus išmuša iš kasdienybės vėžių, visiems be išimties per nugarą varo nelemties šiurpulį. Akys — kad ir kaip tvardytumeisi ir dangstytumeisi, jos gi viską išduoda: patiklios, kupinos kartėlio, maldaujančios... Žiūrėk, tavo kaimynas jau keliasi, niekieno nepadedamas nustypina iki durų ir grįžta atgal, tikisi, kad netrukus išrašys, o tau šiandien kaip tyčia dar stipriau spaudžia krūtinę ir taip suka, taip suka visus sąnarius, kad stačiai neturi kur pasidėti. Čia anaiptol nenuslepiamas nei skausmas, nei džiaugsmas, o juo labiau pavydas — tam paprasčiausiai nebeužtenka jėgų, lygiai kaip ir noro, tikėjimo, jog šitai galėtų nors kiek, tegul

ir vos vos, padėti, palengvinti tavo paties ar kaimyno dalią.

Kai įėjo, ligoninė Viliui pasirodė labai jau didelė, tarytum būtų statyta su geroka atsarga ir ne vieniems metams į priekį. Ilgas, tuščias, linoleumu išklotas koridorius, tik pačiam gale apšviestas poros dienos šviesos lempų, garsiai žingsnius atmušantys laiptai, vėl koridorius, šįsyk kiek trumpesnis,— ir visur nė gyvos dvasios. Gal kada nors — sezono metu — čia ir nebūna taip tuščia, tačiau dabar... Tik penkios ar šešios palatos su ligoniais, visos kitos — užrakintos; pora seselių ir jau besiruošiantis išeiti gydytojas,— štai ir viskas. Iš pat pradžių Viliui čia buvo išvis nepanašu į ligoninę — nežinodamas veikiau galėjai pamanyti patekęs į kokius poilsio namus ar kažkodėl apleistą, tačiau prieš tai kruopščiai tvarkomą sanatoriją. Ir tik visur — jau nuo pat prieangio — tvyrąs vaistų kvapas, pasieniais išrikiuoti vežimėliai, akinančio sniego baltumo užuolaidėlės ant langų priminė, kur esi iš tikrųjų.

Vilius pastebėjo, kaip komendantas dar labiau sulinko per pečius. Jis tarsi sumažėjo ir dabar jau nesipriešindamas pasidavė net ne susijaudinimui, o pačiai nevilčiai, kurią taip ligi tol slopino ir gniaužė. Kuo toliau, tuo greičiau ėjo, ir Viliui rodės, kad net nematydamas žmogaus, vien iš žingsnių skambesio galėjai suprasti, jog eina ištiktas nelaimės — tokie jie buvo netvirti, skuboti. Kiek atsilikęs, iš tolo žiūrėjo, kaip jis pripuola prie išėjusios pasitikti seselės, kažko klausia, o ši atsakydama šypsosi, tačiau, žinoma, ne linksmai, bet guosdama, drąsindama. Tikriausiai kalba, kas ir įprasta tokiais atvejais — prašo nusiraminti, nesijaudinti, tvirtina, kad viskas bus gerai,— tačiau juk nieko daugiau ir nereikia. Žodžiai, kuriais stengiesi patikėti,— jie kilsteli ūpą, bent kiek išsklaido slogutį, įplieskia kad ir menką vilties kibirkštėlę. Žodžiai, nepajėgiantys visiškai išsklaidyti abejonių, nes tokiomis akimirkomis gali patikėti tik tuo, kas yra dabar, ką matai ir gali apčiuopti, betgi virš jų nors tuolaik, kai girdi švelnų ir raminantį balsą, nebesitvenkia tokie tamsūs debesys, atsiveria tegul ir blausios šviesos properša.

Tačiau komendantas sugrįžo dar labiau prislėgtas negu pirma. Ir vis tiek aš eisiu, dar eisiu, aš kreipsiuosi į gydytoją, kaip jie negali suprasti...— Vilius suvokė, kad prašėsi įleidžiamas palaton, bet jie vėl nesutiko. O gal iš tiesų negalima, gal jai dabar labiau už viską reikalinga ramybė, be to, tikriausiai jau miega,— mėgino atkalbinėti, nors iš pat pradžių, dar nė nepradėjęs, žinojo, kad nieko neišdegs. Jam dabar gali nebent uždrausti, griežtai pasakyti; o įtikinti, kad būtų geriau priešingai, negu jis nori,— niekaip neįmanoma. Ir iš tiesų, net kiek pyktelėjęs, jis mojo ranka, purtė galva, o paskui leidosi link gydytojo kabineto pačiame koridoriaus gale. Vilius su užuojauta žvelgė jam pavymui, tačiau kuo jis galėjo padėti, kas nuo jo čia priklausė?

Kai kurių palatų durys buvo praviros, ir Vilius matė, kas dedasi viduj. Vieni jau snūduriavo, kiti — sveikesni ir žvalesni — šnekėjosi, skaitė, pora moterėlių mezgė; iš viršaus krintanti ir dar labiau baltą tuštumą apnuoginanti šviesa gelsvu atspalviu tvieskė ir taip išsekusius, kiek pablyškusius veidus. Kitoje palatoj ant alkūnių pasikėlęs senukas spoksojo pro langą, tačiau vargu ką nors daugiau regėjo be blankaus savo paties atspindžio ant stiklo, keli vyriškiai kortavo, jaunas vaikinukas plovė butelį nuo kefyro,— taip, net čia atsivijo įprasti darbai, ką ten atsivijo — pats jų ieškojai, troškai. Jie tikriausiai neleisdavo jaustis visiškai atskirtam, lyg sugrąžindavo ten, iš kur, regis, liga buvo amžiam išplėšusi; nors gyvenimas čia ir nekunkuliavo, tačiau vis dėlto pamažėl sruvo, graužėsi pro negalios suręstas užtvaras. Atkaklumo, užsispyrimo, noro! — ir iš tiesų, dar neaišku, kas viso šito daugiau turėjo — ar štai šie vieni labiau, kiti ne tiek paliegę senukai, moterys, vyrai, ar tie, kurie kas vakarą grįžę iš darbo dejuoja, jog pavargo, nusibodo, nebeištversią. Žinoma, svarbiausia tikėti. Tikėti... Ir tuomet Viliui toptelėjo: o gal iš tikrųjų jiems būtina pasimatyti? Argi šis komendanto užsispyrimas — tik paikas užgaidas, bene jis taip veržtųsi, jeigu pačia intuicija — o juk jinai labai retai kada apgauna — nejaustų, kad tai būtinai reikalinga? Juk jie tokie vieniši, kits be kito nieko neturi; galbūt štai tokia meilė, tegul ir paprasčiausias prisirišimas, jiems

bėra vienintelė grandis, siejanti abudu su gyvenimu ir neleidžianti visiškai sugniužti? Tiek metų praleidę kartu, tiek iškentėję, jie dabar štai atskirti, ir atskirti ko — ligos, kurią, kaip ir kiekvieną negandą, daug lengviau pakelti dviem negu po vieną.

Net nepajuto, kaip atsidūrė prie durų. Atsiknojęs sienon, klausėsi, ką šnekasi. Dabar kalbėjo gydytojas. Nekeldamas balso, nors ir nepajėgdamas nuslėpti susierzinimo — šį rodė pabrėžtinai aiškiai ir turbūt ne pirmą sykį kartojami žodžiai,— jis šnekėjo, kad šįvakar dar negalima, kad reikia leisti visiškai atsigauti ir sustiprėti; jei susitiktų, tai jaudinimosi neišvengtų, o jai kol kas būtina ramybė. Juk iš ryto žadėjote,— kad ir nedrąsiai, komendantas vis dėlto dar mėgino priešintis, nors kas iš to — gydytojas jį nutraukė nebaigusį iškloti visko, ką ketino, ir dar sykį pakartojo tai, ką jau buvo sakęs. Vilius įsivaizdavo, koks dabar komendanto veidas: paniuręs, apsiblausęs, veikiausiai juostelėjęs iš nevilties,— nevilties ne tik dėl užklupusios nelaimės, bet ir dėl savo bejėgiškumo, negalios ką nors pakeisti. Ką gi tu, jeigu nesi net prisileidžiamas; viskas, kas tau belieka,— tai būti čia, už durų, ir laukti. Pasikliauti visiškai svetimais ir laukti...

Išėjo abu sykiu. Gydytojas jau buvo apsirengęs. Praleidęs pirma savęs komendantą, jam dar kažką pasakė, o paskui nužirgliojo koridoriumi, vedančiu link laiptinės. Komendantas taip ir liko stypsoti, kiek ištiesęs į priekį rankas, sakytum vis dar prašydamas, tik nebežinia kieno. Atsipeikėjo, kai trinktelėjo laukujės durys. Tarsi tik dabar supratęs, jog užgeso paskutinė viltis, abejingai žvilgtelėjo į Vilių, nusvarino rankas, pakiūtinęs porą žingsnių atsišliejo sienon. Gunksojo nė nekrustelėdamas. Tyliai zyzė dienos šviesos lempos, iš palatų atsklisdavo pavieniai garsai ir tučtuojau vėl dildavo, į skarda apkaltą palangę bilsnojo nuogos klevo šakos. Tuomet Vilius ir pasiryžo.

Pravėręs duris, išvydo dvi seseles. Viena gėrė kavą, kita į nedideles kartonines dėžutes dėliojo vaistus. Ant elektrinės krosnelės šnypštė virinami švirkštai, girdėjosi, kaip kunkuliuoja vanduo, kaip terkščioja, atsidauždami vienas į kitą, įkaitę įrankiai. Glūdi tyla — tie garsai jos

anaiptol nepajėgė sudrumsti, lygiai kaip ir ant lėkštutės statomo puoduko džergžtelėjimas, paskui save uždaromų durų girgždesys. Atrodė, kad visa, kas tik pasigirsta šitam kambarėly, dar nepasiekę klausos išsyk grimzta į tirštas ir savin traukiančias miglas; čia viskas buvo pernelyg nusistovėję ir inertiška, kad ką nors lengva ranka pakeistum, išmuštum iš įprasto ritmo. Vos spėjo peržengti slenkstį, Vilių užplūdo bejėgiškumas, be to, ir sutriko: nebuvo numatęs, nuo ko pradėti, kurlink sukti kalbą, kad pavyktų įtikinti. Tačiau dar vienas kitas mirksnis, ir jis prapliupo. Žodžiai pasipylė kaip iš gausybės rago — jis aiškino, vertė suabejoti tuo, ką joms, seselėms, išeidamas buvo sakęs gydytojas, nuolankiai prašė ir įsakmiai reikalavo. Pirmykščio bejėgiškumo, sumišimo neliko nė pėdsako; be abejonės, būtų nustebęs matydamas save iš šalies — seniai bebuvo toks ryžtingas, įsiplieskęs. Taip, jiems būtina pasimatyti, bene viską įmanoma išgydyti vaistais — kartais vienui vienas žvilgsnis daug daugiau reiškia už visą saują diena iš dienos reguliariai geriamų tablečių, kaip jos nesupranta? Kas be ko, susijaudinsią, tačiau tai išeis tik į naudą — jiems reikia atrasti, už ko užsikabinti, nuo ko pradėti; ne, trukdyti negalima. Sykiais Vilius iki pačių panagių tikėdavo tuo, ką šneka, tai vėl jam pasirodydavo, kad viso labo gražbyliauja, tačiau kai tik pajuto, jog yra vilties, jis jau nebekreipė dėmesio į tai, ką kalba — svarbiausia neleisti joms atsikvėpti, užgriūti žodžių srautu, užgožti jų argumentus pačia šnekėjimo energija, išblukinti juos šokčiojančia ir įtaigia intonacija. Jis suvokė, kad kartojasi, baigia tuo, kuo pradėjo, tačiau vėl ir vėl suko tą patį ratą. Taip, dabar jis nė per nago juodymą neabejojo, kad jiems būtina susitikti, jog tai iš tikrųjų padės. Dar daugiau — patį nutvilkė nežinia kieno įskelta priedermė jiems pagelbėti, žūt būt išmelsti tą pasimatymą — kad ir labai trumpam, bent tiek, kiek reikia laiko pasikeisti žvilgsniais. Ne, tai toli gražu nebuvo troškimas atsidėkoti už prieglobstį, visiškai ne; Vilius pasijuto su jais susiję — ne giminystės, o kitais ryšiais — ryšiais, kurie visąlaik driekiasi nuo vieno prie kito, tačiau kuriuos dažnai pamirštame esant. Jie plevena, nors mes to nejaučiame, jie trūkūs nelyginant voratinklio siūlai, jie užsi-

mezga net tuomet, kai mes nieko neįtariame. Tai ne meilė, pareiga, atsakomybė, ir tuo pačiu viskas išsyk; tai žodžiais sunkiai nusakomas jausmas, greičiau net ne jausmas, o artumos, bendrumo nuovoka. Retsykiais juk ir minioj tavęs neslegia vienatvė: nesame atskirti, tai, kas jaudina, neramina vieną, susiję ir su kitais,— šią priklausomybę galima užmiršti, bet dėl to jinai juk nenustos buvusi. Atsivėrimas, atsiskleidimas,— pačia ome Vilius jautė, kad jam būtina išprašyti, išmaldauti, išreikalauti...

Iš pradžių jos vis taikėsi nutraukti, įsiterpti, paskui jau nė nebeketino. Gal sumišo, gal pamatė, jog nėra kaip atkalbėti, o gal leido išsisemti iki galo, kad po to vienu mostu viską nubrauktų ir paneigtų? Šiaip ar taip, klausėsi abejingai —tikriausiai jas stebino taip nederantis prie šios aplinkos entuziazmas, užsispyrimas dėl tokio mažmožio, kaip joms galėjo pasirodyti. Turbūt pratusios, kad lankytojai čia elgiasi santūriau ir nuolankiau — dėl to dabar ir nežino, kaip atsikirsti. Vilius tylėdamas žvelgė pro langą — stikle atsispindėjo seselių kambarėlio atvaizdas, nelabai ryškus, sakytum pavandenijęs. Laukimo tyla, tačiau be įtampos — kažkodėl atrodė, kad dabar tai jau tikrai įleis.

Palaukit,— ir Vilius suprato, kad jį prašo išeiti. Kol susitars. Kol ką nors nuspręs.

Komendantas net neatsistojo nuo kėdės. Sėdėjo kaip sėdėjęs, nė galvos nepasuko. Tikriausiai jau nebeturėjo jokių vilčių. Susikūprinęs, susigūžęs, jis turbūt buvo pasiryžęs pratūnoti taip per visą naktį, o paskui, rytui išaušus, vėl prašytis. Vilius prisiminė, kaip dar autobuse jis su nerimu klausė, kodėl ją paguldę atskiron palaton. Įtampos naktis, lūkesčių ir įtarinėjimų naktis,— iš tiesų artimiesiems reikia ne mažiau jėgų, kantrybės ir tikėjimo negu ligoniams; kas žino, ar nejaučia jie vienas kito buvimo ir per atstumą, jie — negalios pakirsti ir tie, kurie dar gali džiaugtis, tačiau vieni neįstengia?

Užtat kaip komendantas nustebo, kai seselė — ta, jaunesnioji,— pasikvietė jį galvos linktelėjimu ir kažką pašnibždėjo. Atsargiai, sakytum žengtų per stiklą, jis sekė jai pridurmui link palatos durų, kurias pravėręs... Ir tuomet Vilius vėl suabejojo, ką ten suabejojo — net persi-

gando: o kas, jeigu... jeigu jai išties labai blogai, jeigu ši akistata ne padės, o dar labiau pakenks? Gal jis, komendantas, įsivaizduoja viską kitaip ir išvydęs supras, nušiurps iš netikėtumo: visos viltys tuščios, niekas, pasirodo, jų daugiau nebesieja; štai ši moteris,— manys,— argi jinai turi su juo ką nors bendra? Ne, viskas prarasta, nebėra net ko tikėtis; tai, kas buvo brangiausia ir, regėjosi, tęsis per amžių amžius, skyla, trupa, byra pro pirštus, ir niekaip nesulaikysi, nebesustabdysi. Poškėdama krinta nuo medžių kamienų atpleišėjusi žievė, krinta ir pūva, vos šiurena nudrengta žolė, be garso vėjyje sklando rudens vėsos pakąsti lapai,— visa turi paklusti tam pačiam dėsniui, visa... Deguonis, lašelinės, tas sunkus alsavimas,— negi jau dabar, taip greitai, kai, regisi, viskas dar tik prasideda, kai pagaliau supratai... Ne, neįmanoma, tai kažkoks baisus nesusipratimas, reikia išsiaiškinti, bent sustabdyti, nebeleisti tai įžūliai negaliai plėstis toliau! Ir — bejėgiškumas, nusvirusios rankos, apsiblaususios akys, ir — vangiai tvinksintis pulsas: viskas, štai ir viskas... Tolsta aplinkui skambantys balsai, blunka spalvos ir daiktan liejasi netvarkingai šmėsčiojantys kontūrai, lėtyn ir lėtyn eina visi judesiai, kol galiausiai ima ir visiškai sustoja.

Vilius matė, kaip prieš įeidamas trumpai stabtelėjo, atsikvėpė. Pirma įslinko seselė, jis — iš paskos. Kai įėjo, tai taip ir sustingo prie durų. Po akimirksnio dar kiek žingtelėjo į priekį ir vėl suakmenėjo nelyginant stabo ištiktas. Pro durų stiklą, užtiestą balta plona užuolaidėle, Vilius regėjo jų — komendanto ir seselės — siluetus. Kiek iškreipti klosčių, jie buvo keisti, paslaptingi —lyg viskas dėtųsi ne čia, o kažkokioj kitoj erdvėj, kurioje veikia nežemiški dėsniai ir prie kurios plika akimi tik vos ne vos gali prasiskverbti. Seselė pasilenkė virš lovos, ir jos šešėlis įkypai ištįso — dabar jis kirtosi su komendanto siluetu; paskui ji nuėjo prie šalia stovinčio staliuko. Ūmai Vilius susigriebė, jog stypso lygiai taip pat kaip ir komendantas — nusvirusiom rankom, kiek palenkta galva. Jis nesąmoningai kartojo visus jo judesius — sakytum tokiu būdu jam galėtų padėti jaustis tvirčiau ir ramiau. Tik niekaip nesuprato, ką jis, komendantas, dabar jaučia, išgyvena. Ką jis mato, kodėl neprisiartina,

žvelgia iš tolo? Gal ji dar neatgavusi sąmonės, gal miega, o gal jiems tiek ir tereikia — žiūrėti vienam į kitą, ir viskas?

Išėjęs komendantas nieko nepasakė. Koridoriumi nukaukšėjo seselės žingsniai, trinktelėjo durys. Lauke ūkavo vėjas, palangėn plakėsi medžių šakos, klykavo žuvėdros. Čia, viduje, ramybė atrodė apgaulinga, pilna nebylios grėsmės. Akimirka prieš audrą. Laikinas atokvėpis. Vilius priėjo prie komendanto. Dėkui,— išspaudė nepakeldamas akių, ir Vilius nesusigriebė, ką atsakyti. Tik pajuto, kad jau laiko, norėdamas padrąsinti, už rankos,— trumpam susitikę žvilgsniai, pokalbis be žodžių...

15

Gali tik klausti nesitikėdamas atsakymo, ar visa tai vertėjo rašyti. Ieškoti žodžių, kuo tikslesnių pasakymų, mėginti sakiniui įkvėpti gyvybę? O juk visuomet taip — kol iki pabaigos toli gražu, regisi, jog būtinai reikia tęsti, jog tai bus svarbu, reikšminga. Tačiau vos pasieki užsibrėžtą tikslą, viskas pamažėl ar greičiau ima blukti, menkėti, pradeda atrodyti anaiptol ne taip prasminga, kaip vaizdavaisi. Ar gali kada nors be išlygų tvirtinti, jog atidavei visas jėgas, ir geriau — ne tavo pečiams? Žinoma, jeigu nesidangstai ir nori sąžiningai įvertinti... Šiaip ar taip, nesigrauž由damas ir nejausdamas kartėlio gali džiaugtis tik vienu — tuo ankstesniu tikėjimu, tegul ir blausia, bet vis dėlto prasmės nuojauta. Jų spinduliai jau užgesę, tačiau dar jauti šilumą. Taip pat blėstančią, bet įskėlusią gyvybę. Ir dar — smagu, kad užteko valios. Užsispyrimo. Atkaklumo. Viso to, kas savaime nieko nereiškia, tačiau be ko — nė iš vietos.

Ir vis dėlto — ar įmanoma išvis prisišaukti tai, kas buvo, ir ten nors ką suprasti, išsiaiškinti — bent sau? Žodis... Jis ir vaizduotė — artimiausi kaimynai, tai kaipgi atskirti tikrovę nuo paties susikurtų reginių, iliuzijų? Nuojauta, kad tai neįmanoma, o vėliau ir supratimas: nėra vienos realybės, kiekvienam ji — kitoniška. Sek ne

paskui išorinius pavidalus, o įkandin savo minties, jausmo, troškimo. Realybė — tai tikrovės ir vaizduotės sankryža; tik imdamas domėn abi, gali ką nors išsiaiškinti, bent jau tikėtis... O dar... Argi ne smagu, kad tame žodžio pasaulyje gali tvarkytis kaip tinkamas — tavo rankai paklūsta ne tik mintys, jausmai, nuotaikos, bet ir tvarūs, šiaip jau neperprantami daiktai. Nori — išrikiuok juos taip ir taip, nusibodo — sukeisk vietomis; nieko nereiškia juos apnuoginti ir išryškinti visus jų kontūrus, lygiai kaip ir užlieti prieblanda, išblukinti, paversti viso labo šešėliais ir siluetais. Tik pora ar trejetą savaičių prabėgo nuo tada, kai stypsojau šv. Jono varpinėj ir dairiausi po nakties tamsos apgaubtą ir netvarkingai išsimėčiusių žiburėlių pamargintą miestą — buvo ruduo, drengė lietus, visa atrodė sustingę, negyva. Tačiau dabar, kol rašiau, įsigeidžiau pavasario. Ir anaiptol ne norėdamas pabrėžti kontrastą tarp budimo, atsinaujinimo ir savo ar herojaus vidinių būsenų, nuotaikų, nors kaip tik taip ir išėjo. Paprasčiausiai įsigeidžiau, ir viskas.

Iš tiesų keista, kad šitas paties susikurtas pasaulis man ilgainiui ėmė atrodyti tikresnis už tą, išorinį — matomą akimis, girdimą klausa, apčiuopiamą. Atminties ir vaizduotės pasaulis — jame besiskleidžią siluetai irgi įgauna savotiško tvarumo, sunkumo; užsimiršimas ir atsipeikėjimas, tarsi atsibudimas — dvi būsenos, kiekvieną dieną skeliančios pusiau. Svaigulys, kai ištirpsta ne tik čia pat esantys daiktai, bet ir pats... Būna, ir labai dažnai, kad pavargsti: apsunksta kūnas, įskausta galva, apsiblausia akys, tačiau taip nesinori grįžti atgal,— ir tęsi, iš paskutiniųjų laikais.

Net nežinau, kas tokiomis akimirkomis suteikia jėgų. Ne klausa, o pačia ome girdi raginimą — dar, dar ir dar toliau, dar truputėlį. Gal tai yra niekas kitas, tik troškimas rasti prasmę? Tačiau kas ji yra, ta prasmė? Ar ji slypi pačiuose daiktuose kaip tai, ką mums reikia surasti, atskleisti, išvaduoti, o gal ji tėra vien mūsų sąmonės ir vaizduotės kūrinys — neleidžiantis visiškai sugniužti, į beprasmiško kraujo sruvenimo nuvargintas gyslas įliejantis vilties ir tikėjimo? Štai — už lango styro susigūžę medžiai, pravingiuoja ir tolyn į abi puses nusidriekia pakrantės

juosta, virš kopų plasnoja žuvėdros ir kirai,— išaušta nauja diena, ir vėl viskas kartojasi, vėl sukasi tas pats ratas. Ar jis rieda į priekį, ar tuščiai dilina veleną, ar jis pric ko nors prisiliečia, bent ką užkabina, ar praslysta, ir tiek, o mes tą nieko nebuvimą, tą tuštumą ir sustingimą pagarbiai vadiname laiku ir erdve? Ne! Prasmė — tai erčia, prasiveržimas, protrūkis. Tai šviesa, iš kurios visa atsiranda ir kurioje visa ištirpsta, tai šerdis, aplink kurią skleidžiasi metus žyminčios rievės, tai daiktus ir reiškinius prie savęs traukiantis magnetas. Ji — kaip tik ji yra tas virpantis, baugščiai vėjyje plazdantis siūlelis, apie kurį jau rašiau. Tiesdamasis iš tuštumos tuštumon, iš tylos tylon, iš nežinios nežinion, jis švyti nelyginant viltis. Viltis — štai kas yra ta vienintelė, tikrai egzistuojanti realybė, tegul ir neišsipildysianti, tegul ir liksianti kaip lūkesys, tačiau vis dėlto viltis — guodžianti, raminanti.

Ir dar — tąsa. Prasmės tąsa,— kelias,— akivaizdžiausia jos gyvybingumo apraiška. Niekados nesibaigiantis išsivynioti siūlų kamuolys, apskritimas, neturintis nei pradžios, nei galo. Todėl ir sakau, kad taškas, kurį netrukus padėsiu, tebus tik formalus ir ničnieko nereiškiantis ženklas.

* * *

Neskubėdamas susikrovė daiktus, brūkštelėjo kelis padėkos žodžius, apsivilko lietpaltį. Prieš išeidamas dar sykį grįžtelėjo atgal. Šaltos ir blausios gruodžio saulės užlietas kambarėlis: stalas, lova, langas, už stiklo — blyksinčios marios. Kiek čia praėjo, o žiūrėk, jau spėjai priprasti. Gal iš tikrųjų niekas nedingsta be pėdsakų — daiktai, pats oras sugeria tavo kūno šilumą, nuotaiką, net mintis; kaip tik todėl su jais lygiai taip sunku atsisveikinti kaip ir su žmonėmis. Paprasčiausiai prisiriši, nors iš pradžių viskas atrodė taip svetima, niūru. Išeini sakytum išduodamas. Išduodamas ne tik tai, ką palieki, bet ir pats save — juk čia patyrei tiek džiaugsmo ir kartėlio, štai į šį kambarėlį grįždavai vakarais, pavargęs nuo klajonių ir spiečiais sūkuriuojančių minčių, prie to stalo nepasikeldamas prarymojai ne vieną pusdienį. Atsisveikinimas, paskutinis

žvilgsnis — ir kiekviena smulkmena, šiaip jau dėmesio nevertas niekas įgauna netikėtos svarbos. Ta stalo lempa, tas šaukštelis stiklinėje, ant kurios dugno pridžiūvusios arbatžolės, tuščia vazelė,— atmintis fiksuoja, nors nežino nei kam, nei kodėl. Galbūt jau iš anksto tikėdamasi, jog šitoks atsitiktinis ir savaime nieko nereiškiąs mažmožis, kada nors išnirdamas iš sąmonės gelmių,— o kad taip bus, nėra abejonės,— paskui save ištrauks ir naujais atspalviais užlies šią akimirką patiriamas būsenas, jausmus? Jau dabar tarsi nekantrus svečias ruošiasi ateiti tai, kas bus galbūt tik po daugelio metų — būsimas laikas meta ištįsusį ir blausų savo šešėlį atgal.

Palikęs raktą ten, kur buvo susitarę, Vilius patraukė link marių. Nereikėjo nė apsispręsti — jau iš anksto buvo aišku, jog keliaus pėsčiomis. Grįš kaip atėjęs. Grįš... Tik atsidūręs gerokai atstu nuo namelio, ūmai susigriebė, kad išėjo ne šiaip sau pasivaikščioti. Taip, atsisveikinimas: nežinia, kada vėl pamatys šiuos drėgnoj erdvėj tirpstančius, tirpstančius, tačiau taip niekados iki galo ir neišdylančius vaizdinius, įkvėps žvarbaus, bet gryno ir gaivaus oro,— tačiau, keista, tik dabar ypač aiškiai dilgtelėjo, ko eina pasitikti. Drumzlinus vandenis skrodžiąs keltas, monotoniškas traukinio tekinių kalenimas bėgiais ir vėl — tas pats miestas. Iš šen bei ten pabirusių aikščių besiskleidžiančios ir pažiūrėti netvarkingai susiraizgančios gatvės, didesni ir visai kaip kišenė Universiteto kiemeliai, kambarėlis atokiam senamiesčio kvartale,— viso to jau ilgėjosi ir bijojo. Bijojo, kaip nedrąsu ilgai sirgusiam pasikelti ant alkūnių, atgavusiam regėjimą aklajam — pramerkti akis. Ir iš tiesų Vilius jautėsi nelyginant būtų pakilęs iš ligos patalo — ligos be skausmo ir maudulio, pusiau netikros, pusiau netikėtos ligos. Jis prisiminė, kaip sykiais, dar būdamas vaikas, vaidindavo sergantį. Įšsiilgęs globos ir dėmesio, pavargęs kovoti su savimeile, jis imdavo ir be jokio sąžinės peršulio sakydavosi sunegalavęs, dėdavosi, kad karščiuoja. Vaikiškas gudrumas,— iš kur jis? — ir veido išraiška, ir judesiai, ir balso tonas,— viskas su didžiausiu kruopštumu būdavo pajungiama tariamai ligai, ligai žaidimui. Net dabar, prabėgus daugeliui metų, Vilius sykiais išsigąsta pats savęs — anuometinio:

savęs — spoksančio veidrodin ir bandančio labiau sutraukti raumenis, kad skruostai atrodytų giliau įkritę, mėginančio akyse įžiebti karštligiškai šokčiojančias kibirkštėles, tyliais įtikinėjimais norinčio krūtinėje užsiauginti deginantį rutulį — jį iš tikrųjų jausdavo plečiantis ir vis greičiau sukantis, kaip kitais sykiais, kai be savo valios pradėdavo sirgti; išsigąsta savęs — užsidariusio kambarėly su aklinai uždangstytom užuolaidom, šnekančio dusliu, prikimusiu balsu, lyg skaudėtų gerklę; savęs — purtomo įsikalbėto drebulio, rėkiančio, jeigu nors trumpam likdavo be dėmesio, prašančio vandens, tegu ir nenorėdavo — iš anksto žinodavo, kad išspjaus. Jis gerdavo jam duodamus vaistus, dusdavo išpiltas karšto prakaito, kuris po kiek laiko atvėsdavo ir stingdyte stingdydavo kūną,— tada perklodavo patalus, o jis paraudusiomis akimis valandų valandas spoksodavo vienan taškan, kol ir pats galiausiai patikėdavo tuo, ką vaidindavo, ir... pasveikdavo, kai tik užsimanydavo. Šis išvažiavimas, pabėgimas niekam nieko nesakius,— argi nebuvo tai?.. Tačiau ne, ne — tai visai kas kita.

Dabar jis stovėjo ant paties marių kranto. Diena — tokia pat ryški kaip ir ta, kai atvažiavo. Tik jau daug trumpesnis saulės spindulys, šalvena nebe pamažu, o taip, kad net skruostus gnybia, medžiai jau seniai nusimetę paskutinius lapus. Tiesa, retsykiais niūkteli. Tuomet apsiblausia, sakytum neįtikėtinai aukštai iškilusiu dūmu užsitraukia zenite sustingęs saulės diskas, ištirpsta gilūs šešėliai, priartėja akiračio linija,— bet užtat vėliau praplyšusi skaidruma regisi dar vaiskesnė, malonesnė. Vilius paspaudė koja, ir trekštelėjo ledelis. Sulig tuo vos pasigirdusiu ir vėl lyg nieko nebūta išblėsusiu lūžio garsu nei iš šio, nei iš to jis prisiminė Virgą, Julių...

Triukšmas, bruzdesys, smulkūs, tačiau daugiausia jėgų atimantys rūpesčiai,— pavargę nuo viso šito ir pasiilgę ramybės, tylos, mes imame ir iškeliaujame į savo dvasios provincijas — provincijas, kuriose nieko daugiau nėra, vien mūsų pačių vaizdiniai, jausmai, be paliovos sūkuriuojančios mintys. Čia driekiasi neužmatomi tyrlaukiai, čia vos ne vos virpa prie pat žemės prisigaužusi žolė, čia ūkauja vėjai — jie plaka iš visų pusių, ir neatsiranda

nieko, kas galėtų jiems pastoti kelią. Tačiau kaip džiaugiesi, bent jau iš pradžių, čionai atklydęs! Džiaugiesi, kad pabėgai nuo žodžių. Kad ištrūkai iš pareigų tinklo. Kad nematai per kelis metus jau spėjusių įgristi veidų. Gali stimpinti kur nori arba gunksoti vietoje ir giliai giliai į plaučius traukti gaivų orą, arba ničnieko neveikti. Vaizduotė griauna visas užtvaras ir prasismelkia pro kiečiausius paviršius, atmintis lieja jau kažin kada buvusius ir, rodės, niekuomet nebegrįšiančius vaizdinius, niekieno netrikdoma mintis pasiekia išsiilgtus akiračius. Čia paaiškėja ir nušvinta tai, kas dar neseniai trikdė ir glumino, nuskaidrėja jutimai, čia taip lengva, taip lengva kvėpuoti. Namai, į kuriuos tik labai retai besugrįžtame, tušti, apleisti namai, namai be sienų, be durų, langų,— galbūt vieninteliai tikrieji mūsų namai. Akis nutvieskianti šviesa, šiluma, atpalaiduojanti sąnarius, tyla, kurioje bręsta išdavystės dar nepažinę žodžiai...

Išsiilgę ramybės, tuštumos, mes imame ir niekam nieko nesakę iškeliaujame į savo dvasios provincijas. Iškeliaujame, kad, ilgiau ar trumpiau pasidžiaugę, pamažėl imtume bodėtis savo vienatve, atsainumu, tyla. Kad iš pradžių švelniai glostę vėjai ilgainiui vis labiau šiurpintų kūną, kad nuo nebylumo imtų net spengti, kad suprastume: esame, ir mes esame pavaldūs viską tvarkančiam ir lemiančiam kaitos dėsniui. Tai, ko troškome, po akimirksnio jau keikiame, ko norėjome, beatodairiškai atmetame, ko siekėme, niekiname. Niekas taip nesiilgi žmonių kaip vienišius; niekam taip neknieti pabūti pačiam su savimi kaip tam, kuris negali atsiginti draugų.

... Vilius ėjo neskubėdamas, pačia pakrante. Ramiai teliūskavo marios, virš galvos ratus suko žuvėdros, po kojomis treškėjo stingstantis smėlis. Nesimatė, bet Vilius žinojo, kad anapus šitų plieno spalvos vandenų driekiasi kitas krantas — ten pasklidę kaimai ir miesteliai, ten po medžiais ar pačiose vėjo pagairėse gūžiasi žmonių būstai, ten vakarais sušvinta žiburiai. Kartais, kai būdavo nelabai apniukę, Vilius juos regėdavo net pro savo kambarėlio langą — susispietę krūvelėmis ar išsibarstę po vieną, jie keldavo keistą nerimastį, liūdesį. Jie būdavo kaip blausus priminimas to gyvenimo, kurį jis tik labai ap-

graibom prisimena, jie atrodydavo esą kaip suvirpinęs klausą, tačiau sąmonėn jau nebepajėgiantis prasiskverbti šauksmas, kvietimas, raginimas. Apimtas atsisveikinimo graudulio ir sykiu — ilgesio, Vilius sustojo ir ilgai žvelgė ton pusėn, kur — žinojo — vingiuodama, lūždama ir vėl tiesdamasi, bėga ta žemyno juosta. Ledas, tuoj ant marių užsitrauks ledas, ir nebereikės nė kelto — bet kurioj vietoj galėsi pats pereiti. Jis bus storas, tvirtas, skaidrus — atkasęs sniegą, matysi, kaip lūžta ir dugnan sminga saulės spinduliai, kaip jie žaižaruoja, išsiskleidžia daugybe atspalvių. Ledas — jis nusidrieks tarp dviejų krantų, jis sujungs šią giliai jūron įsiterpusią smėlio juostą su didžiuoju žemynu; jis bus tarsi tiltas...

Paskui Vilius patraukė tolyn.

1985—1986

Литературно-художественное издание

Папиевис Валдас
ОСЕНЬ В ПРОВИНЦИИ

Роман

На литовском языке
Издательство «Вага», 232600 Вильнюс, пр. Ленина 50

Grožinės literatūros leidinys

Papievis Valdas
RUDUO PROVINCIJOJE

Romanas

Redaktorė N. Norkūnienė
Dailininkas A. Ladyga
Men. redaktorius R. Tumasonis
Techn. redaktoriai V. Lembutienė ir V. Zdancevičius
Korektorė R. Nikžentaitienė

ИБ № 5311

Duota rinkti 1988 01 29. Pasirašyta spaudai 1988 11 14. LV 12221. Leidinio Nr. 12122. Formatas 84×108/32. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika“, 10 punktų. Iškili spauda. 19,74 sąl. sp. l. 20,48 sąl. spalv. atsp. 20,65 apsk. leid. l. Tiražas 10 000 egz. Užsakymas 2003.

Kaina 1 rb 40 kp
Kaina celofanuotais viršeliais 1 rb 50 kp

„Vagos“ leidykla, 232600 Vilnius, Lenino pr. 50
Spausdino V. Kapsuko-Mickevičiaus spaustuvė, 233000 Kaunas. Lenino pr. 23

Papievis V.

Pa221 Ruduo provincijoje: Romanas.— V.: Vaga, 1988.— 370, [1] p.

ISBN 5—415—00381—9

Jauno rašytojo pirmoji knyga — išpažintinis romanas. Studentas Vilius, ieškodamas vienumos ir susikaupimo, važiuoja į Kuršių neriją ir ten rašo dienoraštį apie save buvusį. Klaidžiodamas po savo „dvasios provincijas", stengiasi susivokti savyje ir pasaulyje, atpažinti, kas laikina ir kas amžina, pajusti savo gyvenimo prasmę, kad sutvirtėjęs galėtų grįžti pas žmones. Tai knyga apie šviesos troškulį, tikrumos ilgesį, mus palaikančias vertybes ir jų skaudų nykimą,— apie tai, kas padeda žmogui išlikti savimi ir jį augina.

P $\frac{4702390201—171}{M852(08)—88}$ Neskelbta

BBK **84L7-44**

L2

1 rb 40 kp
Celofanuotais viršeliais 1 rb 50 kp

